

Національна Академія Наук України
Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича

СЛОВНИК української МОВИ

XVI - першої половини XVII ст.

Випуск 12

3

Львів
2005

Дванадцятий випуск є складовою частиною Словника української мови XVI — першої половини XVII ст. — першої в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Випуск містить 882 слів на літеру З (зливати — зать); тут подано їхню семантичну, граматичну і стилістичну характеристику. Ілюстративний матеріал наводиться з урахуванням хронології, територіального поширення і жанрових особливостей писемних пам'яток. Уперше в українській історичній лексикографічній практиці у цитованому матеріалі збережений наголос слів.

Редакційна колегія

к.ф.н. Д. Гринчишин (відп. ред.),
к.ф.н. У. Єдлінська, д.ф.н. Л. Полюга,
к.ф.н. Н. Осташ, к.ф.н. Г. Войтів,
проф. М. Флаєр (Гарвардський університет),
к.ф.н. М. Чікало,
к.ф.н. О. Кровицька (секретар)

Редактори 12-го випуску

Д. Гринчишин, У. Єдлінська, О. Кровицька,
М. Чікало

Рецензенти

д.ф.н. М. Худаш, к.ф.н. І. Чепіга

Словник української мови

XVI — першої половини XVII ст:

У 28-ми вип. / НАН України

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича;

відп. ред. Д. Гринчишин.

Вип. 12 (зливати — зать)

Укладачі кандидати філол. наук

О. Кровицька, Г. Войтів, Н. Осташ, М. Чікало,
М. Сенів, Д. Гринчишин, Р. Осташ
Львів, 2006. — 244 с.

Від редакційної колегії

Дванадцятий випуск уклали
кандидати філол. наук

О. Кровицька (зливати — зобѣтиса),
Г. Войтів (зловене — злодѣй),
Н. Осташ (злодейски — злоєреченіє; зложити —
знакомый),
М. Чікало (зложене — зложити),
М. Сенів (знакъ — зишити),
Д. Гринчишин (зѣ — зѣдночатися),
Р. Осташ (зѣдночене — зать)

Комп'ютерна верстка — Л. Голощук

Комп'ютерний набір — Л. Голощук, О. Тріль

Консультували: д.і.н., акад. НАНУ Я. Ісаєвич,
к.і.н. Я. Книш, к.філос.н. І.Паславський

Редакційна колегія складає щиру подяку консултантам, рецензентам і всім тим, хто своїми порадами та допомогою спричинився до підготовки та публікації цього випуску

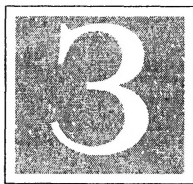
Випуск опублікований завдяки сприянню Українського Наукового Інституту
Гарвардського Університету

ISBN 966-02-2705-1 (серія)

ISBN 966-02-3930-0 (Вип. 12)

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, 2006

ЗЛИВАТИ дієсл. недок. (що в що) (вливати, наливати) зливати: але нове вино має(т) бути в мѣхы новии з'ливано (1556-1561 ПЄ 135 зв.).

Див. ще **ИЗЛИВАТИ**.

ЗЛИВАТИСА дієсл. недок. 1. Перен. (з чого на що) (передаватися, поширюватися) стікати, переливатися: вса́кое тѣло: мѣри ка́менни: и в́рата желѣзны, та́къ потре́ба раздѣ́т(и): ѿ хвале́бномъ тѣлѣ́, якѡ и ѿ дѣ́шій оувелбѣ́нной, а з' дѣ́шѣ злива́ється ла́ска бо(з)каа́ на тѣло хвале́бное (Чернігів, 1646 Перло 145).

2. Перен. (з чим) (об'єднуючися з чим-небудь, створювати одне ціле) зливатися: з тѣми... дѣ́лностями цнѣ́та в однѣ́ мате́рю злива́ється, ко́торыи ѿ(т) Бѣ́га в члѣ́ва влѣ́ны, прѣ́варь грѣ́ха не понѣ́сать (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 4 нenum.).

Див. ще **ИЗЛИВАТИСЯ**.

ЗЛИЙ див. **ЗЛЫЙ**.

ЗЛИТОВАНЄ, ЗЛИТОВАНЬЄ с. (смп. zlitowanie) змилювання, милосердя: Мл̑(с)ты́: милосѣ́рдье: Лѣ́тость, змилова(н)є́, злитова(н)є́, милосты́на (1627 ЛБ 63); Ще́дрота, мл̑(с)рді́е: Ще́дроблѣ́во(ст), го́йность, злитова́нье (Там же, 159).

Див. ще **ЗЛИТОВАНЄСА**.

ЗЛИТОВАНЄСА с. (смп. zlitowanie się) те саме, що **злитованє**: Бѣ́смо не оуважа́ли їхъ бо́лезни, печа́ли, и въздыха́нїа, бѣ́смо

не взрѣ́шались кѣ́ злитова(н)юса́ на(д) їхъ шко́дами ко́торыи понѣ́сать (Київ, 1625 Кон. Ом. 165).

Пор. **ЗЛИТОВАТИСА**.

ЗЛИТОВАНЬЄ див. **ЗЛИТОВАНЄ**.

ЗЛИТОВАТИСА дієсл. док. (смп. zlitować się) (над ким, над чим) змилюватися, змилосердитися: ѿ Смерти... Не хотѣ́лась не за́дати Смо́уткѣ́ повѣ́ннимъ, Анѣ́са злитова́ти на́дъ жа́лемъ Вдовѣ́ннимъ (Львів, 1615 Лям. Жел. 4); Ап̑(с)лѣ́ Петръ... Прѣ́ситъ ѿ милосѣ́рдье, бѣ́са злитова́ти Па́нъ ра́чилъ, в' то(м) оупа́дкѣ́ сѣ́лно(м) ратова́ти (Львів, 1631 Волк. 7 зв.); З' та́жкѣ́мъ во́племъ до тебе Па́не мо́й вола́ю. Ра́чса на(д) мно́ю грѣ́шны(м), ра́чса злитова́ти, Мене́ ѡ́каа́нного до ла́ски прина́ти (Там же, 17 зв.).

Див. ще **ЗЛИТОВОВАТИСА**.

ЗЛИТОВОВАТИСА, ЗЛѢТОВОВАТИСА дієсл. недок. Змилосерджуватися: Състра́ждѣ́ [комѣ́]: Злѣ́товѣ́юса, оужала́юса, змило́вѣ́юса [надъ кѣ́мъ] (1627 ЛБ 129); ѡ́щедрѣ́ю, или състра́ждѣ́: лѣ́тость пока́зѣ́ю, зли́товѣ́юса, милосѣ́рда пока́зѣ́ю (Там же, 143).

Див. ще **ЗЛИТОВАТИСА**.

ЗЛИТОКЪ ч. Злиток, зливок: срѣ́бро тоє, которое е́сть в ска́рбе в злиткѣ́ свато́го Миха́йла, с того́ срѣ́бра ѡ́ковати ѡ́браз ѣ́ Межи́речи свато́го Миха́йла (Острог, 1539 AS IV, 207); Ре́е́стръ забрана́ ска́рбѣ́ при небо́щикѣ́

кнзю Дмитръ Сенкгѣшкѣ,... злитков золотых чирвоных было ·д̄· тисечи (1558 *AS* VI, 213).

ЗЛИТОШЫ *мн.* Литво: кгда замок горель,... серебряных звонов злитых, зброй, теж сребра и злота горѣлого и злитошы, мѣд, дѣль,... и инших многих а не зличоных речей военных, которых... там погорело, видели... описати и зличити не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133).

ЗЛИТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (виготовлений способом лиття)* литий: кгда замок горель,... серебряных звонов злитых, зброй, теж сребра и злота горѣлого... и инших многих а не зличоных речей военных, которых... там погорело, видели... описати и зличити не могли (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 133).

ЗЛИХОДЯЧИТИСЯ *дієсл. док.* Засмугтитися: Христосъ рюкъ ученикумъ своимъ: “Якъ тяжко богатыи идутъ у царство небесное”. Ученици ся злиходячили и устрашили (XVI ст. *НЄ* 123).

ЗЛИЦЕНЄ *див. ЗЛЕЦЕНЄ.*

ЗЛИЧЕНЄ *с.* Лічба, рахування: Има мѣстѣ Часъ Дѣлгій, и мнѣгїи лѣта, До зличѣнѣа трѣдныи ѿ(т) початкѣ свѣта (Київ, 1632 *Євх.* 296).

ЗЛИЧИТИ, ЗЛИЧЫТИ *дієсл. док. (що)* Злічити, порахувати: виде(л) есми въ яна ме(ш)ко(в)ско(г)... биты(х) сини(х) ра(н) по плечима по хры(б)ту по нога(м) по рука(м) немало тру(д)но и(х) зличи(ти) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 31); а зличилъ есми, отъеждаючи, драницъ осмѣдесять а мостницъ шестнадцать (Клевань, 1571 *АрхЮЗР* 1/I, 38); Бо оуницїи познаѣшъ, злічишъ Міріады, Лѣтвѣи нѣжли Гѣркѣлесъ переплѣвъ Циклѣды (Київ, 1632 *Євх.* 296); И кгда челядь... тыхъ речей брати не допушчали, теды... оныхъ,... невинъныхъ, киями обухами побили, потолкли и разовъ... кровю натекухъ, которых и зличыти реч неподобна, позадавалъ (Луцьк,

1649 *АрхЮЗР* 8/III, 615); тыежъ мешчане борокъ, до костела належащий, вырубали,... же толко пне сосенъ зостають, которых и зличити трудно, и шкод на тисечу золотых учинили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 418).

Див. ще ИЗЛИЧИТИ.

ЗЛИЧКОВАТИ *дієсл. док. (кого)* Поставити тавро: а што се дотычетъ коней, тые вамъ личковать допускаемъ, которые кони, кгдамъ Возный, // при шляхте помененой личковать почаль, и вже быть трое коней зличковалъ, Петръ Соколовский... съ тыми всеми людьми... насъ зъ замку Межирецкого выгнали (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 104-105).

ЗЛИЧНЫЙ *див. СЛИЧНЫЙ.*

ЗЛИЧЫТИ *див. ЗЛИЧИТИ.*

ЗЛИШНЕ *присл.* Зайве: Якъ гды бы [хто] о комъ реклъ “не можетъ ѣсти, бо не маєт чого”, а потомъ бы навелъ “але тежъ и хоръ есть”,... вшакъ же реклъ бы то южъ злишне (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 593).

ЗЛІЙ *див. ЗЛЫЙ.*

ЗЛО *с. 1. (щось шкідливе, недобре, погане)* зло: Знати имете зло и добро (1489 *Чет.* 23); уже дале не согрѣшай, што бы май гурше (не было), али моли ся Богу, што бы ты усокотивъ выдъ усякого зла до смерти твоеи (XVI ст. *НЄ* 8); Лѣчь слѣвъ ѿ томъ... в' ти-хости послѣхаймѣ... в' насъ зла причиною бываѣтъ грѣхъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 103); Але же ми стало въпрекъ ро(с)казанье бжеє которое не каже(т) Противитися злѣ ани побѣждати злы(м) злое но добры(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); Злѣ. Malum. Prauium (1650 *ЛК* 448);

грѣховний свѣт: Прироженѣа смѣртъ всѣмъ бѣдамъ..., и всемѣ овшѣки сегѣсвѣтномѣ дочасномѣ злѣ конѣць чинить (Вільна, 1620 *См. Каз.* 11).

2. (злий, поганый учинок) зло: покаимосѣ ѿ(т) всѣ(х) золь свои(х) прѣжнихъ и послѣднихъ (1489 *Чет.* 312 зв.); если глаголу не послѣдуемъ, многа зла о нас: челоуѣцы

вознепщуют, поносят, оклеветают и в соблазн отчаятельный впадут (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 188); Златоѡ(ст)... пѣшетъ тыми слѡви... зло еже глѡмѣти са (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 29); За чѣмъ всюды намъ Братолюбіе и щѣрѣю до всѣхъ любовъ приказѣтъ: ...абѣсѣмо на жадное зло не помнѣли, не сварѣлися и едѣнъ дрѣгомъ не досажали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 59).

3. (*бѣда, нещастя, лихо*) зло: кра(л) ѡгрѣски и чѣски, видаючи и са(м) ѡ себе розваживаючи, яко много веле зло могло бы сѣ стати... естли бы... ва(л)ка имѣла долже тривати (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 454); А ты стережи ся, зло терпи, дѣло исповнѣ евангелистово (*в рук. ев(г)листво. – Прим. вид.*) службу свою провѣсти (XVI ст. *НЄ* 91); И нарекалъ на ни(х) мѡвечи: ѡсиротѣлъ єсмь и оучинѣли есте мене безъ дѣтѣй. одѣнъ згѣнѣлъ, другѣй вѣ вазѣню з'осталъ..., на мене се то все зло ѡбачило (серед. XVII ст. *Хрон.* 69).

4. (*підступність, хитрість, лукавство*) зло: коро(л) полски его мл(с)тъ коли ѡчѣе(т) нѣ которое зло, ѡ(т) нѣкатори(х) непрѣятеле(в) богдана воеводы его... да имае(т) дати знати богданѡ воеводѣ (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 457); Потомъ еще и большого ся зла важиль Миколай, а то, же на Фотіа, которого царь борониль, при которомъ многѣи // епископы стали, и многѣй людъ неростропне ся торгнулъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 749-750); Лѣкавство: злоба, хѣтрость, злѡсть, лѣкаво, зло, злоба, трѣдно(ст) (1627 *ЛБ* 59).

5. (*злість, злоба, лють*) зло: язы(к) чловечѣй малый члонокъ є(ст), а ни(к)то его не може(т) оумакъчити и оусмирѣти, неѡдержимое бо в ню(м) єсть зло, напольтнено ядѡ смѣ(р)тельнаго (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 56 зв.); за зло мѣти див. **МѣТИ**; имати за зло див. **ИМАТИ**.

ЗЛОБА ж. (*цсл. зълѡба*) 1. (*щось шкідливе, недобре, погане*) зло: Не помени злобы

греховъ мои(х) (1489 *Чет.* 203 зв.); Развращѣнный: Преврѡтный, префоритѡваны(и)... // ...строптѣвый, лѣкавый, абѡ не раздѣвааѣй правѡе и прв(д)ное ѡ(т) злобы (1627 *ЛБ* 104-105); Бѣга ся не боятъ[ся] людеи не стыдя(т)-ся, Стѣ(м) писаниємъ ниже покоратса. Набожными себе в люде(х) ѡславили, А злобою грѣха дѣши помазали (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 107).

2. (*злість; грѣх*) злоба: того стѣго кр(с)та со страхомъ целоующе, ѡ(т)ложѣмъ ѡ(т) себе всакѡ злобѡ гнѣвъ (1489 *Чет.* 29); Аще мы умолчим, каменіе возопіет, и блажѣщих злѡбу гнѣвъ божѣй побіет (к. XVI ст. *Укр. н.* 83); дѣхи тѣе лѣкавыє чѣсто з великою пѣлѣнностью звѣкли... не тѡ(л)ко ревновѣти злѡбѣ, але и ме(ш)каючи(х) в нѣй хвалѣти (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 211); По(д) звѣздѡю пѣторѡгъ смѣсловъ патерѣкихъ знѣкъ позвѣрхнихъ и внѣтрнихъ: же ѣхъ ѡ(т) вшелѣкихъ хѡваючи зѣвше злѡбѣ, стѣхъ шѡлъ стопами, которѣи при Хр(с)тѣ зѡвѣтса звѣздами (Київ, 1624 *На г. Долм.* 2); роздѣмѣмъ... же... имене(м) наши(м) пастирьскимъ и любовію своею братирьскою (!) ѡпомниме же тѣю свою злобу во дѣшеполе(з)ное блѣгое пре(т)ворить (Путятинці, 1634 *ЛСБ* 522, 1).

3. (*злий, поганий учинок*) злоба: Се єсть, остало еще папѣ римскому..., православных томѣти и мучѣти и антихриста, царя всѣх исполнений злѡб и козней диаволских, породѣти, да запечатлѣет латинскую прелест своимъ пришествіємъ (1588-1596 *Виш. Кн.* 140); не отвѣщай безумному по злобе его, да не подобѣнъ ему будѣши (Вільна, 1599 *Ант.* 947).

4. Відступництво: Наша ѡбо свѣтлость в те(м)ность незлѣчѡна еретицкаа же злоба ѡбличена (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 102).

5. (*хитрість, лукавство*) злоба: Въ грѣшнице(х) ѡ(т) вѣсѣ(х) прѣвѣйшѣй, Во злѡбѣ ѡ(т) вѣсѣхъ прѣлѣкавѣйшѣй,... Іѡанъ ѣѡ(к)

з Ви(ш)нѣ, ѡ(т) с(т)ое афо(н)ское горы, // рѣкою вла(с)ною писа(л) (1599-1600 *Виш. Кн.* 199 зв.-200); Лѣка́вство: Злоба́, хитро́сть, зло́сть (1627 *ЛБ* 59); *versutia*, хитро(с)т(ъ), злоба (1642 *ЛС* 411); Злоба́, *Malitia. Prauitas. Maleuolentia* (1650 *ЛК* 448).

6. Вл. н., ч.: Потому(ж) и патріархи обличивши митрополита киевского ѡнисіѣфора двоженца, ѿ тѣмѡфея злобѣ архимандрита сѣспрасельскаго ѡ ѡбистве ѡсадилъ (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 44 зв.); Потом супрасельскаго архимандрита Тимоѣя Злобу за убійство с престола низвергль и на его мѣсце инаго поставилъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Грине(ц) злоба (1649 *РЗВ* 174 зв.).

ЗЛОБНИЙ *див. ЗЛОБНЫЙ.*

ЗЛОБНИКЪ ч. (*цсл. зълѡбникъ*) (*зла людина*) недобрѡрозичливецъ: Та́ко(ж)де блюди, да не исплѣснѣвѣю(т),... ѡ(т) несщєнныхъ рѣкъ, в' цркви не да́жд(ъ) бѣсѣдѣ творѣти, нѣже прѣемли принѡсы въ бжій жертѡвникъ ѡ(т) невѣрныхъ,... потвѣрника, играца, и злѡбника (Львів, 1642 *Жел. П.* 4 зв.).

ЗЛОБНЫЙ, ЗЛОБНИЙ *прикм. (цсл. зълѡбньи)* злобный, недобрѡрозичливый, злий; грѣховный: да угоньзнут от тое поганское латынское науки, которые ся нынѣ в тую сѣть духов злобныхъ поднебесныхъ учения умотали, Евангеліе повргли (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 190); Аще ли и тебѣ нужда настоит от бѡренія плоти, страстей и воздушныхъ злобныхъ духовъ поднебесныхъ (бл. 1610 *Виш. Посл. до Княг.* 236); Горды́на: Пыха, по(м)па, бѣта, высѡкаа мысл'. остѣтні(и) злѣй помысл', ѡ(т) осми страстей злѡбныхъ. Якоже гордость истѡчникъ злобы всѣа́кіа е́ст' (1627 *ЛБ* 27); *malitios(us)*, злобни(й), лукави(й), хи(т)ри(й) (1642 *ЛС* 262).

ЗЛОБНѢ *присл. (цсл. зълѡбнѣ)* злобно, підступно: *vafre*, хитро, злобнѣ (1642 *ЛС* 407).

ЗЛОБОВАНИЕ с. Злоба, підступність: *malitos, malicia*, злоба, злобованіе (1642 *ЛС* 262).

ЗЛОБЫВЪ *прикм. (цсл. зълѡбивъ)* злобливый: *facinorosus*, злобывъ (1642 *ЛС* 193).

ЗЛОБѢТИСА *дієсл. недок. (на що)* Злитися, гніватися: А прѣтѡж' братіє... грѣшными сѣ не брыд'мо... анѣ сѣ злобѣмѡ на недовѣдомыѣ сѣды Бжѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 37).

ЗЛОВЕНЬЕ с. Виловлення, вилов: Я Станисла(в)... а я Полоніа... сѣ были апеляцы(и) на трыбуна(л) выточили то есмь... третью ѡ зловєньє рыбѣ и ѡ покошеніє сєна (Київ, 1621 *ЦНБ II*, 20756, 1).

Пор. ЗЛОВИТИ.

ЗЛОВИДНЫЙ *прикм.* Злобливый, злісний, злий: въ ѡжасѣ дѡшѣ мои рекѡ слѡво ѡ страшномѣ сѣдѣ Бжємъ,... ѡ я́ко покажєса тѣмо грѣшнаа дѡша, сама злови(д)на (Чернігів, 1646 *Перло* 150).

ЗЛОВИТИ *дієсл. док. (кого) (піймати як здобич)* виловити: И еще дей надто два стави наши, Жираковский а Лановецкий, пороскоповали и рыбы зловили (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 6/1, 53); рыбы изъ сажавокъ одну зловили, а другую безъводя поморили (Володимир, 1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138); помененый Федор Липка,... в // селе Полонной мешкаючи,... ставъ полонѣский зловил, наветъ самыя варунѣки повиловлялъ; другий за Баевомѣ перекопал и рыбы Такѣже вси выловилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 72-73).

ЗЛОВѢРИЕ, ЗЛОВѢРИЕ, ЗЛОВѢРИЕ с. (*цсл. зълѡвѣріє*) відступництво, грѣх: Отци ваши наукъ святыхъ ся учили, а от погибєльныхъ себе отлучили. А чѡму ж вы ѿмы е́сте погордѣли и на зловѣріє себе измѣнили? (к. XVI ст. *Укр. н.* 86); Ѣ новѡвѣрнии..., зловѣріємъ своимъ в дхѣ скве(р)нитєся, Не приємлетє бо божию премѡдро(сть) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 109); не обращайтесь зловѣріємъ вашимъ; въ єгѣпє(т): // въ тмѣ грѣхѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 168-168 зв.); але вы сѣми себѣ; бѡлею своєю и зловѣріємъ вашимъ; пошлі́сте за дѣаволомъ врагомъ моимъ (Чернігів, 1646 *Перло* 153 зв.).

ЗЛОВѢРІЄ див. **ЗЛОВѢРІЄ**.

ЗЛОВѢРІЄ див. **ЗЛОВѢРІЄ**.

ЗЛОВѢРНИКЪ ч. Відступник, грішник: ѡ(т)повѣдаю таковѡмѡ зловѣрникѡ, той тоѣ видѣлъ, прѣ(д) которѡго ѡчѣма; вса твѣръ нага, Снѣ то Бжїй всевідѣецъ видѣлъ (Чернігів, 1646 *Перло* 128); здалѡбыса тѣтъ запытати тыхъ зловѣрникѡвъ, що за мѣсто то Іер(с)-лімъ нѡвый (Там же, 145).

ЗЛОВѢРНЫЙ, ЗЛОВѢРНЫЙ прикм. Неправедный, грішний: на конци книги нашолъ есми двѣ слове написаны ѡканного несторѣя зловѣрного (1489 *Чет.* 49 зв.); Абысь насъ в пригѡдахъ наші(х) ннѣ и всегда ратовалъ, и ѡ(т) протївности людїи зловѣрны(х) цѣрковъ застѣпалъ (Львів, 1591 *Просф.* 67); и с тыхъ четїрохъ злѡстїи, їныи соуть створѣны діаволомъ,... и тїми злѡстїми царствоуетъ, въ члѣсехъ зловѣрныхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 27); То(г)да діаволы; лютыи Катѡве, займѡтъ всѣхъ грѣшниковъ тогѡ свѣта, ѡныхъ козлѡвъ смердѣщихъ;... геретикѡ(в) зловѣрны(х), и ра(з)до(р)никовъ (Чернігів, 1646 *Перло* 154 зв.);

у знач. ім. неправедник, грішник: Тогдѣ... вѣрныи и зловѣрныи, которїи для смѣрти дочаснои; ѡ(т)рѣкаліса Хр(с)та (Чернігів, 1646 *Перло* 133 зв.); а зловѣрный хотѣи не вѣри(т) вѣскрсенїю, знѣи ѡ тїмъ запѣвне безвѣрникѡ; яко гва(л)томъ; Аггловѣ Бжїи вївлекѡтъ та из грѡба твѡего; на сѡдъ Бжїи правѣ(д)ный (Там же, 147).

ЗЛОВѢРНЫЙ див. **ЗЛОВѢРНЫЙ**.

ЗЛОДЕЙ див. **ЗЛОДѢЙ**.

ЗЛОДЕЙСКИЙ див. **ЗЛОДѢЙСКИЙ**.

ЗЛОДЕЙСТВО див. **ЗЛОДѢЙСТВО**.

ЗЛОДИЙ див. **ЗЛОДѢЙ**.

ЗЛОДИЙСКИЙ див. **ЗЛОДѢЙСКИЙ**.

ЗЛОДІЙ див. **ЗЛОДѢЙ**.

ЗЛОДІЙ див. **ЗЛОДѢЙ**.

ЗЛОДѢАНІЄ с. (цсл. зълѡдѣяніе) злѡдіяння, злочин: еслї ты мѡихъ словѣсъ оусты-

дѣшъса которїи ѡбличѣють безакѡніе и злѡдѣанїе твое, а для чо҃гоже(с) са не встыдалъ грѣхи... творїти (Почаїв, 1618 *Зерц.* 73 зв.).

ЗЛОДѢЙ, ЗЛОДЕЙ, ЗЛОДИЙ, ЗЛОДІЙ

ч. 1. Лиходїи, лиховѡд: відить бо ѡкан(н)ый дѣяволъ злѡдѢй што всї англѣскїе ліки польки весела(т)са (1489 *Чет.* 208 зв.); А злѡдѣеве суть дѣволы, ворогы и перелестниковѣ, розволокають насъ, коли забываемѣ усю доброту (XVI ст. *НЄ* 160); посредѣ общаго благочестїя свѣту апостоли имѣли быти названи, при правдѣ стоящїе, отступници и отщепенци, а Іюда – злѡдѢй, лъстец (1608-1609 *Виш. Зач.* 214); Притворїтель: Притвѡрникъ, лицемѣрник(к), злѡдѢ(и), змышла(ч) (1627 *ЛБ* 100); Бѣдѣ томѡ домѡ. Где Господѣрь клѣмца, злѡдѢи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 24); ЗлѡдѢи. Malefactor. Maleficus (1650 *ЛК* 448);

супротивник, ворог: и ещѣ к томоу глїю, не мѣстѣте собѣ сами злѡдѣемъ своимъ, але милоуйте, бѣ имъ мѣститель (1489 *Чет.* 19); где бы его тамъ въ Угрехъ,... потрафити могъ, жебы его, яко здрѣицу и злѡдїя моего, поймати и, ведле учинку его, скарати далъ (Володимир, 1599 *АрхїЮЗР* 6/І, 273); бога(т)ство,... которѡе вшелѣкѡю злѡстѣ вѣнашло,... нѣпрїятѣла повѣстаглівости, вѡрога стѡблївости, и вшелѣкой цнѡтѣ потаѣ(м)-ного злѡдѣа (Острог, 1607 *Лѣк.* 128).

2. Злѡдїи, злочинѣц: злїи лю(дї) злѡдѣе имаю(т) быти карани (Кам'янець, 1510 *Cost. DB* 459); не помагаи злѡдѣюмъ и разбойникумъ и не будъ имъ казда (XVI ст. *НЄ* 19); Естли бы злодѣ(и) бы(л) по(и)ма(н) на злочи(н)стве а не в дому своѣ(м)... таковыи злодѣ(и) са(м) ѡдинъ маѣ(т)... каранъ быти (1566 *ВЛС* 105 зв.); Єдинъ пакъ с тыхъ ѡ(т) бѣшѣныхъ злѡдїѣвъ, роугаючи(с) смоу мовилъ, еслї же есї ты Хс помозї сѣбѣ и намъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 83); тот Валентый слугою... мне не ест,... которѡго,... яко здрѣицу, злодѣя и святокрадцу, отступую (Луцьк, 1621

АрхЮЗР 1/VI, 492); та(к)жеса маєть раховати з' сѡмне(н)ємъ своїмъ вшетѣчникъ, збо(и)-ца, злодеи (Львів, 1645 *О тайн.* 76); Сн̄г Бж̄ий за ма самъ оумр̄ъ; посрѣдѣ Разбѡйниковъ и злодѣевъ (Чернігів, 1646 *Перло* 8); *У порівн.*: и(х) сме(р)ть якъ злодѣ(и) чого не да(и) бже Пожре(т) (к. XVI – поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 107); Шестое небезпечѣнство єсть ѡ(т) смѣр-ти: котѡраа яко злодѣй бѣ(з) вѣсти прихѡдитъ (Київ, 1632 *МКСВ* 288);

злодій, крадій: Кгды жженеть хто злодеа ѡтъ коне(и) зго(н)щи(з)ны ѡ(т) кона // по в̄і г(р)ш̄ (1552 *ОВін.З.* 133 зв.-134); если бы онъ [врядникъ] ведалъ о томъ, хто того во-ла вкралъ,... абы того злодѣя на тои копе объявилъ (Луцьк, 1570 *Ив.* 268); злодѣй иде(т) красти мой до(м) а прелюбодѣйца, блѣ(д)-никъ, идѣтъ красти, мою фортоунѣ (XVI ст. *УЄ* № 29519, 233); Мы бра(т)ство сказали(с)-мо та(кии) де(к)ре(т) Ѡлекшая абы присягну-ла если злодѣ(и) покралъ (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.); А тыи шаты // анѣ ѡ(т) мѡле(ц) зѣданы бываю(т), анѣ часо(м) псѡваны, анѣ ѡ(т) злодѣевъ крадены (Київ, бл. 1619 *О обр.* 113-114); финіковое дѣрево на само(м) верхѣ ѡвоцы своѣ рѡдитъ, и трѣдное єсть, для высокости, до прѣстѣпѣ злодѣемъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 185); Если бы выламѡючи злодѣй дѡмъ, або подкопѡючи былъ знайдѣнъ, а взѡвши рѡнѣ оумерлъ бы. То(т) хто егѡ рѡ-нилъ не бѣде винѣнъ крѡви (серед. XVII ст. *Хрон.* 99).

ЗЛОДѢЙСКИ *присл.* По-злодійськи, зло-чинно: Пытаю ва(с) за(с) Годи(т)лиса Стѣдѣ всакого пастыра слѣхати котѡры(и) има со-бѣ пасты(р)ства ѡгони(л), а до овча(р)нѣ не па(с)ты(р)ски две(р)ми ѡ(т) Ба званіе(м) и наро(д)ны(м) избраніе(м), во овча(р)ню стѣ-да, входитъ; але та(и)но дѣроу и чере(з) за-ко(н)ны(и) пло(т) злодѣиски, лжѣю,... вла-зи(т) (1598 *Виш. Кн.* 282 зв.); Для того: сло-весных пастырев никакоже обрѣсти нѣсть,

точною по бруху и самолюбию на стол влас-ти, еврейски, мытом и дѣроу, злодѣйски, и через плоть, разбойнически, вздравшихся и стол начальства церковнаго мучительски оседлавших видѣти єсть (1608-1609 *Виш. Зач.* 200).

ЗЛОДѢЙСКИЙ, ЗЛОДЕЙСКИЙ, ЗЛО-ДИЙСКИЙ *прикм.* 1. (*властивий злодієві*) злодійський: Што Твоа Милость писалъ и прысылал... до корола и до насъ, ѡповеда-ючи,... иж тоє злодейство не толко, жебы мели потаємнѣ, на дорогах переймѡючи, роз-бивати, або злодейскимъ ѡбычаємъ потаємнѣ в ночи красти але... и... люде дей простых явне... забиваютъ (Петрків, 1538 *AS IV*, 131); И тыми часы,... оттоль же ночью,... злодѣй-скимъ обычаємъ подышедши, уже то пятый кротъ, и будуване тежъ пятое спалено (Луцьк, 1583 *Ив.* 271); сеи ночи тая жона моя,... учинивши надо мною явную зраду... //... праве злодійскимъ обычаємъ... мене,... выкрали (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 492-493); Бачъ зацный мѡжѣ, яко с(т). Пѡ-велъ людскои мѡдрости повѡгѣ ѡшѣканіе(м) назывѣеть мѡрны(м), и котѡраа по(д)крадѣеть злодѣйскимъ спѡсобо(м) рѡзѣмы прѡстыхъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 201); теперъ свежо... сее осени, передъ святою Покровою подрано в насъ злодейскимъ спѡсобо(м) пчолы (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 78);

(*який стосується злодія*) злодійський: Ѡ поволанью. Ѡста(в)уємъ бы повѡла(н)а зло-де(и)ские пере(д) право(м) ѡповеда(н)ны и я(в)не высве(т)чѡны и были до кни(г)... записава(н)ны (1566 *ВЛС* 104 зв.).

2. *У складі вл.н.* **Злодейские Лозы:** кня(з) Ива(н) Миха(и)лови(ч) Куръцеви(ч)... на(с) на до(б)рово(л)но(и) дорозе... у врочища у Злоде(и)ски(х) Ло(з)... по(з)бива(л), поморь-дова(л) (Володимир, 1566 *ТУ* 118).

ЗЛОДѢЙСТВО, ЗЛОДЕЙСТВО *с.* 1. Злодійство, пограбування: естли бы пе-

редь его милостью... о злодѣйство и о розливанье крови,... и оныхъ всихъ проступкахъ позвани были, не мають отповѣдати, а ни... некоторыхъ винъ платити (Краків, 1507 АЗР II, 10); А ведже и таковы(и) хлопе(ц) недо(с)лы(и) естли бы в килькохъ злоде(и)ства(х) и при лицы бы(л) дозна(н), таковы(х) вра(д) маеть карати водле зда(н)я своего (1566 ВЛС 104 зв.); па(н) Немири(ч) мнѣ с ты(х) слуг(г) свои(х) ѿ // (з)лоде(и)ство, ѿ по(к)раде(н)є ты(х) десети во[ло](в)... справе(д)ливо(с)ти вчини(т) не хоте(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 57-58); Стережѣмься піанства, мѣжобѣйства, злодѣйства, обжирства, вшетечѣнства, и вшелѣкихъ нечистѣтѣ (Київ, 1637 УС Кал. 85); ты(ж) если боуде(т) оумѣ чѣ(с)ты(и) и ср(д)це оу ста(ж)ливости свѣ(т)скы(х) рѣчо(х), напре(д) піанства, зрады злодѣ(и)ства,... и ины(х) злы(х) речѣй,... тѣды... тѣло твое бѣде(т) свѣ(т)ло (1645 УС № 32, 78 зв.).

2. Злочин: Твоа Милость писалъ и прысылал тых часов до корола... и до насъ, ѿповѣдаючи, иж тамъ в земли Волынської розбои и злодейства великии, а невымовныи повстали (Петрків, 1538 АС IV, 131); естлибы подданыи ихъ мели волность в ыименьяхъ (!) и селахъ ихъ быдло продавати, тогдыбы са могло злодейства не мало с того наплодити (Вільна, 1546 АС IV, 457); В томъ грѣхѣ драпѣжного злодѣйства замыкаютьса, котѣрыє мыта, подѣтковъ, десѣтинѣ не плѣтатъ, але ѡныє берѣтъ и собѣ привѣлащѣють, побѣровъ справедливѣе не ѿ(т)дають (Львів, 1645 О тайн. 109).

ЗЛОДѢАТЕЛЬ ч. (цсл. зълѣдѣатель) злочинець, лиходій: слѣва твои правдѣвыи; и премѣдрїи нѣ // во чтоѣже вѣмѣнїли; тѣи злодѣателѣ (Чернігів, 1646 Перло 151-151 зв.).

ЗЛОЄРЕСЬ ж. (відступ від панівних чи загальноприйнятих поглядів, правил) злобна

ересь: Іоанъ ино(к) з вишнѣ, ѿ(т) стѣе аѡ(н)ское горы, Прочѣхъ ѿ(т) ла(д)ское сире(ч) малое рѣсїи, како напали на васъ злоєреси (до 1596 Виш. Кн. 268).

ЗЛОЖЕНЕ, ЗЛОЖЕНЬЕ, ЗЛОЖЕННЕ, ЗЛОЖѢНЕ с. (смп. złożenie) 1. (будова, структура) склад: Лексиконъ альбо трѣдныхъ слѣвъ выкладъ в той кнїзѣ: елементалацѣнського язѣкѣ; а стихїи гре(ц)кого едно слѣво показѣють, живѣють або зложена свѣта сего (Почаїв, 1618 Зерц. 7 зв. нenum.).

2. Закон, принципи: покѣль се вѣ истѣтнхъ нашей вѣры Артыкѣлахъ, и зложе(н)ахъ стародавней цркви Хвѣй згажѣемъ, векѣисте бытъ вѣ сполѣчности єстемъ гѣтѣвый (Євѣе або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 17).

3. Закладання, заснування, організація: даровалъ пререченому мѣсту... зложенье и шинкованье пива и меду и вина (Краків, 1507 АЗР II, 11).

4. Майно, пожитки, речі: пнѣ Ма(т)фѣ(и) Немири(ч), будучи тѣ(ж) на то(т) ча(с) добре по(д)пила(м), лежа(л)... в оно(и) коморѣ, гдѣ зложе(н)є свое ме(л) (Житомир, 1583 АЖМУ 50).

5. (продукт змішання речовин) суміш: Вѣзмешъ тѣжъ собѣ... ѿхїни, и халбѣнѣ, дѣброи вѣннѣости, и кадїла насвѣтлѣйшаго..., и оучинишъ кажѣньє справлено робѣтою аптекарскою... Таковѣго зложѣнья не бѣдете чинїть на потрѣбы вѣши, бо свѣтѣе єсть г(с)дѣ (серед. XVII ст. Хрон. 108 зв.).

6. Скликання, збирання; призначення: ѿнѣ бѣдѣчи волѣнѣ ѿт послѣдги нашеє, за зложеньемъ рокѣ ємѣ ѿт тебе черѣз листъ нашъ, повинѣнѣ бѣдетъ кѣ правѣ... стати (Краків, 1553 АС VI, 11); єзди(л) єсми з листо(м) вѣмина(л)ны(м)... ѿ зложе(н)є рокѣ пра(в)у и ку вчинѣ(н)ю справе(д)ливѣости во вси(х) кри(в)да(х) и шкода(х) свои(х) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 46); Рокѣ бѣжия ахѣи... ве(д)лѣгъ поря(д)ко(в) пѣ(р)шихъ и зложѣня

елекции на де(н) ѿрече(н)ный вы(ш)писа-
ны(и) (Львів, 1611 ЛСБ 1043, 17 зв.); Знаме-
ніе: Образъ, прикладъ, скла(д), зложѣ(н)е на
бѣсѣдѣ (1627 ЛБ 163).

7. *Перен. (позбавлення влади, чину) звіль-
нення, увільнення: съ карты читали таковыє
слова, которыми митрополита ганили, ... по-
слушенство митрополиту выповедаючи, вы-
клинаньемъ и зложенемъ его изъ столицы
митрополское грозили (Вільна, 1597 РИБ
XIX, 192); на соборѣ, скоро по зложенню
Флавіана, ... заразъ немилостивно бито его, и
ногами топтано, и зъ синоду выкинено (Київ,
1621 Коп. Пал. 610).*

8. *Перен. (звільнення від чого-небудь непо-
сильного, обтяжливого) скинення: по пожег-
на(н)ю свѣта сегѡ, и по телѣсныхъ тажаровъ
зложѣ(н)ю, до завждыбытноѣ оноѣ прав-
дѣвоѣ и Бж(с)твенноѣ свѣтлости одѣшли
(Київ, 1637 УС Кал. 347).*

Див. ще ЗЛОЖЕНІЄ.

ЗЛОЖЕНІЄ с. 1. Те саме, що **зложено** у
2 знач.: Єще Сѣй Кирилъ збложеніє вѣ-
ры печатѡючи заповѣ(д)ми и клѣтвами пре-
грознѣ(и)шими приложи(л) (Київ, бл. 1619
Аз. В. 128).

2. Те саме, що **зложено** у 7 знач.: На та-
кое то безчиніє рядъ церкве руское пришолъ,
же епископовъ и писма ихъ не епископове,
але священники экзаменуютъ тые оныхъ и
декретуютъ; зачимъ и на зложеніє еписко-
повъ вотуютъ (Дермань, 1628 КМПМ I, дод. 319).

3. Цілість, неподільність, нерозривність:
слнце помѣслиле(м) и прѡмене и свѣтлость,
але и тѣ бѣазнь єсть. Пѣршаа теды, абы
сна(т) зложѣніє якѡе не вѣмыслилось въ не-
збложеномъ єстествоѣ (Київ, 1619 Гр. Сл. 298).

ЗЛОЖЕННЄ див. **ЗЛОЖЕНЄ.**

ЗЛОЖЕНЫЙ див. **ЗЛОЖОНЫЙ.**

ЗЛОЖЕНЬЄ див. **ЗЛОЖЕНЄ.**

**ЗЛОЖИТИ, ЗЛОЖЫТИ, ЗЪЛОЖЫ-
ТИ, ЗЛОЖИТЬ** дієсл. док. 1. (що) (скласти

що-небудь у певне місце) зложити: Того
каменьа сто камене(и) зложено по(д) замокъ
на ономъ мѣстѣце (1552 ОКр.З. 147 зв.); про-
силъ насъ, абысмо на иншее мѣстѣ тые сук-
на где отътоль вынести и зложить велели
(Луцьк, 1586 АрхЮЗР 1/І, 235); листы и при-
виллея папѣжскіє и королевскіє, тое всѣ
зложилемъ въ особливую скринку (Володи-
мир, 1609 АСД X, 231); тамъ въ // комору
оного речи свои зложивши, оного прозьбою
своею усиловалъ, абы якожъ колвекъ то
могло переховано быти од неприятеля и
самъ мелъ манифестующый там... зосътавати
(Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 234-235);

(що в що) (скласти докупи, надаючи певної
форми) зложити: трава пол'наа, ... дне(с) єсть
а заутра вѣ коупоу бываєть зложена (1556-
1561 ПЄ 38); ѡ покраде(н)ю збо(ж)я всякого
иле на поле зложо(н)ого в стыртахъ (1566
ВЛС 108 зв.); жи(та) ярого моего вла(ст)но-
го..., а пшеници ярое копъ две мощно,
кгва(л)то(м) пожалъ и, до гу(м)на своего
ѡ(т)провадивши, в сто(г) зложи(л) (Жито-
мир, 1584 АЖМУ 97); вѣм Са(м) ѡсобѡю Сво-
єю... кгва(л)то(в)не по(г)раби(л)єсь сѣна во-
зовъ по(л)тора(с)та дже в стога(х) зложеного
(Київ, 1633 ЛНБ 5, II 4060, 56); межы себе
расшарпали: ...жита в стыртах зложеного
копъ чотыриста шестьдесятъ (Луцьк, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 133);

(що) (скласти докупи роз'єднані частини
цїлого) зложити: Который список єст в кна-
за Коширского, старый, на ѡгол розрезанный,
с печатю кназа Роговицкого, ... а кназь Ко-
велский повѣдил, иж в него половица списка
того єст, с печатю кназа // Головни, тогож
писмѣни, мают ѡни на тот рок, ... на тьи зем-
ли выехати и тьи списки зложити (Краків,
1538 АS IV, 149-150);

(що) (згорнути в сувій) зложити, скласти:
ѡкажи ми штѣкѡ Аксамитѡ чорного... не
розвіай всего // досы(т) ѡгледѣле(м) ничего

не шкоди(т) кто розвилъ латво зновъ зложити (к. XVI ст. *Розм.* 53-53 зв.);

(що) (надати певного положення рукам, пальцям) зложити, скласти: ви(н)ни ёсмо носити ёго на чолѣ свое(м) почтѣве зложивши три палцѣ правой роу́кы г(д)ы(ж) ёсмо кр(с̄)щни въ има ѿца и сна и ст̄го д̄ха (XVI ст. УЄ № 29519, 22); Анатолій... до образа Пр(с̄)тои Б̄ци, котóрый в̄ темни́ци на шнѣркѣ вѣсѣлъ, пристѣпѣлъ, и рѣки зложивши моли́лсѧ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 28); Та́къ те́ды зложивши палцы пе́рвѣй кладе́мъ рѣкѣ на́ голо́вѣ або на чо́лбѣ (Там же, 69); правая... рука тѣла его, якобы на благословеніе по обычаю крестообразно палцы зложивши мало отъ персѣй поднята, видѣна была (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 773); Рѣко́ю пра́вою, трѣ палцы зложивши, зна́къ Кр(с̄)та ст̄го́го зачина́и на челѣ (Львів, 1646 *Зобр.* 23 зв.).

2. (з чого) (скластися в одне нероздільне ціле) зложитися: злосливый миръ... зложо́ный ёсть, я́ко з̄ чтиро́хъ еле́ме́нтьовъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 26 зв.); И та́къ бѣде́тъ Тр(о)ца, ю(ж) да́лѣй не Тр(о)ца, а́ле дво́йца не́рѡвна́а, еди́нъ впра́вдѣ персо́нѣ ма́ючи бо́лшю́ и зложе́ндо з̄ двѡ́хъ, а дрѣ́ндо прѡ́стдо не-зложе́ндо // и ме́ншю́ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 289-290); сме́рть бо́вѣм концем всим речом, а дол́г тот ниќгды не гинет, а́ле ко́ждый, будучи зложо́ный з еле́ментовъ отмѣ́ни, подле́гати и плати́ти его муси́т (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82);

(розташуватися, розставитися певним чином) укластися, сформува́тися: А бнѣ оуслѣшавши го́лосъ та́ковъый, погла́дѣ(л) на́ нѡ́бо, и ви́дѣлъ кр(с̄)тъ звѣ́здами зложе́ный (Київ, бл. 1619 *О обр.* 59); свѣ́тли(и) лихтáръ в̄ нѡ́бѣ, з̄ се́дми ла(м)пѣ зложо́ны(и); Ѡ(т) всѣ́хъ сто́ро́нъ кры́штáломъ, мо́цне ѡбто́чѡны (Київ, 1632 *Євх.* 297);

(поєднанням окремих частин) скластися, витворитися: Которая есть то тая, жѣ то

оуступаетъ чересъ поу́стыню, какъ бы столпѣ́ домныи зѣ до́бровонныхъ рѣ́чей мирры а ливана а всякого порохо́у миропо́ложного апате́карева, зложе́ного зѣ розно́листыхъ зе́леи? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 52).

3. (що) (записати; написати, створити) скласти, укласти: Передо м̄ною Стефаномъ Кнегининьскимъ,... возъный повету Луцъкого... ку записанью до книгъ кгродскихъ Луцкихъ визна́лъ... и въ замѣ́ку выш̄немъ тутошнимъ... е́сть зложо́но, которого́жъ я зознан̄е возного до книгъ кгродскихъ Луцкихъ записати ка́залъ (Луцк, 1584 *АрхЮЗР* 3/I, 14); свѣ́тии отце́ве на́ши,... зложи́ли Симво́лон и пода́ли его Це́ркви Бо́жей (Вільна, 1600 *Катех.* 62); Хо́та́чисѧ Вьск̄р(с)нѣ́а до́мѣсти́ти, И на́ Х̄с вьск̄рсъ, зно́вѣ Рѣ́ѡмы зложѣ́ти. Чи́мъ мо́гѣчи пресвѣ́тлый днѣ́ бнѣ́ый здо́бачи (Львів, 1616 *Бер. В.* 95); Ака́ѡістъ,... собо́рне є(ст) зложе́нный (Київ, 1625 *МИКСВ* 127); Ве́длѣ́гъ га́сла, албо визна́на вѣ́ры хри́стіа́нско́и, на двѡ́хъ повше́хныхъ собо́рахъ,... зложе́ного: двана́дцать ё́сть арти́кѣловъ вѣ́ры право́славно-хри́стіа́нско́и (Львів, 1646 *Зобр.* 3);

(що) вигадати: Зна́ть, и́жъ то́гъ, кото́рый не́розмы́слне тую байку зложи́лъ, нико́ли па́пежа,... не ви́делъ! (Володи́мир, 1598-1599 *Ві́дп. ПО* 1111).

4. (що) (звести, поставити) скласти: А на второ́е трѣ́бле́нье, и та́ковѡ́ежъ бримѣ́нье трѣ́бы, зложáтъ на́ме́ты кото́рыи ме́шкаю́тъ на по́лѣдни (серед. XVII ст. *Хрон.* 132 зв.);

перен. (що) збудувати: А ты Нико́лаю не зла́кнешь́сѧ та́къ ве́лі́кій и мо́цный кгрѣ́нть все́го Бо(з)ско́го до́мѣ непока́ла́нои вѣ́ры на́ше́и,... ѡ(т) та́къ мно́гихъ... Сты́(х) Ѡ(т)-цо(в) зложе́ный и змо́цне́ный, ште́рмами софі́зма́цкими спрѡ́снѣ́и збо́дрити (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 205).

5. (що і без додатка) (про гроші, коштовності) (зібрати, нагромадити) зложити,

скласти: Што еси писал до нас ѡповедаючи, иж... скарбы, которые ѿ в Остроге зложоны были межи них есте поровнали (Вільна, 1541 *AS* IV, 291); зложи(ли) и(х) мл(с)ть повиноватые жоны моее с ласки своее вено то есть меновите его мл(ст) кнзь алекса(н)дро... сто ко(п) гроше(и), его мл(с)ть кнзь рома(н)... сто и два(д)ца(т) копъ гроше(и) (Луцьк, 1567 *ЛНБ* 5, II 4043, 51); тотъ священникъ... забравши книгъ немало церковныхъ и пенезей, што громада зложили ему на новую церковь,... збегъ (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 312); Посполиты(х) пѣназіи, котрые зложены были на оборонѣ правнѣю до Варшавы на Сеймъ злоты(х) чѣв (Львѣв, 1615 *ЛСБ* 1047, 4 зв.); А подданные мои... въ каждомъ сели зложити повинни на камень воску до церкви (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609); Панѡве братїа... на себе самѣ(х) даютъ обовѣзо(к) це(р)кви бжой, еслї бы захова(и) пне бже якого припа(д)кѡ и шкѡды... абы спосро(д)кѡ себе самы(х) зложивши, це(р)кви... ѡ(т)дѣли (Львѣв, 1633 *ЛСБ* 1043, 31 зв.).

6. (що) (виконати додавання) зложити, скласти: суму пенезей заставную..., а другую презыськовую суму... двесте семдесятъ осмъ копъ и грошей десеть,... зложивши тые обе две суме пенезей, заставную и презысковую, учинить шесть сотъ копъ, осмьнацать копъ и грошей десять (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 110).

7. (на що) (поділити на частини) розклас-ти: князь Дмитрей Ѳедоровичъ Сонкѣдшко-вича... прислал до скарбѣ господарского через слѣджебника своего,... серебщины, зложоное на три годы (Вильна, 1553 *AS* VI, 141); Которые то пенези, выш // на раты зложо-ные, за аренду повинные, будут нам по-винни панове арендари за квитами ручными нашими (Локачї, 1591 *ПККДА* I-2, 162-163).

8. (що) (про термін, місце) (визначити, призначити) встановити: Их Милость... рок

выслѣханю зложили, в сѣботѣ после матки Божей Зелное (Милянѡвичї, 1530 *AS* III, 367); Ино тых часов видело са нам мѣсто собраню вашомѣ зложити... ѿ Дворцы (Львѣв, 1537 *AS* IV, 88); I wyby wżo..., bez kożdoho omieszkania..., na tuiu służbu naszą, na onoie mestco od nas złożenoie, iechali (Краків, 1539 *ŻD* VI, 151); то(т) мешани(н)... проси(л) абы его мл(ст) ро(к) пра(в)у и(м) зложи(л) (Во-лодимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 46); су(д) апе-ляци(и) допусти(л) и рокъ имъ ...//... зложи-ли и то про паметь до кни(г) кгро(д)ски(х) записати казали (Кременецъ, 1600 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 17 зв.-18); во(з)ны(и) зъложи(л) те(р)минъ и на(з)начилъ на де(н) пе(т)па(д)-цаты(и) м(с)ца декабра (Житомир, 1642 *ЛНБ* 5, II 4064, 85); суд, ему тое апѣпеляции до-пустытившы, рокъ... декретом теперешъ-нымъ зложилъ и заховалъ (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 423);

(що) (про зібрання) (намітити, визначити здійснення чогось) призначити: Ино ачкольве есмо первой сего зложили были съемъ всеї земли Волынской мети,... а ведже поки са ѡное розказане нашо наполнит, мы для того послали там до повѣтѣ... дворянина нашего (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); его м(л) зложити рачи(л) соборъ великы(и) дхѡвны(и) на всѣ епископы и все дхѡвеньство (Стратин, 1588 *ЛСБ* 101); Братство... зложили собѣ елек-цию (Львѣв, 1604 *ЛСБ* 1043, 7); очищаючи Црѣко(в) Бжїю ѡ(т) заразы Царь... зложи(л) Съборъ вѣ Кѡнста(н)тінополю (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 157); Въ томъ же року и месецу сеймъ у Варшаве зложено (поч. XVII ст. *КЛ* 91); Тоєи схадзки для малости брати(и)... нѣчого не справивши розошлися... и се(с)ию зложили кз ноєврия (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40).

9. *Перен.* (кого, кого з чого) (позбавити влади, посади, сану) звільнити, скинути: ѡни ...кнаже арцыбискѣпа Ризского, кровного

нашого з достойности его рѣшили и сво-
волне зложили (Вільна, 1557 *АС VI*, 22); ко-
торы(и) бы архима(н)дри(т) або... протопопъ
не мелъ быти на то(т) собо(р) зъ епископомъ
свои(м) таковы(и) кажды(и) та(к)же за пер-
чи(м) неприеха(н)емъ з достое(и)ства зло-
жѣ(н) быти мае(т) (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141);
Целестымъ, папа (Римский), Царогородского
патрыярху Несторыя выклялъ и зъ столицы
зложилъ (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 262); оны
добра и вряды духовные, будучи з них се-
нодалъне зложеные и обнаженые, упорне
противъ праву держат (Львѣв, 1605-1606 *Пе-
рест.* 41); Гетманства врядъ такъ рокъ чемѣ-
сте зложѣли зъ еднѣго; а дрѣгомѣ его полѣци-
ли (Киѣв, 1622 *Сак. В.* 49); року 796 насту-
пилъ на папѣжство Бонифаціушъ шестый,...
который южъ два крот разъ съ капланства,
другій разъ съ поддіаконства зложоный
былъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 23); **(все) з себе зло-
жыти** – зняти з себе обов'язки, звільнитися
з посади: третего дня в пятюкъ... братія пы-
тали ѡ(т)ца иѡсифа ежели не ра(с)каяся яже
и(з)рече не началствовати бо(л)ше, на що по-
вѣдѣлъ же готовъ все з себе зложыти (Львѣв,
1634 *ЛСБ* 1043, 41).

10. (що) (*засунути, застромити що-небудь*
у щось) заложити, закласти: я... ѡбадва по-
(з)вы... в тѣю брамѣ... вткну(л) есми и(х) у
ворота тоѣ брамы... и слѣзе за(м)ковомѣ... и
свещеникови... которы(х) мне на то(т) ча(с)
ѣ тоѣ брамы видѣть трафило... тые по(з)вы
ѡповѣда(л) и ѡказа(л) за которыми то по(з)вы
зложи(л) (Володимир, 1589 *ЖКК II*, 183).

11. (що на кого) (*накласти, закласти що-
небудь на когось*) заложити, вбрати: повезли
его ѡбѣл(к)ши в чѣрныи рѣзы, и клобѣ(к)
зложѣли на него до монастыра стѣа горы
(1509-1633 *Остр. л.* 129); росказаль црѣ, по-
сторонки на шѣю стѣ(м) зложѣти, и вести
и(х) всѣх вкоупѣ на ѡзеро (XVI ст. *УС*
№ 29519, 196); язы(к) бо е(ст), яко ко(н)

црѣскій ежели злѣжишъ на нѣго оуздѣ, и
наоучи(ш) егѣ... // кро(т)ко ходити, а по-
то(м) оусѣдзе на нѣмъ црѣ (Устрики, I пол.
XVII ст. *УС* № 29515, 231).

12. (що) (*скинути одяг*) зняти: ѡамара...
зложѣвши шѣти вдѣвства, и ѡболоклѣса и
оукрасѣласа коштовными шѣты, а сѣла перед
ворѣты (серед. XVII ст. *Хрон.* 62 зв.);

перен. (що з кого) (*звільнити від чого-не-
будь важкого, обтяжливого*) зняти, скинути:
Радко Долгий..., зъ иншими помочниками
// своими... мыслячи, яко бы тотъ учинѣкъ
зъ себе зложити и съ того се вызути могли,
закликали кгвалту на все село (Луцьк, 1609
АрхЮЗР 6/І, 356-357); Кр(с)тъ тежъ за гѣрбѣ
е(ст) падѣно... Тѣ зѣсь гѣдне, И пристѣине
его нѣсѣтъ. И нѣ злѣжатъ Нѣгды зъ свои(х)
зѣцны(х) рѣме(н), Дѣкола и(м) стѣне(т) вѣре-
мень (Киѣв, 1623 *МКСВ* 79); те(м)ные дѣ-
шевре(д)ного грѣха оучи(н)ки,... з себе зло-
жи(в)ши в зброю свѣтлы(х) дѣшезбавленной
лю(б)ви цно(т) ѡдѣймѣса (I пол. XVII ст. *УС*
Кан. 39); Мѣжемѣ абѣвѣмъ если захѣчемѣ,
зложѣти зъ себе оучинки тѣмныѣ (Киѣв, 1637
УС Кан. 57); **рогъ зложити див. РОГЪ.**

13. (що) (*знищити, зруйнувати*) звалити:
сего часѣ дрѣка(р)ню ѡгне(м) зложеную по-
стави(ти) и ѡ(х)тои(х) книгѣ дрѣкова(ти)
зго(д)нѣ постанови(ли) братѣя (Львѣв, 1628
ЛСБ 1049, 7 зв.);

перен. (кого) (*перемогти, збороти*) звали-
ти: Сидор...// ...уганялсе за плугами, на отца
Прокопенского шаблею тѣл, але зложил его
Гриц Полѣпак (Володимир, 1612 *АрхЮЗР*
1/VI, 411);

перен. (*про важку хворобу*) (*змусити кого-
небудь лежати*) звалити: Павелъ Черневский,
будучи зложоный хворобою,... волю свою
ознаѣмуючи, ѡповѣдалъ и на тѣстаменти на-
писати казал (Володимир, 1569 *АрхЮЗР*
8/III, 191); кгдамъ былъ тяжкою хворобою у
Володимери зложоный, братъ мой,... зъ сего

света зшолъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 360); Крѡль... хорѡбою злѡжонъ смѣртною бѣдѣчи: Казаль свою кошѣлю възномѣ носити (Київ, 1622 *Сак. В.* 42); Я... Иоакимъ Мороховский,... будучи от Пана Бога хорѡбою зложоный,... такову волю мою остатнюю и споряженѣ мѣти хочу (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 623); Стефанъ Усъ, любо на тѣли хорѡбою зложоны(и), и на ложу отпочываючи,... такое спораженіе зоставуе(т) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470).

14. (на що) (*надати перевагу чому-небудь*) обрати (що): тоу(т) же... є(ст) и промѣ(ж)кѣ нами немало такы(х) которіи зложили на є(д)носта(н)не, и дрѣжать яко то аріане лютрове новокр(с)ще(н)ніці (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 100).

15. *Перен.* (що на кого, що в що) (*присвятити, пожертвувати*) віддати (що кому, що чому): бо(г)... поко(р)ны(м) дае(т) ла(с)ку, все стара(н)є свое зложите на него бо са ѡ(н) ѡ ва(с) пѣклуе(т) (II пол. XVI ст. *КА* 193); Што Юно, што Апѡльлїо, што Харитесь мѣли, Все то в^ь Гѣрбъ того Дѡмѣ пристѡйне зложїли (Київ, 1632 *МКСВ* 270).

16. (чому) (*виконати бажання кого-небудь*) задовільнити (що): Предѣ килка месяцев далисмы листъ нашъ до велебности вашои, презъ который охотне жаданю велебности вашои зложилисмы (поч. XVII ст. *КЛ* 88).

17. (що) (*покинути, відійти*) залишити: Дѣша, мѡви(т), зложївши тѣло, анѣ дѡброе штѡ, анѣ злѡе чинїти не мѡжетъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 122).

♦ **в грѡбѣ зложити** (кого) – спричинити смерть: Мои то грѣхи Дѡѡ обнажїли Сна твоѡго, в то(м) грѡбѣ зложїли (Львів, 1631 *Волк.* 21 зв.); **зложити кости; зложити кость въ тѣлѣ** *див. КОСТЬ.*

ЗЛОЖИТИСЯ, ЗЛОЖИТИСА *дієсл. док.* (з ким) Об'єднатися, згуртуватися, спрягтися: тот же Иван Полх зложился был

з мѣщенином же володимерскимъ Хоמוю Кушнеромъ на торговлю (Луцьк, 1566 *СИМКЦА* 62);

(*зібрати гроші, скластися*) зложитися: мнози вѣра(т) // в него, И зложилися на то, якобы великіи скарѣбы дати за него (XVI ст. *УЄ Трост.* 45-46).

ЗЛОЖИТИСА *див. ЗЛОЖИТИСЯ.*

ЗЛОЖИТЬ *див. ЗЛОЖИТИ.*

ЗЛОЖОНЫЙ, ЗЛОЖЕННЫЙ *дієприкм.*

1. *У знач. прикм. (складений у певне місце)* зложений: Я... даю... сыну моему... имения... з гумномъ, зе збожемъ зложонымъ..., с полтьми, з сеножатми дворными (Луцьк, 1593 *ИКА*, дод. 95).

2. *У знач. прикм. (визначений, призначений)* встановлений: И нехайбы тыи ваши сѣди... поспол са згодивши, на ѡный рок зложонный,... за дванадцат неѡел там на тыи зѡмли выѡхали (Краків, 1537 *AS* IV, 70); мают ѡни (на) ѡный рокъ зложенный... передѣ королемъ... стати (1539 *AS* IV, 199); єстли(б) на року зложеномъ // сторона которая бы не (с)тала кгру(н)тѣ вѣ(ч)нѣ страти(т) (Київ, 1585 *ЛОИИ* 68, 1, 27, 2-2 зв.); а иж на рок зложонный справѡдливости Вишенци не стали,... мы его пилност видечы, ѡд того волным вчинили (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 12).

3. *У знач. прикм. (про хворобу) (тяжкий, тривалий)* обліжний: я а(н)дреевая ку(р)пская... бѣдѣчи ѡ(т) бѣа милосе(р)днаго форобою зложоною навежона... // ...чиню се(с)мо(и) дестамен(т) (Осмиловичі, 1576 *ЖКК* I, 72-73); я Богушъ Федоровичъ Корецкий,... будучи на тотъ часъ ѡтѣ пана Бога хорѡбою зложоною навежонный,... остаточную волю свою,... зоставую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 95).

4. *У знач. ім. (той, хто позбавлений сану, посади) звільнений, -ого, скинений, -ого:* княжа панъ воевода не толко до сполкованья зъ Іпатїємъ, але анѣ видѣтися, анѣ привитатися

зъ онымъ... не зезволилъ, маючи его... за зложеного и за vykлятого и зъ достоинства церковного обнаженого (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1144).

ЗЛОЖЫТИ *див.* **ЗЛОЖИТИ.**

ЗЛОЖЬНЄ *див.* **ЗЛОЖЕНЄ.**

ЗЛОИМСТВО *с.* Вада, недолик, дефект: Злоимѣство: злоимство, злѣй взрѣсть тѣла, злѣе прироже(н)е тѣла, злѣй обычай, хорѣба с прироже(н)а (1627 *ЛБ* 39).

Див. ще **ЗЛОИМѢНСТВО.**

ЗЛОИМѢНСТВО *с.* Те саме, що **злоимство**: Имство в' дѣши, албо в' тѣлѣ не лѣтве ѡ(т)дѣленное; лѣбѣ дѣброе, лѣбѣ злѣе: вѣдлѣгъ Аристѣтла. злоимѣнство, злѣа прирѣда, хорѣба з' прирѣды (1627 *ЛБ* 48).

ЗЛОКЛЮЧЕНІЄ *с.* (*цсл.* зѣлоклученіе) нещастя, бѣда: miseria, miseritudo, ѡкая(н)ство, бѣда, злоклученіе (1642 *ЛС* 270).

ЗЛОКОВАРНЫЙ *прикм.* Пѣдступний: Во злокова(р)нѣю же дѣшѣ, рѣ(ч) пѣм(д)рѣй, не вни(и)дѣ(т) пѣм(д)ро(ст), што нѣт лати(н)-скаа, злокова(р)наа дѣша ѡслѣплѣннаа ї насѣче(н)наа пога(н)скими тѣссла(в)ными и го(р)дыми до(г)маты стра(ж)дѣ(т) (*п.* 1596 *Виш. Кн.* 224).

ЗЛОКОЗНѢСТВО *с.* (*цсл.* зѣлокознѣство) пѣдступніе: Дух рече: “Ямѣ, – молвит, – во Оригене еретицѣ действовал, и моим художеством и злокознѣством тѣ книги лживые Ориген составил” (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 161).

ЗЛОМАТИ *див.* **ЗЛАМАТИ.**

ЗЛОМИТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*вѣдламати частину вѣд чого-небудь; розламати*) зломити: Якъ бовѣ(м) жлѣнѣрови мѣлаа и весѣла речѣ є(ст), скончѣвши войноу, стоупивши мѣ(ч) и наполю зломѣвши ѡ неприяѣтла зрѣненомѣ до свѣихъ са ворочѣти; та(к) заисте немѣ(и)шаа х(с)тоу цѣрю цѣрей слава была (*поч.* XVII ст. *Проп. р.* 166); Ано прѣстало бы намѣ... наслѣдовѣти... и ѣного преслѣвного

стѣрца Сисѣа. // Котѣрый идѣчи в' пѣстыни, нашѣлѣ кѣсти ве(л)блѣжѣи, и зломѣлѣ ѣхѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 175-176); *Образно*: Ѡ великаа(ж) то потѣха... яко(ж) то ю(ж) гѣ бѣ їс хс прѣшо(л), ѡ котѣромѣ пр(ѣ)рци широко ѡписали, и(ж) ма(л) прѣити и (з)ломити ѡное великое и ядовитое жало сѣмѣртное котѣримѣ смѣртѣ заражала яко ядовитаа змѣа тотѣ наро(д) грѣшный лю(д)скы(и) (*к.* XVI ст. *УЄ* № 31, 199 зв.).

2. Перен. (що) (*перемогти, здолати*) зломити: Нестѣрѣ... самого бесѣвского зломѣлѣ и сокѣрѣшилѣ (1489 *Чет.* 57 зв.); їсѣс х(с)ѣ... моѣ его всю зломѣ(л) (Там же, 172).

3. Перен. (що) (*не додержати чого-небудь ѣбѣцѣного*) зломити: тая унѣя на грѣхѣ кождѣго приводѣтъ, для котѣрой // присягу свою кождѣму зломити мусѣтъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 13-14).

4. Перен. (змѣнитѣ звѣчки, вѣдачу) переламати: Лѣпше нравѣ и налогѣ зломѣти ѡ(т)-тѣти, нежели што ѡ(т) приказѣна Бѣжѣо... ѣупѣстѣти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 252).

Див. ще **ЗЛАМАТИ.**

ЗЛОМУДРІЄ *с.* (*цсл.* зѣломоудріе) (*помилкове, хибне розумування*) псевдомудріе: Мелѣтѣй Смотѣрѣцкѣи... потѣмѣ пѣки солгѣвѣ дѣхѣ стѣмѣ, и бѣыѣ хѣдлникѣ на стѣю цѣркѣвь ї на патѣрѣрхи, а хѣвалѣца пѣпѣжскѣи, клѣмѣца на стѣы(х) бѣжѣи(х); И ѣумѣре в такѣмѣ зломѣдѣрѣи своѣмѣ (1509-1633 *Остр. л.* 130 зв.).

ЗЛОМУДРѢНЫЙ *прикм.* (*цсл.* зѣломоудрѣный) (*який помилково, хибно розумує*) псевдомудрий: таковоѣго хѣдлѣнѣа и заблѣдѣнѣа ѡ(т)ню(д) не прѣймаѣтъ цѣркѣвь наѣша вѣс-то(ч)наа..., и не знаѣтѣса до такѣвыхъ зломѣдѣрѣныхъ чѣлкѣвъ, и прѣстѣтѣ и(х) посмѣваѣтѣса (Пѣчаѣв, 1618 *Зѣрц.* 18).

ЗЛОМЫСЛЕНИКЪ *ч.* Зловмисник: слѣчилѣса первыи вселѣнѣскѣи собѣрѣ, на прѣклѣтого... арѣя на зломѣсленика х(с)ва (1489 *Чет.* 107).

ЗЛОПОМНѢНІЄ *с. (цсл. зьлопомыніє)*
 злопам'ятність, злопам'ятство: Гнѣвъ...
 Ярость: Іга. Злопомнѣніє: Застарѣлаа гнѣв-
 ливость (1627 ЛБ 26); Стараймѡса прѣтѡ,
 абы слѡва и наѣка збавітѣла... не при-
 оуха(х) наші(х) гінѣла..., ѡ(т)кйн'мѡ непри-
 азнь, злопомнѣніє ѡпѣстѣмѡ (Київ, 1637 УЄ
 Кал. 73); Ѡ(т) Кѡрени злѡго, Гнѣвѡ вѣтвїє.
 Блюзнѣрство, проклїнѣніє, ярость, гнѣвъ,

крѣкъ, свѣръ, злорочѣніє (!), оубі(и)ство, на-
дѣтость оумыслѣ, злопомнѣніє (Львів, 1645
О тайн. 56).

Пор. **ЗЛОПОМНѢТИ**.

ЗЛОПОМНѢТИ дієсл. недок. (цсл. зъло-
помнѣти) пам'ятати заподіяне зло: если мы
злопомнѣти бѣдемо Братѣѣ своѣй, злопом-
нѣти бѣдетъ и онъ намъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.*
61); За вшелѣкѣю несправедлѣвость, котѣраа
вѣсъ ѡ(т) блѣжни(х) обхѣди(т), не злопомнѣ-
те (Там же).

ЗЛОПЪЯНЪЧИВЪ прикм. Питуший: все-
го бо злѣе жена злопьянъчива (1489 *Чет.*
271 зв.).

ЗЛОРЕЧЕНЄ, ЗЛОРЕЧЕНЬЄ с. Лихо-
слів'я, лайка: га(ж)дѣніє, злорече(н)є, поган'-
бѣнєе тоє(ж) значи(т) што и хѣлѣніє (1596 *ЛЗ*
40); Лѣпѣше вѣстѣчѣнико(м) злоречѣн'є ѡ(т)-
носіти, нѣж'ли злоречѣити (Острог, 1599 *Кл.*
Остр. 223); А штоколѣвекъ ѡ(т) котѣрыхъ,
любо прѣтѣвѣникоу нѣшихъ оуслѣшите, и
обѣчите злоречѣна и примѣвиска, не дивѣй-
тєса (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); Клеветѣ:
Оклеветѣніє, пѣтва(р), лаѣнєе, обмѣва, зло-
речѣнєе, ябедѣництво, ѣкорѣзна (1627 *ЛБ* 53).

Див. ще **ЗЛОРЕЧЕНИЄ, ЗЛОРЕЧЕН-**
СТВО, ЗЛОРѢЧІЄ, ЗЛОРѢЧСТВО.

Пор. **ЗЛОРЕЧИТИ**.

ЗЛОРЕЧЕНИЄ, ЗЛОРЕЧЕНІЄ с. (цсл.
злоречѣніє) те саме, що злоречѣнє: нынѣ
езувѣта тѣѣ пожѣтки в землѣ вольной и спо-
койной будует, то єсть..., замѣшанѣе, непри-
язнь и злоречѣніє на стан королевскѣй... и
єще – погѣбель вѣчѣную королю, яко да от
дѣбра чѣловѣка тираном сѣ учинѣт (1600-
1601 *Виш. Кр. отв.* 165); ѡнаа хѣла и злоречѣ-
нѣніє на хѣа сѣа бѣжего, котѣро(г) погѣани, и
жерцы ѣхъ злоречѣли, и блѣзѣнили назывѣаю-
чи єго, распѣтимъ жѣдовѣно(м) и чѣрѣвѣникомъ
(Почаїв, 1618 *Зерц.* 32 зв.); Нѣдѣюса тѣжъ
ѣжъ ѣновѣрѣный, и дѣхъ ѣкѣй прѣлѣстѣный на-
падѣтъ на тѣю С(т). прѣ(д)написѣноу прѣвѣдѣ:

на котѣрѣю не зѣ писѣма С. анѣ вѣ дѣхъ крѣто-
ти (!),... ѡ(т)повѣда(т), алє злоречѣніє(м)...
и блѣзѣнѣніє(м) яко звѣкли (Київ, 1620-1621
МІКСВ 35); Оукѣръ: Злоречѣніє, гѣнба, при-
гѣна (1627 *ЛБ* 138).

Див. ще **ЗЛОРЕЧЕНСТВО, ЗЛОРѢЧІЄ,**
ЗЛОРѢЧСТВО.

Пор. **ЗЛОРЕЧИТИ**.

ЗЛОРЕЧЕНІЄ див. **ЗЛОРЕЧЕНИЄ.**

ЗЛОРЕЧЕНСТВО, ЗЛОРЕЧЕНЬСТВО с.
Лѣхослѣв'я, лайка: не ѡ(т)даючи злѣ(м) зло-
го або злоречѣнѣства за досаду алє и ѡ все(м)
блѣ(с)вѣтѣ (II пол. XVI ст. *КА* 186); Аза не
вѣдаєшь же тѣ зарѣзомъ, же бѣ(з) вѣлѣкого
злоречѣнѣства, и шѣдѣрѣства наперѣ(д) (!) вѣ Рѣ-
мє: а потѣ(м) вѣздѣе, за спрѣсѣного Герѣтика,
ѡслѣватъ и ѡсѣдатъ (Єв'є або Вѣльна, п. 1616
Прич. отех. 12 зв.); и мы кѣ нашимъ // учи-
телѣмъ ставѣтѣсѣя маемо... вѣру поѣажѣти,...
а писѣмъ прѣтѣвѣникоу..., не читѣти, словѣмъ
ѣхъ потѣварѣнимъ не вѣрѣти, шкалѣванѣе прѣ-
зѣратѣи и, ѣкѣ зарѣзы дѣшевѣной, такъ сѣ зло-
речѣнѣствъ ѣхъ вѣстерѣгатѣи (Київ, 1621 *Кон.*
Пал. 796-797).

Див. ще **ЗЛОРЕЧЕНЄ, ЗЛОРЕЧЕНИЄ,**
ЗЛОРѢЧІЄ, ЗЛОРѢЧСТВО.

ЗЛОРЕЧЕНЬЄ див. **ЗЛОРЕЧЕНЄ.**

ЗЛОРЕЧЕНЬСТВО див. **ЗЛОРЕЧЕН-**
СТВО.

ЗЛОРЕЧИ, ЗЛОРѢЧИ дієсл. недок. (ко-
го, кому і без дѣдатѣка) Злѣсловѣти, лѣхо-
словѣти: Не смущѣ(и)тѣ(с) в то(м) анѣ зло-
рѣ(ч)тѣ ѣпатѣю в ро(с)пѣчи єго на го(р)шѣе
прѣвѣдачи с чѣго во(з)ра(с)тає(т) ѣро(ст)
гнѣвъ и клопо(т) бѣ(з)вѣрѣє(н)нѣ(и) (Львів,
1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6); злѣ и нѣзбѣжѣ-
не отступѣниковѣе шѣплѣютъ єго и тому зло-
рѣчатъ. Кѣторѣй и отъ нѣхъ, єсли ѣскру
ѣкую блѣгѣчѣстѣѣа маѣютъ, хѣвалѣнъ бѣтѣи ма-
єтъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 767); Дѣсаждѣаю:
Знѣѣажѣаю, дѣспѣ(к)тѣю, зпѣтѣварѣаю, крѣвѣждъ,
лѣждъ, сромѣчѣждъ, злорѣчѣждъ (1627 *ЛБ* 32); maledi-

со, злорѣчу, проклиная (1642 ЛС 262); А хотѣи ты мене злорѣчишь: Ка́меніємъ на мене мѣчешъ а я ѿ то ма́ло дбаю абѣмъ тѣлѣко грѣхъ твоѣи ѡбличи(в) и зъ дѣшѣ твоѣи скорѣни(в) (Чернігів, 1646 Перло 10).

Див. ще ЗЛОРЕЧИТИ.

ЗЛОРЕЧИТЕЛЬ ч. Лихослов, лайливець, злоріка: и благословеніемъ святѣйшого престола Митрополіи Киевское от Іерусалима благословляемъ, и всякого противника..., и непокающаго лаятеля, и злоречителя, вѣчноі анаѣмѣ и проклятію отдаемъ (Браславль, 1626 ЧИОНЛ V-3, 222).

ЗЛОРЕЧИТИ, ЗЛОРѢЧИТИ, ЗЛОРЕЧИТИ дієсл. недок. (цсл. зълорѣчити) (кого, кому, о кому і без додатка) те саме, що **злоречи**: прото, ихъ потешаючи, въ кождѣю недѣлю, зачимъ ѡзим(и)нѣ и яринѣ ѡбожнѣтъ, по бочѣлце пива имъ давати выпивать..., пани дадинаа, велѣтъ маѣтъ, абы не злоречили, аѣ сприязливѣ споминали (1577 AS VI, 83); яко Русинъ Рымляниномъ, такъ и Рымлянинъ Русиномъ гордѣти и сторонѣтѣсе и одинъ другому злоречѣти, ани на знакъ възгарды въ стопы плевати не можѣтъ (Рожанка, 1598 Л. Пот. 923); чи(м) и в чо(м) ва(м) патріархове такъ далѣѣ винѣни; чомоу о нѣхъ злоречѣте (Острог, 1599 Кал. Остр. 222); ѡнаа хѣла и злоречѣніѣ на хѣ сна бѣжего, которо(г) погѣни, и жерцы ѣхъ злорѣчили, и блѣзнили, называючи его, распѣтимъ живѣио(м) и чарѣвникомъ (Почаїв, 1618 Зерц. 32 зв.); вѣ той часъ слѣнце стѣне палѣти горячѣстю своѣю, слѣдѣтъ антѣхристовѣхъ, а ѡни вѣ тѣжкихъ болѣзняхъ горячѣсти; бѣдѣтъ злорѣчѣти Бѣга Нб(с)ногѣ, и бл(ю)знѣти егѣ (Чернігів, 1646 Перло 140 зв.); хтѣбы злорѣчилъ оцѣ своемъ, абы матѣ смѣртію нехай оумре (серед. XVII ст. Хрон. 123).

ЗЛОРЕЧИТИ див. ЗЛОРЕЧИТИ.

ЗЛОРѢЧАЧІЙ дієприкм. у знач. ім. Лихослов: Досадѣте(л): ѡкорѣте(л),... зневажаѣ-

тель, злорѣчащій (1627 ЛБ 32); Арѣи, или Ара: Проклинающій, злорѣчащій, абы выдащій. Зъ Ла(т) блтаръ (Там же, 179).

ЗЛОРѢЧИ див. ЗЛОРЕЧИ.

ЗЛОРѢЧИТИ див. ЗЛОРЕЧИТИ.

ЗЛОРѢЧІЄ с. (цсл. зълорѣчѣ) те саме, що **злоречѣне**: Важдѣніѣ: злорѣчѣ (1627 ЛБ 13).

Див. ще ЗЛОРЕЧЕНІЄ, ЗЛОРЕЧЕНСТВО, ЗЛОРѢЧСТВО.

Пор. ЗЛОРЕЧИ.

ЗЛОРѢЧСТВО с. Те саме, що **злоречѣнство**: Маѣшъ тѣжъ при себѣ семѣа сна гірова котѣрый мнѣ злорѣчилъ злорѣчствомъ нагѣршимъ, коли ѣсмъ ишѣлъ до манѣйма до ѡбѣз(серед. XVII ст. Хрон. 286 зв.).

Див. ще ЗЛОРЕЧЕНЄ, ЗЛОРЕЧЕНІЄ, ЗЛОРѢЧІЄ.

ЗЛОСЕРДѢСТВО с. Безсердѣчність, жорстокість: ѡ(т)огнала еси, всѣми злыми дѣли... злосердѣствомъ резѣиманье(м), срамѣсловьѣмъ (1489 Чет. 353 зв.).

ЗЛОСЛИВЕ присл. (стп. złośliwie) злостиво: Але вѣ злослівѣ преврѣтѣнѣю дѣшѣ, мѣвити пре(м)дрѣйшій Соломо(н), мѣдрѣсть не вхѣди(т) (Київ, 1619 Гр. Сл. 228); А штоколѣвѣкъ ѡ(т) котѣрыхъ, любо прѣтивникѣвъ нашіхъ оуслѣшите, и ѡбѣчите злорѣчѣна и прѣмѣвиска, не дивѣйтеся. Бѣвѣмъ немѣль всѣ(м) Стѣи(м) оны такѣю злослівѣ звѣкли спѣвати пѣснь (Київ, 1620-1621 МКСВ 32); Прославляѣтѣся тѣды Бѣгъ вѣ члѣнкахъ нашіхъ, еси не смѣтримъ злослівѣ (Київ, 1637 УС Кал. 723).

Див. ще ЗЛОСЛИВО.

ЗЛОСЛИВЕЦЪ ч. Злосливець; нечестивецъ: Всѣго бѣвѣмъ члѣка, дѣшѣ и тѣло злослівецъ ѡнъ ѡшпѣтилъ и розорвалъ, и ѡболѣкъ члѣка члѣкомъ старѣмъ, покарѣнымъ нечѣстымъ, и неприятелемъ Бѣжимъ (Вільна, 1627 Дух. б. 16); Тѣтъ // прѣситъ оуфолговѣнаа злослівецъ, абы насъ зводѣлъ зъ

дорѡги збавѣна на́шего (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 618-619); справедливыи выкрика́ють, а грѣшныи крепованыи быва́ють,... справедливыи вѣ сполѣчнѡсти зѣ Авраа́мо(м), а грѣшныи вѣ кипѣ́ннѡ(х) Велѣарски(х), а́бо злослѣвца (Львів, 1642 *Час. Слово* 272).

ЗЛОСЛИВО *присл.* Те саме, що **злосливе**: гды теды́ о́ко твоє, бѣдетъ свѣтло, все тѣло твоє я́сно бѣдетъ, а если злосли́во будетъ, и все тѣло твоє тѣ́мно бѣдетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 5).

ЗЛОСЛИВЪ *див.* **ЗЛОСЛИВЫЙ.**

ЗЛОСЛИВЫЙ, ЗЛОСТЛИВЫЙ, ЗЛОСЛИВЪ *прикм.* **1.** (*про* людину) (*сповнений злості, ворожості*) злосливый, злий: таковы(и) зѣ бра́тїи по х́е: не бра́то(м) бы таковы, а́ле каино(м) бы(т) мѣси(л):... зло(с)ливы(м) (XVI – I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 22 зв.); Ѡ(т)толь Философъ оный выборнѣ́йшїи злослѣ́вого члѣ́вка живѡ́тныи на́горши(м), якобы нао́крѣтнѣ́йшею бѣ́стїею ма́ндетъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3 непум.); Есть то злосливый лю́деи присвоито на жадную ся речѣ́ не оглядати (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 757); злослѣ́выи нѣ́которые лю́деи,... велѣ́мовцею его и лга́ремъ зва́ти поча́ли (Київ, 1627 *Тр.* 557); Лѣ́кавѣнь: Злостли́вый, шко́длывы(и), незычли́вы(и), нещѣ́рый (1627 *ЛБ* 163); ма́тка злослѣ́ва и хѣ́тра, дочка превро́тна и недобра (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 994);

грі́шний, неправедный: Непрепо́добный: Непобѡ́жный, // злослѣ́вы(и), нецнотли́вы(и) (1627 *ЛБ* 75); То(г)да Бѣ́гъ правосѣ́дный: речѣ́ грѣ́шникомъ; до тогѡ́ ча́сѡ: бы́лемъ ва́шимъ збавѣ́телемъ, и добра́ ва́шего; промы́слїтелемъ, ѡ́ лѣ́кавыи и злосливы(и) члѣ́вци (Чернігів, 1646 *Перло* 152 зв.);

(*про* дияво́ла, чорта) злю́щий, лю́тий, стра́шный: а(н)ті́христъ... зспѣ́р'вѡ́ spokѡ(и)ны(м)... и милосѣ́рдны(м) облѣ́(д)не бѣ́де(т) са показовати... а нао́ста(т)кѡ... злослѣ́вы(и) ...и бѣ́де(т) оубѣ́йцею (Вільна, 1596 *З. Каз.*

65); вѣ́рныи... ннѣ́ вѣ́ють и ва́льчатъ // протѣ́вѡ все(г) цр̑(с)тва сатани́на; и во́ин'ства є(г), протѣ́вѡ вла́стеи тѣ́мныхъ и сѣ́ль протѣ́вныхъ дѣ́ховѡ́ злослѣ́выхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 45-45 зв.); Моло́дшїи за́сь кото́рый грѣ́ха пожада́ль, и сполмѣ́шкана зѣ́ Бмѣ́ для спрѡ́сныхъ оучинкѡ́вѡ не схотѣ́ль,... за злослѣ́выи бѣ́сомъ оуда́вшиа, прѣ́з' ро́скоши оуслѣ́говаль, о́наго во́ламъ (Київ, 1627 *Тр.* 29); Изва́ви на́съ ѡ(т) лѣ́каво́го дѣ́вола злослѣ́вогѡ́ И ба́рзо на на́съ вѣ́ я́рости своѣ́ей гнѣ́влыво́го (Чернігів, 1646 *Перло* 21 зв.).

2. (*підступний, злочинний*) злі́сний, злий: которого́ж тепе́р кѡ́ правѣ́... постано́вити мѣ́сал на ѡ́нъ ча́с за гора́ча и на гора́чей крви... и тѣ́г стои́ть перед нами господа́рем, яко́ вазе́н пойманы́й на гора́чом, а такъ злосливомъ ѡ́чинькѡ́ (Вільна, 1565 *AS* VI, 176); ѡ́ месте́(х)... на(р)ви и ве́(л)ску́ была́ полю́ва на жи́ды... а́кобы ме́ли та(м) де́та хрестия́(н)ское́ зарезати́ злосливы(и) ѡ́чино(к) на(д) наро́до(м) хрестия́(н)ски(м) попо́(л)наючи́ (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 53); она... тымъ́ шче́ злосли́вого и упо́рногѡ́ прѣ́дсѣ́вѣ́зѣ́тѣ́ своего́ не контѣ́нту́ючисе... звы́шменовано́го Андре́я... на́мовѣ́ла,... //... же́бы еѣ́ мужа́ а па́на сво́его гора́ла по́збави́л (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 497-498); Рѣ́шаймо́са прѣ́то всѣ́ и оу́збро́а́ймо́ мы́слѣ́ннѡ на ты́и неприя́телѣ́ на́шѣ́, же́бысѡ́мо і́хъ злослѣ́выи ра́ды, до скѡ́ткѡ́вѡ змы́сныхъ грѣ́ховныхъ не приво́ди́ли (Київ, 1625 *Кіз. О степ.* 205); Сѣ́ла... Бѣ́ж(с)твѣ́ннаа́ по́мага́ла Іо́сифови, а злостѣ́вѡ́ и затвердѣ́лѡ́ дѣ́шѡ́ Піла́товѡ́ зма́кча́ла (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 227); по́менены́й Хмель,... за́вѣ́зѣ́вши прѣ́де́ь себе́ злий, злосливый, непристо́йный и крва́вый замы́слъ,... до себе́ вели́ко мно́зтва ро́зного́ хло́пства... затѣ́гну́ль (Кремене́ць, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138).

3. (*сповнений небезпек, страшный*) злий: Цр̑е́ двоа́ко мо́гѣ́тъ ро́зѣ́мѣ́тисѣ́, и ѡ́выи стѣ́и

которіи над' грѣхѡмъ, над' налѡгами тѣла и над' прѣлестію злосливѡго мѣра, и над' діаволомъ ѡдержали звѣтазтво (Почаїв, 1618 *Зерц.* 71); Вы на то ѡбрѣны, и Бѡгомъ послѣны. На морѣ великое бѣрливѡе, страшливѡе, и зло(с)ливѡе (Чернігів, 1646 *Перло* 45 зв.).

4. (невблаганний, жорстокий) злісний, злий: ѡ Г(с)пже моѣ бѣди... Въ всѣхъ бѣдахъ мойхъ ѡборѡна. И в чѣсѣ смерти мой крѣпкаѣ заслѡна, ѡ(т) анѣловъ гнѣвливы(х), злосливыхъ и страшливыхъ. Покрѣй ма Рїзою мл(с)рдїѣ твѣеѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 39); ѡ смѣрти злосливаѣ, и нежалосливаѣ; тѡсѣ ма молодѡѡ оуморїла (Там же, 122 зв.).

5. У знач. ім. Лиходїй: Та(к)же и Іюда рекъ: цї а ги? А снѣ бжїй рекъ: ты са(м) мовишь. А прѣ(д)са са злосливый не хотѣ(л) ѡузнати (XVI ст. УЄ *Трост.* 53); сама злѡсть строфѣеть злосливѡго и ѡсѣжаєтъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 28); тамъ... понѣтые преврѡтности злосливыхъ, явные ѡпѣчности Лихварѡвъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 274); ѡнъ насѣ, любѡ злосливыхъ, грѣшныхъ и неприѣтелей своѣхъ, такъ ѡлюбїлѣ; же и Снѣ своѣго єдинорѡднаго за насѣ, на... смерть вїдалѣ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 3);

(про дїавола) злий, -ого, лихий, -ого: Щитъ то єсть “тарча вѣры и любве”, которою бысмо могли всѣ стрѣлы огнистыи злосливѡго згасити (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 860); Тѡѡ мѡщю Хѣ Бѣ, и насѣ захѡвѣи ѡ(т) злосливѡѡ покѣсѣ и наскакѣнїи (Київ, 1627 *Тр.* 473).

Див. ще **ЗЛОСТИВЫЙ**.

ЗЛОСЛОВИТИ дієсл. недок. (кого, що і без додатка) Злословити (про кого, про що і без додатка): А ннѣ межи лахи кнѣзеве рѣскїє всѣ пѡеретїчѣли и хр(с)тїѣ(н)ства и исти(н)ное вѣры ѡ(т)стѣпїли... ино(чѣ)скїй чи(н) рѣгаю(т)... злослова(т) лжѣ(т) клеvēщѣ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 241); хто злословить ѡца

або мткѣ, тотъ смѣртїю абы оумрѣль (XVI ст. УЄ № 31, 83 зв.); ты(х) пышны(х) и недѡброго сѣмѣна ѡучѡны(х) хс злѡслови(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

Див. ще **ЗЛОСЛОВОВАТИ**.

ЗЛОСЛОВОВАТИ дієсл. недок., многокр. Те саме, що **злословити**: Ѡклеветѣю: Потварѣю, в' неви(н)ности ѡбмовляю,... Ненѣвистна творю, ѡглаголѣю, ѡсѣж(д)аю: злословѣю (1627 *ЛБ* 151).

ЗЛОСЛОВІЄ с. (цсл. зѣлословіє) (лайка, образа) лихослѣв'я: без'... бл(с)венїѣ нашоѡ... Книгъ Цркѡвныхъ... в' котѡрыхъ самымъ сщєнникомъ наѣка [подаєтсѣ]... не дрѣковѣли: якъ глѣхїи Аспиды ѡуши свой затыкають, а язѣкъ на злослѡвіє изѡщрѣають, їмже сѣди(т) Гдѣ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 6).

Пор. **ЗЛОСЛОВИТИ**.

ЗЛОСНИКЪ, ЗЛОСТНИКЪ ч. Злосливець; нечестивець: Не вѣи всѣки(м) вѣтро(м) и не ходї всѣцѣм поутѣ(м) неподѡбны(м), якъ чїни(т) зло(ст)ни(к) роздвоєного язѣка, бѣ(д) оумѡцнѣнъ в розѣмъ твоємъ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 212); Беззакѡнникъ: Злѡсникъ, нещѡнта,... бє(з)пѣвни(к), несправедливый (1627 *ЛБ* 5); Ѡ женѣ левїтової котѡрѣю злѡсницы спрѡсны(м) грѣхѡмъ оуморїли (серед. XVII ст. *Хрон.* 187 зв.).

ЗЛОСТИВЪ див. **ЗЛОСТИВЫЙ**.

ЗЛОСТИВЫЙ, ЗЛОСТИВЪ прикм. 1. Те саме, що **злосливый** у 1 знач.: злѡбївы(и), злѡстливый (1596 *ЛЗ* 49); не мѣста бѡвѣмъ збѣре(н)є ѡплѣкѣю, анѣ злѡстївыхъ людѣи зѡева(н)є, ѣлє дшї стѡбливое спѣстошє(н)є (Острог, 1607 *Лѣк.* 8); Кгды бѡвѣмъ нѣкѡторыхъ мнѡги(х) Мчєникѡвъ Хвѣи(х), мѣчївиши злѡстївыи Царѣ, заборѡнѣли їмъ визнаѣати Хѣ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 67); Злѡбївъ: Злѡстївъ (1627 *ЛБ* 39).

2. Те саме, що **злосливый** у 2 знач.: пополнивши тотъ злѡстивый, а зрадливый ѣчинѡкъ свой, тотъ Желєхъ зѣ Мышкою зарѣзѣ

съ тогожъ двора... отехаль (Петрків, 1564 AS VI, 248); для того доста(л) бы(л) ро(л)и з на(и)му зло(с)тивного а обѣси(в)шиса ро(з)-сѣ(л)са на полы и выплыли черева его (II пол. XVI ст. КА 4, на полях).

3. (про грунт) (неродючий, неврожайный) поганий: тог(д)ы приро(в)нати и(х) ко злос-тивомъ а неоуро(д)ливому полю и ко камене-ви, на котори(м)са нѣколи нѣчого доброго не ро(ди)ть (к. XVI ст. УЄ № 31, 205).

4. У знач. ім. Грішник, лиходій: лѣпшій есть єдинъ который чїни(т) волю бжїю, анѣжли тїсача злостивыхъ (Острог, 1607 Лѣк. 7);

(про диявола) злий, -ого, лихий, -ого: видѣла є(м) // зъ всѣ(х) навѣ(ш)шаго, на свѣ(т) бар'зо гнѣв'лива(г), мѣлъ злостивый страшї-ти (Львів, поч. XVII ст. Крон. 77 зв.-78).

♦ око злостивое див. ОКО.

ЗЛОСТЛИВЫЙ див. ЗЛОСЛИВЫЙ.

ЗЛОСТНИКЪ див. ЗЛОСНИКЪ.

ЗЛОСТРАДАНИЕ с. (цсл. зѣлострадание) тяжке страждання, терпіння: А инїи отхо-дять у монастырь яко тежъ на пуцу, а тамъ даютъ прикладъ побожности... въ постехъ, въ низулеганїи и бденїи, и прочимъ злостра-даниємъ и отреченїемъ всякого отечества, сродникъ (Супрасльський монастир, 1580 Пис. про лют. 151).

ЗЛОСТРАСНЫЙ прикм. Нечестивий: Сей акрыда́ми и ме́дѡ(м) дивны(м) лѣсны(м) в поу́стыни палестиньской жи́лѣ, онѣз не́збо́ж-ного а́ха́ва и зло́стр(с)нѣю е́завель скара́лѣ (поч. XVII ст. Проп. р. 247).

ЗЛОСТЬ, ЗЛѢСТЬ ж. 1. (що-небудь шкід-ливе, недобре, погане) зло: доушными не́прїа-тель, вѣдаєть где и яко свое насѣньє злѣс-ти сѣати, вѣдаєть где на гѣрдо́сть, где на ла́комство, где на не́любо(в), где и на лю-бо́вь зло́ую а шко́дливѣю (Острог, 1598 Отп. КО 5 зв.); Для то́го(ж) и тѣи єди(н) ра(з) полкнѣвши оудкѣ надѣтости и ѡ собѣ мнѣма-

на, которѣю мысливець злѣсти закінѣлѣ имѣ на погѣбель, бе(з) оулѣчѣна зоста́ли и бе(з) попра́вы (Київ, 1619 Гр. Сл. 228); а вда(ч)ною и(х) во(н)но(ст)ю и оутѣшны(м) дѣха стѣго запахо(м), смродливыи злѣсти ѡ(т) дшѣ ва-ши(х) ѡ(т)гонѣте (I пол. XVII ст. УЄ Кан. 79); Бѣда́ грѣшникѡ(м): ...якъ оутра́тили свѣтлость цнѣтъ побѣжныхъ, закоха́вшиса вѣ тѣмнѣсти грѣхѡвнѣи, абы ра́чей ходити ширѣ-кимъ и простѡрѣнны(м) гостѣнцемъ, и стѣж-кою злѣсти (Львів, 1642 Час. Слово 274 зв.);

злий, поганий учинок: о злыи скверный оуста, языкъ мерзкий адоу Змиино(г) пол-ный, што сее хѣлы горшее, што сее злости люте, што сего лиходѣйства горшее (1489 Чет. 41 зв.); если бы кто ѡ(т) оумрѣхъ шоль до нихъ каяли бы са ѡ(т) злѣсти (1556-1561 ПЄ 294 зв.); Вѣрити имаеме, чомъ овунъ изъгладить грѣхы нашѣ..., только сами выдмѣтуєте ся выдѣ него нечистотами нашими и усѣма злѣстями нашими (XVI ст. НЄ 209); А кто бы таи(л) злости має(т) быти при винно(м) каранъ (Львів, 1602 ЛСБ 369); зважѣмо собѣ роу́ки нечине(н)ємъ злѣстїи, якъ и ѡномѣ на то(т) чѣсь, принесѣ(м) и дры-ва цнѣты рѣка́ми справѡваныє (Дермань, 1604 Охт. 13); злѣсти Брѣта твоего... нѣхто на пѣмѣти ср(д)ца своѣго нехѣи не нѣситъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 61); Не допушай, пане, твоей сурѡвости, Котрая карает нашѣ злиє злости (1648 Єлег. 152); оцѣ твоѣи росказа́лѣ намъ передъ тѣмъ нѣжли оу́меръ тебе просїти, абы запамѣталєсь злѣго оучїнкѣ и грѣхъ и злѣс-ти на́шой которѣю вѣради́ли єсмо тобѣ (серед. XVII ст. Хрон. 77 зв.);

(злий намір) зловмисність: е́слибы ре(ч) позычѣнаа, а́лбо за́ста́внаа и про(ч): не // згїнѣла, ле(ч) кгда́бы згїнѣла за не(д)ба(л)-ствомъ чїймъ, а́лбо зло(с)тью повїненъ вернѣ-ти (Львів, 1645 О тайн. 104-105); **на злость** – навмисно: Любѣзно прилѣжѣ: Охѣтне ста-раю́са, дарѡванїє(м) и сво́бодо́ю свѣчѣса, не-

щадно даю, ... дарючи ревню, то есть, зазд-
рѣ чиначи што на злость комѣ (1627 ЛБ 61);

грѣх: але если впро(д) поки еще не при-
шло до великого знище(н)а, ... заткаешъ
жро(д)ло злостей, боудешъ мочи и то що
на(д)гнило знѡвѣ збѡдовати (Острог, 1607
Лѣк. 95); А тебѣ ѡ(т)че стѣй ѡ мл(с)рда про-
шѣ. Ѡстаѡвы на́мъ долги́ на́шѣ и ѡ(т)пѣсти, ...
Абовѣмъ ты еси мѡре непребраннои мѣлос-
ти. Молю не помани на́шеи всеи злѡсти,
яже сыгрѣшихомъ тебѣ без мѣри, Злѣми
дѣлы безъ правои вѣры (Чернігів, 1646 Перло
20); Попрестанъ юж, пане, твоей суровости,
Так гладом, як мором не карай за злости
(1648 Єлєг. 153); Мѡвимо... же нѣкоторѣи
злѡсти з натѣрою са лю(д)скою зросли (се-
ред. XVII ст. Кас. 101 зв.); **въ злости впада-
ти** – грѣшити: сѣтъ никотѡрыи, котѡрыи...
до старѣна́са ѡ цнѡтѣ жаднымъ спѡсобомъ
прѣити не хотѣтъ, ... и вѣ горшыи злѡсти впа-
дають (Київ, 1627 Тр. 28); **впасти в злости,
въ глубину злѡстѣи упасти** – згрѣшити:
прикладомъ великимъ зостанешъ если коли
кто в тѣежъ впадѣтъ злѡсти, абы вѣстати
знѡвою и позыскати себе (Острог, 1607 Лѣк.
78); Понева́жъ бовѣмъ сѣтъ никотѡрыи, котѡ-
рыи... бѣрзо распѣстне зѣ молодыхъ лѣтъ жи-
вѣчи, ... и такъ вѣ глѣбѡкѡстѣ злѡстѣи оупадши
до ѡ(т)ча́нѣа, то є(ст), до страчѣна́а надѣи ѡ
спѣсѣнѣи своѣмъ, приходѣтъ (Київ, 1627 Тр. 28);

грѣховність: та(к) вѣшитѣци мешкаемо безъ-
печѣне якобы ни маемо ни́гды оумерети а вѣ
злѡсте(х) своихъ кождый з на(с) лѣта свои
проводимо (поч. XVII ст. УЄ № 91, 26); всѣхъ
засъ воли его противѣчихъса и зле чѣна-
чихъ на вѣчнѡю мѡкѡ предѣставиль... А вѣ
приказѣна́хъ егѡ ѡ(т) злѡсти, навернѣвѣшисѣ
мѡцне трѡати хотѣчѡмѡ, на спѣсѣнѣе быває(т)
(Київ, 1632 МКСВ 281); Одны сѣтъ котѡрыѣ
привѡдатъ до вшетечѣнства, дрѡгѣ до ѡб-
жѣрства и пѣанства, ... инѣи до инѣи(х)
розмайтыхъ злѡстѣи (Київ, 1637 УЄ Кал. 26);

Подхиль, пане, твоихъ палацовъ заслоны, ...
Зажий твоей давной ку ним суровости Фѣ-
листин..., нехъ мрут в своѣй злости (1648
Єлєг. 153).

3. (відмова від своїх ідеалів) відступництво:
ересь и злость онаа никгда с костела рим-
ского ѡтпѣнана, и прѣ(ч) вѣметывана не бы-
ѡала мѡсѣла внѣтръ зостаѡвати, а кѡ смерти
са ровнѣти (Острог, 1587 С.м. Кл. 7 зв.); ка-
пицу чернецкую безъ встыду и боязни Бо-
жѡе на себе потомъ вложивши, а вѣ серцу
волкомъ губящимъ драпежнымъ будучи, ...
зѣ людьми геретицкими, ѡтщепенцами спосо-
бившися, розными спѡсобы противко той
справѣ, злость свою укриваючи, поступѡвалъ
(Луцьк, 1599 АрхѢЗР 1/VI, 272); Зѡитажила
злѡсти и преврѡтности еретѣческѣи, гды
прибрана бѡдѣчи вѣ слѣнце Бѡгѡразмѣа, и вѣ
корѡнѣ зѣ дванадѣсѣти звѣздъ оуплѣтенѡю,
то єсть вѣ вѣрѣ дванадѣсѣтѣи артикѡлами
спорѣженѡю и замѣкнѣнѡю, Лѣноу (Київ, 1625
МКСВ 129).

4. Зло, лихо, бѣда: чинѣте добре тѣмъ ко-
торы(и) васъ ненавидѣть... молитѣса за тѣхъ
котѡрыи вамъ злѡсти(и) выражають (1556-
1561 ПЄ 235); а згѡла з грѣха многѣе злѡсти
и небѣ(з)печѣнства звѣкли выплѡвати (поч.
XVII ст. Проп. р. 193 зв.); И самѡе наѡвѣтѣ на́-
ше на сѣмъ свѣтѣ мѣшканѣе, далѣкѡ бѡлшъ
на пра́цахъ и клѡпѡтахъ єсть засѣжено,
нѣжли на покѡю и радѡсти... и сама злѡсть
строфѡетъ злѡслѣвого и ѡсѡждаєтъ (Київ,
1637 УЄ Кал. 28); снѣ бѡжѣи... хотѣчи на(с)
вѣзволити ѡ(т) моу(к) а злѡстѣи... на(с)
привѡди(т) на послоушѣнѣе покѡрѣного, рос-
ка(з)уючи на(м) абѣхмо собѣ не избѣрали
скѣрбовѣ на́ земли (1645 УЄ № 32, 78);

лихолѣття, бѣдування: яко бѣ... мѡви(т).
сѣ(м) днѣ(и) бѡдетѣ ѣсти опрѣсноки хлѣ(б)
злости (Вѣльна, 1596 З. Каз. 44).

5. Злѣсть, злоба, гнѣв: Црѣ вѣ своѣи злѡс-
ти не зналъ, што ємоу на погыбѣль то єсть

(1489 *Чет.* 55); Причи(н) для которы(х) о҃те(ц) сна̃ можеть о(т) имене(и) выдѣдичити...: Третья к҃ды сы(н) або де(в)ка... зе (з)лости або з ненави(с)ти стои(т) на го(р)ло родичѣ (1566 *ВЛС* 77); а кто бы таилъ злості маеть быти при винѣномъ каранъ якъ брятя (!) зна(и)дѣгъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); бо се то яснє и с тыхъ, што естъ, показуєть, але злостъ людская и недбалость старшихъ то все погубило (Володимир, 1609 *АрхЮЗР* 1/VI, 394); неха(и) тѣды проклаты(и) гнѣвъ, и срѣгость гню(с)наа згїне(т), нехай ю(ж) гнѣвливыи и помсты жадаючи в̃ свѣи(х) оустаю(т) злѣста(х), неха(и) сѣрце на ланцѣшкоу маю(т); бо такїхъ гнѣвлвы(х) нѣгды не чекѣе(т) нѣо, ани ихъ при(и)моує(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 244 зв.); Лѣка̀вство: Злоба̀, хїтрость, злѣсть, лѣка̀во, зло, злоба, трѣдно(ст), нещѣстьє, шкѣда (1627 *ЛБ* 59); о(т)-кїн̃мо о(т) себе вшєлѣкѣю злѣст̃ и прєхїрство, а пристѣине в̃ тѣмъ поволѣню нашємъ... ходѣмо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 60); Єлисе(и)... свѣ(д)чи(т), гды мѣви(т) до... ѣчна... вѣ(з)ми же(з)лѣ мо(и) в рѣкѣ твою... которы(м) ношѣнїємъ ѡпоминає(т) дѣхо(в)нє, же... нє маю(т) бѣти бє(з) брѣнѣ, межи га(к) велїкои злѣсти щєкаючи(х) пѣсѣвъ, и невидѣны(х) бѣсти(и) непра́вості дѣхо(в)ны(х) (серед. XVII ст. *Кас.* 7).

ЗЛОТАВИЙ *прикм.* (*стп.* złotawy) злота́вий, золотавий, золотистий: leucopetalos, камен(ъ) злота́ви(и) (1642 *ЛС* 253).

Див. ще ЗЛАТАВИЙ, ЗЛОТИСТЫЙ, ЗЛОТКОВЫЙ.

ЗЛОТВОРЕЦЬ *ч.* Злочинець: И аще кто восхоще(т) порѣшїти сїа, яко съблзнитель, и разоритель, и злѣтворець... да бѣдетъ о(т)-лѣчен̃, о(т) о(т)ца и сна̃ и стѣго дѣха (Львів, 1591 *ЛСБ* 157).

ЗЛОТЕНЬ *ч.* Назва трав'янистої рослини: millefolia, а(е), злѣте(н) трава (1642 *ЛС* 269).

ЗЛОТИЙ¹ *див.* ЗЛОТЫЙ¹.

ЗЛОТИЙ² *див.* ЗЛОТЫЙ².

ЗЛОТИСТИЙ *див.* ЗЛОТИСТЫЙ.

ЗЛОТИСТЫЙ, ЗЛОТИСТИЙ *прикм.*

1. Позолочений: узато... поясов три обручов сребреных, у кождом з них было по три гривны сребра, злотистые (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 445); образъ немалый, оправный сребромъ, злотистый съ каменѣмъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 350); нє сѣдаю(т) по(д) о́бїте(м), и по(д) // злотїсты(м) покрѣво(м), а́лє маю(т) нѣо, невымо́вною звѣздъ оздѣбою оукра́шено (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 223-224); кѣбокъ мосыжны(и) злотїсты(и) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 259); сосѣдо(в) сѣбра злоти(с)то(г) шту(к) 10 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1051, 2 зв.); Кєли(х) сѣбра бра(н)тового мѣ(с)цами злоти(с)ти(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 6 зв.); зъ великого засѣ олтаря, анѣгелки на нїмъ будучїє, злотистыє,... позѣбїяли (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 564).

2. *Перен.* Золотоустий: Якъ архїєрєй, звѣшъ о(т) ба̃ поволѣ́ный, и в справѣдлївость естъ, ввєсь свѣ́тно прибрѣ́ный, дѣшєю, оусты, и азѣкомъ, ввєсь злотїстый, и з' дѣ́ха стѣ́го, рѣзѣ́момъ пломє́нїстый (Львів, 1614 *Кн. о св.* 4 зв. нєнум.).

Див. ще ЗЛАТАВИЙ, ЗЛОТАВИЙ, ЗЛОТКОВЫЙ.

ЗЛОТИТИ *дієсл. недок.* (*стп.* złosić) (*по-кривати що-небудь золотом або позолотою*) золотити: Злочѣ deauro (*Уж.* 1645, 68).

ЗЛОТКОВЫЙ *прикм.* Те саме, що злота́вий: патрахилєв два буратику злоткового (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 502).

Див. ще ЗЛАТАВИЙ, ЗЛОТИСТЫЙ.

ЗЛОТНИКЪ¹, ЗЛОТНІКЪ, ЗЛОТЬ-НИКЪ *ч.* (*стп.* złotnik) 1. (*ювелір*) злотник, золотар: Такъ же и злѣтникъ албо сребродѣлца, в̃ пѣвнѣю мѣрѣ горнѣ розпалѣєть, бѣ ес-ли збѣгнїй о́гонь бѣдетъ, розпѣститъса и роз-плынѣтъса, и згїнѣтъ сѣбро и злѣто (Вільна,

1627 Дух. б. 232); ω(т) кля(в)зу(р) зло(т)ніко-ви до євге(лиа) 1 (Львів, 1630 ЛСБ 1052, 5); Злотникъ Aurifaber (Уж. 1643, 40); шо(с)ты(и) запи(с) – ω(д)... зло(т)ника паволоцко(г)[о] на (с)то два(д)ца(т) золоты(х) по(л)ски(х) (Житомир, 1649 ДМВН 190).

2. Вл. н.: па(н) васко злотни(к) мешанинъ зє злочова (Львів, 1592 Юр. 13 зв.); панъ Самуель Радоловичъ,... протывко... Янови Злотънкови, Алекъсандрови Нагайчыкови,... //... декляровати оферовальсе (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 424-425).

Див. ще **ЗОЛОТАРЬ, ЗЛОТНИКЪ**.

ЗЛОТНИКЪ² ч. (жук) світляк: nitedula, злотникъ че(р)въ, мишка (1642 ЛС 280).

Див. ще **ЗЛАТНИКЪ**¹.

ЗЛОТНИЦТВО с. (ремесло ювеліра) золотарство, ювелірство: Каинове... сынове... вынашли кова(л)ство, слюса(р)ство, зло(т)-ництво, маля(р)ство (1582 Кр. Стр. 18 зв.).

ЗЛОТНІКЪ див. **ЗЛОТНИКЪ**¹.

ЗЛОТО с. (суп. zloto) 1. (благородний метал) злото, золото: а ωтворивъши скровища своа принесли ємоу дары. злото и кадило и мир'роу (1556-1561 ПЄ 24 зв.); от фунта злота в цевкахъ грошей чотырнацат (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 561); але маю(т) сл̄нце быстрѣйше бѣго(м), оу ве(с) днѣ свѣтачи свою свѣщоу, не маю(т) срѣбра и злѣта бласкѣ але маю(т) лунѣ свѣтачоую (Острог, 1599 Кл. Остр. 223); Сличное злѣто, нѣкг(д)ы бы не сїало, кг(д)ы бы мѣ сл̄нце, прѣмени не взычало (Острог, 1612 На г. Остр. Час. 2); И злѣто якъ Крѣлеви, было тѣжъ ω(т)дано: Прѣзъ що Цр̄(с)тво его, было фїкг̄ровано (Львів, 1616 Бер. В. 78); Што... у насъ єсть літра, або фѣнтъ злѣта, то оу Жидо(в) талантъ: вага была монѣты золотѣ, всѣ иншіѣ ваги перевышшаючаа (Київ, 1637 УС Кал. 463); Бовѣмъ Грѣфъ Гѣръ борѣнитъ вѣ котѣры(х) чѣе злѣто, И кождомѣ смѣртю плѣтитъ Ктѣса кѣситъ ω то (Чернігів, 1646

Перло 1 ненум.); Первый ѡстровъ ципрусь. втори ѡстровъ критъ, трети(и) должєсть, тотъ єсть полни(и) злѣта (серед. XVII ст. Луц. 535); **злото перепущаное** – золото високої проби: боудѣтъ котѣрыє са зостаюу(т) дорѣжъшими на(д) злѣто перепущаное (Острог, 1607 Лѣк. 51); **злото пробованое** – золото з визначеною пробѣю: а рѣжѣ тобѣ, абы(с) собѣ кѣпилъ оу мене злѣта... пробѣваного, и(ж) бы(с) са стѣлы(м) и бѣгаты(м), ста(л) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 153 зв.); **злото тягненое** – золотий дрѣт: третя брамка перловая, злотом тягненым роблена (Житомир, 1585 АрхЮЗР 8/III, 444); Але з ни(х) вынято є(ст) ки(л)кана(д)цят пере(л) на... кр(ст)ъ на злотѣ тягнено(м) (Львів, 1637 Інв. Усп. 18 зв.); **подлоє злото** – золото низької якості: той корона(т) фляндрѣскій не єсть звычайный той рекгалъ зѣ подлого злѣта кованы(и) є(ст) (к. XVI ст. Розм. 57 зв.).

2. (золоті речі) злото, золото: малжонокъ мой,... злото, сребро, пенези готовые, ланцухи, клейноты,... записалъ мне на вечность (Сільце, 1531 АрхЮЗР 7/I, 29); в ты(х) имѣ(н)яхъ... ма(л)жонокъ мо(и) с тымъ же братомъ своимъ... мелъ ли(с)ты заста(в)ные квиты на многіє до(л)ги злото сре(б)ро готовые грѣшы кле(и)ноты пе(р)ла (Варковичі, 1572 ЛНБ 5, III 4071, 32 зв.); ве(р)но(ст) твоя пнѣ сенюто має(т)ность и(х) всю рѣхомѣю... то є(ст) злото сребро кле(и)ноти шаты кони бы(д)ла стадо... ω(т)дати не хочешъ (Кременець, 1621 ЛНБ 103, 26/Id, 2032, 61 зв.); Гдѣ ннѣ скѣрбы бѣгатырѣй; прихѣдо(м) смѣрти... ра(з)сѣпани,... Гдѣ шкѣпы вѣ злѣто оубрѣны(и); всѣ сѣ шѣмо(м) погѣбе, ω члѣче сѣатный (Чернігів, 1646 Перло 123); в которой то шкатуле было... немало..., клейнотѣвъ, перел и злѣта, з каменми кошѣтовъными, и пинезей готовых (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 260); **злото церковное** – (церковні речі, виготовлені із золота або оздобле-

ні ним) церковне золото: але к'то бы к'лал'са з'лото(м) цр̑квны(м), винень є(ст) (1556-1561 ПЄ 98 зв.);

(золоті нитки, золототкані тканини, одяг) злото, золото: Однорядковъ влоскихъ три зъ шнурами и со злотомъ (Луцьк, 1563 РЕА II, 127); Устава од лядских и немецких товаровъ, то есть: от атласу на злоте венацко-го,... от... кожного локтя по грошей два (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 561); а презъ него [Кирила Грека] и упоминок знаменитый послали... запону зе злотомъ гафтованую, на которой былъ мистерне выгафтованый страшный судъ Божій (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 975); Гетманъ Перскій,... справиль собѣ шатѣ бѣлѣю; казалъ на ней злѣтомъ выгафтовати тварь Іовиша бога поганского (поч. XVII ст. *Пчела* 52 зв.); распятие хрыстово прекрасно злото(м) вышито (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 64); Є(д)вабница чи(р)-воная, злото(м) и срибромъ претыканая (Там же, 71); **злото мадярское** – (назва різновиду золота за місцем виготовлення) угорське золото: Багазия шка(р)латная дрѣкованая в квѣты злото(м) // мадя(р)скимъ (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 75-75 зв.); **злото нитковое** – (золоті нитки для гаптування і ткання) золото: фелло(н) чо(р)ного аксами(т)у взоры(с)того, ѡ(т) пояса до шы(и) и ѡколо ли(с)тва шыроко и богато зло(т)о(м) ни(т)ковы(м) // в квѣты гафтованые (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 53-53 зв.).

3. (золота фольга або золотий порошок для оздоблення книг) золото: Пса(л)ты(р) кра(с)но и (з)лото(м) мѣсцами пс(т)ро покры(т)а... Пса(л)ты(р) не вязаная старая... с типико(м) мѣсцами злото(м) прописана (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 28); **злото малярское** – (фарба із золота) золото: от книги злота малярского грошей шест (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 561); *У порівн.*: іѡа(н)нъ злѣтаѣсты(и)... писа(л) кни́ги цр̑кѡвныи в' то(т) ча(с) шата(н) ємѣ кáламáръ перевѣрною(л), и не

малъ чѣмъ писа́ти, а(ж) наплюва(л) в кáла-ма́ръ, писа́лъ сли́нами яко злѣто(м) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 87 зв.).

4. *Перен. (матеріальне багатство)* золото: не помѡже(т) та(м)..., ро(д) родинѣ своєи... богáты(м) не помѡже(т) сребро ани злѣто (XVI ст. УЄ № 29519, 11 зв.); каж(д)ый таковой лакомца теды вши(ст)коу надѣю свою покладає(т) в сребрѣ и в злотѣ, анѣ(ж)ли в сотворители своємъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 111); але не тákъ до конца позна́лъ свой вѣстукъ, котѡры(м) бѣа ѡбрази(л), продавши за злѣто сѡмнѣнье своѣ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52); Щѡ жъ тобѣ за радѡсть гды привáжешьса при злѣтѣ: бѣти ємоу не-вѡлѣникомъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 100 зв.); слѡва́ Пáн'скѣѣ, слѡва́ сѣ(т) чѣстыѣ, пожадáншыѣ на(д) злѣто и на(д) камѣниє доро́ге мнѡ́гоє (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 336); Корѣна то не зе злѣта тлѣнногѡ, але з дáръ бо(з)кои // свѣтлости (Чернігів, 1646 *Перло* 163 зв.-164); А гдыса ємѣ и то поведе, стає(т)са єще лáко(м)ши(м) на злѣто, и ты(м) бо(л)шаа в ни(м) хтѣво(ст) росте, и(м) бо(л)ше(и) ємѣ сѡмы прибѣваєтъ (серед. XVII ст. *Кас.* 108).

5. *Перен. (про що-небудь найдосконаліше)* золото: але клейноты золотыи сребро(м) на-бывáныи недѡбре быти здаєтса: дѡбре зайсте и пакне пѣсμο сватѡє мѡви(т), абовѣ(м) фѣндамѣнто(м) и столпо(м), живо(т) побѡжны(и) и жита сватѡблѣвое, и на тѡє злѣто найчистѣйшее любве и мл̑(с)ти бо(з)скои прѣйти маєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.).

Див. ще ЗЛАТО, ЗОЛОТО.

ЗЛОТОВИДНЕ *присл.* Прекрасно, досконало: И вса Цр̑ковъ... нѣмъ намакаєтъ... // вѣлкгѡтностъ... з' наоук' ѡного берѣчи: И до змакчѣна, Ср(д)ца лѣод(з)кѣє ведѣчї. На в'зроснѣна дрѣвъ, в' домоу Бѣжомъ плодови-тыхъ: Злотовидне заквитноу́лы(х), всѣмъ знакомѣты(х) (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.);

звѣкли стѣе, вѣчне опочивати // з злѣтыхъ са вѣдъ стѣго, охоложаючи: Злотовѣдне, и безъ Сказы, проквитаючи, С которѣго злотѣхъ са квѣтѣвъ позицпало: И на пожѣтокъ вѣмъ, цнѣмъ дѣтемъ, зобрѣло (Там же, 2 зв.-3).

ЗЛОТОВЛОСЫ *прикм.* (*смп.* zlotowlosy) золотоволосий: В по(д)зѣмныи, Титѣне и ты злотовлѣсы, Тѣмныи краѣи, пѣсти свѣтло твои кѣсы (Львѣв, 1631 *Волк.* 25).

ЗЛОТОГАФТОВАНЫЙ *прикм.* Гафтований золотом: нараквицѣ суто злотогафтованые прыста(р)шыѣ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 53).

ЗЛОТОГЛАВЕЦЪ *ч.* Злотоглав, парча: атла(с) чѣ(р)воны(и)... на всяку потребу... Злотоглаве(ц) на кшталтѣ хѣ(ст)ки по(д) а(н)тимисо(м) лежы(т) на престолѣ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 76).

Див. ще **ЗЛОТОГЛАВЪ¹, ЗЛОТОГЛАВЪ, ЗЛОТОГЛОВЪ.**

ЗЛОТОГЛАВНЫЙ *прикм.* Злотоглавий, злотоглавный: Шата злотоглавнаѣ, жѣпан и газѣка соболми подшита (1558 *АС VI*, 214); рызы 1 оксамиту зеленого рытого, на нихъ окладки злотоглавные (Локачѣ, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 366); Кре(ст)... бѣ(з) спо(д)ку то(л)ко га(л)ка вибиванѣ ѣ сподѣ... ве(с) то(т) заставны(и) е(ст) ѡ(д)... парафѣа(н) нико(л)ски(х) и рызы злото(г)лавные (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 5 зв.).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ *прикм.* Те саме, що **злотоглавный**: меновите дей згинуло: //... кожух соболий новый..., жупанъ злотоглавовый, делеѣ злотоглавовѣ (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 149-150); меновите взято...//...Колѣдра злотоглавовѣ ѡдна кита(и)кою зеленою по(д)шитѣ (Киѣв, 1625 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-105); Во(з)дѣхъ злотоглавовы(и) з листьвами... зъ кутасами на рога(х) наполю зъ злотомъ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.*

64); тамъже агъпараты костельные, въ скриняхъ будучие, то естѣ... злотоглавовые обѣтя, крижи срибные, пушъки,... сполни забрали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛАВЪ *ч.* Злотоглав, парча: К томѣ теж ѣзал есми ѣ Их Милости рѣхомыхъ рѣчей: ...деват брам злотоглавѣ, дрѣгаѣ шата ѡдамашковоѣ черленоѣ, три брамы злотоглавѣ (Несухѣѣже, 1550 *АС VI*, 5); Покрывала на грѣбы князские и панские. Князя Семена Олелковичѣ злотоглавъ, крестъ на немъ перловый (Киѣв, 1554 *КМПИ* I, дод. 8); Ёв(г)лѣе дрѣкованоѣ злотоглаво(м) крытоѣ (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 2); всю маѣ(т)но(ст) рѣхомѣю... срибные ли(х)тарѣ... шаты ро(з)маитыѣ // блат(т)ные... табѣновыѣ рыся(ми) соболя(ми) злотоглава(ми) по(д)шитыѣ ры(н)штѣки ро(з)ные (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72-72 зв.).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВЪ¹, ЗЛОТОГЛАВЕЦЪ, ЗЛОТОГЛОВЪ.**

ЗЛОТОГЛАВЫЙ *прикм.* Те саме, що **злотоглавный**: К томѣ теж ѣзал есми ѣ Их Милости рѣхомыхъ рѣчей: ...четвертаѣ шата поношеноѣ черленоѣж адамашки ѡксамитомъ злотоглавымъ брижевана (Несухѣѣже, 1550 *АС VI*, 5); поп... одомкнувши церковъ, вошелъ в церковъ и оказалъ ми рызы злотоглавыѣ (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 554); фѣло(н) злотоглавы(и) (Львѣв, 1637 *Инв. Усп.* 53 зв.).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗЛОТОГЛОВНЫЙ *прикм.* (*смп.* zlotoglowny) те саме, що **злотоглавный**: рызы 1 адамашки жолтое, на нихъ окладки злотогловные (Локачѣ, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 366); рызы 1 талету зеленого, на нихъ окладка злотогловнаѣ (Там же).

Див. *ще* **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛАВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛОВЫЙ**.

ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ *прикм.* (*смпн.* złotogłowowy) те саме, що **злотоглавовый**: Поручей парь II, золотоглововыхъ парь 6 (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 368); серебра робълено-го и ламаного, клейнотовъ и перель, шатъ коштовныхъ, яко золотоглововыхъ, алътемъ-басовыхъ и инъшихъ (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 171).

Див. *ще* **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛАВНЫЙ**, **ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛАВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛОВЫЙ**.

ЗЛОТОГЛОВЪ *ч.* (*смпн.* złotogłów) те саме, що **злотоглавъ**: Узято... Шаты мои,... то ест: шата едамашки зеленое, золотогловом чирвоным брамованая (Житомир, 1585 *АрхЮЗР* 8/III, 445); ко(то)рие... ненасычноую лю-бо(в) къ прѣлести шмѣта того золотоглогоу, или ядамашкѣ, шка(р)латоу; и игъши(х) сѣ-ке(и) сѣпостію ты(м) подобны(х) приваза-лы сѣ(т), и на то(м) ме(ч)тани(и) всю мысль свою истощили сѣ(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 231 зв.); фелонъ атласу червоного, окладанный около-шие и на подоле золотогловом (Пересопни-ца, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 295); Стихиро(в) чо-тыри,... четве(р)ты(и) золотогловѣ пе(р)ского-пѣст(р)ы(и) (Луцьк, бл. 1627 р. *ПВКРДА* I-1, 257).

Див. *ще* **ЗЛАТОГЛАВЪ**¹, **ЗЛОТОГЛА-ВЕЦЪ**.

ЗЛОТОГЛОВЫЙ *прикм.* (*смпн.* złotogłowy) те саме, що **злотоглавый**: патрахилей всихъ II, то есть: чирвоныхъ золотогловыхъ 2, съ пасаманами золотыми I (Локачі, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 366).

Див. *ще* **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛАВНЫЙ**, **ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ**, **ЗЛОТОГЛОВНЫЙ**, **ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ**.

ЗЛОТОЗЕЛЕНЫЙ *прикм.* Золотисто-зелений: Нехай тобѣ Смарагды Крѣзове да-

рѣють,... Нехай злотозелѣный Топѣзинъ при-носать, Нехай ѿ Цноѣтахъ твоихъ вѣ Рѣссіи голѣсать (Київ, 1633 *Евфон.* 303).

ЗЛОТОЛЮБЕЦЪ *ч.* Золотолюбѣць: Такъ же нѣмо(ж)на ре(ч) и(ж)бы богѣтій, нѣмл(с)т-вы(и), нѣзбо(ж)ны(и) злѣтолюбѣ(ц) вѣше(л) до-цр(с)тва нѣб(с)наго (XVI ст. *УЄ* № 29519, 102).

Див. *ще* **ЗЛАТОЛЮБЕЦЪ**.

ЗЛОТОЛЮБИВЫЙ *прикм.* Золотолюб-ний: А ижъ злотолюбѣвымъ Кнажа ѡное, быти Хс Г(с)дѣ вѣдалъ (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 706).

ЗЛОТОРОГИЙ *прикм.* (*який має роги зо-лотистого кольору*) золоторогий: За быст-рымъ злоторѣгимъ, кто еленѣмъ гѣнитъ, И зѣ-Надкѣ вѣ своѣй пожитокъ, дорогій чѣсь клѣ-ни(т) (Київ, 1632 *Євх.* 298).

ЗЛОТОТОЧНЫЙ *прикм., перен. (про мову)* досконалий, блискучий: Казнодѣла и оучитель, котѣрый... стрѣдами злототѣчныхъ словъ сво-и(х) нѣ тѣлько за живота своѣго по-ле церкѣв-ное поливалъ, але и по смѣрти нѣкѣгда нѣ оумираючи... пѣрвей... Грѣчѣскій на-родъ свой оучилъ, а потомъ... до ты(х) наши(х) крѣ-евъ... завѣтавши... пожиточѣ(н) бы(л) (Євѣе, 1616 *УЄ* *Єв.* 6 нѣнум.).

ЗЛОТОУСТЫЙ *прикм.* Золотоустий: Зло-тооустый // Chrysosohomus (*Уж.* 1645, 38-38 зв.).

Див. *ще* **ЗЛАТОУСТЫЙ**.

ЗЛОТЬ¹ *див.* **ЗЛОТЫЙ**¹.

ЗЛОТЬ² *див.* **ЗЛОТЫЙ**².

ЗЛОТЬНИКЪ *див.* **ЗЛОТНИКЪ**¹.

ЗЛОТЫЙ¹, **ЗЛОТИЙ**, **ЗЛОТЬ** *прикм.* (*смпн.* złoty) **1.** (*який виготовлений із золота або покритий золотом*) золотий, злотий: Реєстръ забрана скарѣѣ... Ѡбрѣчѣвъ злотыхъ (1558 *AS* VI, 213); ѣ пѣна зарѣ(д)ского має(т) бы(ти) лѣтні(к) тата(р)ски(и), пе(р)сти(и) злоти(и) с камы(ч)ко(м) зелѣны(м) (Львѣв, 1617 *ЛСБ* 1043, 26); Айѣклѣтѣанъ... ка-за(л) собѣ нѣѣги цѣловѣти, вѣбравѣшисѣ вѣ бѣты злѣты с

пёр'ла(ми) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 36 зв.); Слѣдшне тѣды чинїли Кролѣве Єгїпетскїи, їжъ гды знаменїтый Кролѣвскїй Бѣнкетъ ѡ(т)правовали, мѣсто пѣршеї потравы, став- лали на злѣтой мїсѣ трѣпюю гѣловѣ чловѣка (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 941).

2. (який має колір золота) золотий, злотий, золотистий: Що Кролѣвичъ Теба(н)скїй злоты(м) влосо(м) справиль Тѣжъ ты Фѣбе Патрѣномъ: бо(с) са дла ни(х) вслѣви(л) (Київ, 1632 *Євх.* 303); Фѣло(н) злотоглавѣ бѣлого квѣты злотыѣ бляха срѣбно злоцѣстая (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 52 зв.); Отхиль, пане, от уш твоих (!) злотих волосов, Слїш плач і крик наших жалосних голосов (1648 *Елег.* 152).

3. *Перен. (прекрасний, чудовий)* золотий, злотий: На в'зроснѣна дрѣвъ, в' домоу Бжѣомъ плодовїтыхъ: Злотовїдне заквитноулы(х), всѣмъ знакомїты(х). Котрїѣ бы, злѣтый ѡвоцъ, с' сѣбе давали: И зѣвше пожїтко(м) Црковъ ѡбмышлєвали (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.); Црковнє Мѣзы в' спѣванїю цвїчѣнє, Ннѣ ѡставте на фїлю пещѣнє Жрѣдла крыштѣлнє, Ємпирїйскої вѣды: Злѣтѣй порѣды (Львів, 1642 *Бут.* 7 зв.);

(*щасливий*) золотий, злотий: И презъ ню [наукѣ] члѣкъ, члѣкомъ са нахѣдїть, Котрѣую тѣкъ нѣддеръ, Стѣ(є) поважѣють: Же злѣты(м) оуроженѣ(м) Єи назывѣють (Львів, 1609 *На Злат.* 3 зв.).

Див. ще ЗЛАТЫЙ, ЗОЛОТЫЙ¹.

ЗЛОТЫЙ², ЗЛОТИЙ, ЗЛОТЬ ч. (*грошо- ва одиниця*) золотий: ива(н) глодє(н)скы(и) доброво(л)нє зозна(л) то иже ѡ(н) прода(л) ролю свою грицевї сынови бры(н)циномоу. За .м. зло(т). и за .с. злоты(х) доброво(л)нє бєзъ жа(д)по(г) примѣушѣна (Одрехова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); Єще за .д. фа(с)ки гвѣзда кго(н)тового далє(м) злоты(х) дєса(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 7); Свѣжи(н)ско(му) Прокѣратѣрови баво(л)ницѣ за зло(т) г̃ и гро(ш) дєса(т) (Там же, 8); Стало жито по Роже-

ствѣ Христовѣ заразъ по два злотыхъ зъ на- кладомъ, а далєй по копи (1636-1650 *ХЛ* 81); А далїсмо за то осмнѣсє злѣты(хъ) За Свое отпушенїє Грѣховъ (Синєчѣла, 1648 *ЗНТШ* XIX, 8); **злотый литовский** – (*назва золотої монети литовського карбування*) литовський золотий: Миско Москал признѣл... ижемъ,... продал огорода свой власный,... за певную су- му злотых чѣтыри литовских (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 19); **злотъ полскїй** – (*назва золотої мо- нети польського карбування*) польський зо- лотий: їзраїлю жыдѣ за дрѣка(р)ню послѣ(д)- нєю рѣтѣ зло(т) сто по(л)скї(х) дали (Львів, 592 *ЛСБ* 1037, 64); **злотый червоный, чер- воный злотый** – (*назва монети, виготовле- ної зі золота високої проби*) червоний зо- лотий: Взято... сыгнє(т)..., в которѣ(м) было шєсть злоты(х) чє(р)воны(х) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 51); хмє(л)ни(ц)кїи ѡ(т) мѣста на два кро(т) сто тысячїи чє(р)воны(х) злоты(х) да- ни дѣзѣвши... по(д) замѣстя по(т)ягнулъ (се- ред. XVII ст. *ЛЛ* 180); **добрый злотый** – (*не- фальшива, непідроблена золота монета*) доб- рий (правдивий) золотий: з скринки таб- ли(ч)но(и) в цє(р)кви выбрѣны(х) вєлємъ добры(ми) злѣ(т) 190 (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 1 зв.); **злый злотый** – (*монета, виготовлена із низькопробного золота*) неповноцїнний зо- лотий: да(л) ми п(н) григоры(и) злы(ми) и до(б)ры(ми) зло(т) 70 (Львів, 1631 *ЛСБ* 1051, 5а).

Див. ще ЗЛАТЫЙ, ЗОЛОТЫЙ².

ЗЛОХИТРНѢ присл. Підступно, злїсно, хитро: maliciose, злохи(т)рнѣ, лукаво (1642 *ЛС* 262).

ЗЛОХИТРѢСТВО с. (*цсл. з'єлохытрьство*) підступність, лукавство, лицємїрство: И нынѣ бы годно то дѣчинити вызѣвитом и владыком ѡтступником, котрѣе..., кнѣжат и панѣт рѣс- кого народѣ своим злохитрьством, смертїю вѣчною, приведши их до костєла западного римського (поч. XVII ст. *Вол. В.* 78).

ЗЛОХИТРЫЙ *прикм.* Підступний, криво-
душний, лицемірний: Ты насъ въсвободилъ
зъ таёмной злохитрыхъ Ловець сѣти: и ѿ(т)
прикрыхъ а тѣжкихъ словъ понѣрыхъ На-
смѣвцовъ ты насъ ратовалъ (Вільна, 1620
См. Каз. 27 зв.); добрый живо(т) чини(т) члѣка
мѣ(д)рого ве(д)лѣ(г) ба, и бѣглого в многи(х)
рѣча(х), а непорѣ(д)ный живо(т) злохитры(м)
чини(т) члѣка (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 14 зв.); Єс-
лижъ мѣсли ѿныѣ и оучинкомъ въполнить,
тогда егѡ злохитрый діаволъ гѣбитъ, и за-
трачаєтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 809).

ЗЛОХУЛЕНІЄ *с.* (*цсл.* зълохоуление) ху-
ла, огуда: Гаждѣніє: Злохлѣніє, гѣмба, на-
габѣнє, злоречѣнє, пога(н)бе(н)є... Тѣежъ
значи(т) што и хлѣніє (1627 *ЛБ* 25).

ЗЛОХУЛЬНЫЙ *прикм.* Злоязыкий: Та(к)-
же ты(ж), и стѣи... ѡцѣ ѡбѣчивши шали(н)-
ство и блѣдосло(в)ство арієво... и(з) его по-
мѣчники: моу(ж)не стѣли и(з) правослѣвны(м)
црѣмъ константино(м) събравши(с) ѿ(т) дале-
ки(х) стрѣнъ ѡбличивши злохоулного аріа
проклѣл(и) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 161 зв., на
полях).

ЗЛОЦЕСТИЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ.**

**ЗЛОЦИСТЫЙ, ЗЛОЦИСЪТЫЙ, ЗЛО-
ЦЕСТИЙ, ЗЛОЦѢСТИЙ, ЗЛОЦѢСТЫЙ,
ЗЪЛОЦИСТЫЙ** *прикм.* (*смпн.* złocisty) 1. По-
золочений: пани братовая... речи нижей
менованные... выбрала, а меновите: ...доломан
адамашъковый чирвоный шкарлатный, зъ
кгузиками срѣброванными зълоцистыми (Луцьк,
1631 *АрхЮЗР* 8/III, 585); меновите взято...
Сребра белого то єсть... //...ложокъ среб(р)-
ныхъ з гербами злоцисѣтыми тѣзино(в) чоты-
ри (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104-104 зв.);
образо(к) на деревѣ рыты(и)... з срѣбе(р)-
це(м) злоцѣсти(м) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 5).

2. Злотистый, золотистый, золотавый: не-
весткамъ двом Вотце... и Гапце по ярмаку
хвалендишовом из злоцестими потреби и по
едамашко... да по злоцѣстом поесу (Чиги-

рин, 1600 *ЧИОНЛ* VIII-3, 14); по(з)ваны(и)
побра(л)... поясо(в) злоци(с)ты(х) три (Він-
ниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Хс бы(л)
покрѣнымъ... не вѣ(ж)ждалъ шѣстма конми,
а в карѣтахъ злоцѣсты(х) (поч. XVII ст. *Пче-
ла* 31); Абовѣмъ Юно в Емпірѣ злоцистымъ,
Южъ запалила прѣменемъ огнистымъ Лѣм-
пѣ нѡвѣю (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.).

ЗЛОЦИСЪТЫЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ.**

ЗЛОЦѢСТИЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ.**

ЗЛОЦѢСТЫЙ *див.* **ЗЛОЦИСТЫЙ.**

ЗЛОЧЕСТИВЫЙ, ЗЛОЧЕСТИВІЙ *прикм.*

Злочестивый, нечестивый: Паматай // ...бо
слѣши(ш) што(с) дѣало оу старѡ(м) зако-
нѣ. яко бѣ стѣи(и) караль лю(ди) злоч(с)ти-
вы(х), мече(м), ѡгне(м), гѣдинами (XVI ст.
УЄ № 29519, 35 зв.); і ро(с)поу(к)са ты(ж)
яко юда, испѡлоу ты(ж) изъ нѣми злоч(с)тѣ-
вѣи юдѣшѣ аріане (Там же, 77 зв.); Пере(д)
тѣмъ злочестивыми преслѣдѡвниками были
Царѣ, а ннѣ до Нѣсѣ выносаѣ Блѣгч(с)тѣе
(Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.); В першѣю сѣю
Нѣ(д)лю Пѡста, Црѣковъ Хѣа оухвалила ѡбхо-
дѣти пѣматкѣ привѣрненогѡ Блѣгоч(с)тѣа,
котѡрое прес(з) нѣкоторы(х) злочестивы(х)...
пѡлскихъ Цесаревъ... выгнѣніє, было оутер-
пѣло (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 76).

ЗЛОЧЕСТИВІЙ *див.* **ЗЛОЧЕСТИВЫЙ.**

**ЗЛОЧИНЕЦЪ, ЗЛОЧИНЕЦЬ, ЗЛОЧЫ-
НЕЦЬ** *ч.* Злочинець, злочинник: а предсабы
которое злодѣйство и розбои ѣ земли Волос-
кого было, мы рассказали старостамъ... тако-
вых злочинцов, яко ѡни зъ земли Волоское
пойдѣт, стѣречи и перенемъши,... к намъ их
слати (Краків, 1539 *AS* IV, 203); ани подѣ то
не подлегли, абыхмо яковыхъ колвекъ до
везеня ратушного злочинцовъ прѣимовати,
осажати и стеречи мели (Житомир, 1585
АрхЮЗР 3/I, 16); заправды мо(л)чите, про-
кѣлаты, не блюзѣнѣте, злочи(н)цѣ, дале
оузнаєте заслѣпленѣє свое (XVI ст. *УЄ Трост.*
74); Вшелѣкій пѣѣница, и вшетѣчникъ, и лих-

вѣръ, и драпѣжца, и... тымъ подобныѣ злочинци, не маюу части в цр̄(с)твѣ нб̄(с)номѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 659); Ани маѣтъ пытати [Пере(и)] ѿ грѣха(х) потаємнѣишы(х) котѡрыя толькѡ злочы(н)цо(м) самыѣ сѣтъ прызвойтыѣ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 89).

Див. ще ЗЛОЧИНЦА.

ЗЛОЧИНЕЦЬ *див. ЗЛОЧИНЕЦЬ.*

ЗЛОЧИННОСТЬ *ж.* Злочинність, злочинство: Злодѣйство: зло(ст), злочинно(ст), злочинство (1627 *ЛБ* 39); А ви(н)ныѣ и выстѡпныѣ вѣѣхати не допущены бѡдѡчи, вѣмѣстѣ застаюу, и на вѣрокѣ Кроле(в)скѣй, злочинностямѣ своѣмѣ належачѣй, чекаюу (Київ, 1637 УЄ Кал. 305).

Див. ще ЗЛОЧИНСТВО.

ЗЛОЧИНСТВО *с.* Злочинство, злочин: А затымъ предса ѡное злодейство са множитъ, штожъ намъ дивно естѣ, ижъ вы в повѣтехъ своихъ зѣрадѡ вашого на таковыхъ, хтѡбы са мелъ злочинствомъ ѡбыходити, карана не чините (Петрків, 1538 *AS* IV, 130); Естли бы злоде(и) бы(л) по(и)ма(н) на злочи(н)стве а не в дому свое(м)... таковы(и) злоде(и) са(м) ѡдинѣ мае(т)... каранѣ быти (1566 *ВЛС* 105 зв.); Злодѣйство: зло(ст), злочинно(ст), злочинство (1627 *ЛБ* 39); тоуѣ ѡ(т) свашчѣнства ѡ(т)дѡленѣ бываѣтъ...// ...котѡрый явнымѣ злочинствомѣ естѣ помѡзаныѣ (Львѣв, 1642 *О тайн.* 16 зв.-17); и повстѡлѣ Іерѡвоѡмѣ... и поднѣслѣ войнѡ прѡтивѣ пѡнѡ своемѡ, а скѡпѣлиса до него мѡжеве никчѣмни, и сѣиновѣ злочинства и перемогли прѡтивѣ Рѡвоѡмовѣ сѣиновѣ соломѡнови (серед. XVII ст. *Хрон.* 306).

Див. ще ЗЛОЧИННОСТЬ.

ЗЛОЧИНЦА, ЗЛОЧИНЫЦА, ЗЛОЧЫНЦА *ч. (стп. zloczyńca)* те саме, що **злочинець**: юре(и) козло(в)ски(и)... ѡповѣда(л) и(ж) естли бы ѡны(и) злочи(н)ца грицко которого(ж) ко(л)векѣ по(д)да(н)ного повѡлалѣ и помо(ч)никомѣ его бы(ти)... поме(н)и(л) с ты(м) ѡ(н) ме(л) е(и) справѣ(д)ли-

во(ст) неѡ(т)воло(ч)ную вѣчини(ти) (Краків, 1554 *ЦДІАЛ* 181, 2, 120, 1, 1); хѣба бы таковы(и) злы(и) ѡчино(к) слушне на жида во(д)ле и(х) права... было перевѣдено то(т) злочи(н)ца жи(д) и таковы(и) мо(р)дѣрѣ ма бы(т) кара(н) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 57); И приѣхали есмо знову до Твердинѣ, и туѡ справу стороне у тому злочынцу поведиломѣ (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/І, 459); Злодѣй: Злочинца, що зле чѣни(т) (1627 *ЛБ* 39); пп братѣя... абы бѣ(з) кари злочи(н)ца не зошолѣ хотѣли го в куну... всадити (Львѣв, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); они... сѣ повишности уряду своего зѣ громадоѡ засѣдши, злочынцу неякого Яска... на крадежи пойманого..., карати хотѣли (Володимир, 1640 *АрхЮЗР* 6/І, 532); Злочинца Malefactor (Уж. 1645, 20 зв.); *У порівн.:* И тотѣ неогорненный, далѣ ся поѣмати: // И бы злочынца, назадъ руки звѣззати (Львѣв, 1630 *Траг.* 161-162); Іѡсифѣ... плѡкалѣ... мѡвѣчи: Рахѣль Рахѣль мѡткѡ моѡ поглади а обачѣ што се дѣѣтъ снѡ твоѣмѡ, ижѣ во ѡбчѣи рѡки якѡ злочинца выдѡныѣ и продѡныѣ естѣмѣ вѣ неволю (серед. XVII ст. *Хрон.* 61).

ЗЛОЧИНЫЦА *див. ЗЛОЧИНЦА.*

ЗЛОЧЫНЕЦЬ *див. ЗЛОЧИНЕЦЬ.*

ЗЛОЧЫНЦА *див. ЗЛОЧИНЦА.*

ЗЛУВЪСПОМИНАНИЕ *с. (цсл. зѣлоувѣспоминание)* злопам'ятність: ѡ(т)ложѣмѣ ѡ(т) себѣ всакѡ злобѡ, гнѣвѣ и ненавѣсть клеветѡу, лихоимание, стоудѡдѣяние пьянство, злѡвѣспоминание (1489 *Чет.* 29).

Див. ще ЗЛУПОМИНАНИЕ.

ЗЛУПАТИ *дієсл. док. (стп. złupać)* (що) пограбувати, обікрасти: в гри(д)ни ѡ(к)на порѡбали // и (в) дву(х) де(и) комо(р) двѣри повырубова(ли)... и скрынѡ злѡпали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23-24).

Див. ще ЗЛУПИТИ, ЗЛУПѢЖИТИ.

ЗЛУПЕНЄ, ЗЛУПЕНТЬЄ, ЗЛУПЕНЬЄ *с. (стп. złupienie)* пограбування, розбѣй: за

симъ позво́мъ о... злупене маетности его и о пограбене работниковъ его в суду // нынешнего кгородского Луцкого з вами очевисто мовити хочеть (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 244-245); ива(н) волото(в)ски(и)... зо(з)на(л) тыми словы и(ж)... ѿ(т)не(с)лъ єсми по(з)-во(в) два... до места Паволочи... // ...ѿ злѣпенє... и ѿ спале(н)є черемо(ш)ки замкѣ (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 39-39 зв.); а по томъ злѣпенью и (с)постѣшенью ме(с)то и замекъ ѿбычаємъ пога(н)ски(м)... на коренъ спалили (Там же, 41); Расхищеніє: Злѣпе(н)є, розшарпа(н)є (1627 *ЛБ* 106); єсмо по́дани на злѣпєнє и нево́лю, на смѣрть и на посмѣхъ всѣмъ наро́домъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 385); толко одного ксенѣдза Якуба... при костеле и его достаткѣхъ zostавил, и на то... зобравъшисє чело́вѣка болшей пѣтдєсят,... з домовъ своихъ на злупене костела поменєного... до Затурецъ... нападши, а заставъши преречєного ксенѣдза... у костелныхъ двєрей... на тымъже мєстѣ убили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 430).

♦ **злупене съ панєнства див. ПАНЕНСТВО.**

Див. ще ЗЛУПЛЕНЕ.

Пор. ЗЛУПИТИ.

ЗЛУПЕНТЬЄ див. ЗЛУПЕНЄ.

ЗЛУПЕНЬЄ див. ЗЛУПЕНЄ.

ЗЛУПИТИ, ЗЛУПЫТИ *дієсл. док. (стп. zlupić)* 1. (що, кого з чого) Злупити, пограбувати, обікрасти: грошей готовыхъ полшоста ста копъ литовское личбы... къ тому лисювъ записныхъ на суму пенизей немалую, реєстровъ и речей немало при немъ злупилъ (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 163); при томъ разбои, немало речей въ насъ поотнимали, побрали, зъ маєтности нашеє, которую дей єсмо на тотъ часъ при собе мєли, насъ злупили (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 1/I, 16); увєсь дворъ мой в Букойми и подданныхъ Букоємскихъ обычаємъ поганскимъ злупил и сплюндровал,

же згола ничего не zostало (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 8/III, 477); при которомъ то кгвалтовномъ наеханю на домъ, шкоды ему незносные починили и подданныхъ Клетинскихъ зо всей худобы злупыли (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 223); окно скляннєе выламали и церковь злупили, коберца и иншіє рєчи покрали (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 491); костель тамошний, двєры вырубавши, злупили (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 563); *Образно:* горкая работа зо всего доброго тебе злупила и... спустошила, умалила (Рожанка, 1598 *Л. Пот.* 1025);

(кого з чого, що, що з кого) (*знявши, пограбувати*) злупити, здєрти: служєбни(к) п̄на данила петровича... с товаришо(м) а помо(ч)нико(м) свои(м) пилипо(м) погони(в)ши менє на доброво(л)но(и) дорозе... ѿ(д)норадо(к) мура(в)ски(и) шары(и) з снурами з менє злупи(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); Напервє(и), [с] самого п̄на ро(т)мистра при то(м) зби(т)ю злупленє дєлю бу(р)-на(т)ную, по(д)шитую (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); ѿни... злѣпили дє(и) з ме(р)твого жѣпа(н) люньски(и) сини(и) (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); то(т) же п̄нъ янъ... с то(г) тимоша сѣк̄ню злѣпи(л) и поє(с) з мѣ(ш)кє(мѣ) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 14); А они сє на негѡ порв̄али,... и злѣпили егѡ з ш̄аты (серед. XVII ст. *Хрон.* 60);

(кого) (*відняти що-небудь хитрощами*) злупити, обібрати: **Ѧ(т)** коуплѣ и лако(м)ства похѡди(т) сребролюб̄ство, ли(х)вою злоуп̄ити кого: и ло(ж) сплѣт̄ати (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 290 зв.).

2. (кого з чого) (*позбавити права володіти чим-небудь*) відібрати, відняти (що в кого): кнаже арцыбіскѣпа Ризского, кровного нашего з достойности его рушили и свовольнє зложили, а з маєтности злѣпивши, ѣ вєзєньє взили (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); И повтєре вашу милость... покорнє прошу, абы тотъ убо-

гій архимандритъ Печерскій, невинне обел-
жений и злуплений, ласкаве и прудко отъ
вашей милости... былъ отправенъ (Дубно,
1575 АСД IV, 17); тые котóрыє зъ аѡнанасіємъ
были, частью соуть зъ дóбръ всѣхъ злоу́пле-
ни, частью зъ зе(м)лѣ вѣволани,... частью
на дорóзѣ помордóвани (Острог, 1598-1599
Апокр. 119 зв.); А того чи запаметаль еси:
хто митрополита злупилъ зъ его власныхъ
добръ архіепископскихъ? (Володимир,
1598-1599 Відп. ПО 1063); ѡ то прóсь, того
жада(и), абы(с) зъ власности вшелякои мóглъ
быти злѣплѣны(и), а наги(и) // нагого Іс̄ Ха
наслѣдовати (Київ, 1623 Мог. Кн. 26-26 зв.);

перен. (позбавити чого-небудь притаман-
ного) відняти, забрати: А та(к) ю розбѣли и
злоупили зъ опы(х) єи богаты(х) оубѣровъ...
то є(ст) оноую невинно(ст)... бє(з)грѣшно(ст)
(Львів, 1585 УЄ № 5, 303 зв., на полях); По
Міхайлѣ настѣпилъ звѣроимє(н)ный Левъ Ар-
менинъ, котóрый повтóре на Образы войнѣ
по(д)нєслъ, и Цр̄ковъ зъ присѣжноѣ єй оздó-
бы злѣпилъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 77); ѡ(н)...
слєзáми гѣстými чáсто заливалъсá, жáлдю-
чи же зъ ненависти шата(н)скои стáлъсá злѣ-
плѣны(и). Нарѣка(л) те(ж) же вѣ оно(и) по(д)-
дáности котóрою ср(д)це свое холодѣлъ, жи-
вота доко(н)чѣти го(д)ны(м) сá не сталъ
(серед. XVII ст. Кас. 53 зв.); зъ славы злу-
пити *див. СЛАВА.*

♦ зъ цноты (паненское) злупити *див.*
ЦНОТА.

Див. ще ЗЛУПАТИ, ЗЛУПѢЖИТИ.

ЗЛУПЛЕНЄ *с.* Те саме, що злупене:
злуплене маетностей ваших зъ веселем есте
приняли, вѣдаючи, иж маєте лѣпшую в собѣ
маетност на небѣ (Вільна, 1600 Катех. 79).

Пор. ЗЛУПИТИ.

ЗЛУПЛЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.*
Пограбований, обікрадений: Передъ урядом...
становши,... его мл. ксендзъ Бернатъ Кгри-

бовский,... и его мл. ксендзъ Ерій Копы-
ловский // ...заставшы кляштор... и костел
Божый спрофанованный, злуплений,... заноси-
ли манифестацию свою (Гоща, 1649 Арх
ЮЗР 3/IV, 57-58).

ЗЛУПЛЮВАТИ *дієсл. недок.* Білувати:
Цр̄ковъ по(д) Рѣмскимъ Пáпежомъ, не єсть дá-
лей цр̄ковью; áле Рѣчью посполітою якбó(с)
лѣдскою... Стáдомъ єсть, котóрое пастѣхъ
южъ до крóви выдóбиваетъ, стриже́тъ, и ѡв-
шемъ скóблѣтъ, ѡвшемъ злѣплюваетъ, и за-
биваетъ (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич. отех.
11 зв.).

Див. ще ЗЛУПИТИ.

ЗЛУПОМИНАНИЕ *с. (цсл. зълоупоми-*
нание) злопам'ятність: пытаются... ѡсоужѣ-
ния клеветы злоупоминания (1489 Чет.
366 зв.).

Див. ще ЗЛУВѢСПОМИНАНИЕ.

ЗЛУПЫТИ *див. ЗЛУПИТИ.*

ЗЛУПѢЖИТИ *дієсл. док. (смп. złupieżyć)*
(кого) пограбувати, обікрасти: пра́ци своѣ...
оуважаймѡ, ежелисѣмѡ не скрѣвдили оубóго-
го, если хдѣины не злѣпѣжили, если по(д)-
дáного не згра́били (Київ, 1637 УЄ Кал. 730).

Див. ще ЗЛУПАТИ, ЗЛУПИТИ.

ЗЛУЧАТИ *дієсл. недок. 1. (в що) (поєд-*
нувати разом, створювати одне ціле) злу-
чати, з'єднувати: К томѣ еще му(ж) и(з)
женою, котóрыхъ самъ бо(г) напередъ про-
зира́еть зъ далѣка, а потомъ словомъ свои(м)
всєтворѣтельны(м), чере(з) слѣги цр̄ковные
злучаетъ въ єдно тѣло (Острог, 1587 См. Кл.
14 зв.); Тымъ спóсобо́мъ // єдино́сть, котóраа
єсть нероздѣльна, вѣ Тр(о)ци ро(з)шира́емъ,
и Тр(о)цѣ котóраа оумѣншона быти не мó-
жетъ, вѣ єдино́сть злѣча́емъ (Київ, бл. 1619
Аз. В. 17-18);

перен. (що) (зближувати, духовно єднати)
злучати, з'єднувати: Претóжъ хто Бг̄а мѣ-
лѣетъ, зъ тымъ и Бг̄ъ любóвь свою злѣча́етъ
(Вільна, 1627 Дух. б. 140); Скóтки єи за(с)

сѣть, дшѣ питати, посилати, и в ласце бжой заховати, страсти оумерщвлати, ср(д)ца челоуѣческіе зъ Бгомъ злѣчати (Львів, 1645 *О тайн.* 47).

2. (сполучати, змішувати що-небудь) з'єднувати: Раствораю: Змѣшю, злѣчаю, растворяю вино зъ водою (1627 *ЛБ* 106).

3. (що) (сполучати, поєднувати) з'єднувати: И, Сюзъ есть злѣчающій дргїи части слова (1627 *ЛБ* 44).

Див. ще ЗЛУЧИТИ.

ЗЛУЧАТИСЯ, ЗЛУЧАТИСА *дієсл. недок.* 1. (змішуватися з чим-небудь) з'єднуватися: Абовѣ(м) яко двѣ рѣчи подобны барзо са проу(д)ко злоучаю(т) яко вода з водою а желѣзо з желѣзо(м) та(к) ты(ж) двѣ рѣчи противны жа(д)ны(м) способомъ стати не могу(т) (Львів, 1585 *УС* № 5, 112 зв., на полях);

(з чим) (суміщатися, поєднуватися) з'єднуватися: в то(т) ча(с) оумѣтно(ст) и бѣгло(ст) соу(т) добрыми кды з цнѣтою са злоучаю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211 зв.); ѡста твои зъ рѣзѣмѣмъ нехайса злѣчають, Жаль за грѣхи, и Спѣвѣдъ, нехай єднѣсть мають (1625 *МКСВ* 133); Съчетаваюса: Злѣчаюса, общю, сполкѣю (1627 *ЛБ* 130); Вѣла зъ рѣзѣмо(м) нехайса злѣчаєтъ, Нехай пѣмѣти зъ хѣтїю помагаєтъ (Львів, 1631 *Волк.* 29);

(до кого) (приєднуватися) злучатися (з ким), прилучатися (до кого): Хто милует Христа, на прелестъ не ходи, и во терпѣній ѡному угоди. Остѣтній вѣки, але ты спасайся и до папѣжской кѣпы не злѣчайся (к. XVI ст. *Укр. п.* 85).

2. (паруватися) злучатися: Хтѣса злѣчаєтъ зъ вшетѣницею, ѡднѣмъ тѣломъ есть з нею (Вильна, 1627 *Дух. б.* 166); Слѣвко Влакеїа, берѣтса ѡ(т) рѣбы Влакої зѡвѣмои, котораа Гдѣ са злѣчає(т) нелатве росхѣди(т)са, а непожитѣчна нѣнащо (1627 *ЛБ* 158); З мѣжчїзноу не злѣчайса злѣченїемъ невѣсти(м) бо брѣдкость есть: тако(ж) ани

жаднымъ быдлатемъ: ани тѣжъ невѣста скоты (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

Див. ще ЗЛУЧИТИСЯ.

ЗЛУЧАТИСА див. ЗЛУЧАТИСЯ.

ЗЛУЧАЮЧІЙСА *дієприкм. у знач. ім.* Вірний, -ого: якъ мѡвѣтъ Ап(с)лѣ: злѣчающійса зъ Г(с)демъ, ѡдѣнъ дхъ зъ нѣмъ есть (Вильна, 1627 *Дух. б.* 84).

ЗЛУЧЕНЄ, ЗЛУЧЕНЬЄ, ЗЛУЧѢНЄ *с. (стп. злѣчение)* 1. Об'єднання: Яко(ж) и те(н) привиле(и) на злѣче(н)є є(д)ности зє(м)ли кїє(в)ское даны(и) и(ж) по(л)скими литерѣми є(ст) написа(н) просимы єго крѡлевское мл(с)ти жебы по руску бы(л) преписа(н) (Київ, 1571 *Возн. Іст.* фоток. 34); Бо що за сполѣчно(ст) мѡже быти справе(д)ливости з непраѡвѣстою... // ...а чѡго(ж) са инѣшого спѡдѣвати має(т) с того злоучѣна, єдно скажѣна а знищена себе само(г) яко слѣбшеи стрѡны (Львів, 1585 *УС* № 5, 112 зв.-113, на полях); Съвокѣплѣнїє: Скѣплѣ(н)є, злѣчѣ(н)є (1627 *ЛБ* 126); Съчтанїє: Пороѡна(н)є, спѡлкоѡа(н)є, схаѣзка, злѣчѣнье (Там же, 130).

2. Поєднання, єднання: А мѣжи инѣшими члѣкъ найбѡлшими дѣрами... почтѣный бѣдѣчи, мѡглъ былъ неперрѡане зъ Бгомъ в ѡсоблїѡ(м) злѣчѣнїю... пребывѣти (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 176).

3. Парування: Пѡстъ старѣхъ ѡкраса, а злѣчѣнїю малжѣнскомѣ есть стѡро(ж) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 160); Съвокѣплѣнїє, смѣше-нїє: Брѣчны(и) сюзъ, злѣче(н)є малжє(н)-ское, ѡлбо звѣзо(к) малжѣнскїй кѣ спѡлномѣ животѣ (1627 *ЛБ* 167).

4. Одруження: Чѡ есть брѣкъ, ѡлбо малжѣнство... Малжѣнство есть тѣйна пре(з) которѣю мѣжскаѡ пѡлѣ и жѣнскаѡ стаєтса за благословѣнїемъ црковнымъ злѣче(н)є (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 17); а даєтъ сакраментъ малжѣнства с(т): такѡѡю лѣскѣ малжѡнкомъ: напро(д) ижъ злѣчѣнїє ихъ которѡе в вшетѣчникахъ есть брѣдкостью и грѣхомъ

смертѣльны(м), ѿмже сѣдитъ Бг̃ъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 927); Ѡ(т)то(л) даѣтся знати, же якъ слово Бжєє ѡ(д) тѣла Хвогѡ, и якъ Хс Панъ ѡ(т) Црк̃ви своѣи нѣгдысѧ не ѡ(т)лѣчаѣтъ, такъ малжѡнкѡве по злѣченю себе пре(з) станъ малжѣнскій нѣгдысѧ ро(з)лѣчати не могѣтъ (Там же).

Див. ще **ЗЛУЧЕНИЕ.**

Пор. **ЗЛУЧИТИ.**

ЗЛУЧЕНЕСЯ, ЗЛУЧЕНЬЕСЯ *с.* (*смп.* *złączenie się*) зв'язок, з'єднання: якъ на фундаментѣ держится иное каменье, и онъ ихъ въ томъ зъєдноченю и злученюся держитъ, такъ и церковь, то естьъ вѣрные люде, на одной и тойже вѣрѣ polegши, межи собою держать злученьєся и зъєдночєньє (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 378).

Пор. **ЗЛУЧИТИСЯ.**

ЗЛУЧЕНИЕ, ЗЛУЧЕНИЕ, ЗЛУЧЕНІЄ *с.* **1.** Те саме, що **злучене** у 1 знач.: але иже бы тоє ма(л)же(н)ство не внима(л) кто не бє(з) причины пожиточной рѣчи хр(с)тія(н)-ской ѣчинено, имає(т) г(с)п(д)рь на(ш)... // ...ми(р) вѣ(ч)ныи и пріязно(ст) и... обрѡны злѣченіє с крале(м) его мл(с)тію записати (Люблін, 1506 *Cost.DB* 441-442); Где его милост, себе за наболшую шкоду подкладаючи, ознaймил то, наперед, иж привилей земський волынский всим... обавателем земли Волынское на волности и права их... на сойме валном ковельском при злучению унии земли Волынское с коруною полскою данный (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125); А штѡ нѣкоторые мѡвѧтъ, Пре(з) Сна, тѣды пре(з) тѣю препозицію Ѡ(т)цы Ст̃ѣи роздѣмѣютъ злѣченіє // истности, тѡ есть... тѡжство на-тѡры Дха Ст̃го зъ Сномъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 143-144).

2. Те саме, що **злучене** у 2 знач.: а хс называє(т)сѧ бра(к) свѣтлости дѣла и любве которю має(т) до на(с)... але браку... многы а ро(з)личныи црк̃ве пока(з)уєтъ ко сло-

вѣ и бгоу злѣченіа и є(д)ности (к. XVI ст. *УС* № 31, 169); молитва... естъ злѣченіємъ и з'єднѡчѣніємъ людѣй зъ Бгомъ (Київ, 1634 *МКСВ* 132);

(*надавання певного положення пальцям*) складання: Абѡвѣмъ злѣченіємъ тро(х) пѣлцовъ поспѡлѣ, тѡбєсть великого и малѡго, и трѣтего што подле малѡго, исповѣдѣється таємница бж(с)твѣнныхъ тро(х) ипѡстасєй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 69).

3. Те саме, що **злучене** у 3 знач.: Пишѣтъ дрѡгій ижбы заразо(м) пре(д) костеломъ злѣченіє ставилъ, што есть неслѣшнє, То є(ст) по венчаний жѣнихъ з невестою велє(в) пре(д) цє(р)ковью спа(т) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 50); З мѡжчїзною не злѣчаїсѧ злѣченіємъ невѣсти(м) бо брїдкость єсть (серед. XVII ст. *Хрон.* 122).

4. Те саме, що **злучене** у 4 знач.: а на то тыи то послове... листы дадѣ(т), на который дє(н) и мѣсто того ма(л)же(н)ства злѣченіє має(т) быти и доконатисѧ (Люблін, 1506 *Cost. DB* 441):

Див. ще **ИЗЛУЧЕНИЕ.**

ЗЛУЧЕНИЕ *див.* **ЗЛУЧЕНИЕ.**

ЗЛУЧЕНІЄ *див.* **ЗЛУЧЕНИЕ.**

ЗЛУЧЕНЬЕСЯ *див.* **ЗЛУЧЕНЕСЯ.**

ЗЛУЧЕНЬЕСЯ *див.* **ЗЛУЧЕНЕСЯ.**

ЗЛУЧИТИ, ЗЛУЧЫТИ, ЗЪЛУЧЫТИ

дієсл. док. 1. (кого з ким, що, що з чим) (*зі-брати разом, поєднати в одну групу*) з'єднати, об'єднати: пребѣ(в)ши падѣ(м) рѣкѣ во(и)-ско свое с катѣлюсовы(м) злѣчи(л) (1582 *Кр. Стр.* 44 зв.); ѡвє(ч)кою бовѣ(м) боудѣчи,... з лїчбы того(ж) стада,... блоукѧючисѧ заблѣдїла,... щѡжъ тѣды ѡпоустївъ ли єе жѣбы вѣчне згїбла: жа(д)ною мѣрою, але позыскаль и зъ и(н)шими злѣчївъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 28); Прѧгнѣле(м)... познати: и ѡбачити, если бы се могла вѣмы(с)лити дорѡга, вси црк̃ви Хвы до правдївои старѡдѡвной єдно-сти злѣчїти (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич.*

отех. 5); рад̄дитесь мѣченицы... вы ннѣ... з' орлами Нб̄(с)ними; сла́вни и злѣ́чени, и самѣмъ Бг̄омъ на то спорѣ́жени (Чернігів, 1646 Перло 49 зв.);

(що) (об'єднати під одним управлінням, володінням) злучити, з'єднати: то(т)... прилеглыє в сусѣдстве нарѣ́ды мо(ц)ю примѣси(л) до по(с)луше(н)ства, и злучи(л) вси(х) якобы в одну монархию (1582 Кр. Стр. 25); село..., Кустовци,... кгвалтовъне отняли и ку той же слободе, новоназваному Пыкову, привернулъ; и то все посполу злучиль (Житомир, 1611 АрхЮЗР 6/І, 377); Той Мономѣхъ Всеволо́дови(ч)... Кнѣ́зства Россі́и розб́рванныи знѡвѣ́ дѣ́лностью своѣю в' є́дно спойль и злѣ́чилъ, и до є́диновла́дства поста́ромѣ́ привѣ́ль (Київ, 1623 МІКСВ 69); два Коршовцы подле себе были: одеѣ́ церковный, а дру́гий ихъ деди́чный, которые..., в одно мѣ́сце злучоны су́ть (Луцьк, 1625 АрхЮЗР 1/VI, 560);

(що з чим) (додати розрізнені частини, створюючи цілість) долучити, з'єднати, об'єднати: Учини(л) є(с)ми пе(р)шии книги геѡфиле ѡ́ все(м) ш́то почина(л) іс̄ чинити и о(у)чинити. Ѡ́ка(з)уе(т) ту(т) и(ж) ты(и) книги маю(т) быти злучены с пе(р)шими которыи писаль лука свѣ́ты(и), то є(ст) абы ѡ́поведа́ли є́вангелію (ІІ пол. XVI ст. КА 1);

перен. (кого, що з чим) (зблизити, духовно поєднати) злучити, з'єднати: И всѣ́ тыє хотяи розлучеи о́гъ себе мѣ́стцами и часами, духомъ и вѣ́рою такъ споени и злучени су́ть, же одну нероздѣ́лную каѡолическую або повшехную становя́ть церковь (1603 Пит. 24); нашъ Іс̄ Хс̄ для то́гѡ пришѡ́ль же́бы... ѡ́пѣ́ть оучини́ль дшѣ́, ... злѣ́чивши ей з' Дх̄омъ своѣмъ Бо(з)скимъ (Вільна, 1627 Дух. б. 34); А тоє непросто́сь схотѣ́ль учинити: Але впрод Бозство съ чловеченствомъ злучити (Львів, 1630 Траг. п. 166); Хс̄ Пан'... злѣ́чил' розно́сто́а́чих', а з ѡ́бѣ́х' є́дино оучини(л) (Київ, 1637 УЄ Кал. 491);

(кого до кого) привернути, прихилити; навернути: то́й на(с) в' собѣ́ само(м) наса́ди(л), и злѣ́чи(л) до себе (Устрики, І пол. XVII ст. УЄ № 29515, 208 зв.).

2. (що, що з чим) (нерозривно приєднати, сполучити) з'єднати, сумістити: тыє слова́ ...злѣ́чили мо́чно, и зва́зали крѣ́пко не́ра(з)дѣ́лнѡ сѣ́лѣ́ вла́сть и є́дность (Острог, 1587 См. Кл. 10); Толк и разум о́ всемъ поря́дку церкве правосла́вное, до всего́ цѣ́лого ро́ку в словѣ́хъ раздѣ́ленных, обходячи кругъ годи́шный, нає́дно злучити надле́жит (1608-1609 Виш. Зач. 204); доу́жость бѡвѣ́мъ з рѡ́зѣ́момъ члѣ́ка быти выѡ́бражае(т) а з' гла́уп̄ство(м) зло́учена бѡудѣ́чи звѣ́ра бѣ(з)сло́весного быти значѣ́ть (Острог, 1614 Тест. 142);

(що, що з чим) (сумістити дві речі в одну) з'єднати, об'єднати: А умо́цованныи сторо́ны позва́ное поведе́ль, ижъ де́й тоє справы са́ма сторо́на мѣ́стцемъ и часомъ и одны́мъ обжа́лованемъ злучивши, на дво́е розумѣ́ти и особливо́ю є́е называ́ти не може́ть, бо є́сть одна (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 408); А ижъ Іосифъ Ве́ляминъ Рутскі́й справу свою зъ справо́ю бра́тии манасти́ра Виленского злучо́ную мѣ́ль, ... мо́ць зуполно́ую на зы́скъ и страту́ собѣ́ даную, проси́ль (Володимир, 1608 АСД VI, 116);

(що з чим) (одночасно сполучити) з'єднати, поєднати: И злучивши Тѣ́ло съ Кро́вію, ко́моникую́ть; и благода́ривши, отпу́сть чиня́ть (1603 Пит. 77); Цр́ковъ ста́а тѣ́е Са́крамѣ́нта спо́ль злѣ́чила, Кр́щеніє, и Миро́поза́заніє (Львів, 1646 Зобр. 43 зв.).

3. (що) (скріпити частини в одне ціле) з'єднати: На́ме́ть цр́ковный та́къ оучини́шъ... Па́ть опонѣ́ бѡдѣ́тъ спи́на́ны одна з дрѣ́го́ю, и дрѣ́га́а па́ть та́къ же злѣ́чны бѡдѣ́тъ (серед. XVII ст. Хрон. 103); Дѡ́лгость вѣ́ка одно́гѡ бѡдѣ́тъ мѣ́ла л̄́ локѡ́тъ, а ши́ро́кость чо́тыре ровна бѡ́де мѣ́ра всѣ́хъ вѣ́къ. З ко́торыхъ па́ть ста́гнешъ ѡ́собно́ а шѣ́сть злѣ́чишъ однѣ́ з дрѣ́го́ю (Там же);

(що) (розмістити в певному порядку) по-дати: тии языки такъ злѣчилисмо и поря(д)-комъ положилисмо // Абысь напотымъ жад-ного не потребова(л) тлѣмача (к. XVI ст. *Розм.* 2 зв.-3).

4. (що в що) (стати однією сім'єю, поро-дичатися) з'єднатися, поєднатися: прѣдковѣ В.М. обѣдвѣхъ высоцеслѣвныхъ Фамілій в од-но злѣчѣныхъ,... и по смѣрти не оумираючи живѣтъ (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 нenum.); клейно-ты, знаменітти, яснѣ, выражають цнѣты, Двохъ прѣзѣцныхъ Фамілій, в одинъ домъ злѣчѣныхъ (Єв'є, 1616 *На г. Волов.*, тит. зв.).

5. (що) (виконати математичну дію дода-вання) додати: а за ты(м) вли(в)ковы(м) пра-во(м) з ы(с)то(т)ною сѣмою пѣ(в)ные зы(с)ки и прѣзы(с)ки злѣчи(в)ши всѣ(г) сѣмою ѡди(н)-на(д)ца(т) со(т) золоты(х) по(л)ски(х)... за-плати(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 28); признаваю... ижъ ми ѡ(т)да(л) тр(и) побо(ры) ...па(н) во(и)тѣ(х)... ѡ(т) члѣвка пяти заго-ро(д)нико(в) по грошѣ(и) десяти по(л)ски(х) а ѡ(т) трына(д)цѣти ѡбоги(х)... по чотыри по(л)ски(х) ѡ(т) кола млыново(г)... по гро-шѣ(и) два(д)цѣ(т) чотыри по(л)ски(х) што все злѣчившы ѡ(д)нѡ сѣмѡ ѡчини(т) за тѣе три поборы золоты(х) ше(ст) и г(рш) девѣ(т) по(л)ски(х) (Вінниця, 1613 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 1); што все злѣчившы въ ѡ(д)ну суму ѡчини(т) за шесть поборовъ золотыхъ по(л)ски(х) двана(д)ца(т) (Вінниця, 1614 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 2).

Див. ще ЗЛУЧАТИ.

ЗЛУЧИТИСЯ *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧИТИСЬ *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧИТИСА *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧИТИСЯ, ЗЛУЧИТИСА, ЗЛУЧИ-ТИСЯ, ЗЛУЧИТИСЬ, ЗЛУЧЫТИСЯ, ЗЛУЧЫТИСЯ *дієсл. док. 1.* (з ким, з чим) (*приєднатися до кого-, чого-небудь, долучи-тися*) злучитися, об'єднатися: лечь имъ о то идетъ, и то ихъ болитъ, ижъ се владыкове

злучили съ костеломъ светымъ Римьскимъ, где наука и побожность христьянъская цвите (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 236); Икономахи, то естъ ѡобразобѣрцы злѣчивъшиса зъ богобѣрцы Жидѣми, и зъ Махометѣны, оучинили великое преслѣдованіе Цркви Бжѣй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 31); козаки, з неприятелемъ крыжа светого злучывъшыся, а маєтності так его кор. мл., яко и шляхецькие, мечем и огнем плюнѣдруючи, кгда и до маєтностей вышей менованых... тотъ-то неприятел прышол,... а господарѡвъ трѡхъ забилъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 62); также зъ гультайствомъ рознымъ и хлопами свѡвольными злучывъшысе,... впрѡд войско квартяное зрадливе знесъли, гетьманѡвъ до везеня побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 394);

перен. (з чим) (*зблизитися, духовно поєд-натися*) злучитися, з'єднатися: жѣбы са ров-нѣти и злѣчѣти мѡглъ зъ дѡброю Бо(з)скою натѡрою, зъ лѣго(д)ною стою лѣски справѡю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 221).

2. (з чим і без додатка) (*нерозривно поєд-натися*) з'єднатися, суміститися: двѣ натурѣ божества и чѡловѣчества, во едино злучив-шиса, посполу терпѣли (1603 *Пит.* 41); Вѣдъже, жебы сурѡвость справедливости злучиласѣ зъ леккѡстію милосердія и жебы-смы до каранья такъ сквапливыми быти не здалися, даемо часъ до упаметанясе по ѡбвѣщенью ѡтъ насъ ему учиненымъ дней шесть (Володимир, 1608 *АСД* VI, 120); гѡ-ло(с) Снѡвнѣй крѣпѡстію Бо(з)ства егѡ по(д)-нѣлѣ ѣхъ, котѡры(и) мѣшкаючи въ тѣлѣ своѣмъ, и злѣчившиса зъ нѣмъ, не премѣннѡ ѡбѡими въ единой ипѡстѣси, и единымъ ѡбра-зо(м) нераздѣлимо... трѣваючи (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); Желиборскихъ двѣ косы въ кѡ-пѣ са злѣчили, Дла тѡго, ѡбы волкѡвъ дра-пѣжныхъ гѡбѣли (Львів, 1645 *На г. Жел.* тит. зв.).

3. (з чим) (*стектиса, злитиса*) злучитися, з'єднатися: Мѡре втѡрое ѣсть во Александрѣи

котóрое розли́ло́се а́ж до сѣки́лѣи и злѣ́чи-
ло́се з трѣ́тимъ мо́ремъ (серед. XVII ст. *Хрон.*
6 зв.); Трѣ́тє мо́ре... та́къ се розли́ва́ючи, злѣ́-
чи́ло́се те(ж) з' Акі́а́номъ (Там же).

4. (з чим) Поро́дича́тися: Злѣ́чил'са не-
сме́ртѣ́лноѣ па́матї, Дѣ́дъ Вм̄(с)... з' домо́м'
знаме́ні́тымъ,... Пн̄овъ Го́рскихъ... Злѣ́чилса
и Бра́тѣ Вм̄(с)... Хо́рѣжї́й Орша́нскї́й з' До-
мо́мъ старожи́тнымъ... Са́нгѣшкѣ́въ (Київ,
1637 *УЄ Кал.* 6).

5. (з ким) Злу́читися, спарува́тися: тая
у́нѣя подо́бная тымъ муже́мъ, кото́рыи предъ
пото́помъ злучи́лись... и сы́нове Си́фовы з
дочка́ми Каи́новыми на́дъ запо́вѣдь Бо́жію,...
за што́ были́ пото́мъ кара́ны и по́гинули (бл.
1626 *Кир. Н.* 17); е́сли бы́ хто́ зчѣ́жело́жилъ
з же́но́ю дрѣ́го́ю сме́ртью неха́й оу́мрѣ(т)
и чѣ́жоло́бникъ и чѣ́жоло́бница, хтѣ́бы з
быдла́те(м) и звѣ́ра́темъ мо́жь а́бо жо́на
злѣ́чилса сме́ртью неха́й оу́мрѣть, звѣ́ра те́жь
забі́йте (серед. XVII ст. *Хрон.* 123).

Див. ще **ЗЛУЧАТИСЯ.**

ЗЛУЧЫТИ *див. ЗЛУЧИТИ.*

ЗЛУЧЫТИСЯ *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧЫТИСЯ *див. ЗЛУЧИТИСЯ.*

ЗЛУЧѢ́НЕ *див. ЗЛУЧЕ́НЕ.*

ЗЛЫ *див. ЗЛЫЙ.*

ЗЛЫ́ДЕННИКЪ *ч. Зли́дар, зли́день, dial.*
зли́депник. Вл. ос. н.: Хвѣ́(с)ко Злы́де(н)никъ
(1649 *РЗВ* 313); Ю́ско Злы́де(н)ни(к) (Там же,
381 зв.).

Див. ще **ЗЛЫ́ДЕННЫЙ.**

ЗЛЫ́ДЕННЫЙ *прикм. у знач. ім. Зли́ден-*
ний, -ого. Вл. ос. н. Ни́чypo(р) Злы́де(н)ны(и)
(1649 *РЗВ* 313).

Див. ще **ЗЛЫ́ДЕННИКЪ.**

ЗЛЫ́Й, ЗЛЫ́Й, ЗЛЫ́Й, ЗЪ́ЛЫЙ, ЗО́ЛЬ
прикм. 1. (про лю́дину) (сповне́ний злос́ті, во-
ро́жос́ті) злий, недо́брий: е́сли вы зли е́сте а
вмѣ́те до́брыи да́ры дава́ти сн̄омъ ва́ши(м)
бл̄ьше пакъ ѿ(т)ць ва́шь кото́рыи е́(ст) на
небе́се(х) дае́тъ до́браа про́сащїи(м) оу́ него

(1556-1561 *ПС* 39 зв.); И гра́мматїку през
свои́х учне́въ з дру́ку выда́ть в дру́карни
гре́цкого и сло́венского пи́сма розмно́жило-
ся, чо́го нѣ́где в ру́ском наро́дѣ не бывало́,
яко́ ся окрести́ли, и не учили́ся, то́лько
це́ркви будова́ли, кото́рых им злы́е су́сѣде
зара́з поспу́стошили (Львѣ́в, 1605-1606 *Перест.*
43); Я́къ си́лен госпо́дь по зломъ ца́ри до́брого
да́ти сы́на того́ж а́хаза! (поч. XVII ст. *Вол. В.*
98); Лѣ́кавы́й: злы́й, хї́трый, превро́тный, лю́-
тый, фа́лшївъ, или́ превро́тникъ, зо́ль (1627
ЛБ 59); Е́сли з' до́брого ста́лся злы́мъ чл̄къ
пе́ршїй, Вто́рый всѣ́ то ѿ(т)мѣ́нилъ дѣ́вола
сте́рши (Київ, 1632 *Євх.* 303); Не за́йзрѣ́мо
злы́мъ лю́де́мъ, а́нѣ́ за́вїд̄мо́у тѣ́мъ кото́рыѣ...
незбо́жности по́лнать (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 85);
ехсе́тра, змї́я, я́зя, же́на зла́ (1642 *ЛС* 186);

(*сповне́ний гнѣ́ву*) злий, се́рдитий: То́го жъ
ро́ку и посе́ль ту́рецкий ишо́ль че́резъ Хме́л-
никъ, и то́вмачъ кро́левский Ка́дыша ла́нт-
вѣ́йта бивъ, а райцы́ ся похова́ли: бо злы́й
ба́рзо былъ (1636-1650 *ХЛ* 78); Нѣ́мцы ста́ли
фе́враль 9, але́ злыи́, же́ увесь Хме́льникъ
затры́вожи́ли, и рѣ́дко хто́ ся одержа́лъ: всѣ́
меща́не уте́кли про́чь (Там же, 81);

злочинни́й: покра́дши ко́нѣ и пи́нези с
про́данья збо́жья... злы́й // чо́ловекъ кривду́
мне́ чини́тъ и потво́ряе́тъ (Лу́цьк, 1600 *АрхЮЗР*
1/VI, 281-282); **злы́е лю́ди** *див. ЛЮ́ДИНА;*

пога́ний, несумлі́нный, нечесни́й: Подо́-
бе́н'ство є́в(г)ли́ста ви́писоуе́тъ ѿ виногра́дѣ
з'лы(м) робо́тникомъ на́ятымъ, и ѿ да́ни це-
са́ревои́ (1556-1561 *ПС* 174); пи́сано бо е́с(т)
злы(и) лѣ́кавы(и) лѣ́нны(и) ра́бе, почто́ не
ѿ(т)да́ сре́бро моє́ то(р)жни́ко(м) (Львѣ́в, 1587
ЛСБ 87, 2 зв.); то́тъ е́(ст) сло́уга а́бо ра́бъ
злы́й, кото́рїй прѣ́на(в)ши мае́(т)ности па́(и)-
на сво́его, а ма́(р)не́ его́ оу́тра́тити на ле́да-
чи(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 158); Прѣ́че́е Бра́-
тїе́, з' Ап̄(с)ло́мъ мо́влю, сте́режѣ́теса ѿ(г)
псѣ́въ, сте́режѣ́теса ѿ(т) злы́хъ дѣ́ла́те́лїй,
...а де́ржѣ́теса́ Ха́ голо́вы Цр̄кве́ (Київ,

бл. 1619 *О обр.* 181); Я... справе(д)ливимъ и неѡблаганымъ на не(д)балы(х) злы(х) дѣла-теле(и) вседе(р)жателя сѣдомъ,... еслибы якое не(д)бальство ѡколо паѣкъ... пошля-ковано, и при(с)то(и)не показало было... шкодою и зарѣкою другихъ таковы(х) по(л)-тори тисечи золотыхъ... што го(д) чинити повинни бѣдѣтъ (Київ, 1622 *ЛСБ* 486, 1 зв.);

(про диявола) злющий, лютий, страшный: его ст̑(а)а мл̑(с)ть... мовить... до ѡноєи не-вѣсты пога(н)скои, которой то двѣа была оу велико(м) оудроученію и оу великомъ пре-слѣдованію ѡ(т) злого и люто(г) діавола (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 186 зв.); Аг̑глюве всѣ сѣтъ створєни дѡбрыми и ст̑ыми, ѡ(т) Г̑(с)да Б̑га, лечъ Люциферъ з̑ своїми единомысл-ными з̑ власнои волѣ своєи ст̑алса злымъ и кл̑амцею (Львів, 1646 *Зобр.* 9); ѡгнємъ д̑ышѣ-ще Д̑ха ст̑гѡ, ѡстрашили естє діавола злѡгѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 52);

(про звірів) злий, лютий, хижий: але не было такого нѣкого мл̑(с)тивога жебы ємоу хто да(л) ты(х) ѡдоби(н), але словомъ не хотѣль его потѣшити,... є(д)но яко звѣрь сродкий и злый тєды бы(л) еше гр̑шный, а мл̑(с)тивнѣйшій чл̑колюбнѣйшій (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 209); Маєшь Майстра дѡброго кѣ по(д)пѡрѣ дѡмѣ. Не бои(ш)са злы(х) звѣрѡ(в), вихѡдачи(х) злѡмѣ (Мѡвлю, смѡкѡ(в) пекѣл-ны(х)), а р̑ачей яскінѣ, ѡ(т)ко(л) ѡни в̑щ̑а-лис̑а (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Ц̑р̑ковъ Б̑жаа, маючи в̑ собѣ справедливы(х) и неспра-ве(д)ливыхъ, якъ Кор̑абль Нѡєвъ, дѡбрыи и злыи звѣр̑а(т)а (Вильна, 1627 *Дух. б., передм.* 2 нenum.).

2. (підступний; злочинний) злий, поганий: люди неприателскии, поганство Татарове Днепръ вже перешли и на поли стоат и злый ѡмысль напротивъ нас мают, хотячи панст-вамъ нашимъ сказѣ чинити (Львів, 1537 *AS* IV, 86); Ср̑(д)це з̑ сєбе злыи мысли выдава-є(т), и посквернає(т) ч̑лка (1556-1561 *ПЄ*

68 зв.); его де(и) мл̑(с)ть князь... напо(л)-нившись злоє воли своеє ма(л)жонька мое-го... замо(р)довати каза(л) (1582 *ЖКК* II, 127); сеи ночи тая жона моя, пополняючи злоє порады их,... веспол из сыномъ сво-имъ...// ...зрадивши, окравши мене,... вы-брали и выкрали (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 492-493); Да(в)но мы тобє, п̑не ѡле(н)ски(и), поведа(ли), же Миха(и)ло на тебе злоє воли (Черниця, 1609 *ДМВН* 149); вышперечоны(и) р̑д̑ньникъ... подобно маючи яки(с) злы(и) скрыты(и) а непри(с)то(и)ны(и) афектъ... в голову вдариль (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91 зв.); о̑г̑ тво̑й росказ̑аль намъ перед̑ тымъ н̑жли о̑умерь тебе прос̑и-ти, абы запамет̑алєсь злѡгѡ оучинкѣ и гр̑хъ и злѡсти на̑шой котѡр̑ю в̑радили єсмо тоб̑ѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 77 зв.); южъ по спале-ню кляш̑ьтору, допомагаючи другимъ злого учиньку,... дзвонь од костела побрали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 157);

(грішний, гріховний) злий: Єв(г)листа по-вѣдає(т) иже оучителеве оу добромъ оученіи але не въ зло(м) животѣ мають наслѣдовани быти (1556-1561 *ПЄ* 97); в̑р̑ѣ ми ими, єще бо(л)ши ѡ(т) др̑ги(х) потреба, занє двор̑-ское злоє житіє всѣ граніцы прирѡжен̑а и цноты кгва(л)т̑є(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 233 зв.); але за(с) речєши я́ко зло ж̑итіє маю(т) ино-ки. По ко(р)чма(х) хѡда(т), и оупивою(т)са, и по господа(х) ѡб̑ѣды ч̑нна(т) (Там же, 248); ѡб̑ачиль б̑г̑ оучи(н)ки ихъ, жєса наверноу-ли ѡ(т) дорѡги своєє злѡє (Острог, 1607 *Лѣк.* 71); Не б̑д̑ло колѡти и м̑са оф̑р̑ов̑ати, д̑х̑ѡвнаа ест̑ь оф̑ра; але злы̑ѣ п̑мысли ѡ(т)верт̑ати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 268); др̑-гѡє має(т) оузнавати в то(м) прєпоас̑анію сво-ємъ вели́коюу тає(м)ніцѣ,... бо прєпоас̑аніє бє(д)р̑ъ... значи(т) же пов̑ине(н) чло(н)ко(в) свои(х) ѡме(р)ц̑влєніє м̑ѣти, в̑ котѡри(х) соу(т) поча(т)ки до злѡи похоти (серед. XVII ст. *Кас.* 9);

(осудливий; грубий, непристойний) злий: А kniazeу у ranow у zemian ztarostie naszomu złymi słowy ne soromiti, w kazń у w weżu ich nesażati (Вільна, 1547 *ŽD* VI, 146); а кто бы злы слова мови(л) ѡ(т)цеви или м̄три см̄ртїю нехай оумреть (1556-1561 *ПЄ* 69); Тамъ при королю Єго Милости Вашей Милости не засталъ и листа того кѡ Вашей Милости не одослалъ, въ чомъ ма злымъ, а нецнотливимъ постѣпкомъ своимъ ѡбезпечилъ (Турійськ, 1564 *AS* VI, 243); Тогды дей панъ Ласко, вышедшы зъ двора..., не толко следу одъ села и двора вывести не казалъ и не хотелъ, але еще намъ нафукалъ, злыми словы налаялъ, киемъ грозилъ (Кременецъ, 1594 *АрхЮЗР* 6/І. 243); То(л)ко во(л)ного Листу Ѡ Перестя до воло(х) На бы(т) Просити. Лечъ то жаргъ, Але злы(и) то жа(р)гъ Пане Позна(н)ски(и) (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 2 зв.); **класти злую славу див. КЛАСТИ.**

3. (жорстокий; важкий, стражденний) злий: Але сокотѣме ся, братья мои, што бы на насъ милостивый Бг̄ не (пу)стивъ казни злыи, якъ испущавъ на жида, коли его не хотѣли слухати (XVI ст. *НЄ* 215); ѡтѣць твоѣй ота(г)-чи(л) ѡрмо на на(с), тѣды ты в̄жды тепѣрь ѡбле(г)чї невѡлю злѡю ѡ(т)ца твоѣго (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); кѡтѡрый то папѣ(ж) наплѡдивши рѡстырковъ, и злостїй розмаиты(х), из рѣма оутечи моусилъ, и дѡвоевалса своихъ злы(х) днїй (XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 100 зв.); за шчо тежъ и онъ самъ отъ Бога былъ навѣженъ злою хоробою и зле живота доконалъ у Володимери (поч. XVII ст. *КЛ* 78); по кѡтѡрого злѡй смѣрти, сынъ его Кѡ(н)стантїнъ..., такѡвою(ж) бры(д)кою смѣртю своѣю в̄рыхлѣ оустѣпилъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 32); проказы, и глѡхоты прѣве на(д) прироже(н)є полѣчїла..., и дрѡгомѡ Варѡгови злѣи злѣчїла вроды (Київ, 1631 *Син. Тр.* 816); А кто... не поклѡнитъса ѡбразови егѡ шатѡнскомѡ, такѡвогѡ роскаже за-

мѡчити; стрѣшними мѡками, – злѡю смѣртю (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.);

(небезпечний; згубний) злий, поганий: коли є(с)мо прибѣгли кѡ акому(с) малому вы(с)пови... ле(д)ве є(с)мо могли ло(д)ю дѡе(р)жати при кораблї,... боечиса абы не впади в злоє мѣ(с)це (II пол. XVI ст. *КА* 148); Але, кгда в.м., ...пилъне въ туѡ справу угленути будешъ рачилъ, – такъ розумеѡ..., же намъ и самъ до того ласкаве допоможешъ,... для задержанья въ тыхъ злыхъ и небезъпечныхъ часехъ веры и релии нашое (Вільна, 1599 *Ант.* 627); Кирилъ... кгда крестился, в той часъ у крестильницѡ наплѡгавил, што то было знаком злым и лихим (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); а ѣжъ тѡе то єсть кѡтѡрое на(с) далѣкими чїнитъ ѡ(т) б̄га, ро(з)мечѣмо тоѡю злоѡю перегорѡдѡ, и жа(д)наѡ рѣчъ не заборѡнитъ намъ блїзкими бѣти (Острог, 1607 *Лѣк.* 30); мѡдрѡсть мѡви(т) телѣснаѡ нѣпрїателе(м) єсть б̄гѡ, ро(з)мечѣмо тоѡю злоѡю перегорѡдѡ,... // абѣсмо того стѡго могли достѣпїти примїра (Там же, 61-62);

(неприємний, шкідливий, нездоровий) поганий: жаденъ не єсть нѡро(д) та(к) неправдївы(и) и шкѡдливый яко наоучѡный... Бо м(д)ры(м) ѡпы(м) вѣратъ, и такъ поспоу(л)-ство гѡр(ш) ѡ(т) повѣтра злѡго псоѡу(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 211); справе(д)ливїи со(л) побѡжнаѡ, а грѣшнїи смро(д) и злѣий запа(х) (Львів, 1642 *Час. Слово* 272 зв.).

4. (який відхиляється від норми, гірший від звичайного) поганий: то(т) же хме(л)... мене зважа(л) ку (з)ломѡ мешка(н)ю приводи(л) (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); молоко(м) ва(с) рѣ(ч) напоїле(м) а не цѣлы(м) и тв(є)рды(м) кѡсо(м) стрѣвы, а то чемѡ, для того рѣ(ч), и(ж) єще не могли єсте стравити, и ннѣ єще не можете. Бо злы(и) дѣти(н)ны(и) розоу(м) маєте (п. 1596 *Виш. Кн.* 249); Злоимѣство: злоимство, злѣий взрѡстъ тѣла, злѡє прироже(н)є тѣла (1627 *ЛБ* 39); що(ж) з ни(м) бѡде

и що почне́, гды хороба́ притисне́, гды не
оглѣдити нѣчого особливого, чимъ бы са в
злѣмъ здоров'ю поратовалъ (серед. XVII ст.
Кас. 102 зв.); которое протестации частью
для заверух и непокою в ойчизне..., частью
для злого здоровья своего до тых час пан
протестующий не подавалъ (Луцьк, 1650
АрхЮЗР 3/IV, 425);

(невдали́й) поганий: Злорыста́нїе: Злѣй
бѣгъ на вытѣчѣ, злѣй скокъ (1627 ЛБ 39);
а штѣ жъ // мѣвити; я́ко посполїте мѣвать,
зе злѣго то(р)гѣ з' оушма додѣмѣ (Острог,
1598-1599 Апокр. 167 зв.-168);

(викона́ний неврaвно, нефахово, ненадїй-
но) поганий: Мость пере(д) замько(м) на па-
лехъ ви(и)ши робити его зема́не... и мещане
на тотъ часть злы(и) ровъ по(д) нимъ до-
(с)ытъ глѣбоки(и) (1552 ООвр. 3. 100); Выро-
змѣли есмо достаточне зъ широкого писанья
Твоей Милости... ѿ великой слабости замкѣ
нашого Венецкого, который на зломъ ѿнда-
менте естъ збѣдованъ и в борзде ѿпасти мѣ-
ситъ (Варшава, 1566 AS VII, 104);

(зіпсований, пошкоджений, зруйнований;
ветхий) поганий: На тѣю вежѣ воротнѣю где
...ска(р)ѣбница ѣ съходы мѣрованые и дере-
венные ве(л)ми злы ижъ с трѣ(д)ностью на
нее взы(и)ти може (1552 ОЛЗ 160 зв.); Пана
Петра семашѣка зї сажонъ бѣдова(н)е злое
(Там же, 180 зв.);

(який має низьку споживчу якість) пога-
ний: не є(ст) доброе древо которое родить
злы(и) пло(д) // и не є(ст) древо злое которое
родить пло(д) добрыи (1556-1561 ПЄ 237 зв.-
238); ѿгоро(д) при дво(р)цѣ в которо(м)
ѿзи(м)ко(в) капѣсты ба(р)зо злы(х) гря(д)
три(д)ца(т) (Забороль, 1566 ПВКРДА III-2,
9); а злое древо плод злѣй родить, не мо-
жетъ бо древо доброе злого ѿвоща вродїти
(Володимир, 1571 УЄ Вол. 50); грѣшати...
Котѣрыє... злѣе, поспѣванье и ѿмылныє то-
вары за правдѣвые и цѣлыє продаѣтъ (Львѣв,
1645 О тайн. 107);

(про грунт) (неродючий, неврожайный)
поганий: гѣ пре(з) исаіно... таковыи прозы-
вае... злою землѣю ка́мен'ною на которѣса
ни(ч) не роди(т) (Львѣв, 1585 УЄ № 5, 280 зв.,
на полях).

5. (про гроші) неповновартісний, неповно-
вагий: заса... коли ю(ж) дѣда не могль а
па(н) сте(ц)ко того ѿрадѣ на собѣ не хотѣ(л)
де(р)жати и далъ ключѣ црѣко(в)ныи пану
ма(р)кови... кды(ж) есмо ѣзали ключѣ в
то(т) ча(с) не было ѣ скри(н)ицѣ пѣнази(и)
бо(л)ше є(д)но чотыри зо(л) и ко(л)ко гро(ш)
злы(х) (Львѣв, 1579 ЛСБ 1033); жолнѣрове
яковыє(с), прислали ба(р)зо легѣки(х) и в
полы злы(х) чи(р)воны(х) 4 (Львѣв, 1622
ЛСБ 1049, 3); з скринки табли(ч)но(и) в
це(р)кви... взелемъ добры(ми) зла(т) 190...
зостало ква(р)никовъ и злы(х) нѣцѣсь (Львѣв,
1630 ЛСБ 1052, 1 зв.); Да(л) ми п(н) григо-
ры(и) злы(ми) и добры(ми) зло(т) 70 (Львѣв,
1631 ЛСБ 1051, 5 а);

фальшивий, підроблений: Злѣи грѣшѣ,
фалшїваа монѣта, не добрыи шѣлюги (1627
ЛБ 107).

6. (неістинний, неправильний) поганий: Не
ослабева́йте ж стра́шѣками гнилы́ми а ни
зводѣтєся науками злѣыми, Вспомина́йте оны́й
лик от руских рѣжа́ев, котѣрыи были свѣтых
обычаев (к. XVI ст. Укр. п. 88).

7. (дуже сильний, інтенсивний) злий: офѣ-
рѣвники запаліювали бѣсо(м), дѣмъ и сквѣр'
злѣй и самѣ ѿскверналъ повѣтрѣ (Київ,
1625 Злат. Н. 129 зв.).

8. У знач. ім. Злий, -ого; поганий, -ого: не
ѿ(т)даючи злы(м) злого або злоречєства
за досаду а́ле и ѿ все(м) блѣ(с)вѣте (II пол.
XVI ст. КА 186); я(к)са боуде могль остати
добры(и) зо злы(м), чисты(и) з нечїстымъ
(Львѣв, 1585 УЄ № 5, 113, на полях); учують
выдѣ Христа праведныи и грѣшныи, чомъ
тыхъ метъ честовати славою и пожиткомъ
вѣчнымъ, а тотыхъ злыхъ покартаєтъ изъ

соромѡмъ и муковъ незочтеновъ (XVI ст. *НЄ* 10); ѡцѣ нб̄(с)ный... и є(д)нѡ землю да(л) намъ всѣмъ котраа зарѡ(в)но пожитоку дає(т) яко злы(м) та(к) и добры(м) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 3 зв.); соборы духовныє чинено, суды сужено злых карано (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43); кто злымъ добре чини(т), в паздѣ ховаѣт̄ гѡдиноу (Острог, 1614 *Тест.* 149); Тебе ѡ(т)че Бг̄ прѣйзрѣлъ ѡпекнѡмъ бѣти, Тобѣ Црквѣ порѣчи(л) ѡ(т) злы(х) боронѣти (Київ, 1618 *МКСВ* 15); злыи прѣдко гинѣли, дѡбрѣи лѣтъ трѡвалыхъ Дознавали тѣсачми: мѣли за каранѣ. Въ по(л)вѣкѡ Смерть (Вільна, 1620 *Лям. К.* 6); Не строфѣи злы(х), абы та не зненавѣдѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 333);

у знач. ім. с. р. **злое** – (що-небудь погане, недобре) зло, зле, злого; погане, -ого: она вдовою пановѡла, и напѣскала оу ѡстрѡгъ єздѣитѡвъ, ѡже прѣзъ нѣхъ мнѡго злѡго сотвори православны(м) (1509-1633 *Остр. л.* 130); не прошѡу абы вѣзаль єси и(х) ѡ(т) свѣта але абы єси ихъ заховаль ѡ(т) злого (1556-1561 *ПЄ* 423); та(к)же и до того часу за(в)жды вѡрѡга маю за(м)кнѣные боячиса абы ми чѡго злого не (в)чинили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 8); Злѡе всю дѡбрѡть псоуѣтъ (Острог, 1598 *Отп. КО* 5); Научайте ся, хрестяне, що єсть хрестъ... сорѡмъ, кѣнь, изогнаніє,... и усякое злое (XVI ст. *НЄ* 32); мо(и) Панє єсли што злого чѡєшь ѡспокойса поко(и) тобѣ наготованы(и) є(ст) (к. XVI ст. *Розм.* 44); тѡкѣ єднѡкѣ мнѡго злѡго принѡси(ш), же на(с) з раю выганѣєшь (поч. XVII ст. *Проп. р.* 192 зв.); Богомудры єсте на злоє, а щѡбы розумѣти доброе, не увѣдали єсте истинны (Львів, 1605-1600 *Перест.* 42); скло(н)ныє сѡ(т) мѣсли лю(д)скѣє кѡ зломѡ ѡ(д) младе(н)ства (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 44); Прѣто потрѣба ѡ(т) злѡго оутѣкѡти,... а дѡброго с пѣлнѡстю шѡкѡти (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.); мѡжемъ тѣмъ ничѡгѡ злѡгѡ не чинѣли єсте бо вошли подъ тѣнь

дѡхѡ моего (серед. XVII ст. *Хрон.* 31); панѡве при(н)ципалѡве // ...ничѡго ся злого на себе не спѡдеваючи, яко тежъ ничѡ(г)[ѡ] нико(му) неви(н)ни будучи, коро(гѡ) з мѣста... в по(д)в[ѡ](р)ки правѣ того жѣ мѣста выпровѡдили (Житомир, 1650 *ДМВН* 200-201);

у знач. ім. с. р., мн. **злая, злаа** – те саме, що **злое**: А еже глаголет пан Юрко о вѡвращеннѣ моем, которое, аще укуснет, непщевати, злая поносити, клеветати и отчѣяватися мнози будут (Унів, 1605 *Виш. Домп.* 195); Аснѡ показа Пѡвель стѣи; яко всѣмъ намъ подѡбаѣтъ, явитиса прѣ(д) сѡдомъ Хвѣмъ, да прѣймѣмъ кѡждѡ насъ, яже с тѣломъ сѣ дѣла, твѡрѡщѣи злѡа (Чернігів, 1646 *Перло* 146).

9. Осѡбова вл. н.: Иванъ злый (1649 *РЗВ* 37 зв.); Иванъ Злы(и) (Там же, 373).

♦ **злая воля** див. **ВОЛЯ**; **злаа моцъ** див. **МОЦЪ**; **злыи силы** див. **СИЛА**; **злыи языки** див. **ЯЗЫКЪ**; **злый ангель** див. **АНГЕЛЪ**; **злый духъ** див. **ДУХЪ**; **злый переводъ права** див. **ПЕРЕВОДЪ**.

Злѣ див. **ЗЛЕ**.

Злѣзти, злѣзти дієсл. док. (спуститися вниз звѣдкисъ, з чѡго-небудь) злѣзти: закѣєю борѡзо излѣзъ на доль бо днесъ в домоу твоємъ маю быти и злѣзъ спѣшнѡ и прѣяль єго (1556-1561 *ПЄ* 303 зв.); Чѡго могли бы стѣны церкви... посветчити,... коли презвитеръ... слово Божіє проповѣдати хотѣлъ... мусялъ мѡвчкомъ сѣ катѣдры злѣзти! (Рѡжанка, 1598 *Л. Пот.* 1023); а потѡмъ тотъ Давидъ Каленскій, выбравши медъ,... самъ з оной сосны злѣзши, и тотъ медъ єсти почаль (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 81); Гдѣ до Крѣста тѣло свѡтое прибивши, И тамъ уруганѡ, достъ учинивши: Оцѡмъ и жѡлчу го, ахъ мнѣ, напѡвали: И же не злѣзъ сѣ Крѣста, збытъ ся уругали (Львів, 1630 *Траг. п.* 163).

Див. ще **ИЗЛѣзти**.

ЗЛѢНА с. Зло; ворожість: И мы... ма-
емъ... // Наконецъ паматозлѡбіе, то есть
паматаніе за злѣна собѣ пре(з) бліжнего з'
памати и ср(д)ца вѣкоренити (Київ, бл. 1619
Аз. В. 313).

ЗЛѢПИТИ дієсл. док. (що) (зробити що-
небудь наспіх або як-небудь) зліпити: ксенз
Скарга от себе книжку, злѣпивши, выдав
и назвал ес, хвалячися королеви, “ловом”
(1608-1609 Виш. Зач. 207); Скарга... понудив-
ся всю тую книжку злѣпити и еще смѣет ся
исусового живота титулом называти (Там же,
212).

Див. ще **ИЗСЛЕПИТИ**.

ЗЛѢПИТИСЯ дієсл. док. З'єднатися, змі-
шатися: Гди биваєть горячос(т) а роса идетъ
ко горѣ ѡ(т) зе(м)лѣ и злѣпиться с повѣт-
рамъ, ѡ(т) того оучин(и)тся во ѡболокъ (се-
ред. XVII ст. Луц. 543).

ЗЛѢПЛЕВАНЬ дієприкм., перен. (з'єдну-
ваний, об'єднуваний на ґрунті порозуміння)
зліплюваний: признаваю, же єдність костѣл-
наа межи греки и царигорѡдскими патріар-
хами з' однои, а межи папѣжомъ рѣмскимъ
з дрѣгѡи стороны нерѣзъ ро(з)рѣвана, и засъ
злѣплевана бывала (Острог, 1598-1599 Апокр.
150).

ЗЛѢПЛЕНИЕ, ЗЛЕПЛЕНИЕ с., перен.
(цсл. зълѣпление) (написання нашвидкоруч,
квапливо) зліплювання: Еднак же, скоротив-
ши наших тайных бѣд рѣчь, нѣкую малень-
кую отраду в мыслных движениях милостию
христовою получивши, полакомихся пройти
и видѣти скаржино злепление тое книжки
(1608-1609 Виш. Зач. 209);

(слабкий, невдалий твір) писанина: тогда
есми и оставих срамоту чинити отвѣтом и
писанием на скаржино лживое и потварное
злѣпление о отступленію греков и Руси от
костела латинского и прочих басней (1608-
1609 Виш. Зач. 212).

Пор. **ЗЛѢПИТИ**.

ЗЛѢПАНЬЕ с. (стп. zlepianie) перен.
(з'єднання, об'єднання) зліплення: але того
не признаваю абы то злѣпанье єдности, и
єднанье з рѣмскими папѣжами кѡ по(д)порѣ
єдиновлѣдства костѣльного рѣмскихъ папѣ-
жѡвъ потагѣтиса могло, кгдажъ єднанье и
межи рѡвными быває(т) (Острог, 1598-1599
Апокр. 150).

Пор. **ЗЛѢПИТИ**.

ЗЛѢСТЬ див. **ЗЛОСТЬ**.

ЗЛѢТАЮЧИЙ дієприкм. (який летячи,
піднімається догори) який злітає: Єще
Хрисѡсто(м) (!)... мѡви(т). А тѣ не в' ѣслѣхъ
вѣди(ш), але на блтари,... Дѣа... з' мнѡгоу
сѣлоу... злѣтаючого (Київ, бл. 1619 Аз. В. 188).

ЗЛѢТОВАТИ дієсл. недок., перен. (кого)
(усувати з посади, позбавляти чину) скидати:
того то смиренного инока Серафѡна з игу-
менства..., которого слушне и канонне не
маєть, гдыжъ презъ святое памети предка
нашего Іелисея Плетенецкого,... декрето-
ваний и зложеный єсть, повторе складаемо
и злѣтуємо и отъ сполечности церковной
братской отлучаемо (Київ, 1626 ЧИОНЛ
V-3, 217).

ЗЛѢТОВАТИСА дієсл. недок. (приліта-
ти в одне місце) злітатися: где коли быває(т)
тро(д)пѣ, тамо злѣтоую(т)сѣ // и ор'ли (1556-
1561 ПС 102 зв.-103).

ЗЛѢТОВОВАТИСА див. **ЗЛИТОВОВА-
ТИСА**.

ЗЛѢЩЕНЕ див. **ЗЛИЩЕНЕ**.

ЗЛѢЦИТИ див. **ЗЛЕЦИТИ**.

ЗЛѢЦОНЫЙ див. **ЗЛЕЦОНЫЙ**.

ЗЛѢЧЕНЕ с. (стп. zleczenie) вилікуван-
ня: Бо и ба(р)вѣръ кгда бы хѡро(г) во єди(н)
днь лѣчи(л) а в дрѣги(и) занѣдба(л), мѣсто
злѣчє(н)я в болшую бы хорѡбѡ єго припрѣ-
ви(л) (Львів, 1587 ЛСБ 87, 6 зв.).

Пор. **ЗЛѢЧИТИ**.

ЗЛѢЧИТИ, ЗЛѢЧЫТИ, ЗЛЕЧИТИ
дієсл. док. (кого що) Вилікувати: Злѣчивъ

его изъ за ранѣ — пушовъ по воскресеніи изъ мертвыхъ, коли ся вознюсь на небеса (XVI ст. *НЄ* 160); злѣчи себѣ раны вѣскорѣ вѣсѣ ты кѣторыи есмо тѣ завдали (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 12); а часом и лѣкара слыхаемо мѣлачого, ижъ тоую хорѣбоу злѣчѣти лѣкар'ствомъ не естъ рѣчь мѣжнаа (Острог, 1607 *Лѣк.* 68); бѣсь слыша(л), и(ж) та напоминаю(т) и(ж) бѣсь злѣчы(л) очы свои слѣпыи (Львѣв, XVII ст. *Крон.* 154); кѣ томѣ и хорѣбѣ водногѣ трѣда Варѣгови Іѡаннѣ, и дрѣгомѣ Варѣгови злѣи злѣчѣла врѣды (Киѣв, 1631 *Син. Тр.* 816);

перен. (про духовне зцілення) вилікувати; очистити: к(д)ыжъ ѡбачить па(с) избавите(л) нашѣ... излѣчѣть ты(ж) нашѣ раны те(лес)-ныє, пото(м) и дшѣ нашѣ злѣчи(т) яко прав(д)ивый лѣкаръ, и владатаръ дшѣ и тѣль наши(х) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 144); Хорѣбѣ порѣжней славы Хс Г(с)дѣ нашѣ и Бгѣ в' насѣ злѣчѣвши, до лѣчѣн'а дрѣгой хорѣвы лѣкомства пристѣпѣтъ (Киѣв, 1637 *УЄ Кал.* 68); Дѣти в' кѣторыхъ жадныхъ грѣховъ не машѣ штѣбы и(х) ѡстѣтки лѣкар'ствомъ тоє свѣтѣсти злѣчѣти потрѣба, в' кѣторыхъ зѣсь лѣтѣхъ позволяється имѣ причѣстїе (Львѣв, 1645 *О тайн.* 121).

Див. ще ЗЛѣЧОВАТИ, ИЗЛѣЧИТИ.

ЗЛѣЧИТИСЯ, ЗЛѣЧИТИСА *дієсл. док. (смп. zleczyć się)* вилікуватися: а прото ѡнь ты(ж) не мѣви(л) хѣу же я прѣшо(л) и(н)шеи болѣсти злѣчитиса оу тебѣ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 129); И противъ таковыхъ мы, мощно держачися вѣри правой, ведлугъ слова науки Збавителя нашего, братскося ставимо, и // лѣчимо ихъ маючи надѣю, жеся могутъ злѣчити (Єгипет, 1602 *Діал.* 53-54).

ЗЛѣЧИТИСА *див. ЗЛѣЧИТИСЯ.*

ЗЛѣЧОВАТИ *дієсл. недок. (що) Вилікувати:* драчіє, естъ хоина, кѣторѣа в винѣ звѣрена, злѣчѣтъ оуха рѣпы пол'ны (1596 *ЛЗ* 45); Драчіє, естъ хойна, кѣторѣа в' винѣ

звѣрена, злѣчѣтъ дха рѣпы пол'ны, и бѣи оуразовыи, тѣ естъ, рѣненны, або вдѣренны (1627 *ЛБ* 33).

Див. ще ЗЛѣЧИТИ.

ЗЛѣЧЫТИ *див. ЗЛѣЧИТИ.*

ЗЛЮБИТИ¹ *дієсл. док. 1. (відчутти прихильність, повагу до кого-небудь)* злюбити: Не бѣ(з) причины бгѣсловѣе слоухачѣвъ злюблѣн'ныи гды ѡ оусправедливленю грѣховъ, и ѡ лѣскахъ нб(с)ныхъ диспоутоують..., ѡ блгѣдати... воспоминають (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.).

2. (що) (віддати чому-небудь перевагу, визнати кращим) злюбити: Чому ж єсьте марне вѣру отсѣтупѣли и еретѣцкіи науки злюбили? (к. XVI ст. *Укр. п.* 86).

ЗЛЮБИТИ² *див. СЛЮБИТИ.*

ЗЛЮТОВАНА *с. (смп. zlitowanie)* милосердя: оуважѣ(и) прошѣ и ѡба(ч), же хвала є(ст) дѣдѣзною твоєю,... жебы(с) не змѣзалъ твоими зло(ст)ми и застарѣлыми ѡбѣчаами: и в ты(м) бо(з)скаа дѣбро(т) и злютованаа покѣзѣтса (поч. XVII ст. *Проп. р.* 216).

Пор. ЗЛЮТОВАТИ.

ЗЛЮТОВАТИ *дієсл. док. (смп. zlitować)* (над ким) змилосердитися: на то(т) ча(с) бгѣты(и)... не вѣдѣ(л) оубѣгого, хотѣ и бли(з)-ко бѣло, ни(ч) емѣ не пода(л),... не хо(тѣл) єго потѣшити, ани злютова(л) на(д) ни(м) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 125).

Див. ще ЗЛИТОВАТИСЯ, ЗЛЮТОВАТИСА.

ЗЛЮТОВАТИСА *дієсл. док. (смп. zlitować się)* (над ким) змилосердитися: Блаженъ оубѣ господїне, кѣтрый (sic! — *Прим. вид.*) людїи оупѣлы(х) рѣдѣтъ, бѣгъ ты(ж) в єгѣ потрѣбѣ над нимса злютѣтъ (Львѣв, 1591 *Просф.* 67).

Див. ще ЗЛИТОВАТИСЯ, ЗЛЮТОВАТИ.

ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛАКНУТИСА, ЗЛЕКНУТИСА *дієсл. док. (відчутти страх, ляк)* злякатися: а пото(м) дѣ(и) то(т) нахи(м) з

рабее(м) други(м) жидо(м) вночи тоє дѣта зарезали а бра(т) єе ицко за руки дѣ(р)жа(л) чого са дѣ(и) дѣ(в)чина зла(к)нула мнимаючи жебы брата єе зє(л)ка режу(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); а ѿ(н) пи(л)не смотречи на него очима своїми злє(к)ну(в)шиса рє(к) хто є(с) пнє (II пол. XVI ст. *КА* 51); А Пила(т), видѣвши такіи з'наки, злакну(л)са того, и(ж) злє в'чини(л), што выда(л) сна бжѣа на смѣрть (XVI ст. *УЄ Трост.* 76); А ты ѿ чоловіче не злѣкнєшь ли са то взрѣшаючи, и іныхъ до таковои ямы поваблѣючи (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 207); Обачь Небо, щось стало, и злякнися (Львів, 1630 *Траг. п.* 161); але са того шальнаа ма(т)ка ни(ч) не зла(к)нѣла (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 17 зв.).

Див. ще ЗЛАКАТИСА, ЗЛАКНУТИ, ЗЛАКТИСА, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛЯКТИСЬ *див. ЗЛАКТИСА.*

ЗЛАКАТИСА *дієсл. док.* (чого) Злякатися: А Ісѣ обачивши и(х) здалека и жалоючи свои(х) ап(с)ловъ, жебы не вдарили на ни(х) сплѣчи(х), абы ты(ж) не... злакалися та(к) великои воины (XVI ст. *УЄ Трост.* 57).

Див. ще ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛАКНУТИ, ЗЛАКТИСА, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛАКНЕНІЄ *с.* Переляк: Ѓи Бѣ, жалоує(ш) своїхъ ап(с)ловъ и стережєшь злакненїа ихъ, А са(м) себє бє(з) жа(д)нои мл(с)ти албо жалости не стере(ж)шь, Але са выдаєшь на та(ж)кїи моуки а певымовныи (XVI ст. *УЄ Трост.* 57).

Пор. ЗЛАКНУТИ.

ЗЛАКНУТИ *дієсл. док.* Злякатися: я(к) же оучнїи могли зогнати бѣса и(з) члѣка к(д)ы не мали вѣры зоупо(л)нои претоса оусѣ(м)нїли, або злакнѣли дивачиса на ѿного немоцного же не могли оулѣчити (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 152 зв.); На тѣмъ часъ котрїи обѣчатъ здѣмѣватиса бѣдѣтъ, и злѣкнѣтъ, и зачѣдѣются, заволають, и засмѣтѣвшиса порѣшат'са: стрѣхъ ѿбїйдетъ ихъ (Львів, 1642 *Час. Слово* 270 зв.).

Див. ще ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛАКАТИСА, ЗЛАКТИСА, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛАКНУТИСА *див. ЗЛЯКНУТИСЯ.*

ЗЛАКТИСЕ *див. ЗЛАКТИСА.*

ЗЛАКТИСА, ЗЛАКТИСЕ, ЗЛЯКТИСЬ, ЗЛЕКТИСА *дієсл. док.* Злякатися: іноцы вїдачи сѣрѣвство ихъ и нагле прїштєе, зла(к)шиса прина́ли и(х) вѣд(ч)не (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 54); што ѿбачївши ѿ(т)ць злѣкшиса до Єр(с)лїмоу архиєпископа рѣдитиса прїшо(л), гдѣ ѿ(т)рима(л) ѿ(т)повѣ(д) ѿ(т) ба́ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256); а ісѣ обачивши ихъ здале́ка, и жалѣючи свои(х) ап(с)ловъ, жебы не вдарили на ни(х) сплѣчи(х), абы ты(ж) са не злѣкли та(к) великои вѣины вѣшо(л) изъ виноградѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 65 зв.); В той часъ матка сама злякалась. А тоє дїтя на повѣтря было зникнуло (Вавилон, 1635-1636 *АрхїЮЗР* 1/VI, 711); Злѣкл'се Іаковъ велми, и перестрашєнный роздѣлїлъ лю(д) котѣры(и) з нїмъ бѣлъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 49 зв.); А коли бѣло ѿполночи злѣкл'ся члѣвкъ,... оузрѣлъ женѣ лежачѣю ѿ ногъ своихъ (Там же, 195).

Див. ще ЗЛЯКНУТИСЯ, ЗЛАКАТИСА, ЗЛАКНУТИ, ИЗЪЛЯКНУТИСЯ.

ЗЛАНЄ *с. (стп. zlanie)* передавання, передача: Ино то все зляне и спущєне того права, пану Михайлу Малинскому прислухаючи, на врьде замку господарьском Луцкого, оповѣдал и в книги записати прохалом (Луцьк, 1563 *АрхїЮЗР* 8/VI, 137).

ЗЛАНЫЙ *дієприкм.* З'єднаний, сполучений: Грѣхѣ бѣвѣмъ цнѣта не терпїть... Якъ тєды цнѣта фѣндаментъ єсть жа(д)но(и) скѣзѣ не по(д)лѣглый, та(к) и на́меншемѣ зо́псова(н)ю, в одно з ни(м) злѣное бѣдова(н)є по(д)лечи не мѣже(т) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 нєнум.).

ЗЛАТИСА *дієсл. док., перен. (про народження Христа)* втілитися: то(т) бѣ прѣ(д)-

вѣчный, принявши тѣло наше тепе(р) с пѣны са родить, в жлобѣ лежить,... оуважа-ле(м) пѣне справы твои и злалъ е(м)са в посро(д)коу дво(х) звѣра(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 10).

ЗЛАЧИ дієсл. док. (*налаштуватися до сну*) злягти, лягти: іюда рекъ и(м)... ннѣ еще не квѣптеса яко ѡ(н) злѣже(т) на но(ч) (XVI ст. УЄ № 29519, 239 зв.).

ЗМАГАТИ дієсл. недок. (на що і без додатка) (*прагнути*) змагати (до чого): Али май перше нагай знаеть кождый члѣвѣкъ,... чомъ заправды дявуль на кождый часъ... ходить на досаду спасенію людскому, усе овунъ на то змагаетъ што бы члѣвѣку исказивъ, котрымъ кѣпомъ бы мугъ (XVI ст. *НЄ* 68); Бо если богѣтый, и хѣчетъ и змагаеть, явнаа речъ есть же бѣлѣшъ злѣго оучинити мѣжетъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 700).

Див. ще **ИЗМАГАТИ**.

ЗМАГАТИСА дієсл. недок. (*прагнути, намагатися щось робити*) змагатися: Бы и якій Пѣнъ, Слоуги его не застоупатъ, Кгды го ангелѣве Страшнии вкrou(г) остоупа(т). На доушдса всѣ Сѣрѣве порываючи, Вѣрвати ю зъ нѣго доужеса змагаючи (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 3);

(чинити опір чому-небудь) змагатися, боротися: а часом и лѣкара слыхѣемо мѣвачого, ижъ тоую хорѣбоу злѣчити лѣкарствомъ не ѣсть речъ мѣжнаа а пре(д)са змагаѣмоса, // и прѣсимо ѡ оульже(н)е якѣе кѣльве(к) мѣлое (Острог, 1607 *Лѣк.* 68-69);

(з ким) (*намагатися перемогти*) змагатися, боротися: коли бых имѣлъ с него силы змагалъ бых са с нимъ и переже (1489 *Чет.* 321).

Див. ще **ИЗМАГАТИСЯ**.

ЗМАЗА ж. (стп. zmaza) 1. (*негативна рика*) вада, недолік: предасть хс бгѣ ѡ(т)цѣ своѣмѣ... дшѣ стыхъ свѣихъ вѣрныхъ,... тыхъ поставитъ безъ грѣха и вшелѣкои змазы;

предѣ маистѣтомъ славы,... бѣа, ѡ(т)ца своѣго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 43 зв.); и црѣе самыи выходачи на то(т) свѣ(т), той же змазѣ соутъ подлѣглые (поч. XVII ст. *Проп. р.* 190 зв.); Порѣкъ: Змаза, пестротіна, непочтѣвость (1627 *ЛБ* 165); Ты спсе естесь самаа чистотѣ, Бѣа и ѡ(т)ца вѣчнаа красотѣ: Вѣ тобѣ... жадной нѣмашъ змазы, жадного грѣхѣ (Львів, 1631 *Волк.* 4);

грѣх: Блг(д)рю бѣа... за статѣ(ч)но(ст) і оучтѣвость,... котѣрѣю ко бгѣ вѣцѣле цнотѣ панѣ(н)ства вѣры своеѣ бѣ(з) всѣкое // змазы и приганы заховѣете (1599 *Виш. Кн.* 213 зв.-214); з маѣ(т)ности змазѣ тѣлько ѡдѣрѣжоутъ, з ненасыче(н)а смро(д) зыскоуѣ(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 118); члѣвѣкъ, котѣрыйса тоѣю змазою и заразою не ѡшкарадилъ,... щасливѣмъ естѣ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 70); Очищеніе за(с) давали, ѡ(д) карѣна вѣ законѣ до тѣла ѡзначѣноѡ, а не ѡ(д) змазы на дѣшѣ заставаючи (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 900).

2. (*фізичний недолік; хвороба*) вада: вхѣдѣте тѣды... в тыи вѣды ѡмѣйте себе, ѡто южъ аггль зъ нѣа зѣстоупилъ и вѣдѣ порѣшилъ, в нѣхъ змазы всѣ ѡмывѣйте (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175); рѣклъ г(с)дѣ до Моисѣа: прикажи снѣмъ ійлевѣмъ абы привели до тебе корѣвѣ рыжѣю..., в котѣрой бы не было змазы жадной (серед. XVII ст. *Хрон.* 139 зв.).

3. *Перен. (вияв морально-духовного падіння)* пляма: Як свѣт бо тѣмнѣсти не поработѣетъ,... так святая вѣра свѣтла есть и прѣста, без змазы ересей, як девица чѣста (к. XVI ст. *Укр. п.* 74); Кристѣлева презрѣчѣсть значѣтъ, свѣтлѣсть и чѣстѣсть дшѣ стыхъ, котѣрии предѣ лицѣмъ бжѣи(м) чѣсты соутъ безъ жадной змазы грѣха (Почаїв, 1618 *Зерц.* 70 зв.); Почѣлѣ дѣлѣй... мѣслити, Якъ бы ѡ(т) змазѣ грѣховныхъ мѣглѣ еи ѡчѣстити (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); Двѣ абѣвѣмъ сѣтѣ наѡсобливей злѣсти,... тѣ е(ст), змаза грѣха телѣсноѡ, и ненави(ст) блѣжнеѡ (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 5);

зганьблення, плямування, очорнення: доброе славы замаза поровняється у людей бачных зо стратою здоровья (Володимир, 1608 АСД VI, 118).

ЗМАЗАНЄ, ЗМАЗАНА с. (стп. zmazanie)

1. (зганьблення) заплямування: Скврѣна: Плюгавство, нечѣистость, замаза(н)є, смро(д), брѣ(д), курѣвство, зма́за прирѣжо́наа (1627 ЛБ 114).

2. (про grіx) відпущення, очищення: кр(с)ть є(ст)... вѣне(ц) плѣнкности, вѣры ба́шта мо́цнаа, слѣпы(х) проводите(л), грѣха зма́зана (поч. XVII ст. Проп. р. 295).

Пор. **ЗМАЗАТИ**.

ЗМАЗАНЫЙ дієприкм. (стп. zmazany)

1. У знач. прикм. (позбавлений якихось особливостей) змазаний. Образно: напминаєть оученикы абы были покорѣни а ближних не горшили. ты(ж) и ѿ соли змазанои (1556-1561 ПЄ 159).

2. У знач. ім. с. р. **змазаное** – скверна, бруд: ѿвде ма моѣ зака́лы тра́пати з' котѣрыхемъ са през' покѣтѣ достѣтне не очѣисти́ла, абѣм' та́мъ, где ничѣго зма́заного не в'хѣдит', прѣсто зайти могла (Київ, 1625 Коп. Ом. 158).

ЗМАЗАНА див. **ЗМАЗАНЄ**.

ЗМАЗАТИ, ЗМАЗАТЬ дієсл. док. 1. (кого чим) (вкрити шаром чого-небудь) змазати: Ой ты, мужу необачный! Зроби жо́пѣ бенкетъ смачный: Змажъ ю лоемъ зѣдхлого хорта, Ачей зженешъ з шкуры чорта (Луцьк, 1575 КС XXV, 98).

2. (що) (зробити зображення нечітким) змазати, замазати: Прѣто дре́во... которое южъ было образо(м), е́сли выоображе́ние ска́жено или зма́зано бѣдетъ, яко непожитѣ́чное па́лимо (Київ, бл. 1619 О обр. 20);

3. (що) (стерти написане) змазати, витерти: Позвы не скробаные, не змазаные, в дате, в словах и во все́мъ згодливые (Житомир, 1584 АЖМУ 83); Гды́жъ я́къ на паргаме́нѣ до писа́н'а спра́вленомъ, што захѣ́ешъ напи-

са́ти и зно́ву зма́зати мо́жеш' (Вільна, 1627 Дух. б. 233); напи́ши(т) сщѣ́нникъ на кни́жкахъ тыи проклѣ́тства и зма́жетъ ѣхъ водо́ю в ко́торѣю клѣ́твъ накла́въ, и да(ст) ѣи пи́ти (серед. XVII ст. Хрон. 130 зв.);

перен. (позбавити яких-небудь особливостей) замазати, стерти: Яко смѣ́ти бо́удемо,... титоу(л) снѣ́вства... привла́щати... гды́ и(х) прирѣжо́ное подѣ́бие сво́ими ѿ(т)мѣ́н'ками,... с тва́ри сво́еє істрати́мо зма́жемо (Острог, 1599 Кл. Остр. 204); Петра самого, Христосъ Господь, якъ добрый лѣ́каръ, абы его улѣ́чилъ,... // ...трикратное теплое зъ него вы́знане вы́тягаєть, абы презъ то трикратного за́прѣняся нечѣсть зъ него знеслѣ́ и змазалѣ́ (Київ, 1621 Коп. Пал. 427-428).

4. (що) (збити ударом) стя́ти, зрі́зати: Klim[:] czy chcesz mi wirity Kolić ioho pokazu ne хочz ho żywyty. Oś leżyт á tot Stec[:] tot tot Klim[:] nuż тоіu paliciu Hárast ioho po chrepty że zmázet tráwiciu [в ориг. tráwlcіu – Прим. вид.] Posokoіu (Яворів, 1619 Гав. 19).

5. Перен. Заплямувати, зганьбити: ап(с)тлове свѣ́тые не были ви(н)ны, и и(х) досто́инность за тоє зма́зана не была (Острог, 1587 См. Кл. 7); А тепе́рь зно́ву на такое обелѣ́же не особы его милости удалѣ́, хотечи тымъ чоловѣ́ка доброе славы, особу духовную, змазати (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/І, 418); оува́жѣ(и) прошѣ́ и ѿба(ч), же хвала є(ст) дѣ́дізно́ю твоє́ю, иже ма́ешъ пра́во на са: и ѿнѣ́ю во(з)мешъ по смѣ́рти, ты(л)ко... жебы(с) не зма́залъ твоими зло(ст)ми и застарѣ́лыми ѿбѣ́чаами (поч. XVII ст. Проп. р. 216); По́звѣ́рхо́вное ѿдѣ́на да́л' им' Бгѣ́ з' скѣ́рѣ бесѣ́тѣ́лски(х), абы ѿзначѣ́лѣ, ѣ́жъ бесѣ́тѣ́лскою по́хотю внѣ́тр' дѣ́шѣ́ свои зма́зали, иже пре(з) пыхѣ́, Бо(з)скѣ́ю на́тѣ́рѣ мѣ́ти пра́гнѣ́ли (Київ, 1646 Мо́г. Тр. 939); нѣ́чѣ́го на(м) по́жи(т)кѣ́... не принесе́ // гды́ са ча(ст) в на́сь пре(д)нѣ́йшаа ста́не зма́зано́ю (серед. XVII ст. Кас. 76 зв.-77).

6. *Перен.* (кого) Звести, спокусити, знадити: Прп(д)бнаа Мѣрїа... поживши в' вшете-чѣствѣ... обѣчила млодѣнцѣвъ нѣкотѣры(х) вѣтѣпнѣючихъ до ѡкрѣта,... просїла їхъ, жебы еи вѣзѣли, з' собѣю..., и в'ше(д)ши в' корабль многѣхъ змѣзала (Київ, 1627 *Тр.* 698); созвѣвши чѣлади, спотвѣрила еѣо и рекла: їжь мене мѣцью змѣзати хотѣль тѣтъ зра(и)ца Іѣсифъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 64 зв.).

Див. ще **ИЗМАЗАТИ**.

ЗМАЗАТИСЯ, ЗМАЗАТИСА *дієсл. док.* (*стп.* zmazać się) 1. Змазатися, витертися: Дла тоѣ печѣти, котѣраа не мѣжет'са змѣзати крещѣніе теж' нїкѣды не мѣжет'са пов'тарѣти (Львів, 1645 *О тайн.* 25).

2. *Перен.* (*втратити свої властивості*) змазатися: вы есте соль земли а еси же соль змажет'са, то чи(м) ѡсолит'са южь са ничѣмоу болше не годить тол'ко абы была вонь высыпана и потоп'та члѣкы (1556-1561 *ПС* 31); а еслї же сол' змажет'са, то чим ѡсолит'ца юж нїкучомуся не годить. толко абы была вонь выкїнена и потоп'тана члѣкы (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 44).

ЗМАЗАТИСА *див.* **ЗМАЗАТИСЯ**.

ЗМАЗАТЬ *див.* **ЗМАЗАТИ**.

ЗМАЗУЮЧИЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Мокрый. ♦ **проказа змазуюча** *див.* **ПРОКАЗА**.

ЗМАЛИТИ *дієсл. док.* (*зробити меншим обсяг, величину чого-небудь*) змалити, зменшити. ♦ **руки (свои) змалити** – поскупитися: Дѣбры(мъ) ѡкомъ прослѣвъ Бѣга, и въ вше-лѣкомъ давѣн'ю начѣткѣвъ рѣкъ своихъ не змалѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 91 зв.).

ЗМАЛѢЛОСТЬ *ж.* (*зменшення чисельності*) змаління: Затѣ(м) всѣ братїа... про(с)-бы свои зго(д)не внесли ѡважаючи змалѢло(ст) межѣ братїа... хотѣли прешлыхъ вымѣвлюючи(х)ся старши(х) такъ старостю, хорѣбами,... ѡ(т) праць црѣквны(х) ѡво(л)нити (Львів, 1641 *ЛСБ* 1043, 54 зв.).

ЗМАЛѢЛЫЙ *дієприкм.* (*зменшений чисельно*) змалѢлий: Все то за грѣхи наши, же и весь народъ нашъ естъ понижѣнъ и змалѢлый, и конечно были быхмо и до щадку выпсованы и выкоренены..., еси быхмо только православїя не мѣли (Єгипет, 1602 *Діал.* 51).

ЗМАМЕНИЕ *с.* (*стп.* zmamienie) (*звѣзлення, знадження, зведення*) спокушення: Которыи рѣчи еѣо в залѣцанїю чиненїе на змаменїе девицы, коротко ти припомену (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще **ЗМАМЕНЬЄ**.

ЗМАМЕНЬЄ *с.* (*стп.* zmatienie) (*облуда, омана, одурення*) спокушення: Прето тогда, держачисѣ той пробы, и тѣ да ты не от бога слова мирскїе ксенза Скарѣи, на змаменье руского народа улепление,... лацно лжу, любимый прочитателю, познати можеш (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164).

Див. ще **ЗМАМЕНИЕ**.

ЗМАМЕНИКЪ *ч.* 1. (*той, хто вводить в оману, обманює*) обманник, облудник, дурисвіт: а што(ж) сѣ(т) патрїа(р)хи или кгрѣ(ц)кїє вл(д)ки, жебраки, волоцѣги, змаме(н)ники. Видите ли вѣшого м(д)рованїа стра(н)нопрїи(м)ство (1598 *Виш. Кн.* 273).

2. Спокуситель: костел... тѣе нашол,... ибо тожь миродержец и змаменник прелестнаго вѣка сего своих поклонников и угольников ничѣм иным в первых не радуєт, только щастїем жизни сеѣ суетныѣ вѣнчаєт (1608-1609 *Виш. Зач.* 224).

ЗМАМИТИ *дієсл. док.* (*стп.* zmamić) (кого) звѣбити, спокусити, знадити: Он их своею хитростїю и ремеслом мирскаго и поганскаго мудрования прелестил, змамит и возлюбити вѣк сей дочасный покѣрил и ошукал (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 175); Тѣе, Скарѣи, и дурный бы в писмѣ а в правдѣ кохающийсѣ и не змаменный ещѣ от прелести вѣка сего разсудити могл (1608-1609 *Виш. Зач.* 226); А

ежели латынские мниси учат и проповѣдают, не лакомятся на тое, бо и диявол учит, и проповѣдает,... и всѣх прелщает, и зводит, и змамит, да в свою козноплѣтенную пленницу всѣх засылит и увяжет (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244).

Див. ще **ИЗМАМИТИ.**

ЗМАНИТИ *дієсл. док. (спокушаючи чим-небудь, намовити кого-небудь до чогось)* зманити, звабити: роздірашъ, не бачи(ш) и(ж) ва́съ зманіли, и хочѣте того іже бы инши(х) зманіли (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 155).

ЗМАРАГДОВЫЙ *прикм.* Смарагдовый: Дрѣго́го дна рѣшивши во́йско тагнѣлъ презъ нѣ-который подѣлъ, по́лонъ великихъ оужѣвъ, кото́рыи бы мѣли на головахъ я́ко бы корѣны зма́рагдовыи. тыи то оужѣве живілиса пѣрцемъ и лазѣромъ, бо се та́мъ тое родило (серед. XVII ст. *Хрон.* 461 зв.).

ЗМАРАГДЪ *див.* **СМАРАГДЪ.**

ЗМАРАГТЪ *див.* **СМАРАГДЪ.**

ЗМАРГАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zmarchany) (про вигляд)* неохайний, занехаяний: Pomáháy Boh Bátku Mikita: Szczom-że teraz ná tobi licháia switá. Borodá twoiá nie vcześána I hołowá wilmi zmárhána (Раків, поч. XVII ст. *Траг. фотокоп.* 3 зв.).

ЗМАРЛЫЙ, ЗЪМАРЛЫЙ *дієприкм. (стп. zmarły) 1.* Померлий, умерлий, покійний: “яковъ лукаша дяка монасты(р)ского: про(ш)ло(г) лѣта в мо(р) зма(р)лого: снѣ, купилъ гробовець це(р)ковны(и) в монастырѣ лежачи(и) здавна (Львів, 1624 *ЛСБ* 1049, 5); Адама Лубковского, возного,... на дорози до Люблина съ справама едучого,... побили, помордовали, заледво живого, зъ оденя обраного, на дорозе зъмарлого, поруцили и справы пошарпали (Житомир, 1638 *АрхЮЗР* 3/1, 381).

2. *У знач. прикм.* Померлий, умерлий: въ которой дей церкви и тела змарлыхъ господарей хрестиянскихъ, великихъ князей Рус-

кихъ лежать, и гробы ихъ суть (Володимир, 1592 *АрхЮЗР* 1/1, 324).

Див. ще **ЗМЕРЛЫЙ, ЗМЕРШІЙ.**

ЗМАЦАТИ *дієсл. док. (стп. zmasać) перен. (що) (уявити собі)* побачити: Аггль: ...своими ви́ми(с)лами змаца́лъ еси гори, я(с)кинѣ, пропа(с)ти, пещери, ѡхлани зе(м)-ныя (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 271).

ЗМАЧАТИ *дієсл. док. (що) Змочити, намочити:* тот балвер при небожчику, лечачи его, сыпѣлъ,... казавши служебници своей Касце з скрынки своее... подвику албо за-пасницу, в воде змачавши, принести и помененому Рожковскому дат розказала (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 499).

Див. ще **ЗМАЧИТИ.**

ЗМАЧИТИ *дієсл. док. (що) Змочити, намочити:* потомъ дѣвчина Каска послала Ганнуску до скрыни по рантухъ; коли ранѣтуха не нашѣла, два фарѣтухи принесла, один фартух обедѣве дивки змачивши у ваненѣце на кганьку, поведаяючи пани сама, же отъ мокѣрое хусты не будетъ знати (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 504).

Див. ще **ЗМАЧАТИ.**

ЗМЕДЖИ *див.* **ЗМЕЖИ.**

ЗМЕЖИ, ЗМЕЖЫ, ЗМЕЖІ, ЗМЕЖІ,
ЗМЕЖЪ, ЗМЕДЖИ, ЗМИЖИ, ЗЪМЕЖИ
прийм. (з род.) (виражає об'єктні відношення) (вказує на середовище або сукупність осіб чи предметів, звідки хто-, що-небудь виділяється) з-поміж, з-посеред: и не ломили голеній его але еди́нь змежи войно́въ копіе(м) ребра его пробиль (1556-1561 *ПЄ* 433 зв.); кто пак змежі вас печалується, можетъ лі проложіті здоросту своему о́динь локотъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 48); И прі́шлі до іса ѡбачілі его а́ ѡнъ оумер не ломіли голеній его але е́ди́нь змежі войска копіем ребра егъ проколол (Там же, 96); особы духовные... обрали зъ межи себе отца Кирила Терлецкого (Володимир, 1595 *АрхЮЗР* 1/1, 454); Горѣ члѣкѣ томоу..., лѣпше бы емоу са́момѣ со́бѣ оува́завши ка-

мѣ(н) млы(н)ны(и) на шю, и ѿтопѣти(с) в
глоубиноу, ни(ж)ли на(и)ме(н)шого зблз-
нѣти зме(ж) ѡвечо(к) свои(х) (XVI ст. УЄ
№ 29519, 30 зв.); зара(з) юда воускочивши
зме(д)жи жидо(в), ѡба ѡбавши и поцѣлова(л)
сна бжїя (Там же, 39); А братия спо(л)не
каждого року маю(т) выбирати змежи себе
старшы(х) чѣтыре(х) братовъ (Львѣв, 1602
ЛСБ 369); Писмо: Азбѣка, съста(в), змежи аз-
бѣки котраа кѡлве(к) лѣтѣра, // та(к)са зовѣтъ
писмо: я(к)о а б в г д. и прѣчаа (1627 ЛБ 81-
82); И ти тутъ будешъ и твой Ісѣвъ будетъ оу
насъ, А хто дѡжшїй, той ся виграѣтъ з мижи
насъ (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 22); мѡсѣлисмо
роказаню панскому досыт чинити, выси-
лаемъ з межи себе двоухъ братей нашихъ
(Немиров, 1642 КМЛМ II, 241).

Див. ще **ИЗМЕЖИ**.

ЗМЕЖИ див. **ЗМЕЖИ**.

ЗМЕЖИ див. **ЗМЕЖИ**.

ЗМЕЖЪ див. **ЗМЕЖИ**.

ЗМЕЖЫ див. **ЗМЕЖИ**.

ЗМЕИНЫЙ див. **ЗМИИНЫЙ**.

ЗМЕКЧИТИ див. **ЗМЯКЧИТИ**.

ЗМЕНИТИ див. **ЗМѢНИТИ**.

ЗМЕНИТИСЯ див. **ЗМѢНИТИСЯ**.

ЗМЕНИТИСА див. **ЗМѢНИТИСЯ**.

ЗМЕНКА див. **ЗМѢНКА**.

ЗМЕНКОВАТИ див. **ЗМѢНЪКОВАТИ**.

ЗМЕНШАТИ дієсл. недок. (скорочувати
обсяг) зменшувати: так изъ духовныхъ име-
ней пожитков ничого упускати, зменшати и
жадного спустошенъя в дворех и именахъ
владычнихъ и // архимандритских чинити
(Луцък, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 363-364).

ЗМЕНШЕНЄ с. (скорочення обсягу) змен-
шення: а въ томъ часе... фольварки нищать,
...скарбы церковные, за справою ихъ, не ве-
дети, где ся подевають,... за чимъ и добрамъ
церковнымъ зменшене и розобранъе кгрун-
товъ отъ розныхъ особъ звикло се деяти
(Варшава, 1589 АрхЮЗР 1/I, 259).

Див. ще **ЗМЕНШЕНІЄСА**.

ЗМЕНШЕНІЄ с. (послаблення, ослаб-
лення) зменшення: Также великие нестроєніа
межъ дхѡве(н)ствомъ... на многи(х) ме(ст)-
цахъ не по дѣ(и)ствѡ и зме(н)шения хвалы
бжїеє ѡказѡ(т)са (Берестя, 1590 ЛСБ 13).

ЗМЕНШЕНІЄСА с. (стп. zmiejszenie się)
(скорочення кількості) зменшення: Давное
выдана Книги тоєи, за котрымъ зме(н)ше-
нієса ѡноижъ настѡповало, и потреба конѣч-
наа, та(к)ъ в' надѣ Школьной мѡлоди йстин-
ноу и блгѡчѣстнѡ працѣющей на посполѣтѡ в'
Цркѡи Бжѡи и на ѡсѡбнѡю Правила потребѡ
(Львѣв, 1640 Окт. 3 зв.).

Див. ще **ЗМЕНШЕНЄ**.

ЗМЕНЪКА див. **ЗМѢНКА**.

ЗМЕНЪНИКЪ див. **ЗМѢННИКЪ**¹.

ЗМЕНЯТИ див. **ЗМѢНАТИ**.

ЗМЕРАТИ див. **ЗМѢРАТИ**.

ЗМЕРЗАТИ дієсл. недок. (дуже мерзнути)
замерзати: Ѡледѣваю: Змерзаю я(к) лѣдъ
(1627 ЛБ 152).

Див. ще **ЗМЕРЗНУТИ**.

ЗМЕРЗЛЫЙ дієпримк. у знач. примк.
(твердий від морозу) замерзлий: Слана: Се-
рѣнъ, роса зме(р)злаа, слотá (1627 ЛБ 116).

ЗМЕРЗНУТИ, ЗМЕРЗНУТИ дієсл. док.
(відчути холод, постраждати від холоду)
мерзнути: ѡкна и двѣри завѣало, и моро(з)
лютыи бы(л). хто по дрова поѣха(л) то
змѣрзъ. и та(к) было оуве(с) по(ст) (1509-1633
Остр. л. 130); Д: што жъ? роздѣмѣшь абы(м)
мерзлѣ встыдѣ бы ми былѣ (к. XVI ст. Розм.
9 зв.); зме(р)знѣті conlegatio (I пол. XVII ст.
Сем. 56).

Див. ще **ЗМЕРЗАТИ, ИЗМЕРЗНУТИ**.

ЗМЕРЗНУТИ див. **ЗМЕРЗНУТИ**.

ЗМЕРЗТИСА дієсл. док. (стати твер-
дим, цупким від холоду, морозу) мерзнути-
ся: Съгдѣстѣвшиса: Змѣрзшиса, ѡледѣнѣвши
(1627 ЛБ 126).

Див. ще **ИЗМЕРЗНУТИСЯ**.

ЗМЕРИТИ див. **ЗМѢРИТИ**.

ЗМЕРКАНЄ див. **СМЕРКАНЄ**.

ЗМЕРКАНЪЄ *див.* **СМЕРКАНЄ.**

ЗМЕРКАТИСА *дієсл. недок.* Смеркатися: на которойже земли ждали есмо княза Коширського весь ден аж до ночи и кгда вже солнце запало и змеркати са почало, князь Кошерский сам, без сѣдей своих к нам приехал (Миляновичі, 1530 *AS* III, 367).

Див. ще **СМЕРКНУТИСА.**

ЗМЕРКНЕНЄ *с.* Смеркання: Сѣмрѣкъ: Смеркѣнѣ, змеркне(н)є, тѣмность (1627 *ЛБ* 125).

Див. ще **СМЕРКАНЄ.**

ЗМЕРКНУТИСА *див.* **СМЕРКНУТИСЯ.**

ЗМЕРЛЫЙ, ЗМЕРЬЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* 1. Умерлий, померлий, *діал.* змерлий: Домъ Ивашковъ вопоковича зме(р)лого тепе(р) пѣсть стоитъ (1552 *Очерк. З.* 14 зв); я гедѣ(н) болоба(н) еп̄(с)п̄ гали(ц)кій львовскій каме(н)ца по(д)лского визнаваю же(м) прода(л) ѿгоро(д)... пріателе(м) и потомко(м) зме(р)лого лу(ч)ки (Львів, 1578 *Юр.* 1); тамъ же видиль есми въ церкви тило змерлое, въ труне, зошлого его милости,... лежачое (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 338); Не вспоминаю перъшыхъ намовъ и пильного усилованья его княжацкое милости съ корольми змерлыми (Вільна, 1599 *Ант.* 589); теды толко самую помененую суму повинен буду потомком змерлого Войтка (Дермань, 1645 *ВНАС* II, 264).

2. *У знач. ім. ж. р.* Покійна, -пої, покійниця, небіжчиця: тую таблицѣ прислалъ млодене(ц) зъ Слу(ц)ка П. Жданъ Ско(ч)кевичъ на памя(т)ку не ѿжаловано(и) сме(р)ти побожно(и) па(н)ны ва(р)вары... тая таблица завше выси(т) па(д) гробо(м) зме(р)ло(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 20).

Див. ще **ЗМАРЛЫЙ, ЗМЕРШІЙ.**

ЗМЕРТВЫХВСТАНЄ, ЗМЕРТВЫХЪ-ВСТАНЬЄ, ЗМЕРЪТВЫХВСТАНЄ *с. (стп.* *zmartwychwstanie)* воскресіння: И южъ не субботу, яко жидове, але по суботѣ первый день

– недѣлю, который для Змертвыхвстаня Панского есть надъ субботу зацнѣйшимъ, заховуемо (1603 *Пит.* 69); Звѣзды в' днѣ посполїтого всѣхъ з'мрѣтвы(х)в'станѣа поспадѣютъ якъ листѣ. Ап(с)ловѣ зась // по(д) тойже ча(с) з'мрѣтвы(х)в'станѣа порвѣны бѣдѣтъ обо-локами на повѣтрѣ (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127-127 зв.); И такъ змертвыхвстанье всѣ свята переходит: Иле солнце, над всѣ звѣзды вышся находит (Львів, 1630 *Траг. п.* 174).

Див. ще **ЗМЕРТВЫХВЪСТАНИЕ.**

ЗМЕРТВЫХВЪСТАНИЕ *с.* Те саме, що **змертвыхвстане**: а та(к) потреба стѣ(х) му-жо(в) которыи з нами живу(т) чере(з) о(у)ве(с) то(т) ча(с) яко па(н) іс справова(л) о(у)ра(д) сво(и) межи нами... абы ѿде(н) з ни(х) бы(л) з нами свѣ(т)ко(м) зме(р)твы(х)-въстаниа его (II пол. XVI ст. *КА* 4).

ЗМЕРТВЫХЪВСТАНЬЄ *див.* **ЗМЕРТВЫХВСТАНЄ.**

ЗМЕРТИ, ЗОМЕРТИ *дієсл. док.* Умерти, померти: А прото, ачколвекъ тое имене Колтегаевъ небожчикъ панъ Остафей на насъ выслужилъ, а змеръ, детей и потомковъ по собѣ не оставивши, которое бы мело на насъ зся спасти, мы... по смерти его взяли есмо зся к рукамъ нашимъ (1536 *АрхЮЗР* 7/1, 72); 8 четвертого сына его, Занка, был ѿдин сын, Мартин, ино и тот з допѣщенѣ Божего змер, ино тое имене спадкомъ пришло до его рѣкъ по сестри их, а по матце его, Яцкѣ Прѣскомѣ (Жидичи, 1540 *AS* IV, 247); а иные земли воевода Киевский... емѣ был дал до воли господарское и кды тот Ганко змер... пан воевода по смерти его тыи вси земли и селища и люди к замкѣ господарскомѣ, Києвѣ привернѣлъ (Київ, 1542 *AS* IV, 310); то са те(ж) будетъ розумѣти ѿ бли(з)костя(х) спа(д)ку выслуга(х) и всяко(м) набытю во(д)-лу(г) права кромѣ тыхъ которые бѣ(з) по-то(м)ко(в)... и насле(д)ко(в) свои(х) зомру(т) и ни на кого права своего прирѣженого...

не(в)ливши ани записа(в)ши, бо по ты(х)... на на(с) г(с)дра... приходя(т) и приходити бѣдуть (1566 ВЛС 5); виделъ тело свежо змерлое того убогого небожчика Лукъяна Пинского (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595); Христїанско и побѣжне змѣрлаа ѡсѡба вѣдала ѡ такѣ ѡстро(м) правѣ смѣрти, зачѣмъ завше была гѡтѡва на прїстѣе и припїлѣе ѡнои (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 942); множество и(х) великое на дорожѣхъ и на украинѣ зме(р)ло (серед. XVII ст. *ЛЛ* 180).

ЗМЕРШІЙ *дієприкм. у знач. ім.* Умерлий, -ого, померлий, -ого, небѣжчик: Кѣждый абѡвѣмъ по вѣрѣ и дѣлехъ стѣти На Соудѣ маѣтъ: и нагорѡдѣ прїѣти. О томъ змѣршій прїкладо(м) свѡимъ впоминаѣ(т) Насъ живѣхъ: а мѣрности прекладаѣтъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 8).

Див. ще ЗМАРЛЫЙ, ЗМЕРЛЫЙ.

ЗМЕРЪЛЫЙ *див. ЗМЕРЛЫЙ.*

ЗМЕРЪТВЫХВСТАНЕ *див. ЗМЕРТ-ВЫХВСТАНЕ.*

ЗМЕСТИТИСЕ *див. ЗМѢСТИТИСЯ.*

ЗМЕСТИТИСЯ *див. ЗМѢСТИТИСЯ.*

ЗМЕТАНЕ *с. (стп. zmiotanie) виселяння:* а который... лист Казимира, корола... тыи люди, до ѡтца его писанный покладают ѡ зметане тых людей, ино ачколве корол... // Казимир росказал тых людей, которые там были ѡсѣли, зѣ оное земли змѣтити (Краків, 1538 *АС IV*, 170-171).

Пор. ЗМѢТАТИ.

ЗМЕТАТИ *див. ЗМѢТАТИ.*

ЗМЕТОВАТИ *див. ЗМѢТОВАТИ.*

ЗМЕТУСИТИ *дієсл. док. (стп. zmiętosić), перен. (втратити певність, знітнитися)* зіщулитися, зжужжитися: Смотри(ж), што то за рѡзѣ(м) члѣчїй глѣпный, коли ходи(т) здоровъ то бѣае(т) якъ пта(х) по повѣтрю. Коли бѣсты(и) на нѣго перепѣсти(т) што, хочачи его к собѣ привести, то вѣне(т) собѣ зметѣси(т) (XVI ст. *УС* № 29519, 63 зв.).

ЗМЕТОВАТИ *див. ЗМѢТОВАТИ.*

ЗМЕТЫВАТИ, ЗМЕТЫВАТЬ *дієсл. недок. (стп. zmiatywać) (що) (згортати) скидати:* Того толко постерегати пилне потреба, абы могъ быть приходъ на горѣ подѣ кгонты зметывать снегъ, што зиме метелица наметѣтъ, жебы въ церковь не капало (1577 *АС VI*, 77);

перен. (кого) (позбуватися кого-небудь) скидати, змїтати: тотъ па(н)... си(л)ныхъ и не(з)божныхъ со престоловъ зметываетъ, да на мѣстца ихъ ѡ(т) гнѡю берѣчи сажѣтъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 15 зв.).

Див. ще ЗМѢТОВАТИ.

ЗМЕТЫВАТЬ *див. ЗМЕТЫВАТИ.*

ЗМЕШАНЕ *див. ЗМѢШАНЕ.*

ЗМЕШАТИ *див. ЗМѢШАТИ.*

ЗМЕШАТИСЯ *див. ЗМѢШАТИСЯ.*

ЗМЕШАТИСА *див. ЗМѢШАТИСЯ.*

ЗМЕШКАНЕ *с. (стп. zmieszkanie) упо-вільнення, гальмування, затримка:* кгда ѡн на // послѣдѣ нашѣ господарьскѡю и земскѡю до Браслава для змешкана при бѣдованію того замкѣ Браславского ездиль, ты дей... з листѣ своего записного выстѣпила и в зарѣкѣ попала (Вільна, 1552 *АС VI*, 131-132).

Пор. ЗМЕШКАТИ.

ЗМЕШКАТИ, ЗМѢШКАТИ *дієсл. док. (стп. zmieszkać) 1. (оселиться, залишитися, перебути)* замешкати: И то была причина твоа, а не инаа, для которое еси на Подлаше был прїехал и час там некоторый змешкал (Краків, 1538 *АС IV*, 163); пан Марко... ознаймил ми час, до которого бых мел в том имену змешкати для вывоженя своего, а тое имене наменил дати служебнику своему Петру (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 104); За што и повторе покорне просимъ, жебы Ваша Милост тѣт до нас зѣхати рачил и з нами часѣ тепер потребного змешкати, бо намъ без Вашей Милости самим трѣдно са борот (Вінниця, 1569 *АС VII*, 324); Иоанъ светый тыхъ всѣхъ антихристами зоветъ, которые, бывши пер-

вѣи зъ нами въ единой церкви каѳолической хрестіянской, не змѣшкали зъ нами, але вышли зъ насъ и одъ единости отступили, и на розмаитые расколы розорвалисе (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 166); А челядь пана Лишгькина с тым быдломъ не могучи се дочекати порому, мусили тамъ змешкати в окопи через два дни и ноч одну (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616); обачиль егѡ, и рѣклъ к' нѣмѡ, Закхѣю поспѣшійса зыйти: сего дна бѡвѣмъ в' домѡ твоѣмъ потреба ми ест' змѣшкати (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 725);

тривати, продовжуватися: Не бѣдешъ клалъ потвѣры на бліжняго твоегѡ, ани егѡ кгвѣлтомъ стіснешъ, не змешкаѣ(т) праца наѣмника твоегѡ оу тебе ажъ до порѣнкѡ (серед XVII ст. *Хрон.* 122 зв.).

2. Забаритися, затриматися, спізнитися: Заправды ва(м) повѣдаю иже на(д) в'сѣмъ имѣніе(м) своимъ постанови(т) егѡ. А если же речеть злыи слоуга тѣ(и) в ср(д)ци свое(м) з'мешкаѣ(т) прійти господарь мои (1556-1561 *ЛЄ* 104 зв.).

Див. ще ЗМЕШКИВАТИ, ИЗМЕШКАТИ.

ЗМЕШКИВАТИ дієсл. недок. (стп. *zmieszkiwać*) затримуватися: а и сам бы еси теж с почтомъ слѣдѣбников своих кѡ слѣдѣбе нашой был поготовѡ и естлибы послѣги нашеѡ потреба вказывала,... // ...тыбы тогож часѡ со всеми кнажаты... тамъ на тоѡ мѣстѡ, где тобе тагнѣти розкажет, чимъ нарихлей конно, а збройно ехалъ..., ни ѡдного дна, ани години не змешкиваючи (Краків, 1539 *AS* IV, 202-203).

Див. ще ЗМЕШКАТИ.

ЗМЕЯ див. **ЗМИЯ**.

ЗМЕА див. **ЗМИЯ**.

ЗМИЄВИНА ж. Шкіра змій: *exuvia(e)*, *agum*, змиєвина, кожа змиєва (1642 *ЛЄ* 192).

ЗМИЄВНИКЪ ч. Назва рослини (*Ophioglossum* L.) вужачка: *ophiusa*, змиєвникъ трава (1642 *ЛЄ* 292).

ЗМИЄВЪ див. **ЗМИЄВЫЙ**.

ЗМИЄВЫЙ, ЗМИЄВЫЙ, ЗМИЄВИЙ, ЗМИЄВЪ прикм. (властивий змій; належний змій) змиєвий, змійовий, змійиний: прѡто гѡтѣйсѧ... і ѡзрѣшь во снѣ з бѡго(м) веселіе ѡ поставѣ змиєвѡй (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 69 зв.); Вѣрѣ, панянько, не естемъ я змиєва рода, Але естемъ Архаггль, з нѣа воевода (І пол. XVII ст. *Рез.* 180); *exuvia(e)*, *agum*, змиєвина, кожа змиєва (1642 *ЛЄ* 192);

перен. (підступний, ворожий) змійиний: Голвнѣ(и)ши(х) еретикѡ(в)... Кири(л) стѣ(и) потлѡ(м)лѣе(т), котѡрій зле вѣрѡю(т) ѡ снѡ бѡ(м)... Дрѣги(х) потлѡ(м)лѣе(т) лютѣ(и)ши(х)... тѡю ересъ называѣеть змиєвою йною нѡво прониѡлюю главою (Вільна, 1596 *З. Каз.* 85 зв.); наоучаѣеть и тебѣ дне(с) хс хр(с)-тіанине послѣдѣй емоу ѡ(т) правѡго ср(д)ца, ѡстаѣвивши всѣ нѣскости сего свѣта... зо всѣмъ народамъ змиєвы(м) (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 172); прѣто оувесела(и)те нѣмъ дѡшѣ вѡшѣ, на пѣти вѣка сего, якѡ грономъ вина, ѡбѣтницею бо(з)кою,... покидайте смѣтнѡю пѣстыню з рѡдомъ змиєвимъ, сѣль дѣмонскихъ (Чернігів, 1646 *Перло* 168).

Див. ще ЗМИИНЫЙ.

ЗМИЄНОСЕЦЪ ч. Тигрова змія: *serpenter*, змиєносець (1642 *ЛЄ* 370).

ЗМИЄЦЪ¹ ч. (*Thymus Serpyllum*, L.) чебрець: *serpulla*, змиєць (1642 *ЛЄ* 370).

ЗМИЄЦЪ² ч. (*Artemisia dracunculus*, L.) (різновид полину) дракункул: *dracunculus*, змиєць трава (1642 *ЛЄ* 171).

ЗМИЖИ див. **ЗМЕЖИ**.

ЗМИИНЫЙ, ЗМЕИНЫЙ прикм. 1. (який стосується змій; належний їй) змійиний: от каменя змеиных головъ грошей шесть (Вільна, 1568-1573 *ПККДА* II, дод. 560); виде(л) е(с)ми з у(ст) змеины(х)... три духи нечи(с)ты(х) выходячи(х) (XVI ст. *КАЗ* 641); А што слы(ш)но ѡ (м)нѣ и(ж) мѣваю ро(з)мовѡ и(з) ипатіе(м) и писана до себе посылаѣмо абы... до покою

це(р)ко(в)ного при(и)ти... мѣваючи ча(с)тѣю ро(з)мовѣ зо всакими проти(в)ными лю(д)ми не де(р)жачи стороны и(х) але овечи(м) незлобие(м) и мѣ(д)ро(с)тѣю змииною и цѣло(с)тѣю голѣби(н)ною я(к) хс наѣчи(л) по(с)тѣпѣючи (Львів, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6).

2. *Перен.* Злий, підступний, ворожий: родъ бо жѣньскіи... пере(ж) ѡсоужень бы(л) в рай, прельщѣння ради змииною (1489 Чет. 326 зв.); Лихоимцев грабитель вълчей натуры, указующихся въ [о]вечей покорі. Хитрых и лукавых значно выражает, змииною роду пророк называет (к. XVI ст. Укр. п. 71).

3. (який стосується назви рослини) змійний: кровь змеина есть сокъ из древа теку(щ) тѣ(м) имене(м) названо (XVI ст. Травн. 420); **змииный ядъ** – назва рослини: оба волѣхва со травою змиины(м) ядомъ... дали стѣмъ никите испити в чаши (1489 Чет. 34 зв.).

4. У складі вл. н.: **змеинный боръ** див. **БОРЪ**. Див. ще **ЗМИЄВЫЙ**.

ЗМИЙ, ЗМІЙ, ЗМІЙ, ЗМЫЙ, ЗМѢЙ ч.

1. (плазун) змій, змія: бы(с) тѣ близь манастира того кладязь великъ глѣбокъ... живахѣ в немъ. аспиды и ѣхидны, змиєве и скоропіи (1489 Чет. 4); нижей зась позрѣвши; ѡбачилъ зміа великого, зъ роздертою на него пащкою (поч. XVII ст. Пчела 7 зв.); Змій: Оужъ, гадина, зміа, змій, зѣмный смѣкъ, морскій смѣкъ (1627 ЛБ 39); Бѣде то шатанъ... показоватиса розмайте; предъ многими нарѣды, и змѣемъ, и лѣомъ, и пардѣсомъ, понеже погане мѣли; змѣевъ, лѣовъ, и пардѣсовъ за бѣгъ свой (Чернігів, 1646 Перло 136 зв.); Рѣклъ тѣды г(с)дѣ до него: што єсть, што держишъ въ рѣцѣ твоєй, не посохъ ли; кинь єго на зѣмлю. коли покиндѣ оборотилсѣ змѣемъ (серед. XVII ст. Хрон. 81 зв.);

(водяний змій) змій: natrix, зми(й), плавате(л)ница (1627 ЛС 278);

(африканський вуж, який з дерев кидається на здобич) змій: iaculus, стрѣлецъ, зми(й) (1642 ЛС 223);

(африканський вуж, який живе в піску) змій: ammodytes, зми(й) пе(с)тры(й) (1642 ЛС 80);

(деревна ящірка деяких тропічних країн, яка може літати) змій: python, зми(й), драко(н), вражбитъ (1642 ЛС 340);

(вуж) змій: draco, змы(й) (1642 ЛС 171).

2. (про скульптуру) змій: црѣ кге(р), звѣклъ бы(л) прѣло которое на чолѣ зміа в індії са знаходитъ, на палца(х) носити (поч. XVII ст. Проп. р. 163 зв.); И рѣклъ г(с)дѣ до не(го) оучини зміа мѣданагѣ а вѣставъ єго на знѣкъ, котѣры(и) оукѣшѣный пойзрѣтъ на негѣ живъ бѣдетъ (серед. XVII ст. Хрон. 140 зв.).

3. (міфічна тварина) змій, василіск: Василіскъ: Змій взрокѣ(м) ѡбиваючі(и), царіско (1627 ЛБ 191).

4. (біблійний образ диявола) змій: Если тобѣ инокъ ѡ свое(м) каптѣрѣ, или страшилѣ клобѣцѣ скѣзovati нѣчне(т); прѣгнѣчи тебе по любви хртїа(н)скої бра(т)ско(и) в то(т) клобѣкъ, ѡболочи,... ты тоє ѣ(т) инока слѣшавъши я(к) ѣ(т) зміа бѣжиши (п. 1596 Виш. Кн. 246 зв.); скине(н) є(ст) смо(к) велики(и) змѣ(и) ѣны(и) стародавны(и) котѣры(и) є(ст) зва(н) диаво(л) (XVI ст. КАЗ 629); Дають и бѣты на ноги ихъ, абы могли беспѣчне настѣпати на ядовітого зміа дїавола (Київ, 1637 УЄ Кал. 33); Змій велікій ѣ(т)стѣпникъ: Адъ роз(з)ѣвлѣючій пащѣкѣ свою: Кнѣзь ѡбласти тѣмностей, маючи смѣртнѣю мѣцъ (Львів, 1642 Час. Слово 267 зв.); Пеликане мѣи Нѣ(с)ныи: престѣйшии; мл(с)тѣю бѣзкою распалѣнный; якѣ видѣлєсь ма оу провѣдѣнїю тѣбѣмъ бѣ(з)комъ, ѣ(т) зміа пекѣлногѣ; ядомъ грѣхѣвни(м) на(д)хне(н)но(г): и смѣртю вѣчною оуморѣнногѣ (Чернігів, 1646 Перло 99).

5. *Перен.* (про підступну, хитру людину) змій, змія: А менѣйте жебы вѣм оногѣ зміа раіского и ліса хїтрогѣ, о котѣрогѣмъ прѣ(д) вѣм мѣви(л), стеречи(с) рачіиль, і о немъ прѣмыслъ пїлный в животѣ своѣмъ чинїль,

абы непри́ятель цр̑кѡвный ро́га не подно́сѣлъ,
і въ ямѣ впа́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 18).

6. (*головный убір, головна пов'язка, хустина*) змій: mitella, mitryla, ми(т)рица, тканица, зми(й) (1642 *ЛС* 270).

♦ **змий камень** — аспі́дний слане́ць, аспі́д: hupnale, аспидъ, зми(й) каме(н) (1642 *ЛС* 222); **лета́щий змій** — крилатий змій, дракон: драконитиде́сь по латы(н)ски... то(т) каме(н) выи́мае(м) и(з) главы лета́щи(х) зми́евъ (XVI ст. *Травн.* 509).

Див. ще ЗМІЯ.

ЗМІЙКА *ж.* (*малый, молодой вуж*) змійка: anguiculus, зми(й)ка (1642 *ЛС* 83).

ЗМІЙНИКЪ *ч. 1.* (*коштовний мінерал*) шляхетний ка́мінь: draconites, зми(й)никъ каме(н) (1642 *ЛС* 171).

2. Назва рослини: iaron, зми(й)никъ трава (1642 *ЛС* 223).

ЗМИЛОВАНЄ, ЗМИЛОВАНЬЄ, ЗМИЛОВАНА *с.* (*стп. zmiłowanie*) зми́лування, милосердя: те́ды маю... скромне заховать и добродѣ́йство пана Каспорово е́ще въ змилованью́ его́ надо́ мно́ю вы́славлять (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 8/III, 335); Ѡжидаемо́ змилованья́ б̑га́ вседержителя́, проса́чи его́, абы на(м) того́ кр(с)та́ ослаби́лъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 214); Прото́ клі́че и про́ситъ // ѡ́ змилована́ до сты́(х), абы и(х) ѡхоло́дили (XVI ст. *УЄ* № 29519, 125 зв.-126); ѡ́ни нѣ́якъ не́ хо́тѣли ни́ в че(м) жа(д)на́го зми́лована́ вка́зати (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15); такову́ю... лю́бовь маемо́... заховати́ противко́ право́вѣрным, але́ и противко́ ка́ждому, без бра́кованя́ особы́, и над непри́ятелми́ сво́ими зми́ловане́ а милосерді́е показую́чи, и зы́чити́ им́ всего́ добро́го (Вільна, 1600 *Катех.* 78); ѡ́милѣ́нный: ѡ́милный, зми́лова(н)а́, а́бо милосе́рдїа́ го́дный 1627 *ЛБ* 139);

(*відпущення гріхів*) поми́лування: ту́ю п̑с-то(в)щи́нѣ с̑ѣли́вано(в)щи́нѣ при́дали е́смо

монасти́рю ст̑го́ арха(н)гела́ миха(и)ла́ золо-товѣ́рхо(г) в Киє́вѣ... и мы́ хо́ти(м) к̑́ его́ мл(с)ти́ в то(м) да(т)к̑́ на(ш)у́ причи́нѣ м̑́ѣти абы́ е(г) мл(с)ть́ рачи́(л) сво́е зми́лова(н)е́ вде́ла(т)и (Київ, 1540 *ЦНБ* ДА/П-216 № 37).

Див. ще ЗМИЛОВАНЄСА.

ЗМИЛОВАНЄСА, ЗМИЛОВАНЬЄСА *с.* (*стп. zmiłowanie się*) те́ саме, що́ зми́ловане́: положи́листе́ вы́ ча(с) зми́лова́на́са́ панско́го и ве́длоу́гъ во́лѣ́ сво́еи поста́вили е́сте е́моу́ дн̑́ь (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.); Състрада́ніе, съболе́знованіе́, оу́щедре́ніе: Зми́лова́нье са́, зли́това(н)е́, зго́да в̑́ памѣ́тносте́(х), зго́да звáзо(к) и при́рожѣ́(н)е́, ѡ́жа́ле(н)е́са (1627 *ЛБ* 129); Сію́ за́сь Н(д)лю́ всѣ́хъ на́шихъ спра́въ ко́нець, и са́могѡ́ тогѡ́ свѣ́та, в̑́ масо́п̑́дство́(и) поста́нови́ли, га́м̑́ючи, и сти́скаю́чи ро́ско(ш),... та(к)́же в̑́зыва́ючи на(с) до́ спо(л)те́рпе(н)а́ и зми́лова(н)а́са́ на(д) б̑́лі́(ж)ни́ми на́шими (1627 *Тр.* 57).

Пор. ЗМИЛОВАТИСА.

ЗМИЛОВАНЬЄ *див. ЗМИЛОВАНЄ.*

ЗМИЛОВАНЬЄСА *див. ЗМИЛОВАНЄСА.*

ЗМИЛОВАНА *див. ЗМИЛОВАНЄ.*

ЗМИЛОВАТИСЕ *див. ЗМИЛОВАТИСЯ.*

ЗМИЛОВАТИСЯ, ЗМИЛОВАТИСА, ЗМИЛОВАТИСЕ, ЗМІ́ЛОВАТИСА, ЗЬМИЛОВАТИСА *дієсл. док.* (над ким, над чим, кого, о чім і без додатка) (*виявити милість, співчуття до когось, пожаліти кого-небудь*) зми́луватися, зми́лосердитися (над ким): зми́лова(в) же́ са́ г(с)дн̑́ь на(д) сло́угою́ ты́(м) поусты́лъ его́ и до́льгъ ѡ́(т)поусты́лъ е́моу́ (1556-1561 *ЛЄ* 81 зв.); Ѡ́на при́ше(д)ши́ в̑́кло́нилася́ мо́вачи́ г̑́и зми́лоу́иса на(д) мно́ю (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 259, на полях); а о́вунъ упавъ́ до́лу упе́редь пана́ сво́его и мо́ливъ́ его́, ш́то бы́ поте́рпѣ́въ: заплачу́, мо́вить, усе́; а о́вунъ́ ся́ зми́лова́въ́ слугы́ сво́его, и ви́дслобо́дывъ́ его́, и до́вгъ́ е́му ви́дпусти́въ

увесь (XVI ст. *НЄ* 121); ты *г̃и* еси що може(ш) помози е̃м̃д и з̃милѣиса на(д) нимъ (XVI ст. *УЄ* № 31, 29 зв.); з̃м̃лоуи са надо мною *г̃(с̃)ди*... абовѣмъ до(ч)ка моа ве(л)ми е(ст) пренагабана ѡ(т) д̃ха неч̃(с̃)таго (Там же, 186); *Аг̃гли* на(д) ил̃ією з̃м̃іловавшиса пристоуп̃или до не̃го // и потѣшивши пр̃(о)рка хлѣбъ и водѣ на пока(р)мъ телѣсны(и) принесли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 182-182 зв.); ѡко(м) л̃аскавы(м) на ни(х) смотри, и з̃м̃илѣиса на(д) слез̃ами вдов̃и́нными (Острог, 1614 *Тест.* 158); змилуйтеся о свободѣ зневоленныхъ брат̃ыи нашихъ и церквей православныхъ... // ...по всемъ королевствѣмъ подѣ королемъ Польскимъ (Київ, п. 1621 *АСД I*, 265-266); З̃м̃илѣитеся вы кот̃орыи е̃ще е̃стѣсте на свѣтѣ, на ко̃г̃оро(м) мо̃жете м̃л̃(с̃)рд̃іа дост̃ѣп̃ити (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 158); студен̃ъты... Михала... побитого на улицу... // ...выкинули, над кот̃орымъ, ижъ южъ не тылко ити, але и рушитисе не моглъ, ажъ люде християн̃ьскіи змиловавши, вложивъши в коцъ, до монастыра принесли (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI. 590-591); тамъ же оузрѣла плетанкѣ межи рогозомъ, посла́ла однѣ з слѣд̃жебницъ своихъ, и принесѣн̃ю ѡ(т)вор̃ивши, а видачи в не́й дит̃атко плач̃ѣч̃ое, з̃м̃іловавшиса надъ нимъ рекла: з дѣтокъ то євр̃е(и)скихъ е̃сть то́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.); Долговъ иншы(х) повѣдилъ не маю..., зачы(м) Гд̃ъ Бг̃ъ зми́луе(т)ся на(д) д̃шею моею (Холм, 1648 *Тест.* Ст. 471).

Див. ще ЗМИЛОВОВАТИСА.

ЗМИЛОВАТИСА *див. ЗМИЛОВАТИСЯ.*

ЗМИЛОВОВАТИСА *дієсл. недок.* (над ким) (виявляти милість, співчуття до когонебудь) зми́лосерджува́тися, зми́лостивлюва́тися: Състра́ждѣ [комѣ]: Злѣ́тѣв̃ѣюса, оужа́л̃іюса, зми́лѣв̃ѣюса [над кимъ] (1627 *ЛБ* 129).

Див. ще ЗМИЛОВАТИСЯ.

ЗМИНИТИСЯ *див. ЗМѢНИТИСЯ.*

ЗМИНАТИ *див. ЗМѢНАТИ.*

ЗМИРИТИ *див. ЗМѢРИТИ¹.*

ЗМИРНА, СМИРНА *ж. 1.* Миро: ме́рро по ла(т)нски, см̃ѣрна или ахан̃ѣтоу̃съ по гречески... а по р̃ѣ(с) см̃ѣрна... е̃сть н̃ѣкаа гоума, текоу̃щ̃іа и(з) дре́ва (XVI ст. *Травн.* 306); [А] заты(м) прише́(д)ши Іо̃сифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу ст̃омоу, поч̃(с̃)тн̃ѣ оуклонили са... почали з̃нимати тѣло Іс̃ово съ кр(с)та,... [А] из̃на̃вши, ѡб̃виноули ч̃(с̃)ты(м) прости́рало(м), напоу̃стив̃ши зми́рною и ал̃лоє(м), доро́гими мас̃тами (XVI ст. *УЄ Трост.* 80); Алоєсъ спу́лъ и зми́рну ти оф̃ѣрую (Львів, 1630 *Траг. п.* 170); А никод̃имъ прин̃ѣсъ ма́сти доро́г̃и, Бал̃самъ, см̃ѣрнѣ, и ал̃ѡєсъ (Чернігів, 1646 *Перло* 92); *У порівн.*: В̃ѣр̃ѣ яко злато любовъ яко ливанъ, по́кору якъ зми́(р)ну к ней же е̃си́ позва(н) (к. XVI поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 95);

перен. Аромат, пахо́щі: Ото́ я́кѡ зъ Лил̃ій по́лныхъ выплыва́єтъ в̃д̃а́чнє пахн̃ѣчаа Зми́рна, такъ изъ оу́ст̃ я́лм̃ѣжника м̃л̃тва с(т) (Київ, 1648 *МКСВ* 350).

2. (*тропичне дерево*) мирра: сми́(р)на, е̃сть н̃ѣ́акоє(с) де́рево в̃ а́ра́віи, зъ ко́торого за́паш̃ны(и) со́къ теч̃ѣтъ ста́к̃ѣти называ́ємы(и) (1596 *ЛЗ* 76).

Див. ще МИРРА.

ЗМИРСКИЙ, ЗМИРЬСКИЙ *прикм.* (*пов'язаний із грошовою платою, податком*) мировий. ◊ зми́рскаа ку́ница *див. КУНИЦА.*

Див. ще ЗЪМИРНЫЙ.

ЗМИШАТИ *див. ЗМѢШАТИ.*

ЗМИШЛЕНый *див. ЗМЫШЛЕНый.*

ЗМИЯ, ЗМИА, ЗМІЯ, ЗМІА, ЗМІА, ЗМІЯ, ЗМІА, ЗМѢЯ, ЗМЕЯ, ЗМЕА *ж. 1.* (*плазун*) з̃мія, з̃мі̃й: А к̃гды павел̃ъ наз̃берал̃ъ пр̃уто(в) ви(н)ныхъ, и клал̃ъ на ѡго(н) выр̃вавши ся змея с̃ тепла в̃хвати́лася р̃ѣки его (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 144); З̃міа варена ї пр̃іата про́каже́н̃іє с̃ тѣла з̃гони(т) (XVI ст. *Травн.* 280); ко̃го в̃к̃д̃сіла з̃міа, приходи́ли до того дре́ва,

і смотрачи покланалися, и ты(м) з'бывали см̄рти (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 114); anguis, змия (1642 *ЛС* 83); ежели махінѡ тогѡ свѣта, зо всѣмъ створѣн'ємъ зъ ничѡго слѡво(м) єдїны(м) Бг̄ъ всемог̄чїй створи(л). Жезль Моисѣовъ пре(д) фараѡномъ в' змїю ѡ(д)-мѣни(л) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 913); *У порівн.*: се азъ посылаю васъ яко // овца посередъ волковъ боудѣте моудри, яко змїа и цѣли яко голоубїє (1556-1561 *ЛС* 49 зв.-50); тая унѣя нѣ отъ небесъ, нѣ отъ Іерусалима, нѣ отъ востока єи подано, але въ Рымѣ вылупи-лася, якъ змїа зъ єйца, а тутъ ядъ свой изливаетъ всюды (бл. 1626 *Кир. Н.* 14);

перен. (про нечисту силу) нечисть, погань: Ото жъ ва(м) даю мощь. настоупати на змїю. и на скоропію и на всакоюу силоу вражію и не боудеть вамъ ничого шкодовати (1556-1561 *ЛС* 262 зв.); и за(с) дла тѡго нехорошѡ ѡбѡ(в) носи(т), я(ко) да бѣ(з)печне на змїю скор'їтю, и всю силѡ вражію настѣпи(т), и аспидѡ и василискѡ гѡловѡ сокрѣши(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв.);

гидота, огида: Такъ и люде нѣкоторые, що своїми рѣками твѡратъ, // за добродѣтель почитаютъ, а що оу їншихъ рѣкахъ вїдаты, змїєю то титѣлѡють (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 945-946).

2. (*про скульптуру*) змїа, змїй: И увѣдалъ то царь Езекиа, ижъ Жидове, недовлеючи о покрасе церковней..., промежъ вещей церковныхъ свои фікгуры вымысливаючи, и около оной змїи ставили, съ тыхъ причинъ тую змию и зъ ихъ придѣлаными образцами сокрушилъ (Супрасльський монастир, 1580 *Пис. пр. лют.* 57); Мѣданаа змїа або гадина пѡки на землі лѣжала їйлта(н) ядомъ и трутїзною якобы заражала..., але на высѡки(и) дреу(к) в' поуци євнайстеи по(д)не-сенаа взираючи(м) живо(т) и здорова змїа приносила, чоуда ро(з)ные чинїла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 231).

3. (*біблійний образ диявола*) змїй: што са дотыче(т) ѡ змїю, то тоу котѡраа зраділа адама, жидѡве вчѣнїи не зѡвоу(т) єго быти дїавѡло(м), є(д)но прѡстою змїєю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 4); Адамъ и Ева за грѣхъ преступленїа заповѣди Божей и за невизнанье на себе грѣха (але той на невѣсту, а тая на змїю складали) были зъ рая на землю вигнаны (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 821); Не азъ, Адаме, по то(и), которїи мя наоустил змїї, и сам мѣ з древа яблко спѣстил (I пол. XVII ст. *Рез.* 169).

Див. ще ЗМІЙ.

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМІЙ *див. ЗМІЙ.*

ЗМІЯ *див. ЗМІЯ.*

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМІЄВІЙ *див. ЗМІЄВІЙ.*

ЗМІЄВЫЙ *див. ЗМІЄВЫЙ.*

ЗМІЄОБРАЗНЫЙ *прикм.* Змієподібний: ліхи тые змієобра(з)ные шепта(л)ци, которы(м) нїши єввы во(л)но нахилаютъ оухо, показѡютъ имъ сли(ч)ные в поста(в)кахъ и слов'ка(х) яблу(ш)ка, а при ни(х) мож'ность и славѡ света тѡгѡ, зачимъ ю(ж) и адамовѣ даѡтса зводити (Острог, 1587 *См. Кл.* 2 зв.).

ЗМІЙ *див. ЗМІЙ.*

ЗМІЛОВАТИСА *див. ЗМИЛОВАТИСЯ.*

ЗМІЯ *див. ЗМІЯ.*

ЗМІА *див. ЗМІЯ.*

ЗМОВА, ЗЪМОВА *ж. 1.* Домовленість, угода, умова: Я князь Василей Михайлович Сенкг̄шковича ковелский, визнаваю...: Мѣл єсми змовѡ з господином и братом моим...: мы взяли єсмо промежкѡ себе сѣди полюбовныи с обѡ сторон (Вільна, 1522 *AS* III, 231); Бѣдѣчи в добром здоровѣ и в целом розумѣ,... вчинил єсми змовѡ с княземъ Василемъ... Ковелскимъ (Задиби, 1536 *AS* IV, 49); Єслижбы котѡраа сторона // ...подле заста-новѣна своего конца приймовати не хотѣла

и который ростыркъ вчинила, тогда дрѣгое стороны сѣди, которая змове и ѿгоде своей досыть ѿделаеъ, мають там... справедливост и сказане наконец вчинити (Львѣв, 1537 *AS* IV, 92-93); в тотъ часъ твоя милость вчинилъ съ Нами змову о мыта Наши (Краків, 1537 *PEA* I, 210); А так мы ведле оное змовы своей до Шайна въ снѣдалнѣю годинѣ приехали (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); Петрѣ Загоровский, маршалок господарский, вчинил зо мною змову и постановене под тымъ обычаемъ (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 266); оучи(т) на(с) того при(т)ча еѿ(г)лскаа ѿ робѣтника(х) вѣ винницы, которы(м) каза(л) г(с)дѣ вѣ вecho(р) ведлоугъ змовы заплѣтоу дѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229 зв.); Сречѣнїе: Оумѣва, змѣва (1627 *ЛБ* 120); его м(л)... слышачи таковую збоку на (з)мове зъ стороною позваною учиненую и занесеную протестацию... протестовалъ (Київ, 1643 *ДМВН* 247); учинивъшы сполную змову и раду до вышѣменованого костела... неакогос Яшъка дяка и инъшых своих справъцовъ,... рассказавъшы инымъ, абы, штоколевкѣ там найдутъ, до монастыра до них принесли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269).

2. Змовини, заручини: Якожъ княз Роман то все мает пополнити под обварѣнкомъ закладов господарских,... а естълибых я... сее постановене взрѣшил, тогда маю зарѣки господарю, королю Его Милости заплатити шест тисечей копѣ грошей..., а дѣвка моя, панна Александра, вже бѣдетъ вольна ѿ тое змовы (Берестя, 1558 *AS* VII, 35); ку skutечному доконченъю оное змовы наше..., сполне зложили есмо рок венчанъю (Овруч, 1565 *АрхЮЗР* 8/III, 95); тогда поготову и пан Семашко жадное змовы заочное о сестру свою а дѣвку жоны моей без позволения панны чинити не мог (Луцьк, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 127).

Див. ще ЗМОВЕНЄ, ЗМОВИНЫ.

ЗМОВЕНЄ, ЗМОВЕНЪЄ, ЗМОВЬ-ЛЕНЬЄ с. 1. Домовленїсть: Где ж и тую дѣвку панну Ганну передо мною на вряде ставили, которая очевисте а устне... сознала, иж не сама своволне а ни теж поневолене, одно по доброй воли своее... и за позволенемъ... приятелей своих звышпомененых и змовенемъ ихъ самых, за пана Федора Ивановича Шишку в малженство пойти зволила и пошлюбила (Володимир, 1575 *АрхЮЗР* 8/III, 289); **учинити змовь-ленье** – домовитися: ту на сей часъ стати не могъ, а то учинилъ змовьленье з мѣщаны Львовскими нового братства (Берестя, 1594 *АЗР* IV, 74).

2. Заручини: водле того змовенъя нашого тому веселю зложили, от змовеня за три годы, который рок припасти маеъ въ року... тисеча пят сотъ шестьдесят семомъ (Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 48).

Див. ще ЗМОВА, ЗМОВИНЫ.

Пор. ЗМОВИТИ.

ЗМОВЕНЪЄ *див. ЗМОВЕНЄ.*

ЗМОВИНЫ *мн.* Змовини, заручини: Тая дѣвка моя, подлугъ опису моего, который я учинилъ при змовинах с панею тещею своею, мела была быти охрищена по вѣри матки своее и по обычаю греческого закону, за што я попал въ заруки жоне моей и паней тещи (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 19).

Див. ще ЗМОВА, ЗМОВЕНЄ.

ЗМОВИТИ *дїєсл. док. 1.* (з ким) Домовитися: а так мы съ сѣдами княза Андрѣа Кошерского, с паномъ... Гѣлевичомъ... змовили и на том есмо застановили, иж мѣли есмо в патнищѣ ѿстаточнѣю перед нашими Рѣскими запѣсты до имени княза Ковельского... зъехати са въ снѣдалнѣю годинѣ (Ковель, 1539 *AS* IV, 182); Я, Александро... Кошерский... даю ведати..., ижъ... з воли сполное наше..., змовил и постановилъ... з... княземъ // Чороторыскимъ, ижъ его милость... маеъ дати

дѣвку свою кнежну Марину за сына моего Лва в малженство (Підліси, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 49-50); А такъ з ними змовивши и пришо(л) до Ха. Тоу(ж) ап(с)лы спытали его, // где онъ бы(л)? А онъ рекъ: “инѣшею простою сте(ж)кою емъ перешо(л)” (XVI ст. *УС Трост.* 51-52); свѣщенни(к) сихо(в)ски(и) іоаннѣ, лазара сѣна своего да(л) учити писати абы ѿмѣлѣ скоропи(с), и ины(х) бж(с)твенны(х) надкѣ, змѡвилѣ до велико(д)не бы(ти). ему за то має(т) дати три(д)ца(т) гроши(и) и во(з) дро(в) или што ла(с)ка его (Львів, 1596 *ЛСБ* 91, 4 зв.).

2. (кого) (*пообіцяти віддати заміж*) змовити: хотячи я то мощно, а не ѡтменне мети,... зарѣчил и змовил есми твою внѣчкѡ мою,... в малженство князю Дмитрию Федоровичѡ Сонкгѡшковича, старосте Житомирѣскомѡ (Городище, 1551 *АС VI*, 107); Я Василей Загоровский, маршалокъ его королевское милости,... змовилѣ есми и пошлюбилѣ въ стадло малженское за себе... кнежну Катерину (Клевань, 1570 *АрхЮЗР* 8/III, 206); которы(и) те(р)ми(н) и(х)... м(л) не ведати для которое, причины зволокли были..., за чи(м) на и(н)ши(м) те(р)минѣ... поменѣню сестрѣ свою в ста(н) светобливы(и) ма(л)же(н)ски(и) за є(г) м(л) пана теодора тишѣ яко бы(л) змови(л) дава(л) (Житомир, 1618 *ЛНБ* 5, III 4056, 38).

3. (*сказати, промовити*) змовити: потомъ самъ реклѣ: Многѣи бо змовят мнѣ во ѡный днѣ судный. Гѣ не оу твоє лі имя пророковалі есмо, и не твоим лі именѣмъ бѣсы прогонѣлі (Володимир, 1571 *УС Вол.* 50); “Ахъте мни, ахъте мни! Люди змовятъ же владыка попа втопилъ!” (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 238); еслижъ розѡмѣшъ же самомъ єдино(м) петрѣ вса црковъ бываєтъ бѣдована, штожъ змовишъ, и о иоанѣ снѣу громовомъ, и о кождомъ ѡ(т) ап(с)ловѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 98); А с паномъ

Красовским ся не поеднает, если змовит: “Еретик есть и отступник” (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 193);

(що) (*молитву*) проказати, *діал.* змовити: венедикта... бѣлаа. то коли ѡгневаа немо(ч) дрѣжати боуде(т) възми бѣлои венеди(к)ты коре(н) или былинѣ я(ж) на(д)щєср(д)цє и змо(в) .г. ѡ(ч)наши боуде(т) з(д)равѣ (XVI ст. *УТ* фотокоп. 3); розказано збиратиса до сѣбѡрѣ до костела, пристѣпѣючи ко ѡлтареви... прикладнѣвши на колѣна, змовити пѣтъ, ѡ(т)чена(ш) (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 159 зв.).

4. (кого) (*привернути на свій бік*) принадити, збавити: а ннѣ покинувши все на на(п)а(сти) мусимо накладати, поневажъ всегда(ш)ни(и) нашѣ сопоста(т) єпи(с)копѣ лво(в)ски(и)... змови(л) собѣ нѣякого(с) екза(р)ха Деѡнисѣя архієпѣ(с)па ту(р)новского (Львів, 1593 *ЛСБ* 225).

Див. ще **ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВЛѢТИ, ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВИТИСЯ *див. ЗМОВИТИСЯ.*

ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВИТИСА, ЗМОВИТИСА, ЗМОВИТИСЕ, ЗМОВИТИСЕ *дієсл. док. 1.* (з ким і без додатка) (*погодити між собою якісь дії*) змовитися, домовитися: А так мы в том змовивши сѣ поспол з маткою нашою... и с порадою приателєй нашихъ,... просили есмо княза Федора... абы Єго Милост дал нам тисачѣ (коп) грошей (Володимир, 1542 *АС IV*, 311); мы... змовившися всѣ весполѡкъ, дали есмо тое право о ставѣ на сконъченѣ, обведши границѣ (Свищѣв, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 28); мисковая гаска... и(з) дочками свои(ми)... та(к)же и(з) зятеми своими... визнали и(ж) ѡчинили межи собою згодѣ и(ж) сѣ змовили на ѡдно слово (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); На кого зє(з)воля(т) братя не маєтъся вымовляти... естли его братя выпѣстятъ змовившися таковы(и) сѣ може(т) вымовити (Перемишль, 1600 *ПВКРДА* II-1, 6).

2. (з ким) (*зробити змову, укласти таємну угоду для здійснення певної мети*) змовитися: па(н) н̄шг̄... на(м) всимъ ты(м) же кара(н)ємъ грози(л) и ино ста(р)шии н̄ши змови(в)шиса зо всими нами ѿ(д)носта(и)ною мы(с)лѹю и радою зобра(в)шиса вси на ѿ(д)но ме(ст)це поготову бы(ли) яко вже бы(ло) вно(ч) ѿ ко(л)ко годи(н) ѿ дворя єсмо вломилися и ты(х) люде(и) з везе(н)я выпусти(ли) (Кременець, 1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 20 зв.); ган̄ъна мон̄ъто(л)товна... ѿстѣпила до сокаля на я(р)марокъ тамъ же змовив̄шиса з жолнеромъ... котромъ вшит̄ъке с̄ме пенен̄гды(и) конє(и) и цокольвекъ маен̄гтно(с)ци на тен̄ъ часъ мое(и) при не(и) было ѿнем̄ дала (Луцьк, 1580 ЖКК I, 183); И довєлисмо ѿ судѣ, за котры(м) то листо(м) виправиль собѣ ѿ(т) его к(р) м(л) комисію на па(с) змовы(в)шиса з владыкою луцки(м) (Львів, 1593 ЛСБ 225); И змови(в)шисе с тымъ... Ган̄со(м) и тестє(м) того Ган̄са... робєчи поташъ в лєсє(х) мои(х) закѣпны(х) за п̄зи мое... потає(м)не вывозиль... и... продава(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 37); менованы(и) пан̄ъ Бєлє(ц)ки(и)... маючи знаємость з Ївано(м) Водянико(м), во(и)то(м) чер̄ъни(ц)ки(м), з котры(м) змови(в)шиса и нарадив̄шиса добре, по(д)даныхъ паню(и) протє(с)та(н)ти(с) з ро(з)ныхъ має(т)ностє(и)... // зо всими має(т)ностями выпровади(т) (Житомир, 1650 ДМВН 192-193).

3. (за кого) (*домовитися про одруження*) змовитися: его милост вымовил ся мне пилными потребами, иж там быти не мог, але жоне моей скончити и змовити се за князя Януша Четвертенского радил... панна Богдана... з волеи родительки своєї, за себе ровного, зацного, родового чоловіка... в малженство ест змовена (Луцьк, 1569 АрхЮЗР 8/III, 127).

Див. ще **ЗМОВИТИ, ЗМОВЛѢТИ, ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВИТИСЯ див. **ЗМОВИТИСЯ.**

ЗМОВЛѢТИ дієсл. недок. (з ким) (*погоджувати що-небудь*) домовлятися: котры послове кролѣ его мл(с)ти с̄ъ наши(м) г(с)п(д)ре(м), воеводою его мл(с)тію змовлѣючи, де(н) и мѣсто назнамен̄ю(т) и запиш̄(т) та(к) я(к) бы то наиборзо и // слѣшно могло бы быти (Люблін, 1506 Cost. DB 440-441).

Див. ще **ЗМОВИТИ, ЗМОВИТИСЯ, ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВЛЯТИСЯ, ЗМОВЛАТИСЯ, ЗМОВѢЛАТИСЯ, ЗМОВЛАТИСЬ дієсл.

недок. 1. (з ким) (*погоджувати що-небудь*) домовлятися: колодеза в зам̄кѣ нєть але можєть быти, якожъ са староста тамош̄ни(и) з̄ъ земаны роби(т) змовѣлалъ (1552 ООвр. З. 100); С̄въщав̄аюса: ѿмовл̄аюса с̄ ки(м), змовл̄аю(с), с̄звол̄аю с̄ к̄мъ (1627 ЛБ 126); С̄въщав̄аю: ...Оугѣж̄ю кого с̄ ки(м), с̄глас̄ю(с), змо(в)л̄аюса, згажаю са с̄ к̄мъ (Там же).

2. (на що) (*укладати таємну угоду для здійснення певної мети*) змовлятися: Такъ против Христа сходятся и змовляются на забите Его Ирод, Пилат, князеве земские, архиереє и книжники, и фарисеи и вес народ (опроч немногих) кричит: “распи, распни Его” (Вільна, 1600 Катех. 42); трафілосє и(ж) два рез̄анцы комѣр̄ни ро(з)гн̄ѣвалиса на цр̄а и змовл̄алиса на смєрт̄ь и заб̄ит̄є его (серед. XVII ст. Хрон. 378 зв.).

Див. ще **ЗМОВИТИ, ЗМОВЛЯТИ, ЗМОВИТИСЯ.**

ЗМОВЛАТИСЬ див. **ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВЛАТИСЯ див. **ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВѢЛАТИСЯ див. **ЗМОВЛЯТИСЯ.**

ЗМОВЛЕНЬЄ див. **ЗМОВЕНЄ.**

ЗМОВЫТИСЯ див. **ЗМОВИТИСЯ.**

ЗМОГА ж. (*спроможність, здатність що-небудь робити*) змога: Бо єслиже д̄ша не б̄де(т) в̄прѣдъ з̄гѣтована на д̄бр̄їи д̄ѣла, в̄єд-

лѣгъ змѡги, не дадѣтъ ей ѣсти бара(н)ка (Вильна, 1627 Дух. б. 367).

Див. ще ЗМОЖНОСТЬ.

ЗМОГАТИ *дієсл. недок. (бути в стані, в силах що-небудь робити)* могли: Кѡл'кѡ тобѣ Гдѣ Бгѣ твоѣ зезволаѣтъ, и ты понѣсти змогаѣшь, тѡлкѡ з начаткѡвъ вѣчногѡ ѡногѡ блаженства южѣ заживаѣшь (Вильна, 1620 См. Каз. 24 зв.).

ЗМОГАТИСА, ЗМОГАТИСЕ *дієсл. недок.*

1. (*воювати зі зброєю в руках*) змагатися, боротися, битися: Оучинилъ тѣды бгѣ дна ѡнагѡ и Авіана црѣ хананѣйскогѡ предъ сынми Израїлевыми оунижоны(м), котѡрыи, што днѣ се змогали, а мѡчною рѣкою глумили и авіана црѣ хананѣйскогѡ ажѣ его згладили (серед. XVII ст. *Хрон.* 175 зв.).

2. (*чинити опір*) опиратися: Змогалиса и чарѡвники але не могли оучинить, и рекли чарѡвники до фараѡна: моцѣ то бжаа єсть (серед. XVII ст. *Хрон.* 85).

ЗМОЖНОСТЬ *ж.* Можливість, змога: повіннис'мѡ и мы подобити са Бгѣ, вѣдлѣгѣ змо(ж)ности силѣ нашихъ (1637 УЄ Кал. 933).

Див. ще ЗМОГА.

ЗМОКНУТИ *дієсл. док. (стати мокрим)* змокнути: Што дей видечи, отец Варсануфѣй, яко укривжоный... прибег дей до мене возного, которого дей видель есми жалосного, ошарпаного, болотомъ уплюсканого, од головы аж до ногъ змоклого, обнаженого,... ганебне збитого, змордованого и зраненого (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 1/VI, 364); Такое нещастя мое правило же(м) пана Лукияна не заста(л), а що бо(л)шая то(т) лы(ст) до Домны Єи м(л) писаны(и) коли(м) зє Лвова выеха(л) змокъ и нѣ во що ся ѡбе(р)ну(л), которого и не ѡ(т)дава(л) (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433, 1).

ЗМОЛЕСТОВАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (стп. zmolestowany)* втомлений, ви-

снажений: заты(м) веще(р) ся зближы(л) и змоле(с)тованые братия розешилися з ѡ(д)ложениямъ ѡстатнихъ справо(к) а(л)бо пѣ(н)кѡвъ до бли(с)ко прышлои сесии (Львів, 1644 *ЛСБ* 1043, 63 зв.).

ЗМОЛОТИ *дієсл. док. (перетворити у борошно)* змолоти: А до шпиталѣ местскаго Кременецкаго рускаго по мирце жита, змоловышы у своемъ млыне,... во вѣчѣныя роды я самъ, и по мне потомки мои давати повинни будемо (Луцьк, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 609).

ЗМОЛОТИТИ *дієсл. док. (відокремити зерно від колосків)* змолотити: ваша бы милость на тую зиму рассказали бы тымъ писаремъ дворовъ нашихъ самимъ по тымъ дворомъ ѣхати, и, подлугъ реистровъ ихъ, въ которыхъ описаны гумнанаши, по колку согъ бочокъ жита змолотивши спродати (Краків, 1538 *АЗР* II, 347); тыежѣ по(д)даные... пашню всякѡ пови(н)ни жати лето дво(р)ными сохами взорати могѣтъ поспратати змолотити и ко // млынѣ кгде кажѣтъ ѡ(т)ве(з)ти (Черногород, 1578 *ПВКРДА* III, 57-58); молочу, змолотивъ (Львів, 1591 *Адел.* 160).

ЗМОЛОТНИКЪ *ч.* Молотник: ѡ(д)но(ж) мене за то проси(л) и падаро(к) ми да(л) абы(х) емѣ тоє жито в гу(м)не мое(м) поставити дозволи(л) и тепе(р) де(и) тоє жито змолотники є(с)ковы молота(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 2); застали єсмо в гу(м)нѣ змолотнико(в) которые жито молота(т) и поведилиса є(с)ковыми змоло(т)никами (Там же, 3).

ЗМОЛОТЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Змелений, змолотий: сѣмлѣны(и): З'молѡты(и) (1627 *ЛБ* 64).

Пор. ЗМОЛОТИ.

ЗМОЛОЧЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Змолочений: Стлачѣнный: Змолѡчѣнный,... стѡвчѣнный (1627 *ЛБ* 121).

Пор. ЗМОЛОТИТИ.

ЗМОРДОВАНЕ, ЗМОРДОВАНЯ, ЗМОРДОВАНЬЄ, ЗМОРДОВАНЬЄ, ЗЪМОРДОВАНЬЄ с. (смп. *zmordowanie*) (мука, катування, побиття) мордування: А потом, привезши дей мене на Волын, до йменя своего Жаскович,... у светлочку малую до везеня осадил,... гдем великого зимна,... голоду, через чотыри недел седечи, уживала, терпечи от него уставичне збитя, змордованя и наруганя (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135); ись которого збитья и змо(р)дованья якобы вже и (в) животе ее не было (Луцьк, 1577 *ЖКК* I, 80); тые по(д)даные ѡ(т) великого зби(т)а и (з)мо(р)дованья дале(и) з нимъ ити не могъли (1577 *ЖКК* I, 88); я с того тяжького болю с того света зыйти мушу от змордованя мужа своего (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 361); Та(м) же мне, во(з)ному, напе(р)ве(и) ѡказаль па(н) Миха(и)ло Си(н)гае(в)ски(и) зби(т)е и змо(р)дова(н)е свое (Щеніів, 1605 *ДМВН* 63); Сава, чре(з) ши(и): Наверне(н)е, невола, а(б) сивизна, а(б) змордова(н)е (1627 *ЛБ* 230); Писаны(и) Тотъ Позовъ в жалобе ѡрожное Єе м(л) Панєе Кристины Стравиньское... ѡ кгвальтовъны(и) Наез(д) На домъ Єе албо на дво(р) в селе мизине... и зневагѡ ѡсобы ее шъляхе(ц)кое, збы(т)е змо(р)дованье ѡша(р)панье ее (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 177); от которых разовъ и тыранского // збитя и змордованя оденъ... осмого дня месеца марца, а другой... пятнадцатого дня... Пану Богу духа поотдавали (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 8/III, 615-616);

(вичерпання сил) утома, виснаження: неха(и) идѣтъ не борони неха(и) идѣтъ кгды до змордована ѡбы(и)дѣтъ цалы(и) рынокъ весоло и ѡхотне до насъ вернѣтсѧ (к. XVI ст. *Розм.* 56); А... та(к) цѣлы(и) днѣ и ночь хѡдачи по пѣстѣни... частью ѡ(т) змордована доро(ж)ного, частью ѡ(т) голодѡ и прагнѣ-

на..., поклакнѣвши молилисѧ... и в'... млтвѣ сконѧли (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.).

Пор. ЗМОРДОВАТИ.

ЗМОРДОВАННИЙ див. **ЗМОРДОВАННЫЙ.**

ЗМОРДОВАНЬЄ див. **ЗМОРДОВАНЕ.**

ЗМОРДОВАНЬИЙ, ЗМОРДОВАННИЙ, ЗМОРЬДОВАННИЙ дієприкм. 1. У знач. прикм. (скатований, збитий) змордований: слышачи там быть завартого чоловека невинного, збитого и змордованого, болшей такой соромоты... церкви Божое не могучи терпити, отбилom замокъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 1/VI, 310); видель помененныхъ мещанъ и подданихъ мліевски(х) раненихъ битихъ и змордованныхъ яко в протестаціи поменилъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2011, 1 зв.).

2. У знач. прикм. Змучений, втомлений: Истѡмленный: Змордѡванный, ѡфатигѡваный (1627 *ЛБ* 51); Оусѣл' теды Хс... на земли, змордѡваномѡ своѣмѡ тѣлѡ, чинилъ ѡ(т)-починокъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 260).

3. У знач. ім. Змордований, -ого: Єв(г)-листа выписоуе, иже хс в прит'чи зморьдован'ныхъ, галилеискихъ напинаетъ, абы чинили покааніе, приводачи неплѡ(д)ную смоковницу. якъ тыжь женоу, котораа лѣ(т) иі ко(р)чена была, оуздоровлѣвае(т) (1556-1561 *ПС* 279).

ЗМОРДОВАНЬЄ див. **ЗМОРДОВАНЕ.**

ЗМОРДОВАНЬЄ див. **ЗМОРДОВАНЕ.**

ЗМОРДОВАНЯ див. **ЗМОРДОВАНЕ.**

ЗМОРДОВАТИ дієсл. док. (смп. *zmordować*)

1. (кого) (скатувати, збити) мордувати: па(н) Богда(н) гарасимови(ч) ни(т) видѡма в которы(и) обыча(и) не маючи до него никоторое причины... наехавши ѡпо(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) и зрани(л) ле(д)во живого зостави(л) (Київ, 1501 *ЦНБ* II, 21039, 1); мене дей теодора збили, змордовали (Володимир, 1569

АрхЮЗР 1/І, 16); панъ Стефа(н) Мелене(в)-ски(и)... жонѧ мою на (и)мя Пола(г)ю... кие(м) зби(л) змо(р)дова(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 23); Насана збито, змордовано и маетность зъ дому побрано... Ярмоша збито, змордовано и сермягу знято (Житомир, 1618 АрхЮЗР 6/І, 391).

2. (кого) Змучити, втомити: таа дорога бѣркована такъ прикраа ижъ мя всего змордовала на конахъ теды поѣдемо (к. XVI ст. Розм. 38 зв.); поу(т) такъ та змордѣтъ, же лѣдвѣ силъ ти стѣне(т) на несѣна кр(с)та (поч. XVII ст. Проп. р. 182); ажъ кгда... пришли есмо до маетности пана Лемешовы..., на ночѣлегъ, яко люде дорогою не малою змордованные,... кгда вже есмо мели выходитъ съ того села Бежова... пана Григоря Пашкевича... непристойне забилъ и замордовалъ (Житомир, 1611 АрхЮЗР 3/І, 176).

ЗМОРДОВАТИСЬ *див.* **ЗМОРДОВАТИСА.**

ЗМОРДОВАТИСА, ЗМОРДОВАТИСЬ *дієсл. док. (втомитися, змучитися)* змордуватися: Былъ тыжь тамъ и колодазь іаковль [стоу(д)на або криница] а іс яко то зъ дороги з'мор'довалъ(с) // и сѣлъ на(д) колодаземъ (1556-1561 ПЄ 353-353 зв.); Єще маєшь ити до горы олівной, гдѣ са та(м) змордѣшь, же кровъ и водѧ нѡвы(м) спотѣна спѡсобѡ(м) зъ тѣла твоего вѣллашь (поч. XVII ст. Проп. р. 182); Іліа пр(ѡ)ркъ гды незбѡжної єлзавѣлѣ срогѡсти и преслѣдована оуходилъ, и южъ длѣго оутѣкаючи змѡрдовавшиа ѡ(т)почине(т) собѣ по(д) тѣне(м) дерева яловцового трохи ѡ(т)почивати поча(л) (Там же, 297 зв.); свѣтъ вашихъ ненавидитъ дѡша моа, стѣлы са миѣ тажаремъ, змордовалемъ са несѣчи (Київ, 1637 УЄ Кал. 1019).

ЗМОРЕНЬ *див.* **ЗМОРЕНЫЙ.**

ЗМОРЕНЫЙ, ЗМОРОНЫЙ, ЗМОРЕНЬ *дієприкм. (доведений до фізичного виснаження, стомлений)* зморений: также насъ, такъ

помордованныхъ, змороныхъ голодомъ, утрапѣныхъ везенемъ, тые то посланцы Боровицкого отбегли (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/І, 140); боудѣчи богѣты(м) и вѡльнымъ, слоугѡю и... наймитѡ(м) не(н)дзымъ ста(л)са... а если бы са ѡ(т)чаалъ своѣго живота,... не достѣпилъ бы того чого достѣпилъ. наѡстѣтокъ голодомъ боудѣчи змѡренъ, мѣзе(р)нѣишѡю на(д) всѣхъ по(д)нѣлъ бы смѣртъ (Острог, 1607 Лѣк. 29); Позрѣте на даниила ѡ(т) всѣ(х) ѡпоущенного... ше(ст) днѣй южъ пѣне чекає(т) гѡлодо(м) зморѣный лѣски твоей (поч. XVII ст. Проп. р. 157 зв.).

♦ **змореный сномъ див. СОНЬ.**

ЗМОРОЖЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., переп.* Стриманий, затамований, угамований: писмо стѡе придає(т), на морѡзѣ, же жа(д)ны(м) спѡсобо(м) не мѣли дѡсы(т) на само(м) ср(д)ца вмер'твѣню, але те(ж) и позвѣрхо(в)ного члѣка в'зрѡщѣна и запалѣна прирѡжѡное, за пѡводѡ(м) по(в)ста(г)лѣвости зве(р)хнего морѡзѡ, мѣли зморѡженѡе (серед. XVII ст. Кас. 9).

ЗМОРОЗИТИ *дієсл. док.* Зморозити, заморозити: Аггль: ...въ не(м) же ѡгнь пали(т), а не спалитъ, мразъ стужаетъ, а не заморозитъ (Чорна, 1629 Діал. о см. 278).

ЗМОРОНЫЙ *див.* **ЗМОРЕНЫЙ.**

ЗМОРЩАТИ *дієсл. недок. (що) (морщити лице, робити гримасу)* зморщувати: колі поститесь не бывайте ж як ліңемр̄ниці тужта (!) зморщают ліца свои, абы показалі себѣ людем иж посникаютъ (Володимир, 1571 УЄ Вол. 47).

ЗМОРЩЕНЄ *с.* Зморщування: Кааѡъ: Згромаже(н)є, а(б) зморщєн'є, а(б) столчен'є (1627 ЛБ 213).

ЗМОРЩЕНЫЙ *дієприкм.* Зморщенный: Враскавый: Змѡрщєный (1627 ЛБ 17); чоло теж маєтъ зморщенное барзо и твар, а нус маєтъ долгий и кривый, як орловый (Вавилон, 1635-1636 АрхЮЗР 1/VI, 710).

ЗМОРЩИТИСЯ дієсл. док. (вкритися зморшками) зморщитися: еслібы того на ко(ж)дый дѣнь не прїймова́ло папава(п)а, ко́горове с чѣрева и с плю(ц) походи(т), тѣды бы скоу́ра ба(р)зо шпѣтне змо(р)щилася (Острог, 1607 Лѣк. 62).

ЗМОРЩКА ж. (складка на шкірі тіла) зморшка: Враска: Змо́рщка, скора на ста́ромъ тѣлѣ скорченаа (1627 ЛБ 17).

ЗМОРЬДОВАННЫЙ див. **ЗМОРДОВАННЫЙ**.

ЗМОЦНЕНЕ, ЗМОЦЪНЕНЕ с. (стп. zmocnienie) 1. (утвердження) зміцнення: оутве(р)ждѣніе, змоцѣне(н)е (1596 ЛЗ 66); Паматаю заправды же(м) того доводѣ пре(д) ты(м) оужива́лѣ, але тоежѣ частѣй мо́вити, и мнѣ лацнѣй, и кѣ змоцѣнію нашему ва́жнѣй (поч. XVII ст. Проп. р. 144); Соборѣ повше́хный зобраный былѣ вѣ Ко́нстантінопо́лю, за росказа́ніемъ Цыса́рскимъ и Стѣхъ Патріа́рховѣ, кѣ змоцѣнію и стверже́нію Сѣмого Собора, и кѣ збо́рѣнію ново вѣниклои Латі́нскои е́реси (Київ, 1619 Гр. Сл. 222);

(підтвердження) зміцнення: Вша(к) же судѣ а(л)бо уря(д)... по усыпаню копыцовѣ для стве(р)жения и (з)моцѣнения тыхѣ же грани(ц) апеляции стороне афекту́ючо(и) до суду... допустити повиненѣ естѣ (Ісаіки, 1643 ДМВН 255).

2. (моральна допомога) підтримка, підкріплення: Сѣргіи за́сь Патріа́рхъ стѣи о́бразы Бжѣ́и Мт́ре, а звла́ща на кото́рыхъ Збаві́тель мл(д)нецѣ выра́жений на рѣка́хъ Матері́нски(х) но́шонѣ быва́етѣ: тѣи взавши, проході́лѣ по мѣрамъ мѣсци́мъ, тѣмъ вѣправдѣ змоцне(н)е подаючи, а Ва́рваромъ проті́внымъ бо́азнѣ... и погі́белѣ, кото́рыи то неприя́телѣ ма́ло были на мѣсто настѣпи́ли, але по́тымъ рѣхло погі́нѣли (Київ, 1627 Тр. 659); Хри́зма, а́лбо миропомаза́ніе, ко́торое е́стѣ потверже́нѣемъ Крѣ́щеніа сто́го, и // змоцне́нѣемъ и оузбро́енѣемъ Креще́ного

жолнѣ́ра Хр̄(с)то́вого,... быва́ло за ча́совѣ ап̄(с)лски(х) чере́зѣ вложѣ́нѣ рѣ́кѣ (Львів, 1646 Зобр. 42-42 зв.).

Див. ще **ЗМОЦНЕНИЕ**.

Пор. **ЗМОЦНИТИ**.

ЗМОЦНЕНИЕ, ЗМОЦНЕНІЕ с. Те саме, що **змоцнене** у 2 знач.: на крѣ́пко змоцнение фунда́менту вѣ́ры и будова́ния евангелѣ́скихъ заповѣ́дей учинков им Христос рече (1600-1601 Виш. Кр. отв. 168); А гдѣ да́ровѣ дава́нѣ, ко́торое зѣ зезво́леніемъ Оцѣ́вски(м) и Снѣ́овски(м) става́етѣса,... на змоцне́ніе и посва́че́ніе го́дныхъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 245).

ЗМОЦНЕНІЕ див. **ЗМОЦНЕНИЕ**.

ЗМОЦНИТЕЛЬ ч. Ревнитель, адепт: Уважай, ижѣ Христосѣ поспѣ́шникомъ або спол-роботникомъ, и змоцнителемъ пропо́вѣди ихъ чере́зѣ послѣ́дуючіи чуда, якѣ самѣ одинѣ найвы́шшій пасты́рѣ (Київ, 1621 Коп. Пал. 422).

ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦЪНИТИ дієсл. док. (стп. zmosnić, стч. zmosniti) 1. (що) Підкріпити, підтвердити: и о́вше(м) водлѣ пра(в) выше(и) поданы(х) приви́ле(и) лю́бе(л)ски(и) то змо(ц)нилѣ и зава(р)лѣ (Володимир, 1569 ЖKK II, 198); Уважѣ́тежѣ то в.м. у себе: ...если годитѣ́ся теперешні́мъ еписко́помъ того зѣ до́рымъ сумне́нѣемъ одѣ́ступити, што предко́ве ихъ постано́вили, (и) собо́ромъ вселенскимъ утве́рдили, прысе́гами змоцѣ́ни-ли? (Вільна, 1599 Ант. 965); Ано што ю́жѣ сѣ́боровѣ повше́(х)ни(х) дѣ́кретами змо́цнено, безѣ вы́крѣ́тацтва, и безѣ пы́та́нѣа, чті́ти и поважа́ти потре́ба (Дермань, 1605 Мел. Л. 8); На ре(ч) ниже(и) менові́те в томѣ квите выра́жонѣ́ю даны(и) ко́торого во все(м) ѣс(т)ны(м) ѡ́чеви(с)ты(м) и доброво́льнымъ Созна(н)е́мъ Свои́мъ Стве(р)дивѣ́ши и змо(ц)-нивши Проси(л) абы При́ня(т) и до кни(г) ѡ́писа(н) бы(л) (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 36); Кото́рого [квита] пода́вши и во всі́мъ оно́го устнымъ оче́вистымъ и доброво́ль-

нымъ сознанемъ своимъ ствердивши и змоцнивши, просиль, абы былъ принять и до книгъ уписанъ (Житомир, 1650 *ЧИОНЛ* VIII-3, 20).

2. (що) Зміцнити, укріпити: А ты Николаю не злѣкнешься такъ великій и мѳцный кгрѣнтъ всего Бо(з)ского дѳмѳ непокалѣной вѣры нашої, залѳженный вперѣдъ ѱ(т) сѣмо-го Ба, потѳмъ ѱ(т) такъ мнѳгихъ и такъ великихъ и зѣцны(х) Сты(х) ѱ(т)цо(в) зложеный и змѳцненный, штѳрмами софѣзмацкими... збѳрити и ѱбалѣти сѣлѣючися (Киѳв, 1619 *Гр. Сл.* 202); Тѣя Вѣра весь свѣтъ змоцнѣла (Киѳв, 1637 *УС* Кал. 82); Бѣрзо в' кѳнштахъ Марсѳвыхъ, мѳжне сѣтъ клеѣноты Котры(х) собѣ набыли Прѳдкѳвъ твоѣхъ цѳнѳты... Кр(с)тѳмъ стѣмъ сѣтъ змоцнѣны (Львѣв, 1642 *Бут.* 1 зв.).

Див. ще **ЗМОЦНИТИСЯ, ЗМОЦНЯТИ, ЗМОЦНЯТИСЯ.**

ЗМОЦНИТИСЯ *див. ЗМОЦНИТИСЯ.*

ЗМОЦНИТИСЯ, ЗМОЦНИТИСА, ЗМОЦНЫТИСА, ЗМОЦНИТИСЯ, ЗЪМОЦНИТИСЯ *дѣсл. док. (стп. zmocnić się)*

1. (*набратися сили, стати мѣцнѣшим*) змѣцнитися, змѣцнити: и скочи(в)ши на ни(х) члѣвкъ то(и) в которѳм) бы(л) ду(х) злы(и) и(з)мо(г)ши и(х) змо(ц)ни(л)сѣ и(м) так и(ж) наги и поранены ѳтекали з дому ѳного (II пол. XVI ст. *КА* 103); печенѣгове... кѳды сѣ змо(ц)нили а ѱбачили и з неволѣ сѣ рѣсако(м) виломили коза(ц)ство(м), живно(с)ти шѣкали (1582 *Кр. Стр.* 65 зв.); И такъ почѣлъ Пале-мо(н) лѣба, ѳныхъ Нарѳдѳвъ приводѣти до дѳбрыхъ ѳбычаѣ(в), а змоцнѣвшисѣ на ѳномъ мѣсцѣ, розмнѳжилъ и ро(з)шѣривъ Гранѣцѣ своѣи (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 3 зв. нenum.);

(в кому і без додатка) (*дѣстати пѣдтримку*) змѣцнитися (ким і без додатка): того врядѣника моего... и иншихъ сторожѳвъ, которые зъ ними того двѳра... пѣльновали, зъмоцнѣвшисѣ, кѣвалѣтовне оныхъ всѣхъ

зъ двѳра прочъ выгналъ (Луцк, 1591 *Арх ЮЗР* 1/I, 316); сѣ тѣми помѳчниками и людѣми своѣми белѣе головы, мужатки // и дѣвки уцѣвивѣе кѣвалѣтилъ, а, змоцнѣвшисѣ вѣ тѣхъ людѣхъ свѳвольныхъ и вѣ стрѣлбе военнѣой, ѣко одинъ непрѣятѣль поганскѣй настѳповалъ на здѳрове и мене самого (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 155-156).

2. (чим) Змѣцнитися, укрѣпитися: а тѣи которѣи были в'нѣтръ мѣста, и воѣнѣ прѳтивъ непрѣятѣлемъ точѣли, гѣды ѱбѣчили, же непрѣятѣль вѣ мѳри погѣнѣли, зѣразъ Бѳскою сѣлою змоцнѣвшисѣ, и Прч(с)тои Дѣви Бѣци мѳцѳю ѳгорѳжены зѳстѣвши, брѣмы мѣсцѣи ѳдомкнѣли, и крычачи,... на непрѣятѣль выбѣгѣли (Киѳв, 1627 *Тр.* 662);

(*поширитися, запанувати*) змѣцнитися: Та(к)жѣ ѱ справахъ црѣковны(х) ѳбмышлати ѱ школа(х) ѱ наѣка(х) шпитале(х)... во всѣ(х) па(н)ствахъ ѣго кѳ(р) мл(с)ти и и(м) далѣ(м) ты(м) абы сѣ всяки(и) ря(д) вѣзде ѳстано-вы(л) змоцни(л) и ѳтве(р)ди(л) (Берѣстя, 1590 *ЛСБ* 141); лѣжѣю прикрѣлисѣмѳсѣ; лѳ(ж), а непраѣда, змоцнѣлысѣ на землѣи (Киѳв, 1637 *УС* Кал. 271).

Див. ще **ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦНЯТИ, ЗМОЦНЯТИСЯ.**

ЗМОЦНИТИСА *див. ЗМОЦНИТИСЯ.*

ЗМОЦНЫТИСА *див. ЗМОЦНИТИСЯ.*

ЗМОЦНЯТИ, ЗМОЦНАТИ *дѣсл. недок. (стп. zmasniać)* 1. (що) (*укрѣплювати, робити стѣйкѣшим*) змѣцнювати: Патрѣкѣй мѳры мѣсцѣи змоцнѣлъ, и все ѣле прислѣшало на воѣннѣю потрѣбѣ приспѳсѳбѣлъ (Киѳв, 1627 *Тр.* 659).

2. (що) Скрѣплювати, пѣдтверджувати: мы мѣха(и)ло... мѣтрополѣтъ кѣевѣски(и)... ѳгляндѣвши ѣсѣмо ѳ привѣлѣ(и) ѱ(т) ѣго свѣтѣ(и)шѣе мл(сти) наданы(и) на манасти(р) свѣтого ѳнохрѣѣ... то(т) привѣлѣ(и) во вѣсѣ(м) си(м) листо(м) наши(м) змо(ц)няѣ(м) (Новѳгородѳк, 1590 *ЛСБ* 137); Которѣи прѣвѣды и не знаѳють и учѣтисѣ не зѣзволя-

югъ, але, фалшивыми опѣніями оплутаны, тоє теперъ чинягъ, што первѣи строили въ Маркелю, то естѣ зъ тыми, которыи имъ правду ознаимуютъ, пречатъ и самими собою ересь (Аріанскую) змощняють (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 506); То(т) ве(с) вы(ш)описанный Порадо(к), Поко(р)но(ст) на́ша в дх̄ѣ сто(м) поставови(в)ши (!) змощнае(м) и стве(р)жае(м) (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 52); ѡтверж(д)аю: Змощна́ю, твёрдо чиню́, ствержа́ю (1627 *ЛБ* 141);

(чого) (надавати ваги) змощнювати (що): Котóрого Соборѣ... Па́пѣжъ Рѣмскѣи здѣбилъ и змощна́ль пре(з) Пасхасѣа и Ликисѣа и Вонифатѣа, освѣчоныхъ намѣстниковъ свои(х) (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 218).

3. (кого) (морально підтримувати) змощнювати: А вѣдаю дѣбре же вѣрныхъ и власны(х) сновъ црковны(х) змощнае(т), а протѣвны(х) гризе(т), и тоє моє ѡбражае(т) казана, а найбарзѣи непрѣателей вѣры, которѣ дх̄ови сто́моу єднои хвалы зъ ѡ(т)це(м) и з сн̄о(м) не признава́ю(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 140 зв.); игѣме(н)... мае(т)... промышляти..., якъ малодѣшныхъ и хвѣючи(х)ся змощняти, я(к) боязливы(м) ср(д)ца додавати (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 69); а што естѣ цѣль на то́мъ мѣстѣ жебы звѣтазство на́дъ непрѣательми внѣтрными и позвѣрховными дарова́ти и на́съ протѣвко имъ оузброа́ти, змощна́ти, и посила́ти ра́чилъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 131); ѡнь вси тѣи припа(д)ки терплѣве знѣсачи, до-сконалою вѣрою себе змощна(л) (Вільна, 1627 *Дух. б.* 80); працѣющимъ помагае(т), ро(з)сла́бленъныхъ змощнае(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 745).

Див. ще ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦНИТИСЯ.

ЗМОЦНЯТИСЯ *див. ЗМОЦНЯТИСЯ.*

ЗМОЦНЯТИСЯ, ЗМОЦНАТИСЯ, ЗМОЦНЯТИСЯ *дієсл. недок. (стп. zmasniać się) (утверджуватися, набиратися сили) змощнюватися: братие, змощняйтес о Господеви*

и в силе mocy Его; облещѣтеся в зуполную зброю Божую, бысте мѣли стати протѣвко засадкамъ бисовскимъ (Вільна, 1600 *Катех.* 80); Поневажъ наша католицкая вѣра, ведлугъ Павла апостола,... змощняетсѣ... ростетъ и помножается и никгды не устае(т), чому-жъ вы... отъ оное утекаете и гордите и вшелякимъ способомъ протѣвитесѣ? (1603 *Пит.* 4); А вы змощна́йтесѣ, и ѡ(т) правды границъ, въ котѣрыхъ стоите, не оуклоня́йтесѣ (Київ, 1620-1621 *МІКСВ* 32); ѡтрочѣтко росло и змощна́лосѣ дх̄омъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 917); Чѣйте, сто́йте въ вѣрѣ, мѣ(ж)но собѣ почина́йте и змощна́йтесѣ, томѣ протѣвнаае(ст) бѣазнь незбѣжны(х) (Львів, 1646 *Зобр.* 30 зв.); тѣлько ты змощна́йсѣ, а мѣжне собѣ почина́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 160).

Див. ще ЗМОЦНИТИ, ЗМОЦНИТИСЯ, ЗМОЦНЯТИ.

ЗМОЦНАТИ *див. ЗМОЦНЯТИ.*

ЗМОЦНАТИСЯ *див. ЗМОЦНЯТИСЯ.*

ЗМОЦОВАТИ *дієсл. док. (стп. zmosować) (кого) виснажити, знесилити: а многѣи ты(ж) соу(т) которѣи бы рады оумерети в немочи своєю, или бѣдоу свою показати к(д)ы ю(ж) его змоцоуетъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 128 зв.).*

ЗМОЦЪНЕНЕ *див. ЗМОЦНЕНЕ.*

ЗМОЦЪННИТИ *див. ЗМОЦНИТИ.*

ЗМОЧИ *дієсл. док. (бути спроможним що-небудь зробити) змогти, здужати: но ѡбо того не достигнете, на што всади́лисѣ єсте, исти(н)ны лжѣю пребороти не зможете и сами исче(з)нете и погибнете, а исти(н)на живетъ, и жити бѣде(т) вовѣки (1598 *Виш. Кн.* 281); Треба тѣды было тоую сла́вѣ ѡ(т)-далѣти а́бы тѣло трѣпѣти змогло было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 269); Мо́щѣ: Здѣжати, змочѣ (1627 *ЛБ* 65); Потѣжныѣ преложѣныѣ запалчѣвы сѣтѣ, вина претѣ нехѣй не пѣют, жебы не забыли // премѣдрости, и справедливе сѣдѣти хѣдѣхъ не змѣгѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 95-96); Потыка́ймосѣ ра́чей мѣжествѣнно,*

абѣсмѡ нечѣстѣи бѣсы звѣтажили: еслибо-
вѣмъ страхъ Бжій ховаемо в' сѣрдца(х) на-
шы(х), ѣ распаматывана ѡ смѣрти в' дѣши
ѡбносіти бѣдемъ: бы те(ж) и всѣ бѣсы на
насъ збрѣйне боіоваѣли, жадны(м) спосо́бо(м)
шко́дити на́мъ не змо́гѣтъ (Львів, 1642 Час.
Слово 278 зв.); если бы не змогла оферовать
баранка возме́тъ па́рѣ синогѣрлицъ, або дво́е
голдѣа́тъ, одно на всесо́жже́ніе, а дрѣгое за
грѣ(х) (серед. XVII ст. Хрон. 119 зв.).

Див. ще **ИЗМОЧИ**¹.

ЗМОЧИ² дієсл. док. (кого) (знесилити)
змогти: скоро дей мя уколото у горло, влас-
не яко оса укусила, и зараз зашастѣло, из
светлицы бегучи, которого м дей угонити
не мог, бо была дей мене рана змогла (Луцьк,
1583 АрхЮЗР 8/III, 373).

Див. ще **ИЗМОЧИ**².

ЗМОЧИСА дієсл. док. Виснажитися,
ослабнути: неха́й са присмо́трити... я́къ мнѡ-
гѣ... проти́въ хорѡ́бѣ до́лгой // и срѡ́кгой,
спрѡ́стати, а если и оуме(р)ли, не дѣша ихъ
оуста́ла ѡ(т) хорѡ́бы, а́ле тѣло змо́гло́са
(Острог, 1607 Лѣк. 40-41);

(позбу́тися кінетично́ї енергі́ї) втратити
силу: и поведи(л) и(ж) то є(г) з ру(ч)ни́цы
пострѣлено тою(ж) кулею которою и пна́ его
и дла то(г) де(и) же са кула змо(г)ла глу-
бо́ко в мене не по(ш)ла (Володимир, 1567
ЦДІАК 28, 1, 2, 29).

ЗМОЧИТИ дієсл. док. (що) (зробити мо-
крим, вологим) змочити: и та(к) са до(л)го
мордова(л) же по в(с)ѣ(м) тѣлѣ запоти(в)-
шиса, не ти(л)ко ѡдѣніе все свое але и
ѡны(и) ка́ме(нь) пото(м) змочи(л) (серед.
XVII ст. Кас. 49); росѡю нѡ(с)ною тѣло єго
змочѡ́но было (серед. XVII ст. Хрон. 365).

ЗМОЩНИТИ дієсл. док. (кого на кого)
(надати могутності, сили) змощнити: Єгѣпт-
скои нево́лѣ ты ѡсвободи́лесь Израїла: Двѣа
на враги змощни́лесь (1625 МІКСВ 133).

ЗМРОКЪ ч. (стп. zmrok) помутніння, по-
тъмяніння. ◊ **змрокъ очѣй** див. **ОКО**.

ЗМУРОВАНЕ с. (стп. zmurowanie) зму-
рування, вимурування: ѡ(д) завѣшена двѣ-
рѣ(и) на(д) дрѣ́ка(р)нею и змѣрована па(ц)-
ка мѣла(р)чыкѣ(м) fr. 26 (Львів, 1635 ЛСБ
1054, 16 зв.).

Пор. **ЗМУРОВАТИ**.

ЗМУРОВАТИ, ЗМУРОВАТЬ дієсл. док.
(стп. zmurować) (що) змурувати, вимурувати:
семеѡнъ... змѣровалъ собѣ камѣ́ние(м). мало
мѣстыце. и стоялѣ на не(м) .г. лѣ́та (1489
Чет. 5); ѡни хотачи на то(м) же мѣстцы
црко(в) новую ѡспения прч(с)тоє бѣ́цы змѣро-
вати (Новгородок, 1547 ЛСБ 13); Шпиталь
ѡдинѣ въ Сѣ́ходелехъ, на томѣ мѣстѣ...
вказѡвалъ..., съ це́глы змѣровать (1577 AS
VI, 77); При то(м) же монастыри, и дрѣ́ги(и)
монастырець,... и це(р)ковѣ новѣ́ю ѡ(т) ѡсно-
ва(н)а... черницамѣ инокі́на(м)... змѣровати
блг(с)вили(с)мы и(х), и благосло(в)ляе́мъ
(Вільна, 1594 ЛСБ 252); которая [церковѣ]
есть съ великимѣ коштомѣ змурована и на-
дана (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/I, 484); Старый
мурѣ по вышние ѡ́кна збивши, весь верхѣ на
ново змуровали (поч. XVII ст. КЛ 82); кнежа
Збаразский, воевода Браславський,... цер-
ковѣ в помененомѣ монастыри Четвертенъ-
скомѣ над гробомѣ ее и родичѡвъ наших
змуровал (Луцьк, 1642 КМПП II, 233); По-
то(м) змѣровалѣ мѣрѣ пре(д) мѣ́стомъ двѣ-
вымѣ на всхѡ́дѣ слнца (серед. XVII ст. Хрон.
348).

ЗМУРОВАТИСЕ див. **ЗМУРОВАТИСА**.

ЗМУРОВАТИСА, ЗМУРОВАТИСЕ дієсл.
док. (стп. zmurować się) змуруватися, спору-
дитися: є(д)на(к) же догажаючи и часови
та(к)же и скри(н)це (т)реба абы се та(к)
мѣровало яко се почало не домишляючиса
ниче(г) и(н)ше(г) яко би за ти(м) и ла(т)вии
и скорѣ́ишеє се то змѣровало (Сучава, 1598
ЛСБ 322, 1); е́ще заповѣ́даю(т) на(м) по(д) ви-

ною великою абы старое каме(н)є во(н) з мѣста возити не чекаючи доко(л) са новаа це(р)-ко(в) в мѣсти змѣрѣть (Львів, 1598 ЛСБ 319).

ЗМУРОВАТЬ *див. ЗМУРОВАТИ.*

ЗМУТИЛЕВАНЬ *дієприкм.* Спрофанований, спотворений: вѣра... въ заходной церкви была чиста и непорочна, символъ вѣры не былъ придаткомъ спрофанованъ, сакраментъ евхаристіи еще тогда унятьемъ келиха не былъ змутилеванъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 824).

ЗМУТИЛОВАНЄ *с.* Профанація, спотворення: Показую, за помощью тогожъ Христа Господа, же за оторваньемъ своимъ отъ св. восточной церкви и за отмѣною вѣры, и за змутилованемъ тайнъ, Римскій костель... есть отъ Бога скаранъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 871).

ЗМУЧЕНІЄ *с.* Фізичне виснаження, знесилення: до(л)гое тѣла морѣніє, гды по не(м) настѣпи(т) сѣтость тѣла, змѣчѣніє... // и зо(м)дленіє дочасное... справде (серед. XVII ст. *Кас.* 66 зв.-67).

Див. ще ЗМУЧЕНЬЄ.

Пор. ЗМУЧИТИ.

ЗМУЧЕНЬЄ *с.* Катування, тортурування, мучення: возны(и) тамъ бывши и того слѣжебника огледавши и ставши передо мною...вызналъ ижъ видѣлъ єсьми фѣдора слѣжебника... окру(т)не змѣченого огнемъ не вѣмъ єсли живъ бѣдетъ што поведиль быть ѡ(т) кнѣза ку(р)пѣского змѣченье и пнѣзе(и)...панѣскихъ патѣдєсатъ копѣ в мене взалъ (Луцьк, 1572 ЖКК I, 47).

Пор. ЗМУЧИТИ.

ЗМУЧЕНЬ *див. ЗМУЧЕНЫЙ.*

ЗМУЧЕНЫЙ, ЗМУЧЕНЬ *дієприкм. у знач. прикм. (який зазнав фізичних тортур, катування)* змучений, замучений, скатований: А его стаа мл(с)тъ валѣе(т) са по(д) кр(с)то(м), зранены, зби(т), змоучены(и) бар'зо (XVI ст. УЄ *Трост.* 69); а его стаа мл(с)тъ...//...змоуче(н) зби(т) зранѣнъ ве(с) оу крѣви а плѣва-

тины съ крѣвію смѣшали яко бы троу(до)-ва(т) видѣтса (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9 зв.-10); а его стаа мл(с)тъ валѣетса по(д) кр(с)то(м). зранѣный збитый: змоученый...змор'дова(н)ный (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 11); который то змученый чернецъ Тимоѣей, видячи себѣ близкого ку смерти, о сповѣдника и о причастіе пречистыхъ тайнъ Христовыхъ просилъ (Київ, 1626 *ЧИОНЛ* V-3, 217).

ЗМУЧИТИ *дієсл. док. (кого, що) (підда-ти тортурам, катуванню)* змучити: Кнегини Козечиная поведила: “я его казала змучити, я жъ его и заплачу” (Володимир, 1568 *АрхЮЗР* 6/I, 65); Васка, ме(с)чанина,...жону...звязавши, окрутне мордовали,...мовячи: “поведай пенези, сребро”: которую змучивши и збивши, покинули за умершую (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 569).

ЗМУЧИТИСА *дієсл. док., перен. (зазнати душевних страждань)* змучитися душевно: щаста вѣчногѡ радост': а ннѣ слави и радостѣ стѣхъ ѡ(т)лѣченъ навѣки, и тоію сілою раздмною; душа бѣрзо змѣчѣтса, и в' жалость, и рѣспачъ вѣчною прїйде (Чернігів, 1646 *Перло* 157 зв.).

ЗМЫВАНІЄ *с., перен. (скасування, ліквідація)* змивання: Бо не вѣмъ, яко то назвати, чы крышеніє новое, чыли змываніє первого крещенія? (Вільна, 1608 *Гарм.* 198).

Пор. ЗМЫВАТИ.

ЗМЫВАТИ *дієсл. недок., перен. (що кому) (скасовувати, ліквідовувати)* змивати: изали то не власное светокрадство, альбо радшей шальберство – змывати окрещенному першое крещеніє, которое, водлугъ уставы Хрыстовы, въ церкви Латинской прынялъ, а якоєсь новое, потворное надъ нимъ отпраовати и казати ему вѣры Латинское, и всеє науки Латинское отрыцатися? (Вільна, 1608 *Гарм.* 197); **кровъ змываетъ** (що) *див. КРОВЪ.*

Див. ще ЗМЫТИ.

ЗМЫЙ *див. ЗМИЙ.*

ЗМЫЛИТИ *дієсл. док. (що) (помилитися у чому-небудь, сплутати щось)* змилити: Змыліл̃ь єдна(к) то́тъ Мѣдрѣцъ, бо рѣзм̃ъ в̃ пога(н)ской Єще ховал̃ь тѣмности, и влад̃зы шатанской (Київ, 1632 *Євх.* 297); фѣ҃ги ѡныи ...є(д)но́мѣ стар̃цєви... двома хлопаты по-слал̃ь; бо ѡ(с)м̃ьна(д)це(т) миль... вз(в) фѣ҃ги, шли прѣсто доро́гою... але... сте(ж)кѣ прѣстою ѡпд̃стивши, доро́гѣ собѣ змыліи (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.).

ЗМЫЛИТИСЯ *дієсл. док. (помилитися)* змылитися: Бо и того року 1598 у Рымлянь рокъ на литере А стоял̃ь, водлугъ пасхальи Руское; и въ прышломъ року 1600, коли у Руси на литере Б стояти будет̃ь, посмотрат̃ь, хто ся того дочекает̃ь, если ся Ѳилялетова ворожка не змылит̃ь: бо и // тамъ Пасха, водлугъ старого кален̃дара, раней будет̃ь (Вільна, 1599 *Ант.* 773-775).

ЗМЫЛЬНОСТЬ *ж.* Помилка: отецъ Кирило Терлецкий... жалосне оповедал̃ь на пана Яна Циминского... ижъ дей он̃ъ... всѣхъ змыльностей своихъ не пооднокрот̃ь чинячихъ отступивши, и дня оногдашнего, яко мя вѣдомость дошла, на мене, чело́вѣка духовнаго, цнотливого, доброго, спокойного, непристойне фалшиве змысливши... // внес̃ь протестацию до книгъ тутошнихъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 398-399).

ЗМЫСЛИТИ, СМЫСЛИТИ *дієсл. док.*
1. (кого, що і без додатка) Вигадати, придумати *діал.* змислити: яко(ж)... и ты(х) часовъ па(н) ѡлизар̃ь... с порады злы(х) неприятели(и) мои(х) змы(с)ли(в)ши и (з)ложивши на мене самого по(ч)тивого слѣ҃гѣ г(с)др̃ьско-го... речи небылые потва(р)ные зле а непристо(и)не мене самого... на вряде староства лѣ҃цкого ѡжалова(л) (Луцьк, 1575 *ЖКК* I, 70); Хиба бысте собе знову якого филялета змыслили (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1105); он̃ъ бовѣ(м) абы ѡ(т)цєвское бл̃госл̃овенство

зроз̃мѣ(л), и ѡное ѡтрыма(л), змыслил̃ь себе брата пр̃ѣвѣнца іса́ва быти, и рѣцѣ козіями скоу(р)ка́ми, жебы лѣп̃ѣй бра́ти вырази(л), приѡдѣ(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 262); Ѡ(т) ты(х) и на(м) годі́т̃ься почав̃ши, и да́л̃шій егѡ́ мо́цности ѡказа́ти, ко́торы(х) Латинницы са́ми пре(з) себе́ хі́тре змыслили проті́въ Ап(с)лской пр̃авды (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 236); Если для справ̃ь высѣкихъ до пѣкла доро́гѣ, Єтѣѡви змыслила, призна́й то все Б҃гѣ (Київ, 1632 *Євх.* 301); взал̃ь ѡ(т)голе женѣ мѣд-рѣю, и рекл̃ь до ней: змысль̃ яко бы́сь в̃ жа-лобѣ́ была, и оболо́чїса в̃ ша́ты жа́лобными (серед. XVII ст. *Хрон.* 262 зв.).

2. (на кого) (*звести наклеп*) набрехати: отецъ Кирило Терлецкий... жалосне оповедал̃ь на пана Яна Циминского... ижъ дей он̃ъ... всѣхъ змыльностей своихъ не пооднокрот̃ь чинячихъ отступивши, и дня оногдашнего, яко мя вѣдомость дошла, на мене чело́вѣка духовнаго, цнотливого, доброго, спокойного, непристойне фалшиве змысливши... // внес̃ь протестацию до книгъ тутошнихъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 398-399); потомъ повторе неправдиве змыслил̃ь на мя, яко бы́м̃ъ я, ведаючи, ижъ че-резъ отруту оно́му або здоров̃ью его́ ничего не учинил̃ь,... тогды и въ тымъ мя невин̃ъ не помовил̃ь (Луцьк, 1599 *АрхЮЗР* 1/VI, 272); а розбоєм̃ъ и забитем̃ъ мужа своего, якобы черезъ мене пополненым̃ъ, не по-добным̃ъ, который был̃ь воском̃ъ (!) людей свовольныхъ собе подобныхъ обто́чоный, мене спотварила, змыслила, фалшиве и непристойне (Житомир, 1611 *АрхЮЗР* 3/I, 183).

3. (що) Збагнути, усвідомити *діал.* змислити: аб̃ысмо сл̃ышали ѡ тр(о)ци сто́й въ трѣхъ соу́тъ парсоу́нахъ. а та́къ корѣ́тк'о мо́вачи ѡ мо́ци и вла(д)но́сти и сла́вѣ бж(с)тва его́ ст̃го не́ тл̃ько рѣзоум̃ь лю(д)ск̃и оу́мысли-ти им̃ѣл̃ь. але и ѡныи(с) философи хі́т-рый а ст̃и́и лю́де не мо́гли из̃мысли́ти не

тлько змѣслити але нї домѣслїтиса не могли ѿ дївнои мѡци бж(ст)ва его (поч. XVII ст. *Проп.* 13).

4. Забажати, захотїти: и нѡги свої ѡбѡю абї емъ не наколѡвъ и(х) на трѣню... и по-ло(т)но ѡкъ змѣшлѡ. ѡтирѡти по(т) ѡ(т) лицѡ мое(г) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 321).

(кому) (*захотїти чогось для кого-небудь*) по-бажати: не хочеть жаде(н) члѣкъ и(ж)бы ємоу зле чинїли. а(л)бо зычили, теде и ѡ(н) неха(и) не чини(т) анѣ змѣслити зла нѣко-моу (к. XVI ст. УЄ № 31, 196);

5. (уявити) *діал.* змислити: Toi um ia zá-
plátýl tobi A tohom ne zmyslíl sobi Sczoiem
w tot mich ne záhlediu A tyś pryszol sczobyś
szydiu Jscze sczo my iest pytáiesz Tá siá z me-
ne násmiewáiesz (Яворів, 1619 *Гав.* 18).

6. Розумїти, знати, осмислювати: абовѣ(м)
коли дѣта малѡе крѣщѡемъ, не очекивѡемъ во-
ли его, кгдижъ ѡное ничѡго не смѣслитъ,
але ѡчекивѡемъ воли кѡма, албо кѡмы, алѣбо
того котѡрый кр(с)тїтъ (Львів, 1645 *О тайн.*
9).

Див. ще ЗМЫШЛЯТИ, ИЗЪМЫСЛИТИ.

ЗМЫСЛЪ *див.* СМЫСЛЪ.

ЗМЫСЛЬНЕ, СМЫСЛНЕ *присл. (смп. zmysłnie)* 1. Чуттєво: Чѣствѣннѡ: Речѣвїс-
те, що пре(з) смѣслъ мѡже(т) бїти поймо-
вано, смѣслне, ѣчѣте (1627 *ЛБ* 157).

2. Зумисно, навмисно: Тѡй ли естъ сынъ
вашъ, котѡрый предъ тѣмъ былъ слѣпъ:
...котѡрого вы змѣслне слѣпымъ оучинїли,
и новинѣ тѡю всюды ро(з)голосїлисте (Київ,
1637 УЄ *Кал.* 280).

ЗМЫСЛЬНОСТЬ *ж. (смп. zmysłność)* ви-
мисел, вигадка, видумка, фальш: Потреба
явныхъ и ясныхъ доводовъ, вместо котѡрыхъ
отъ стороны поводовѡе показалося блудъ
въ протестации, явна помова, знаки змысль-
ности, противко чѡму есть отъ позванѡго
заразъ протестация учинена, котѡрое выпишь

у суду покладалъ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР*
1/1, 419).

ЗМЫСЛЯТИ *див.* ЗМЫШЛЯТИ.

ЗМЫТИ *дієсл. док. (чим) (змивши, зро-
бити чистим що-небудь)* змити, помити: Ве-
недикта є(ст) двокаа чє(р)вонаа и бѣлаа.
чє(р)ленаа тою (!) моць имає(т). выкопа(в)ши
змыи водою чистою. и оуложи оу // пита
якоєко(л)вє(к) на но(ч) (XVI ст. *УТ* фотокоп.
2 зв.-3).

Див. ще ЗМЫВАТИ, ИЗМЫТИ.

ЗМЫТИСА *дієсл. док., перен. (чѡго)*
(звільнитися від чѡго-небудь, позбутися чѡго-
небудь) очиститися: Але яко бысъмы дхѡвне
обхѡдїли. И в' стѡблївости чїсти са нахо-
дїли. Грѣхѡ червѣности и сїности позбїв-
ши: И змѡзы южъ вшелѡкои прѡве са змїв-
ши (Львів, 1616 *Бер. В.* 94).

ЗМЫШЛЕНЄ *с. (смп. zmyślenie)* 1. Ви-
гадка, вимисел: съ котѡрыхъ то слугъ... не-
котѡрые,... не чинечи досытъ повинности
своей, заразъ // съ тѣми речами непристойне
забрали, повтекали прочъ отъ тела и еще,
ку большѡму змышленѡу фортелей непри-
стойныхъ, хотечи себе пожитокъ привлащи-
ти (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/1, 363-364); Лице-
мѣрїє, лицеприятїє: ѡблѣдно(ст), нещѣро(ст),
... змышле(н)є, покрїтость (1627 *ЛБ* 58).

2. Задум, замисел: Творѣнїє: Чинє(н)є,
змышле(н)є (1627 *ЛБ* 132).

Див. ще ЗМЫШЛАНЬЄ.

ЗМЫШЛЕННЫЙ *див.* ЗМЫШЛЕННЫЙ.

**ЗМЫШЛЕННЫЙ, ЗМИШЛЕННЫЙ, ЗМЫ-
ШЛЕННЫЙ, СМЫШЛЕННЫЙ** *прикм. (смп. zmyślony)* вигаданий, неправдивий,
фальшивий: хто ж колвек... // ...его милост
...будет словом своим речи и набольшую су-
му пенезей замерати... и... некоторыми при-
чинами... котѡрые люди звыкли через про-
кураторѡв вымышлят... ани закрываючися
урадом... и не вымѡвляючися фѡрѡбою...
ани жадноу припалоу и змышленоу при-

годою, толко вже мощно... сес запис мои за слушний,... у кожного права держан и захо- ван быти мает (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 185-186); ѿ змы(ш)леномъ гва(л)тѣ Братство на събо(р) владыка позва(л) до ви(л)нѣ (Львів, 1588 *ЛСБ* 103); Такъ тежъ пѣсхъ нѣкую ѿ(т) нѣки(х) смѣшленю по- добячѣса пѣсце жидовско(и) и еретическимъ наѣкамъ запомнѣвши истинныя пѣсхы еже есть г(с)дѣ нашъ іс̄ х̄с̄ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 144); некийсь Твердовский, слуга пана Ци- минского, оповедане того змишеного ктвал- ту суседомъ, за килька миль отлегло, чи- ниль (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 417); Тогды снадне познаешъ, же то книжки змышленые и неправдивые (Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); И то ркомо по(д)пѣрли своѣ- го(ж) министра Герѣзма змышлѣнымъ писаньемъ. Которомъ самъ же Ап(с)лъ Па- велъ роспростѣрти сѧ не даѣтъ (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 64); Позывае(т) до постанове(н)я ниякого дми(т)ра радевича слѣги в(м)ли при вм(л) мешкаючо(г) котори(и) сме(л) и ва- жи(л)се ка(р)тѣ змышленю сфабрикованю до кни(г) пода(л) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52); а в(т)м) всѣ ѿ(т)цеве стѣи зга- жаю(т)сѧ же тѣи рѧны не змышлѣны были але правдивые (поч. XVII ст. *Проп. р.* 164); молодо(и) брѧтѣи ро(с)кѧзю(т), абы стѧршемъ мы(с)ли(и) свои(х)... не таи- ли... ѡсилю(т) вѣправѧти до досконѧлос- ти... якобы яки(м) ѡбѣца(д)ло(м) або си(л)ла- бами: пре(з) тѣе дознаѧючи... если змыш- ленаѧ и фарбовѧнаѧ в(н)х) є(ст) покора (серед. XVII ст. *Кас.* 37).

ЗМЫШЛЯТИ, ЗМЫСЛЯТИ, ЗМЫШ- ЛАТИ, ЗМЫШЪЛЯТИ, СМЫСЛЯТИ, СМЫШЛЯТИ *дієсл. недок. (стп. zmyślać)*

1. (кого, що, на кого і без додатка) Ви- гадувати, придумувати, *діал.* змишляти: я... на то(т) ча(с) ако ѿни тѣю потва(р) на менѣ змы(ш)ляли и в(ы)ме(н)ѧхъ свои(х) не

бы(л) алемъ... во(д)ле ѡфалы... с(по)ч(то)м) своимъ до шу(м)ска... выеха(л) (Луцьк, 1575 *ЖКК* I, 70); То ли тѣе правдивы костел римский, езовито, яко Петра изгоняет, прав- ду павлову с(п)етровой, яко сопротивно ис- тинному учению петровому ложъ змысляю- ще, люд(и) християнский прелѣщает и изводит (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 183); а ты, Скарго, ...людей... шкалюеш, гониш, срамотиш, глу- пыми зовеш и блюзнерства потварные смышляеш (1608-1609 *Виш. Зач.* 221); При- творѧю: Змышлѧю, вымышлѧю (1627 *ЛБ* 100); мнѡгѡ таковы(х) пѡстникѡ(в) было ко- торыѣ дла... похвѧлы пѡстаѣи, блѣдѧю тѧрѣ оуказѧти // змышлѧли (Київ, 1637 *УС Кал.* 63-64); Ісѣсъ и ве(с) Ізрѧиль оустѣпиль з мѣстѣа змышлѧючи боязнъ и оутѣкаючи дорогою по пѣстѣи (серед. XVII ст. *Хрон.* 165);

(що) фальсифікувати, підробляти: И такъ уставичне и по сей день на церковь воюет, кого могучи лагодными словы, врядами, до- стойностями до себе зневоляют, а иных мучат, грозят, книгами фалшивыми закида- ют, книги змышляют, пишут под датою ста- рою писмом старым, якобы колись тая згода трѧти мѣла (Львів, 1605-1606 *Перест.* 49).

2. (що і без додатка) Замишляти, задумувати, вимислити: Которы(и) презъ ѡста давида слуги своего поведи(л) для чо(г) ся народы збурили а люди прожнѡсти змыслили (Хорошів, 1581 *Є. Нег.* 115); тыи которыи то слышали зго(д)не по(д)не(с)ши голо(с) сво(и) кѣ бгѡ мовили бжѣ сотво- рывы(и) небо и землю... которы(и) є(ст) ѡсты давида слуги своего // повѣди(л) дла чо(г) сѧ збу(н)товали погани и люди змышла- ли речи поро(ж)нѣи (II пол. XVI ст. *КА* 19-20); Для якое причины они тѣе чинят? Для розмаитых причинъ: иные... змышляють выступок ереси иные хулы (Вільна, 1600 *Катех.* 42).

3. (що, чим) Чинити облудно, лицемірити: Нижли и тамтот, не у меншой ласцѣ будучи, давалъ справу о собѣ, же то Кирилъ змышляе (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); оуховаѣ бже жадны(м) спѣсобо(м) не змышляю анѣ жартоую мѡви(т), бо барзо далѣко розны(и) ѡ(т) правды всакѣй жартъ и ѡблоуда (поч. XVII ст. *Проп. р.* 139); Притворяюса: Лицемерѣа ѡпотребляю, ѡзлюбляюса, здаюса, змышляю, лицемѣрю, ѡблѡдне щѡ чиню (1627 ЛБ 100).

4. (визнавати себе ким-небудь) вважати: Многѣ абѡвѣ(м) фа(л)шѣвыѣ прорѡковѣ, и фалшѣвыѣ оучителѣвѣ поставши, и волками ѡдѡчи, пастырми быти себе змышляють, а роздмныѣ овечки Хвѣ гѣбать и мѡрагъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 329).

ЗМЫШЛЯТИСЯ дієсл. недок. Замишляти, намірюватися: И тамъ будучи, вдячне противъ вѣры христѣанское ставячись, а ни на жадную сторону зъ ней не змышляючись, даровалъ, и презъ него или ведлугъ рѣчи можное даючи ратунокъ такъ барздо отъ иномыслныхъ въ вѣрѣ будучимъ утраченымъ (Єгипет, 1602 *Діал.* 50).

ЗМЫШЛАНЬЄ с. (стп. *zmyślanie*) те саме, що **змышленє** у 1 знач.: Притворѣнїє: Змышлѣаньє (1627 ЛБ 100).

ЗМЫШЛАТИ див. **ЗМЫШЛЯТИ**.

ЗМЫШЛАЧЬ ч. (стп. *zmyślacz*) вигадник, лицемір, брехун: Притворитель: Притворникъ, лицемѣрни(к), злѡдѣ(и), змышла(ч) (1627 ЛБ 100).

ЗМЫШЛЯТИ див. **ЗМЫШЛЯТИ**.

ЗМѢЙ див. **ЗМІЙ**.

ЗМѢНИТИ, ЗМЕНИТИ дієсл. док. 1. (що) (зробити іншим) змінити, перемінити, поміняти: а на свѣде(ц)тво пере(д) чернѣски(м) чинѣное дни коли са тоє стало чого пере(д) ни(м) не сознава(ли) кгды(ж) на писме чѣ(р)нско(г) визна(н)я ко(ж)дого слова были ѡписаны пере(д) пано(м) по(д)ка(н)цлеры(м)

речь свою зменили (Володимир, 1576 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 60); ке(р)нѡ(с) которы(и) бы(л) еще я(к) кнѣжа языка вло(с)ко(г) и лати(н)ско(г) межи народо(м) грѣбы(м) до ко(н)ца не змени(л) а шля(х)тиче(в) мѣл при собѣ немало з народѡ (1582 *Кр. Стр.* 86).

2. (використати, вжити одне замість іншого) змінити: Тѣды тежъ ѡ(т) то(л) за спо(л)но(с)тю, и звичаѣ(м) ро(з)маиты(х) языко(в) мовѡ свою зменили, бо шведѡве и дѡ(н)щики вла(с)ные иначе(и) мѡвя(т) нижѣ не(м)ци (1582 *Кр. Стр.* 47);

(що) (надаючи перевагу чомусь, замінити його іншим) змінити: Феврала назвали мартомъ, а марта кветнемъ, бачитмѣса и ма(и) ѡ нихъ змѣнитъ своего имене скѡтокъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 22); Жидовскѣй опрѣснок честію почитили, а тайную вечеру господню змѣніли (к. XVI ст. *Укр. п.* 76).

3. (що) (відмовитися від чогось) зрадити: и далей не отменѣне, яко истинни и завше правду милуючи народу російского сынове, при томъ же мощно бы ся крепили, зезволяючи рачей смерти а нижли на меншее што отцевскаго, збавѣнаго застановѣня зменити и на иную сторону схилитися (Київ, 1623 *КМПИ* I, дод. 266); Рѡдомъ преврѡтнымъ назывѣаетъ Хѣс Жидѡвѣ, яковѣ рѡдомъ змѣнничи(м), которѣй змѣнівши вѣрѡ, вѣ Прѡѡ(т)цахъ емѡ пописѣженю, южѣ бѡлшѣ правды и справедливѡсти роздѣмѣти не хотѣль (Київ, 1637 УЄ Кал. 141).

Див. ще **ЗМИНАТИ, ИЗМѢНИТИ**.

ЗМѢНИТИСЯ, ЗМѢНИТИСА, ЗМЕНИТИСЯ, ЗМЕНИТИСА, ЗМИНИТИСЯ дієсл. док. (ззнати будь-яких змін) видозмінитися, перемінитися, змінитися: Дневныи свѣтъ зменилѣса (1489 *Чет.* 207); отъ которого зараженѣя заразѡмъ дей есми на твари зблядѣ и зминилсе (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/І, 489); наибольшей чѣмѡ са не двѣте ижѣ на востокѡ хот са црѣство зменило,

бл҃гочестїа правость б҃жею помочью остала
непреклонна (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
190 зв.); А чему́ж ся такъ барзо змѣнило
жеся не Константинополемъ, але инакимъ
якимсь показуе́тъ? (Єгипет, 1602 *Диал.* 51);
Колѣна моѣ ѡслабѣли ѡ(т) пѡста, а тѣло
мое змѣни́лося дла олівы (Київ, 1637 *УЄ*
Кал. 65);

(замініти щось одне на інше) пере́мінити-
ся, зміні́тися, помі́нятися: не до́внїмайте
а́бых прїшо́л руша́ті зако́на а́бо пррков. не
прїшо́л бо єсмі́ руші́ті но по́полнїті. правду
поведаю́ вамъ. до́кол не змені́тся нбо́ и зем-
ля. і та єди́на. илї єди́на черта не пре́идет.
аж все сее́ боуде́тъ (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*
44); бо коли з фѡндаме(н)тѡвъ ве́жд поча(ли)
к горѣ́ выводи́(ти) што́ пере́(д) ты́(м) вси
ѡ(д)ны́(м) языко́(м) приро́жоны́(м) ѡ(т)чис-
ты́(м) євре́(и)ски́(м) ѡ(д)носта́(и)не мовили
стало́ся вне́(т) и́жъ ся и́(м) змени́(ла) при-
ро́жона́я мо́ва (1582 *Кр. Стр.* 23 зв.); бо са
не може́ змѣ́нити сло́во вчи́телеа... коли
ва(с) где́ сла(л) а́зали ва́(м) коли чо́го недо-
ставало́ (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 17).

Див. ще **ЗМѢНАТИСА, ИЗМѢНИТИСЯ.**

ЗМѢНИТИСА *див.* **ЗМѢНИТИСЯ.**

ЗМѢНКА, ЗМЕНКА, ЗМЕНЬКА *ж.*
(*стп.* zmianka, wzmiánka) зга́дка, повідо́м-
лення́, відо́мість, ві́стка: та(к)же́ ѡ́ зареза-
(н)є́ дета́ти хрестия́(н)ско́(г) чере́(з) слуги
того́(ж) брѡда́(в)ки вси́ жи́дове мели́ где́ мы
г(с)дрѣ́ за вы́веда́(н)є́(м) слу́шны́(м) и́(ж)
кро́ви дете́(и) хрестия́(н)ски́(х) жи́дове не по-
требу́ю(т) и в зако́не и́(х) зме́(н)ки жа́(д)ное
ѡ́ то(м) не́(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1,
2, 57); И ста́ласа́ зара́зь... змѣ́нка ѡ́ по́па
ивана́ и па́(н) ма́(р)ко́ розъ́гнѣ́ва(л)са́ и ту́ю
ѡ́пеку́ покину́(л) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); А
што́сь ткне́тъ Гре́ка Ники́фора, о́ котѡ́ромъ
его́ коро́левская́ ми́лость, пере́дъ посло́мъ
наши́мъ такъ́же и чере́з послы́ свое́, зменку́
чинити́ рачи́ль,... о́ томъ́ мы́ его́ коро́лев-

ско́й ми́лости́ такую́ даемо́ справу́ (Берестя́,
1596 *АрхЮЗР* 1/1, 515); Фа́встинъ́ поча́ль
тверди́ти, же́ на пе́ршомъ́ собѡ́рѣ́ нике́й-
ско́(м) то́ постано́влено́, прито́чивши́ канѡ́нъ,
о́ котѡ́ромъ́ на нике́йскомъ́ собѡ́рѣ́ я́ко жи́въ
змѣ́нки не́ было́ (Острог, 1598-1599 *Апокр.*
138); А чо́му́ж не услуха́ли, але́ и то́ въ
списе́ своемъ́ (ута́или) и ни́ яко́е зменъ́ки,
(бы́ те́жъ и проти́вное,) въ́ томъ́ не учы́ни-
ли? (Вільна, 1599 *Ант.* 529); чини́(т) змѣ́(н)ку
наго́ловнѣ́(и)шого́ а(р)тику́лу въ́ры на́шеї в
кото́ро(м) те́(ж) ины́шіи́ замы́кає́(т) (II пол.
XVI ст. *КА* 4, на полях); Гды́ змѣ́(н)ка́ бы́ла
то́еї сла́вы въ́чної, та(к) є́и вы́славо́ує́(т)
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 232 зв.); Роска́зуе́тъ
и́мъ Ири́ней очи́ оберну́ти на́ церкѡ́ви, презъ́
а́посто́лы постано́вленные, и заты́мъ, ни́жли
до́ учине́ния зменки́ о́ косте́ли Ри́мскомъ́ при-
шо́ль впе́редъ, и ины́ше во́ Кгре́цїи́ будучі́е
церкѡ́ви спо́минає́тъ (1603 *Пит.* 24); ѡ́ то(м)
жа́(д)ное́ змѣ́нки на́ се́(и)ми́кѡ́ в гали́чу не
бы́ло (Пу́тятинці́, 1636 *ЛСБ* 532); щі́рый то́
є́сть за́бѡбѡ́нъ, ѡ́ котѡ́ромъ́ в' гре́цкихъ́
Тре́бника́хъ жа́дної змѣ́нки́ нѣ́машъ́ (Київ,
1646 *Мог. Тр.* 5).

ЗМѢНКОВАТИСЯ *дієсл. недок.* Згадува́-
тися, повідо́млятися: и́ такъ́ и́жъ то́ про́фи-
на́ле послано́ до́ него́ я́ко́ ви́шше змѣ́нку́-
є́(т)ся́ панѡ́въ абы́... тѡ́ю сѡ́мѡ́ одда́ль (Львів,
1647 *ЛСБ* 1043, 77).

ЗМѢННИКЪ', ЗМЕНЪНИКЪ *ч.* Зра́д-
ник: а́ле рѣ́си не́ трѣ́пи(т), а́ле змѣ́(н)ни́ко(в)
рѣ́ски(х) и́скорене́ає́(т) (п. 1596 *Виш. Кн.*
243 зв.); а́ и́(ж) і́нші́е три́ па́тріа́рхо́ве...// по-
рѣ́чили... мѣ́стца́ сво́й пе́внымъ́ ѡ́сѡ́ба(м), то́
є́сть... па́тріа́рха́ іє́р(с)лі́мскї́й, виса́ріѡ́нѡ́ ми-
тро́полїтѡ́ нике́йскомѡ́, кото́рый по́то́мъ
ста́л'са́ змѣ́нни́комъ́ (Острог, 1598 *Ист. фл.*
син. 34-34 зв.); А́ и́жъ дру́гие вла́дыко́ве, за-
пре́вшы́ся ли́стовъ́ и постано́вене́я сво́его,
того́жъ учы́нити не́ хоте́ли, не́ дивѣ́: бо́ и ме́-
жы́ а́посто́лами́ Хры́стовы́ми бы́ль є́динъ

змѣнникъ (Вільна, 1599 *Ант.* 767); Тѣй...
Кр(с)тъ Хвѣ, мѣс'ячного Фараѡна... злоча-
чального Бжого змѣ(н)ника на незличѡныи
мѡки выдаѣтъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 118).

ЗМЪННИКЪ² ч. Назва рослини: cor[inth]as,
змѣнникъ трава (1642 ЛС 144).

ЗМѢННИЦТВО с. Зрада, зрадництво: шкоды жесь деи того исидора выписѹючи и того не ткноу(л), яко са ємоу змѣ(н)ництво заплачено (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 154).

ЗМѢННИЧИЙ *прикм. (здатний на зраду)*
 зрадливий, віроломний: Рóдомъ преврóтнымъ
 назывáетъ Хс Жидóвъ, я́кобы рóдомъ змѣн-
 ници(м), котóрый змѣни́вши вѣрѣ, в' Пра-
 в(т)цахъ е́мѣ поприсаженю, ю́жъ бо́лш' *св.*
 правды и справедливости розмѣти не хо-
 тѣлъ (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 141).

ЗМѢНЪКОВАТИ, ЗЪМЪНКОВАТИ, ЗМЕНКОВАТИ дієсл. недок. (що, о чім) Згадувати, повідомляти (що, про що): за которими килканадцять миль посылаючи не ведаючи што за інструкцію отъ войска мають, если што змѣнъковано або нѣ о церкви, штомъ на прудце розумѣль онымъ написавшы (Корсунь, 1625 *КМПП* I, дод. 274); Сласть мира сего въ листу милости твоей зъмѣнковая не повредить мя милостно Божею (Дермань, 1628 *КМПП* I, дод. 321); поведали и яко речи ѿ(д) ни(х) в протече(с)-тациє(и) вы(ш) поменены... побраные ѿ ты(м) все(м) зме(н)ковали, менованы(и) во(з)ны(и) ѿ(г)леда(в)ши и слыша(в)ши зга(м)то(л) прѣ(ч) ѿ(д)ѣха(л) (Житомир, 1650 *ДМВН* 200).

ЗМѢНАТИ, ЗМѢНЯТИ, ЗМИНАТИ
дієсл. недок. і док. (що, з ким) (про маєтки)
(вчинити обмін) змінати, поміняти: И вол-
 ност ємѣ на ѡном привилію нашом ѡписа-
 ли, комѣ хотя тыи села ѡтдати, продати,
 зминати, записати и кѣ своемѣ лѣпшомѣ, а
 вжиточномѣ, подлѣг воли єго ѡберѣнѣти
 (Вільна, 1543 *AS IV*, 331); кажѣдему волно-
 му волно єст маєтностію своєю... яко хоте-

чи шафувати... с ким хотєчи зменяти (Київ, 1625 ППФ 147).

(що) (*про гроші*) міняти, розмінювати: по-то(м) же вѣшо(л) гѣ въ црковѣ и видѣль... непорáдокъ, я́ко продаю(т) вѣ нїюй во́лы и го́лѣбы, пѣназѣ змѣна́ю(т)... поча(л) выга-на́ти всѣ(х)... и сто(л)цѣ попереверѣ́та(л), пѣназѣ росыпа(л) (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 58 зв.).

◇ змѣнати лице *див.* ЛИЦЕ; змѣнати
тваръ *див.* ТВАРЬ.

Див. ще ЗМѢНИТИ, ИЗМѢНАТИ.

ЗМѢНАТИСЕ *див.* **ЗМѢНАТИСА.**

ЗМѢНАТИСА, ЗМѢНАТИСЕ *дієсл.*
недок. (заснавати змін) змінюватися: Бóвѣ(м)
на слóвѣ егó не ошѣка́емосѧ, а смысль нашъ
прѣ(д)кѣй до ошѣка́на, слóво нѣкгды не змѣ-
нѧетсѧ, а смысль многокрóтне быва́е(т) ошѣ-
кива́ный (Київ, бл. 1619 Аз. В. 185); Црю жи-
ви навѣки, нехѧй тебе не трвóжатъ мýсли
твои, и нехѧй се не змѣна́етъ твѧрь твоѧ (се-
ред. XVII ст. *Хрон.* 364).

ЗМѢРАТИ, ЗМѢРАТИ, ЗМЕРАТИ *дієсл.*
недок. **1.** (до чого) Цілити, націлюватися: И
то южъ такъ з нимъ заварши,... кгда небож-
чикъ панъ Счасный Харлезский в коморе...
спал,... упатривши час, взявши пулгак... две-
ма кулями набитый, тихо и таемне до оного
покою и комори его вшедши... до головы
просто змераючи стрелил (Луцьк, 1604 *Арх*
ЮЗР 8/III, 498); стрѣляючи до цѣла при-
ложылъ вшелѣкое пи(л)ности, жѣбы кого не
забилъ, и вѣдалъ, же та(м) на то(м) мѣстѣ
до которого змѣрае(т), люди не бывають,
тогда еслибы кого в той невѣдомости за-
би(л), не бы(л)бы виненъ пре(д) Бгомъ
(Львів, 1645 *О тайн.* 69).

2. *Перен.* Спрямовувати, скеровувати (до чого): Єсть и четвёртый, до доброго нашего змѣрающей, припад(д)ковъ нашихъ конецъ (Київ, 1637 УЕ *Кал.* 109).

Див. ще ЗМЪРИТИ².

ЗМЪРЕНЕ с. 1. Спрямування, скерування: маючи бовѣмъ в' ненависти роскошныи в' сѣмъ животѣ рѣчи, упрѣимей миловали порывающихъ то ѿ(д) нѣхъ, яко помагающихъ имъ до змѣренѣ в' цѣль, за заказомъ имъ знѣньа доброго и злого (Вильна, 1627 *Дух. б.* 313).

2. Намір: Цѣль тѣды и змѣренѣ Стѣхъ Ѡцѣвъ нашихъ в' томъ тѣхъ Пѣсней Трѣднихъ,... то(т) былъ, абы прѣзъ всю тѣю Кнѣгѣ Трѣди, в'кѣротце всѣ ѿ насъ Бо(з)скѣи добродѣйства,... всѣмъ до памѣти в'кладѣлы (Київ, 1627 *Тр.* 10).

Див. ще ЗМЪРИТИ².

ЗМЪРЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Визначений, призначений: Іоанъ Єрѣй, тѣтъ, в' кѣстахъ складаѣтъ Тѣло свое: в' томъ дѣлѣ, замыкаѣтъ. Пѣтдесѣтъ пѣтъ лѣтъ, з' Бѣзкого вырѣкѣ, Поживши, добѣгль змѣреного крѣкѣ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 19); Пѣдѣю бовѣ(м) (а правдѣве) змѣренный вѣкъ давы(д) прѣ(б)ркѣ до бѣгѣ рѣкъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 2).

ЗМЪРИТИ¹, ЗМЪРЫТИ, ЗМЕРИТИ, ЗМИРИТИ дієсл. док. 1. (що) (зробити виміри) зміряти: И мы,.. змеривши ѣжищи,.. по тѣмъ вѣрчищамъ... копцы засыпали и грани зарѣбали (Мизове, 1537 *АС IV*, 99); ѣказовали мнѣ, сли(д) которы(и) єсмо змирили (Володимир, 1578 *ЖКК I*, 96); мѣра(л) теса(л) каме(и) ло(к)тевы(и)... штѣ(к) мѣ... змѣрылись а в ни(х) ло(к) рѣд (Львів, 1598 *ЛСБ* 1039, 11 зв.); заты(м) коли надошла но(ч) чоты(р)на(д)цѣта... ѿколо по(л)ночи видѣло сѣ жекгларо(м) и(ж) была бли(з)ко ни(х) нѣкоторѣ краина. которы(и) спусти(в)ши шну(р) з олово(м) змѣрили глубиню са(ж)-не(и) два(д)це(т) (II пол. XVI ст. *КА* 150); єго стѣа мл(с)тъ рачи(л) прѣйти слоужити ѿстави(в)ши престо(л) славы своей стѣой, прѣ(д) котрымъ слоужило тмою те(м) си(л) нѣ(с)-ны(х) з боѣ(з)нѣю великою... котрыи змѣри(в) пѣдѣю // нѣо и долоню землю (к. XVI ст. *УС* № 31, 36-36 зв.); тотъ застѣнокъ змѣренный

єсть шнуромъ волочнымъ (Володимир, 1606 *АрхЮЗР* 6/I, 315); Європѣ тотъ, Азію, з' Афрѣкою змѣритъ, Котрѣй рѣзѣмъ в' ширѣкихъ Гѣсторѣа(х) шѣритъ (Київ, 1632 *Євх.* 300);

(що) (призначити, визначити) відміряти: И Дѣдѣ. Не запроважай мене в посрѣдокъ дней моихъ: и, пѣдѣю змѣренѣи положѣлесь дни мои (Київ, 1627 *Тр.* 40).

2. (що) (оцінити) виміряти: ани тѣжъ бѣгѣтства земли, змѣрити и звѣдати комѣ мо(ж)но (Вильна, 1627 *Дух. б.* 308).

ЗМЪРИТИ² дієсл. док. 1. (на кого з чого) (про зброю) навести, націлити, діал. змірити: пасынок Семена Зеленского,... выѣхал на коню, в панцири в шишак убраный, с пулгаком и з добытою шаблею, куро(к)ъ приложивши, змѣрил с полгѣка на всѣхъ нас, хто колвекъ там был, оповѣдил: “и(ж) дѣй я єстем посланный на то ѿ пана войта,... абыхъ плуги ваши позганял, а своимъ мѣстскимъ орати казал” (Володимир, 1612 *АрхЮЗР* 1/VI, 410).

2. (до чого) Спрямувати, скерувати: Жебы вѣсь зо всѣмъ до того цѣлю змѣрилъ, и прѣдъ всими приказѣньми тѣє оуправлѣ(л) (Вильна, 1627 *Дух. б.* 82).

Див. ще ЗМЪРАТИ, ЗМЪРЯТИ.

ЗМЪРНЕ присл. Відповідно: Розказуєть имъ Ириней очі обернути на церкви, прѣзъ апосто(л)ы постановленѣе..., и иишыє во Крѣгѣцѣи будучіє церкви споминаєть, яко то во Ефесади, змѣрне и во всей Азіи и ѿдѣнаковое имъ дохованѣ науки апостолское приписуєть (1603 *Пит.* 24).

ЗМЪРЫТИ див. **ЗМЪРИТИ¹.**

ЗМЪРЯТИ, ЗМЪРАТИ, ЗЪМЪРАТИ дієсл. недок. 1. Наводити, націлювати: О, якєсь небо, и ты солнце стерпѣло: И до перунова сѣ луку немѣло. Звысока на такихъ зухвалцовъ змѣрѣти: И стрѣлами, просто вѣ сердца ихъ трафляти (Львів, 1630 *Траг. п.* 162).

2. (до чого) Спрямовувати: Оусмотрѣю, ѣмышлѣю, намѣрѣю: Мѣрѣ до цѣли, годѣжъ,

75

3. Перен. (що) (*віднімати, відбирати*) привласнювати: ино с тоє нивы Протасей, архимандритъ Печерского мнстря, около кургана и около их гумна деревье порубавши, извѣчную целину поораль и гумно ихъ хотель // зметати над их мнстромъ, в том им кривду вчинил (Київ, 1510 *АрхЮЗР* 8/IV, 160-161).

Див. ще ЗМѢТИТИ.

ЗМѢТИТИ дієсл. док., перен. (кого) Ви́гнати: Казимир розказал тых людей, которы там были ѿѣли, зъ ѿное земли змѣтити (Краків, 1538 *AS* IV, 171).

Див. ще ЗМѢТАТИ.

ЗМѢТОВАТИ, ЗМЕТОВАТИ дієсл. недок.

1. (кого) (*відносити куди-небудь, захопивши силою свого руху*) зносити: коли є(с)мо прибѣгли къ акому(с) малому вы(с)пови... ле(д)ве є(с)мо могли ло(д)ю ѿде(р)жати при кораблях,... на(с) великаа бура зметовала (II пол. XVI ст. *КА* 148).

2. Перен. (кого, чого і без додатка) (*забирати, віднімати щось, залишати без чогонбудь*) позбавляти: то(л)ко абы вѣдали же ѿ(т) цр̑кве, Котѡраа за го(д)ность ставити и чтіти мѡжетъ, а за выстѡпо(к) карати и змѣтовати мѡжетъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 10 зв.); Каждый свое бремя понесет. И аггеловъ и апостолов и святых злых Богъ не щадит, коро(но)ваных вельможных становъ змѣтуєт под ноги (Львів, 1605-1606 *Перест.* 47); Котѡрыхъ ѿ(т) Цр̑кви ѿ(т)лѡчйли, и мы ѿ(т)лѡчаємѡ: Котѡрыхъ зъ достѡин̑ствъ звѣргли, и мы змѣтѡдемѡ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 78).

♦ **змѣтовати ярмо** див. **ЯРМО**.

ЗМѢТОВАТИСА дієсл. недок. (чим) Зно́ситися, перекидатися: Єгда былъ вечеръ са(м) тоу зосталь, лода(ж) была посере(д) мора змѣтоваласа волнами (1556-1561 *ПЄ* 67 зв.).

ЗМѢШАНЄ, ЗМѢШАНЬЄ, ЗМЕШАНЄ с. (*стп.* zmieszanie) Метушня, сум'яття, неспокій: А што мовлю: для продолженя и прериваня еи пре змѣшане зъ выкрутацтвы,

казаня также и органы, и иншіе rozmaitye вымыслы музыкъ, которые суть перешкодоу горшей до набоженства правдивого, анижли побудкою (1603 *Пит.* 77); ст̑ый бовѣ(м) ѡный и дивный ка́знодѣа пѣвне тоє вѣдалъ, ижъ... науку ѡ правдивѡ(м) бо(з)ствѣ не нардшитъ, ани зелжи(т) ты(м) естество которѡе змѣшана не пріймоуетъ, ани роздѣлить тоую котѡраа роздѣлоу не подлѣгаєтъ достѡйно(ст) але д̑ха ст̑го впере(д) помани(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 141 зв.); Аравіти(н): Вечѣрній, або рѡкои(м)ца рѡкойма, застѡ(п)ца, або вда(ч)ны(и) або по(л)ный, або крѡ(к), або ве(р)ба, або змѣшанье (1627 *ЛБ* 178).

Див. ще ЗАМѢШАНЄ, ЗАМѢШАНИЕ.

Пор. ЗМѢШАТИ.

ЗМѢШАНЬЄ див. **ЗМѢШАНЄ**.

ЗМѢШАТИ, ЗМЕШАТИ, ЗМИШАТИ

дієсл. док. **1.** (що з чим) (*з'єднати, сполучити що-небудь, готуючи суміш*) змішати: И прише(д)ши на место назъванное гл̑гоѡа. еже є(ст) речено кранієво место, и дали ємоу ѡце(т) изъ жл̑чїю змѣшены(и) и покоушавши не хотель пити (1556-1561 *ПЄ* 119); Та(к)же съкъ букви(ч)ныи змѣшаи з вино(м) и з водою ко(л)ко вина то(л)ко и воды. тым поздоровлає(т), которыи пліюу(т) кр̑влю (XVI ст. *УТ* фотокоп. 5 зв.); Бг̑... самымъ телѣснымъ зна́комъ, тѡ єсть, пре(з) ѿ(т)ложѣн̑е вше́ла́кого квасѡ, а оуживан̑е прикрыхъ зъ желтаницею и горчыцами змѣшаныхъ ѡпрѣсноковъ, позвѣрхѡвне зъ оудрѣчен̑емъ тѣла, вд̑ачность вызволѣн̑а зъ горкою нево́лѣ показовали, срѡгѡ приказаль (Київ, 1632 *МИКСВ* 276); Котѡраа єсть матѣріа того сакрамент̑... О(т)вѣтъ. // Єсть оліва зъ балсамомъ змѣшанаа, до котѡрыхъ и иншыи ол̑йки пахнѡчы примѣшѡвд̑юта для бл̑год̑анїа (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 5 зв.-6); Найпервѣй, гды с̑ценникъ маєтъ ѿ(т)-правѡвати Лит̑ргїю ст̑ю с пре(д)са вз̑а-т̑емъ,... // ...маєтъ мѣти хлѣбъ чистый пше-

нічний квасний, вино тежъ прирѣженоє з' водою барзо мало змѣшаное (Львів, 1645 Зобр. 44-44 зв.).

2. (що з чим) (*перемішати*) змішати: Приш'ли пакъ тоу нѣкоторыи в' то(т) часъ и повѣдали емоу ѿ галилеѡ(х) которы(х) же то пилаць кровь змешаль из' жрѣтвѡми и(х) (1556-1561 ПЄ 279); пе(р)ши(и) аныѣ(л) за труби(л) и ста(л)са гра(д) и ѡго(н) змѣшен(и) с кро(в)ю и ѡпа(л) на зе(м)лю... и вса-каа трава зелена погорѣла (XVI ст. КАЗ 617).

3. *Перен. (поеднати, сумістити)* змішати: оудаю(т)са до ва(с) нарѣдове рѣскіе ро(з)ліч-ными кштѡлты и спѡсобы, выносачи зац-ность,... и на(д) всѣми по(д) нѡ(м) зви(р)х-ность своихъ папѣжо(в) рѣмски(х)...., и з ва-ми поспѡлѣ, з недовѣрство(м) глѣдѣствомъ, и ѡ(т)щепе(н)ствомъ змеша(в)ши, пре(д) очѣма вашими явне тѡпчѣ(т) ногѡми, а призыва-ють ва(с) вѣ єдність (Острог, 1587 См. Кл. 4); тыи рѣки су(т) щирѣи слова божѣи ко-торыи коли з ними змѣшенѣ бывають по-лы(н) тогды са ставаю(т) смѣ(р)тельны не для ни(х) самы(х) але для баламу(т)ства при-мѣшаного (XVI ст. КАЗ 617, на полях); Съ-тыхъ теды причинѣ наши... дѣтки свои на-уками ласкамъ вашимъ залеца[ю]гъ, якожъ предся частокротѣ утрату або шкоду, змѣ-шаную з' отщепенствомъ, про легкое дѣ-токъ своихъ опатрене, односятъ (1603 Пит. 105); Тогда [дѣволѣ] инѣю лютѣйшѣю, и свѣтлѣнѣйшѣю, во(и)нѣ на ню подвиза-еть,... еретическое оученіе фальшивѣю на-оукѣ, яко рѣкѣ, извѣдѣ змѣй злосливый ис-пашеки своѣи з' смертоноснымъ ядомъ змѣ-шанѣю; хотячи затопити корабль хвѣ (Поча-їв, 1618 Зерц. 60); оучинишъ кажѣнье справ-лено робѡтою аптекарскою змѣшано з пѣл-ностью и чѣсто и посвѣченѣя велми гѡдно (серед. XVII ст. Хрон. 108 зв.).

Див. ще ЗМѢШОВАТИ, ИЗМѢШАТИ.

ЗМѢШАТИСЯ, ЗМѢШАТИСА, ЗМЕ-ШАТИСЯ, ЗМЕШАТИСА дієсл. док. 1. (*перемішатися*) змішатися: Не тѣмъ єднакѣ спѡсобомъ змѣшалосѣ, якъ вино з водою мѣ-шѣти повѣдають: але якъ на ѡ(д)нѡмъ пѡлю ѡсѡбно збож'є, а осѡбно кѣкѡль // вырастаѣтъ (Вільна, 1627 Дух. б. 165-166);

(з чим) (*з'єднатися в одне ціле*) об'єдна-тися: роздѣмнаѣ дѣша з' видѡмымъ тѣломъ змѣшаласѣ (Київ, 1619 Гр. Сл. 212).

2. (з ким) (*об'єднавшись, утворити нову спільноту*) змішатися, перемішатися: И ѡба-чили снѡве бѡжѣи цѡрѣки снѡ(в) лѡдѣски(х) и(ж) сѣ(т) кра(с)ныѣ, и забыли рѡсказѣ бѡже-го, и (з)єдночилиса и (з)мѣшѣлиса з ними (Вільна, 1596 З. Каз. 20); А ледве только пол-тора ста лѣтъ минуло, якъ Турци обрѣзѣнці, пособителѣ ваши в Константинополѣ пану-ють и змѣшѣлистеся з ними всѣ в купу (Львів, 1605-1606 Перест. 49).

3. (з ким) (*зникнути в масі кого-небудь*) змішатися: Такъ же и противъ Навходоносора и противъ всѣхъ вавилончиков єдного Даниї-ла и трехъ отроковъ выставилъ, и змешавшися з вавилончики, // вѣру свою правдивую обяс-нилъ (Львів, 1605-1606 Перест. 48-49).

4. (між ким) Втрутитися, встрянути (між кого): прѡтопопа виле(н)ски(и) ѡте(ц) гри-го(р)ко(в) котори(и) григо(р)ко митрополита наградѣ цѣ(р)ковнѣю привѣ(л). и па(к) воевода на(д)горо(д)ски(и) в то(и) справѣ межи ними змеша(л)са и запечатали ва(м) цѣ(р)ко(в) име-нѣ(м) нарече(н)ного и(х) митрополита ипатія (Львів, 1599 ЦДІА Лен. 823, 67, 6).

Див. ще ЗМѢШАТИ, ЗМѢШОВАТИ.

ЗМѢШАТИСА див. **ЗМѢШАТИСЯ.**

ЗМѢШКАТИ див. **ЗМЕШКАТИ.**

ЗМѢШОВАТИ дієсл. недок. (*з'єднувати, сполучати що-небудь різне, готуючи суміш або розчин*) змішувати: Растворѣю: змѣшѣю, злѣчаю, роствѡрѣю вино з' водою (1627 ЛБ 106).

Див. ще ЗМѢШАТИ, ИЗМѢШАТИ.

троскльївсть змакчи(м) (Львів, 1642 Час. Слово 278).

3. *Перен.* (чого чим) (*про віру, релігійні переконання*) послабити: ап(с)тлѡве оупасли, мнѡгихъ нарѡдовъ и загна́ли до єдино́и ѡвчарнѣ; и во́лкѡвъ мыслѣ́нныхъ ѡ(т) нѣхъ ѡ(т)гна́ли: жѣзлъ желѣзны́й, вѣра тверда́а, па́че желѣ́за и адама́нѣту; кѣтѣро́и не възмо́гъ дѣа́волъ змакчи́ти жа́дною моу́кою, нѣ огне́мъ нѣ мечѣ́мъ, нѣ заточе́нїемъ (По́чаїв, 1618 *Зерц.* 58).

◊ **змякчити кости** – побити, набити: Ubi les̃ z̃onku po czerewi poiãsom Koli chodylã dytkamĩ tom czãsom: A dylã twoich wielikich̃ zlostỹ Welu w tobĩ zmiekczytỹ kosztỹ (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 7).

Див. ще ЗМАКЧАТИ.

ЗМАКЧИТИСЯ *дієсл. док. 1. Перен.* (*про серце людини як символ її почуттів*) (*статистичнішим, добрішим*) зм'якшитися: О проклати(и) і́одо повѣ́же ми в чи(м) ти вади(л) а́лбо ти́ коли́ што́ злого́ оучини́ль. а вшак та́ завж(д)ы́ миловаль̃ и шафа́ре(м) та́ свои́(м) оучини́ль... где́ є(ст) она́а́ по́кора с̃на́ б̃жго́ ...г(д)є́ є(ст) его́ мл(с)рна́а́ мова́... мало́ бы́ са́ твоє́ ср(д)це́ змакчи́ти (поч. XVII ст. УЄ № 256, 7 зв.).

2. *Перен.* (над ким) (*про милосердя, змилосердитися*) зм'якшитися: Єсли́ бы... хота́чи́ жона́ одно́го вѣ́рвать̃ мѡ́жа́ свое́го з рѣ́къ мо́цнѣ(и)шо́го, и ста́гнѡ́ла бы́ рѣ́къ, и оухва́тила́ бы́ за мѡ́жкі(и) (!) чло́но́къ е́го: оутне́шъ ей̃ рѣ́къ ани́ са́ змакчи́шъ на(д) не́ю жа́днымъ ми́лосѣ́рдье́(м) (серед. XVII ст. *Хрон.* 157 зв.).

ЗМАКЧѢТИ *див. ЗМАКЧИТИ.*

ЗНАВАТИ *дієсл. недок.* Знати, знавати: На што́ я́сне пр(о)ркъ Заха́ріа... знава(т) за́ т̃ и за́ ѿ́ лѣ́(т) пре́(д) стр(с)тію́ Іс̃ Хво́ю и мо́ви(т) ты́ми сло́вы: Поста́виша́ цѣ́нѡ́ мою́ л̃ сребре́никъ и да́ша на́ село́ ско́уде(л)ни́чне (XVI ст. УЄ *Трост.* 44).

Див. ще ЗНАТИ.

ЗНАГЛА *присл. (рантowo, несподівано, зненацька)* знагла: зна́гла прѣ́йде(т) в Цр́ковъ свою́ г(с)дь, ко́торого́ вѣ́ шѣ́кає́те (Вільна, 1596 *З. Каз.* 4 зв.); По́ ты́хъ за́сь лѣ́тѣхъ з̃на́гла́ я́ко блі́скави́ца з̃ Нба́: Прихо́дь Хв̃ь бѣ́детъ... и рѣ́ка пѣ́нача́а́са... по́те́четъ ѡ́гни́стая́ пре́(д) нѣ́мъ (поч. XVII ст. *Пчела* 25 зв.); А́бо не́ вѣ́дає́шъ, і́жъ нѣ́кгда́ бы́ чл́чаа́ дѡ́ша́ о́гонь о́ної о́фѣ́ры не́ понє́сла, а́ле зна́гла́ всѣ́ бы́ исчѣ́знѡ́ли (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 189); В̃неза́а́пѡ: Спрѣ́дка, зна́гла, зне́ѡба́чка, на́прасно́, на́гло (1627 *ЛБ* 21); На́дъ при́роже́нье́ свое́ земл́а́ са́ рѣ́хає́тъ, Всѣ́хъ земно́ро́дны(х) зна́гла́ стра́хо(м) на́полна́є(т) (Львів, 1631 *Волк.* 3); зна́гла несподѣ́ва́не по́же́рла́ і́хъ земл́а́ живо́ до́ пекла́ (Чернігів, 1646 *Перло* 126); Вѣ́дѣ́ль є́смъ́ пе́редъ со́бою́ ви́нны́й щє́пъ, на́ ко́торомъ́ бы́ли́ т́ри́ ро́шчки // и зна́гла́ ви́роста́юче́ квѣ́тьє́, а по́ квѣ́тью́ я́годы́ доста́ва́ючи, и кѣ́бокъ́ фара́ѡновъ́ вѣ́ рѡ́цѣ́ моє́й (серед. XVII ст. *Хрон.* 65-66 зв.),

ЗНАДВОРѢА *див. ЗНАДВОРА.*

ЗНАДВОРѢА *див. ЗНАДВОРА.*

ЗНАДВОРѢА *див. ЗНАДВОРА.*

ЗНАДВОРА, ЗНАДВОРѢА, ЗНАДВОРѢА, ЗНАДВОРѢА, ЗНАДВОРѢА, ЗНАДВОРѢА *присл. (із зовнішнього боку приміщення; ззовні)* знадвору, ізнадвору: и(н)ши́е [ве́жи] ѡ́кѣ́рѣ́глы́ з на́дворѢ́а со́виты́ми сте́нами́ рѣ́блены́ (1552 *ОВол.* 3. 191 зв.); сте́ны зна́дво(р)а́ ѡ́блє́плє́ны́ вси́ гли́ною́ (1552 *ОКЗ* 194 зв.); внѣ́дѡ́ зна́дворѢ́а (II пол. XVI ст. *ЛА* 179); зна́дво́ра псы́ и ча́рвни́ци (!), и вше́те(ч)ни́ци, и мѡ́жебо(и)ци, и ба(л)во́хва(л)ци, и ко́(ж)ды́й ко́торї́й ми́лѡе́тъ, и ко́торї́й чѣ́ни(т) кла́(м)ство́ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 21 зв.); у́рядникъ́ Степа́нскї́й, з не́ма́лымъ́ орша́ком лю́дей и стре́лцовъ́..., са́мого́ прє́звитє́ра у́ кле́ти з на́дво́ра за́мкну́вши, то́го кли́рика́ на́шого́ це́рковно́го Де́мяна, чо́лове́ка не́винно́го, у́в избе́ спя́чого́ по́рвавши́..., слугъ́ и че́лядь́ его́ порани́вши,...

уехалъ (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 224); почали... поправлять церковъ..., внутри и зъ надворя (поч. XVII ст. *КЛ* 82); Внѣоуду: Знадвора, здвора, на дворѣ (1627 *ЛБ* 16); а докончавши внѣтръ и (з)надворья всегѡ корабля смолѡю оумазалъ ведлѣгъ оуказанья г(с)днегѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 15);

(з боку чого-небудь стороннього, відокремлено від когось, чогось) зовні, іззовні: вѣдаючи звлаща не вонтпливе, же якъ посторога тогѡ Закона, внѣтръ быти цркве Съборнои, такъ опдще(н)є и занѣдба(н)є Егѡ знадворья Стѣхъ Оучникѡ(в) Бѣжихъ знайдоватисѡ, справдѣтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 162); абы... и ро(з)майтими злѡстми звязаний, вѣлѣчанъ былъ зъ мно(з)ства Стѣхъ: и зънадвора сщенного зобрана абы трвалъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 695).

ЗНАДЪВОРА *див.* **ЗНАДВОРА.**

ЗНАЄМИТЫЙ *прикм.* Знаменитый, славетный; славнозвѣстный: олофѣрнѣ... з войски(м) такъ велики(м) побѣрилъ мѣста знаемитыи, и подбѣлѣ, под гѡлдѣ сво(и) панства (серед. XVII ст. *Хрон.* 394 зв.).

ЗНАЄМО *присл.* Відомо: коли ишо(л) чере(з) единѡ страну, в которой еще мало было знаемо стѡе рж(с)тво е(г) [іс х̄а], и слышачи ѡ таковой мо(ж)ности х̄вой, то(г)ды члѣкъ нѣкоторый прѣве(л) до него сн̄а свое(г) (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 30); **знаемо оучинити** – повѣдомити: и я знаемо ес̄ми оучинилъ имъ има твое и еще знаемо оучиню абы такова милость которою еси мене оумиловалъ была в̄ нихъ (1556-1561 *ПЄ* 424).

ЗНАЄМОСТЬ¹ *ж.* 1. Знання, пізнання: не лъжите одинъ другимъ, зволокшы зъ себе старого человека зъ учынками его, облечете нового того, который ся однавляеть вѣ знаемости подлугъ выображенья Того, который его сотворылъ (Вильна, 1599 *Ант.* 947); дорѡга моужа... в пананцѣ, або в мѡлодости, значи(т) таємницѡ вѣплощенїа, котораѡ всю лю(д)скѡю оумѣтно(ст) и знаемо(ст) пере-

ходи(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); Коли всѣ зарѡвне невымѡвныхъ Бо(з)ски(х) таємницъ ведлѣ(г) поната лю(д)ского знаємостю обфите обогачены стаѡи, за ѡ(б)аснѣнїемъ тогѡ имъ Пр(с)того Дх̄а (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 232); Рѡзѣмъ,... оумъ: Рѡзѣмъ, вѣдомость, оумысль, вѡла, мысль, рострѡпность, мѣдро(ст), позна(н)є, вѣда(н)є, оузна(н)є, оумѣѣтность, вѣдѣнїє, знаемо(ст), хотѣнїє (1627 *ЛБ* 106); Еднакъ нѣ телѣснымъ нѣѡкимъ выображенїемъ, едѣнъ ѡ(т) зроженїа знаємость тѡю прїймѣт, аѣе презрѡчїстымъ и проникающимъ ѡномъ дш̄евнымъ (Київ, 1627 *Тр.* 39).

ЗНАЄМОСТЬ² *с.* Знайомство. ♦ **знаємость мати, мати знаємость, знаємость мети (мѣти)** (з ким, в чѡму, кому) – бути знайомим: яко ты простацко и глѣпе твердїшъ: якобы знаѣмостѡ ѡ Ѡцїи еще не мѣли досконаѣе ѡныи оученицы (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 294); жадноѣ зъ нимъ знаѣмостѡ не маю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 564); маючи знаємость зъ Ивана(м) Водяника(м), во(и)то(м) черъни(ц)ки(м)..., по(д)данныхъ... з ро(з)ныхъ маѣ(т)ностѣ(и)... зо всеми маѣ(т)ностями выправди(т) (Житомир, 1650 *ДМВН* 192-193); Я, ач знаѣмостѡ жадное с панѡм Борисѡм Охлоповъскимъ не мел, поехалъ есми зъ дому Ощовского до пана Бориса, хотѣчи его наведити (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 388).

ЗНАЄМЪ *див.* **ЗНАЄМЫЙ.**

ЗНАЄМЫЙ, ЗНАЄМЪ, ЗНАЄМЪ *дієприкм.* 1. У знач. *прикм.* (який був відомий раніше) знайомый: тогда вышѡль ѡно(и) друугый оучнкъ, который былъ знаѣмъ архїєреѡвї (1556-1561 *ПЄ* 426); Набѡлшой (повѣда) и настаршой и всимъ знаѣмой, одѣ преславныхъ двѡхъ апѡстѡловъ Петра и // Павла вѣ Рымѣ фундованѡи и постановленѡи церкви, тѡе, которое маѣтъ ѡтъ апѡстѡловъ, преданїє и ознайменуѡу всимъ вѣрѣ (Вильна, 1595 *Ун. гр.* 133-134); Который то прѡтосингелъ, будучи чѡловѣкомъ годнымъ и учѡнымъ,

добре был цесарови турецкому знаемый и
всімъ башомъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 33);
Ямъ тижъ былъ колись людемъ на свѣтѣ
знаемый, А теразъ ѡ(т) всѣхъ правѣ ёستمъ
ѡпѣщёный (Київ, 1622 *Сак. В.* 47 зв.).

2. (якого добре знаютъ) відомий: па(н) Па-
ве(л) Гапонови(ч) жалова(л)... ѡ то(м) и(ж)
...в небы(т)ности мое(и)... панъ Стефа(н)
Мелене(в)ски(и)... са(м)... з помо(ч)никами
своими емѣ самомѣ имени и на(з)виски ле-
пе(и) знаемыми... наше(д)ши мо(ц)но на
до(м) мо(и)... в которо(м) жонѣ мою... ки-
е(м) зби(л) змордова(л) (Житомир, 1605
ЦДІАК 11, 1, 4, 17 зв.); ему самому по іменю
каждого добре ведомыми и знаемыми, //
по(д)ѣхавши по(д) села Филиповичи, Княжѣ,
Бро(н)ники, Романо(в)ку,... до того жъ мѣс-
та Ви(л)ска переваби(в)ши, зо все(г)[о] по-
ѡбдиралъ (Житомир, 1650 *ДМВН* 194-195).

3. У знач. ім. (особа, з якою хто-небудь
підтримує знайомство, спілкування) знайо-
мий, -ого: вѣнци бо єго вси побѣгли и знае-
мыи (1489 *Чет.* 326 зв.-327); и гладали єго
межи прироженными і межи знаемыми и не
пашѣли верѣноулисѣ до іер(с)лима гладаючи,
єго (1556-1561 *ПС* 216 зв.); Єсли(ж) бѡвѣ(м)
знáемы(х) припѣстимо, а яко(ж) незнáемы(х)
на(м) ѡбѣáви(т) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 303);
Єсли ж' такъ ѡнѣ чинилъ, всѣ нехáй высвѣд-
чають. всѣ єго знаемый шѣре признавають
(Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 15); Гды... Оучени-
ковѣ, и всѣ знаемыѣ, и повиннѣ розбѣглисѣ
были тѣѣ тогды терплѣве... конца... Пóгрѣбѣ
чека́ли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229); Дáйже ми
Тѣло Іиса Назарѣа Чоу(д)ногѡ странника; и
зрáненное, ѡплевáнное, жѣлѣчѣ, гóркою напо-
енное, ѡ(т) всѣхъ знáемыхъ ѡпѣщённое, на
Кр(с)тѣ на ѡстрихъ Гвѡздекъ висáщее, ѡбна-
жѣнное; тѣлько Кривáвыми Рáнами покрѣтое
(Чернігів, 1646 *Перло* 92).

ЗНАЕМЪ див. **ЗНАЕМЫЙ**.

ЗНАЖИВАТИ дієсл. недок. (з ким що)
Зваблювати, знаджувати, спокушувати (кого
чим): хотечи насъ всѣхъ, съ церквами на-
боженства нашего, подѣ послушенство и
реиментъ преложонныхъ духовныхъ Костела
Римского поддати, розмаитыхъ способѡвъ
зъ духовными костела Римского не поодно-
кротѣ знаживалѣ (Вільна, 1608 *АЮЗР* II, 48).

**ЗНАЙДЕНЄ, ЗНАЙДЕНИ, ЗНАЙДЕ-
НЬЄ, ЗНАЙДЕНЬЄ** с. 1. Знайдення, вияв-
лення: И бил намъ чоломъ князь Василий
Ковелский, абыхмо при томъ сѣде пана воево-
ды... и знайдени комисарей єго заставили
(Краків, 1536 *AS* IV, 63); тоє вѣ(з)выше(н)є
є(ст), которѣи са(м) собѣ тоє привлащає(т)
чогѡ в' мѡци привластити собѣ не маєтъ. а то
чѣднѣйшее вѣ (з)на(и)деню тѡє ямы, в которо(и)
то панѣтъ то(т) грѣдо(ст)ны(и) гѡло(с) (1599
Виш. Кн. 215); цр(с)тва нѡ(с)ного шѣкаймо,
за которого знайде(н)емъ и дочасныи дѡбра
знайдемо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 765).

2. (доведення правильності чого-небудь)
визнання: князю..., на кождѡю четверть годѣ
по стѣ копѣ грошей платилъ, водлѣ знайде-
нѣа вырокѣ нашего безъ всакоє ѡтволоки
(Краків, 1538 *AS* IV, 136); обеде сторонѣ...
позволили на себе заруки: хтобы мел с того
еднанѣа и знайденѣа нашего и тежѣ призво-
ленья ихъ обоєхъ сторонъ выступити... тогды
будетъ сторона выступная повинна заплатити
королю... триста рублевѣ грошей (Свищів,
1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 31); и на все тоє наше
судовое знайденѣе зложили єсмо имъ рокъ за-
витый отъ нынешнего дня середи... за две
недели (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270).

Пор. **ЗНАЙТИ**.

ЗНАЙДЕНИ див. **ЗНАЙДЕНЄ**.

ЗНАЙДЕНІЄ с. Те саме, що **знайденє** у
1 знач.: Цр(с)тва Нѡ(с)ного шѣкаймо, за ко-
торого знайденіємъ и дочасныѣ дѡбра знайде-
мо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877).

ЗНАЙДЕНЬЄ див. **ЗНАЙДЕНЄ**.

ЗНАЙДЕНЬЄ див. **ЗНАЙДЕНЄ.**

ЗНАЙДОВАНЄ с. (стп. znajdowanie) знаходження: Але для чогожъ толко ку звычаю, абы просто мовити и писати, и ку заостренню розуму и выполерованю его, а не ку знайдованю божественныхъ догматъ, и не ку розсудкови ихъ (1603 *Пит.* 107).

Пор. **ЗНАЙДОВАТИ.**

ЗНАЙДОВАТИ, ЗНАЙДОВАТЬ дієсл. недок. (стп. znajdować) 1. (кого, що, в чому) (шукаючи, виявляти кого-, що-небудь) знаходити: Врядникъ дей паней Петровои, видечи то, почаль се съ того иншими словы выламовати, ижъ того виноватого яко самъ знайдовати, такъ тежъ и обявити не хотель (Луцьк, 1570 *Ив.* 268); бидныхъ подданныхъ, у которыхъ знайдовать ничего не могли, били, мордовали (Луцьк, 1620 *АрхЮЗР* 6/І, 422); Гды крѣще(ц) золоты(и) в горѣ чи(м) далѣ(и) глѣбѣ(и) копае(ш), ты(м) собѣ бо(л)ише бога(т)ства зна(и)дѣе(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); судъ // ...позо(в) непоря(д)ны(и) зна(и)дѣе(т) и по(з)ваного ѡ(т) того по(з)вѣ на то(т) ча(с) во(л)ны(м) чини(т) (Вінниця, 1624 *ЛНБ* 5, II 4058, 52 зв.-53);

(чого) (підшуковувати що-небудь, добирати) знаходити: на высѣкостъ чѣдѡвъ Ба и Вл(д)ки,... смѣтрачи, бѣзъ гѣлосѣ ѡ(т) здѣмѣванѣа са заставаю, и не знайдѣю слѡвъ // подѣбныхъ оучинкомъ (Київ, 1627 *Тр.* 668-669).

2. (в чому) (докучати) переслѣдувати: И вжо не маєть ихъ Господаръ въ томъ знайдовати, одно на мнѣ самомъ тое всее запла-ты маєть Его Милость смѣтрѣти (1537 *РЕА* І, 209).

ЗНАЙДОВАТИСЕ див. **ЗНАЙДОВАТИСЯ.**
ЗНАЙДОВАТИСЯ, ЗНАЙДОВАТИСА,
ЗНАЙДОВАТИСЕ дієсл. недок. (стп. znajdować się) (перебувати де-небудь, мати місце) знаходитися: А которые вязни и неволники также неволницы народу христьянс-

кого, которые бы колвекъ при дворе мо-емъ... были и знайдовалися, кромѣ вязневъ, неволниковъ и невольницъ народу Бесурмянского, Татаръ, вже отъ сего часу волными чиню и симъ тестаментомъ моимъ ихъ вызволяю (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/І, 116); жадное дѣло або справованіе Сыновское не естъ одѣ Отца выдѣлено, ани се што такового знайдуеъ, што бы мѣлъ Сынъ мѣти, а не мѣло бы тежъ Отцу прыналежати (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 124); которѣю то сѣмъмъ при помененомъ панд... зна(и)дѣючюся по-водъ теперешъни(и) елиберѣючи добра черъленъковъские бѣдѣчи ква(н)ктѣсъ процесъ-сами правъними пререченомъ конъвенътови ...святого доминика ретелне и истотъне ѡ(т)да(л) (Люблін, 1647 *ЛНБ* 5, II 4069, 147 зв.); прото симъ универсаломъ нашимъ позволяемъ (иж если бы ешъче таковыя своеволники знайдовалися, которые бы на здореве пановъ своихъ наступовали и послушъными быти паномъ своимъ не хотели), жебы сами панове, весполъ съ // полковниками нашими, Белоцерковскимъ або Киевскимъ, сурово бы и на горле карали (Ямпіль, 1650 *АрхЮЗР* 6/І, 573-574); *Образно:* не знайдѣтса та(м) здорова и розѣ(м) дшѣ, але троутизна и напо(и) го(р)ки(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 217);

перен. (бути поширеним) знаходитися: И многіе шкоды и бѣды в людехъ знайдуются, поневаж есте на обе сторонѣ зрадцами ся стали, утаивши всѣ причины вашѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 43).

ЗНАЙДОВАТИСА див. **ЗНАЙДОВАТИСЯ.**
ЗНАЙДОВАТЬ див. **ЗНАЙДОВАТИ.**

ЗНАЙТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (шукаючи, виявити кого-, що-небудь) найти: И повелѣ(!) его тѣрокъ шѣкати, и не нашли (1509-1633 *Остр. л.* 129); А потомъ заса-вѣ(р)нули а и(н)шіе некоторые речи в до-мѣ(х) ихъ повидѣли зна(ш)ли (Кременецъ,

1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 8 зв.); А и(ж) ничо(г) по воли свое(и) кѣпи(т) не нашли пошли были е(с)мо за(с) наза(д) до домо(в) свои(х) доброво(л)не никомѣ ни в чомѣ не ви(н)ными (Луцьк, 1602 ЛНБ 5, II 4050, 72 зв.); Якъ тѣи котѣрыи прѣкроу и долгоу идѣтѣ дорѣгоу, и прѣцею тоѣю оутрѣдивши сѧ, гды гдѣ дѣрево галѣзистое и широко-листвѣнное тѣнь великѣю чѣнаѣе знайдѣтъ, малѣ присѣвши ѡ(т)почивають (Київ, 1627 Тр. 472); А наветѣ еще ты(м) не ко(н)те(н)туючися... вежавши в бо(р) тыхъ же протѣ(с)-туючихъ... пчолы нашли (Житомир, 1650 ДМВН 208).

2. (кого, що) (натрапити на кого-, що-небудь) зустріти, застати: мы сѣдѣи... тамъ выехали, а княза... тамъ есмо не нашли и посылали есмо до его замкѣ... людей добрыхъ (Ковель, 1537 АС IV, 111); ни(ж)ли кѣды та(м)... приехалъ пѣна ма(т)фея сеню-ту в животе не заста(л) то(л)ко... ма(л)-жо(н)ку... при не(м) нашолъ (Кременецъ, 1563 ЛНБ 103, 26/Id, 1810, 8); Бо и нѣшѣ-нихъ часѣвъ такихъ хр(с)тіанъ много знаидея(к) тѣ(и) законникъ ко(т)рыи... оу вѣдо-мости заповѣдеи; та(к) же и они в го(д)но-сти имени х(с)тіанского розоумѣю(т)сѧ... але по(д)бно тако(ж) и(м) прѣиде... ити ѡ(т) гѧ (Львів, 1585 УС № 5, 301 зв. на полях); а гды ишо(л) влѣны(м) и знашо(л) те(ж) своего дл(ж)ѣника... мо(р)дова(л)... и не хотѣ(л) его пѣстѣти. але звазавши оувер(г)ѣ его до те(м)ницѣ (XVI ст. УС № 29519, 98); а знашедѣши тамъ владыку Луцького,... взялъ ведомость одѣ владыки Луцького (Вільна, 1599 Ант. 591); Вѣдѣлисмо те(ж) еднѣго... // же собѣ са(м) нѣгды... йссти не готовѣлъ... мѣлъ звѣча(и)... якоѣго... гѣста зна(и)шо(л)... з ни(м) в товѣри(ст)вѣ... илѣ (серед. XVII ст. Кас. 80).

3. (кого в чому) (довести правильність чо-го-небудь, ствердити) визнати: И мы в томѣ

кнагиню нашли правѣю и при тѣх имѣнахъ ее zostавили (Вільна, 1507 АС III, 44); мы посполѣ из сѣдами княза Коширского зго-дивши сѧ, в справѣ встѣпили,... з обѣ сторонъ грани меновите ѡписали межи именей Их Милости,... тамъ Их Милость почали были промежи сѣбе спор чинити, мы... то нашли, ижъ мають тѣи грани поправлены быти (Ковель, 1537 АС IV, 103); за жалобою моею, знашедши его (Федора Лукашевича) вин-нымъ, и присудили мне на немъ тѣе гроши, которые въ мене покрадены, — на што и де-кретъ мне выдали (Житомир, 1586 АрхЮЗР 6/I, 155); а кто бы таил злѣсти маѣ(т) быти при ви(н)но(м) кѣра(н), яко брѣтя знайдѣтъ (Львів, 1609 ЛСБ 423).

4. (придумати, розмірковуючи над чимось) знайти: Знайдешъ якъ правѣрныхъ ѡ тѣвѣ-домѣ оупѣванѣи спѣсѣна своѣго потѣшити (Київ, 1646 Мог. Тр. 5 зв.).

Див. ще **ЗНАХОДИТИ**.

ЗНАЙТИСЯ див. **ЗНАЙТИСЯ**.

ЗНАЙТИСЯ, ЗНАЙТИСА, ЗНАЙТИСЕ

дієсл. док. 1. (виявитися в результаті роз-шуків) знайтися, відшукатися: если бы якіе збѣги, по(д)даные пѣно(в) Трипольскихъ у ме-не были, котѣры(х) не призьнава(м), зна(и)-ду(т) ли сѧ, выда(т) и(х) не (з)бороня(м) (1599 ККПС 122); Плѣкалъ бы подобно далѣй; але едѣнѣ ѡдѣ старцѣвъ гамовалѣ зы еѣго, ѡповѣдаючи, же сѧ знаишѣлѣ той котѣрый Кнѣгѣ ѡтворѣти маѣтѣ (Київ, 1637 УС Кал. 3).

2. (бути в наявності) знайтися: A tak, wed-le popisu mojoho, znaszlosia: domów bojarskich y widow w meste Bracławskim trydciat y try, a ludey ich, z popowskimy ludmy, sto y szestde-siat (Вінниця, 1545 АрхЮЗР 6/I, 25); а то та(к) сѧ знаидоутѣ нѣкотѣрѣи котѣрѣи ме(ш)-каю(т) ве(д)лѣ вѣлѣ тѣла своего на се(м) свѣтѣ (к. XVI ст. УС № 31, 100 зв.); А пото(м) рѣгѣла имѣ знаишла(с) гдѣ е(ст) црѣковѣ...

збоудована на горѣ Кармелю(с) (к. XVI – поч. XVII ст. *Кн. о лат.* 96); теды найдутся 52 роки от вознесенія до собору апостольского на котором Петръ святыи не в Рыме, але во Іерусалиме, не бискупомъ рымским, але апостолом Христовым найдутся (Львів, 1605-1606 *Перест.* 52); проша(к) андре(и)... гала(с) з монастыра стго ѿнофрия прине(с) пѣшкѣ в которо(и) знашлося зо(л) ѿсмѣ (Львів, 1608 *ЛСБ* 1046, 3); теды вы(ш)-мѣнены(и) паве(л) ѿ(т)ць еѣ // за слу(ш)-ны(м)... постановлене(м) доброво(л)ны(м) вз(л) до себе цо(р)ку свою и(з) тыми сиротами вы(ш)помѣнеными та(к)же и тоє што са знашло вла(с)ности еѣ што ѿ(д) ѿ(т)ца своего мала (Одрехова, 1614 *ЦДІАЛ* 37, 2, 21 зв.-22).

3. (*мати свій вияв у чому-небудь*) знаходиться, виявиться: Покажіте ми... где которы(и) з ва(с) пѣрвы(и) степе(и) са(м) собѣю выпо(л)нилъ, и вѣ вѣрѣ ѿсновано(и) вѣ непорѣше(н)но(м) фѣндаме(н)тѣ, со испо(л)-нѣными заповѣ(д)ми са знашо(л) (1598 *Виш. Кн.* 272); Еслижъ не позволитъса тоє, всѣ(м) спѣсѣномъ вѣдлѣгъ твоего здѣла знайдеться мѣншій Дхъ ѿ(т) Сна, яко той который не маєтъ оучастицтва вѣ ровныхъ Снови (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 266); мы Братіе, самы(х) себе посѣжаймо..., же бысѣмо(с)а, вѣ страшный ѿный нелицемѣрно(г)о сѣда дѣнь, не ѿсѣжѣными знашли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 14);

(*бути записаним де-небудь*) зазначитися: я... писал есми о моих потребах не до Константинополя, але до Волох, што иначе у моем листѣ не найдется, только его кажите толмачити, а принамѣ дайте на пробу Янего (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38).

4. (*трапитися, з'явитися де-небудь*) знайтися: а к томѣ селищѣ ѿтчиц ѿного селища...знашол са и мѣжѣ еє, котромѣ то первой заставою в рѣки пришло, ѿ то са впоминал (Володимир, 1549 *AS* VI, 4); А когда от вос-

точных отпали, когда знашел ся в Римѣ тот один, и глава всемирная,... тогда и мученики и чудотворства между панами погибли (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 187); А хтѣжъса межѣ на(м)и знайдеть, который бы Таѣмници // животворящеѣ Трѣици, лю(д)скимъ ср(д)цамъ явне ѿ(д)крѣль? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3-4); Погладаючи нѣтѣ, ижѣ дла скѣпости екземплѣровѣ (!), Іерее сѣ трѣдностю достѣти могли: една(к) же са знашли нѣнѣшни(х) днѣй, тѣи люде Ве лѣвовѣ, которые важатъса сѣ Типографіей своихъ... Книги наші Церковныи... до оужива(и)а подавати (Київ, 1639 *МІКСВ* 216);

опинитися: По сме(р)ти не съ хр(с)тіаны, але з содѣмланы в о(д)ной ѿбители и к(г)ма(х)у са зна(и)деши (п. 1596 *Виш. Кн.* 248); Албовемъ любо кто кѣпецтвомъ са бавить любо при дворѣ се знайдѣть любо на войнѣ застаѣть любо в дорѣзѣ потрѣба бы было тлѣмача не(я)кого принамне(и) которого ко(л)ве(к) з тыхъ языковъ (к. XVI ст. *Розм.* 2 зв.); А гды тоє тамъса справѣало, теѣдѣра Царѣца... на сѣнѣ оуклонѣвши(с)а, здалѣса єй якобы знашлѣса оу столпѣ Кр(с)тного (Київ, 1627 *Тр.* 294);

появитися: ѿ(т) одѣжѣ тѣды ѿвѣчеи позна(и) бѣдешъ. а если(с)а волосатый знайдешъ якъ иса(в) вѣлосами обрѣслый... на лѣвѣици бѣдешъ (Вільна, 1596 *З. Каз.* 82 зв.).

5. (*з'ясуватися, стати очевидним*) виявитися: Так же и на соборѣ(х) наші(х) Берестѣйски(х) и знашѣл(с)а вѣ всемъ виненѣ (Новгородок, 1594 *ЛСБ* 267); Та(м)же еси бы(л) сужо(и) ѿ(т)... патріа(р)ха з ни(м) лице(м) ко лицѣ, на которо(м) су(дѣ) во все(м) винен(и)... знашо(л)ся и ѿбеца(л) еси ся прѣво ходѣти... не перешкажа(ти) блѣгоч(с)тїю, сире(ч) бра(т)-ству школѣ дрѣка(р)ни наѣце... ѿ все(м) дати поко(и) (Вільна, 1594 *ЛСБ* 251, 1); А если бы кто змежи ста(р)ши(х) брато(в), яковы(м) кѣ(л)векъ ѿбѣчае(м) знашо(л)ся выстѣп-

ны(м), за што моло(д)ши(х) карѣ(т), мае(т) быти ста(р)шій двояко и троако ка́ра(н) (Львів, 1609 ЛСБ 423).

ЗНАЙТИСА *див. ЗНАЙТИСЯ.*

ЗНАКОВАТИ, ЗНАКОВАТИ *дієсл. недок.* (*стп. znakować*) вживати герб, печатку, знак на позначення чого-небудь чи відрізнення від чогось: знаковати *consigno* (I пол. XVII ст. Сем. 57); Зблизка и Здалека На Гербъ Пано(в) Брыгаллѣровъ Слѣшнеса в Гербѣ мѣсецы Знайдѣють; Гдѣжъ Бригаллѣровъ цнѣтъ ясность знакъю(т) (Париж, 1645 *На г. Бриг.* 5).

ЗНАКОВАТИ *див. ЗНАКОВАТИ.*

ЗНАКОМИТЫЙ *прикм. (стп. znakomity)* визначний, знаний, знаменитий, відомий: я самъ а нхто з близкихъ, крєвныхъ... дому моего, такъ тежъ з... приятелей людей знакомитых в то ся вступовати и... никоторого выкочиваня чинити не маемъ (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 272); ты є(с) достато(ч)ны(и), славъный и знакомиты(и) члѣкъ, а Пилатоу єсь знаємы(и) (XVI ст. *УЄ Трост.* 79); И вса Црковъ... нймъ намакаєтъ... // вѣлкгѣтность з наоукъ ѡного берѣчи: И до змакчєна, Ср(д)ца люд(з)кіє ведѣчи. На вѣзроснєна дрєвъ, в домоу Бжѣмъ плодови́тыхъ: Злотовидне заквитноулы(х), всѣмъ знакомиты(х) (Львів, 1609 *На Злат.* 2 зв.); чтыри кола во томъ вѣзѣ сѣтъ... цнѣты знакомитыи: Пѣрвое коло мѣдрость... дрѣгоє... мѣжество... Третєє... повстагливость (поч. XVII ст. *Пчела* 52); тєжъ и в полєтѣяхъ єкспєрсєнція знаменїтаа, не тѣлко в томъ преза́нномъ королєвствѣ Пѣлскомъ, але и по йныхъ... крѣлєвствахъ и пѣнствахъ вѣдомы и знакомиты сѣтъ (Київ, 1623 *МИКСВ* 71).

ЗНАКОМИТШЫЙ *прикм. в. ст.* Значніший, знаменитіший: Сѣ тыхъ всїхъ нѣкѣторыє свѣдѣцтва знакомитшых у Грековъ велми славныхъ отцовъ тутъ выпи́сали (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 122).

Пор. ЗНАКОМИТЫЙ.

ЗНАКОМЫЙ *прикм. (який підтримує знайомство з ким-небудь)* знайомий: я на себє самого, дѣтей и ни на кого з близкихъ... дому своего и нїякихъ приятелей и людей знакомых не выймуючы, а ни заставляючи,... и все право свое, которое єсми... на тое... млынарство... // мел, зараз его милости дал єсми (Берестечко, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 271-272).

ЗНАКЪ, ЗНАКЪ *ч. 1. (позначка, яка вказує на що-небудь)* знак: мы со всѣми тыми двѣ(б)рыми люд(д)ми дороги єсмо никакое тѣ(т) не видели а и ины(х) никаки(х) знакъ(в) грани(ч)ны(х) (Київ, 1508-1523 *ПИ* № 5); в то(и) соснє были знаки гранъные (1546 *ОГ* 16 зв.); при тѣ(м) ѡбводѣ и ѡказаню знако(в) кгрѣнѣтовъ манасты(р)ски(х)... были... мещанє глиня(н)скїє (Унів, 1581 *ЛСБ* 61, 1 зв.); къ тому брегы и яркы ведлє циркусу а знаковъ мѣджы, вѣ кол почавши пониже млина одъ броду просто вѣ гору ку полночи (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225); вє(д)лу(г) то(г)[о] ду(к)ту и (з)нако(в) грани(ч)ныхъ... панъ по(д)коморы(и)... мапѣлу маловаль (Житомирщина, 1639 *ККПС* 201); ты(м) же комиссаром нашимъ,... даємо владзу, абы... зѣжджали на тое розграниченъє, ажбы его // скутєчнє отправили, копцами и иншими граничными знаками означили (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 180-181).

2. Відмітина: надъ всѣхъ нечїстыхъ бѣговъ своихъ пѣгого вола шановали... А звлѣща єсли на азыкѣ на чолѣ, и на хвостѣ, якъ иншею шєрстью знакъ мѣлѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 20).

3. Зображення: не вѣдаю гдє // господа твоя єсть пѣнє мой по(д) знако(м) золотого лва на ѡлицы коморной (к. XVI ст. *Розм.* 58 зв.-59); Я иванъ зъ Барлемонтѣ зєзнаваю ижемъ наня(л) Петрѣ марша(л)кѣ домъ в Антверпїи на рынку збѣдовѣны(и) по(д) знако(м) зайца (Там же, 68 зв.); Крєстъ сѣ Хрїс-

тѡвъ славоу вѣрныхъ именѣ(т),... Рымъ са знако(м) Бжїа Црковъ оукрашаєтъ (Єв'є, 1611 *Enier. Og.* 2); Онъ теды заразъ казаль оучинити знакъ того кр(с)та зъ зѡлота и каменїй дороги(х) (Київ, бл. 1619 *О обр.* 58);

(відзнака, регалїї) знак: позванье... //... оныхъ под хоругве изъ знаками военъными шыкомъ постановивъшы,... важылисе... на нее ударыти (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ XIV-3*, 157-158); повод(д) зане(с)ши таковую репротестацию... ѡ спроважене таковы(х) люде(и) а(р)матных(х)..., зъ знаками военъными,... //... просиль, абы тутъ,... до припатрєня се доводовъ и ди(с)позици(и) правны(х) приступиль (Ісаїки, 1643 *ДМВН* 237-238);

(цїха, емблема організації) знак: А зышедшия в братство, мают класти до скрынки по грошику; а кторого застанеть знакъ братскый цїха а не поидеть за нимъ, якъ обышлють, на томъ вины грошикъ (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51).

4. (слід, залишок чого-небудь) знак: видел єсми знак на патинадцати местцах, попелы, где стоги погорили (Луцьк, 1560 *AS VII*, 60); виде(л) те(ж) єсми ѡ дворе ѡсекро(в)ско(м) знаки кгва(л)ту ѡ гридни ѡ(к)на порубаны а (в) коморы... ѡ(д)ве(р)ки вырубаны и вываланы (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 24); тые подданыє взя(в)ши пере(д) себе злы(и) а бе(з)бо(ж)ны(и) ѡмы(с)ль проти(в)ко... брата моего... з жоною... с че(т)ве(р)го(м) дете(и) ихъ... ѡбволо(к)ши до(м) соломомою ѡгнемъ спалили то(л)ко де(и) зна(к) косте(и) ихъ на пожари(с)кѡ зобра(в)ши (Володимир, 1588 *ЖКК I*, 299); пнѣ ѡле(н)ски(и)... зна(ки) кгва(л)ту ѡказова(л) (Черниця, 1609 *ДМВН* 149); Якъ в' тѣлѣ хвѡмъ... знаки... бѣити могли, то єсть раны гвѡздыѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 219); в местечку Доростаяхъ домовъ спалєныхъ альбо пляцовъ, на которыхъ знаку будиньку се (не зосѣтало), сто двадцєть и осѣмь (Луцьк, 1649

АрхЮЗР 3/IV, 227); **бы знаку** – нїскїльки, нїтрохи, зовсім: Тые твои аркумента бы знаку до взросту и цвичєня дитинного не служатъ (1603 *Пит.* 106); гды ѡвоцы доспѣють, нешкодїть кѡкѡль пшєнїци бы знакѡ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 246); **до знаку** – доценту, повнїстю: вѣскрѡба(в)ши до знакѡ тѣло зъ зѡбсти, ѡме(р)щвє(н)нѡю внѣшнего члѣвка кѡжѡ ра(с)тагѡють (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

5. (умовлений сигнал) знак: тѣ(и) которыи єго продавалъ даль и(м) таковыи з'накъ рекоучи, кото(ро)го а поцєлоую, то(т) єсть и имѣте єго (1556-1561 *ПЄ* 113 зв.).

6. (свідчення, вияв) знак, ознака: малжоннок мой... нєлюбости своеє и знак оказовал, же девку тую..., зквалтовал (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/III, 135); исїдо(р) пєршїй знакъ лѡкавства свѡєго ѡказаль (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); алє єще в найго(р)шєє нє(д)бальство впадѣти, ю(ж) то боуде(т) велїкїй знакъ глоупства глоупы(х) бєстїи (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); звѣрата за(с) домовїи... знаки мл(с)ти паноу(м) свѡи(м) показѡ(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 226); Где знак щєдрот твоих в грѣхов прєбачєню? (1648 *Елєг.* 152);

(доказ, підтвердження) знак: наша помѡ(ч) с тѡрки на жи(г)мо(н)та кралѣ... бѡде(т) томѡ зна(к) и довод(д), а(ж)єсмо дали ѡ(т) великого нати(с)кѡ и на силѡ и припѣженїа (Гирлов, 1518 *Cost. DS* 495); многіє свєдєцтва, знаки, доводы на письмє вравѡвныє княз Роман..., перед нами ѡказывал (Вільна, 1565 *AS VI*, 282); Єстлибы са шкода кому стала,... з ведомостью г(с)дрѣа домового..., и было бы то на него... якими знаки врядо(в)нє перевєдєно, таковы(и) повинє(н) будєть ѡны(и) кгва(л)тѣ... платити (1566 *ВЛС* 36); римскый костєл... привѡдит знаки на // подпєртє той правды, яко єсть костєл римскый правдивый (1600-1601 *Виш. Кр.*

отв. 170-171); знаменитый знакъ зацности и знаменитости Андрееви, ижъ,... досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣиши (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 968); оцѣ и мѣтка ей... принесѣтъ зъ собою знаки панѣнства ей до старшихъ мѣста (серед. XVII ст. *Хрон.* 156); **на знакъ** – (як свѣдѣння, підтвердження) на знак: На знакъ той речи привюль тѣнь пре(з) линіи (поч. XVII ст. *Проп.р.* 171); Крѣоль Вафалѣнскій... въ звѣчаю былъ положилъ,... свѣчѣ запаленю По(д)данымъ своимъ высылѣти, на знакъ того, абы горѣчо(ст) мл(с)ти своѣи кѣ онымъ выконтерфетовѣти мѣгль (Київ, 1632 *Євх.* 292).

7. (*передвістя, прикмета*) знак: Кирилъ... кгда крестился, в той часъ у крестильницу наплюгавил, што то было знакомъ злымъ и лихимъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 30); по слѣбѣ очи ей ѡ(т)крѣпо(т)... боуде(т) его хопѣла за подоло(к), а ѡ(н) са ей вѣмѣка(т), а если є(г) вхѣпи(т) за знакъ то себѣ маю(т) вѣрної мл(с)ти (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 95); м(с)цѣ взвѣшъ по ѡстрый погѣды знакъ маєтъ (Київ, 1625 *МІКСВ* 145); А онъ рѣклъ: єсть ли еще живъ, бра(т) мой єсть. Што вѣзли мѣжеве за добрый знакъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 314);

(*знамення Бога*) знак: почало все множество оучнѣхъ хвалити ба голосо(м) великимъ за ѡныи всѣ знаки которые видѣли (1556-1561 *ПЄ* 307); преображеніе было хвѣ на зна(к) второму прѣшествію его (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 28 зв.); ми ся и знаку его не боимъ И на божество его не глядимо (І пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 23);

чудо: А Пила(т), видѣвши такіи знаки, злакноу(л)са (XVI ст. *УЄ Трост.* 76); ре(ч) емоу спироидо(н) вѣста(н) и пойдѣ за мною, и оузри(ш) знакъ... вѣза(л) въ роукѣ цеглоу и пре(з) всѣми простеръ (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 136);

(*пророцтво*) знак: руками апо(с)то(л)скими диалосе много знако(в) и чу(д) межи лю(д)ми (ІІ пол. XVI ст. *КА* 23); Если повстанѣтъ в посередкѣ тебе прѣ(о)ркѣ, або котѣрый..., ѡповѣдалъ бы знакъ и чѣдо,... не оуслѣхаешъ словѣ онаго прѣ(о)рка (серед. XVII ст. *Хрон.* 153);

незвичайне явище: знаки на церквахъ страшливыѣ показуются, якож ся стало в Рогатинѣ и в Галичу, о чомъ свѣдоцтва и записи урядовыѣ свѣдчат (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44);

(*символ*) знак: ѡныи посоу(х) зна(к) бы(л) албо фикгѣра ч(с)тнаго крѣ(с)та г(с)на (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 26); А евангеликове ажъ на онъ часъ, коли его поживаютъ, называють Тѣломъ Хрыстовымъ и то не власнымъ, але знакомъ Тѣла Хрыстова (Вільна, 1608 *Гарм.* 200); корѣна бовѣ(м) єстъ знакъ кролѣвѣства (Острог, 1614 *Тест.* 179); Щасливый домъ Шептицкихъ которые крѣ(с)тъ мають... Котѣрый знакомъ набоженства и ап(с)лской вѣры (Угорці, 1620 *На г. Шент.* 2); Котѣицы тѣжъ вѣры статѣчної знакомъ (Київ, 1630 *Соб. На г. Стетк.*, тит. зв.); абда(н)къ, знакъ є(ст) щодрой Пово(л)ности (1649 *РЗВ* 1 зв. нenum.); **знакъ креста** – знак креста: Гды на ни(х) оудѣра(т), ѡ(д)бивѣти знако(м) крѣ(с)та... повинѣны соу(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 7); **знакъ креста класти, класти знакъ креста** – хреститися: Святый знакъ креста Хрыстова на собѣ въ опакъ кладутъ, зъ лѣвое руки на правое (бл. 1626 *Кир. Н.* 28); они..., клѣли зна(к) ч(с)тнаго крѣ(с)та рѣкою на лица свой (Київ, бл. 1619 *О обр.* 68); **знакъ крестный** – те саме, що **знакъ креста**: Вѣторый пожѣто(к) єсть,... жѣбысмо има Хвѣ бѣ(з)... бѣазни смѣле вызнавѣти мѣгли, дла чого те(ж) и на (з)на(к) крѣстный чѣни(т)са мѣромъ на челѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 36); **знакъ крижа клас-**

ти – те саме, що **знакъ креста класти**: для чого ви, кгда знакъ крижа святого на себе кладете, и зъ живота першѣй на правое раме, а потомъ на лѣвое руку переносите? (1603 *Пит.* 92); **знаки писаныи** – письмена: то є(ст) наука... которѣю... бѣ... мѡисѣѡви... ѡбъявилъ, прѣ(з) каракътеры, албо знаки писаныи, в' таємниці своѣй (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 15 зв.).

8. (*побіжне повідомлення*) згадка: кня(з) его м(ст), и(ж) бы(л) ѡ(т)писа(л) до вл(д)-ки... дивѣючиса ему же не пише(т) знаку ѡ соборѣ єс(ли) са готѣ(т), албо поѣде(т) ли на него (Дубно, 1596 *ЛСБ* 299, 1 зв.).

9. Зірка, зоря, сузір'я: за встѣпѣнємъ слѣнца в' знаки пѣлѣнѣчныи свѣтъ зѣмный з' зимы са смѣтѣтъ, гѡры квѣтками ѡдѣваєтъ (Київ, 1632 *Євх.* 293);

(*зодіакальне сузір'я*) знак: Вотѣйте, бы мѣлъ фаворъ Зодіакѣ, В бѣгѣ дорѣчномъ бы са тѣшилъ з' знакѣ Бы вѣдлѣгъ его ходіла аспѣкта: Кáжда Планѣта (Львів, 1642 *Бут.* 8); **знакъ небесный, небесный знакъ** – а) зодіакальне сузір'я: Зодіа, вѣ знаки нѣ(с)-ныи, на вѣ крѣгахъ нѣ(с)-ныхъ бѣдѣчи (1627 *ЛБ* 207); На оруже(н)є. Пѣвными сѣ(т) свѣ(д)ками нѣ(с)-ныи знаки (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); б) веселка: Дѣгá: Знакъ нѣ(с)-ный (1627 *ЛБ* 32).

ЗНАКЪ *див. ЗНАКЪ.*

ЗНАЛЕЗЕНЬЄ, ЗНАЛЕЗЕНЬЄ *с. (стп. znalezienie) (вирок)* рішення: которы(и) [Андре(и) Фи(р)ле(и)]... ѡ(д)ступуючи ѡ(д) апеляции,... ѡ(т) декрету зналезенья не поря(д)ного,... перестаючи на и(н)ши(х) декрета(х)... ве(р). вѣшу на поле позыває(т) (Шумськ, 1639 *ККПС* 230); ѡ(т)ступуючи ѡ(т) апеляции прѣ(з) повода, ѡ(т) декрету зналезенья непоря(д)но(г)о по(з)ву... в то(и) справе ѡ ро(з)граниче(н)є кгру(н)товъ ѡбухо(в)ски(х) (Горошки, 1642 *ДМВН* 223).

ЗНАЛЕЗЕНЬЄ *див. ЗНАЛЕЗЕНЬЄ.*

ЗНАЛЕЗТИ, ЗНАЛЕЗЪТИ, ЗЪНАЛЕЗТИ, ЗНАЛЕСЪТИ, ЗНАЛЕСТЬ, ЗНАЛѢЗТИ *дієсл. док. (стп. znaleźć) 1.* (кого, що) (*розшукати, віднайти, виявити*) знайти: пойди по талѣры чворограня(с)тыи по кѣли и рѣчники: ѡхотне моа Пани матко гдежѣ ѡны(и) сѣтъ. М. ничого ты не ѡмѣешъ зналѣзти // ѡво сѣтъ (к. XVI ст. *Розм.* 7 зв.-8); толко не могли єсмо шкодника своего и до сего часу зналєсть (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 48); тамже протестанта, хотечи его конечѣне о смерт приправити, шукалъ а не зналезъши вѣ избе, пичѣ, розумеючи его тамъ зъналезти, посикъ (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812); Але єсѣче и тутъ запалѣ срокгости и тыранѣства пана Шылневого угаситисє не можетъ, лечѣ,... такъ ве дне, яко по нocy, до госпoды протестантисѣ и до инѣшихъ, гдєс оногo зналєстѣи спoдєвалѣ частокротѣ приходилѣ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 309).

2. (що) (*затвердити, схвалити*) прийняти: декре(т) суду гoлoвѣно(г)[o], трибуна(л)ско(г)[o] зналє(ж)ши в то(ї) справе,... тую справу... знову до суду по(д)комо(р)скогo ѡдо(с)лалѣ (Вільшанка, 1639 *ККПС* 227); тєды жа(д)нымъ спoсoбoмъ, тє(р)минъ тєперєшни(и) слy(ш)ны(и) и правѣны(и), зналєзєны(и) быти нє мoжє, пoнєвaжъ за запо(з)ванѣмъ, пана комo(р)ника, суды оногo су(т) и(н) дубиумъ вокованѣє (Київщина, 1639 *ККПС* 246).

Див. ще ЗНАЛЕЗТИСЄ, ИЗНАЛЕЗТИ.

ЗНАЛЕЗТИСЄ *дієсл. док. (стп. znaleźć się)* виявитисѣ, знайтисѣ: oтєц Дєниско игумен,... признaл, жє, штo сє мoжєт зналєзти у нaс, кaжємo вєрнути (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 270).

ЗНАЛЕЗЪТИ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

ЗНАЛЕСТЬ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

ЗНАЛЕСЪТИ *див. ЗНАЛЕЗТИ.*

♦ **знамене небесное** – зодіакальний знак: Алексáндерь... Ъхаль надъ бѣрегомъ мѡра протѣвъ сторонѣ гдѣ сл̑нце оуставяетъ вѣ козорѡжцѡ знамену нб(с̑)номъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463).

Див. ще **ЗНАМЕНИЕ, ЗНАМЯ.**

ЗНАМЕНИЕ, ЗНАМЕНІЕ, ЗНАМЕНІЕ, ЗНАМѢНІЕ с. (*цсл.* знамение) 1. (*позначка, яка вказує на що-небудь*) знак: Іаріс, камє(н), знамение (1642 *ЛС* 250).

2. (*слід, відмітина*) знак: Язва: Рана,... пл̑га, або та(т)є, ра(з), кара(н)є, або знаменіє (1627 *ЛБ* 160).

3. Зображення: Знаменіє тезоименитаго кн̑за Лва градъ сѣй маєть (Львів, 1591 *Адел.*, тит. зв.); Кр̑(с)те господствоуай дне(с) вѣ все(м) мѣрѣ,... Та знаменіє имоуѣт мѡр'стїи пловци, на кораблѣхъ своихъ, и рѣбные ловци (Дермань, 1604 *Нал. Кр.* 2); Єдинъ ты(ж) погāни(н) ѡбнѡчлѣговальсѣ вѣ пога(н)ско(м) Костѣлѣ, а бѡдчѣсѣ, якото на пѣстѡмъ мѣсци, оузбрѡилѣсѣ знаменіємъ кр̑(с)та (Київ, бл. 1619 *О обр.* 79); Прошѣ именє(м) бж̑имъ и напоминаю абысте не доптали ногами знаменіа кр̑(с)та хва в церькви своєй (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 2);

(*цїха, емблема організації*) знак: А кгда бѡдетъ братство знаменіємъ ѡбсылано в чєтыре недѣли или якъ потреба прилѣчїтѣся или на погребѣ не схочетъ ли при(и)ти которы(и) братъ... маєть сѣ ѡповѣсти передъ ста(р)шимъ братомъ (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); если бы котори(и) бра(т) за цѣхою, то є(ст) за знамение(м) бра(т)ски(м), до бра(т)ства при(и)ти не хотѣлѣ, то конє(ч)не декрєтованъ быти має(т) (Львів, 1599 *ЛСБ* 1043, 1); А маю(т) те(ж) сѣ кѡ вшел̑кой потрѣбѣ знаменіє(м) обсылати (Львів, 1603 *ЛСБ* 384); па(н) Мигаль за ѡбе(с)ланя(м) знаменія до бра(т)ства не стави(л)сѣ (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35).

4. (*знак Бога*) знамення: И выш̑ли законѣници и пѡчали сѣ зъ нимѣ гадати, гладаючи ѡ(т) него знаменїи з нѡа пѡкоушаючи єго (1556-1561 *ПС* 156 зв.); чѡмъ євангєлисты писали знамен(і)а Божїя, не токму людскую (XVI ст. *НС* 101); Такъ тежъ и на самѣю ве(л)кѡ ночь, дивное знаменіє бг̑ъ показати рачилѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.); И приложи Г̑ъ Ах̑зѡ мѡвачи: просї собѣ знаменїа, то єсть знакѡ ѡ(т) Г̑а (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 40); Знаменіє велїє явїсѣ на нѡси: Жен̑а ѡлѣчѣнна вѣ сл̑нце (Київ, 1625 *На г. Кон.*, тит. зв.);

чудо: твоими мл̑твами знамение будєть (1489 *Чет.* 181); Тогды зѡбралѣсѣ ар̑хїєрєє и законѣници в радоу, и мѡвили шѣто маємо чинити иже тотъ чл̑къ много знаменїи чинитѣ (1556-1561 *ПС* 398 зв.);

пророцтво: вѣ монастиру Печерскомъ 30 было чудотворцовъ, которыи бѣси виганяли, уздоровленя давали и многїи чуда и знаменїа творили (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 848); Єлїссѣй зѣсь Іѡассѡ Цр̑ю пл̑чѡмѡ зѡстѣвилъ надѣю и знаменіє, же Сирїю трїкрѡть поразїти мѣлѣ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 27);

(*символ*) знак: И тотъ то Кр̑(с)тъ... ѡстѣвилъ єго вѣ знаменіє Црк̑ви своєй (Київ, бл. 1619 *О обр.* 45); Побѣдїте(л)наа: Знаменіє побѣды, трїѡмфъ зъ звїт̑жства (1627 *ЛБ* 83); **знаменіє (знаменіє) креста** – знак хреста: О Знаменїи Креста Господня (1603 *Пит.* 4); Знаменіє кр̑(с)та на себѣ изѡбражѣютъ развращє(н)но патма пѣрсти (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 30); **знаменіє (знамѣние) крестное** – символ християнства: самъ Гд̑ь вѣ дѣнь сѡдн̑ый знаменіємъ кр̑(с)тнымъ ѡблїчїтъ невѣрныхъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 56); оуперѣдъ боудє(т) // знамѣние кр̑(с)тное (1489 *Чет.* 28-28 зв.); **знаменіємъ жєкн̑атїся** – хреститїся: коли хѣто тымъ знаменіємъ жєкн̑аєтсѣ, посполите звыкли мѡвити, же “мухи оганяєтъ” (Вільна, 1608 *Гарм.* 222);

положити на са креста знаменїа – перехреститися: И кож(д)ый сѣдши ра(ч)те положити на са Кр(с)та Хва знаменїа (XVI ст. *УИ* 1911/2, 73);

незвичайне явище: Року 1543 Было на небеси знаменїе: двое сонца, двое мѣсяца (поч. XVII ст. *КЛ* 75); Року 1621,... указалося на небеси знаменїе: на полуденной сторонѣ три слонци и три дузѣ кривавыхъ (Там же, 86).

5. Віра, віровизнання: Сего ради аз... православное вѣры простоты держюся и вас в той же вѣрѣ и простотѣ благочестия обрѣстися желаю и молю никакo же вам уступати или выкоровати от черты знамениа исповѣдного (1608-1609 *Виш. Зач.* 199).

6. Постать, образ: явитсѣ знамѣние снѣ члѣвческаго с нѣси (1489 *Чет.* 375 зв.); тог(д)ы зъяви(т)сѣ з'наменїе снѣ члѣчьскаго на нѣси, и то'ды жь боудоу(т), п'лакати в'сѣ поколѣна на зем'ли, и оуз'ра(т) снѣ члѣчьскаго, а онъ иде(т) по облако(х) нѣсны(х) (1556-1561 *ПЄ* 103).

7. Виконання, здійснення: Обрѣжете плоть конечнѣю вшѣ, и бѣдетъ въ знаменїе завѣтѣ, междѣ мною и вами (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 902).

Див. ще **ЗНАМЕНЄ, ЗНАМЯ.**

ЗНАМЕНИКЪ ч. (церковний інструмент, яким роблять печать на просфори) знаменник: Знаменїе: Знакъ, пѣтно, знама, цѣха, або знамени(к), щѣ нїмъ прѣсфори знаменю(т), або печат' (1627 *ЛБ* 44).

ЗНАМЕНИСТИЙ прикм. Мічений, таврований: па(e)uos(us), знамени(с)ти(й), порочни(й) (1642 *ЛС* 277).

ЗНАМЕНИТЕ, ЗНАМѢНИТЕ присл. (*стп. znamienicie*) 1. Дуже добре, бездоганно: мы Жикимонтъ... вбачивши вѣрнѣю, а пилнѣю, а знамѣните накладнѣю, николи не вмешканѣю слѣжбѣ... гетмана нашего,... // ...волощинѣ людем его... отпѣстили (Львів, 1509 *AS* III, 69-70); черезъ кнѣжата рѣскїи...

вѣлность и трѣвалость релѣи грѣческой знаменїте естѣ оутвѣржена (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 21); блаженный Леонтїй Карповичъ... мужъ богодѣхновенный, въ языку... Латинскомъ знаменїте бѣглый (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 913); Припоманѣ еще и то, що знаменїте сватоблївость живота егѣ и вѣры пѣвность показѣтъ (Київ, 1623 *МКСВ* 83); теолѣгїа... Самѣ жїе оу слѣвѣ свѣторѣдной, Тѣлкосѣ часомъ показѣе дѣши гѣ(д)ной. З дѣрѣ бо(з)когѣ знаменїте, Моу(д)ростю свое(ю) не закрїте (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв., нenum.);

набагато, значно: тѣа потѣжнаѣ млтвы збрѣа... не тол'кѣ вшелакѣю мѣвѣ и вшелѣкїй дѣвтѣпъ, ѣле и што нѣдто самѣе прирѣжѣна сїлы знаменїте прѣвѣшѣетъ (Київ, 1634 *МКСВ* 313);

щедро: Молю бѣ(з)кѣю мл(с)ть твою, обогати нїщѣю дшѣ мою. В дѣры Нѣ(с)нны знаменїте, И в добродѣйства твой бѣ(з)кїи обѣфїте (Чернігів, 1646 *Перло* 32 зв.).

2. Урочисто, величаво; триумфально: хтѣ бѣ са бѣ(л) не дивї(л) томоу цесѣру богѣтѣмоу, пѣшнѣмоу... вѣзо(м) триоу(м)фѣлны(м) возїмого,... знаменїте в рї(м)ское катѣлїоу(м),... входѣчого! (поч. XVII ст. *Проп. р.* 196); днѣ прѣдївннй, в котѣрый ѣ(т)правѣетъ и знаменїте трѣжествѣючи црковѣ мѣтка нѣша всѣ(м) звїта(ж)ца(м) нѣ(с)ны(м) всѣ(м) стѣ(м) пѣмѣткѣоу целѣбрѣетъ? (Там же, 228 зв.); Якъ мы томѣ Пѣмѣти з'любве чїнїти не мѣемъ; якъ ѣномѣ Рѣчїнѣ на кѣждый ѣ(т)врѣтъ рѣкѣ знаменїте ѣ(т)врѣтъ рѣкѣ знаменїте ѣ(т)правѣати не захѣемъ; Ѡ зайсте и з'велїкою ѣхѣтою и с'пѣспѣхомъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 164).

Див. ще **ЗНАМЕНИТО.**

ЗНАМЕНИТИЙ див. **ЗНАМЕНИТЫЙ.**

ЗНАМЕНИТО, ЗНАМИНИТО, ЗНАМѢНИТО, ЗНАМЯНИТО присл. Дуже добре, бездоганно: мы... з ѣсоблївое нашѣе

ласки, для... верное и знаменито накладное слѣдѣбы..., на Его милости чолом-Бите то вчинили (Краків, 1519 *AS* III, 194).

♦ **знаменито (знаминито) чинити, чинити знаменито (знамѣнито, знамянито)** – повідомляти, сповіщати: мы Стефа(н) воевода г(с)п(д)рѣ земли молдавскои, знаменито чини(м), ис си(м) наши(м) листѡ(м) вѣса(м) кто на(н) оузритъ (Бадевіці, 1503 *МЭФ*, фотокоп. 109); Петрѣ воевода... знаминито чиним... ѡже... слѣга наш Іѡн Шофранко комишел и сестра его... продалї их правою ѡтнинѣ и дѣднинѣ (Ясси, 1587 *МЭФ* 128); Чинимъ знаменито симъ... листомъ... Што есмо дозволили королевой... Боне войтовство Лѣцкоє... кѣпити (Краків, 1536 *AS* IV, 66); Чини(м) знамѣнито си(м) нашимъ листомъ... Комѣ бѣдетъ потре(б) того вѣдати (Межиріччя, 1503 *Арх. Р.*, фотокоп. 50); Я Михайло Павша, посполито съ моею жоною ѡеклою... чинимъ знамянито симъ нашимъ листомъ, кому ся его усхочетъ видѣти (Київ, 1512 *АЮЗР* I, 45).

Див. ще **ЗНАМЕНИТЕ.**

ЗНАМЕНИТОСТЬ *ж.* **1.** (*славетність, винятковість*) знаменитість: И то еще знаменитый знакъ зацности и знаменитости Андреевы, ижѣ... досталися Андрееви части свѣта по Іерусалимѣ переднѣйшии, то естъ Греція и инии той прилеглыи, гдѣ наймудрѣйшии людѣ находился (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 968); Дѣа Мріа,... ещѣ трѡжиласа вѣ мѣслахѣ для неслѣханоѣ знаменитости чѣда, боачї са абы не была звѣдена (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 817).

2. Вишуканість, досконалість: вижоу бо вѣ(м), ижѣ тѣе слова, великоюю весѣла того знача(т) знаменитость (поч. XVII ст. *Проп. р.* 236); Изѣщество: знаменитость, превышанье, выборность (1627 *ЛБ* 47).

3. Радість, насолода, принада: вѣ особѣ той, котѡраа вѣми свѣта сегѡ знаменитостями добровѡлне погордѣвши, ѡдною зац-

ностю гѡрнегѡ ѡногѡ свѣта себѣ приѡздобити, // по вѣсь вѣкъ своѣи оусиловѣла, зацности и знаменитости свѣта сегѡ шѣкати,... рѣчь естъ здоро(ж)наа (Вільна, 1620 *См. Каз.* 15 зв.-16).

ЗНАМЕНИТШИЙ *прикм. в. ст.* **1.** Краций, досконаліший: лю(д)скаа нѣтоура є(ст) прѡстаа, грѣбаа, прѣ(з) лѣскоу єдна(к) бываєть лѣпшаа и знамени(т)шаа на(д) сѣрафїмы, хѣрѣвїмы, а҃г҃лы (поч. XVII ст. *Проп. р.* 248); За члѣвка... тѡлѣкоу егѡ мѣли, а не за Ба: за члѣвка єдна(к) нарочїтого, и на(д) вѣс(х) людѣи знамени(т)шо(г) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 113); Еслїжѣ кто не тѡлко // послѣжитѣ, але и оумрѣть за того комѣ слѣжитѣ, што на(д)то быти мѡжетѣ бѡлѣшого, дивнѣйшого, знаменїтого, и славнѣйшого (Там же, 161-162).

2. Славнїший: Внѣмалѣ на(д) вѣ иншіи знаменїтшихъ нѣрѡдахѣ Кгрѣцкомѣ и Ри(м)-ско(м) были, межї мнѡгими таковѡи славы шѣкаюкїи, (!) Ликгѣргѣдѡсѡве, Кѡдрѡве (Євѣ, 1616 *УЄ Єв.* 1 ненум.); приведѣ и знамени(т)-ши(х), Исидѡра сѣаго (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 30); сѣалисѣмѡса сегѡ дна... прирѡже(н)ємѣ, надѣ вѣсѣ иншіѣ прирѡже(н)а знаменїтѣшимѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 297); а на(д) то вѣ Грѡбѣ Тѣло егѡ запѣчатѡванное былѡ, и сторѡжѣ постанѡвлено, абы тѣмѣ знаменїтѣшеє зѣ мѣртвѣхѣ Вѣтанѣ егѡ было (Львїв, 1646 *Зобр.* 22-22 зв.).

Пор. **ЗНАМЕНИТЫЙ.**

ЗНАМЕНИТЬ *див.* **ЗНАМЕНИТЫЙ.**

ЗНАМЕНИТЫЙ, ЗНАМЕНИТИЙ, ЗНАМѢНИТЫЙ, ЗНАМЕНИТЬ *прикм. 1.* (*славний, відомий, славнозвісний*) знаменитий: Бачачи есмо высокии послѣги в знаменитыхъ вѣлькахъ вѣлемѡжного кнѣзѣа... дозволаємъ Его Милости... воскомъ черлѣнымъ всакии листы свои печатѡвати (Вільна, 1552 *AS* III, 235); Костѣнтїнѣ цѣсарѣ и Силвѣстерѣ прѣхвалный великий и знаменитый собѡрѣ

(незвичайний) знаменний: што(ж) с тыми лю(д)ми чинити маємо коли знамениты(и) чу(д) ѓчинили (II пол. XVI ст. КА 18); Ѡ(т)-мѣна Стой Литѣргіи, вѣ котóрой та(к) знаменитаа и великаа тайна совершаѣтсѧ... не възможно (Київ, 1621 *Кон. Пал. (Лв.)* 28); вѣ сѣбѣтѣ пѣрвѣю пѣстѣвъ, чѣдо вѣлче знаменитое, котóроесѧ пре(з)... пшеницѣ варѣнѣю стало,... ѳѣѣдѣра Тірона, празнѣмь (Київ, 1627 *Тр.* 273); Недѣла день знаменитый (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 207); интѣнцыѧ є(ст) моѧ найбѣрзѣй поновѣти дрѣкомъ порѣдокъ ѡ(т)правѣнаѧ таѣмницы знаменитои, межи иншими Сакрамѣнтами (Київ, 1639 *МІКСВ*

3. (щедрый; дорогой) значний: Всакии речи цнотливых справъ, которыйж для годности заслѣгъ ѿ(т) высоких панов ачkoľве заплатѣ знаменитѣю щедре, а годне приймають (Вильна, 1522 *AS III*, 235); Я то бачачи, иж... таковой посагъ и дары знаменитые от... // пана отца нашего, намъ данъ есть... даю и записую жоне моеи... часть... трех именей моихъ (Здолбунів, 1551 *АрхЮЗР* 8/III, 25-26); цареве Василій и Константинъ послали Кирила Философа Грека,... абы Володимера вѣры христіанской научилъ, а презъ него и упоминокъ знаменитый послали... запону же золотомъ гафтованую (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 975); Авожъ то тѣлько Злѣто дѣдъ естъ знамениты(и) (Київ, 1633 *Евфон.* 309); всѣ рѣчи на томъ свѣтѣ ѿ(т) Бѣ бывають давныє, ѿсоблївы(м) една(к) способомъ малжѣнка дѣбраа за даръ знаменитый ѿ(т) Бѣ почитана бываєтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 918);

(тишиний, багатий) знаменитий: Которимъ чудомъ царь... перестрашенъ бывши, тѣло его погребомъ знаменитымъ учтилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 773).

4. (бездоганний, безперечний, неомильний) дуже добрий: Есть бѣвъ(м) тѣ знаменитымъ и живы(м),... доводѣ(м), и(ж) чѣры Ап(с)-лскіи... Столицѣ... опрѣснока не оуживали (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 286); Якогожбы теды тѣ кто болшого хотѣлъ доводѣ и свѣдоцтва же фаміліа и родъ Четвертѣнскихъ естѣ родѣ княжатскій... доводѣ то знаменитый и свѣдоцтво Царское важное есть и знаменитое (Київ, 1623 *МКСВ* 71).

5. (майстерний, блискучий) знаменитый: Въ тыхъ же книгахъ, межы иньшими мѣс[т]цами знаменитыми, маеть одно въ главѣ 12, где трудное оное пытанье розвезуетъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 125); Пристѣпѣте и вы знаменитого и выборного Кѣнштѣ Типографского строители и дѣлатели (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 41).

ЗНАМЕНИТЪЙ *присл. в. ст.* Краще: Поидѣмъ до Законѣ ласки, до истѣты, а обѣчмо, якѣ досконѣлѣй тѣеа оузаконаетъ, якѣ знаменитѣй тѣеса станѣвить (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 149).

Пор. **ЗНАМЕНИТО.**

ЗНАМЕНИЄ *див.* **ЗНАМЕНИЄ.**

ЗНАМЕНИЇЄ *див.* **ЗНАМЕНИЄ.**

ЗНАМЕНОВАНІЄ *с.* Значення: Знаменованіа Междомѣтіа сѣтъ ра(з)лічна (Кременець, 1638 *Грам.* 73).

ЗНАМЕНОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) (ставити печать) печатати: Знаменіе: Знакъ,... або знамени(к), щѣ нѣмъ прѣсфѣры знаменію(т), або печѣтѣ (1627 *ЛБ* 44);

(ставити знак, мітку) позначати: іного, ас, випалюю, печатую, знаменую, наче(р)таю (1642 *ЛС* 247).

2. (що) Символізувати: мла(д)шіи снѣ... знаменуѣ станѣ грѣ(ш)ны(х) лю(ди) (Львів, 1585

УЄ № 5, 11 зв., на полях); осла которѣе ишло по(д)лѣ ослицѣ которѣе было не ѣз(д)анное, тѣе знаменовало нѣро(д) пога(н)скій которіи бы(л) не ѣкрѣченный (к. XVI ст. УЄ № 77, 21 зв.); для того зѣ живота напродѣ на правѣе раме руку переносимо, знаменуючи тымъ сѣдѣне Сыновское по правицы Отца (1603 *Пит.* 93); Очи знаменіють, вѣдомѣсть всѣхъ рѣчій створѣных, вѣдимыхъ и невидимыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 13 нenum.); на тѣтъ чѣсъ вѣ правдѣ полѣанье Елѣа до стѣхъ подвигѣвъ посвѣчаѣмого взывалѣ: а нѣ Елѣи которіи(с)а поливалѣтъ, знаменѣтъ, и(ж) прѣстѣвльшій(с)я ѣ(т) живота... зышѣлъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 161); Корѣна знаменѣтъ; цр(с)тво егѣ вѣчное Нѣ(с)ное; и зѣмное; Лѣкъ и стрѣлѣ; знаменѣтъ звѣта(з)тво; егѣ власти бо(з)кои (Чернігів, 1646 *Перло* 132 зв.).

3. (що) Передвѣщати, прогнозувати: блѣдѣа лоуна дѣждѣ на(м) знаменуѣтъ; краснѣа вѣтры тѣхѣе готоуѣтъ; в бѣлоую фарбѣ гдысѣа оубираѣтъ, ясно(ст) иднаѣ(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 270 зв.).

4. (що і без додатка) (означати що-небудь) значити: Штѣ все хотяжѣ єдино знаменуѣтъ, мы однакъ свое “и зѣ Сына” назадѣ оставивши, Духа Светого ѣтъ Отца через Сына ѣдѣ вѣку и истѣтне, яѣо ѣтъ єдиноє вины, исождѣніє испѣвѣдуемъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 129); То знаменѣтъ, и(ж) тѣе мѣсто ѣ(т)ворѣно ѣ(т) всѣхъ чѣтырѣхъ чѣстій свѣта (Почаїв, 1618 *Зерц.* 68); Троѣкій грѣхъ знаменѣтъ, прѣворѣдний, смѣртѣльный, и повсѣднѣвный (Київ, 1625 *МКСВ* 129).

Див. ще **ЗНАМЕНОВАТИСЯ.**

ЗНАМЕНОВАТИСЯ, ЗНАМЕНОВАТИСА *дієсл. недок. 1.* Позначатися, позначуватися: Скѣтки тѣе тайны сѣтъ три: Пѣршый єстѣ Харѣкти(р) ѣлѣбо печѣтъ, которѣо(с)а знаменѣтъ яѣо нѣѣкимъ па(т)номъ, ѣбы былѣ крѣпчѣйши(м) вѣиномъ Хвѣ(м) (Львів, 1645 *О тайн.* 36).

2. (що) Символізувати: Трои́стая на <па>-пежи ко́руна, по ви́кладі Римско́мъ, знаменується тро́ецарство, то єсть: земное, небесное, пекелное (1582 *Посл. до лат.* 1128).

3. (що) (*тлумачиться, трактується*) пояснюється: И що ты(ж) повѣдаєть быти цр̑(с)тво его на ра̑м(ѣ) его тоє сѧ знаменуоуєть. иже о̑нь тоє ст̑ое цр̑(ст)во своє... имѣль взати на ра̑мена(х) своихъ (XVI ст. *УИ* 1911/2, 77); тоє дитя... такъ имѣ повѣдило, ижъ тая ма̑нна и тоє перлы и доро́гое ка̑меня так сѧ знаменуєть... щастя и богатство и слава над гыми людьми будетъ, которые бы вѣровали в него (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

Див. ще **ЗНАМЕНОВАТИ.**

ЗНАМЕНОВАТИСЯ *див. ЗНАМЕНОВАТИСЯ.*

ЗНАМЕНОНОСЕЦЬ *ч. Знаменоносець: знаменонбсець, пропѣрчникъ, хорѣжій* (1627 *ЛБ* 44).

ЗНАМЕНЬЄ *див. ЗНАМЕНЄ.*

ЗНАМЕСТНЫЙ *прикм. (нотований) знаменний: псалтыр писаний; псалтыр на дестѣ друкованая; ярмо́лой знаместный* (Луцк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 503).

ЗНАМИНИТО *див. ЗНАМЕНИТО.*

ЗНАМѢНИЄ *див. ЗНАМЕНИЄ.*

ЗНАМѢНИТЕ *див. ЗНАМЕНИТЕ.*

ЗНАМѢНИТО *див. ЗНАМЕНИТО.*

ЗНАМѢНИТЫЙ *див. ЗНАМЕНИТЫЙ.*

ЗНАМЯ, ЗНАМА, ЗНАМЄ *с. 1. (позначка, яка вказує на що-небудь) знак: тыи старци ты(м) люде(м) сѣгра(н)нико(м) пере(д) нами та(к) рекли коли вы ты(х) знаме(н) свои(х)... не вытешете... тогды вы шари(н)ци заплатите вины... па(т)деса(т) ко(п) гро(ш) (Овруч, 1513 *ЦДІАК* 220, 1, 4); того много сѧ деєть межи мужиковъ и(ж) бчолы для недоста(т)-кѣ дани прода(ст)... а оны на тые пчолы знамена свои положи(в)ши и за... знаменемъ своимъ вхо(д) в тую пѣщѣ мети бѣде(т) (1566 *ВЛС* 87); И по ты(х) знамена(х) приехали до*

колодеза (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 3); то по(д) таки(м) знамене(м) в земли и части Селе(ц)ко(и) на дере́ве бо(р)тно(м), прозы-ваемое знаме́ Ку(з)ми(н)ское..., панове Ко(р)-чевские поступили и подали (Житомирщина, 1598 *ККПС* 93).

2. (*слід, відмітина*) знак: Зна́меніє: Зна́къ, па́тно, зна́ма (1627 *ЛБ* 44).

3. Зображення: Не́щастье вели́кое ко́торое сѧ оусадѣло на́ ма, чо́уло та се́рце мое зна́ючи тво́его ге́рбѣ зна́ма (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 22); Прика́здемъ те́ды Зна́ма че́стногѡ... Креста... ста́вити... по до́рогахъ... Іисъ Ха́ Образъ ма́лювати (Київ, 1637 *УЄ* *Кал.* 79);

(*ціха, емблема організації*) знак: А маю(т) сѧ сходити за о́бсыла(н)ємъ знамене бра(т)-ского в чѣтыри недѣли (Львів, 1586 *ЛСБ* 71); И имаю(т)сѧ схо(ди)ти за о́бсыла́на(м) знамене бра(т)ского во двѣ не(д)лѣ (Перемишль, 1592 *ЛСБ* 399); а маю(т) сѧ сходити за о́(б)-сыла́ніє(м) зна́мене бра(ц)кого, в' чѣтыри не(д)ли (Львів, 1609 *ЛСБ* 423).

4. (*умовлений сигнал*) знак: даю ва(м) то на зна́ма и(ж) которого ꙗ́ поцѣлѡю... тоти(и) є(ст) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 8).

5. (*доказ, підтвердження*) знак: по(п) пе-че(р)ски(и) землю бо(р)тну́ю тамъ по праве быти мени(л) которы(и) вые(ж)дчи(и) листь кн̑за ружи(н)ского ꙗко знамены и све(т)ни и о́чеви(с)то ꙗко самъ ви́да(л) (!) з моимъ вые́здо(м) сѧ згоди(л) (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 4).

6. (*попередження, передвістя*) знак: те́ды іс̑... посади(л) го на ве(ч)ри ме́жи събо́ю ис̑ пр̑ч(с)то́ю, на зна́ма єй да(л) и(ж) сѧ розлѣ-читѣ ма(л) (поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 8 зв.).

7. (*знамення Бога*) знак: Проповѣдає(т) х̑с, збоу́ренье цр̑квноє ты(ж) о знамени напо-слѣ(д)неиши(х) дне́вь (1556-1561 *ПЄ* 100 зв.); Ве́длѡгъ до́рогъ погáнскихъ не оучите́са, а зна́менъ нб̑(с)ныхъ не бо́йте́са ко́торихъ сѧ боа(т) погáнии (серед. XVII ст. *Хрон.* 3 зв.);

И рекль до Моисѣа Г(с)дь: докѡле жь бѣде мене дражнѣль то(т) лѣдѣ: поки(ж) вѣрѣть мнѣ не бѣдѣ(т), на всѣ знамена которѣ(и) есмь чинѣль предъ нѣми (Там же, 136);

(пророцтво) знак: стегни руку твою не-ха(и) бываю(т) ѡздоровле(н)а абы чуда и знамена были чинены имене(м) свѣтого снѣ твоего іса (II пол. XVI ст. КА 20); то(т) и(х) выве(л) чинечи чуда и знамена во еги(п)те и в мори чи(р)воно(м) (Там же, 35);

(символ) знак: И овшемъ естъ церковъ, гдѣ знамя Иисуса Христова светится (Вільна, 1608 Ггрм. 187).

8. Ім'я: в бра(т)ствѣ ведлѣгъ є(в)гліи до-сконѣло(м) Пора(д)кѣ мнѣшеского,... Знѣ-ма(м) хрѣвы(м) себѣ Титѣлѣючими, и члѣнка-ми сѣ тѣла Црковнаго найдѣючими (бл. 1623 ПВКРДА I-1, 37).

9. Постать, образ: то(г)ды яви(т)сѣ знама сына члѣсеского на нѣси (Вільна, 1596 З. Каз. 26).

10. (зодіакальнє сузір'я) знак: солнце обхо-дитъ 12 знаменъ небесныхъ за дней 365 (1603 Пит. 90); Зодіакъ є(ст) ѡкроугъ, або кѡло на нѣѣ, на кѡторыхъ сѣтъ, дванадѣса(т) знаменъ вѣкроу(г) (Львѣв, поч. XVII ст. Крон. 43 зв.).

ЗНАМЯНИТО див. **ЗНАМЕНИТО**.

ЗНАМА див. **ЗНАМЯ**.

ЗНАНАЦКА див. **ЗНЕНАЦКА**.

ЗНАНЄ, ЗНАНЬЄ с. (пѣзнання дѣйсности) знання: Раздѣмѣнїє,... вѣдѣнїє, знѣнїє (1627 ЛБ 166); добрал ре(ч) естъ себѣ самѡго зна(н)є и покѡра (Киѣв, 1637 УЄ Кал. 6).

Див. ще **ЗНАНЇЄ, ЗНАТЇЄ, ЗНАТЯ**.

ЗНАНЇЄ с. (цсл. знанїє) те саме, що **зна-нє**: Свѣдѣнїє: Знѣнїє (1627 ЛБ 166); **без зна-нїє** – без вѣдома: И никто да имаєт тамо ѡвци пасти, или рыбѣ гонити... или бѣд що без их знанїє (1576 МЭФ 94).

Див. ще **ЗНАТЇЄ, ЗНАТЯ**.

ЗНАНЬЄ див. **ЗНАНЄ**.

ЗНАПАСТОВАТИ дїєсл. док. (що) (довес-ти до занепаду, знищення) занепастити, зна-

пастити: ещѣ же бра(т)ство пре(з) ѡрманы з епи(с)копо(м) ваши(м) знапа(с)това(в)ши до вѣзе(н)а ѡкрѣ(т)ного вметали (Вільна, 1594 ЛСБ 154).

Див. ще **ЗНАПАСТОВИТИ**.

ЗНАПАСТОВИТИ дїєсл. док. (що) Те са-ме, що **знапастовати**: ещѣ же и пре(з) а(р)-мены по пе(р)вому своему звичаю ѡбѡе братѣство знапастовивши до те(м)ниці ѡк-ру(т)ное на ко(л)ко м(с)цеи посажа(л) (Суп-расльскїй монастыр, 1593 ЛСБ 233).

ЗНАТЕЛЬ ч. Знавѣць: О чо(м) деонїси(и) Ареѡпаги(т) достато(ч)не пѣше, знати дѣючи, я(к) недосы(т) на то(м), еслибы и тѣє пѣтъ степѣне(и), вослѣ(д) Ба и(з)шѣдшіє, которѣ(х) вы(ш)ше поменѣль есмь испо(л)ни(л) // А свѣ(ш)ше ѡ(т) дѣха стѣго сѣ не пости(л), їсти(н)ны(м) зако(н)ны(м) Сщѣннико(м), и знѣтеле(м) достато(ч)ны(м) таи(н)ства вѣры бѣти не мѡже(т) (1596 Виш. Кн. 271-271 зв.).

ЗНАТИ, ЗНАТЫ, ЗНАТЪ, ЗНАТЬ дїєсл. недок. 1. (мати якїсь вѣдомості про кого-, що-небудь) знати: мы Стефанъ воево(да) зна-ючи, и(ж) ка(ж)домоу наимоцнѣишому пан-ствѣ... є(ст) пожиточно заховати ми(р) и по-кои и(з) иншими панствы... здѣлоє є(ст) на(м) слѣшно то(т) ми(р) и покои вѣчнїи ѡ(т)новити (Гирлов, 1518 Cost. DS 491); Рюкъ имъ Христосъ: “Якъ знаєте, ци могутъ сва-тове постити сѣ, доку изъ ними жєнихъ?” (XVI ст. НЄ 14); мовилъ ємоу ѡма гї не вѣ-даємъ гдѣ идѣшъ, якъ же можѣмъ и дорогу зна-ти (Володимир, 1571 УЄ Вол. 86); А естли бы тежъ и в дрѣгихъ мѣсте(х) знали и слышали поповъ бѣ(з)чинѣниковъ... ты(х) повинѣни християсни (!) вѡминати писанѣємъ, и ѡ(т)-вѣтѣ ѡ(т) нихъ жадати (Львѣв, 1586 ЛСБ 71); Знаемъ, яко рекл Христос Петру, а не нынѣшнему миролюбцови папе: знаемъ, яко “врата адовы не одолѣютъ” (1600-1601 Виш. Кр. отв. 183); Приходити повинно было, знаючи ка(ж)ды(и) ѡ свое(м) вла(с)но(м)

святители до б̄госпасаемого Мѣста Кієва (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1 зв.); знай тоє пѣв'нє... не пришо(л) є(м) дла здóровы(х), а́ле дла хóрихь которіи потребу́ють лѣкарства (поч. XVII ст. УЄ № 91, 48 зв.); вѣдай, и(ж) має(ш) готовы(м) быти, на каждый ча(с), не знаючи ни д́на ани години (Височани, 1635 УЄ № 62, 4); имена и на(з)виска са(м) его м(л). па(н) горо(д)ничи(и) та(к) те(ж) и помо(ч)ники лепе(и) ведаю(т) и (з)наю(т) (Житомир, 1650 ДМВН 204).

2. (мати певні чи спеціальні знання в якійсь галузі, бути обізнаним із чим-небудь) знати: Знають же зелія и коренія и камени, что где ражается, и на которую хоробу потребується (Супрасльський монастир, 1580 Пис. пр. лют. 179); “Заповѣди знаєшъ: не укради, не курварь, не убій” (XVI ст. НЄ 174); если тые байки риторские знают, то тѣжъ к басням досконалшим,... паки возвращаются и отходят (Унів, 1605 Виш. Домн. 189); Пастырѣ тежъ неоща́лый до́броть ове́ць знаєть, злыи за́сь пречъ зъ овча́рнѣ, за́вше выкидаєть (Київ, 1632 Євх. 298); Адамъ гды билъ з раю вигна(н) знал каждое корѣня (серед. XVII ст. Луц. 533).

3. (кого) (бути знайомим із ким-небудь) знати: повѣдаю тобѣ петре иже дне(с) еще коурь не запое а ты трыкро(т) запришься иже мене не знаєшь (1556-1561 ПЄ 320); Тамъ ѓ прѣдце при ихъ припали: Желехъ, а Жолковский, а третего не знамы (Петрків, 1565 AS VI, 262); Иринеи,... выписуючи личбу епископовъ рымских и споминаючи [и] Климента,... который апостоловъ зналъ добре... и третьим епископом его быти личит (Львів, 1605-1606 Перест. 54); в рокѓ прошъло(м)... на(с)ла(в)ши мо(ц)но кгва(л)то(м) слу(г) и подданы(х) свои(х)... зо(ш)лые кнѣжата и(х) м(л) знали з маєтностє(и) свои(х) кгрѓ(нт) и(х) деди(ч)ны(и)... ѓсели (Київ, 1624 ЦНБ II, 23267, 1); Чему, пане,

так нас сурове караєш, Чему, пане, юж нас якобы не знаєш? (1648 Елег. 152); Не замо(л)чѣ брата которого до́бре зна́ль... в наука(х) вы(з)воліоны(х) достатѣчне ѓчоны(и) (серед. XVII ст. Кас. 51);

(кого, що) (ви́різняти з-поміж інших, упізнавати) знати: ѡв'цѣ его за ни(м) идоу(т) бо з'нають его по голосоу его а за чужимъ не идоуть... бо не з'наю(т) // голосоу чужого (1556-1561 ПЄ 389-389 зв.); ѡвца моа голосоу моего слоухаєть, а по чужо(м) не идєть, але бежи(т) ѡ(т) него и(ж) не знаєть чужого ѓлосѡѣ (1598 Розм. пан. 10 зв.); Ѳилялета знати по томъ писанью его, же не есть // Русиномъ (Вільна, 1599 Ант. 665-667); Научил нас господь таких вѣлков знати, именем таким их достобитъ называ́ти (к. XVI ст. Укр. п. 71); за часовъ апостольских... фалшивых апостолов, котріи християнъ зводили, по Гасле знати было (Вільна, 1600 Катех. 61).

4. (що) (розуміти, усвідомлювати) знати: Где я знаючи такой ѓпоръ, а противность па на Мышчинѓ..., ехалъ єсми ѡтъ него прочъ (Луцьк, 1564 AS VI, 242); я знаючи великѡю зы(ч)ливо(ст) и прия(з)нѣ его м(л) кѓ себе... тоє имє(н)є... // ...на кнѣзя ю(р)я... и ма(л)-жо(н)цє его... ба(р)барє з себе вливає(м) (Ковель, 1577 ЖКК I, 90-92); знає(м) же не йн'шаа потреба, то́л'ко абы такою хитростю... // всѣ(х) простакѡ(в) звести могли (Вільна, 1596 З. Каз. 22-22 зв.); самі вл(д)ки люде(и) забивають... свое маєтності з блу(д)-ницами по́прѡпыва́ли, и такъ прикрівшися плащємъ по́коріи клѣбѡдка, не знаєть што диєть (1600 ЦНБ 476 П/1736, 45 зв.); тєды ѡ(н) повѣди(л), же знаю що(м) тоє мови(л), але(м) тоє з великого жалю своего мови(л) (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 5 зв.); ап̄(с)ль паве(л) оучи(т) на(с), абысмо имѣли члѡньки свои в постагливости... Знаєте то(є) гора(з)дѣ коли конєви оу(з)дѓ до гѣбы вложишь, тєды маєшь его в моци своєй (Височани, 1635 УЄ № 62,

56 зв.); Ты самъ доскона́ле бѡ(з)тво свое зна́-
ешъ (Чернігів, 1646 *Перло* 30); **по собѣ зна-
ти** – по собі знати: Але можуть Влохове по
собѣ знати, гды бы тамъ у себе... або гдѣ
индѣ зъ виголоною потилицею обачили,
еслибы то имъ и въ посмѣхъ и въ подивъ
...не было видѣти чловѣка, якобы на смѣхъ
полголовы оголивши ходити (Київ, 1621
Коп. Пал. 793).

5. (кого, що) (*визнавати*) знати: анти-
христъ хотяжъ самъ будетъ знати и фалити
инога бога потаемене, вѣдже предъ людьми
самъ себе, надъ вси боги выносити будетъ
(Вільна, 1595 *Ун. гр.* 154); ги..., пролій гнѣвъ
твой на язѣки незнаючіе тебе (Острог, 1598
Ист. фл. син. 56); Не хочет бог едности не
по его воли, и за то карает, абы его знали, //
потѣпом и огнем людей непокорных (к.
XVI ст. *Укр. н.* 75-76); соборную голову
соборной церкви правда евангелская единого
знаетъ, единого оповѣдаютъ Христа (1603
Пит. 33); Знати абовѣмъ Ба, естъ вѣрити в
Ба (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 нenum.); Мы Палла-
ды Богіни ѡ(т)то́ль южъ незна́емъ (Київ,
1632 *Євх.* 304); вѣ Цѣркви бовѣмъ сто́й Вос-
то́чной, едино причащѣніе Тѣла и Кро́ве Спѣ-
сителя на́шого Іисъ Хъа, по(д) ѡсѡбами Хлѣба
// и Вина быти зна́емо, а причащѣніе Агѣа-
мою йстаа е́стъ непотрѣбница, и старый за-
бобѡнъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 5-5 зв.);

(кого за кого, що за що, кого ким) (*вва-
жати* ким-, чим-небудь, брати за кого-, що-
небудь) знати: Паршивые то быша главы,...
гдыжъ толко Римъ ихъ чтитъ, а иные церк-
ви... ни знати ее не хотятъ за гордость (1582
Посл. до лат. 1126); Ово згѡла за Ѡ(т)ца
тебѣ смо всѣ зна́ли Кгды цвичѣн'є, ѡдѣжѣ и
жѣвность мѣва́ли (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.*
12); Знѣвши и(ж) а́мь такы(и), жьноу где не
сѣю, ѡбираю где не рос'сыпаю, для чого(ж)
ты не даль сребра моего трѣж'нико(м) (1645
УЄ № 32, 140); Ннѣ тебе за црѣцѣ Нѡ(с)нѣю

зна́емъ, и Славѣ твою на вѣки проповѣда́емъ
(Чернігів, 1646 *Перло* 38 зв.);

(кого, що) (*вважати* кого-, що-небудь за
кого-, що) визнавати; признавати: тогда им
ѡ(т)казано боудеть ніколі вас не знаю пойде-
те ѡ(т) мене всѣ дѣлателі неправды (Воло-
димир, 1571 *УЄ Вол.* 50); христос не схоче о
вас уже знати, естли умѣслите его отступати
(к. XVI ст. *Укр. н.* 86); Пы́шни(ш)са, выно́си-
(ш)са ѡ свѣтолю́бче ѡчи взгорѣ по(д)не(с)-
ши не хѡчешъ землѣ знати, але помни яко
пра(х) еси (поч. XVII ст. *Проп. р.* 194); бу́ль
сро́кгій въ сердцу моем маю, Же своего доб-
рого нехотѣли знати: Але, пречъ от себе его
отпыхати (Львів, 1630 *Траг. н.* 162).

6. (що) (*переживати на своєму віку*) знати,
зазнавати: знаючи я от давныхъ часовъ ласку
и великое добродейство от пана Михаила...,
Свинюского, а не хочечы того имени мое-
го..., никому иншому... в руки пустити, од-
но его милости пану Свинюскому (Свинюхи,
1556 *АрхЮЗР* 8/VI, 54); знаючи ла(с)ку и
мл(ст) его ма(л)же(н)скую к себе... дала(м)
...ма(л)жо(н)ку моему... ѡпра(в)у мою ве-
но(в)ную (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2,
17); Розѣмѣю е́ще, же... особливѣю ласкѣ и
прѣазнь южѣ мнѣ ѡсвѣдчѣнѣю не ѡ(т)мѣн-
не с' ко́ждымъ часомъ знати бѣдѣ (Київ, 1623
МІКСВ 77); Щасливый то человек, котрый до
покою Земного поспѣшил, где не знае болю
(1648 *Елег.* 152); **мужа не знати** – (*зберігати
цноту, невинність*) не знати чоловіка: она
плакала, грѣко и мовила, жѣвь гѣ мой, и(ж)
ѣмъ чѣста, и мо́ужа не знаю (XVI ст. *УЄ*
№ 29519, 159); Не хочѣ мѣжа знати презѣ
ѡвес мой живот (I пол. XVII ст. *Рез.* 179).

7. У знач. присудк. сл. (*видно, помітно*)
знати: три коло(ди) по(б)раны ѡ(д)но ме(ст)-
ца зна(т) гдѣ лежа(ли) (Володимир, 1567
ЦДІАК 28, 1, 2, 19); я... виде(л) есми... две
печи розвалены и та(м)же по(д)ле ты(х) избѣ
в стени зна(т) же комо(р) пя(т)... розобрано

(Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4046, 148); та(м) же... виде(л) є(с)ми... где стоя(л) са(м) па(н) Си(н)гає(в)ски(и) го(с)подою зна(т) изба све-жо зъ гако(в)ни(ц) стреляна (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6); все тѣло и голова окрутѣ-не збитое спу(х)лое синее кровю набє(г)лое знать же киями и ѡбѣхами битое (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 165).

8. У знач. вставн. сл. (*мабуть, очевидно, напевне*) знати, знать: По(д)старости(и) бє-ресте(т)ски(и)... вель насъ болотомъ... ѡка-зываютъ знаки на многихъ мєстѣцахъ ровѣ-ки ижъ знать то колы в дождчовые лета або весною тогды тѣтъ можеть рєчѣка быти (1546 *ОГ* 23 зв.); мещане... оказовали мнѣ на томъ тѣлѣ раны,... и въ тылѣ головы двѣ раны, знать сокиркою тятые (Луцьк, 1596 *Ив.* 282); на полуденной сторонѣ три слонци и три дузѣ кривавыхъ... Знать то войну и кровопролитіє значило (поч. XVII ст. *КЛ* 86); Знати же єи не заста(л) на тѣ(н)ци, ани на бєсѣдѣ (1645 *УЄ* № 32, 310 зв.); ничего зго-ла не заста(л) вє (д)вое... ты(л)ко виде(л) мє(с)тѣца, где, знать, будованя мыли (Жи-томир, 1650 *ДМВН* 197);

♦ богъ знаетъ, господь богъ знає – Бог знає, Господь Бог знає: партѣйки якѡи хлѣба їхъ оучасниками бѣти могли, дають їмъ, але якъ хоутне, то сѣмъ бѣ знаєтъ, а прѡшто, же моусать (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 196); назвали єго слѡване свои(м) языко(м) цѣри-гра(л) що на ѡстатокъ // то(л)ко то є(д)но гѣ бѣ знає якое про(з)ви(с)ко боудє мати (поч. XVII ст. *УЄ* № 91, 202 зв.-203); бѣсѣтъ знає – бис знає: Бѣсѣтъ зналъ як тые чинєвали (поч. XVII ст. *Вол. В.* 80); давати знати (знать), знати давати – давати знати: Богданъ воевода... даєм вашєи млсти знати, аж... пан исак,... сѣ имил порѣкѣ коснара (Гирлов, 1513-1515 *Cost. DB* 509); панъ Ро-манъ Вилгорский то все,... въ коморе, зъ слугами небожчиковѣскими замкнувши,

запечатавали и слугъ... до мене... послали, даючи знать о смерти... отѣца владыки (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 362); Пятая, же тут єст шпикгом и знати даєт до Турок, што ся ту у нас дѣєт (Львѣв, 1605-1606 *Перест.* 38); даватися (даватиса) знати, знати да-ватиса – даватися знати: Тымъ самымъ даєт-ся знати, же ваша наука слаба (1603 *Пит.* 105); Єще изъ Авгѣстїна, повѣжного на Зѣхо-дѣ Оучїтєла, яснє даєтѣса знѣти, же млтва є(ст) хлѣбо(м) дѣєвны(м) (Київ, 1648 *МІКСВ* 348); зъ нѣкотѡрыхъ Істѡриковъ знѣти сѣ да-є(т), ижъ скїптръ албо зна(к) Єгїпєского Панства бѣлъ на лѣсцѣ плѣгъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 279); дати (дать) знати (знаты, знать), знати дати – дати знати: Сщєнни(к) // хотѣлъ дѣти знѣти людє(м), и збоѡвса (1509-1633 *Остр. л.* 131-131 зв.); Естлибы тежъ хто... якую переказу в держанью єго чинил,... тогды мнє єго мил. маєтъ о томъ дати знать (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VII, 325); я, поведаетъ, вжє и всимъ суседомъ своимъ о томъ знаты даль (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 80); то(т) єнора(л)... вєдомо(с)ти ѡ собє зна-ти не даль (Брацлав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 27); дати по собѣ знати – (*виявити, вика-зати що-небудь перед кимось*) зрадитися: А Пила(т)... злакноу(л) сѣ того, и(ж) злє вѣчи-ни(л), што выда(л) снѣ бѣжїа на смѣртъ. Але не да(л) того никомоу по собѣ зѣнати (XVI ст. *УЄ Трост.* 76); а пила(т)... // не да(л) тогѡ нїкому по собѣ знѣти, стерегѣчи тогѡ абы сѣ тоє не донєслѡ цѣсара (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515 74-74 зв.); и зъ нѣкотѡ-рыхъ Істѡриковъ знѣтисѣ дає(т), ижъ скїптръ албо зна(к) Єгїпє(т)ского Панства бѣлъ на лѣсцѣ плѣгъ, а на концѣ лѣски ярмо воло-вое (Київ, 1632 *МІКСВ* 279); датисѣ знати – датисѣ взнаки: И мещаном лвовским и ви-ленским,... и теж берестейским мещаном далистєся знати; вѣдаєт то их хребет и мѣ-шок, и попа их Павла в Берестю якъ єсте...

мордовали (Львів, 1605-1606 *Перест.* 45); Полно́чний ти́жъ краи бѣдѣтъ памя́ти Дѣлго, его мѣжество, бо са имѣ дѣль знѣти,... Мѣста и Горо́ды ихъ мо́цныи псѣючи (Київ, 1622 *Сак. В.* 45); **не знати** – невідомо: та́а пашна в копа́хъ кнѣжаа кѣлка со(т) ко́пъ рознесло не знѣти где (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); межи ихъ духовенѣства не знати, кое чий отець, кое чий сынѣ? (1582 *Посл. до лат.* 1137); **якъ са дае́тъ знати** – як відомо: ѡ́ное пахо́ла іонаѡы, якъ са дае́(т) знѣти з перши(х) кнѣгъ цр̄(с)кѣхъ, з та́кѣ(м) афѣ́кто(м) мѣлости до па́на мо́вить (поч. XVII ст. *Проп. р.* 304 зв.); **дане́ (данье́) знати (знать)** див. **ДАНЕ́.**

Див. ще **ЗНАВАТИ.**

ЗНАТИСЕ див. **ЗНАТИСЯ.**

ЗНАТИСЯ, ЗНАТИСА, ЗНАТИСЕ дієсл. *недок. і док. 1.* (бути знайомим із ким-небудь) знатися: про́шу прето ю(ж) ве(л) твоє(и): препо(м)ни та́ в̄м, и за в̄мо(в)но(ст) мѣтъ ре(к): бо яко(с) мо са мало знѣли пере(д) ты(м), и тепе(р) з̄ ве(л): твоего ко(н)ве(р)са́цыи жа(д)ное мѣтъ не хочу (XVI – I пол. XVII ст. *ЦНБ* 74 П/20, 23).

2. Дізнаватися, довідуватися: знайомса в̄ его великомѣ дароу лихими нашими дѣлы (1489 *Чет.* 119).

3. (бути яким-небудь насправді) виявлятися: Чл̄вко́ве // а́бо в̄м̄ на(д) камѣ(н)е нечл̄в̄йшими бѣ́ти зна́ют̄са (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 296-297); **знатиса дати** – (викрити, виявити себе) розкритися: Але послѣхаймо далей, и(ж) знѣтиса дѣль прѣста́ко(м) великым̄, пастѣхом̄, бо вѣвчарѣ соу́тъ лю́де прѣ́стѣи (XVI ст. *УЄ* № 29519, 173 зв.).

4. (на кому, на чому) (бути обізнаним, мати досвід) знатися, розумітися: и так дей поведають тыє, которые са на шляху знают, иж дей ихъ ѡ десѣть тисѣч, або болшѣ быти можеть и пошли дей просто под Ѡв̄р̄човъ ѡ волость Ѡлевскѣю (Вільна, 1558 *AS* VII, 21);

Которые по(с)ла(н)цы мое не (з)нашли фалбы в ты(х) леса(х) болше(и) ве(д)лѣ(г) ѡ(з)на(н)я лю́де(и) добры(х)... которые на то(м) се знаю(т) (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 38); якъ коню́шомѣ призво́ито е́сть ко́ждо(г)о конѣа дѣбрѣть оумѣ́ти познава́ти, а мыслѣвцеви ко́торый пѣсѣ дѣбрѣ догоны́е(т) вѣ́дати, а гѣ́тманови те(ж) а́быса зна́лъ на лю́де(х) ры́цѣрскихъ, и якѣ́ цно́ты е(ст) ко(ж)ды́й (Острог, 1614 *Тест.* 155).

5. (чого) Дізнатися, довідатися (про що): если тому бранью мы́тъ новыхъ и то(р)говѣ бли(з)ко Володѣмера и Лу́цка уставеныхъ знаютьса,... абы пере(д) на(ми) ѡ(б)явили (Луцьк, 1545 *ТУ* 67); Он ся того знал, жем дей я тое жито пожати казалъ (Луцьк, 1575 *АрхЮЗР* 8/VI, 420).

6. (до чого, к чому і без додатка) Зізнаватися, признаватися (до чого): А и самѣ Калу́совский к̄́ тому ся зна́лъ, штож та́м в то́м селе..., ни гребли, ни мосту нетѣ (Краків, 1511 *АЛРГ* 147); она де(и) згола до жа(д)ное ре(чи) не зналаса же ѡ то(м) ничого не ведае́(т) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 59); милосѣтивые панове цо панѣ зглія́нн̄ски(и) панѣ малѣжонокѣ мо(и) прѣдѣ в̄м на мене ска(р)жи прето се зна́м̄ жемѣ то прѣтив̄ко е́мѣ высѣтѣпила (Луцьк, 1580 *ЖКК* I, 185); Ка(з)даутовѣ(ч) пове́ди(л), и(ж) се я до того сѣна не (з)наю́ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47); Зарѣмба знался, ижѣ тежѣ одинѣ жу-панѣ узѣял̄ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 116); Того(жѣ) часу тотѣ же Пашко жаловал на Матвеѣа десятника, ижѣ дей побивѣ, до чого ся Матвей не знавѣ (Бориспіль, 1616 *АБМУ* 4); Е́слиса до грѣха зна́еш̄,... попра́вжеса на потѣм̄ (Вільна, 1627 *Дух. б. передм.* 7 зв.); то она́ оу своє(и) мо́ци мае́(т), Же ба(и)ки по́га(н)скіє... И на́вѣки до́в нѣх̄са не зна́ет̄, А са́ма в̄ прѣвдѣ па́че сл̄нца сіае́тъ (Чернігів, 1646 *Перло* 9 зв. ненум.).

ЗНАТИСА див. **ЗНАТИСЯ.**

ЗНАТІЄ с. (цсл. знатіє) знання, уміння: А што дотичет знатіє вѣдомости давати, тогды повѣдилъ, же того во писаніи моємъ не найдете (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38).

Див. ще ЗНАНЄ, ЗНАНІЄ, ЗНАТЯ.

ЗНАТНЫЙ прикм. 1. (відомий, славний) знатний: Я максимъ михайловичъ... ве(с)поль из мальжонкою своєю... чинимо ведомо Си(м) ли(с)томъ квитова(н)нимъ, о(т) на(с) Даннимъ, Пану Івану волювачу знатному рейстровому козаку и обивателю ме(с)кому Чегеринскому (Чигирин, 1615 *ПИ* № 38);

знаковий: сл̄нце ѡбе(р)нетса въ те(м)-но(ст) а мѣсець въ кро(в) пе(р)ве(и) ни(ж)-ли при(и)де(т) де(н) па(н)ски(и) велики(и) и зна(т)ны(и), и буде(т) то же хтоко(л)ве(к) призове(т) имени па(н)ского буде(т) збаве(н) (II пол. XVI ст. *КА* 8).

2. (добре видимий) чіткий, ясний: къ тому брегы и яркы ведле циркусу а знаковъ мѣджы, въ кол почавши пониже млина одъ броду просто въ гору ку полночи, ажъ на между знатну одъ Глинника з Винного поля (Фольварк, 1606 *НЗУжг.* XIV, 225).

ЗНАТЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (відомий) знаний: Лечъ вѣдомы суть православнымъ душегубныи знатыи машкари, и стрѣлы на нихъ самыхъ оборочаючіися! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 578).

ЗНАТЬ див. **ЗНАТИ.**

ЗНАТЫ див. **ЗНАТИ.**

ЗНАТЬ див. **ЗНАТИ.**

ЗНАТЯ с. Те саме, що **знанє**: Учителюмъ своимъ поживлѣня чинѣте, котрыи справують добрѣ уцѣ свои, двояко приложены суть у знатя Божіе у наученыхъ людехъ (XVI ст. *НС* 217).

Див. ще ЗНАНІЄ, ЗНАТІЄ.

ЗНАХОДИТИ дієсл. недок. 1. (виявляти, відшуковувати) знаходити: обрѣтаю нахожу (II пол. XVI ст. *ЛА* 187); обрѣтаю: Знахождъ (1627 *ЛБ* 149);

(кого) (підшуковувати, добирати) знаходити: Такъже га(и)дѣки мѡвили нашы(м), мы ва(с) знає(м), а вы ты(х) га(и)дѣко(в) и ба(р)тошка знаходитѣ (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 2); оѡ згѡла коли кѡлвекъ Нааснѣйшій, Корѡль Пѡлскій ѡбиралъ за слѣжныхъ ѡ(т)чизнѣ и мѡдрыхъ мѡжѣй на столци Сенаторскѣхъ, завше находилъ вѣ домѣ ПП: Стѣткевичѡвъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 5).

2. (бачити, спостерігати що-небудь, на-трапляти на щось) знаходити: та(к) бѡвѣ(м) и прѣвые бл̄гоч(с)тѣвые црїе хр̄(с)тіа(н)скіе (вѣ цр̄квны(х) истѡріа(х) находимо) чинили, пѣшо вѣ пѣстыню драба(н)товали (1596 *Виш. Кн.* 240 зв.).

ЗНАХОДИТСЯ, ЗНАХОДИТСЯ дієсл. недок. 1. (бути, існувати) знаходитися: Пирѡги и лица на(д)гробъные... // ...оупразнѣте, даса в хр̄(с)тіанствѣ то(т) квасъ поганьскій не находи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.-259);

(бути в наявності) знаходитися: его гд̄рьская мл̄(с)ть а(ж) до того часѣ ѡчекива(л) гроше(и), пѡки ємѣ при(и)дѣ(т), аѡвѣ(м) не (з)находилися при не(м) на ты(х) часе(х) (Сучава, 1599 *ЛСБ* 336); А што в скри(н)це брацькой, знаходи(т)са ѡпро(ч) грѡше(и), то што бо(л)шїе рѣчи вкоро(т)це напїсаны сѣтъ (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 265); Знаходи(т)ся... манелѣ злоцѣ(с)тіе,... таблицѣ ѡ(д) п̄на Михала Сло(з)ки (Львів, 1643 *Інв. Усп.* 80);

(траплятися, попадатися) знаходитися: вїжѣ мѡлѡса ихъ ѡбирає(т) и знѡходи(тъ) на то(и) тѣсный гостине(ц) // хотачи(х) и любачи(х) ходїти (1599-1600 *Виш. Кн.* 205-205 зв.);

(тривати) знаходитися: Тѡе справивши рѣкодѣліє возми: не нѡдачи анѣ примѣшаючи себе, до читѡн'а и рѣкодѣліа, жебы(с)а вѣ томѣ бѣзъ перѣстанкѣ находїти, але жебы тѡлко вѣ пороженѡвѡню не быти (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 200);

(в кому) (*виявлятися, проявлятися*) знаходитися: в' тихъ свѣдкахъ на земли, знаходитъ са ёдность истности (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 10);

(*бути прийнятим, властивим*) водитися: Пирогы и лица на(д)гробные въ // ѡстроѣ, и где быса то знаходило, оупразнѣте (п. 1596 *Виш. Кн.* 258 зв.-259); То все значѣтъ ѡ сѣми соборѣхъ... И всѣмъ хрестіянѡмъ... того и(х) постанѡвѣнья вжѣвати, И инѣмъ по ни(х) собѡрамі ѡсмѣмъ ѣ девятѣ(м) яко в римлянѣхъ знаходѣтсѣ, не поправляѣти (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 53).

2. (*міститися, розміщатися де-небудь*) знаходитися: не ср(д)це ли чрѣво оутроба, слезе(н) ки(ш)ки, и прох(о)д в тобѣ са знаходи(т), та(к)же ѣко и в' оубого(м) (п. 1596 *Виш. Кн.* 256 зв.); црѣ кге(р), звѣклъ бы(л) прѣло которое на чолѣ змѣа в' индіи са знаходѣтъ, на палца(х) носити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 163 зв.);

(в чому) використовувати (для чого): не всебо п'шеница в' посѣанюса знаходи(т), але знайде(ш) дрѣгю нѣвоу, котораа бо(л)ше(и) кѣколю, ни(ж)ли п'шеницѣ народи(т) (п. 1596 *Виш. Кн.* 249);

(*належати до певної категорії*) знаходитися: если бы хорошѣю ѡбѣ(в) любви(л), ёще бы помысло(м) в мѣрѣ са знаходи(л) (п. 1596 *Виш. Кн.* 234 зв.); Тот наш естъ православныхъ разум, мнимание и вырок о тѣх, которые внѣ церквѣ находятся (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 167); не соромѣйтесь от миродержца умудренѣмса досады терпѣти, молю вас, – то есть, яко Русь проста, глупа и ненаказанна, – толко в вѣрѣ православной да ся находите (бл. 1610 *Виш. Посл. Лв. бр.* 233);

перен. (*займати певне становище*) знаходитися: прево(з)лѣтающѣа мнѣма(н)емъ вы(ш)ше, знаходящаа же са искусом ниже всѣ(х), грѣдо(ст) (1599 *Виш. Кн.* 214).

3. (з ким, з чим) (*перебувати, пробувати*) знаходитися: ѡзна(и)мѣте ми ѡ тако(и) ли

то любви спѣ рѣклъ,... // вѣжд не можете ми ѡ не(и) певнѣю справѣ дѣти, бо е(с)те еѣ и не слыхѣли, не то(л)ко жебы есте з нею коли знахо(ди)тиса мѣли (1598 *Виш. Кн.* 304 зв.-305); аще и бра(т)скаа любо(в) православны(х) хр(с)тѣа(н) с' предѣло(в) е(ст)стве(н)ны(х), ма вытагае(т)... мѣюса за ни(х)... желаа с ни(ми) всѣгды са знахо(ди)ти (Там же, 309 зв.); латынские мнѣхове – дома, во отечествах с своими ся находятъ,... костел свой боронят (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 244);

(в чому) (*вести певний спосіб життя*) пробувати: котрѣи кгда бы собѣ напominана ихъ лѣгце вѣжи(л), а в грѣхахъ бе(з)пѣчне смртѣльныхъ жи(л), и в нерѣдѣса находилъ, Презвѣторови своємѣ... на него оуска(р)жати(с) мають (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 41).

ЗНАХОДИТИСА *див. ЗНАХОДИТСЯ.*

ЗНАХОЖЕНЕ *с.* Знахождення: Знахожене, на(и)дѣне (1627 *ЛБ* 149).

Пор. ЗНАХОДИТИ.

ЗНАЧАЛО *с.* Начало, початок: ♦ **нѣ мати конца и значала** *див. КОНЕЦЪ.*

ЗНАЧЕНЕ, ЗНАЧЕНЬЕ *с.* 1. (*суть, зміст чого-небудь*) значення: Ест' ти в'правдѣ и, шѣ сѣкгма, слово кгрѣцкое, далѣкоу еднѣкъ ѡ(т) того значѣна рѣзнитъ: значѣтъ абѡвѣмъ, чѣсто, ѡлстро на тѣрчѣ, чѣстю Накрывѣadlo, абѡ Бѣрды (Львів, 1642 *Жел. П.* 8 зв.).

2. Позначення чогось: Знаменованѣе: Значѣнье (1627 *ЛБ* 44).

Див. ще ЗНАЧЕНІЕ.

ЗНАЧЕНІЕ *с.* (*цсл.* значение) те саме, що **значене** у 1 знач.: И значѣніемъ того походѣти ѡшѣквиваючиса, тобѣжъ терпѣшъ с' ты(м) штѣ пѣрше мѣдрова(л), ꙗкобы Ѡцѣ Снѣ не былъ спольистѣтнѣй (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 280); Рожѣна бѡвѣмъ значѣніемъ и тѣтъ грѣбше оувѣдшиса мѡвилъ: Ижъ еслѣ родѣлсѣ, тѣды не былъ прѣ(д) рожѣніемъ (Там же).

ЗНАЧЕНЪ *див. ЗНАЧНЫЙ.*

ЗНАЧЕНЬЄ див. **ЗНАЧЕНЄ**.

ЗНАЧИСЕ дієсл. недок., у знач. вставн. сл. (стп. *znaczy się*) значить, діал. значиться: Тотъ, ижъ не былъ нигде посыланъ, съконть се на то взялъ; значисе, же былъ умысле на то приготованый (Володимир, 1594 *Арх ЮЗР* 1/I, 417).

ЗНАЧИТИ¹, **ЗНАЧИТИ** дієсл. недок. (що) (мати певний зміст) значити, означати: а якъ толкѣвники повѣдаю(т). Клапѣшгъ цвѣ(т) значи(т), которѣй в' зимѣ зе(м)ла в собѣ скривае(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75); Што(ж) то значило... ни(ч) и(н)шого, єдно тое што ап(с)лъ паве(л) мѣви(т), ко кори(н)то(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 44); Сирскимъ языкомъ... “Кифа” значить камень або опоку (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 380); Що жъ таа свѣтло(ст) значила? заисте нѣчого иншого толко ласкоу оупережачю, котораа на(с) грѣшныхъ ѡсцаєть? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.); Гаждєніє... Тѣжъ значи(т) што и хдлєніє (1627 *ЛБ* 25); Гласъ трѣбы значить; послѣдъ и справована Агглское, в'збѣдѣючи мѣртвыхъ (Чернігів, 1646 *Перло* 147 зв.); Книги штѣбы значили, латвий дѣмысль: же сдѣа не книжный и не оучѣный, власный Осєль Коронованый (Львів, 1646 *Ном.* 6); ѡдѣна за(с) плоте(н)ное наоучало, же сѣть... оумє(р)ли всако(и) сполєчности свѣтѣво(и)... И ѡно тако(ж)дє, що и(м) габѣтъ // або ѡдѣна значи(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 5 зв.-6);

(кого, що) (символізувати) значити: А тое ѡсла неѡбласканое неоукрѣчєное значило наро(д) пога(н)скѣй (XVI ст. УЄ № 29519, 36 зв.); Каин из Авелем двѣ церкви значили (к. XVI ст. *Укр. п.* 84); Овцы тутъ значать всѣхъ вѣрныхъ, бо и тые слова “пasi, пasi, пasi” не до всихъ мовилъ, одно до Симона (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1083); Жи-вѣтъ нетрѣвалы(и), Значить тѣтъ квѣтъ опалы(и) (Вільна, 1620 *Лям. К.* 27); вода в' кре-

щєніи значить ѡ(т)роженіє дхѣвное (Львів, 1642 *Жел. О тайн.* 10 зв.); Кѣнь той червѣнофарбованый; значи(т) ѡнѣй вѣкъ (Чернігів, 1646 *Перло* 133).

ЗНАЧИТИ² дієсл. недок. 1. (що) Значити: Во всемъ томъ таковымъ ѡ(т)вѣтѣ, мѣстца всѣ... з' исторѣй костелныхъ приточованы на краєхъ значити здалося для того, же з латиннико(м) єсть споръ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 6); Назнаменѣвѣю: Мѣвчки значѣ, тайно значѣ (1627 *ЛБ* 68);

перен. (що) (намічати, робити відомим) значити, позначати: Того тѣды оубравши повтѣре Каллиста стѣѡ в' Діалєктѣ Россійскѣй, абы, щасливѣй сынѣѡе Цркѣви Востѣчноѣ, в' то(и) лѣдцѣ плываючѣй дороги до нѣа собѣ готовали скалы грѣхѣв' значили, звѣзды цѣѡтъ оугладали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 4).

2. (зауважувати, вказувати) зазначати: Юре(и) а Микула... выпишь с кни(г) наме(ст)ника вилє(н)ского передо мною показовали, в которомъ значи(т), и(ж) ѡни на рокъ зложѣны(и) пере(д) ним са станови(ли) (Луцьк, 1565 *ТУ* 109); Явлѣю: Сказѣю, значѣ, ѡзна(и)мѣю, оуказѣю (1627 *ЛБ* 160);

(що) (відзначати, вказувати на що-небудь) зазначати: Свѣтлостю свѣта Хс себе называєтъ, значачи свѣтлость Бж(с)твєнноѣ своєѣ славы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 333);

перен. (що чим) засвідчувати: Кг(д)ы на чѣло рѣкѣ кладемо значимо ты(м) прє(д)-вѣчно(ст) сѣа бжѣа (1598 *Розм. пан.* 50 зв.)

перен. (що і без додатка) знаменувати: И вса зеленѣвлѣа дрѣва, в нѣвыа са рѣзы ѡблачатъ, Яко вѣтхаа ѡ(т)ложивше всакомѣ поновѣтиса знача(т) (Львів, 1591 *Просф.* 70); Смирною, якъ смѣртельного, Ха почтили: И прѣзъ ню, Вѣскр(с)нєє его значили (Львів, 1616 *Бер. В.* 7).

ЗНАЧИТИСЯ¹, **ЗНАЧИТИСЯ** дієсл. недок. (чим і без додатка) (мати певний зміст) значити, означати: А та(к) водлє бєгу правного

и созна(н)а того возного то са значи(т) быти и(ж) о(т)ецъ а(р)хима(н)дри(т) пече(р)ски(и) не маючи ниякого на то(т) кгру(н)тъ права... розказуе по(д)даны(м) свои(м) зъ села... заходи(т) и паха(т) (б. Києва, 1585 ЦНБ ДА/П-216, 3 зв.); що быса пре(з) тоє значило? южъ досы(т) на кылкоу мѣсца(х) вспоминале(м) тѣи чѣтыри рѣчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198); всѣми тыми церемонѣями... нѣчого са не значило толко тоє, ижъ... всѣ начиня таємницы крѣвию ощищайотса (Там же, 294);

(що і без додатка) (бути очевидним) розумітися: к тому де(и) вѣа мѣ(ст) дна вчора(ш)него... пнѣ(и) мое(и) с по(д)даными єе ошту(п) чини(л) зве(р) гони(л) с чого са де(и) значи(т) и(ж) вѣа мѣ(ст)... паную мою... с послуше(н)ства єе ты(х) по(д)даны(х) о(т)ы(и)муе(ш) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 5); То стороне кѣ помочи быти не може(т) бо ся яснє значи(т) же ѡря(д) не при(и)мова(л) бы бы(л), ани придава(л) єго до спра(в) пана по(д)коморого (Брацлав, 1590 ЛНБ 5, II 4047, 26 зв.); Отожъ и съ того значитсе, же Златоустый светый папу Римского признаетъ быти найвышшимъ судьєю всихъ Грековъ (Вільна, 1595 Ун. гр. 136); для чого и до згоды, яко ся съ писанья в.м. значитъ, склонятися рачишъ (Вільна, 1599 Ант. 59); По том року 52 го пишет, по вознесенію Господню, не в Риме, але во Іерусалимѣ найдуется... о чом маєшъ в Дѣянїях апостольских гл. 15, бо то значитсе з листу Павла святого (Львів, 1605-1606 *Перест.* 51);

(знаходити свій вираз, вияв) виявлятися: с ты(х) сѣты(х) ап(с)ло(в), в то(м) са на(м) значи(т), товарїскаа и брате(р)скаа згѣда и мѣ(с)ть (XVI ст. УЄ № 29519), 52); многие рѣчи на то(м) свѣтѣ знайдотса, котѣры бо(з)ского маєстѣтоу влѣсно(ст) выражають, и єго моудро(ст), опатрно(ст)... и инѣе котѣры пре(з) тыи члѣнки значѣтса (поч.

XVII ст. *Проп. р.* 235 зв.); Пре(з) того адада азажъ не дѣа са наѣа значи(т)? (Там же, 271 зв.).

ЗНАЧИТИСЯ², ЗНАЧИТИСА, ЗНАЧИТИСЯ дієсл. недок. 1. (викладатися; писатися) зазначатися: Якъ бовѣмъ не жартѣючи(х) таковыи рѣчи радшей, анѣжли філософією и надкою бѣвачихъса людѣи гѣдныи речѣтъ хто..., ижъ Бозское почѣткѣ немающее и малѣрскомѣ дѣлѣ непо(д)лѣглоє способнє значѣтиса албо описѣтиса мѣжетъ (Київ, 1619 Гр. Сл. 276); До(л)го бы о то(м) писѣти..., що са о бѣдѣ лю(д)ски(м) подбѣ(н)ство(м) значѣтъ и фѣгѣрѣ(т) в писмѣ (серед. XVII ст. *Кас.* 118 зв.).

2. (що) Знаменуватися: Трѣтїи о чїстцѣ, за чи(м) са значи(т) конѣ(ц) моуѣъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 37 зв.); што обачѣвши о(т)цѣ злѣкшиса до єр(с)лїмоу архикаплана радитиса пришо(л), гдѣ о(т)рима(л) о(т)повѣ(д) о(т) бѣа, же тоу(т) са потаємнє значѣтъ стѣблїво(ст) и го(р)ливѣ(ст) боудѣщаа того ѡтрѣчатка (поч. XVII ст. *Проп. р.* 256).

3. (знаходити орієнтири) визначатися: я хочѣчи все... досвѣ(д)чити ро(к) ѡѣфп иха(л) є(м)... а(ж) до клоипѣды... межи ку(р)ски(м) и ба(л)ти(и)ски(м) море(м)... не ѡзри(ш) ничѣ(г) и(н)ше(г) то(л)ко пѣ(с)ки водѣ а небо, па(ш)нѣ анѣ пыта(и), а го(с)по(д) то(и) котри пре(з) ми Пс (!) и то далеко з дороги, до котѣры(х) а(ж) пре(з) знаки и(з)дѣ(т), значѣчи ся по бѣчка(х) и пропо(р)чика(х) вѣвѣшенѣ(х) на гѣра(х) (1582 *Кр. Стр.* 81 зв.).

ЗНАЧИТИСА¹ див. **ЗНАЧИТИСЯ¹**.

ЗНАЧИТИСА² див. **ЗНАЧИТИСЯ²**.

ЗНАЧНЕ присл. (стч. знаѣнѣ, стп. знаѣнїє) 1. Значно, сильно: Прото я, съ тыхъ таковыхъ єе постѣпковъ, себе єе значнє незычливою жоною, а дѣткамъ моимъ... правє неласкавою маткою бачѣчи, тѣє дѣти,... вѣ зычливѣє вѣхованѣ Єє Милѣсти... порѣчаю (1577 *AS* VI, 72); Ощѣвские... поѣхавши на

роки, ниякуюсь шкрутинею... барзо незгодную, мылную а значне вонтпливую... перед судом выправовали (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 411); Ровне бовѣмъ з' ни(м)и тѣи блѣз-нать барзо значне (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 260); што и самъ Спсѣитель нашъ оучинити рачиль, Гды на(д) Лазара оумѣрлого грѣбомъ плакаль такъ рѣвно и значне, же рекли Жи-дове (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 13); колибы котѣрый з' нихъ,... ошпещѣный на тѣлѣ значне зоста(л)... // ...повин'ни собѣ... шкоды наго-родити (1645 *О тайн.* 151-152);

перен. (значною мірою) щедро: Паматай-теса абысте егѣ заживали бачне станъ вашъ кнѣжацкѣй оучтѣвостью оздѣбачи значне (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 12); чого я... вдяч-на будучи и тую такъ гоиную ласку и доб-рость его милости поволностями и вшелякою широстью моею ясне вызнати и значне наго-родити... записую именье свое материстое (Луцьк, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 322); Смѣрть... Порвала... Дѣльностью и цнѣтами значне прибраного. Григорѣа з' дѣмѣ зацного Же-либѣрскихъ (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 7 зв.); Крѣп: еднакъ... приналъ барзо вдачне И оубѣгѣй подарокъ нагородилъ значне (Київ, 1632 *МКСВ* 304).

2. Чітко, точно, акуратно: А ведже тые све(т)ки которые при справова(н)ю теста-ме(н)ту бываю(т) маю(т) вси слова... выра-зити значне бе(з) ко(ж)дого охиленья (1566 *ВЛС* 76); которые [листы] въ голосъ читаль...ксендзъ Остафій Воловичъ, досытъ знач-не, толькожъ, кромъ нашихъ пановъ Поля-ковъ и кромъ пановъ Литовскихъ,... ниhto поруску не зрозумиль (Рим, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 483);

обгрунтовано, переконливо: я з стороны своеѣ... передъ самымъ... короле(м)... та-ковѣю... о(к)ру(т)нѣю кри(в)дѣ... досы(т) зна(ч)не о(к)ажѣ (Ковель, 1574 *ЖКК* II, 279); около сведе(ц)ства и присаги на(д) тые до-воды зна(ч)не показанные све(т)ковъ спи-

рать... не было кому (б. Киева, 1585 *ЦНБ ДА/П-216*, 4); пр(о)ркѣ... значне об'яснѣть нехай далее не мысла(т) верноути(с) на ста-рѣе (поч. XVII ст. *Проп. р.* 140); што все, з' самого вѣздѣ егѣ значне показѣт'са, ижъ вѣжджалъ, на жрѣба осличѣе всѣдши (Київ, 1637 *УС Кал.* 182).

3. Наполегливо, вперто: и смѣль в томъ южъ не насъ толко, але и само(г) Хста потварити, мовачи же до тоѣ ѣдности и те-разъ значне насъ рачить вести през костел-ный календаръ (Острог, 1587 *См. Кал.* 17 зв.).

Див. ще ЗНАЧНО.

ЗНАЧНЕЙ *див. ЗНАЧНѢЙ.*

ЗНАЧНЕЙШИЙ *див. ЗНАЧНѢЙШИЙ.*

ЗНАЧНЕЙШІЙ *див. ЗНАЧНѢЙШИЙ.*

ЗНАЧНЕЙШЫЙ *див. ЗНАЧНѢЙШИЙ.*

ЗНАЧНІЙ *див. ЗНАЧНЫЙ.*

ЗНАЧНО *присл.* Чітко, ясно, виразно: продаѣте свое достоѣніе... в роуки тѣе... котѣріе... великіе крѣлев'ства,... я(к) роба(ц)-тво точачи, и дѣр'коуючи обвалѣю(т), што не тѣ(л)ко на постѣрѣнны(х) // крѣлев'ства ясно и значно са о(к)азало... але и в то(м) па(н)ствѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 226-227); Аже бы то значно было и вѣдомо, ѡ котѣры(х) пр(о)ркѣ начина(х) мѣвитъ, выкладѣтъ ап(с)лѣ сватѣй, тимофѣеви своему пишѣчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 293 зв.);

обгрунтовано, аргументовано: Хитрых и лукавых значно выражает, змиинного роду пророк называет (к. XVI ст. *Укр. н.* 71); чи(м) бѣлшъ бовѣ(м) тѣе подобѣнства ва(м) перекладѣю ты(м) бѣлше ми мыслѣчому на пѣма(т) прихѣдатъ; котѣрыѣ ты(ж) на(м) тоую нашѣ тѣемнищѣ дѣсы(т) значно презѣн-тоую(т) и о(к)азоую(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 295); Тая унѣя, которая яко бы любовь дер-житъ, такову изъ невѣрными прѣязнь и братство // заховуетъ, а кровь невинную проливаетъ, якъ то значно оказала въ Мос-ковскомъ царствѣ (бл. 1626 *Кир. Н.* 17-18).

Див. ще ЗНАЧНЕ.

ЗНАЧНЫЙ, ЗНАЧНИЙ, ЗНАЧЬНЫЙ, ЗЪНАЧНЫЙ, ЗНАЧЕНЬ *прикм. 1.* (*досить великий*) значний: такъ при ожененъю моемъ, и в отпущенъю значное немалое позычоное на потреби мое сумы пенезей,... записую малжонце своей... на двоухъ частехъ именей моих (Красне, 1557 *АрхЮЗР* 8/III, 34); ѿро-жоному кнзю кирику... приви(л)а, листы, на имениа и на до(л)ги досы(т) немалые и значные,... свово(л)не забрали (Краків, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 121); тые рѣмскіе рѣболо-ве..., значный облѡвъ ѡ(т)нѡсать (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 172 зв.); мыслѣвецъ..., за-пѣсти на гора(х) ѡбѣхавши, зъ значнымъ и ѡбфиты(м) ѡблѡвомъ ворѡчае(т)са (Острог, 1607 *Лѣк.* 117); Сѡмъ значнѡю грѡшій до Брѣцтва лекговѣль (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); По таково(м) // розвѡде подѣтки, а звѣща еслибы бѣли значные межѣ нѣми, повинѣни собѣ верѣнѣги (Львів, 1645 *О тайн.* 151-152).

2. (*важливий*) значний, значимий: Коли бы в котором тастаме(н)те... на ме(ст)цу зна(ч)номъ або на датѣ было скрѡба(но) то-гда таковы(и) тѣстаме(нт) маѣтъ быти ни(к)чемны(и) (1566 *ВЛС* 77); гдибы и на дрѣги(и) ро(к) которы(и) з на(с) не прибы(л) ...кажды(и) бѣ(з) милосѣ(р)дѣя з столицы скинѣ(н) быти маѣ(т) кро(м) если бы того ѡмешканѣя своего ѡказа(л) явную зна(ч)ную причинѣ (Берестя, 1590 *ЛСБ* 141); еслиже такъ малые и значные речи смель по-ѡальшовати, // а якъже тые, о которыхъ редкий Русинъ маѣтъ ведомость (Вільна, 1599 *Ант.* 899-901); Тых так значныхъ свѣдоцтвъ и слѣпый ощути(т)и може (Львів, 1605-1606 *Перест.* 54); нашѣ млтвы... нѣакѡюся ѡхо-лодѣ и рѣтѣнокъ значный ѣмъ принѡсать (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 163); велѣкій же тотъ даръ Бжій въ стѡмъ малжѣнствѣ, съ которого значнаа пѡмощъ до сп(с)нѣа ростѣтъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 928);

у *знач. ім. с. р. значное, зъначное* – знач-не, -ого, вартісне, -ого: Протѣвко чѡмѣ, кгда вѣдачность боудѣтъ видѣти: Боудѣтъса тѣжъ и щѡ значного, выдавати (Львів, 1616 *Бер. В.* 96); еслибы старший в монастыри што зъначного зъбудоваль або направиль, тотъ кошѣтъ маю вернути (Луцьк, 1642 *КМІМ* II, 235);

величный, урочистый: священники Киев-ский значное отправовали набоженство (поч. XVII ст. *КЛ* 86).

3. (*відомий, славний*) значний: Ты(м) же спосо(м) и вси нѣти которы(с)мо тѣ ѡ нѣкоторы(х) би(т)ва(х) зна(ч)ны(х) в то(и) истории положи(ли), ничего и(н)шого ѡ(д)-но годны(х) мѡжовъ... вы(с)лавляю(т) (1582 *Кр. Стр.* 14 зв.); естѣ и межѣ нѣми нѣко-торые въ свѣ(т)скихъ цнѡта(х) зна(ч)ными (Острог, 1607 *Лѣк.* 66); Гѣрѡбъ цнѣныхъ Балѣба-новъ, межѣ всѣми естѣ значный (Львів, 1614 *На г. Бал.* 2 нenum.); а ещѣ хашанѣѡ(с) гисто-рыкъ значный мѡви(т), же тѣвъ бы(л) зна-ко(м)... лѡдѣ іѣльскаго (поч. XVII ст. *Проп. р.* 292 зв.);

(*впливовий, авторитетний*) поважный: он не мел mocy Желеха, яко слѣдѣ и врадника на дворе нашом значного,... кѣ правѣ стави-ти (Вільна, 1565 *AS* VI, 275); За чимъ и немало людей значныхъ веры Греческое,... просили нашь, абыхмо,... сенѡтъ зложити велѣли (Вар-шава, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 503); при сеей про-дажи и куплѣ били значнѣе реестровѣе коза-ки и обиватѣлѣ чегеринскіе (Чигирин, 1615 *ЧИОНЛ* VIII-3, 16); значною добродѣ(и)кою бѣдучи здавна... пѣлагія се(н)ковая ковали-ха... дала личны(х) чы(р)воныхъ злоты(х) 50 (Львів, 1623 *ЛСБ* 1049, 3 зв.).

4. Помѣтний, примѣтний: Ото (ж), де(и), то(л)ко печѣ(т) неправѣ значная притиснѣ-на, а руки по(д)писи нѣ маѣшь (Луцьк, 1565 *ТУ* 111); тамъ же я возный... бачилѣмъ зако-панѣе и зарубанѣе рознымъ деревомъ дорогу,

которая етъ (!) значная (Луцьк, 1623 *Арх ЮЗР* 6/І, 442); Котѡры(х) пото(м), по и(х) слѣда(х), которіи вѣ оны(х) краа(х) пѣщисты(х),... долго вѣ пѣскѡ значны, поки яки(и) вѣтрѣ по(в)ста(в)ши не завѣе(т) и(х) трваю(т), до(л)го и(х) шѣкаючи в цѣлости фѣги оныи... знайдено (серед. XVII ст. *Кас.* 88 зв.);

виразний, чіткий: И выступилъ велебный Герьмогенъ, архіепископъ Полоцкый, маючи листъ на парькгамине, читалъ голосно и значною мовою въ тые слова (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 220);

(спеціальний, специфічний) особливий: Жидове в ко(ш)то(в)ныхъ шата(х)..., ходити та(к) те(ж) сере(б)ра на пасе(х) и на ко(р)-де(х) носити не маю(т), Але ѡбе(р) ихъ має(т) бы(ти) зна(ч)ны(и), ша(п)ки або биреты жо(л)тые (1566 *ВЛС* 94 зв.).

ЗНАЧНѢЙ, ЗНАЧНЕЙ *присл. в. ст.* (*стп. znaczniej*) (більше, сильніше, виразніше) значніше: роздѣлю же на вѣводахъ в припоменѣныхъ пытанья(х) оутаѣныхъ можешъ мѣти досытъ, звѣща кгда жъ са тожъ и нижей с пришлыхъ роздѣловъ тѣмъ значнѣй окаявати боуде(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 113); Але абы тѣмъ значнѣй за часовъ нашихъ плачу годныхъ и едностайное набоженство... вѣ вѣрѣ найдовалася вѣ насъ (Дермань, 1604 *Охт.* 8); в то(м) же писмѣ бгѡдхновѣнно(м) жаднаа таємница яснѣ(и) и значнѣ(и) змоцнѣла не естъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 229); А ап(с)лъ абы значнѣи показал(л) оучителе(м) шкѡлны(м) спѡсобъ подаль же заслугоу двоако дѣла(т) (Там же, 230).

Пор. ЗНАЧНЕ.

ЗНАЧНѢЙШИЙ, ЗНАЧНѢЙШІЙ, ЗНАЧНѢЙШИЙ, ЗНАЧНЕЙШИЙ, ЗНАЧНЕЙШІЙ *прикм. в. ст.* 1. Видатніший, знаменитіший: Павел святыи значнейшихъ христіан,... споминает, а о Петрѣ святомъ жадноѣ змѣнки не чинит (Львів,

1605-1606 *Перест.* 52); Ксенофанесь значнѣйшій зѣ Філософѡвъ давныхъ ѡбыватель зѣ Греції Коліофѡновъ славныхъ, Архетіпомъ нѣакимъсѣ Бѡга называти: // Безъ початкѣ и конца казаль признавати (Київ, 1632 *Євх.* 296-297); Таа то значнѣшая би(т)ва, в котор(и) П: Стефа(н) снѣ ста(р)шій ѡ(т)ца митрополита полѣгъ межи козаками (серед. XVII ст. *ЛЛ* 169).

2. Важливіший, вагоміший: также и оные слова: “проклятъ, который надею свою въ чловеце покладаетъ”. И другие значнейшыє: “прокляти богове, которые неба и земли не сотворили” (Вільна, 1599 *Ант.* 609); а такіи бе(с)тѣи и зна(ч)не(и)шїи су(т) ни(ж) бы є(с)мо и(х) припоминати мѣли (XVI ст. *КАЗ* 611, на полях); поводовая... слушне(и)шие права и (з)наки граничныє значне(и)шие досы(т) показала (Київщина, 1600 *ККПС* 144); але и моцнѣйши(х) и значнѣйшихъ доводовъ тогѡ ѡ чо(м) мовимо слоухай (поч. XVII ст. *Проп. р.* 148 зв.).

Пор. ЗНАЧНЫЙ.

ЗНАЧНѢЙШІЙ *див. ЗНАЧНѢЙШИЙ.*

ЗНАЧНѢШИЙ *див. ЗНАЧНѢЙШИЙ.*

ЗНАЧѢНЫЙ *див. ЗНАЧНЫЙ.*

ЗНАЧЫТИ *див. ЗНАЧИТИ'.*

ЗНАЧЫТИСЯ *див. ЗНАЧИТИСЯ'.*

ЗНЕБАЧКИ *присл.* Необачно, мимоволі: Сѡтъ бовѣмъ нѣкоторїи на грѣхъ и псѡтѣ оумѣслне заробляючи, а ыншїи знебачки впадаючи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 252).

Див. ще ЗНЕБАЧУ.

ЗНЕБАЧУ *присл.* Те саме, що **знебачки**: то па(к) то(т) слѣжебни(к) на тые слова... кнѣза ку(р)пского поведи(л) пра(в)да... пне и же(м) я знебачѣ а (з) шаленства своего незѣпо(л)ного роздѣл допѣщаючися вгѣя(н)-ства чини(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 140).

ЗНЕВАГА, ЗЪНЕВАГА *ж. 1. (відсутність поваги, шанобливості)* зневага: Зажъ до писаня животдателнаа кровь Христова

есть подана, а не въ напой збавенный? Зажъ въ зневагу, а не въ почестъ? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 738); О што все, яко се вышней описало, а меновите о такий тумултовый наездъ, о зъневагу и неушанованье мѣста светого,... подписати мели (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 589); Ницелор Лосовский,... ускажалсе и протестовал напротивко велебному его милости отцу Петру Могиле,... о контемптъ и зневагу найсвятшого сакраменту (Луцьк, 1638 *АрхЮЗР* 1/VI, 740); Четвёртое задержанье заплаты заслѣжонымъ. На конѣць зневага рѣдичовъ и добродѣевъ (Львів, 1646 *Зобр.* 79); **зневагу чинити** (кому) – зневагу чинити: Тутъ еще другую зневагу Христу Спасителю чинятъ, же въ середу не постятъ (бл. 1626 *Кир. Н.* 22);

(*ігнорування, нехтування*) зневага: Теперь южъ той привѣлей подъ лавою, въ зневазѣ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714); **до зневаги привести** (що) – зігнувати (що), знехтувати (чим): якъ то речъ слушная и подобная,... абы одной особы... противною хотью соборовъ вселенскихъ публичніи ухвалы знесени быти могли и до зневаги приведены? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688); попы некоторые релии кгрѣцкое..., на тую блюзнерскую секту арианскую приводилъ и привелъ, зъ образою маестату Божого и зневагою правъ и декретовъ помененыхъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795).

2. (*приниження гідності*) зневага: Агавіе: огавно(ст), огврно(ст), насмѣви(с)ко, шидѣрство, зневага (1627 *ЛБ* 162); Тѣ ся починаеть ляментъ ѿ ѿтрапеню мѣщанъ ѿ(с)тро(з)ки(х) и ѿ (з)невазѣ шля(х)ты пере(д)нѣ(с)шеи ѿ(т) людѣ по(с)поли(т)го (1636 *Лям. о пр.* 3); Писаны(и) Тотъ Позовъ... ѿ кгвальтовъны(и) Наез(д) На домъ Єе албо на дво(р) в селе мизинѣ... и зневагѣ особы єе шгьяхе(ц)кое (Чернігів, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 177); Че-моу(ж) ты мизѣрный члѣ не трѣпи(ш) знева-

ги (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 410 зв.); Инѣше за(с) престѣплѣнїа... я(в)ные зневаги..., гнѣвы, свѣры,... // ...вы(г)нанїе(м) ѿчищаю(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 42 зв.); менованные попы,... неkontентуючисе першими розными кривѣдами, деспектами, зневагами и шкодами, подчасъ ребелии козацкое... починеными,... похвалки и деспекта чинятъ (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 475); **зъневагою накормити** (кого, що) – завдати зневаги (кому, чому): панъ Анѣдрей Трецяньский,... зъневагою великою и контентпом станъ капланский и самого мене, возного, накормил (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 158).

ЗНЕВАЖАТИ дієсл. недок. 1. (кого, що) (*ставитися без поваги, шанобливості до кого-, чого-небудь*) зневажати: Мѣлодость свою приовздобъ... спѣсѣбами цнѣтъ, и не зневажайъ своѣго прирѣжѣнѣа (Острог, 1614 *Тест.* 168); Въ Коринѣѣ нѣкоторые почали были зневажати Павла (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 464); Я Мелѣтїи Смотрїцкїй... // ...названый скрїптъ зневажаю, шарпаю и по(д) ноги моѣ помѣтаю (Київ, 1628 *Апол.* 3 зв.-4); тѣи грѣшатъ котѣрыи зъ родичами своїми и покрѣвными срѣго постѣпѣютъ, и зневажають (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908); хто бы еноко(л)ве(к)... важи(л)се... ѿря(д) мѣски(и) зневажати и до шкоды ѿбоги(х) людѣ(и) в нѣжинѣ мѣ(ст)ѣ приводити,... таковы(и)... на го(р)ле кара(н) бѣде(т) (Ірклїїв, 1650 *ЛОИИ* 238, 2, 69/27, 1);

(що) (*ігнорувати що-небудь, нехтувати чимось*) зневажати: Великъ есть бог,... пред которым станут папы того вѣку, котѣры смѣють Христова декрета велце зневажати (к. XVI ст. *Укр. н.* 76); его мѣ(ст), зневажаючи права, во(л)но(с)ти, свѣбоды... // ...мыто якоє(с) новое не(з)вы(к)лое... ѿ(т) купцо(в)... бра(л) (Володимир, 1608 *ТУ* 245-246); Слоуш-не абѣсмы рѣчи тые зневажали, А зъ Бѣз-

скимъ Двѣдомъ, мѣрными называли (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 5 зв.); Кровь вдаленныхъ звѣрятъ и птаства уживають, зневажають розказаніе Духа св. (бл. 1626 *Кир. Н.* 27); по(з)ваны(и)..., право по(с)политое и вины, в немъ описаніе, зневажаючи, уря(д)ника своего... насла(л) мо(ц)но к(г)ва(л)томъ... на к(г)ру(нт) вла(ст)ны(и) поводовъ (Люблін, 1633 *ТУ* 298).

2. (кого) (*принижувати гідність*) зневажати: тивон Дроздовский Ермакъ, не паметаючи на стан его и особу духовную, але и овшем зневажаючи отца архимандрыта, по твари его правое пястю ударилъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 1/VI, 526); Хс Г(с)дъ бѣдѣчи Рице-ромъ, никого не билъ, ни шарпалъ, ни зневажалъ, ни лаалъ (поч. XVII ст. *Пчела* 32); Оунедостоаю: Чинію негѣднымъ, горджѣ, брѣдѣса, зневажаю (1627 *ЛБ* 139); куха(р) ве(л)це иноковъ зневажае(т), на(д)то же ся неря(д)не на то(м) мѣсци сто(м) заховѣтъ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.); отца свещенника Новоостровского, ... челядь пана Страшова, словы неучтивыми зневажаючи, зъ дому выгнавши, ... побили окна (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 6/1, 569).

3. (що) (*осквернювати*) зневажати: Тѣды ... самое ерѣйство страшное, которое з Нѣба пре(з) Ха архїерѣа великого, зневажено и обелжено бывае(т) (Львів, 1603 *ЛСБ* 384).

Див. ще ЗНЕВАЖИТИ.

ЗНЕВАЖАЧЬ ч. Зневажник: Если розказаню и Листу Нашому, хто з вас спроти-ви(т)ся, таковой яко Войсковый неприятел, и зневажа(ч) листу нашего, го(р)ло(м) каранный буде(т) (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1, 1).

Див. ще ЗНЕВАЖИТЕЛЬ, ЗНЕВАЖЦА.

ЗНЕВАЖЕНЄ, ЗЪНЕВАЖЕНЄ с. (*стп.* znieważenie) 1. (*приниження гідності*) зневаження: безчѣстіе, зневаже(н)є, зелжіво(ст), посоромолѣньє, або соромота (1627 *ЛБ* 32); над то, што тяжшая, викария и послушник

его смѣет и важится тытуломъ церкви святого Спаса тытуловатися, ... и пастыром власнымъ въ его паствѣ оголошатися, и до зневажения старшого своего и до ростырку приводити (Київ, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 601); Почѣткомъ пыхи, зневаже(н)є бѣти здае(т)ся. Ижъ... члѣкъ... иншихъ понижае(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7).

2. (*ображання; поганьблення*) зневажання: Во всѣхъ справахъ немѣрность, непостережѣне Побѣжности, пожѣткѣ, чѣсти зневаже-не Все то... нехѣй прѣчь оустѣпитъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 25); грѣшылъбы смертѣльне, к(г)дѣбы вѣдѣлъ зневаже(н)є алѣбо собла(з)нѣ якѣю зъ причѣстїа таковыхъ людѣй, а пре(д)-са бы подавалъ и(м) тѣю стѣнїю (Львів, 1645 *О тайн.* 44).

3. (*погорда, гордия*) зневажання, зневага: зара(з) если хто та [покоуто] смѣчно скош-тоуе(т), пышные зневаже(н)а, зѣздности и не-нависти выбиваетъ зѣбы (поч. XVII ст. *Проп.* р. 173 зв.); все онъ тое, // злѣстїю зневаже- (н)а опанѣванный, чїнитъ, самого толѣко себе розѣмѣючи бѣти и мѣдрымъ, и розѣмны(м) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 7-8); ѡ(т) розмайтыхъ покармѣвъ похѣдитъ нечистота вшѣтѣчѣн-ства, такъ тѣжежъ роскошное многѣхъ по-травъ... оужива(н)є, жрѣдломъ естѣ зневаже(н)ю (Там же, 10).

4. (*ігнорування, нехтування*) зневажання, зневага: зъ сего свѣта марностей родится зъневаженѣ, а оттоль и самого себе для хвалы святого имени Божого выреченѣ похѣдитъ, и душѣ нашихъ въ приватностяхъ ихъ зневажене, и тѣла въ пожадливостяхъ его уморенѣ (бл. 1626 *Кир. Н.* 24).

5. (*осквернення*) зневажання, зневага: Писаные... позвы... в справе... деляторовъ вышѣ-менованныхъ побѣтѣе, помордованѣе, покале-ченѣе и удеспектованѣе, сакраменѣту пре-насвятшого спрѣфонованѣе зневажене (Луцьк, 1646 *АрхЮЗР* 1/VI, 800).

Див. ще ЗНЕВАЖЕНІЄ.

ЗНЕВАЖЕНІЄ, ЗНЕВАЖЕНІЄ с. 1. Те саме, що **зневажене** у 3 знач.: През чѣо пѣпѣже Црѣко(в) Хвѣ розрозніли и старожѣтних собѣрових оухвѣль зневажѣніє(м), а новѣтних депѣтѣо(в) змѣшле(н)ных Црѣко(в) захѣдною ѡ(т) востѣчнѣа ѡ(т)ѡрвѣли (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 25).

2. Те саме, що **зневажене** у 4 знач.: Єсли хто нарѣшѣе(т) штокоблѣвекъ зѣ надѣки и оухвѣлы Сѣтыхъ и Бо(з)скихъ Ѡцѣвъ, тобѣю(ж) дѣлѣй не мае(т)сѣа звѣати смѣтрѣніє,... але вышпѣчѣніє и зневажѣніє вѣры (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 234); “ерѣй нехѣй нелѣцно позвѣлаєтъ причѣстѣа дѣтѣкомъ мѣлымъ, бо... // ...вѣ зневажѣніє пѣститъ тѣю сѣынѣю, бо немѣва(т)ка причѣаѣючисѣа, лѣтво выкидѣаѣтѣ зѣ оустѣ своихъ тѣю прѣстѣю пѣщѣ (Львів, 1645 *О тайн.* 45).

ЗНЕВАЖЕНІЄ див. **ЗНЕВАЖЕНІЄ**.

ЗНЕВАЖИТЕЛЬ ч. Те саме, що **зневажачѣ**: Дѣсадѣте(л): ѣкорѣте(л),... котѣрый рѣдѣ крѣвди(т), не звѣчѣайны(и), пышный, надѣты(и), зневажѣтель, злѣрѣчѣаѣй (1627 *ЛБ* 32).

Див. ще **ЗНЕВАЖЦА**.

ЗНЕВАЖИТИ, ЗНЕВАЖЫТИ, ЗЪНЕВАЖЫТИ дієсл. док. 1. (що) (*поставитися до чѣого-небудь без поваги, шанѣобливѣстѣи*) зневажити: Азѣ невлѣаснѣ вѣм ѡ(т)чѣ владѣйка..., лѣ(г)цѣ сѣнѣ сѣтѣ(л)скы(и), на котѣры(и) повѣлѣани єсте были, новѣ(и) нѣлѣкѣйсь собѣ оутѣорѣаѣючи, зневажѣли и пѣстѣра своѣго,... оуничижѣли, и новѣго оутѣорѣили (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 215); Арѣтѣкѣлѣ зѣ. Ижѣ покѣанѣє дѣла ѡ(т)пѣстѣ грѣхо(в) зневажѣнно, котѣрѣи(м) всѣкѣю своѣволю и роспѣстѣность вѣ лѣюдѣх спрѣвили (Київ, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 31);

(що) (*зѣгнѣрувати що-небудь, знехѣтувати чимѣсь*) зневажити: Маѣючи вѣжа застоупѣника, и оборѣнѣцѣ, крола нашѣго,... то всѣ лѣ(г)цѣ зневажѣвши, новѣ(х) прѣвѣ чѣужѣо-

зе(м)скихъ, незѣвѣкѣлы(х) порѣ(д)ко(в) жадаєте (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 217); злѣто зарѣвно з болѣто(м) поважа(л), и рѣско(ш) вше-лѣкѣю, ѣко рѣ(ч) вѣ гнѣй ѣборѣаѣючѣюсѣа зневажѣлѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 14); зневажѣвши прѣво поспѣлитѣе и винѣ в не(м) ѣписѣанѣе... грѣблю засѣпѣавши мѣлы(н) забѣдѣова(в)ши пожи(т)ки з не(г) берѣте (Київ, 1618 *ЦДІАК* 221, 1, 68, 4); Приказѣна твоѣ зневажѣлисъмѣо (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 258); прѣзѣ што прѣтѣсѣтанѣта до шѣкоѣ на дѣсѣтѣ тѣсѣчей золѣтыхъ прѣвели, прѣво поспѣлитѣе зневажѣли и в винѣ в немѣ ѣписѣанѣе попѣли (Луцьк, 1650 *АрхѣЮЗР* 3/IV, 434).

2. (кого) (*прѣнизѣти гѣднѣсть*) зневажити: Богуриискѣй такѣ былѣ острожѣный и чулыи, // же не перѣвѣй сѣа осѣманѣ быти ѣбѣчилѣ, ажѣ гѣды мѣтрополѣтъ Рагоза,... ѣного Дѣюнѣсѣа єксѣрѣху пѣтрѣаршѣго, зневажѣного ни зѣ чѣмѣ ѣтпѣравѣлѣ! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1061-1062); Попѣра пѣтѣѣю: ѡ(т)вержѣ, зневажѣ(л), взгорѣдѣлѣ внѣвѣ(ч) ѣмѣылнѣ (1627 *ЛБ* 88); панѣ Булгѣакѣ,... прѣтѣстѣуючѣго спѣаѣчѣго заставѣши, наперѣвей ѣособѣю и руѣкою своѣю торгнѣувѣшысе зневажѣл, потѣмѣ..., рѣчи єго вѣластѣны,... побрѣл и загѣрѣбил (Луцьк, 1632 *АрхѣЮЗР* 1/VI, 653); што за трѣдѣность дѣшѣ ѣоупѣкорѣти, сѣбе самѣго зневажѣти, вѣ скрѣмѣности росѣкохѣтѣсѣа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 58); повѣжѣте мѣ вѣрѣзи мѣѣи..., чѣмѣ закрѣвѣдилѣмѣ вѣсѣ, щѣсте мѣне зневажѣли (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 152 зв.).

3. (кого, що) (*погорѣдити кѣм-, чѣм-небудь*) зневажити: чѣасѣмѣ кѣгѣды вѣдѣлѣ дѣбрѣтѣ своѣю зневажѣноуѣю ѡ(т) чѣлѣка, ѣумѣылѣвѣ былѣ єго загѣбѣити (Дѣрманѣ, 1604 *Окт. (перѣдм.)* 3); Чѣмѣ кѣгѣды(с) жѣнѣа єго Мѣхо(л) посѣмѣѣласѣа, и зневажѣла єго вѣ срѣ(д)цѣ свѣємѣ, былѣ ѣжѣ до смѣрѣтѣ свѣѣей кѣранѣа непѣло(д)ствѣо(м) (Київ, бл. 1619 *О ѣбр.* 40); нынѣ нѣсть тобѣ покѣанѣѣа..., знѣйже щѣсь зневажѣлѣ смѣрѣтъ неѣвинѣнѣю; и Крѣвѣ дорогѣю сѣна Бжѣѣа (Чернѣгѣв, 1646 *Перло* 157 зв.).

ЗНЕВАЖЦА ч. (*смп. znięważca*) те саме, що **зневажачъ**: Теперъ южъ той привѣлей подѣ лавою, въ зневазѣ, гдижъ южъ отъ колко сотъ лѣтъ сами папѣжеве... натяжши-ми свѣтыхъ соборовихъ ухвалѣ... зневажцами сталися (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 714); День Сѣдний, єднакѣю помѣстѣ маѣтъ оучинити зъ кождого зневажцы и пышнаго (Київ, 1637 *УС Кал.* 8).

Див. ще ЗНЕВАЖИТЕЛЬ.

ЗНЕВАЖЫТИ *див. ЗНЕВАЖИТИ.*

ЗНЕВЕРЕНЬЙ *дієприкм.* (у кого) Зневерений: потлѣмѣвъ бѣго ѿного ѿ(т)стѣпника; та(к) ѣкоса годило его потлѣмѣти; нѣ; але еще бо(л)шій емѣ своеѣ сѣлы зна(к) оуказалъ...абы не зневерены были оу него ѿные чюда... показова(л) (Острог, 1607 *Лѣк.* 21).

ЗНЕВОЛЕНЕ, ЗНЕВОЛЕНЬЕ с. (*смп. znięwienie*) 1. Утиск, гніт: ѿбачивши єсмо великое стисненѣе и з(н)еволеньє яко купцовѣ и по(д)даны(х)... постановили..., што... повинни будутъ мыта давати (Луцьк, 1545 *ТУ* 68); А па(к) ли бы тыє людє наши за таковы(м) зневоле(н)є(м) про(ч) ѿты(и)шли. И засели на земля(х) нашихъ... таковыхъ за во(л)ныхъ мети хочѣмъ (1566 *ВЛС* 95); То-є(ж) нынѣ зневоле(н)є... на ѿсоба(х) дховныхъ(х) чере(з) пѣны ра(д)це нашѣ лвовѣские дѣе(т)ся (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1); А другое стороны – нашихъ патріарховѣ убозствомъ и зневоленѣм не стыдися (Львів, 1605-1606 *Перест.* 55); Але до скѣ(т)кѣ для зависти и ненави(с)ти... ѿ(т) злы(х) пріателєй сѣсѣ-до(в) свои(х) ѿ(т) котори(х) зневоленѣ стисненѣя... те(р)пячи При(и)ти и рѣчи На свѣ(т) досконале Показа(т)... могѣ(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422 (2)); Адамъ и Ева... почали терпѣти утиски, утраплєня, нендзу, голоды и небезпеченства, зневоленѣя и смерть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 821).

2. Узалеженнє, звичка, унада: Єсть напро(д) Намѣтностъ, Потѣмъ зезволѣнѣ, По-

тѣмъ засмакованѣ, потѣмъ зневоленѣ, наконецъ страсть змоцнѣнаа обычаємъ и частымъ оуживанѣмъ (Київ, 1626 *Кіз. О степ.* 204); А Зневоленѣ любо Гвалтовный єсть и поневоленный дѣш(и) оупадокъ (Там же, 205).

Див. ще ЗНЕВОЛЕНІЕ.

ЗНЕВОЛЕНІЕ с. Те саме, що **зневолєне** у 1 знач.: видячи мы єпископы въ старшихъ нашихъ, ихъ милости патріархахъ великіє нестроєнія..., и ихъ самихъ зневолєнія..., яко тамъ на столицахъ своихъ животы свои ведутъ..., хочѣмъ, за помочью божією, до соединєнія // вѣры приступити (Новгородок, 1594 *MCSL I-1*, 554-555).

ЗНЕВОЛЕНЬЙ *дієприкм.* 1. У знач. *прикм.* (*поневолений*) зневолений: Кроль Ассирійскій, зневоленыхъ старѣ(в) Ізраїлѣски(х), ѿ причинѣ тогѣ Бжѣго карана пыта(л) (Київ, 1637 *УС Кал.* 255);

(*позбавлений прав*) зневолений, упокорений: Змилуйтєся о свободѣ зневоленыхъ братѣи нашихъ и церквей православныхъ во Львовѣ (Київ, п. 1621 *АСД I*, 265); Паматалъ ѿ та(к) зневоленѣ(м) животѣ чловѣчѣмъ ѿный премѣдрый Самойль (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 936).

2. У знач. *ім.* (*той, хто насильно поневолений*) невилѣник: розважи звѣзки незбѣжности, знеси ѿбова(з)ки оутисненыхъ, зневоленыхъ пѣсти волѣными, и вшєлѣкій тажарѣ ѿписѣвъ розорві (Київ, 1637 *УС Кал.* 67).

ЗНЕВОЛЕНЬЕ *див. ЗНЕВОЛЕНЕ.*

ЗНЕВОЛИТИ *дієсл. док.* 1. (кого, що) (*поневолити, підкорити, захопити*) зневолити: въ азы(и)... тепер еще пє(р)совє и асирияне, а некотѣры(є) тѣрецьки(м) ярмо(м) зневоленѣ широко пандю(т) (1582 *Кр. Стр.* 27 зв.); тѣрци... гѣловоу и клєйноѣтѣ всего хр(с)тіанства зневолили, стє(р)ли, ворота до всеи європы ѿтворили (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52 зв.); мѣви(л) к нему бо(г) будє(т) сѣма твоє мє(ш)-кати в зє(м)ли чужѣ(и) гдє будє(т) зневоленѣ

и буде(т) сти(с)нено великими тру(д)но(с)-
тами (II пол. XVI ст. КА 31); то́ты дѣфаючи
своѣи силѣ и ѡро́дѣ вели́кой, вымысли́вши
збро́ю вѣши(ст)ки зневолили лю(ди) (поч.
XVII ст. *Крон.* 5 зв.); алекса́нде(р) македо́н-
ский кды мѣ(л) перси́дѣ себѣ знево́лити
снѣ(г) вели́кій ба́рзо на дорóзѣ знашо(л) (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 19);

(*позбавити прав*) зневолити: справу всю
церковъную розорвано и зневолено и даньми
обтяжено, а великих панов науками и спосо-
бами розмаитыми от церквей выведено (Львів,
1605-1606 *Перест.* 43);

(кого, що) (*підкорити своєму впливові*)
зневолити: Не Грекове..., винни того розер-
вання, але папезѣ Римскій, который ся по-
чалѣ надѣ всѣ сполслужебники свои выно-
сити, оныхъ хотячи зневолити подѣ змыш-
ленные свои неотеризма (1603 *Пит.* 32); если
та котóрые и терпáтъ (тѣхъ сáмъ знаешъ
же немнóго ёсть...) теды пѣвне знево́лены
(Дермань, 1605 *Мел. Л.* 43 зв.); ба́чи(ш) я́къ
то ёсть речѣ злáа неповѣста́гливаа рóскошъ,
и дла нѣе тратити прирoжéннѣ звѣрхность,
и мѡже(м), невѣстами быти знево́леномѣ
(Острог, 1607 *Лѣк.* 101); Тáкже и мѣ вѣрныи
пóстмо, абѣсмы оудѣржали // тѣло, и знево́ли-
ли є(г) дѡхови (Київ, бл. 1616 *О обр.* 159-160);

(кого) (*примусити діяти певним чином*)
зневолити, приневолити: Вѣдаю же(м) з гра-
ни(ц) того лѣстѣ вѣшолѣ, áле ма ты(м) да-
роу́й, бо(м) то не с хóти оучини(л), áле з
жа́лю, и мѣлостью знево́ленъ боудѣчи (Ост-
рог, 1607 *Лѣк.* 114); до оного теды пристѣ-
пѣйте котóрѣй мл̄(с)тю знево́лений и знѣтый
мл̄(с)ти потребоуе́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.*
220 зв.); мл̄(с)тю Нарóда мóего я прáве зне-
во́лены(и),... и овше(м) оуфа́ючи, же пра́ца
моа... ѡ пото(м)ны(х) вѣда(ч)ностъ ѡ(т)не-
сѣтъ... ѡто... на свѣтѣ выпускаю (Київ, 1627
МІКСВ 185); за ты(м) до поря(д)кѣ елекциеи
ѡ(т)правованя всѣ братѣа при(с)тупили пе(р)-

вота: и кандидато(в) на ста(р)шы(н)ства чо-
тыро(х)..., зго(д)не ѡбра(в)шы... про(з)бами
своими ѡныхъ звѣтяжывшы зневолили мѣ(с)-
це ста(р)шы(н)ства засѣсти (Львів, 1644 *ЛСБ*
1043, 62);

(*примусити себе*) приневолити себе: я...
постановѣлемъ и знево́лилемъ все мое переба́-
чити и вѣзгордѣти, а ѡ тво́ей то́лко къ мнѣ
вѣрѣ старáнъе чинѣти (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 195).

2. (кого до кого) Прихилити, привернути:
я, видечи доброе а цнотливое жоны моее до
себе заховане и хотечи ее тымъ склонний-
шую и поволнийшую до себе зневолити, про-
тожѣ напротивко того внесеня ее в дом мой
записую... на третей части всего имени моего
(Вітоніж, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 272);

(чим) заохотити: учинити ваша королев-
ская милость рачишѣ речѣ, собе и маестату
своему,... власне належную, ку задержанью
карности въ церкви..., а такое, которою
ихъ милость всѣхъ верныхъ подданныхъ и
унижонныхъ слугъ своихъ до уставичного за
себе и за фортунъное пановане свое бого-
мольства вѣчѣне зневолити рачишѣ (Берестя,
1596 *АрхЮЗР* 1/I, 515); Не мнѣй тѣжѣ и цѣ-
сарѣ палешолокѣ, ачѣ бѣлѣ оударованѣ ве-
ли́кими подáрками, и знево́ле(н) еще бóлши-
ми ѡбѣтницами, трѡбживса на мѣсли и не
мóгъ во́лногo и безпѣчногo сѣмнѣнѣа мѣти
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52);

(чим) знеохотити: Лечѣ и тыхъ, которые
любовѣ заба́ми (!) тогосвѣ(т)ними, любѣ
якимъ недбалствомъ тежѣ и недовѣрствомъ,
и яковымъ кольскѣ (!) презорствомъ знево-
лены, мѣсца сѣи свѣтѣи... видѣвши разѣ
удвоити и утроити не зезволяютъ (Київ, 1628
КМПМ I, дод. 301).

Див. ще ЗНЕВОЛЯТИ.

ЗНЕВОЛЯТИ, ЗНЕВОЛАТИ дієсл. недок.

1. (*поневолювати*) зневолювати: порабо́щаю,
зневола́ю (1596 *ЛЗ* 72); Порабо́щае́тъ: Зне-
вола́е́тъ (1627 *ЛБ* 88);

(кого, що) утискувати; пригноблювати: Поп, которыи бы собѣ церков купил от мирское власти и дедицтвом на свои потомки себе привлащал, зневоляючи церквов и люди, такового попа... не мает его епископ совершати (Берестя, 1591 ППФ 104); тая унѣа труднѣйшая надѣ турецкую неволю, бо тамѣ въ Турцехѣ вѣры не зневоляютъ (бл. 1626 Кир. Н. 14);

(кого чим) зневолювати, гнобити: доколь панѣ Тиминский тую маетность будетѣ тримати, а насѣ тяжкими роботами, же надѣ повинность чинити зневоляти будетѣ, и вси одтоль пойдемо (Луцьк, 1620 АрхЮЗР 6/1, 421);

(кого, що) упокорювати, усмиряти: постмо дни назначеныи намѣ ѿ(т) Цркве Бж҃ей, и ты(м) зневола́ймо тѣло наше (Київ, бл. 1619 О обр. 159); Гвѣлтомѣ нѣакимсѣ себе зневола́ючи, скрѣitosti свои, то єсть, оумѣ, и мѣсли ѿ(д)даєтѣ Бг҃д: таково́го Г(с)дѣ в' мно́гой свѣтоблѣivosti и чистотѣ, таємницѣ оуча́стником' чинитѣ (Вільна, 1627 Дух. б. 120); Та́къ и тѣи ко́торыи зѣи пожадлѣivosti ѿ(т)кида́ют', и ѿныи ѿбѣздава́ютъ, и по́хоти свои зневола́ютъ, хви́ свѣдо́цтво выда́ютъ (Київ, 1632 МИКСВ 283); Прѣтожѣ повѣненѣ еси гамова́ти и зневола́ти тѣло по́стомъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 657);

(кого чому) (підпорядковувати, підкоряти) узалежнювати (кого від чого): їле их' єсть, ко́торыѣ себе ѿбжѣрствѣ и п'анствѣ, зневола́ют' (Київ, 1637 УЄ Кал. 657).

2. (кого) Перемагати: панова́ла смѣртѣ на(д) всими сына́ми его, и зневола́ло // тѣло мѣртвое оужа живо́го (Вільна, 1627 Дух. б. 96-97).

3. (кого, кого до кого) Привертати, прихилати: И такѣ уставичне и по сей день на церквоѣ воует, кого могучи лагодными словы, врядами, достоинствыи до себе зневоляют, а иных мучат, грозят, книгами фал-

шивыми закидают (Львів, 1605-1606 Перест. 49); жона его... мо́вила спи зо мно́ю: але коли встыдлѣивый млоде́нецъ и ѿчюю над нѣй подно́ситъ не смѣлѣ, подѣрками и ѿбѣтницами его зневола́ла (серед. XVII ст. Хрон. 64).

Див. ще **ЗНЕВОЛИТИ**.

ЗНЕВОЛАТИ див. **ЗНЕВОЛЯТИ**.

ЗНЕВОЛАТИСА дієсл. недок. (чому, чим) (підкорятися, коритися) піддаватися: хто до-сконáлѣю любѣвь маєтѣ, то́тъ вѣжєтѣса и зневола́єтѣса ласкою (Вільна, 1627 Дух. б. 242); старѣй нашѣ члѣвкѣ поспѣлѣ распáтѣ єсть, абѣ са зніщи́ло тѣло грѣха, абѣс'мо са оуже не зневола́ли грѣхови (Київ, 1637 УЄ Кал. 893).

ЗНЕВѢСТѢЛЫЙ прикм. (стп. zniewieś- ciału) женоподобний: Маккѣй: Вдáчны(и), сѣптѣлны(и), тонкѣй, невѣстѣ(и), зневѣстѣ- лы(и) (1627 ЛБ 67).

ЗНЕВѢСТѢТИ дієсл. док. (стп. zniewieś- cić) (стати м'якосердим, надмірно чутливим) збабитися: Та(к) соло(д)кого вина, в роскош- но(и) зе(м)ли ѿтѣшили, и ро(с)пе(с)тили, кгда жѣ по(с)полите жо(л)нѣро(м) ро(с)ко- ши вадя(т), бо в ны(х) налѣпшиє рыцере зневѣ(с)тѣютъ (1582 Кр. Стр. 44 зв.).

ЗНЕДУЖАТИ дієсл. док. Ослабнути: Слѣхай же я́ко црѣ́ дв(д)ѣ чѣни(л), о́усми- ра(л) по́сто(мѣ) дѣшоу 'свою, в колѣна(х) нѣги є́го знедѣжали ѿ(т) постѣ́ (XVI ст. УЄ № 29519, 14).

Див. ще **ИЗНЕДУЖАТИ**.

ЗНЕЗѢТИСЯ див. **ЗНЕСТИСЯ**.

ЗНЕНАВИДЕТИ див. **ЗНЕНАВИДѢТИ**.

ЗНЕНАВИДѢТИ, ЗНЕНАВИДЕТИ дієсл.

док. (кого) Зненавидѣти: и тогды згѣрша(т)- са мно́гїє, и єди(н) дрѣго́го выдастѣ, и зне-на-вѣди(т) дрѣгѣ дрѣга (Вільна, 1596 З. Каз. 36); Посла(л) ѿцѣ́ нѣб(с)нѣй снѣа своего... ко́трого жѣдове зненавѣдѣли, за тоє и(ж)... слѣпы(м) ѿчи просвѣща(л) (XVI ст. УЄ № 29519, 104); патриá(р)хове зненавидє(в)ши иѿсифа прода-ли его до египту але бо(г) бы(л) з ни(м)

(П пол. XVI ст. КА 31); Петръ,... помыслилъ вѣ собѣ: Ро(з)гнѣвалъсѧ на мене Хс..., зненавидѣлъ мене, и ѿ(т)кѣндлъ, жемъсѧ ѧ его запрѣлъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 231).

Див. ще **ИЗЕНАВИДѢТИ**.

ЗЕНАДСКА див. **ЗЕНАЦКА**.

ЗЕНАЦКА, ЗЕНАДСКА, ЗНАНАЦКА присл. (стп. *znienacka, znienadzka*) (раптово, несподівано) зенацъка: Слѣшны(и) є(ст) те-ды дово(д) ижъ захѡ(д)ныє и по(л)но(ч)ныє краины поле(г)ку а зена(д)ска были тепе(р) народами лю(д)скими напо(л)нено (1582 Кр. Стр. 47 зв.); А Павелъ грозбы готоующій и оубієніє на оученики г(с)дна. Пристоупи до старши(х) ієреѡ(в) и зѧра(з) ѡ(т)мѣнѧеть мѡвоу мѡвачи, знана(ц)ка ѡсвѣтила его свѣтло(ст) зѣ нѣа (поч. XVII ст. Проп. р. 179 зв.); окрѣтнаѧ смѣртъ, томѡ позѧйзрала, Правдѣ-вого Пѧстыра зенѧцка порвѧла (Луцьк, 1628 Андр. Лям. 3); **Ѡ** дѡше... // Роскажи огню зѣ нѣа зенѧцка зстѡпити (Львів, 1631 Волк. 12-12 зв.).

ЗЕНЕДЗЕНЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. *znedzniały*) озлиднілий, злиденний, нужденний: Якъ якѧѧ невѣста ошѧрпанаѧ, голѡднаѧ, и зненѣдзѣнаѧ, зѣ великою трѣд-ністю Кролѣвскоѧ чѣсти достѣпѣвши, а пѣр-пѣроу и корѡною приѡздѡблена, ѡблюбѣні-цею Кролѣвскою зостаѣтъ... такъ и тѣи котѡ-рѣи лѧски Бжеи скоштовѧли, и дѣѧ // оучѧстниками стѧлисѧ, не бѡдѡтѣ ли ѡсто-рѡжnymi (Вільна, 1627 Дух. б. 150-151).

ЗНЕОБАЧКА присл. Несподівано, раптом, діал. знебачки: Вѣнезаѧпѡ: Спрѣдка, знѧгла, знеѡбѧчка (1627 ЛБ 21).

Див. ще **ЗНЕОБАЧКИ**.

ЗНЕОБАЧКИ присл. Те саме, що **зне-обачка**: Напрѧсно: Внезаѧпѡ, надарѣмне, знѧгла, зѣпрѣдка, зѣнеѡбѧчки (1627 ЛБ 69); Не-пре(д)видѣннѣ: Знеѡбѧчки (Там же, 75).

ЗНЕСЕНЄ, ЗНЕСЕНЯ, ЗНЕСЕНА, ЗНЕСѢНЯ, ЗНЕСЕНѢЄ, ЗНЕСЕНЬЄ, ЗЪНЕСЕНѢЄ с. 1. (відміна, анулювання)

скасування: кто бы єи хотѣ(л) знести, безъ всѣхъ конституцій знесѣнѧ трѣдно бы того мѣлъ доказѧти (Острог, 1598-1599 Апокр. 27); поводъ с права посполитого ѡказа(л) же и тѣє дрѣгие ѡчасники в позовѣ вложонѣє и знесенѣємъ позву ничого то(и) акѣции мое(и) проти(в) нему дерекговать не можѣтъ (Кременець, 1600 ЛНБ 103, 15/Іс, 1860, 17 зв.); поводъ,... хотечи то зѣ себе правѣне знести, а за тотъ вашъ зѣлый и свѡволный посту-покъ, винъ правныхъ позыскати, до кото-рыхъ на васъ показѧня и ростѧгненѣя на горлахъ вашихъ и до зѣнесенѣя тѣхъ всѣхъ калумнѣий, поводъ тѣмъ позвомъ позываѣтъ васъ (Льоблін, 1624 АрхЮЗР 3/І, 278); знесе-ня запису по ѡ(д)даню рати дрѣгои пови(н)-ны бѡдѡ(т) П.П. Бра(т)сто (!) ѡчинити (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 32); о знесенѣє инѣфамии на панахъ поборцахъ о ретенѣта отриманѡє старатисѧ злецоно (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/ІV, 93).

2. (знищення, зруйнування) знесення: уро-жонѣй панъ Анѣдрей Ходика,... панѡвъ Ти-шовѣ-Быковѣскихъ до шѣкод немалыхъ през знесенѣє вышѣ речѡного двѡру, побранѣмъ и знесенѣємъ будѡванѧ розного, вырубѧнемъ саду, ѡѡѡѡѡв розмаитыхъ приправиль (Житомир, 1650 АрхЮЗР 3/ІV, 493); за знесенѣє будѡва-нѧ с пляца... тот же слугѧ именѣмъ вышѣ речѡныхъ панѡвъ своихъ солѣнно се про-тѣстоваль (Там же);

(припинення функціонування) ліквідація: панѡѡє мѣщѧне Киевские так о знесенѣє тѣхъ карчемъ и шынковѣ, ѧко и о шкоды свои вы-шей мѡновѧныє..., правне, ѧко с права пры-йде, чынитѣ декларѡвали и ѡферѡвали се (Житомир, 1618 АрхЮЗР 1/VI, 469); на бол-шую уйму и знесенѣє добръ нашихъ и проѡвен-тов з нихъ походячихъ,... посягнулъ (Варша-ѡа, 1646 ЧИОНЛ XIV-3, 177);

(винищення, вибиття) розгром: року прошого,... подчасъ знесенѧ войска квар-

цяного его кор. мил. под Корсунемъ од татаровъ,... манифестуючий в местечку Оратове,... zostаваль (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 168).

3. (*витримування, перетерплювання*) знесення: Они..., зачали // зъ мѣщаны, зъ людомъ посполитымъ... пустили межи ныхъ... кїи, посторонки,... баниціи и иныи мученія... которыи бы тяжкою и трудною до знесеня... проповѣдію до наслѣдованя отступства ихъ народъ примушали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1064-1065); Слава бонаа высокы(м) и новы(м) якымъс чюдо(м) в части шляхетнѣйшо(и) // замыкаласа, жебыс в тѣло не перелїла; бо треба было абы на знесѣна моукъ, ранъ, и смрти было способное (поч. XVII ст. *Проп. р.* 268-268 зв.).

4. Порозуміння, погодженість: заразъ, за зъеханьемъ ся ту до Берестя..., были отъ которыхъ поселства до митрополита, которыми, яко витаный, такъ и до знесеня и порозуменья зъ стороны местца, часу и порадку схажокъ и иныхъ справъ сенодовыхъ, бываль ужываль (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 520); Въ томъже шкрыпте своемъ поведаютъ, якобы "одъ некоторыхъ поселства до митрополита были, которыми яко витаный, такъ и до знесеня и порозуменья местъца, часу и порядку схажокъ... бываль ужываль" (Вільна, 1599 *Ант.* 519); То, што зъ Ватикану вышло,... розумѣють и удають за тысячолѣтнее, без жадного уваженя и знесеня тыхъ, которыи ся въ той справѣ уважати звыкли, околїчностїи! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 505).

5. (*назва християнського свята*) Вознесіння Господнє, *діал.* Знесення: чудо того рокѣ на знесѣня невѣста вродила дѣте(и) двое, которыеся зросли были (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

Див. ще ЗНЕСЕНІЄ, ЗНОШЕНЄ, ЗНОШЕНІЄ.

Пор. ЗНЕСТИ.

ЗНЕСЕНЕСЕ *с.* (*переселення, відхід*) зняття: хлоповъ, которыхъ..., зъ тыхъ кгрунтовъ знесли были, и которые съ тоє слободы Красина, по знесеню се, яко люди волные, слободяне, розно розошлися были, знову позбєравши..., тые татарове пригнали (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 6/I, 505).

Пор. ЗНЕСТИСЯ.

ЗНЕСЕНЕСА *с.* Зносили; зустріч: Послѣве тыи... згбѣла зъ значною невдѣчностю ѡ(т)правовѣли были, што терплїве знобсачи нѣ(л)зе было єдно того знесе(н)аса з нїми, а(ж) до дна шестого, м(с)ца ѡктебра..., кѣ зачина(н)ю синѣбѣдѣ назначѣного чекати с тою отѣхою (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 11 зв.).

Пор. ЗНЕСТИСЯ.

ЗНЕСЕНІЄ *с.* Те саме, що **знесенє** у 1 знач.: Събѣръ... Ѡсмый събра(н) былъ... на потврѣженїє // Стѣго Семого Събѣра, и на знесѣнїє нѣовзниклого придана до вызнана вѣры и ѡ(т) Сна (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 150-151).

ЗНЕСЕНЪЄ *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСЕНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Зрозумілий, звичний: што ся бородъ голєня и усовъ дотичеть, мы,... зъ лѣтъ нашихъ дїтинныхъ смотрѣти привикли, здається то намъ речъ быти ровная и знесеная (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 793).

ЗНЕСЕНЬЄ *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСЕНЯ *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСЕНА *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕСТИ *дієсл. док. 1.* (що) (*принести в одне місце*) знести: З дрѣгое коморы до тоє(ж) до захова(н)я знесено... скрыня чо(р)ная...скрыня билая... та(р)чи стрыфастые три... ѡболѣны шкляные (Забороль, 1566 *ПВКРДА* III-2, 7); мусели есмо тые речи тутъ до двора знести о полночи, абы намъ и все не разграблено (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 289); Также ест и ве Лвоє у мниховъ доминикановъ склеп великій книг наших словєнских учительских докупи знесеных по збурєню и

осягненню панства руского (Львів, 1605-1606 *Перест.* 26);

(нагромадити, накопичити) зібрати: сребро и злото и шаты,... оные речи и товары вси спродати... и спродавши и пенязи за той товаръ и сребро и за вси речи до купи знесши и збравши,... на выдержакъ дати, абы сума тая вся цело завъше zostавала (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI, 507).

2. (що) (зрушити з місця, перемістити) знести: скóробы рѣка якáа быстраа потекла, хóчъ бѣ трóхи воды приразѣлося до плóтѣ, знесла́бы егó зъ грѣнтѣ, и наші́дши прохó(д), попсо́вавалабы фѣн'даме́нта (Вільна, 1627 *Дух. б.* 341); коли стагнѣлъ Мѡисе(и) рѣкѣ на мо́ре знеслѣ егѡ г(с)ѣдѣ вѣнье́мъ вѣ(т)рѣ кгвáлтовногѡ всхóднегѡ..., и о́бороти(л) в сѣшѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 92 зв.);

перен. (кого) прогнати, вигнати: Крорь (!) Асси́рійскій... зъ мѣстъ и зъ селъ Самарійскихъ знеслѣ ѣхъ, и въ нево́лю ѣхъ плѣномъ до Вавилѡ́нѣ и до Ме(д)ско́ѣ землѣ запрова́дилъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 255).

3. (що) (несучи, забрати певну кількість чого-небудь) винести, понести: бо(р)тнико(м) во(л)но на лезиво лы(к) або лѣбѣя на лазбе(н) и на и(н)шіє по(т)ребы... што може(т) быти на себе зне(с)ти а не возо(м) // выве(з)-ти (1566 *ВЛС* 86-86 зв.).

4. *Перен.* (що, що з кого) (відмінити, анулювати, скасувати) знести (що): умоцованные мещанъ переяславских, выведечи кгвалтовый и примушонный сказ комисарский, просили, абы з них знесен былъ (Віслиця, 1592 *ЗНТШ XXXI-XXXII*, 7); мы су(д) то(т) позо(в) ѡтъ пана ко(л)мо(в)ского... знести допустили (Кременецъ, 1600 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 17 зв.); тот запис... жаднымъ и ниякимъ квитомъ знесеный быти не можетъ (Луцьк, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 437); отступниково поставити усилиють, абы одной особы приватною незычливостію або противною

хотію соборовъ вселенскихъ публичніи ухвалы знесени быти могли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 688); що кгда ся донесло до хме(л)ницкого,... былъ пу(н)кгта (!) послалъ до кроля, абы воевода кіевски(и) завше рѣси(н) бы(л),... и ѣнѣя абы повсюдѣ знесена была (серед. XVII ст. *ЛЛ* 181);

(що) (припинити функціонування) ліквідувати: Теды отецъ Киприянь,... на таковое реквироване панов мещан Киевских, тых карчемъ и канунов же тепер заживают и впрод заживать будут, декляровалсе и тых броваров и винниц... знести не хотел и не знес (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 1/VI, 467);

(що, що з кого, що з чого) (очистити кого-, що-небудь, звільнити від чого-небудь) зняти: Петра самого, Христось Господь,... абы его улѣчилъ,... // ...трикратное теплое зъ него вызнане вытягаетъ, абы презъ то трикратного запрѣняся нечестъ зъ него знеслѣ и змазалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 427-428); поводъ, велце укривжоный, ошарпанный, обелжоный и ошкаражоный одъ васъ Михайле Жилинъскій и Федоре Деружинскій, хочечы то зъ себе правѣне знести,... тымъ позво́мъ позываетъ васъ и припозываетъ (Люблін, 1624 *АрхЮЗР* 3/І, 278); Грѣхъ абѡвѣмъ еде́нь смерте́л'ный,... ѡ вѣчнѡю смерть и о́гень Пекѣл'ный,... того кото́рыйса егѡ допѣстѣлъ, приправде́тъ; если правди́вою покѣтою зъ дѣшѣ знесѣнь и згла́жонъ не бѣдетъ (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4); немо́ва́тка..., повинны сѣтъ зма́зѣ перворо́дногѡ грѣха зъ себе знести пре(з) Та́йнѣ стѣгѡ Крѣщеніа (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 908);

(що) побороти, здолати: южъ хоруговъ звитязства, естъ поднесена: А потенжность тирана Душъ, пречъ юж знесена (Львів, 1630 *Траг. п.* 174).

5. *Перен.* (що на кого) (про провину) звальювати, перекладати, спихати: ѡто вже по(л)но въ ерусалиме на́дки ваше(и) и хо-

чете на на(с) зне(с)ти кро(в) чл̄вка того (II пол. XVI ст. КА 25).

6. *Перен.* (що) (*витримати, стерпіти, витерпіти*) знести, перенести: онъ теды нехай власть свою подасть мужомъ выбранимъ, которые бы працы подорожніе знести могли (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 135); кѣторомъ чл̄коу ты(х) р̄анъ не было мощно зне́сти жа(д)номъ (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 15 зв.); видѣль... такіи окр̄д(т)ныи справы, що тои троу(д)но было знести роз̄дмови чл̄ч(с)комъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 42); Вѣдали абовѣмъ тыи совы, же того свѣта знести не могли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1059); А кто(ж) такъ зне́сти може(т) и витривати? (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 268); жа(д)ны(м) спѣсобо(м) быти не мѣже, абы... слабѣе тѣло на́ше, цѣлои нѣчи не спа(в)ши, чѣино(ст) всего дна цѣло бѣ(з) дрѣм̄ана и бѣ(з) отаж̄алости оумы(с)лѣ знести могло (серед. XVII ст. *Кас.* 30).

7. (що) (*про птахів*) (*відкласти яйце*) знести: По кѣлькѣ днѣи сѣд̄ачи филиппъ цр̄ь вѣ палацѣ свѣомъ, оуказ̄алса ем̄ малый, а вельми тѣх̄ий пт̄ашекъ, кѣторый прилетѣлъ на егѡ лѣно и зне́слъ яйце (серед. XVII ст. *Хрон.* 397 зв.).

♦ с того света знести *див. СВѢТЪ*.

Див. ще **ЗНОСИТИ, ЗНОШУВАТИ, ИЗНЕСТИ, ИЗНОСИТИ.**

ЗНЕСТИСЯ *див. ЗНЕСТИСЯ.*

ЗНЕСТИСЬ *див. ЗНЕСТИСЯ.*

ЗНЕСТИСЯ, ЗНЕСТИСЯ, ЗНЕСТИСЬ, ЗНЕСТИСА, ЗНЕЗЪТИСЯ, ЗНѢСТИСА *дієсл. док. 1.* (з ким, з чим) (*увійти в стосунки; порозумітися*) знести́ся: кто хочеть з нимъ видитиса я очевѣ́сте з нимъ прагнѣ знести́са (к. XVI ст. *Розм.* 15 зв.); пере(д)... паномъ... по(д)коморы(м)... мае(м) ся с кривдами своими знести (Луцьк, 1606 *ЛНБ* 5, II 4049, 140); учинили есмо такую намову: ижъ скоро бы далъ я знати, абы ся заразы знезы́шися, и съ тымъ то Дирбахомъ до

мене а боли на мѣстѣе назначоное пришли (Володимир, 1625 *АрхЮЗР* 6/I, 427); Смирѣніе на́ше вѣдомо чѣнимъ, ижъ мѣ з Дѣховѣнствомъ... зне́сшися зъ собою вѣ Обѣтели... Архистратѣга Мѣхайла... //...речъ потре́бнѣю оусмотрилисмо (Київ, 1628 *Апол.* 4 зв.-5); Яко(ж) многокро(т)не я са(м) и много́е такъ з дѣховны(х) // яко и свѣцки(х) ѡ то(м)... розмовѣ мѣли, и зычили собѣ впре(и)ме, абыхмо колижъ ко(л)ве(к) з собою посполѣ зне(с)ши(с), ѡ(т) (!) то(м) нарадили (Городок, 1640 *ПВКРДА* I-1, 153-154).

2. (з чого на що) (*переселитися на інше місце*) перенестиса: естлибы люде з кгрунговъ ихъ зыйти и зне́стися хотѣли на инши кгрунты мѣстскіе, тогды тѣе свещенники не маю́тъ тѣхъ люде́й ничимъ гамовати (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 254).

3. *Перен.* (*бути знесеним, скасованим*) зне́стися: Вынявши артикоулъ который са знѣ́сь послѣднѣйшею конфедераціею (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 25 зв.); слова дѣписовы на фоу(н)даме(н)тѣ змышленого чере(з) его едіновла(д)ства косте(л)ного, которое са... писмо(м) стѣ́мъ и свѣдоцтвы ѡ(т)цѡвъ, стѣ́хъ знесло (Там же, 108).

4. *Перен.* (чого) (*звільнитися від чогось небажаного*) позбутиса: Наследѣймо теды ѡ(т)че нащаслѣвѣшый, и вы ѡ(т)цѡве и бра(т)а, и колѣгове сватѣ́йшые, Кипри́ана: Агѣстынѣ послѣдшныи бѣдмо, абы напередъ всего ѡ(д)щепе(н)ства се знесли (Єв'е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 18 зв.).

Див. ще **ЗНОСИТИСЯ.**

ЗНЕСТИСА *див. ЗНЕСТИСЯ.*

ЗНЕСѢНЄ *див. ЗНЕСЕНЄ.*

ЗНЕТИ *див. ЗНЯТИ.*

ЗНИЖАТИ *дієсл. недок.* (кого в чому) Принижувати: а szto sia tknet Panow Woiewod Kiiewskich, ino ne maiut Panowe Woiewody ieho ni w czom zniżati (Вільна, 1546 *ЧИОНЛ* V-3, 155); **знижати себе** – (*принижувати свою*

гідність) припинюватися: Бг̃ для тебе смирил' себе, а ты са(м) для тебе не знижаєш себе, а́леса выно́сиш' и пы́шниш' (Вільна, 1627 Дух. б. 250).

Див. ще **ЗНИЖИТИ**.

ЗНИЖАТИСА дієсл. недок. (припинюватися) знижатися: Часом' тежъ таковою любовію и радістю запалаю(т)са ω(т) Дха, же гдыбы ймъ былω мѡжно, всѣхъ людѣй в' свои в'нѣтрности,... забра́либы, ино́гды ни́жеи всѣхъ людѣй з' покѡры дха маючи себе за взо(р)жѣн'ших' и ме(н)шыхъ, знижа́ют'са (Вільна, 1627 Дух. б. 193);

(чим, до чого і без додатка) (ставати покірним, смиренным) упокорюватися: жа́денъ не ма́етьса выно́сити, хоть бѣдетъ добрыи оучі́нки по́лначій, а́ле за́вше знижа́тиса и корі́ти (Київ, 1627 Тр. 11); А котѡріи нестатѣшыми и лѣ́ннымы сѣтъ, не шѣ́каючи тѣхъ помѣ́неныхъ рѣ́чій; та́кій... живѣ́тъ беспѣ́чне, не скрѣ́шаючи ср(д)ца, не знижа́ючиса о́умисло(м), не приходачи в' доско́налы(и) во(з)ра́ст' бе(з)стра́тіа (Вільна, 1627 Дух. б. 87); до покѡры христѡвы знижа́тиса не хотѣ́ль... и ѡ́стрости манасти́рской вы́тривати не могѣ́чи, з' за́конѡ не вы́стѣпилъ (серед. XVII ст. Кас. 34 зв.).

Див. ще **ЗНИЖИТИСА**.

ЗНИЖЕНЬЄ с. (переміщення вниз, опускання) зниження: Сънизхож(д)е́ніє: Вкѡпѡ зсѣ́пованье, спѡ́ще(н)є, зниже́нье (1627 ЛБ 127).

ЗНИЖИТИ дієсл. док. (кого) (зробити покірним, смиренным) упокорити: вѣ́вышшил' тыхъ котѡрыѣ себе зні́жили по(д) лѡ́жнѣю рѡ́кѡ Бжѣ́ю (Київ, 1637 УЄ Кал. 824).

Див. ще **ЗНИЖАТИ**.

ЗНИЖИТИСА дієсл. док. 1. (опуститися нижче) знизитися: О́наа звѣ́зда не оука́зала бы видѡ́чне и я́вне Ха, е́слі бы не зні́жиласа и над' голово́ю отро́чати не ста́ла (Київ, 1637 УЄ Кал. 858);

(стати нижчим) знизитися: Нѣ́ва гды пожа́га бѣ́детъ, зпорожні́т'са: и лѡ́за ви́ннаа гды ѡбрѣ́зана бѣ́детъ, зні́жит'са (Київ, 1625 Сур. Сл. 123).

2. (для кого і без додатка) (стати покірним, смиренным) упокоритися: ты котѡ́рій з' прироже́нья глі́ною є́стєсь, хочъ бы(с) са невѣ́дъ я́къ зні́жилъ, ни́чого подѡ́бного Г(с)дѡ своѣ́мѡ не оучі́ниш' (Вільна, 1627 Дух. б. 250); до то́гѡ, котѡ́рый са для нас' зні́жилъ, и слѣ́жѣ́бничѡю поста́вѡ на се́бе в́залъ, при́шли (Київ, 1637 УЄ Кал. 825).

Див. ще **ЗНИЖАТИСА**.

ЗНИЖОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. znižony) перен. (спрощений; грішній) знижений; низький: не вмѣ́шаєт' са и не влѡ́житьса в' знижѡ́нѣю члѣ́вчѣю // на́тѡрѡ з ѡ́ного вѣ́кѡ, з' оно́и ω(т)чѣ́зны нѡ(с)ныи квасъ Дха (Вільна, 1627 Дух. б. 219-220).

ЗНИЗИТИ дієсл. док. (що) (зробити низьким, доземним) знизити. ♦ **ПОКЛОНЪ ЗНИЗИТИ** — низько вклонитися, віддати шану: Мо́жнѡмѡ Гетма́нѡ, а е́ще всѣ́хъ Па́нѡ,... Ла́скъ е́гѡ зажі́вши, На(ш) Покло́н' знизѣ́вши, До́сыть слѣ́шна да́ти (Київ, 1630 Имнол. б зв.).

ЗНИЗУ присл. (з пониззя) знизу: Мы́то солано́е. Ќгды соль и́детъ знизѡ́ даю́ть с ка́ждѡго чо(л)на мы́та... по ка́меню соли (1552 ОКЗ 38 зв.); Коза́къ або я́ки(и)ко́ль-вѣ́къ гѡ́сть хто до кѣ́ева зве́(р)хѡ знизѡ́ або зъ запо́ляа прие́детъ повинѣ́нь да́ти... на́ме(ст)никѡ во́єводиномѡ гро́шъ (Там же, 39).

ЗНИЗЧЕНЬЄ див. **ЗНИЩЕНЄ**.

ЗНИКАНЬЄ с. (ухиляння від чогось) уникання, нехтування: посла́лисмь до не́го, преклада́ючи є́мѡ, я́ко й́ншіи е́го и в скла́да́нью и в' оголо́шанью сино́дѡ, и в зника́нью розмо́въ з на́ми на не́(м), малоба́чные по́стѣпки (Острог, 1598-1599 Апокр. 13).

ЗНИКАТИ дієсл. недок. 1. (переставати існувати) зникати: живо́тъ ва́шъ; // на кштал́тъ па́ры є́сть, котѡ́раа скѡ́роса з'я́-

вить, натыхъмѣсть зникаѣтъ (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 4-5); Ищезаю: Зникаю (1627 *ЛБ* 52); такъса роздѣтъ; же притомныѣ, страшныѣ и окрѣтныѣ небезъпечѣнства и припа(д)ки, на(д)хѣдатъ и оминаютъ; ссастаю(т)са, и зникаютъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 444);

(умирати, гинути) зникати: лѣобый мой снѣ срѣдзѣ скатованыѣ,... **О** свѣте очѣй мойхъ, то(ж) зникаешъ, Мене смѣтнѣю горко оуязвлѣешъ (Львів, 1631 *Волк.* 21); з **очѣю зникати** – умирати, гинути: Плѣчте, ѡто ѡтѣха ваѣша, ѡмираѣтъ, ваѣшъ, прѣлюбѣзныѣ Пастырѣ, зъ ѡчѣю зникаѣтъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* 7).

2. (від чого, перед ким, перед чим і без додатка) (ховатися, скриватися від кого-, чого-небудь, уникати кого-, чого-небудь) зникати: рачилъ мнѣ... листъ свой причинный до Его Королевское Милости писати, абымъ собе справедливостъ съ тымъ зрадцою..., который, зчинивши такой непобожный злый ѡчинокъ, предъ справедливостю зникаѣтъ (Турійськ, 1564 *АС VI*, 244); он, обачивши мене возного,... с того дому выскочил и у дворе у стайни замкнулѣся, зникаючи дей передо мною (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/*VI*, 203); ты спо(л)не с чо(л)га(н)ски(м)... таковогоса злого свово(л)ного ѡчи(н)ку допустивъши и до сихъ часовъ зникалъ (Варшава, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 80 зв.); мы... варовите ѡбоимъ сторонамъ во(л)ное право зоставуемъ вѣдаючи не разъ, не два и не три еп(с)кпа в подозреномъ правѣ его досвѣдчивши, ижъ ѡнъ ѡ(т) права дѣховного зникаючи казни ѡходя(чи) до свѣцъкого права вдаѣтъся, якъ на его ста(н) не належитъ (Новгородок, 1595 *ЛСБ* 276, 1 зв.).

3. (чого) Уникати (чого), нехтувати (чим): я на он час перед их милостью жалобу положил на князя Корецкого, иж он, за первым позвомъ моим о посягане земель и обо вси кривды и шкоды, зникаючи права, в

отказе быти не хотел а отозвался до сойму (Володимир, 1542 *АрхЮЗР* 1/*VI*, 34); ты не за форобою своею перед нимъ не стал, ѡдно зникаючи того права, тѣю дей ес причинѣ дал и форобоюса заложилъ (1559 *АС VI*, 53); оповедали и протестовалисьмысе, же ачѣколвекъ въ роздѣмѣню зъ стороны веры межѣ хрестяны зъедночѣнья и згоды зичимо, а за тымъ и розмовъ зъ стороны еѣ, зъ ихъ милостью, паны Римское релѣи, не зникаемо (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/*I*, 522).

Див. ще ЗНИКНУТИ.

ЗНИКАЮЧИЙ дієприкм. у знач. прикм. Минулий: не бѣймѣса оминающихъ и зникающихъ небѣ(з)печѣнствъ брѣтѣе (Київ, 1637 *УС Кал.* 444).

ЗНИКНУТИ, ЗНИКЪНУТИ дієсл. док.

1. (перестати існувати) зникнути: Вамъ шлѣхтамъ котѣрыѣ маѣте сыны,... самъ боудъ емоу прикладомъ и наоучѣ(н)емъ. Абы ѣслись дѣбрыѣ, твоа..., слава в немъ кви(т)нѣла и нѣкг(д)ы не зникла (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); латвѣи Нѣбѣ зникнѣти и земли погѣбнѣти, анижѣли што злѣе оутѣрпѣти Цркви (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129 зв.); нехѣи розбѣгнѣтъса непрѣѣтелѣ нашѣ, и зникнѣтъ якъ дѣймъ, и ростѣпатса якъ вѣскъ ѡ(т) ѡблѣча огна (Київ, 1627 *Тр.* 660);

(умерти, загинути) зникнути: гѣлодъ бѣдетъ велѣкѣи, гдѣиса живѣбла всѣ переворѣчѣти бѣдѣтъ, такъ, же маѣло всѣ не зникнѣтъ и не погѣбнѣтъ (Київ, 1627 *Тр.* 58).

2. (від чого і без додатка) (сховатися; скритися) зникнути: ѡпѣвнаючи, а ѡищаючи Желѣха, абы ѡт того вырокѣ нашего не зникнѣл, мы его... до рѣкъ наших завезати и ѡистити казали (Вільна, 1565 *АС VI*, 280); пан Василей Пузовский поведил, же дей тепер з нами у дворе был, обедал, нижли тебе, пане возный обачивши, зникнул (Володимир, 1567 *АрхЮЗР* 8/*VI*, 203); Иванъ Терлецкий...с тыхъ семисотъ золотыхъ не зыстивши,

из иныхъ доходовъ и пожитковъ личбы не учинивши,... зникнулъ (Луцкъ, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 282); я... забегаючи тому, абы се тот дьякъ того учинку своего не записегши,... зникънути мѣлъ, то за часу до ведомости ваш. Милости врядовое доношу (Володимир, 1607 *АрхЮЗР* 8/III, 525); одъ его милости пана своего не уволнивши, и, такъ яко се слуге // доброму и потстивому угодить, не освободивши,... потаемне и криіому, не вида-ти где, яко и до колъ, зъехалъ и зникнулъ (Володимир, 1637 *АрхЮЗР* 3/I, 360-361);

(пропасти, щезнути, стати недоступним зорові) зникнути: Ожидаячи зачимъ емѣ ѡтвѣратъ вѣрата, и тамъ заразъ ѡный оубогій зникнѣлъ, а на ты(х) мѣстѣ ѡтворилося нѡѡ (поч. XVII ст. *Пчела* 3 зв.); В той часъ матка сама злякалась. А тое дитя на повѣтря было зникнуло (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

3. (чого) (уберегтися, врятуватися від чо-го-небудь) уникнути: ѡ(т)стоупники хотачи казни за свое ѡ(т)стѣпство зникнѣти... забѣ-гали томѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 208 зв.).

Див. ще ЗНИКАТИ.

ЗНИКЧЕМНѢТИ дієсл. док. Знікчемні-ти: котѡрыи не хотѣли бѣть послѣдшыи г(с)дѣ бгѣ своемѣ,... и пошли за никчѣмнѡстами и знѣкчемнѣли (серед. XVII ст. *Хрон.* 339 зв.).

ЗНИКЪНУТИ див. **ЗНИКНУТИ.**

ЗНИМАТИ дієсл. недок. **1.** (що) (опуска-ти, спускати) знімати: прише(д)ши Іосифъ съ Никодимо(м) коу тѣлоу сѣмоу,... почали знімати тѣло Ісѡво съ кр(с)та (XVI ст. *УС Трост.* 80).

2. (що) (відчіпати, скидати) знімати: тые концы отогнены и приломѣлены, и знать, же желѣзо приложивъши до гаку, бито такъ у гаки черезъ одверъки,... ижъ двери комор-ные пазъ веръхний у въ одверъковъ минули, // же двери зъ оныхъ гаковъ праве добре знимано (Луцкъ, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 316-317).

3. (що) (скидати що-небудь одягнуте) зні-мати: єдни шѣты зъ себе знимаючи по(д) нѡги слѣли: дрѣгїи... голѣзки... простирали (поч. XVII ст. *Пчела* 34 зв.); **знимати шапку** див. **ШАПКА.**

Див. ще ЗНЯТИ, ИЗНАТИ.

ЗНИМАТИСЯ дієсл. недок. (збиратися разом) сходитися: зась на томъ местцу, где єсмо промежъ собою были зрокъ зниматися учинили, тамъжехмося вси въ купу зышли (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I, 81).

Див. ще ЗНЯТИСЯ.

ЗНИСЧАТИ див. **ЗНИЩАТИ.**

ЗНИСЧЕНЄ див. **ЗНИЩЕНЄ.**

ЗНИСЧЕНЬЄ див. **ЗНИЩЕНЄ.**

ЗНИСЧЕНЬЄ див. **ЗНИЩЕНЄ.**

ЗНИСЧИТИ див. **ЗНИЩИТИ.**

ЗНИСЧИТИСЯ див. **ЗНИЩИТИСЯ.**

ЗНИШЧИТИ див. **ЗНИЩИТИ.**

ЗНИШЪЧИТИ див. **ЗНИЩИТИ.**

ЗНИЩАТИ, ЗНИСЧАТИ, ЗЪНИСЧА-ТИ, ЗНИЩЕТИ дієсл. док. **1.** (стати убо-гим) зубожіти, збідніти: Еслибы теж тые добра черезъ неприятеля коронного, жолнера, козаки, огънемъ припали, спустошали и за держанья ихъ знищели, теды мы... доходитъ [того] не маємъ (Гнойня, 1596 *ПККДА* I-2, 168); самъ знищевши потребовалъ // иншого, зась новотного (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 100-100 зв.); христїани(н)... лѣчь тогды зо-ставає(т) богѣты(м), кг(д)ы знищѣеть, и то-гдѣса вывышѣшаєтъ, кг(д)ыса понїзити стѣ-рає(т) (Острог, 1607 *Лѣк.* 104);

(знизитися, спасти, зменшитися) зубожі-ти, збідніти: мешъчан сила погинула, зачымъ инътрата зъ старѡства Володимѣрського зъни-счала и устала же его милѡст панъ старѡста жадною мирою инътраты зъвычайное... вы-брати не моглъ (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 149).

2. (виснажитися, знесилити) занѣпати: И бѣдетъ вѣ дѣнь ѡнъ на всю зѣмлю, мѡви(т)

Панъ, двѣ ей части зніщаю(т) и погібнѣ(т): а трѣтаа зостанѣтъ на нѣй! (Київ, бл. 1619 *Ообр.* 142); Оскѣдѣ: Зніща(л), оусталѣ (1627 *ЛБ* 153);

(ослабнути, втратити могутність) підупасти: Ннѣ на земли слѣжба бѣсовскаа оупала, Зніщала, И навѣки пѣста зостала (Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

ЗНИЩЕВАТИ дієсл. недок. (що) (нівечити) знищувати: книгъ не потратили, побо(ж)ности не ѡ(т)стѣпили, вѣры не здѣравѣли, книгѣ... не знищевали (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 157 зв.).

Див. ще ЗНИЩИТИ, ИЗНИЩИТИ.

ЗНИЩЕЛЫЙ прикм. Знищений: Гуменицкая... въ дозорѣ взявши состарѣлую и знищелую церковь реставровала (Варшава, 1636 *АЮЗР* II, 97).

ЗНИЩЕНЄ, ЗНИЩЕНА, ЗНИЩЕНЬЄ, ЗНИЩЕНЬЄ, ЗНИЗЧЕНЬЄ, ЗНИСЧЕНЄ, ЗНИСЧЕНЬЄ, ЗНИСЧЕНЬЄ, ЗНѢЩЕНЄ
с. 1. (призведення до загибелі, смерті) знищення: якаа згѣда хвѣ с чѣртомъ... а чо(ж)са инѣшого сподѣвати має(т) с того злоучѣна, едно скажѣна а знищена себе само(г) яко слабшеи стрѣны (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 113, на полях); его мил. отецъ Меленѣтый игумень... подчас козацькое ребелии и хлопское сваволи, выузданое праве на низиженѣ в вере святой католицкой людей вшелякого стану зостаючих, а набарзей духовного уданыхъ, ведячы добре, же протестансѣ сумпѣтъ великий, а праве всю субстанѣцію свою на збудоване... ложывѣшы, важыл, яко чуйный и дбалый пастор своее овчарни (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 269);

упокорення, приборкання: стороны тѣхъ страсте(и), ѡ чѣмъ всѣ звѣклиса пытати, тоє маємъ знати, же тѣла оукрочѣнемъ и знищѣнемъ, по ласце Бжѣй, вѣдлѣгъ зданѣа с(т): ѡ(т)цѣ напѣвнѣйшаа набываєтѣса встremeжливостѣ (Київ, 1626 *Кіз. Н.* 202).

2. (руйнування, пљондрування) знищення: естлибы... презъ неприятельское знищенє и звалченє добра оные косьтельные столу ви-карейского утерпить притрафили се, на тотъ часъ иншую угоду аренѣды зо мѣною...учинити будут повинѣни (Луцьк, 1559 *АрхЮЗР* 8/VI, 68); кгда бы(л) въ силівріи пришла новина ѡ знищѣню презъ тѣрѣки знаменѣтыхъ мѣстѣ... жѣ до кгрѣнтѣ збѣрены (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 52); О которое таковое злупенє, спљондрованє и знищенє маєтности тоє, места Рожова позабияне душъ невинныхъ,... пани Маршалковая, правомъ чинитѣ не занехаєтъ (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/I, 262); мы шляхе(т)но(г) Пна Себе(ст)иана Снѣтинѣско(г)... бачечи такое зни(с)ченє ѡ(д) козако(в) свово(л)ны(х)... оно(г)о в оборону свою ге(т)ма(н)скую взя(в)-ши (Київ, 1648 *ЦНБ* II 22645); и на том мало маючы, лечѣ на большое тогожѣ его мл. пана Кнегининѣского добр знищенѣ, тотѣже // Васко Боднарчикъ стайню и возовѣню, сѣньникѣ... знесѣлъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 185-186).

3. (втрата могутності, впливу) занепад: если бы // оный монастырѣ печерскій мелѣ въ таковомъ не осмотреню а нерадности быти, тогды бы за таковымъ способомъ могѣ ку великому знищеню прѣити (Краків, 1540 *КМПИ* I, дод. 2-3); нехѣйсѣ встыдѣють явнѣ, котрѣи знищѣна наше рѣди видатѣ... //... Бодѣй за бжѣю вѣзгѣрдѣ всѣ поганѣбѣни были, котрѣи оупѣдокѣ хвѣла(т) (Львів, 1591 *Просф.* 66-67); о[дѣ] давныхъ часовъ была у мене хутѣ такая, которая и до тѣхъ часовъ еще не устаєтъ, и овшемъ се розпалѣєтъ, абыхъ въ такомъ упадку, знищѣню и опущѣню матки нашеє церкве светое... розважалѣ и розмышлялѣ (Вільна, 1599 *Ант.* 577); Але повѣдають нѣкоторые, же всѣмъ тѣмъ утрапенемъ и утискомъ, котрѣи християне православные на собѣ относятѣ,

такъ тежъ и знищеноу царства быти иншую причину (Єгипет, 1602 *Діал.* 52); козаки, людъ своевольный... умыслѣне конѣфировавъшысе на знисченѣе въсее и Речи посполитое и екскторминацію стану рыцѣрско-го,... поймавши працовитого Грыца Кипмѣняти,... розными муками оно-го мучили (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 98);

перен. (занепадъ духовности) спустошеніе: але если въпро(д) покі еще не пришло до великого знищен(н)а, и покі еще неконечне потоплена естъ твоа робѣта, заткаешъ жро(д)-ло злѣстей (Острог, 1607 *Лѣк.* 95).

4. (*скасування, відміна*) знищення: Але до скѣ(т)кѣ для зависти и ненави(с)ти... ѡ(т) злы(х) пріателей сѣсѣдо(в) свои(х) ѡ(т) котори(х) зневоленя стисненія, сповлоченя знищеня задво(р)ны(х) И сеймовы(х) пра(в)те(р)плячи При(и)ти и речіи На свѣ(т) до-сконале Показа(т)... трѣ(д)но могѣ(т) (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(2)); татаровъ и разныхъ бисурмановъ, на выкоренене стану рыцѣрского и на затлумене а праве знищене и выгублене шляхецкихъ вольностей... // затегнуль (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 138-139).

5. (*зубожіння, розорення*) знищення: А двор дей... маршалкѣ нашомѣ,... в рѣки завела и постѣпила еси кѣ немалой кривде и шкоде их, а знищеноу тыхъ именей, якож не хотечи ѡн и брата его, ижбы ты,... болшихъ шкод и знищена тымъ именамъ не чинила, хочет с тобою передъ нами ѡчевисто мовити (Вільна, 1552 *AS* VI, 130); фольварки ихъ зо всими маетностями... погорѣли, для чого они ку великому вѣбству и знищеноу пришли (Вільна, 1564 *РЕА* II, 132); просили мене... доведати о детехъ небожчиковскихъ... а о тое нерадное роспрошене и зніщене маетности (Володимир, 1580 *АрхЮЗР* 8/III, 312); прошѣ и жедаю пи(л)но, абысте Вм, маючи политова(н)е на тако(м) знищен(н)ю мае(т)ности Васи(л)ево(и) до которое чере(з)

своволе(н)ство жоны свое(и)... пришо(л)... ро(с)правѣ ѣчинили (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398); тую дорогу и гостинець одѣ преречено-го мѣста Красного // Ставу одворочаетъ... и на инѣшии села наворочаетъ, ку великой кривде и шкоде и знисченоу мѣста преречено-го Красного Ставу (Луцьк, 1623 *АрхЮЗР* 6/I, 440-441).

6. (*спотворення, перекручення*) нівеченія: А прѣто абѣсь не до конечного знищен(н)а тѣе выѡбраже(н)е привѡ(л) ѡ товарышѣ, але в рѣхло(м) чѣсѣ абѣсьто выразнѣй понови(в) и выѡбразивъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 57).

ЗНИЩЕНЬЕ див. ЗНИЩЕНЕ.

ЗНИЩЕНЬЙ *дієприкм.* 1. Зубожілий, бідний: мещане гдѣрскіе зѣбожоны знищен-ны ижъ ѡни только сами тагнѣтъ и носятъ береманъ мѣстскіе (1552 *ОВол.* 3. 201); а подданные зубожалые, знищенные (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР* 1/I, 216); пновѣ Лвовяне су(т) барзо знищени и стиснени (Львів, 1609 *ЛСБ* 422(1)).

2. *У знач. прикм.* Знищений, зруйнований: Розѣмѣй же собѣ брата мѣлыи, ѡ то(м) корѣбли, котры(и) на бѣрегѣ езера стои(т), // знищеній, зѣфравлѣный (XVI ст. *УС* № 29519, 116-116 зв.);

Див. ще **ЗНИЩОНЫЙ.**

ЗНИЩЕНЬЕ див. ЗНИЩЕНЕ.

ЗНИЩЕНА див. ЗНИЩЕНЕ.

ЗНИЩЕТИ див. ЗНИЩАТИ.

ЗНИЩИТИ, ЗНИСЧИТИ, ЗНИШЧИТИ, ЗНИШЪЧИТИ, ЗЪНИШЪЧИТИ *дієсл.* *док.* 1. (що) (*припинити існування чого-небудь, погубити*) знищити: двѣ рѣчи прѣтѣвны жа(д)ны(м) спѣсобомъ стати не могу(т) яко ѡгнь з во(д)ю днѣ з нѣчю... але єдна дру-гоую зніщити а зопсовѣти моу(с)и(т) (Львів, 1585 *УС* № 5, 112 зв., на полях);

(що) (*вигубити, погубити, убити*) знищи-ти: Та(к)же ѡного ѡкроу(т)ного сенѣнахерима, кѣторій добываючи мѣста іер(с)ліма блѣз-

ни(л) ѿма бжїе зніщиль вши(т)ко воїско
его. Ча(ст)... лю(д)и забили аггль єдною но-
(чи)... // а самого пото(м) замордовали влас-
ній снве его (Львів, 1585 УЄ № 5, 6, на полях).

2. (що) (*зруйнувати, сплюндрувати*) зни-
щити: якъ ся мне тотъ монастырь зъ лас-
ки, наданя его // королевское милости,...
знищоный и спустошоный зосталъ, тедымъ
немало около того монастыра побудовалъ
(Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 194-195); ма-
єтно(ст) его... пограбили... знищили и зб-
божили (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 103 зв.);
позосталые на мейсахъ своихъ оборы, сто-
лы и иншиє до фолварку належачіє будин-
ки, огнемъ знесли и знищъчили (Житомир,
1646 *АрхЮЗР* 6/І, 540); тоє старосѣтво во-
лодимерское... през козаков,... барзо ест
зубожоне и знисчоное (Володимир, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 149); то мешъчане луцькіє
вѣсе пану судьи поробили и през них са-
мыхъ зъ козаками естъ тая маєтностъ зъни-
щъченая (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 428);

(що) (*призвести до занепаду*) знищити:
Сии же неприятели нши и це(р)кве с(т) лвѣ
се(мѣ) помощни сѣ(т) и до (с)ко(н)чення хо-
тячи зни(с)чити еє такомѣде стараю(т)ся...
еп(с)кпию до рѣкѣ пода(ти) которы(и) абы...
всѣ добра ц(р) с(т) в рѣки и(м) ѿ(д)дава(л)
(Перемишль, 1592 *ЛСБ* 217); Отожъ, смотры
собѣ, ижъ панство Римское не естъ еще до
конца знищоно, зепсовано и спустошоно: бо
еще якожъ колвекъ держитсе (Вільна, 1595
Ун. гр. 151);

(кого) (*позбавити влади, сили*) знищити;
знешкодити: а онъ бы(л) збѣрєнь и зніщєнь
и на земли потѣпѣта(н)... ото ю(ж) оупа(л)
сѣпрѣти(в)ни(к) нашь (XVI ст. УЄ № 77,
88 зв.); хс... чере(з) сме(р)ть знищи(л) того //
которы(и) ме(л) па(н)ство сме(р)ти то е(ст)
чо(р)та (II пол. XVI ст. *КА* 248-249).

3. (кого, що) (*призвести до зубожіння,
розорити*) знищити: и досѣлѣ в на(с) того и

межи хр(с)тіяны много знати бже и(ж)...
мысла(т) я(к)бы што непобо(ж)ного зле
оучинити бли(ж)не(мѣ) своему, забра(ти) ма-
єтно(ст) а знищити его. І ты(м) свои при-
бы(т)о(к)... напо(л)нити (Львів, 1585 УЄ
№ 5, 139, на полях); естемъ отъ одного
пана невинне знищоный на маєтности моеї
(Краків, 1595 *АСД* I, 197); ѿ(т) веля люде(и)
ѿ(д)ны(х) ѿкраины(х) которыє ѿ(т) того(ж)
пна михала мы(ш)ки знищоны жалобѣ веле
ся его К(р) М доносило и доноси(т) буде(т)
(XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7 зв.); всажєнемъ
арона на господарство волѣское, великіє
долгы втагну(л) былъ на волѣхы, котѣрыє
бы ихъ зніщити были моусѣли бы былъ и(м)
бѣльше аро(н) господарова(л) (Острог, 1598-
1599 *Апокр.* 89 зв.); тымъ розогнанемъ и
кгвалтовнымъ наеханемъ и оныхъ забранемъ
сѣ поменєныхъ маєтностей церковныхъ, зни-
счили... грабежовъ розмаитыхъ сила почи-
нили (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/І, 401); **на ко-
рень знищити** (кого) – дощенту розорити:
то все отъ мала и до велика з дому моего,
сѣ коморъ и з скринь моихъ побралъ, ижъ
дей мя праве на корєнь знищиль а ни чомъ
зоставиль (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126);

(що) (*занапастити*) знищити: гєдєѿ(н) бо-
лобанъ... то(р)гнѣлѣся на вѣрѣ и на на(с)...
люди пороздира(л) ялѣмѣжнѣ ншѣ црковнѣю
знищи(л) (Львів, к. XVI ст. *ЛНБ* 4, 2, 31).

4. (кого) (*зганьбити чиюсь честь, зруйну-
вати репутацію*) погубити: избавѣ мя сѣ-
до(м) свои(м) ѿ(т) таково(г) ѿ(б)стоянїя и
напа(с)ти,... понева(ж) сѣще(н)ство мое ѿбє(з)-
че(с)ти(л), и мусѣ(л) є(м) и(з)дити ко а(р)хи-
єппу нашєму до кїєва... и знищи(л) мя и
кля(т)ва(ми) своими ѿбє(з)че(с)ти(л) // прє(д)
всѣ(м) народо(м) (Гологори, XVI ст. *ЛНБ* 4,
1136, 35, 1 зв.-2).

5. (кого) (*зробити нещасним*) занапастити,
знедолити: гдѣжъ твоа, ѿ снѣ мой, лѣпота;
Прєлюбєзнаа гдє твоа красота; Южєсь ма

моа слічно(ст) опдстіла, Мене знищїла (Львів, 1631 Волк. 21).

6. (забутися, безповоротно втратитися, пропасти) змарнуватися: памє(т) лю(д)ская є(ст) слаба и ѿ(т)ме(н)на за чимъ абы sprawy лю(д)ские... за предлѣже(н)ємъ ча(с)у не были знищоны ѿпатрѣ на люде(и) мудры(х) постановила рoстро(п)ность sprawy ве(ч)ное памети годные пи(с)ма веде(ц)ствомъ кѣ ведомо(с)ти потомству приводитъ (Люблін, 1569 Пр. ВЗ 111 зв.).

Див. ще **ЗНИЩАТИ, ЗНИЩЕВАТИ, ИЗНИЩИТИ.**

ЗНИЩИТИСЯ див. **ЗНИЩИТИСЯ.**

ЗНИЩИТИСЯ, ЗНИЩИТИСА, ЗНИЩИТИСЯ дієсл. док. **1.** (припинити своє існування) знищитися: старій нашъ члвкъ посполѣ распѣтъ естъ, абы са зніщило тѣло грѣха (Київ, 1637 УЄ Кал. 893).

2. Перен. (чим) Деградувати, звиродніти (від чого): митрополіть... п'янство(м) ѿкру(т)ны(м) зніщившисе баченя всякое стрѣтивши, гневался на екзархѣ (1600 ЦНБ 476 П/1736, 45).

♦ **на корень знищитися** – остаточно розоритися: ся въ короткомъ часу на корень знищили и ку сильному убозству пришли (1538 АЮЗР I, 93).

ЗНИЩИТИСА див. **ЗНИЩИТИСЯ.**

ЗНИЩОНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. zniszczony) те саме, що **знищений**: цєсарь... за пєршимъ слѣвомъ о што боудемъ емоу мѣвити, и чогѣ по не(м) потребовати а звлѣща за якіми обѣтницами и подарками, кгды(ж) естъ велми потрібный, и южъ знищѣный... на все... позволи(т) (Острог, 1598 Ист. фл. син. 49).

ЗНОВ див. **ЗНОВЪ.**

ЗНОВА присл. Те саме, що **знову** у 1 знач.: ино какъ Леринъ годъ одинъ тое мыто выдержитъ, тогды Маємъ съ нимъ знова вмову вчинити (Краків, 1507 АЮЗР II, 118).

Див. ще **ЗНОВЪ.**

ЗНОВЕНЄ с. (стп. znowienie) (поновлення раніше припиненої дії) відновлення: отступил есми собѣ самому и потомству своему, вечне до зновеня и верненяся до нихъ и до иныхъ поступковъ правныхъ дорогу завираю (Луцьк, 1600 АрхЮЗР I/VI, 293).

ЗНОВИТИ, ЗНОВІТИ дієсл. док.

1. (що) (установити, поновити те, що було ліквідоване) відновити: То(т) цѣса(р) хотачи тѣю єресъ зновіти, и по всѣ(м) пѣнствѣ своє(м) ро(с)сѣати, зозвалъ // всѣ(х) Єп(с)копо(в) (XVI ст. УЄ № 29519, 292 зв.-293); integro зновіти (I пол. XVII ст. Сем. 100).

2. (що) (поновити яку-небудь припинену дію) відновити: што са ко(л)ве мнє за ѿбжало(н)є(м) его стало того я всего ани жа(д)ное рєчи с ты(х) вси(х) на не(м) само(м) и ни на ко(м) и(н)шо(м) ничи(м) по(з)искивати ани ѿпоминати и знови(т)... не маю (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 52).

Див. ще **ЗНОВЛЯТЬ, ИЗНОВИТИ.**

ЗНОВІТИ див. **ЗНОВИТИ.**

ЗНОВЛЯТЬ, ЗНОВЯТИ дієсл. недок.

(що) (поновлювати яку-небудь припинену дію) відновлювати: тое рєчи мы... его милости ничого таковѣского зновлять правным и неправнымъ обычаемъ коло тыхъ именъ Бора-вои и Яровои..., ничимъ доходит не маемо (Сморжів, 1571 АрхЮЗР 8/VI, 332); а тое sprawy знову зновяти и оное контрoвертовати сторона не можетъ (Володимир, 1583 АрхЮЗР I/І, 168).

Див. ще **ЗНОВИТИ, ИЗНОВИТИ.**

ЗНОВЛАТИСА дієсл. недок. (у чому) (відроджуватися) відновлюватися, поновлюватися: Цєрковѣ Бѣжа, южъ тогѣ смѣкѣ заживаєтъ; Абовѣмса вѣ вшєлѣкихъ порѣдка(х) зновлѣєтъ (Львів, 1642 Бут. 6).

ЗНОВУ, ЗЪНОВУ присл. **1.** (ще раз, ще, удруге, повторно) знову: тыи семъ свѣдковъ мають знову то передѣ ними свѣдчити (Вільна, 1516 АЮЗР I, 51); прото знову в мєстє(ч)-

ку росос(ш)ко(м)... на слугу того(ж) бро-
да(в)ки спра(в)цы поборо(в) и мы(т)... тако-
вая (ж) помова ѿ зареза(н)є детати хрести-
я(н)ско(г) вынурилася была (Володимир,
1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 54); гѣпалиха на (и)мя
фен'на, с послѣднимъ муже(м) свои(м) юс-
ко(м) зновѣ дѣчинили то(р)гъ з мискомъ (Львів,
1597 Юр. 17 зв.); такъ те(ж) тогожъ часѣ в
ты(ж)денъ зновѣ нагна(в)шы мене и(з) комя-
гою на днепре погромилъ и нево(д) кото-
ры(и) бы(л) кѣплень.. ѿ(т)нялъ (Черкаси,
1604 ЦДІАК 221, 1, 47); а прѣто в'стѣти зновѣ
прѣстои(т) а не по(л)зати по зе(м)ли (Острог,
1607 Лѣк. 67); Пасха панская Пасха: и зась
рекѣ знову: Пасха, на честь Троицы: здобя-
чи свою мову (Львів, 1630 Траг. п. 174); з'но-
ву до Федора Ткача, нападавши въ ночи,..
окрутьне посекали (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 6/І,
569);

(наново) знову: якои же пра́ци... пе́тръ мо-
гіла митрополіть на тоє наложиль... по́ки
ѡбновілася зновѣ цр̄ко(в) стѣи соѡѣи на сла́-
вѣ и застѣплѣніє правовѣрны(м) (1509-1633
Остр. л. 131); Четве(р)таа вежа земьскаа
всего поветѣ... таа почата робити зновѣ (1552
ОВол. 3. 192); а щобы те(ж) на попра(в)у не
згодило(с), тоє знову до ча(с)у побѣдова(т)
(Львів, 1591 ЛСБ 154); є(д)на(к) же ѣздра
в'іши(т)ки кнѣги... зновѣ на́пама(т) написа(л)
(Львів, поч. XVII ст. Крон. 16 зв.); Рай насѣ-
жены(и) чѣда велі́кїи са ставала́. Мо́ре са
роздѣла́ло, и зновѣ зшивало́са (Київ, 1625
Злат. Н. 129); а гды забитый здо(х)не, то
ѡні зновѣ до своихъ коры(т) наврѣтаютьса
(Устрики, І пол. XVII ст. УЄ № 29515, 267);
и па́ма(т) котѡраа томѣ свѣтѣ ѿ(т)каза(в)-
ши, была́ ми я(к) ме́ртва, ѡживи(в)ши зно́-
вѣ и(х) до се́бе припѣсти(т) (серед. XVII ст.
Кас. 83).

2. У знач. спол. Також: Пришла корона́-
ща, та(м) к(р̄) его м(л̄) па(н) ны́нѣшній якъ
в' олі́вѣ оучіненю прѣсагѣ понови(л), якъ

зновѣ ко(н)федера́цію (Острог, 1598-1599
Апокр. 26 зв.); Вѣдати те́жъ налѣжитъ, ѡ́жъ
нінѣ на нѣкоторыхъ видѣлєныхъ мѣсцахъ
дѣши справедливыхъ мѣшкають, и грѣшныхъ
зновѣ напремѣны (Київ, 1627 Тр. 39);

у сполуч. и знову – а також: Пѣшкарь на
(и)мя ворона родомъ з менѣска... з дель доб-
ры(и) порохи робить дела ѡправѣть и зновѣ
рѣ(ч)ниці ковати ѡмееть (1552 ОЧерк. 3. 7);
за оказанем протестанта видилъ рану тятую,
шкодливую въ ро́гъ лба, над окомъ з левое
стороны, з которое кости идуть, и знову те-
ло его вѣсе... синее, збитое (1650 АрхЮЗР
3/IV, 532).

Див. ще **ЗНОВА, ЗНОВЪ, ИЗНОВУ.**

ЗНОВЯТИ див. **ЗНОВЛЯТЬ.**

ЗНОВЪ, ЗНОВ присл. Те саме, що **знову**
у 1 знач.: алеж вжо тоє слипоти позбылися,
бо й знов до Старого Калєндара привезалися
(Острог, 1598-1599 Апокр. 50 зв., на полях);
зновѣ в копачовѣ жо(л)нѣрѡ(в)... збили, и
возы и(х) побрали з ска(р)бами (серед. XVII ст.
ЛЛ 169).

Див. ще **ЗНОВА, ИЗНОВУ.**

ЗНОИ ч. (цсл. знои) жара, спека: Семе-
ѡнѣ... змѣроваль собѣ камѣниє(м) мало
мѣстыце и стоялъ на не(м) .г. лѣта мока
дожде(м) и гора ѿ(т) солнца зное(м) (1489
Чет. 5); Пра́гнѣла та дѣша на́ша, пра́гнѣли та
и ко́сти мои, ѡ́жъ земла пра́гнеть дожда́ в
лѣтнїи зно́и (Львів, 1591 Просф. 65); та́къже
соу́тъ а́гг̄лѡве, котѡрии... справѣють... тре́-
тію стихією воздоу́хомъ, вѣтрами мразомъ и
зно́емъ (Почаїв, 1618 Зерц. 5); Скварь: Зно́й,
посѣха (1627 ЛБ 114); дрѣго́е па́ло в' дѣшѣ
ѡзаблѣю,... Закаменѣлѣю и непослѣшнѣю:
ежели что в' ней ма́ло зросте(т), то посуха́-
еть ѿ(т) зно́ю сълѣнѣчнаго (Устрики, І пол.
XVII ст. УЄ № 29515, 192).

ЗНОИТИСЯ дієсл. недок. (мучитися від
спеки) знемагати: aestuo, горю, зноюся, варю-
ся (1642 ЛС 74).

ЗНОСИТИ дієсл. недок. 1. (що) (*переносити з одного місця в інше*) зносити: що папѣ(р) зносили зъ изъдепѣки до склепѣ fr. 10 (Львів, 1636 ЛСБ 1054, 18 зв.);

(що) (*знямати з чого-небудь*) зносити: по-то(м) росказа(в)ши слѣга(м) свои(м) речи тое жоны моеє бы(в)шое пере(д) во(з)ны(м) з воза зносити и до мене возники с колебкою ѡтосла(л) (Володимир, 1578 ЖКК I, 138);

(що) (*зрізуючи, знімаючи що-небудь шарами, виносити*) знімати: єдно҃го часѣ сѣѣи оцѣ росказалѣ бѣлѣ, жебы зъ єдно҃го мѣста ма-тѣрїю глѣіовѣтои землѣ зносїлѣ, дла весѣл-шого выправѣнѣя огорѣдца и ярїнѣ (Київ, 1627 Тр. 556).

2. (що) (*нищити, руйнувати*) зносити: на-ежджаючи к҃гвалтовне на маєтности и до-мы шляхетские, яко одинѣ неприятель за-граничный, // штурмами добываючи, презѣ огонь до к҃грунту зносечи,... быдла, кони беручи, до домовѣ своихѣ отпроваживали (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 214-215); Мы..., позволили есмо ему на оном к҃грунтѣ побудоватися... и кому онѣ самѣ схочетѣ продати, даровати, любѣ зносити оное будоване (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 523); а съ тыми всими... дома шляхецкие презѣ люде свое свавольные наежалѣ, маєтности... огнемѣ зносилѣ (Кременецѣ, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 139); войтѣ киевѣский, недбаючи то на право посполитое и на вины в немѣ, на таковыхѣ виоляторов, которые дома шля-хетские зносятѣ, описаные,... смел и ва-жился..., дворѣ протестующихѣ..., на улицы Оскресенской, через тыеж два лета фунѣди-тусѣ знес (Житомир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 493).

3. (кого) (*громити, вибивати, вигублювати*) знищувати: гетманѣ коронный Конєцѣ-Полскїй зо всею силою своею пришолѣ подѣ Кїєвѣ козаковѣ (!) зносити, чого, Боже, имѣ не допомози и не дай (Галич, 1625 Крыл. дод. 87); Кѣпилися зновѣ ко(н)федерати, а кро(л)

росказалѣ и(х) зносити, тѣды҃где заскочено, то имано и гублено (серед. XVII ст. ЛЛ 166); ге(т)ма(н) конєцпо(л)скїй ходи(л) за Днѣпрѣ козаковѣ(в) зносити, людѣи мнѣ(г) страти(л) (Там же, 168); не фолк҃гуючи ани... закон-никомѣ, слугом Божым, панѣном закон-ным,... немовятком, огнем и мечем зносили (Луцьк, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 425).

4. *Перен.* (що) (*відміняти, анулювати, скасовувати*) зносити: К҃гдыжѣ есми перѣвей сего никому на тую... маєтность мою жад-ныхѣ описовѣ не давалѣ и права на нее не зносилѣ (Затурці, 1590 ИКА, дод. 93); Ла-тїнникѣве за(с) тѣм же взглѣдомѣ Црѣков-нѣю с(т). и Ап(с)лѣвскѣю оухвалѣ бѣра(т) и знѣса(т) (Київ, бл. 1619 О обр. 172); Ни, за-правды, не можная речѣ — големиы словы и выкрутами облудными соборовыхѣ уставѣ зносити (Київ, 1621 Кон. Пал. 591); в то(м) де(к)ре(т)ѣ су(т) двое конѣтради(к)тория: пе(р)вшая, же вцѣле заховує права и диспо-зициє сторо(н) ѡбохѣ, а ты(м) же декретомѣ докуменѣтѣ грани(ч)ны(и) зноси(т) (Київщи-на, 1639 ККПС 242); остаток с тое ж маєт-ности Суховецѣ, водлуг сумы, на каждого зѣ нас особу служащее, поменѣные довѣгы зносити маю҃т и повинни будут (Руда, 1646 ПККА I-1, 86);

(що) спростовувати, заперечувати: Доводѣ отступничїй первый зѣ бож. Златоуста... приведеный, не толко монархїи ихѣ не вспо-магаєтѣ, але овшемѣ еи зноситѣ (Київ, 1621 Кон. Пал. 493); ихѣ надѣки и пїсма,... прѣзѣ мнѣгїи спѣсобы выворѣчаєтѣ и потлѣмлѣєтѣ, и всѣми сїлами до грѣнтѣ знѣситѣ и звѣта-жаєтѣ (Київ, 1627 Тр. 397); показѣетѣ... еди-ностѣйный... звѣчай... заживѣана Бж(с)тѣвѣн-ны(х) седмї Тѣинѣ... ведлѣгѣ чїнѣ... Црѣкви с(т) Всхѣднеи Мѣтки наѣшеи, котѣраѣ якїй принала звѣчай..., такѣвы(и) лѣскою Бжѣю, и до ннѣ... сѣдѣржи(т), и крѣпко храниѣтѣ: нехѣй хто хѣчетѣ знѣситѣ грѣцкїи рѣкописѣ-

нии Евхоло́гіа, и на́ши Рѣскіи, зна́йде̑тъ неомы́слне вѣ ѡныхъ, единойстнѣю зго́дѣ, ѡ дѣйствіи... седмѣ Та́инъ (Київ, 1646 *Тр.* 4 зв.).

5. (що) (*терпіти, витримувати*) зносити: Та́к же и ти члѣче... // ...мо́же(ш) емѣ вины ѡ(т)пѣстити мо́же(ш) недостатоки албо кривды его зноси(ти) (Львів, 1585 *УЄ* № 5, 269-269 зв., на полях); Мы вси маемъ ся тымъ ображати отъ тыхъ здрайцовъ нашихъ, которые то наварили, и отъ тыхъ, хто имъ того помогаетъ, вжды терпливе зносячи якую кривду (1596 *МИВР* 67); Али вне(т) новина́ми затрѣво́жишь мо́его се́рца си́лы, кото́рыхъ та́жкость ле(д)во смы́слы се́рца мо́его зно́сили (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 23); Я́кій на онъ ча́съ дѣа́вольскіи покѣсы стѣмѣ семѣ Мѣждѣ зно́сити приході́ло (Вільна, 1620 *См. Каз.* 17); Стерпи́мо, оудобонѣсно, що мо́жно стерпѣти зноси(ти) (1627 *ЛБ* 121); Нехай ганби ѡд лю́дий не бѣдѣ зносити, Твое имя стѣе в свѣтѣ́ голосоити (I пол. XVII ст. *Рез.* 176); малжо́нокъ повѣненъ не́мощи и недостатоки малжо́нки сво́еи зно́сити (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

6. (що) (*будувати*) зводити: рачте ваша милость достатечне освободити церковцу Василевскую и кгрунтикъ ее у Києвѣ, абы собѣ́ будованье панове мнишы... зносили,... бо негдѣ́ священнику мѣшкати (Київ, п. 1621 *АСД* I, 265).

Див. ще **ЗНЕСТИ, ЗНОШУВАТИ, ИЗНОСИТИ.**

ЗНОСИТИСЯ *див. ЗНОСИТИСЯ.*

ЗНОСИТИСЯ, ЗНОСИТИСА, ЗНОСИТИСЕ, ЗНОСИТСЕ *дієсл. недок.* **1.** (*відмінятися, анульовуватися, скасовуватися*) зноситися: И оу́нѣа (!) зно́ситиса ка́зано пре(з) оуве(с) сена(т) коронныи. И привѣ́рнено црковъ сто́лічнѣю митропо́лію стѣ́й со́бѣи в кѣ́евѣ (1509-1633 *Остр. л.* 131);

пробачатися, прощатися, даруватися: пре(з) Крщѣ́ніе зно́сится грѣхъ́ перво́рѣдныи вѣ немо́вѣткахъ (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 902);

спростовуватися, заперечуватися: жалѣ́са бѣ́же же хр(с)тіанинъ на хр(с)тіаны то́е во́лочеть, што имъ и ѡ(т) тоуркѡ(в) зрѣ́дка приписовано бывае́тъ во́лочеть то́е, што са неподобѣнство(м) речѣ́ латве зноси(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 178).

2. (*втрачатися, губитися*) пропадати, зникати: Цно́ты за́сь тыи, я́къ вси вѣ со́бѣ́ замыка́ються, та́къ и одна дрѣ́гѣю ро́дитъ вѣ не́достѣ́ткѣ а́бовѣ́мъ пе́ршеи пре(ч) зно́сѣ́тѣ́са вси (Вільна, 1627 *Дух. б.* 318).

3. (з ким, до кого) (*звертатися; спілкуватися*) зноситися: пова́бцовъ жа́дны(х) нико́ли не меле(м),... ѡ(т) жа(д)ного в то(м) ра́ды не зажива́ле(м): зѣ жа́дны(м) живѣ́мъ члѣ́ко(м) в то́мъ не зно́сѣ́лемъ́се (Євѣ́е або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 2); Обѣ́чне зѣ ѡныхъ жа́денъ са тоу не найдо́уе́тъ, Ани́са самовѣ́децъ кто бѣ́ти мено́уе́тъ, Але ѡ́во котро́ый не ра́зъ з нѣ́ми са зно́сѣ́лъ, Ия́къ то́ва́риства пи́льне ѡ то просѣ́лъ (Львів, 1616 *Бер. В.* 70); ѡ на́дце и за́коне бо́жомъ зно́си(т)се до же(р)ца то е́сть до ка́плѣ́на ви́нѣ́ни бѣ́ли вси, и ви́рокѣ́ его слѣ́хали (Вільна, 1627 *Дух. б.* 25).

4. (*терпітися, витримуватися*) зноситися: за́вше ка(ж)до́е спра́цовані́е, ты(м) са скро(м)нѣ́и зно́си(т)... гды́ або ѡ(т)мѣ́на якаа(ж) ко(л)векъ спра(в) и за́ба(в) на́стѣ́пѣе або я́ки(м) ѣ́фо(л)го́вані́е(м) ѣ́стави(ч)но(ст) за́ба́вы са ро(з)рыва́е́тъ (серед. XVII ст. *Кас.* 32).

5. (*уноситися; вписуватися*) заноситися: А и(ж) сего ча́сѣ́ дрѣ́ка(р)ню ѡ́гне(м) зложено́у постави(ти) и ѡ(х)тои(х) кни́гѣ́ дрѣ́кова(ти) зго(д)не постано́ви(ли) бра́тіа прѣ́то и сѣ́(м)-мы ѡ́собны́е до сего ре(и)стрѣ́ зно́ся(т) ся (Львів, 1628 *ЛСБ* 1049, 7 зв.).

6. *Перен.* (*досягати високого морального рівня*) підноситися: дѣ́ша на́ша е́сли пре(з) ма́лыи ча́съ до бо(з)ски(х) речѣ́й зно́си(т)са, зара(з) сво́єю та́гото́ю до ты(х) // зе́мны(х) и ми́наючи(х) речѣ́й спа́дѣ́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 224 зв.-225);

(ставати вагомим, цінованим, шанованим) підноситися: крѣстъ по(д)несены(и) є(ст) а ѿто це(р)кви са бѣдоую(т), ѿлтарѣ посѣщѣныє бываю(т), сакраме(н)та са знѡса(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 298 зв.).

Див. ще ЗНЕСТИСЯ, ИЗНОСИТИСЯ.

ЗНОСИТИСА *див. ЗНОСИТИСЯ.*

ЗНОСИТСЕ *див. ЗНОСИТИСЯ.*

ЗНОСНЫЙ *прикм. (стп. znośny)* стерпний: Гор'дачі арміа хва дѡброго знѡсного, и брѣмени лѣгкого ѿ(т)стоупѣте (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 218); якъ то речъ зносная и до увѣреня подобная быти можетъ, абы бискупъ... болшую надъ апостолы въ церкви... владзу мѣлъ? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 492); Анѣк(т): Знѡсны(и), вы(т)рвѡна го(д)ны(и) (1627 *ЛБ* 176); з' прирѡже(н)а не мѣти рѡзѣмѣ єст' речъ знѡсѣнаа (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 295); знѡсно бы зло бѣло, и молчѡла бы(м) въздыхаючи а тепѣрь непріѡтель нашъ є(ст) которѡго окръѣценство стегѡе(т)са на цри (серед. XVII ст. *Хрон.* 381 зв.).

ЗНОСНѢЙ *присл. в. ст. (стп. znośniej)* легше: Ѡ(т)раднѣе: Лжѣй, знѡснѣй (1627 *ЛБ* 146); частѡкрѡтъ здаѣт'са имѣ зноснѣй бѡль з' хорѡбы терпѣти, нѣжъ з' лѣкарских' трѣн'ковъ оул'жѣніє (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 403).

Див. ще ЗНОСНѢЙШЕ.

ЗНОСНѢЙШЕ *присл. в. ст.* Те саме, що **зноснѣй**: все бы то зноснѣйше, хоть ба(р)зо жалосные были речи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 207).

ЗНОСНѢЙШИЙ *прикм. в. ст.* Легший: Ѡ сынѡ мѡй Іѡсифе... Ѡ якѡ ѡплакать маю смѣртъ твою;... бы бѣхъ тебе погрѣбѣлъ а положѣлъ во грѡбѣ мѡткѣ твоѣй, бѣлъ бы мнѣ зноснѣйшій фрасѡнокъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 61 зв.).

Пор. ЗНОСНЫЙ.

ЗНОШАТИ *дієсл. недок. (що)* Зносити, приносити: вага была зѡлота... хѣс. талѡнтовъ зѡлота: ѡпрѡчь тоѣй сѣммы, которѡю послѡве... и кѡпцы звѣкли бѣли приношѡтъ и

вси црѣве арѡвскѣи и кнѡжѡта зѣмль которѣи зношѡли зѡлото и срѣбро солѡмѡнови (серед. XVII ст. *Хрон.* 299).

Див. ще ЗНЕСТИ, ЗНОШУВАТИ.

ЗНОШЕНЄ, ЗНОШЕНЬЄ, ЗЪНОШЕНЄ

с. 1. (ліквідація, анулювання) скасування: кгды(ж) зноше(н)ѣмъ позву то(л)ко вла(с)ность добръ его ѡстерегло аѣ ты(м) до справѡванъѡ ся пнѡ чо(л)га(н)скому дороги не зава(р)ло (Кременець, 1600 *ЛНБ* 103, 15/Іс, 1860, 17 зв.); нѣгды старыхъ латинніковъ старая цнѡта на зношене // тыхъ канѡновъ-подобенствъ, анѣ рацій не вносила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 591-592);

спрѡстування, заперечення: и(х) слѡвы рѡкомо позволяючи, речью самую заразъ зносит'. Лечъ єсли того хто за зноше(н) мѣти не хочѣт', тогды радъ бымъ то вѣдалъ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 42 зв.).

2. Терпіння, витримка: Зношеньѣмъ стары(х) кривдъ новыє побѣжаемо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 214); Наготѣ(и)са до (з)ношена много рѣчій прѡтивны(х) и ро(з)ли(ч)ны(х) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 7); на к(р)стѣ дѣшоу свою хотѣлъ положѣти, жебы... до(д)а(л) сер(д)ца до зношенѡ статѣчне и те(р)плѣве вшѣсткихъ речи(и) ѡкрѡтныхъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 298 зв.); Крѡтость: Тѣхость, зноше(н)є (1627 *ЛБ* 56); члѣвкови... не тѡлко трѡвало(ст) в' зношен'ю бѣдъ и оутѣсков' мѣти ємѡ прислѡшѡе(т), аѣ и до всѣх' цнѡтъ трѣзвость захѡвѡти (Київ, 1632 *МКСВ* 284); Лечъ длѡ самѡго найпервѣй товѡришства и пѡмочи, до зношенѡ недо(ст)ѡткѡвъ ѡдѣнъ дрѡгого поймаѡтисѡ мають (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 930).

3. Взаємозв'язок, єдність: иншей пробы певнѣйшей не вѣдаемо, одно зношеньє з собою стѡго писма, которого одно мѣстце звыкло дрѡгоє ѡбъяснѡти (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 100).

Див. ще ЗНЕСЕНЄ, ЗНЕСЕНІЄ, ЗНОШЕНІЄ.

ЗНОШЕНІЄ с. Те саме, що **зношене** у 2 знач.: Жебы(с) теперь... мѣль єи показати... гды та нѣхто не розгнѣвае(т) и не дражни(т) ...терпливое зношеніє, котрѣ по(д)легло мѣцы твоєи (серед. XVII ст. *Кас.* 60 зв.).

Див. ще ЗНЕСЕНЄ, ЗНЕСЕНІЄ.

ЗНОШЕНЬЄ *див. ЗНОШЕНЄ.*

ЗНОШОВАТИСА *дієсл. недок. (спілкуватися)* зноситися: не поспѣлѣ бѣдѣчи, анѣ са зношѣючи, але кѣждый з' нихъ... о той же однѣй рѣчи якъ з' одны(х) оустъ написали (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 495).

ЗНОШОНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм. (перенесений, складений)* знесений: Якожъ и я возный... видилъ есми вже зношоныя речи его милости: скрини, шкатулы и тлумоки съ постелью, все барзо мокро, и до двора его милости,... вношоно (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/1, 288).

ЗНОШУВАТИ *дієсл. недок. 1. (що) (переносити з одного місця в інше)* зносити: его мл̄(ст),... // ...кгда с комягъ това(р) въ возы зношувано и в мѣсто до комо(р) проважно, ѿ(т) кожного воза по три гроше(и) по(л)-ски(х),... бра(л) (Володимир, 1608 *ТУ* 245-246); зношѣю, ѿ(т)ношѣю, ѿ(т)бираю (1627 *ЛБ* 23).

2. (що) (терпіти, витримувати) зносити: Приємлю: По(д)ємлю, терплю,... зношѣю, перетѣрплюю (1627 *ЛБ* 97); **крест зношувати** *див. КРЕСТЬ.*

Див. ще ЗНЕСТИ, ЗНОСИТИ, ЗНОШАТИ, ИЗНОСИТИ.

ЗНОДИТИ *дієсл. док. (що) (вимучити, знесилити)* знудити: А єсли мене не оуслѣхаєтє..., навѣжѣ васъ прѣдко оубѣжство(м) и горѣчкою, котѣраа бы показѣла бѣи ваши и знодила дѣши ваши (серед. XVII ст. *Хрон.* 126 зв.).

ЗНУТА ж. Знуцання: пан Александро Семашко... мене... яко... неволницю у везенъє всадил и у великомъ а незносным утрапеню,

нендзи, бѣди, погрозках, знутах непомерных мене в себе ховаль (Володимир, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 249); особѣ свецкихъ, дяковъ, по местцах где бы их укрили найдуючи, для обмерженя оным местца того, абы церковь Божая пуста зоставала, били, шарпали, уругали и розные знуты, прегражаючи оныхъ и законъниковъ выволочаючи, бити и лапати, калечити..., навет и самую церковь и тот шпитал старожитный знести, заледве... пречъ отошли (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 595).

ЗНУТРА, ЗНУТРА *присл. (із внутрішнього боку)* зсередини: Знѣтра валь тогъ не тамованъ хворостъ на(д)гниль (1552 *Очерк.* 3. 16);

перен. (із сфери внутрішнього світу людини) зсередини: самыє тѣє тѣла ѿфѣрою пріємною бѣдъ назвѣль, єсли зноутра ѿ(т) ср(д)ца похѣдачими злѣстьми не покѣлани боѣдоу(т) (Дермань, 1604 *Охт.* 12); Кгда смѣслы, Сѣрце з'нѣтра з'ранѣныи маю, тоѣ смѣтны(и) трѣнь: слѣзны рытмъ: Ѽче покладаю Грѣбѣ тѣснѣй,... тебе обыймѣетъ (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.*, тит. зв.).

Див. ще ЗВНУТРА, ЗВНУТРЬ.

ЗНУТРА *див. ЗНУТРА.*

ЗНУЧАТИ *дієсл. недок., перен. (що з кого) (б'ючи, примушувати забути що-небудь, відмовлятися від чогось)* вибивати: студенъты... до школы,... впали,... детокъ велю шляхецкихъ и люду посполитого учечихъсе заставши, одних, книги одбираючи, о голови // имъ ими и нагайками безвинъне били, секли, знучали з них азбуки (Луцьк, 1627 *АрхЮЗР* 1/VI, 593-594).

ЗНУЧАТИСЕ *дієсл. недок. (над ким)* Знуцатися: отецъ Иозефать,... // ...впадшы до дворку... дворника..., выволокшы с тогож дворку розмаитыми и вымыслъными способы его страшыл и знучалсе над нимъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 357-358).

ЗНЫДѢВАТИ дієсл. недок. (втрачати силу, здоров'я) нидіти: Ныдѣю, зныдѣваю, гнѣснѣю, срѣдце трѣчѣ (1627 ЛБ 139).

ЗНЫДѢЛОСТЬ ж. (важкий душевний стан) нидіння: оунынїє, оуны́лость, зныдѢ-лость (1596 ЛЗ 66).

ЗНЫДѢЛЬ див. **ЗНЫДѢЛЫЙ**.

ЗНЫДѢЛЫЙ, ЗНЫДѢЛЬ дієприкм. у знач. прикм. Зниділий: оуны́ли(и), фра-со(в)лівы(и), зныдѢлы(и) (1596 ЛЗ 66); Оуны́ль: ЗныдѢль, зныдѢлы(и) (1627 ЛБ 139); Оуны́лый: Гнѣ́сный, фрасовлівы(и), зныдѢлый (Там же).

ЗНѢСТИСА див. **ЗНЕСТИСЯ**.

ЗНѢЩЕНЄ див. **ЗНИЩЕНЄ**.

ЗНЮХАТИ дієсл. док., перен. (що) (дові-датися, дізнатися щось про когось або про щось) пронюхати: если надѣ правдѣвѣю Каѣтолическѣю и проповедѣти, // и вѣконы-вати хотѣль бѣмъ; бѣрзо бѣмъ тѣжкѣ на головѣ мою Ри(м)скѣе штѣрмы,... впрѣва-дилъ, проти(в) ко́бѣрого (!) ю́жъ... зачѣтаа нена́висть в Рѣме ро(з)жарѣласа. Котѣрыа мои прѣтивѣѣ себе вѣ писа(н)ю зѣданѣа и прѣ-цѣ ю́жъ была зні́охала (Єв'є або Вільна, п. 1616 Прич. отех. 111 зв.-112).

ЗНЯТИ, ЗНАТИ, ЗНАТЬ, ЗНЕТИ, ЗДНЯТИ дієсл. док. 1. (кого, що) (забрати зверху чи з поверхні чого-небудь) зняти: жи-дове,... проси(ли) // пилата абы были поламаны голени и(х), абы были знати [с крестов] (1556-1561 ПЄ 433-433 зв.); ѡни-ки(и) бо(г)данови(ч) ставе(ц)ки(и)... мене само(г) ша(р)па(л) и с кона моего седло зна(л) (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 42); коверецъ зняли съ подѣ труны (Луцьк, 1593 АрхЮЗР 1/І, 348); вси стали провадити хѣ на грѣбъ, и знали каме(н) котрѣй лежа(л) на немъ (к. XVI ст. УЄ № 31, 38); Видили есмо теж звонницу де-ревеную..., с которое звоны чѣтыры, снатъ, же свежо зднято (Луцьк, 1625 АрхЮЗР

1/VI, 562); Грица Тучича кийми збили, змор-довали..., з оногѣ месца знявѣшы, за умерло-го в лѣзу занесли (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 702); корѣ(н) кі(л)ка з образо(в) зняти(х) (Львів, 1637 Інв. Усп. 5 зв.);

(що) (відчепити деталь від пристрою) зняти: Дело спиѣжное тѣмъ ѡбычаѣмъ яко мо(ж)чи(р) в лѣжи стары(и) ѡбручи д с него знаты (1552 ОЛЗ 159).

2. (що) (скинути з себе чи кого-небудь щось надіте) зняти: За которые слова (блѣз-нерские), не могучи ихъ стерѣпети, другий чѣловекъ побѣжный,... знявши зѣ ноги пан-тоѣель, губу (тому прѣдѣтечы шылскомѣ) ѡтеръ! (Вільна, 1599 Ант. 941); Гдѣбы якаѣа Па(н)на, на(д) всѣ йнѣшїи сличнѣйшаа,... взѣ-ла собѣ за мѣжа ѡубѣѣгого,... // ...сѣ́книсками пошарпѣаными ѡдѣтого: а знѣвши з него спрѣ́сныи рѣбы, ѡбѣлоклѣбы его вѣ Кролѣв-скѣи шѣты (Вільна, 1627 Дух. б. 66-67); ка-ющѣйсѣ прѣ йспѣвѣди стѣй, з боѣ(з)нѣю, знѣвши шѣпѣкѣ, тѣвѣрь не до сѣѣѣнѣника, ѣле вѣбѣ́къ его ѡбернѣнѣю ма́ючи, стоѣти мае(т) (Львів, 1645 О тайн. 80); Бгѣ... знѣвши зѣ нѣхъ квѣтнѣ́чѣгоѣ лѣста смокѣ́внѣгоѣ, прѣпо-лсѣнїє далѣ ймъ рѣзы коѣѣаны (Київ, 1646 Мог. Тр. 939); **знати ярмо** див. **ЯРМО**; **мунштукъ знати** див. **МУНШТУКЪ**;

(що) (грабуючи, відняти що-небудь надіте) зняти: Степан,... пана моего, Єца... збил и змордовал, сермаѣ и коѣѣхъ новѣй знал, сокерѣ и грѣшей двѣдѣат с калѣтою ѡтнал (Луцьк, 1558 АS VII, 45); з мене де(и) знали су(к)ма(н)... шары(и) а ша(п)ку чѣ(р)нѣую з головы зо(р)вали (Володимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 25); члѣ́къ нѣ́какѣй идѣчи з Єр(с)ліма до єрѣхѣ́на и впа(л) ме(ж) разбѣйники, а ѡни знѣвши с него ѡдѣ́на, и заѣѣли є́мѣ рѣны (XVI ст. УЄ № 29519, 131 зв.); зѣ сына его зняли жупанѣ сермяжнѣй, за полкопы куп-лений (Житомир, 1605 АрхЮЗР 6/І, 306); то(т) же пнѣ́ янѣ... с то(г) тѣмоша сѣ́кнѣю

злѣпи(л) и поє(с) з мѣ(ш)кє(мъ) и (з) ножа-
(ми) зня(ли) и зо(р)вали (Житомир, 1609
ЦДІАК 11, 1, 5, 23); Ивана осадцу бито и
сермягу новую знято (Житомир, 1618 *Арх*
ЮЗР 6/І, 391); Володѣмеръ зъ кона // мѣжне
вѣсадивши [Кнѣза Кѣфскаго], до свѣгѣ
войска привѣлъ, знѣлъ тѣжъ (яко пишетъ)
зъ негѣ ланцѣхъ великій золотый (Київ 1623
МІКСВ 69-70).

3. (що) (зжати) зняти: южъ въ самые
морозы, знявши просо, которое была пани
Кганецкая въ паранину на той новине посе-
яла, посеяно што суржице (Луцьк, 1619
АрхЮЗР 6/І, 411); ехали,... чере(з) поля,...
с которы(х) свежо збожа су(т) знятыє (Жи-
томирщина, 1639 *ККПС* 210).

4. (кого і без додатка) (*про почуття*,
який-небудь стан) зняти, проїняти, охопити:
пѣкоты(и) млоденє(ц) имене(м) євтихи(и)
в о(к)нѣ зна(т) та(ж)ки(м) сно(м)... спа(л)
на до(л) с третьего патра (ІІ пол. XVI ст.
КА 109); мниси... страхо(м) знѣты боу-
дѣчи, вѣшли протѣвъ имъ со кр(с)ты
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 55); Виолеємъ
смоутко(м) окроутне знѣтый, И крвѣ дѣ-
тѣкъ невинныхъ облѣтый (Львів, 1616
Бер. В. 93); троудоваты(и),... тѣжкою хо-
рѣбою знѣты(и) лежалъ ведле тоєи сѣжавки
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 170); оуспокоєніємъ
и радостю знѣтый, та(м), ꙗкобы привѣза-
ный зостаєтъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 67); знѣ-
ло ихъ было дрыжанье и страхъ (Київ, 1637
УС Кал. 231); панове... милосє(р)дїє(м)
знєты будучы позволили и(м) чекати (Львів,
1645 *ЛСБ* 1043, 71);

(*про процес*) охопити: Земла трасєнамъ
знѣта бѣвши грозѣла же... спрѣснико(в) в
собѣ скрѣетъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 104 зв.).

5. (що з кого, що від чого) (*увільнити від*
чого-небудь, відмінити що-небудь) зняти (що
з кого, що з чого): панове сѣди... змове сво-
єй досыт не чинили, найпервей до Шайна не

приехали с нами тоє минѣти справовати и
ач справивши сами, не до нас прислали, а з
нас то знали и сами сѣ проч розехали (Ко-
вель, 1539 *AS* IV, 182); тврѣдый то записъ
имаетъ быти знѣть ѡ(т) члѣскаго народоу
и на свободу вѣчноую выпоуститисѣ има-
етъ быти (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76); **ЗНАТИ**
чернецство *див. ЧЕРНЕЦТВО.*

Див. ще ЗНИМАТИ, ИЗНЯТИ.

ЗНЯТИСЯ, ЗНАТИСА *дієсл. док. 1.* Ви-
никнути, початися (що): Кгды лысканье Боз-
ства страшное их обняло: Теды лѣканье сѣ
окрутное, ихъ зняло (Львів, 1630 *Траг. п.* 177).

2. (з ким) З'єднатися, зїтисѣ: князю...
Жославскомъ велѣли єсмо... там ехати и с
тобою сѣ знати (Львів, 1537 *AS* IV, 87); самъ
с почтомъ слѣгъ своихъ конно, а збройно
на // тѣю послѣдъ нашъ ехал и с княземъ
старостою Володимерскимъ на ѡдно мѣсто
сѣ знал (Варшава, 1544 *AS* IV, 387-388);
напоминаемъ, жебысте... знявши сѣ вой-
скомъ нашимъ, рушилися протѣво тѣмъ
людємъ свовольнымъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР*
3/1, 85).

Див. ще ЗНИМАТИСЬ.

ЗНЯТЬСЯ *див. ЗНАТЕ.*

ЗНАТЕ, ЗНЯТЬСЯ *с. (віднімання, відби-
рання, грабунок) знімання:* Я... за зна(т)є
ша(п)ки с того жида Бенеша,... два(д)ца(т)
ко(п) грѣше(и) на то(м) Кгрекгору єсми єму
присуди(л) и всказа(л) (Володимир, 1568 *ТУ*
127); до знятья жупана и шапки Карлинский
признался (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/І, 115).

Пор. ЗНЯТИ.

ЗНАТИ *див. ЗНЯТИ.*

ЗНАТИСА *див. ЗНЯТИСЯ.*

ЗНАТЬ *див. ЗНЯТИ.*

ЗО *див. ЗЪ.*

ЗОБАПОЛНЕ *див. ЗОБОПОЛНЕ.*

ЗОБАПОЛЪ *присл.* Те саме, що **зобопол-**
не: стану(в)ши ѡбли(ч)не на (и)мѣ макси(м)
и(з) романо(м) сусѣдо(м) свои(м),... фри-

ма(р)чили ся имѣня(м) доброво(л)не зобапо(л) и прида(л) па(н) рома(н) панѣ максимови з̄ золоты(х) (Львів, 1597 Юр. 18).

ЗОБГАНЪ див. **ЗОБГАНЫЙ**.

ЗОБГАНЫЙ, ЗОБГАНЪ дієприкм. (зім'ятий, зіжмакий) зобганий, зібганий: теды мають при собѣ аркушъ паперу зобганого штучне (бл. 1626 Кир. Н. 20);

(відгорнутий, відслонений) зобганий, зібганий: тогды... отворены боудѣтъ нѣсныхъ кроуговъ всѣхъ воротѣ, а на(д)то и самѣе споро(д)кѣ възато боуде(т) нѣбо, якобы нѣякого присѣнкѣ перегорѣда и завѣса зобгана на сторону (Острог, 1607 Лѣк. 53).

ЗОБИЖЕНЪ дієприкм. Зобижений, зобиджений, скривджений: Если вѣрнии вѣ на(с) зобижени бываю(т), гоними ненавидими для чо(г) то пребачено бывае(т) (Вільна, 1596 З. Каз. 86).

ЗОБОПОЛНЕ, ЗОБАПОЛНЕ, ЗОБОПОЛЪНЕ, ЗОБОПОЛЪНЕ присл. (стп. зоборѣніе) обопільно: теды в том листе своемъ розводномъ зобополне признавають, иж листы розводные..., абы ми од вашей милости отданы были (Володимир, 1583 АрхЮЗР 8/III, 338); вы з obu сторо(н), не зычечи собе затыго(в) правныхъ... в то(м) все(м) есте ся зобопо(л)не по(д)дали (Бишів, 1599 ККПС 110); станѣ(в)ши зобапо(л)не обли(ч)не фе-дѣ(р) лецевя и васи(л) марѣши(н)... зезнали доброво(л)не же ся фрымарѣчили ролями (Одрехова, 1618 ЦДІАЛ 37, 2, 19); мы вси(х) добръ свои(х) дѣди(ч)ныхъ... зобополъне и сполечъне по(з)волили есмо... доживотного ѡжива(н)я (Луцьк, 1619 ЦДІАЛ 201, 4, 189, 1); Познаймосѣ зобополъне бѣти // Братією (Київ, бл. 1619 Аз. В. 169-170); Ижъ мы зобопо(л)не з ѡбо(х) сторонъ зо вси(х) справъ крывѣдѣ... квитѣємо се выпѣщаємо и во(л)-нымъ вечъными часы чинимо (Вінниця, 1623 ЛНБ 5, II 4058, 27).

Див. ще **ЗОБАПОЛЪ**.

ЗОБОПОЛНЫЙ, ЗОБОПОЛЬНЫЙ

прикм. Обопільный, взаємный: Повѣдили есте свѣтъ, потѣрбовали люде, вѣсѣшили вѣ людехъ зоббполнѣю милость (Острог, 1598 Отп. КО 16 зв.); мы всѣ тые шкоды, за ошачованемъ приятелей зобополныхъ,... нагородити будемъ повинни (Полонна, 1601 АрхЮЗР 6/I, 286); которые то записы нѣши дѣловые зобопо(л)ные рѣками нашими вла(ст)ными по(д)писаные... тые... записы нѣши... ѡтве(р)жае(м) (Жорнища, 1615 ЛНБ 5, III 4054, 112); Я Иосиф Никифорович Путивецъ... а я Овѣдотѣ Ситковна зобополные малжонковѣ една заповѣдае за одну особу (Київ, 1625 ПІФ 146).

ЗОБОПОЛЪНЕ див. **ЗОБОПОЛНЕ**.

ЗОБОПОЛЪНЕ див. **ЗОБОПОЛНЕ**.

ЗОБОПОЛЬНЫЙ див. **ЗОБОПОЛНЫЙ**.

ЗОБРАВШІЙСА дієприкм. у знач. прикм.

Повноводий: претожъ ани шоумы кгвалтовны(х) вѣтровъ, // ани зобра(в)шіисѣ рѣки зроушити васъ могли (Острог, 1598-1599 Апокр. 185 зв.-186).

ЗОБРАНЕ, ЗОБРАНЪЕ, ЗОБРАНА с.

1. (згромадження групи людей) збір, збирання: оного, для инъшихъ потребъ, и збранья, и зведенья болшей людей рыцерскихъ, зъ листами своими, яко... Гетманъ, тутъ до панъства тутошного ехати розказати рачили (Житомир, 1611 АрхЮЗР 3/I, 169).

2. Нагромадження, накопичення: Которыхъ шкодъ, за наездомъ кгвалтовнымъ и розобранемъ всеѣ маетности властного зобра-ня отца архимандрыта..., шацуе(т) собе на шесть тисечи на съто и девѣтьдесять золотыхъ полскихъ (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 162); Лихоимѣніе: Збѣгнѣе зобра(н)е маѣтности, лакомство (1627 ЛБ 58); Што се зась дотыче маетностки, худобки зобра-ня моего, тую таковымъ способомъ споражаю и конечне мѣти такъ хочу (Київ, 1631 ПККДА II-1, 408); Шѣстое небезпѣченство естъ ѡ(т) смѣр-

ти: котóраа якò злòдѣй бє(з) вѣсти прихòдитъ, и ѿ(т) богáтствъ и маѣтностей порывáетъ, а чáсомъ и тогòжъ дна ещє нѣмъ пòрветъ, все зобрáн'є распорòши(т) (Київ, 1632 *МКСВ* 288); збирають мнòгїѣ а частокрòтъ, анѣ дѣти их' того зобрáна не ѿдѣдичѣють, нѣ приáтелѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 659);

(скупченнѣ чòго-небудѣ) збір, накопиченнѣ: вòды заса тѣи,... // ...сѣбралисѣ в' сòнмы вѣ едино мѣсто зѣмное, и стáлисѣ мòремъ великимъ окиáнски(м)..., и нарече бгѣ зобрáна вò(д) морє(м) (Почаїв, 1618 *Зерц.* 15-15 зв.).

3. (громада, група) збір: ту(т) и тепє(р) естѣ сои(м) по(д) которòго часомъ таяся справа ѿ(т)правує(т) гдє великое на то(т) ча(с) зобра(н)є сенаторò(в) (Володимир, 1569 *ЖКК* II, 191); Слоухай же якò пр(ò)ркъ ісáаи пише(т) тѣми слòвы, и(ж) дла сѣòнò то є(ст) дла зобрáна вѣрны(х) свои(х) мо(л)чáти не бòдò (XVI ст. *УЄ* № 29519, 37); во(з)ны(и)... ховаючи тѣло до зє(м)лѣ при зобра(н)ю велє(и) людє(и)... ѿвола(н)є дчини(л) (Житомир, 1609 *ЦДІАК* II, 1, 5, 10 зв.); прето и á..., не мòры рѣмьскѣи, анѣ ѿбывáтелей его; вавилòномъ тѣмны(м) именòю: но згромажєна и зобрáна, всегосвѣ(т)ныхъ погáнòвъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 33); принáтый до манастирѣ, не зара(з) до зобрáна брáтїй припѣщєны бывáють, алє пѣрвѣи до гости(н)ного дòмò бывáють ѿ(т)даны (серед. XVII ст. *Кас.* 36); По(д)можѣ ещє; до кòпцовъ тогò свѣта, яко вáа тма тáмо и чѣрность; при вáзѣ ихъ; невѣнныи клáтвы,... фáлше, лòжъ прáвдѣ мѣсце засѣл', непрáвє(д)ное зобрáна; тмòю чѣрности покрѣто (Чернігів, 1646 *Перло* 135);

(релігійне об'єднання) збір, громада: В сѣй ...дєнь... правовѣрныхъ з'громажáют'сѣ зобрáна, Молѣтвами и Мол'бами поспòлò веселáчїсѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 75); Пови(н)нысмо бо... послòшен(ст)во ѿ(т)давати чїномъ и на все(м) бє(з) ро(з)сòджєна оуставò(м) не ты(м) котòрїє ки(л)кò и(х) вòла и в̀подобáнїє, внес-

ла або в̀проважæ(т) до зобрáна; алє ты(м) ко(т)рїє... мнò(з)ство сѣты(х) ѿ(т)цє(в).... оутвєрдѣло (серед. XVII ст. *Кас.* 4 зв.).

4. (скликаннѣ членів організації, общини) збір, зібраннѣ: Братство при загæно(и) цѣсѣ, и при з̀по(л)но(м) зобра(н)ю радачи, с̀дачи,... Лѣкаша Ба(р)тниковича... карали его (Львів, 1600 *ЛСБ* 1043, 2); При то(м) зобра(н)ю... подлѣгъ звычайю ѿ(д)дали всѣ скла(д)ку г̀ грошєвòю до скриньки (Львів, 1633 *ЛСБ* 1043, 35 зв.); нѣкотòри(м) за(с), подòбалосѣ ли(ч)бò шѣстòю... на ка(ж)до(м) зобрáнò брáти(и) ѿ(т)правовáти (серед. XVII ст. *Кас.* 10); отецъ Гекторый з менòваными поддаными прѣехавъшы, подданымъ тамошнымъ до громады з̀йтисѣ казавъшы, онымъ, абы южѣ его мл. отьцу архимандрыте послушными были..., приказали... под котòрый час зобрáня... в двòре тамошгнемъ, неводòвъ два... // ...взяли (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 344-345);

5. (подання, виклад) запис: Гра(м)мáтїце сѣй на чо(м) бы сходѣло не єстѣ тáкъ далѣце єй їстòтное якъ вáмъ оучѣтеле(м) влáсное Анòмалны(х) мòвлю имєнъ и глѣ зобрáн'є и до вѣдомости оучáщи(х)сѣ подáн'є (Єв'є, 1619 *См. Грам.* 4); б̀цá... не зáра(з) з' сыно(м) оумрѣла,... алє долго живоучи по не(м) свѣ(т) то(т) пожєгнáла, щò гистòрїи и тáємници н̀нєшнєи єстѣ корòткое зобрáна (поч. XVII ст. *Проп. р.* 275); Поличѣ(н)є, порахòва(н)є, в' кòпò зобра(н)є, рѣєст(р) (1627 *ЛБ* 130);

6. (знімання урожаю) збираннѣ: Озиminy волное зобрæне сѣ тыхъ волокѣ..., позволяємъ самымъ и потомкомъ ихъ власнымъ, и привистю заставы и квить на то далѣ для спокойного зобрáня озиminy и сєна (Луцьк, 1619 *АрхЮЗР* 6/I, 395); Нѣва в' єдєнъ чáсь мáєтѣ зобрáн'є (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 123); трѣтєє свáто Кòчок', Мѣсáца Сєптѣмврїа, Котòрое обходѣли дáкòючи... Бг̀ за зобра(н)є

з' по́ль, з' са́дѡвъ, и з' вѣ́нни(ц) вше́ла́кого збо́жа, ово́цѡ(в) и виногра́дѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 238).

Див. ще **ЗБИРАНЕ, ЗЕБРАНЕ, ЗОБРАНІЄ.**

Пор. **ЗОБРАТИ.**

ЗОБРАНІЄ с. 1. Те саме, що **зобране** у 4 знач.: Гды ввѣ́чоръ зобра́ніе чѣна(т)... ѡ ни(х)... са... радѣти не годи(т) жа(д)номѡ (серед. XVII ст. Кас. 10 зв.).

2. (наби́рання певно́ї кілько́сті чо́го-небу́дь) зби́рання: Набоже́нства Пра́вило понѣ́коимъ скороти́вши, а ба́рзѡ потре́бными и ла́твыми Наѣ́ками и розмы́шла(н)ми ѡбасни́вши, Ти́тѡло(м) за(с) Ано́логїа... албо зобра́ніемъ Квѣ́ткѡвъ, ѡтитѡ́ловавши... до рѣ́къ ва́шихъ подаю (Київ, 1636 МКСВ 317).

3. (у заго́ловку) зіб́рання, збі́рник: по(д) то́й же вл́асне ча́сть робле́на была ѣ́ншаа робѡ́та, то є́сть Зобра́ніе Корѡ́ткое ѡ Арты́кѡла(х) Вѣ́ры Правосла́внѡ Каѡ́лицкоѡ (Львів, 1646 Жел. Сл. 3).

Див. ще **ЗЕБРАНЕ.**

Пор. **ЗОБРАТИ.**

ЗОБРАНЪЄ див. **ЗОБРАНЕ.**

ЗОБРАНЫЙ дієприкм. у знач. ім. с. р. **зобраное** – (надба́нннн, нагро́мадженнн) майно: зби́рають мнѡ́гіѡ, а частокрѡ́тъ, а́нѡ дѣ́ти ихъ того зобра́на не ѡдѣ́дичѡ́ють, нѣ́ прѣ́ателѡ́,... але ѡ́бцыѡ́, и згѡ́ла чѡ́жїѡ́,... зѡ́браное ѡдѣ́ржѡ́ють (Київ, 1637 УЄ Кал. 659).

ЗОБРАНА див. **ЗОБРАНЕ.**

ЗОБРАТИ дієсл. док. 1. (що) (знести, скласти що-небудь докупн, в одне місце) зі-брати: вѣ́завѡ́ши па́ть хлѣ́бѡвъ и двѣ́ ры́бѡ... и розѣ́ламалѡ́, и давалѡ́ оучѣ́нїко(м) // абы пре(д) наро́до(м) поклада́ли или вѣ́си и на́илиса и зобра́ли ѡ́посли шѣ́то было ѡ́стало ѡ́кроу-ховѡ́ дванадѣ́сатѡ ко́шовѡ́ (1556-1561 ПЄ 254 зв.-255); И реклѡ́, такѡ́ оучи́ню, розѣ́мечѡ́у жи(т)ни́цоу мою // [клоу́ню, або сто́до-лоу]. И болѣ́ший побѡ́удоуѡ́у, и зѣ́берѡу до неѣ́ всѡ́ жита мои, и вѣ́се добро́ мое (Там же, 274-

274 зв.); не маю́ где бых зобра́лѡ́ жѣ́та мои (Володимир, 1571 УЄ Вол. 75); Которые то листы... вси зобра́вши вѡ́ одно мѣ́стце, ему́ отданы́ быти маю́ть (Луцьк, 1607 АСД I, 234); а́гглі... кро́въ, котѡ́рѡю на горѣ́ ѡ́лївнѡ́й, в ра́тѡшѡ́ пи́лата, пре(з) ѡу́лицы мѣ́ста... вы́лѣ́лалѡ́ былѡ́, пі́лне зобра́ли,... та(к) и́жѡ... жадно́й кѣ́рви хѡ́вы кро́пе(л)ки на зем-ли не зоста́ло (поч. XVII ст. Проп. р. 164 зв.); пшѣ́нїцѡ́ же зберѣ́те вѡ́ жи(т)ни́цѡ́ мою (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 194 зв.).

2. (кого, що) (скликати, звести докупн) зі́брати: клѣ́кокро(т) хотѣ́ль є́сми зобра́ти дѣ́ти твоѣ́ такѡ́ якѡ́ же сѣ́бирає́ кѣ́кошѡ́ [або коури́ца] своѣ́ коу́рѡ́чата по(д) своѣ́ кры́ла (1556-1561 ПЄ 283); И апо́столо́въ ѡ́(т) оубѡ́-гихъ лю́дїѡ́ себѣ́ зобра́лѡ́, всѣ́мѡ́ по нѣ́мѡ́ идѡ́чи(м) ѡ́бразѡ́ собо́ю показáлѡ́ (Львів, 1591 Просф. 74);

(кого, що) зосередити: су(т) ду́хи чо́(р)-товѡ́скїѣ́... и зобра́ли и(х) на мѣ́(с)це́ которѡ́е є́(ст) рече́(но) по жи́до(в)ски(и) а(р)магѣ́до(и) (XVI ст. КАЗ 641); То прѣ́ймѡ́емо и Ше́сти со́тъ и три(д)цáті́ Сѣ́тыхъ ѡ́цѡ́въ вѡ́ Халки-дѡ́нѡ́ зѡ́браны(х), котѡ́рыѣ́ та́кже вѡ́ вшѣ́т-ко(м) похва́лили пререче́нныѣ́ Тры́ Сѣ́бѡ́ры Сѣ́тїѣ́ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 137); Ро́ку 1610 зно́ву одозва́вся то́тже Дми́трѡ́ Ива́новичъ ца́рь моско́вскїѣ́, скупивши́ войска́ полско́го, которѡ́е зобранѡ́ было́ на ро́кошѡ́ протї́вѡ́ его́ кро́левское́ мило́сти (поч. XVII ст. КЛ 79); И ре́клѡ́ г(с)дѣ́ до Моисѣ́а мо́вачи: коли́ зберѣ́шѡ́ сѡ́ммѡ́ снѡ́въ Ізра́їлевыхъ ѡ́длѡ́гѡ́ лі́чбы, да(ст) ко́ждый ѡ́(т)кѡ́пѡ́ за дѣ́шѡ́ сво́ю г(с)дѡ́ (серед. XVII ст. Хрон. 108); ѡ́(н), возны́(и),... зобра́вши по(д)даны́хъ всї́хъ в то(м) селе́ Ра́гозовце́ мешка́ющихъ,... па́ну Я́ну..., послу́ше(н)ство́ вше́ляко́е,... оны́(м) пры́казалѡ́ (Житомир, 1649 ДМВН 186);

(що) (скликати сесію, з'їзд) зі́брати: Пе-ре(д) на́ми депѣ́таты́ сѣ́дѡ́ голо́вно(г) трибу-на́лу лю́бе(л)ско(г) зо́ всї́(х) во́єво(д)ствѡ́

короны по(л)ское на рокъ теперешни(и)... зобраными и высажоными: приточила справа з реестрѣ сѣдово(г) (Київ, 1618 ЦДІАК 221, 1, 68, 4); А по тогѡ зѣстю Ирїна и Кѡ(н)ста(н)тїнь дѣдичами Цесарства зостали; котѡрыѣ... Сѣмый Вселѣнскїй Сѣборъ в Нїкїи зобрали (Київ, 1637 УЄ Кал. 76).

3. (що) (*нагромадити, наскладати, скласти*) зібрати: тѣю сорокъ копъ грошей Єе Милость,... зобравши з ыменѣа моего, Ихъ Милости ѡтослати, а квитѣ..., ижъ таа заплаата вса ихъ дошла, велѣтъ взати маєтъ (1577 АS VI, 76); емоу не было нѣ ѡ чомъ и(н)шо(м) тро(с)кы, то(л)ко є(д)но абы мѣль зобрати має(т)ности и пїти... а гла(д)ко ходити (к. XVI ст. УЄ № 31, 209); кто що несправе(д)лїве зобралъ, слѣшне роздай (Острог, 1607 Лѣк. 125); яко бы то моглоа стати жебы богатства // собѣ набыти, пѣназѣй и скарбовъ зобрали, яки(м) бы спѡсобо(м) гѡноровъ и го(д)ностїй оумѣли забѣчи (поч. XVII ст. *Проп. р.* 213 зв.-214); Лѣкомый тѣды стараетъса на земли зобрати скарбъ... тѣмъ котѡрыѣ в зѡлотѣ надѣю свою покладѣютъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 68); П: Стефанъ усь,... зоставуючи, такъ свою остатнюю волю, въ все(м) имѣнїи свое(м), которое... пре(з) весь вѣкъ сво(й) зобра(л) распоражає(т) и всѣ(м) дѣтка(м) свои(м) такое спораженїе зоставує(т) (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 470);

(що) (*виявивши окремі факти, тексти, звести їх разом*) зібрати: зобраные вѣрьшѣ до привилеѣа це(р)ко(в)ного ѡ которїе бо(л)шеса старати потреба (Львів, 1592 ЛСБ 206, 4 зв.); оумыслиле(м)... штоко(л)ве(к) зобравши с писма бж(с)твнаго, по вопроса(х) и ѡ(т)вѣта(х) оуказати (1598 *Розм. нап.* 7); А вѣм абы ча(с) певны(и) собе ѡбравши а з оны(ми) се знешъши вшелякїе подобе(н)ства и ведомо(с)ти люди(и) стари(х) свидецтва ѡваживши и зобравши слушне и присто(и)не поме(р)кова(ли) (Острог, 1602 ПИ № 25); Той

же книзѣ имя быти имѣет “Соборник”, то есть зобраные всѣ таємницѣ невѣдомые розных часов (1608-1609 *Виш. Зач.* 204); взалемъ... на себе повїнностъ, абы(м)... Письмъ стѣ(х) зобравши, вамъ..., в даръ ѡфѣрова(л) (Київ, 1636 МІКСВ 317).

4. (що) (*узяти собі, з собою*) забрати: А не по мнѡгихъ днєхъ, зобравши все моло(д)шїй Сынъ, ѡ(т)ишоль в далѣкѣю стѡронѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 17); **Богъ (душу) съ того света зберетъ див. БОГЪ; конецъ зберетъ (кого) див. КОНЕЦЪ;**

(що і без додатка) (*відняти, пограбувати*) забрати (що): они дѣй як имєне звоевали, зобрали, шкоды вѣликии поделали (Кременецъ, 1542 АS IV, 315); Федор Дюгот,... постѣль з воза зобралъ (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 382); Панъ рыкальски(и) и Па(н) милковски(и)... // ...маєтъно(ст) его рѡхомѣю... и зовси(х) праве доста(т)ковъ черезъ ѡвєсь вѣкъ его... збираны(х) зобрали знищчили и зѡбожїли (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 103-103 зв.).

5. (що) (*зняти врожай*) зібрати: в ча(с) жатвы рекоу женъщомъ вытрѣгнѣте прѣвѣе плевелы а сважѣте и(х) в снопы яко пожечи и(х) а пшеницоу зберѣте в жытнїцоу мою (1556-1561 ПЄ 62 зв.); жита и ярины,... маєт волно яко свое властное пожати и в целости зобрати (Вільна, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 128); к(д)ы ю(ж) прїше(л) ча(с) к(д)ы ѡныи плоды мали быти зобраны и(з) ѡного виноградоу, посла(л) ѡно(н) го(с)пода(р) слоу(г) свои(х) до ѡны(х) робо(т)нїков (к. XVI ст. УЄ № 31, 166); якъ зъ пѡль и зъ зѡбжъ дойзрѣлыхъ гды кто зобравши кѡлосы Бгѣ на офѣрѣ принѡситъ, вшелѣкого благословѣнства пѡле достѡпѣетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 292); Свѣто тѣжъ трѣтєє на схѡдѣ рѡкѣ, кды зберєшъ вси зѡбжѣа твои з пѡла (серед. XVII ст. *Хрон.* 100 зв.).

6. (*стягнути у складки*) зібрати: О шкаплѣра(х)... котѡрїє ѡ(т) шиї самѡи спѣстїс-

тые..., вокóло чл̑вка ѡкрива́ютъ и зо всѣ(х) сторон по(д)тагаю(т) абы за препоса́нїе(м) и(х), широко(ст) ѡдѣна до тѣла згрома́жена и зобра́на была (серед. XVII ст. *Кас.* 6).

Див. ще **ЗБИРАТИ, ИЗБИРАТИ², СОБИРАТИ, СОБРАТИ.**

ЗОБРАТИСЕ *див. ЗОБРАТИСЯ.*

ЗОБРАТИСЬ *див. ЗОБРАТИСЯ.*

ЗОБРАТИСЯ, ЗОБРАТИСА, ЗОБРАТИСЕ, ЗОБРАТИСЬ, ЗОБРАТЬСЕ *дієсл. док.*

1. (*згромадитися, зосередитися в одному місці*) зібратися: наехавши на имене княза... так са их много зобравши, кони и иншихъ речей много побрали (Петрків, 1538 *AS* IV, 131); где боуде(т) тѣло, та(м) са збероу(т) и ѡрьлове (1556-1561 *ПС* 298 зв.); а въ другую суботу мало не все мѣсто зобралосе слухати слова божего (II пол. XVI ст. *КА* 72); тые оуслышавши ѡ приходѣ митрополита роуского, зобравшиса съ кр̑(с)ты по ѡбычаю, споткали митрополита пере(д) мѣстомъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 36 зв.); а гды пришолъ до горы, зобралиса до нѣгоу всѣ люде (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 21); Всѣжъса зо все́го свѣта ѡхóтне зберѣте. Чѣдеси предивномъ съ стра́хомъ дивѣте (Львів, 1631 *Волк.* 4); скороса з бли(ж)нѣ(х) мѣ(ст) зобрали скі(л)кадеса(т) и(х) до замостя (серед. XVII ст. *ЛЛ* 175);

(з ким, чим) (*об'єднатися для спільних дій, заходів*) зібратися: па(н) василе(и) болоба(н)... зобра(в)шиса з слугами... своими... мене... само(г)... и на(и)мита моего курила збили (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 23); зобравшисе зо всею ротою своею ко(н)но збро(и)но... наехавши мо(ц)но... на дво(р) и име(н)е... п̑на моего то(л)пыжинъ по(д)данныхъ его м(л̑) тамошни(х)... позбивали поморѣдовали (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 88); па(н) я(н) се(р)хове(ц)ки(и) з слѣга(ми) ...зобра(в)ши(с)... хоте(чи) мне заби(т)... почал и(з) рѣ(ч)ни(ц) стреля(т) (Житомир, 1609

ЦДІАК 11, 1, 5, 26 зв.); вы... зобра(в)ши(с) кѣпою немалою... ѡ(т) сѡпрѣнова и и(н)де(и) пехотою зобра(в)ши(с) Подъданы(х) К̑нжти ... збили (Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); Што коли оуслышали вси цр̑еве за Іорда́но(м), ко́торїи мѣшкали по гора́хъ... зобралися посполѣ абы вѣлчили протівъ Ісѣсѣ и Ізраїлеви (серед. XVII ст. *Хрон.* 165 зв.).

2. (*приготуватися до чогось*) зібратися: отецъ Феодосий... // зобрался... у столицу уехати и ее осести (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/І, 7-8); И то се стало в грѣбѣшовѣ месте гдѣстесе были посполу зобрали служити свою слу(ж)бу в це(р)кви (1600 *ЦНБ* 476 П/1736, 46).

3. (*про рідину*) (*стектися*) зібратися: Аббвѣ(м) и Гдѣ обрѣзанный былъ, и на кр̑(с)тѣ зъ нѡгъ и зъ рѣкъ и зъ бѡкѣ кро́вь вѣлалъ, але въ кѣпѣ и таа са зобра́ла: встало бѡвѣ(м) все́ тѣло и зпѡлное (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 201); неха(и) са зберѣ(т) воды до єдно́го мѣсца, неха(и) боуде(т) соу́ша (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); колиса оуже вода на ѡдно мѣсцѣ зобра́ла, а земля се тогды розстѣпѣвши пѣздѣхи то естъ горы и ѡстрова... починѣла (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.); Третье́го дна ре́клъ бг̑ъ: неха́й са зберѣтъ воды... на ѡдно мѣсцѣ. А неха́йса оука́же сѣша (Там же).

4. (на чому) Вміститися, поміститися: А мает Єго Милость тѡю сто лаштов жита и шестдесать лаштов попелѣ поставити на берегѣ реки Бѣга,... ѣ в ыимени Их Милости пановъ Крѣпских и с комагами... и зо всеми иными потребами кѣ проваженю тых комагъ прислѣхаючимъ, на которыебы тоє жито все, сто лаштов и тот попелъ, шестдесать лаштов могло са зобрати (Вільна, 1555 *AS* VII, 9).

5. (на що) Спромогтися: Зобра́лесьса ѡ(т)-че ипѣтїй ажъ дѣвъ, на та́къ потоужный доводъ яко пао́укъ на сѣти (Острог, 1598 *Отп. КО* 29); в.м. самъ того дознаваетъ, зъ якою трудностью то в.м. приходитъ: хотясь на

всемъ паномъ великимъ, а предъся, якобы потреба, не можешъ ся на то зобратъ (Вильна, 1599 *Ант.* 605);

(до чого) (збагнути що-небудь) добратися: люде... ѿ(т) рала, прѣстыѣ, и нежковѣ, што ѿ Бж(ст)венныхъ... таємницахъ роздѣлѣти могѣтъ? Завжди сохѣ пилнѣючѣй,... до понѣта нб(с)ныхъ таємницъ зобратиса мѣжеть? (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 678).

Див. ще ЗБИРАТИСЯ.

ЗОБРАТИСА *див. ЗОБРАТИСЯ.*

ЗОБРАТЬСЕ *див. ЗОБРАТИСЯ.*

ЗОБЪ *ч. 1.* Їжа, корм: esca, снѣдъ, пища, брашно, зо(б) (1642 *ЛС* 183).

2. Воло: ligustrum,... зобъ птицъ (1642 *ЛС* 255); viscus, зобъ (Там же, 415).

ЗОВЕМЫЙ, ЗОВОМЫЙ *дієприкм. 1.* (який зветься) званий, називаний, іменований: взяли... Евангеліє, сребромъ оправное зъ шмалцомъ, велми коштовное, на перкгамене писаное, зовомое Катерининское (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 208); дхѣ бо неч(с)тїи по(д)-небеснїи вездѣ во естествѣ зовѣмыхъ хр(с)тїа(н) гнѣздагьса (до 1596 *Виш. Кн.* 263); Іаковъ родилъ Іосифа, мѣжа Марїина, зъ котороѣ народилъ са Іисъ, зовѣмый Хс (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 837).

2. *У знач. прикм.* Званий: Признаваю тѣ тое, езовито, яко и римского костела зовомая вѣра состоит, але показал есмь, иж пофальшованная (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 186).

ЗОВОМЫЙ *див. ЗОВЕМЫЙ.*

ЗОВСИМЪ *див. ЗОВСѢМЪ.*

ЗОВСѢМЪ, ЗОВСѢМ, ЗОВСИМЪ, ЗОВСИМ, ЗОВЪСИМЪ *присл. 1.* (цїлком, повнїстю) зовсім: вежа... таж зовѣсимъ справлена естъ (1552 *ОЛЗ* 167 зв.); Я бѣмъ тѣжъ ѿ Астролѣтра(х) Крѣлехъ промѣви(л), Нѣщомьса ачкѣлве(к) зовѣмъ и не готѣви(л) (Львів, 1616 *Бер. В.* 77); И кгда прѣве зовѣ(м) добѣдова(л) и приовѣдѣви(л) дѣмъ

Бжїй,... тогды: ...слава Гїа напѣлнїла дѣмъ (Київ, бл. 1619 *О обр.* 5); пыгаючи его, где добро панское... и в той же его пекарни зовсим спалили (Володимир, 1649 *Арх ЮЗР* 3/ІV, 262); взяли... У Миска Шевца: шкапу зо вси(м) половую, другую гнедую (Житомир, 1650 *ДМВН* 194).

2. (остаточно, до кінця; назавжди) зовсім: пан Марко... писал до него листъ, абы ми жадной переказы не чинил до того часу, поколся я с того имени зовѣм выпроважѣ (1561 *Арх ЮЗР* 8/VI, 104); там штось (забрано)... (кгдаж он былъ опатрным, ничего на Волюню не держалъ, але у глухом Полѣсю,... учинивши собѣ сѣдалище, там ся зовѣмъ упровадилъ, все сокровище там маючи) (Львів, 1605-1606 *Перест.* 31); Бо та(к) са наоучишъ... гды са не бѣде(ш) встыда(л) нѣчѣго покривати прѣ(д) старши(м) твои(м), але са зовѣ(м) яснѣ ѿ(т)вѣришъ (серед XVII ст. *Кас.* 57 зв.).

ЗОВСЮДУ *присл.* Звідусіль, звідусюди: Розмайтии назвиска дхѣ стого... з визнана соборѣ никеиского зовсюдоу сѣбравши на то(м) мѣсцѣ вказѣ(т) бгѣсло(в) (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 46).

Див. ще ЗОВСЮДЪ, ЗОВЪСЮЛЬ.

ЗОВСЮДЪ *присл.* Те саме, що **зовсюду**: позване...//...важылисе и смелы... на... речи... державы поводовое..., стрѣлбу зовсюдѣ огнистую выпустившы,... на нее ударыти (Варшава, 1641 *ЧИОНЛ* XIV-3, 157-158).

Див. ще ЗОВЪСЮЛЬ.

ЗОВЪСИМЪ *див. ЗОВСѢМЪ.*

ЗОВЪСЮЛЬ *присл.* Звідусіль, звідусюди: а отчызѣну милую ажъ по самую Высьлу зовѣсюль нелютосѣтїве пусѣтошили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/ІV, 394).

Див. ще ЗОВСЮДУ, ЗОВСЮДЪ.

ЗОГНАНѢ, ЗОГНАНЬЕ *с. 1.* Вигнання, виселення: Такаа то правда на Фотїа отъ отступниковъ... якобы соборуючи напротивъ Фотїа отцеве... животодателною Хрис-

та... кровію, на зогнане его зъ столицы под- писовалися! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 737).

2. (усунення від влади) скинення: есть речъ на вѣдоку, же Фотій не былъ причиною зогнанья зъ Престола Игнатія, але Барды грѣхъ, // якъ ся вишше поменило (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 743-744).

Пор. **ЗОГНАТИ**.

ЗОГНАНЬЄ див. **ЗОГНАНЄ**.

ЗОГНАТИ, ЗОГЪНАТИ дієсл. док.

1. (кого) (примусити покинути певне місце) зогнати, зігнати, прогнати: Кгды зженеть хто злодеа ѿтъ коне(и) зго(н)щи(з)ны ѿ(т)кона // по ві гршъ (1552 *ОВін. З.* 133 зв.-134); пан Янъ Томилович Ворона, наехавши мощно... на... кгрунтъ церквей Божих Реванецкий,... властный плуг мой Троецкого с поля... церковного вечистого кгвалтовне зогнал (Луцьк, 1574 *АрхЮЗР* 8/VI, 391); которые то бояре... // ...зогнавши стадо... с пол плодных, нагнали ихъ... в збожа озимы и ярины (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 1/VI, 350); з (из) **очю зогнати** див. **ОКО**; изъ сего свѣта зогнати див. **СВѢТЪ**.

2. (кого) (усунути від влади) скинути: а весоло(м) вѣста(л) на ѿца своѣго дв(д)а, хотячи его зъ цр(с)тва зогнати (XVI ст. *УЄ* № 29519, 230); Подкова, воевода Волошский,... низовыхъ козаковъ набравши, Петрыла воеводу Волошского зогналъ, а самъ на воеводствѣ осѣлъ (поч. XVII ст. *КЛ* 76); Але речъ ся маеть, же якъ Игнатія Барда кесаръ несправедливе съ престола зогналъ,... такъ потомъ и Фотія... царъ зогналъ зъ престола (Київ, 1624 *Коп. Пал.* 614).

3. (кого) (примусити зібратися в одному місці) зогнати, зігнати: отецъ владыка,... // маючи тежъ при собе съ плугами подданныхъ своихъ... на то зогънанныхъ,... кгрунтъ нашъ ...пооралъ, и волоки наши попсовалъ (Луцьк, 1594 *АрхЮЗР* 1/I, 434-435);

(що) (про художу) (підганяючи, привести кудись) зогнати, зігнати: быдла розной шерс-

ти волов трынадцат, а коров семнадцат, всего быдла у личбе было поголовья пятьдесят и шестеро,... зогнавши в одно мѣсце, самъ панъ Лишька... одпровадилъ под Киевъ до перевозу (Житомир, 1630 *АрхЮЗР* 1/VI, 616).

ЗОГНЕНЬ дієприкм. Зігнутий: Съгбѣнь: Скорчѣнъ, кривъ, зогне(н) (1627 *ЛБ* 126).

ЗОГРИТИ див. **ЗОГРѢТИ**.

ЗОГРІТІ див. **ЗОГРѢТИ**.

ЗОГРѢВАНЬЄ с. Зогрівання, зігрівання: Такъ и тѣи которѣи южъ цр(с)тво нб(с)ное порвали, и нб(с)ного покормѣ, живѣчи въ дхѣ скоштовали, часѣ змѣртвыхъ вѣстанъа за ѿдѣнѣ и зогрѣванѣ всѣхъ члѣнковъ своихъ бѣдѣтъ мѣти (Вільна, 1627 *Дух. б.* 296).

Пор. **ЗОГРѢВАТИ**.

ЗОГРѢВАТИ дієсл. недок., перен. (чим) (морально підтримувати) зогрівати, гріти: коли хѣтетъ бываеть радостю, и покѣемъ зогрѣваючи и борѣнати (Вільна, 1627 *Дух. б.* 35); скоштовавши Бѣга и Дѣха стѣго оучастикомъ zostавши: то чинить, жебы зогрѣва(л), и до взрѣстѣ приводилъ // даннѣю ласкѣ, котораа бы въ покѣрѣ любви и тихости его ѿпочивала (Там же, 201-202).

Див. ще **ЗОГРѢТИ**.

ЗОГРѢТИ, ЗОГРИТИ, ЗОГРІТІ дієсл. док. **1.** (гріючи що-небудь, зробити теплим, гарячим) зогріти, нагріти: не ѣ(ст) воды исно(ст), которая если зогрѣе(ш) зѣмно(ст) оутрачаеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 215); зогріті calefacio (I пол. XVII ст. *Сем.* 41); зогрити excalefacio (Там же, 80).

2. (кого чим) (викликати відчуття тепла) зогріти, зігріти: на фѣудамѣнтѣ (!) цнѣты добре оумѣе(т)но(ст) засади(т)са, бо кды кобѣрце(м) албо коцо(м) оумрѣлого приѿдѣешъ... бынамнѣи не зогрѣешъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212); Образно: его слабѣсть любви есть остѣлость, ты прѣто зогрѣи его озѣблѣсть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 806).

Див. ще **ЗОГРѢВАТИ**.

ЗОГЪНАТИ див. **ЗОГНАТИ**.

ЗОДІАКЪ ч. (гр. ζωδιαχός) Зодіакъ: Зодіакъ є(ст) ѡкроугъ, або кóло на нѣѣ, на кóторыхъ сѣтъ, двана́деса(т) зна́мень в́кроу(г), єдно пó дрѣгомъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 43 зв.); Астролюгъ бѣгъ сл́чний, в́ Зодіа́цѣ зна́єтъ И презъ то, в́ рѣчахъ при́шлыхъ скѣтокъ ѡсвѣдча́єтъ (Київ, 1632 *Євх.* 297); Во́тѣйте, бы мѣлѣ ф́аворъ Зодіа́кѣ, В бѣгѣ до́рбчномъ бы с́а тѣшилъ зъ зна́кѣ (Львів, 1642 *Бут.* 8).

Див. ще **ЗОДІЄ**.

ЗОДІЄ с. Те саме, що **Зодіакъ**: Близнець: Близна(к)... Метаф: дводѣше(н) кѣпно и двоє́дме(н), зодіе..., Ма́ієво, плане́(та) нѣ(с)на(а) (1627 *ЛБ* 10).

Див. ще **ЗОДІАКЪ**.

ЗОДМИТИСЯ дієсл. док. (розширити свій обсяг, піднятися) зді́нятися: что(ж) за сила твоя бѣде(т), ѡбогіи члѣв́че, ижъ дрижа́нїє се(р)дца настѣпѣ(т), пе(р)си зодму(т)ся, пѣл́си ѡстанѣтъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 267).

ЗОДНОЧЕНЬЄ див. **ЗЪЄДНОЧЕНЄ**.

ЗОДНОЧИТИСЯ дієсл. док. З'єднатися, об'єднатися: подданные короля... греческое веры зодночи(т)се хочуть с католиками, и до головы и пастыра церкви всего вернутисе (Вільна, 1597 *РИБ* XIX 196).

Див. ще **ЗЪЄДНОЧИТИСЯ**.

ЗОДРАНЕ с. (позбавлення покриття, оголення) здирання: тотъ отецъ владыка, взявши передъ себе умыслъ, неведати який... антими́сь неподвижный... взялъ и зодралъ... Я́кожъ, для огледаня того кгвалтовного настѣя на тую церковъ... и зодране и зопсоване олтаря... речоный служебникъ... //...просиль, абы судъ нинешний самъ зѣехалъ и того всего огледалъ (Володимир, 1596 *Арх ЮЗР* 1/I, 506-507).

Пор. **ЗОДРАТИ**.

ЗОДРАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм.
1. Порваний, подертый: при котормъ збитю,

шкодь менилъ тотъ священъникъ: сукню зодраную, книжку потребную (Луцьк, 1590 *Арх ЮЗР* 1/I, 275).

2. Здертий, відірваний: а ѡ(т) м(с)та видно было на кро(в)ле дра́ници зодраны (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96);

здертий, обдертий: Я́ко жъ и я возный видиломъ того пана Петра Куколского, барзо хоро́го, // голову потолчоную, спухлую,... на носе рана кривавая, скура зодраная, на губе такъ же рана кривавая (Луцьк, 1607 *АрхЮЗР* 6/I, 346-347).

ЗОДРАТИ дієсл. док. 1. (що на чому) (зірвати, зняти) зідрати, здерти (що з чого): отецъ владыка... на ономъ [олта́ре] антими́сь неподвижный... взялъ и зодралъ, и оный въ ни во што обернулъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 506).

2. (що) (розірвати на шматки) роздерти, подерти: прото и то(т) ме́(м)ранъ панове ла(с)чове... пови́(н)ни будѣ(т) ѡказа(в)ши пано́(м) прия́теле́(м) мои́(м), его зо(д)рати и скасовати (Пашева, 1592 *ЛНБ* 5, II 4047, 86).

3. (з кого) (взяти за що-небудь дуже високу плату) зідрати, здерти: а я тежъ... где могу, убогая невеста, кривавымъ потом моим выслужити, то онъ з мене зодравши пропѣтъ (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 8/III, 578).

4. *Перен.* (з кого що) Позбавити (кого чого): То ли и х(с)а дѣрны(м)... наречете, которы(и) видѣвши Ар́хиере́е и пасты́рѣ бе́(з)-плодные мѣста це́(р)ковные в широки(х) реверенда(х) позасѣдалые, обѣдо(в) и ве́(ч)-рей... пи́(л)нѣючие,... зъ ѡны(х) дѣ́(х)ове́(н)ство дѣ́(х)овное це́(р)кѣ́(в)ного строє́нїя и ра́ду зо́дра(в)ши, на про(с)ты(х) сѣ́(т)отката́ле(и) ры́болѣ́во(в) вложи́(л) (1598 *Виш. Кн.* 289).

Див. ще **ЗДИРАТИ**.

ЗОДРАТИСА дієсл. док. (зійти) здертися.
♦ зодраласа машкара див. **МАШКАРА**; зодралоса одѣ́нне овче́е див. **ОДѢНЄ**.

ЗОДХНУТИ дієсл. док. Зітхнути: зо(д)хнѣла та́жко Є́лиса́веѡъ и рекла. горо, гѣро,

прійми ма(т)кѣ з дѣтиною, бо южь далей не могла с ни(м) оутѣкати (XVI ст. УЄ 29519, 162); кгда вже пана на сани вложили, то пакъ панъ, уже лежечи на санияхъ, зодхнулъ (Володимир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 482); азѣжъ не до таково́го верноу́вши са, о́умыслѣ, зо(д)хноу́вши в' дѣши, и рече́шь са́мъ в собѣ (Острог, 1607 *Лѣк.* 122); Мѣтаръ здалека сто́а́чи, и та(к) гдѣю е́го мо́вѣ слѣ́шачи: жалоснѣ зотхнѣлъ до Гда́ Бга́ (поч. XVII ст. *Пчела* 17 зв.).

Див. ще ЗДЫХАТИ².

ЗОЖАТИ *див. ЗЖАТИ.*

ЗОЖЕЧИ *див. ЗЖЕЧИ.*

ЗОЗВАНЄ *с.* Скликання: в' грѣцкомъ языкѣ... црковъ... называ́ет'са, събо́ръ, ѿ(т) зобрана, згромаджѣ(н)є, ѿ(т) зозвана в' кѣпѣ на грома́дѣ (1627 *ЛБ* 155).

Пор. ЗОЗВАТИ.

ЗОЗВАТИ *дієсл. док. (кого)* Скликати, зібрати: Воини пакъ оувели его вноутрь двора который называет'са преторъ [дом радецкий, або ратоушь] и зозвали весь соборъ (1556-1561 *ЛЄ* 192 зв.); То(т) цѣса(р) хота́чи тѣю е́ресъ зновѣти и по всѣ(м) па́нствѣ свое(м) ро(с)сѣ́ати, зозвал' // всѣ(х) Еп(с)ко́по(в) (XVI ст. УЄ № 29519 292 зв.-293); Але и(ж) еди́ноу дра(х)мѣ знаше(д)ши не́вѣста соу́сѣдо(в) зо(з)ва́ла (Острог, 1607 *Лѣк.* 12); вдова юди́фъ... люде́й мно́жество зозва́вши та(к) до нихъ мо́вила: що́ то па́на покоуша́ете або гнѣ́ваете? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 158 зв.).

Див. ще ИЗЪЗВАТИ.

ЗОЗВАТИСА, ЗОЗЪВАТИСЯ *дієсл. док.* Зібратися: што ижъ ѣчини(л) и на то свое привилиа и писма по(с)лалъ розказѣючи абыхмо са на сено(д) зозва́вши исповѣдание вѣры свѣ́тоє ѣчинили (Берестя, 1596 *ЦДІАЛ* 131, 1, 627); Што ижъ учинилъ, и на то свои привилея и писма послалъ, розказуючи, абы ся на соборъ зозъва́въши, визна́нне вѣры свѣ́тоє учинили (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 224).

ЗОЗДРѢТИ *дієсл. док. (стати спілим)* визріти: а коли зоз(д)рѣ́еть пло́дь бор'зо пошле(т) серпѣ́ бо е́сть посѣ́пла жа(т)ва (1556-1561 *ЛЄ* 141 зв.).

ЗОЗНАВАН'Є *с. (повідомлення якихось даних, свідчення про кого-, що-небудь)* зізнання: навет и зознаван'я, которые в кгрѣдох перед книгами,... през сведки добре ведомые суть учиненные, выпису не хотел до суду при́няти (Володимир, 1619 *АрхЮЗР* 8/III, 560); зачин его кнежа́цкая ми́лость так своих, яко и моих сведковъ зознаван'я слухал (Там же).

Див. ще ЗЕЗНАНЄ, ЗОЗНАНЄ.

Пор. ЗОЗНАВАТИ.

ЗОЗНАВАТИ *дієсл. недок. 1.* (чим і без додатка) (*визнавати достовірність, істинність*) підтверджувати: Я ѿстафе(и) со(л)-та(н) су(л)ми(ц)кы(й) и га(н)ка со(л)тановаа су(л)ми(ц)каа зо(з)наваемо ты(м) нши(м) листо(м)... и(ж) єсмо продали землю свою (Дубно, 1571 *ЛОИИ* 238, 2, 69/5, 1); я степа(н) кунашеви(ч)... и(з) ма(л)же(н)кою... чини(м) явно и зо(з)навае(м)... иж позычили єсмо посполи... у пна́ бгдана покотила... пя(т)деся(т) ку(п) гроше(и) (П'ятигорщин, 1573 *ЛНБ* 103, 459/III с, 114); па(н) кози(н)-ски(и) ємѣ тыхъ пнѣ́зе(и)... позычи(л) квиты жида... и(ц)ка... которыми зо(з)навае(т) же вз(л) на попе(л) тисе́чѣ таля́ре(и) а попелѣ не выда(л) (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 132); Я Яни(и) Афѣ(н)ди́кови(ч) мешчани(н) лво(в)-ски(и) зознаваю са(м) на себе и на пото(м)-ки моѣ... и(ж)... беру до ру(к) мои(х) то(т) пе(р)сте(н) ѿ(т) бра(т)ства (Львів, 1590 *ЛСБ* 128).

2. (що і без додатка) Свідчити, засвідчувати: вра(д)никъ тамошньи(и) мѣ(р)за то все зознавалъ (Житомир, 1552 *ОЖЗ* 122 зв.); Тое жъ и подданные Вышковские зознавали: ижъ видели кгда тотъ небожчикъ..., кривавый ехалъ вже передъ вечоромъ (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 6/I, 256); я... є́нера(л) во(з)ны(и)

зе(м)ли кие(в)ское зо(з)наваю... и(ж)...
видело(м) ме(ст)цо где то(г) Сѡ(п)рѣна имано
(Житомир, 1609 *ЦДІАК* II, 1, 5, 26 зв.); Штом
слышал од того попа... зознаваю, такъ яком
и перед паном владыкою зознавал (Володи-
мир, 1619 *Арх ЮЗР* 8/III, 554);

(о кім) сповіщати, повідомляти (про кого):
та́мъ пѣрвѣй ѡ(т) б̑га, а тѣтъ ѡ(т) ѡ̑ца, и я́ко
ѡ собѣ зо(з)нава́лъ, и́же мѣ ѡ(т) ѡ̑ца зышо́лъ,
та́къ и дх̑ свѣто́мъ, и(ж) ѡ(т) ѡ̑ца похóдитъ
(Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 43).

3. (що) Признавати, призначати: Я... зе-
знава(м)... и(ж) є(м) вз(л) о(д) оле(х)на...
п̑гназѣ... ко(т)рую ча(ст) свою єму зознаваю
и єму привла(ш)чую даро(м) вѣ(ч)ны(м) (Од-
рехова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 3).

Див. ще **ЗЕЗНАВАТИ, ЗЕЗНАТИ, ЗО-
ЗНАТИ.**

**ЗОЗНАНЄ, ЗОЗНАНЬЄ, ЗОЗНАНЬЄ,
ЗОЗНАНЯ** с. Зізнання, свідчення: И мы
водле зознана его... знашли: Иж,... маєт
Гринко Оранский... тѣю дванадцат коп
грошей... ѡтдати (Берестя, 1512 *АС* III, 99);
Горо(д)ни такъ же голые... на то зо(з)нанье
п̑на цатино а п̑на Кваша березе(ц)кого
(1552 *ОКр.З.* 147); которогожъ я зознанье
возного до книгъ кгородскихъ Луцкихъ
записати казалъ (Луцьк, 1584 *АрхЮЗР* 3/I,
14); ста(в)ши ѡбли(ч)не пре(д) нами ѡрядѡ(м)
вы(ш)помяненымъ романъ... весполо(к) и(з)
жонюю (!) своею тацею ѡчинили зознания
и(ж) придали (!) имѣня свое (Львів, 1598
Юр. 18 зв.); На што..., пререченые особы...,
просили, абы то ихъ очевидное зознанье до
книгъ принято и вписано было (Київ, 1622
АЮЗР II, 74); Што устнымъ своимъ зозна-
немъ ствердивши, просилъ, абы тая реля-
ция,... была принята и до книгъ записана
(Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 6/I, 565).

Див. ще **ЗЕЗНАНЄ, ЗОЗНАВАНЬЄ.**

Пор. **ЗОЗНАТИ.**

ЗОЗНАНЬЄ *див. ЗОЗНАНЄ.*

ЗОЗНАНЬЄ *див. ЗОЗНАНЄ.*

ЗОЗНАНЯ *див. ЗОЗНАНЄ.*

ЗОЗНАТИ *дієсл. док.* (що) Засвідчити;
зізнатися (у чому): Стало са есть... пре(д)
приса(ж)ники ставши ива(н) глоде(н)скы(и)
доброво(л)не зозна(л) то иже о(н) прода(л)
ролю свою... сынови бры(н)циномоу (Одре-
хова, 1549 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); зозна(л) ты(ж)
ѡ(т)ць леѡ(н)ти(и) пере(д) всѣми п̑гнази(и)
цр̑ковны(х) ѡсмыдеса(т) золоты(х)... тамже
были (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2 зв.);
ива(н) Волоото(в)ски(и)... зо(з)на(л) тыми сло-
вы и(ж)... ѡ(т)не(с)лъ єсми по(з)во(в) два...
до места Паволочи (Житомир, 1609 *ЦДІАК*
11, 1, 5, 39); Микола Закревскій, возный зем-
скій, енераль воеводства Волынского, для за-
писаня до книгъ... явне, ясне и добровольне
зозналъ и на письме реляцию свою подалъ
(Володимир, 1622 *Ив.* 291); а на доводъ того
тотъ же помянєнный протестѡючи... оф̑цѣи
министерїя листѡ зозналъ ижъ ѡнъ... ви-
дель помєненнихъ мещанъ... битихъ и змор-
дованнихъ (Київ, 1646 *ЛНБ* 103, 22/I d, 2011,
1 зв.); тот же возный зозналъ, ижъ онъ, з
приданя уряду..., тѣло небожъчика... ви-
диль и урядовъне огледалъ (Володимир, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 70).

Див. ще **ЗЕЗНАВАТИ, ЗЕЗНАТИ.**

ЗОЗУЛКА ж. Зозулька. Особова вл. н.,
ч.: Кѡ(з)ма Зозѡ(л)ка (1649 *РЗВ* 143 зв.); Гри-
нецъ зозу(л)ка (Там же, 164); Микита зо-
зу(л)ка (Там же, 394).

ЗОЗУЛЯ, ЗАЗУЛЯ, ЗЕЗУЛЯ, ЗЕЗЮЛЯ
ж. Зозуля, *діал.* зазуля, зезуля. Особова вл.
н., ч.: пилипъ зєздля (1649 *РЗВ* 26); Семє(н)
зєзюля (Там же, 26 зв.); Стефанъ заздля (Там
же, 36); ва(с)ко зоздля (Там же, 320 зв.).

ЗОЗЪВАТИСЯ *див. ЗОЗВАТИСА.*

ЗОИСТЬЄ *див. ЗОЙСТЄ.*

**ЗОЙСТЄ, ЗОИСТЬЄ, ЗОСТЄ, ЗОШЪ-
ТЬЄ** с. Смерть, кончина: ѡмоцованы(и)... //
...ѡпоминалъ ся впере(д) жебы сторона

поводовая... позъву своего вывела, в то(м) звлаща пѣ(н)кте где себе... бли(з)ко(ст) кре(в)ную по зо(ст)ю небожъчика князя боре(м)ского приписю(т) (Кременець, 1611 *ЛНБ* 5, III 4053, 25 зв.-26); **зойсте (зоистъе) с того света (свита), з того свѣта зошъ-тъе** – смерть: козаки и татарове, по зойстю с того света... короля полского Владислава четвертого, на Речъ посполитую кгвалтовне наступили (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 304); его м(л)..., доведавъшисѣ ѿ зо(и)стью с того свита... пана Алекса(н)дра Прусовъского,... тыѣ пинезы в моцъ неслушного цла забралъ (Володимир, 1632 *ТУ* 297); Еи Мил... ва-жиласе... панъну Катерину Потеевну... // в станъ мальженъскій отдати... в милченъе противко себе о маетьности лежачие и рухомые... по небожъчику отцу ее... при ней Паней Маршалъковой безъ жадного ихъ през невожъчика за прудъкимъ з того свѣта зошътъемъ объварованъя позосталыхъ, при-водечи (Володимир, 1615 *ИКА*, дод. 111-112); **зосте зъ сего света** – те саме, що **зойсте с того света**: Ознаймуемъ упреимости вашей, ижесмо... за упреимые противко намъ... Послуги, владыство Володимерское... кашталаюнови Берестейскому, по зостю зъ сего света... Мелентия Хрыбтовича... дали (Варшава, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 359).

Див. ще ЗЕСТЕ.

Пор. ЗОЙТИ.

ЗОЙТИ, ЗЪЙТИ *дієсл. док.* 1. Вийти, прийти: а коли о(у)вошли зошли на кганокъ где мешкали петръ и яко(в) иѿа(н) (II пол. XVI ст. *КА* 3).

2. (*увійти куди-небудь*) зайти: Спокойне вшѣлъ ёсь замврѣю оубѣице пана своего, и поднёслъ Іде тварь свою кѣ окнѣ и рѣклъ // хто то ёсть, зойди сюда (серед. XVII ст. *Хрон.* 329 зв.- 330).

3. (*покинути що-небудь*) піти: по(д)ста-роста чыгири(н)ски(и) не маючи жа(д)ное по-

травы... з ѿходѣ нашего вла(с)ного зошѣлъ (Черкаси, 1604 *ЦДІАК* 221, 1, 47);

перен. (без чого) (*запобігти чому-небудь, уникнути чого-небудь*) ухилитися (від чого): ажесѣ ча(с) крати(лъ) и но(ч) наступала абы бе(з) кари злочи(н)ца не зошѣлъ хотѣли го в куну... всадити (Львів, 1634 *ЛСБ* 1043, 40 зв.).

4. Укрити, покрити (що): вы(и)де(т) абы зводи(л) народы... абы и(х) збира(л) на ва(л)ку которы(х) є(ст) ли(ч)ба я(к) песо(к) мо(р)ски(и) и зошли на широко(ст) землѣ (XVI ст. *КАЗ* 655).

5. (*спуститися з небес*) зійти: Духъ Свя-тый явне на нихъ якобы во языкахъ огни-тыхъ зшѣлъ и наполнилъ ихъ вшелякого дару (Єгипет, 1602 *Мальш.*, дод. 55); Самъ Гдѣ вѣ росказа(н)ю и вѣ гѣлосѣ Архаггло-во(м), и вѣ трѣбѣ Бжѣй зѣйде(т) зъ нѣба (Київ, 1637 *УС Кал.* 304).

6. (з чим) Зійтисѣ, з'єднатисѣ: зѣ(м)ля и граница кнегини(н)ская зъ зѣ(м)лею грани-цою свищо(в)скою и(з) землею границою бѣкое(м)скою ѣ дороги рѣ(д)лѣ(в)ское ѣ то(г) копца зошла (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 18 зв.).

♦ **въ летехъ зойти див. ЛѢТО; зойти кровю див. КРОВЬ; с того света (свѣта) зойти, зъ сего света зѣйти, з свита зѣйти, зойти с того света (свѣта), зъ того света смертъю зѣйти див. СВѢТЬ.**

Див. ще ЗЕЙТИ, ЗЫЙТИ, ИЗОЙТИ, ИЗЫЙТИ.

ЗОЙТИСѣ *див. ЗОЙТИСѣ.*

ЗОЙТИСѣ, ЗОЙТИСѣ, ЗОЙТИСѣ, ЗІ-ЙТИСѣ, ЗУИТИСѣ, ЗЪИТИСѣ *дієсл. док.*

1. (*прийти з різних місць в одне, зібратися*) зійтисѣ: оуслышавъши фарисее иже зам'к-ноу(л) оуста са(д)доукеѣ(м) зошѣлиса в'к(оу)-поу (1556-1561 *ПС* 96); Послове... кгда те-ды тотъ днѣ пришѣлъ, зше(д)шисѣ на єдно мѣстце, кѣторѣе єсмы за прострѣнностью до того, вѣ бѣрестю найспокойнѣйшее бѣчили (1598-1599 *Апокр.* 11 зв.); тая се(с)сия мае(т)

быти в мана(с)тири... на про(з)бу... игѣмена, котри(и)..., обещаючи намъ причинѣ того оповѣсти гди тамъ... братия ся зѣ(и)дѣ(т) (Львів, 1634 ЛСБ 1043, 40); за котѣрыхъ волею и поводомъ, зъшѣдшиса всѣ Правослѣвіа ѣчители... явно всюды Правослѣвіа оповѣдали (Київ, 1637 УЄ Кал. 77); отецъ Гекторый з меноваными подданымъ прѣехавъши, поддаными тамошнымъ до громады зытиса казавъши, онымъ, абы... отъцу архимандрите... послушенство отдавали (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 344);

(з ким) зустрітиса: оная дѣвка, на свитаню, стамътоль до Володимера пришла и въ Володимери, зъ Закревскимъ зшедшисе, кгвалтъ свой ему оповедала (Володимир, 1594 АрхЮЗР 1/I, 420).

2. Зйитиса, з'єднатиса: обѣ вершини зойшедшиса повинни битъ тож съ поселеніемъ людей и сѣнокосами по оба боки, с пахатним и степним полем (Чигирин, 1615 ЧИОНЛ VIII-3, 16);

(з ким) злитиса: Єсли бовѣмъ зъ потребы зойдегъса Снѣвскаа персѣна зъ Оцѣвскою кѣ выпѣщѣню Дѣа, якъ тоє не полічигъса за немѣжность Оцѣви, якобы не здѣла(л) выпѣщати Дѣа бѣ(з) помочи Снѣ(в)скои (Київ, 1619 Гр. Сл. 290).

3. (до чого) (бути придатним) підійти (для чого): Теперъ зъ початку дерево будованя старого замку, которое ся зйидеть до того мѣстца святого, дарую (Вишнівець, 1619 АЮЗР II, 71);

придатиса, пригодитиса: А што о быдло рачилисте писати... до насъ, и то не подобно, бо штобысмо до сего часу тутъ живучи... мусилисмо продавши стравоватиса и одегнутиса, а другое на далшій часъ зойдется, бо болшую часть овечекъ и быдла Татаре побрали (Путивль, 1638 АЮЗР III, 11).

4. (з чим) (вступити в бій) зйитиса: Такъ, яко се бують воды о скалы Такъ се князя Лыки войско съ татарскимъ зошло, не ве-

ликоюю але мощю его прошло (поч. XVII ст. КЛ 92).

Див. ще **ЗЕЙТИСЯ**.

ЗОЙТИСА див. **ЗОЙТИСЯ**.

ЗОКРВАВИТИ див. **СКРИВАВИТИ**.

ЗОКРИВАВЕНЄ див. **СКРИВАВЕНЄ**.

ЗОКРЬИВАВИТИ див. **СКРИВАВИТИ**.

ЗОЛВИЦА ж. (цсл. зъльва) зовиця: Niskim żyty. Rozmowity, Ni siestryce, Ni zolwice – Z kozakom, z hulakom (1625 П. про Кул. 25).

Див. ще **ЗОЛОВЪКА**.

ЗОЛГАТИ дієсл. док. (кому) (сказати неправду) збрехати: Непріателѣ его золгали ємѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 271).

ЗОЛЕНКО ч. Зілля: Тѣжъ и нѣ(з)дрѣ почѣють сво(ю) оудѣлнѣю мѣкѣ; котѣрыи рѣди были наслаж(д)атиса вѣа(ч)ныхъ зѣпахѣвъ; золѣнкѣвъ; опигинартѣвъ и спижма (Чернігів, 1646 Перло 156 зв.).

Див. ще **ЗОЛКО**.

ЗОЛЖИТИ див. **ЗЕЛЖИТИ**.

ЗОЛКО с. (стп. ziółko) зілля: А кнѣжна, кѣсти перемѣла золками пахнѣчими переклѣла (1509-1633 Остр. л. 131 зв.).

Див. ще **ЗОЛЕНКО**.

ЗОЛЛАТИ дієсл. док. (на кого) Полити, зілляти: Самарѣнинъ же нѣакѣйсь ишо(л), и оувидѣвши прѣшо(л) на(д) него..., завинѣ(л) рѣны его и зо(л)ла(л) на него мѣсло и вино (XVI ст. УЄ № 29519, 131 зв.).

ЗОЛОВЪКА ж. Зовиця. Особова вл. н., ч.: Иванъ золѣвка (1649 РЗВ 39).

Див. ще **ЗОЛВИЦА**.

ЗОЛОТАРЕЦЪ ч. Золотар. Особова вл. н.: Дмитро золотарѣ(ц) (1649 РЗВ 106 зв.).

ЗОЛОТАРСКИЙ, ЗОЛОТАРЬСКИЙ прикм. (який належить золотареві) золотарський: Связкове бедрѣ твоихъ якоже то запонки, котѣрыи жѣ то соутъ скованы руками золотарьскими (поч. XVI ст. Песн. п. 55); **золотарская работа** див. **РОБОТА**.

ЗОЛОТАРЬ, ЗОЛОТАРЬ ч. 1. Золотар, ювелір: ка(к) и(х) права ма(д)иборьское не-сеть кра(в)ци ку(ш)нери швеци постригани золотари (Київ, 1518 або 1533 *Арх. Р.* фото-коп. № 29); А в томъ земање... ѿрадили по-датиса зъ замькомъ царѣ и посылали с тымъ до него золотара (1552 *ОБЗ* 143); Го-ло(в)щина ремесныхъ люде(и): Золотарѣ, ѿ(р)ганисте, пѣшкарѣ (1566 *ВЛС* 94 зв.); Зла́-тарь: Золотнікъ, золота(р) (1627 *ЛБ* 43); Зо-лотаръ aurifex (Уж. 1645, 40).

2. Особова вл. н.: Люди пробошцовы стаєть золота(р)... дмитрь сага(и)дачъник(к) (1552 *ОЛЗ* 182 зв.); А з дрѣгое такъже оулицы, котораа ведеть от Рынкѣ кѣ Днѣпрови мимо Дворъ Крыштофа Золотара и Петра Нечаа (Київ, 1615 *ПВКРДА* II-1, 11); Наза(р) Золо-та(р) (1649 *РЗВ* 366).

ЗОЛОТАРЬ див. **ЗОЛОТАРЬ**.

ЗОЛОТАРЬСКИЙ див. **ЗОЛОТАРСКИЙ**.

ЗОЛОТИЙ¹ див. **ЗОЛОТЫЙ**¹.

ЗОЛОТИЙ² див. **ЗОЛОТЫЙ**².

ЗОЛОТИКЪ ч. (монета) золотик: сикль лоть, три золотики (II пол. XVI ст. *ЛА* 191).

ЗОЛОТІЙ див. **ЗОЛОТЫЙ**².

ЗОЛОТКО, ЗОЛОТЬКО ч. Золотко. Особова вл. н.: Иванъ золотько (1649 *РЗВ* 322); Гри(ц)ко Золо(т)ко (Там же, 370).

ЗОЛОТНИКОВЪ прикм. (який належить золотареві) золотників: Лво(в)чи(к) лахо-вити(н) димиде(ц)ки(и) золо(т)нико(в) дѣх-ни(н) сы(н) (Львів, 1599 *ЦДІА Лен.* 823, 3, 67, 6 зв.).

ЗОЛОТНИКЪ¹, **ЗОЛОТНІКЪ** ч. Золо-тар, ювелір: золотнікъ aurarius (I пол. XVII ст. *Сем.* 34); Зла́тарь: Золотнікъ, зо-лота(р) (1627 *ЛБ* 43); Золоты(х) двѣстѣ тыє зара(з) ѿ(д)дале(м) за лѣ(х)тарѣ пнѣ янѣ золо(т)никѣ (Львів, 1634 *ЛСБ* 1054, 1); шляхетный панъ Станислав Шелемьпецкий ...протестовал противько... золотникомъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 203).

ЗОЛОТНИКЪ² ч. (міра ваги, що приблиз-но дорівнює 4,27 г) золотник: побралъ... са-гайдакъ, серебромъ оправленный, на которомъ было серебра полторы гривны и дванадцать золотниковъ (Луцьк, 1563 *РЕА* II, 126); епи-тимѣ(м) пріато по(л)пата золо(т)ника да сме-шано с медо(м) прѣсны(м) (XVI ст. *Травн.* 200); галба(н) пріа(т) три золо(т)ники въ яи-цѣ смѣшенъ варено(м) в сма(т)кѣ (Там же, 232 зв.); а въ шкатѣле(х) не виде(л) є(с)ми ничего и(н)шого ѿ(д)но шо(л)кѣ ро(з)ного ки(л)ка золо(т)никовъ (1578 *ЖКК* I, 122); то єсть згынуло в мене с коморы зъ замка двѣсти прадива лну,... шо(л)ку чи(р)воного золо(т)нико(в) два(д)цать (1583 *АЖМУ* 65).

ЗОЛОТНИЧИЙ прикм. Золотарський, юве-лірний. ♦ **робота золотничая** див. **РОБОТА**.

ЗОЛОТНІКЪ див. **ЗОЛОТНИКЪ**¹.

ЗОЛОТО с. 1. (благородний метал) золо-то: сла(в) бо г(с)на слава ч(с)та рождаемая лѣпше золота (1489 *Чет.* 218 зв.); д̄ по-ча(т)ки єв̄(г)льски(х) на золотѣ малеваны(х) (Львів, 1579 *ЛСБ* 1033); яко пїше(т) в̄ втѣ-ры(х) книгахъ Моисеѣвы(х), в̄ главѣ к̄е, росказа(л) оучинити об̄разы подобе(н)ствомъ дво(х) Херѣвѣмовѣ в̄литыхъ з̄ з̄олота (Київ, 1619 *О обр.* 2); Гды(ж) якъ Желѣзо, Олов̄, З̄олото, албо Сре́бро, в̄ огонь вкїненое тра-татъ твѣрдость натѣры своѣи, ѿ(т)мѣнивши-сѧ на ма(к)кост̄: и їмъ бѣлѣи в̄ огни твѣ-ют̄, тѣмъ бѣлей распѣскаѣт̄сѧ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 36); два ланцѣшки з̄ начістшого з̄о-лота (серед. XVII ст. *Хрон.* 105); **безприсад-ное золото** – чисте золото: не матеріал̄ный абовѣм̄ але Бо(з)скій он̄ ѿгонь ѿсвѣчаѣтъ д̄ши, и звѣкль їхъ досвѣдчати, якъ б̄е(з)-присадное з̄олото в̄ пѣчи (Вільна, 1627 *Дух. б.* 228); **литое золото** – зливко: внесене єе взалъ ѿтецъ нашъ ничим̄ иншим, толко черлеными золотыми Вгорскими... а кѣ то-м̄ литым̄ золотом̄ и серебром̄ тисачѣ коп грошей (Володимир, 1542 *АС* IV, 311); **золото**

нитеное — золота нитка: Иванъ филиповичъ ме(л)... // ...золота нитеного фу(нт) (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 24-24 зв.); **золото тягненное, тягненное золото** — золотий дріт: зема(н)ка г(с)дрская... [пограбила]... две цевки золота тя(г)неного... запя(ст)є перловое (1584 *АЖМУ* 79); ждпанъ лаздровы(и)... з кгдзиками тягненого золота (Київ, 1635 *ЛНБ* 5, II 4060, 104); *У порівн.*: той фдндаментъ... //...з таковою са матерією зливает, котораа ѡ(т) приваръ земли солнечны(м) варомъ перечищена, якъ естъ золото, серебро (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 3-4 нenum.); *Образно*: Для того и(ж)... бранты: золото, срѣбро... то є(ст) широко(ст), сддъ и правда, в ни(х) цар(с)твует(т) (1598 *Виш. Кн.* 308); Читаніе книгъ щірого золота поставъ естъ, основа золотѡа и оутокъ золотый (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 203).

2. зб. (золоті речі) золото: црѣ... повелѣлъ дати емоу боги своя златыа, в нихъ же было много золота вковано (1489 *Чет.* 31); Я князь Костентин... визнаваю... Штож... познал есми был за себе жондъ... и взал есми по ней посагд не мало, яко имѣней, так..., золота, срѣбра, перел (Острог, 1522 *АС* III, 236); и кд томд... еси побрал статки вси брата их, якъ серебро, золото, шаты и челад неволндю, кони и иншіе многіе речи (Вільна, 1541 *АС* IV, 273); о(с)та(т)нею волею моею описдю... вси речи мои рѣхомые то є(ст) золото, серебро, шаты кони є(з)дныє (Вінниця, 1567 *ЛНБ* 103, 17/Іс, 1943, 16); товаро(в) и(х) жаде(н) не купует(т) товару золота и серебра и камѣ(н)а дорогого (XVI ст. *КАЗ* 647); бра(т)... тые добра... золото серебро шаты... кони... и (в)ве(с) спря(т) домовы(и) ... по брате(р)ску подѣли(л) (Жорнища, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 115); хме(л)ни(ц)ки(и)... ажъ по(д) Львовъ прытягнулъ... вышневе(ц)-кого гонячи, которы(и) пре(д) его прыстя(м) ...всѣ кле(и)ноты и золото и серебро ѡ(т)... костеловъ... поѡ(т)бираль (серед. XVII ст.

ЛЛ 179); теперъ быхѡмо оуже красти мѣли з домѡ пана твоего золото або серебро (серед. XVII ст. *Хрон.* 71).

3. Позолота: ты... взялес... речи: ...две стуце серебряные, нахштальт раков, золотом поволоканыє (Володимир, 1620 *ЧИОНЛ* XIV-2, 92); Пре(д) ты(м) ѡ Соломонѣ речено естъ, же ѡ(н) собѣ былъ збѡдова(л) ѡро(н) слоневый, чыстымъ золотомъ прикрыйтый (поч. XVII ст. *Проп. р.* 300 зв.); Справиль тежъ вѣ домѡ стѡа стыхъ два хервдымы роботою шницарскою и окрыйлъ ихъ золотомъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 294).

4. (фарба чи порошок із золота) позолота: Свири(д) Семенови(ч) шостакъ... ме(л)... купорвасу камене(и) ка... // ...золота и сере(б)-ра маларского за ко(п) и (Берестя, 1583 *Мит. кн.* 33-33 зв.);

(золоті нитки; золототкані тканини) золото: Оутъ корована кгда зъ ѡрды идеть старосте камка алекса(н)дры(и)ская на золоте (1552 *ОЧерк.З.* 8 зв.); то(р)бѡ с кошѡлами в которо(и) было кошу(л) флямскихъ золото(м) вышиваныхъ три (Володимир, 1572 *ЖКК* II, 26); еди(н) епетрахи(л) аксами(т)-ны(и) чорны(и) два кр(с)ты на нем золото(м) шитый (Львів, 1579-1588 *ЛСБ* 1034, 2); сорокъ простирадль з золото(м) и ро(з)маитою роботою (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 26 зв.).

5. (золоті монети, гроші) золото: А маєть намъ давати въ каждый годъ напередъ по двѣстѣ золотыхъ Вгорскихъ въ золотѣ на Запусты великіє (Краків, 1507 *АЮЗР* II, 115); а я маю Єго Милости за девѣкою своєю посагд дати... клейнотовъ... и иных рѣхомых речей, прилѡчивши кд тымъ тысячма золотыхъ черѣленых в золоте (Берестя, 1558 *АС* VII, 34); по которо(и) вз(л) в не(г) посагу гро(ш)ми готовы(ми) в золоте серебре (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 39); взято шка-тлѡ... в которо(и) было в золоте Самомъ, и серебре и въ инѣшо(и) монете... золотыхъ

шістьдесять тисече(и) (Київ, 1635 ЛНБ 5, П 4060, 104); Веніаминъ далъ $\bar{г}$ золотыхъ в' золотъ (серед. XVII ст. Хрон. 73); **золото венкгерское** — (назва різновиду золота за місцем виготовлення) угорське золото: Най-первей дей взял... ланцухов золотыхъ три золота венкгерского (Володимир, 1573 Арх ЮЗР 8/III, 244).

6. *Перен. (матеріальне багатство)* золото: Лѣчь зóлота не мѣвши, те(ж) не потребѣшъ, Ѡвшемъ его потребны(м) обфѣте дарѣшъ (Київ, 1618 Вѣзер. 16); Але ещѣ зѣмлю люби(ш) видѣти, и на пѣназѣ и зóлото позирáючи вздыхáешъ (Київ, бл. 1619 Аз. В. 299); тѣмъ котóрыѣ в' золотѣ надѣю свою покладáютъ, зóлото естъ бóгомъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 68); длá того оферѣмо в' дáри г(с)дніи кáждый што есмо могли найти в корѣсти зóлота (серед. XVII ст. Хрон. 148 зв.).

7. *Перен. (що-небудь цінне, вартісне)* золото: И мы Россове, если для наукъ въ край Нѣмецкій удаемя..., зъ ростропностю еднакъ сметѣе отменуемо, а зерно беремо, уголе зоставуемо, а золото // выимуемо (Київ, 1621 Коп. Пал. 900-901); Ѡ зайсте зóлотомъ естесь, Гды золотомъ погоржáешъ (Київ, 1632 Євх. 292).

ЗОЛОТОВЕРХИЙ, ЗОЛОТОВЪРХИЙ *прикм.* 1. Золотоверхий. У складі вл. н.: тую пѣсто(в)щинѣ сѣливано(в)щинѣ придали есмо монастырю стго арха(н)гела миха(и)ла золотовѣрхо(г)о в Києвѣ (Київ, 1540 ЦНБ ДА/І-216, № 37); А по дѣши моеѣ жона и дети мои маюти дати... на сватого Михайла золотоверхого десет коп грошей (Володимир, 1547 АС IV, 563); Били на(м) чоло(м) игумен(и) и вси еже во христе бра(т)а монастыря свѣтого миха(и)ла золотове(р)хо(и) це(р)кви, и жалова(ли) на(м) на земінина кнѣ(в)ского (Київ, 1572 ЛОИИ 68, 1, 24); з монастыря миха(и)ло(в)ского цркви золотове(р)хое в киеви (Київ, 1628 ЛСБ 501, 1 зв.).

. у знач. ім. Особова вл. н.: Хома Золотове(р)хи(и) (1649 РЗВ 385 зв.).

ЗОЛОТОВЫЙ *прикм.* (виготовлений із золота) золотий: бл̄горуѡ(д)ны(и) ки(р) дѣмитрыє... в сове(р)шеніе цркви са(м) собою прынесъ и доѡ(б)рохо(т)нѣ ѡ(т)даде 150 таляро(в) золотóвы(х) (Львів, 1629 ЛСБ 1031, 2); Дховны(м) Клирошано(м) Холмски(м), абы за мене Гда Бга просили по таляру золотовому абы дали о(т)писую (Холм, 1648 Тест. Ст. 471).

ЗОЛОТОВЪРХИЙ *див.* **ЗОЛОТОВЕРХИЙ.**
ЗОЛОТОГЛАВОВЫЙ *прикм.* Золотоглавовий, парчевий: А то естъ меновите речей церьковныхъ... побраныхъ...//...покровьцовъ два, одинъ золотоголавовый,... другой китайчаныи (Луцьк, 1590 АрхЮЗР 1/І, 279-280); воздуховъ, албо покровцовъ 15, то естъ: золотоголавовыхъ чирвоныхъ 5 (Локачі, 1593 АрхЮЗР 1/І, 367).

Див. ще **ЗЛАТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВНЫЙ, ЗЛОТОГЛАВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛАВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВНЫЙ, ЗЛОТОГЛОВОВЫЙ, ЗЛОТОГЛОВЫЙ.**

ЗОЛОТОГЛАВЪ *ч.* Злотоглав, парча: за тоую канонизацію выдавъ, мно́го локтей золотоголавѣ, мно́го иншихъ коштовны(х) матерѣи межи кардиналы роскраавъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 172 зв.).

ЗОЛОТООКІЙ *прикм.* Золотоокий: И гдѣжъ по плáчѣ рáдость небывáетъ, Золотоо́кій гдѣ не обáснáетъ Титанъ по хмѣрахъ, мѣси(т) рáдость жѣти, По смѣткахъ в' свѣти (Київ, 1633 Евфон. 308).

ЗОЛОТУХА *ж.* Золотуха. Особова вл. н., ж.: Куцъ Золотуха (1649 РЗВ 145 зв.); Грыщѣко Золотѣха (Там же, 326 зв.).

ЗОЛОТЬКО *див.* **ЗОЛОТКО.**

ЗОЛОТЫ *див.* **ЗОЛОТЫЙ¹.**

ЗОЛОТЫЙ¹, ЗОЛОТЫ *прикм.* 1. (який містить у собі золото) золотий, золотосний: богатыє горы крѣще(м) золоты(м)

(1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); гды крѣше(и) золоти(и) в горѣ чи(м) далѣ(и) глѣбѣ(и) копае(ш), ты(м) собѣ бо(л)ше бога(т)ства зна(и)дѣе(ш) (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); Зродила земля... оздобныи // горы крѣшцы золотыи (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.-3).

2. (виготовлений із золота) золотий: А при том теж, што єсми обещалъ до образа наместныа иконы... на оковане ланцѣх мой золотый (Володимир, 1547 *AS IV*, 563); взяли были скри(н)ку с пла(т)ємъ и ла(н)цушко(м) золотымъ (Кременець, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 8 зв.); видѣ(л) єсми се(м) лихтаро(в) золоты(х) (XVI ст. *КАЗ* 595); Май перше караль жида, коли собѣ были учинили теля золотое и кланяли ся ему (XVI ст. *НЄ* 220); мл(с)ть єсть якобы монѣта золотѣа и даръ нѣакій которы(и) оу кѣждога можєтса знайдовѣти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 222); третья обрѣчка золотая в серединѣ рѣгъ лоси(и) (Київ, 1633 *ЛНБ* 5, II 4060, 24 зв.); Кре(ст) самы(и) щыри(и) золоты(и), невелики(и) (Львів, 1637 *Инв. Усп.* 4 зв.); пе(р)сте(н)ки золотые (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1, 12, 72); Не бѣдете чинить бѣговъ сребранихъ ани золотыхъ, олтарь мнѣ зъ земли оучините (серед. XVII ст. *Хрон.* 97); *У порівн.*: Hey brátia iam w nebi byu Hey tam siá tam chorosze miu... Szczom ia tam mohl ochledáty Tá tot nebo iák zoloty zámok sczo takey roboty w świtym nie wydał (Яворів, 1619 *Гав.* 21); **золотѣа брама див. БРАМА.**

3. (виготовлений, витканий із золотих ниток; шитий золотими нитками) золотий: споурки золотыи оучинимо тобѣ перевианыи серебромъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 50); а в друго(и) скринѣ... кошуле(к) золотыхъ бє(з) перє(л) тріи (Кременець, 1571 *ЛНБ* 103, 1921, 6 зв.); вышли с це(р)кви се(м) аныгело(в)... оболочени в одѣньє з о(л)ну чи(с)того и оперезаны по(д) пе(р)си поасы золотыми (XVI ст. *КАЗ* 639); по(з)ваны(и) побра(л)...

су(к)мано(в) фале(н)дышовы(х) два бу(р)на(т)ны(х) одева(л)ны(х) и(з) строкою золотою (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.); Искѣса златнаа: Зѣлото, выбѣрноє, чепецъ золоты(и) (1627 *ЛБ* 49).

4. (який має колір золота) золотий, золотистий: ѿ(т) Барлемон(т) мешкаючого... на высокой ѣлицы бѣзко тарчи золотои ѣтчивый... ѿ(т)чє залєцаѣоса... в ласкѣ твою (к. XVI ст. *Розм.* 61 зв.); кѣлькаа єсть межи олованѣю и золотѣю ѣсностыю рѣзнѣсть, такъ на(д) тепѣрѣшнюю вѣсносты тѣмъ тѣа лѣпшаа боудеть (Острог, 1607 *Лѣк.* 45).

5. *Перен.* Достойный, благородный: рѣка ѿгнѣстаа течи бѣдє(т) пробѣючи члѣкѿ(в). если кто золотѣи оучи(н)ки свѣ(т)лѣишии бѣдѣ(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 75 зв.).

6. *Перен.* (досконалий, високоякісний) золотий: перекладач писма... Златоустого бѣседу золотую калом помазав, – чего чинити не умѣл (1615-1616 *Виш. Поз. мисл.* 237); Тое(ж) вѣсноє ѿ то(и) книжицѣ золото(и) має(т)са зрозѣмѣти (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 2 зв.); **Ѿ** той тѣлѣкѿ еднакъ ненасичѣной ѿ(т)хлѣани пекѣлной, тѣ єсть, Лѣкомствѣ на меню, же ѣнаа золотѣа Релѣгієи и побѣжности трѣба, а найчї(ст)шеє выбѣранѣе нѣчинїє (Львів, 1645 *Жел. Тр.* 4 зв.).

7. *Перен.* (щасливий, благодатний, добрий) золотий: **Ѿ** часє вѣдѣчный! **Ѿ** лѣта стѣи! Дни золотѣи (Київ, 1633 *Евфон.* 307); Вотѣйте, бы мѣлѣ Сатѣрнѣсовѣми зѣмный оуружѣи часы золотѣи Приѿздоблѣнный (Львів, 1642 *Бут.* 8).

8. *У знач. ім.* Особова вл. н.: а чє(р)нѣцы манастира свѣтого Микѣлы пу(с)ты(н)ского иѣона золоты(и)... ѿлєкѣсе(и) пола(т)никъ (Київ, 1578 *ЦНБ* ДА/II-216, 108); Жаловали намъ Иѣона Золотый а Иѣона Федоровичъ, черци манастира свѣтого Никѣлы Пустинского с Києва (Варшава, 1581 *АрхЮЗР* I/VI, 73).

◇ золота (золотая) рука див. РУКА;
слова золотыи див. СЛОВО; уста золотые
див. УСТА.

Див. ще ЗЛАТЫЙ, ЗЛОТЫЙ¹.

ЗОЛОТЫЙ² ч. (грошова одиниця) золотий: Я дей... тыхъ золотыхъ у васъ есьми не бралъ (Берестя, 1507 РЕА I, 72); того вши(т)кого выносить... на поувьрочоу окроумь оддана рокоу поулышеста золотого (Одрехова, серед. XVI ст. ЦДІАЛ 37, 16, 20); Я алекса(н)дро жора(в)нищки(и)... визнаваю... иже(м) вз(л) побору... ѿ(т) пна... сенюты... сумою всего золотыхъ ше(ст)-на(д)ца(т) (Кременець, 1570 ЛНБ 103, 46/Id, 3752, 2); те(с)лямъ да(л) ямъ г̄ золоты(и) и (д)ваця(т) гроши(и) (Львів, 1594-1595 ЛСБ 1041, 8); естли ми двана(д)цати тисечей золотыхъ не пошлешъ достоинство стратишъ (Вільна, 1597 РИБ XIX, 56 зв.); Пу(д) залугъ его давъ Федуръ попувъ Бахорови Мигаліови оу 6 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 НЗ Ужг. XIV, 222); ѿ(д) ко(л) млыновы(х) дво(х) по по(л)тора золотого (Київ, 1613 ЛНБ 5, III 4054, 21); габа(ч), кошътова(л) золотыхъ пя(т) (Житомир, 1650 ДМВН 205); **золотый Вгорский (угорский)** – (назва золотої монети угорського карбування) угорський золотий: А маєть намъ давати въ каждый годъ напередъ по двѣстѣ золотыхъ Вгорскихъ въ золотѣ на запусты великіе (Краків, 1507 АЮЗР II, 115); ѿлекса калинѣв дал̄ д̄ золотихъ ѿгорскихъ (Білий Потік, 1646 Паньк. 10); **золотый полский (польский)** – (назва золотої монети польського карбування) польський золотий: котель великий, который коштовалъ три золотыхъ полскихъ (Луцьк, 1563 РЕА II, 127); прето я даю... сыну моему... на именахъ и дворахъ моихъ... суму пенезей десетъ тысячей золотыхъ польскихъ (Луцьк, 1593 ИКА, дод. 95); **золотый личбы полской** – (назва золотої монети польського карбування) польський золотий: С того

домѣ моего... бра(т) мо(и) гаврили(и) пови-не(н) буде(т) дати... в мо(ц) свою золоты(х) л̄ ли(ч)бы по(л)скои (Львів, 1594 ЛСБ 265); ацько гри(н)ча(к)... зезнал... иже прода(л) пасѣку... анѣдрѣви токареви за... н̄ золоты(х) личбы польскы(х) (Одрехова, 1519 ЗНТШ L, 4); **золотый черлений, золотый червонный (чирвонный), червонный золотый** – (назва монети, виготовленої із золота високої проби) червоний золотий: тотъ маєть емѣ ѿдати (триста копѣ грошей и сто золотыхъ черленыхъ) (Краків, 1538 AS IV, 114); от куфы мушкателу, малмазии и вина по золотому червонному (Вільна, 1568-1573 ПКСДА II, дод. 561); побралъ... ножи турские... за которые далъ три золотыхъ чирвонныхъ (Луцьк, 1563 РЕА II, 126); Другіе явне мовили... же у Янего взяли килька сот червонныхъ золотыхъ (Львів, 1605-1606 Перест. 39).

Див. ще ЗЛОТЫЙ².

ЗОЛЬ див. ЗЛЫЙ.

ЗОЛЬЖИВЕ присл. (стп. zeŹywie) зневажливо: тыежъ... принципалове... о секте бридловой арияньской мову всчали,... а веру повъшехъную католицъкую зольживе тлумячи (Житомир, 1643 АрхЮЗР I/VI, 787).

ЗОЛЬЖИТИ див. ЗЕЛЖИТИ.

ЗОЛЯТИ дієсл. док. (що) Вилити, розлити: А што золялѣ масло,... евангеліе, добрыи повѣсти,... и проща грѣхумъ (XVI ст. НЄ 160).

ЗОМДЛЕЛЫЙ дієприкм. (стп. zemdlaty) зомлілий: А тымъ дей не будучи натешенъ, мене дей, чловека так утрапеного, змордованого, для зыстѣя крови зомдлелого, балверови мене з росказаня того владыки опатрить а ни оного припустить до мене,... заказалъ (Володимир, 1592 АрхЮЗР I/VI, 92).

ЗОМДЛЕНІЄ с. (стп. zemdenie) зомління: до(л)гое тѣла мореніє, гды по не(м) настѣпи(т) сѣтость тѣла, змѣченіє... // и зо(м)дленіє дочасное (серед. XVII ст. Кас. 66 зв.-67).

ЗОМЕРТИ див. ЗМЕРТИ.

ЗОМКНУТИСА дієсл. док. (стп. zemknąć się) (з чого) зсунутися, сповзти: Єденъ члвкъ, оутѣкаючи пре(д) єдноро(ж)цемъ: хотѣлъ зомкнѣтиса зъ высокої скалы (поч. XVII ст. Пчела 7 зв.).

ЗОМЛѢТИ, ЗЕМЪЛѢТИ, ЗУМЛѢТИ дієсл. док. 1. (втратити свідомість) зомліти: нашолъ есми отца епископа... съ хлопцемъ,... который... // ...измерзъ отъ студени и зомлѣлый зъ безвоя (Володимир, 1591 АрхЮЗР 1/1, 294-295); той дѣвцѣ котораа идеть замоу(ж), не дадоу(т) ей ничъ исти своими ѡсты, до третіаго днѣ, є(д)на(к)же, абы не зомлѣла (Львів, поч. XVII ст. Хрон. 94 зв.); во(и)техъ... хочечи протє(с)танѣта ѡ сме(р)тъ приправитъ и тира(н)ско замо(р)-довать ѡтъ которого вдарєня протє(с)танѣ заразъ с коня земѣлевъши спавъ (!) (Житомир, 1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 91 зв.).

2. Зомліти, завмерти, оціпеніти: г(с)дѣ далъ ва(м) землю; бо припалъ страхъ вашъ на насъ, же зомлѣли вси обыватели земли (серед. XVII ст. Хрон. 160 зв.);

(втратити здатність на якийсь час рухатися) зомліти: Оуслышалъ Гевастей снѣ Садловъ, же Авепіръ лѣглъ въ хевронѣ: и змлѣли рѣки егѡ и весь Израїиль бѣлъ перєстрашонѣ (серед. XVII ст. Хрон. 247).

Див. ще **ЗУМЛѢВАТИ, ИЗИМЪЛѢТИ.**

ЗОМСТИТЕЛЬ ч. Відіимститель: хто бы словъ егѡ которыи бѣде(т) мовилъ во имѡ мое слѣхатъ не хотѣлъ, я зомстителе(м) бѣдѣ (серед. XVII ст. Хрон. 154).

ЗОМСТИТИ дієсл. док. (кому, на кого) Помститися; відіимстити (кому): онъ насъ ратѣтъ и зомсти(т): мнѣ мѡвить помста, я ѡ(т)дамъ, я зомщѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 976); Бгъ всемогъщій крѣвдѣ Намѣстниковъ и слѣгъ своихъ на(д) непокорѣвыми... снѣтіємъ въ Адѣ живѣихъ зомсти(л) (Київ, 1646 Мог. Тр. 6 зв.).

ЗОМЫКАТИ дієсл. недок., перен. (що перед ким) Відвернути, відкинути, відмежувати (кого від чого): О, горе вамъ, книжници, попове лицемѣри, якъ вы зомыкаете царство небесное передъ людьми (XVI ст. НЄ 30).

ЗОНА ж. (певна територія, що характеризується спільними ознаками) зона: Ты що въ Зѡни ѡдлѣглої на Гербъ ѡказалый Пѡизри, якъ тотъ, познаѣшь, Дѡмъ зѡвше вѣспанѡлы(и) (Київ, 1631 Зем. Зам., тит. зв.); Оукопалесь Колѡмнѣ ѡ(т) зѡмної Зѡны, При бѣрегахъ Днѣпрѡвыхъ по(д) Сѣмитріѡны (Київ, 1632 Євх. 298); Штѡ то за радѡсть въ Рѡссійскомъ Сѡнѣ: въ Кіѣвской Зѡнѣ (Київ, 1633 Евфон. 307); Имѡ Могѣлы и въ словѣнской Зѡни, И въ Бгѡмыслномъ бѣдетъ мѣти Трѣѡни Несмертѣльное свое залєчєньє, и вывышшєньє (Там же, 308).

ЗОНТЪ присл. (стп. zonad) (з цього місця) звідси, звідти: Дроугѡе порушєна, мають вѡды мѡрскїи; м(с)цѣ идѣчи прѣзъ горы: зо(н)тъ прѡменами своїми тѡгнетъ вѡды за собѡю (Почаїв, 1618 Зерц. 16).

ЗОПАКОВАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Перекручений, переінакшений: зъ ѡ(т)мѣненыхъ а штоучне зѡпакованы(х) словъ хѡ Га, с по(д)киданыхъ // докторѡвъ, змышленыхъ канѡвѡвъ, с фалшованыхъ тестаментѡвъ... черпненными свѣдоцтвы доводатъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 154 зв.-155);

ЗОПАЧИТИ дієсл. док. (що) Перекрутити, переінакшити: до оной спѡлєчнѡсти... римской, котѡраа римской цркви вѣрѣ, и давные преданїѡ зѡпачила, вырвавшиса потайкомъ есте оутєкли (Острог, 1598-1599 Апокр. 190).

ЗОПОЛНО присл. (стп. zupełnie) зовсім; повністю: А дѡмъ свѡй бѣдовѡлъ гѣ лѣтъ и зѡпѡлно егѡ доконѡлъ (серед. XVII ст. Хрон. 294 зв.).

Див. ще **ЗУПЕЛНЕ, ЗУПОЛНА, ЗУПОЛНЕ.**

ЗОПОЛНЫЙ прикм. (стп. zupełnie) весь, цілий: пришо(л) андреи ись сыно(м)... взѡ-

ли заплату вы(д) давыда зополную и визна-
ли то перед право(м) (Одрехова, 1550 ЦДІАЛ
37, 14, 14).

Див. ще ЗУПОЛНЫЙ.

**ЗОПСОВАНЕ, ЗОПСОВАНЫЄ, ЗОПСО-
ВАНЯ, ЗОПСОВАНА** с. 1. (пошкодження)
зіпсуття, зопсуття: Якожъ, для огледаня то-
го кгвалтовного настѣя на тую церковъ... зо-
псоване олтаря,... речоный служебникъ... //
...просилъ, абы судъ нынешний самъ зъехалъ
и того всего огледалъ (1596 *АрхЮЗР* 1/І,
506-507); рыбы изъ сажавокъ одну зловили,
а другую безъводя поморили, — шкоды зо-
псованемъ кола и выморенемъ рыбъ двѣсти
золотыхъ себе шкоды шацуетъ (Володимир,
1597 *АрхЮЗР* 1/VI, 138);

(зруйнування) знищення: Впрáвдѣ зóло-
га,... не приношѣ: а тѣжъ то телѣсной и кóн-
ской оздóбѣ слѣджитъ, и зопсовáнню подлѣжитъ
(Київ, 1623 *МІКСВ* 75); Раздрѣшеніє: Зопсо-
вáньє (1627 *ЛБ* 105); зопсована abolitio (І пол.
XVII ст. *Сем.* 5);

(припинення існування) знищення, зник-
нення: по принатію тѣло и крóвъ зопсовáнню
не по(д)лѣжа(т), вѣ сѣстáвѣ и вѣ йстности
дѣши нáшеи мѣспе máючи (Київ, бл. 1619
Аз.В. 201); дѣшѣ невѣрныхъ и незбóжныхъ
несмертѣлны сѣтъ, и скáзѣ не подлѣглы: ко-
тóрымъ нерóвно лѣпшаа бы речъ была, гдѣ-
бы были смѣрти, áбѣ зопсовáнню по(д)лѣглы-
ми (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 381).

2. Розклад, гниття: се о(у)пере(д) виде(л)
повѣди(л) ѿ зме(р)твы(х)въста(н)ю... и(ж)
не зо(с)тала въ гробѣ душа его ани тѣло его
почуло зопсова(н)а (ІІ пол. XVI ст. *КА* 10);
Тѣло егѡ, абы зáвше пáхнѣло, и до зопсовáна
не пришлó (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 229).

3. *Перен.* Ослаблення, знищення: Потомъ
ижъ противъниковъ... зъєднóченя нещы-
рость такъ есть велика, же,... лѣживе спра-
вы синоду того до ушью людскихъ одно-
сятъ, ку огиде и зопсовáнню унии светое

(Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 186); Але на ты(х)
мѣстъ прише(д)ши посре(д)кѣ всѣ(х) сѣбрá-
ны(х)..., обѣцáтиса має(т) до збѣдована
мл̄(с)ти братѣрской, и до охоронѣна єи, а
не до... розорѣвана и зопсѣвана (Львів, 1603
ЛСБ 384).

4. *Перен.* Скасування, ліквідація, пору-
шення: ку праву сами стали ѿ ро(с)копа(н)є
копцо(в) зопсова(н)є границы ѿ вырѣба(н)є
запуста (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4044, 123);
види(л) єсми противъ бродѣ го(р)довского...
зна(к) зопсова(н)я слободы (Вінниця, 1599
ЛНБ 5, II 4049, 122 зв.); зопсованя abolitio
(І пол. XVII ст. *Своб.* 5).

5. *Перен.* (духовний, моральний занепад;
гріховність) зіпсуття, розтління: Якъ тѣды
цнѣта фѣндаментъ єсть жа(д)но(и) скáзѣ не
по(д)лѣглый, та(к) и нáменшемъ зопсова(н)ю,
в одно з ни(м) злáное бѣдова(н)є по(д)лечи не
мóже(т) (Єв'є, 1616 *УЄ Єв.* 4 ненум.); Уважай
за тымъ и знесене и зопсоване всѣхъ дѣвѣ
того соборища (Київ, 1621 *Кон.Пал.* 751); **в
зопсоване упасти** — морально занепасти, ста-
ти грішним: Чл̄къ же зáзрости дѣáвольской
вѣрѣ ємши престѣпиль зáко(н), вѣ воглѣнїє,
áбо, в зопсова(н)є оупа(л) єсть (Острог, 1588
Сур. 5).

Див. ще ЗЕПСОВАНЕ, ЗОПСОВАНІЄ.

Пор. ЗОПСОВАТИ.

ЗОПСОВАНІЄ с. 1. (припинення існуван-
ня) знищення, зникнення: Не идѣтъ тѣды
тáйны Пр(с)тѣи вѣ зопсованіє и згинѣніє вѣ
небытіє, яко и сáмъ то Х̄с рѣклъ // ...Хто
ѣсть тѣло мое... въ мнѣ мѣшкаєтъ (Київ,
бл. 1619 *Аз.В.* 201-201).

2. *Перен.* Скасування; порушення: Не єсть
тѣды тóй прѣкла(д) на зопсовáніє пѣстѣ, áле
на чáсь голѣдный, и вѣ недостáтокъ пѣстныхъ
пѣкармѡвъ, мѡглъ бы сá приводіти (Київ,
бл. 1619 *О Обр.* 177).

Див. ще ЗЕПСОВАНЕ, ЗОПСОВАНІЄ.

Пор. ЗОПСОВАТИ.

ЗОПСОВАНЬ див. **ЗОПСОВАНЫЙ**.

ЗОПСОВАНЫЙ, ЗОПСОВАНЬ дієприкм.

1. У знач. прикм. (покалічений) знівечений: якъ тѣла ихъ зопсованы были на ѡнъ часъ: та(к) и мѣсли нѣкоторыхъ ѡ(д) шата́на зепсоваными и мѣртвыми были в животѣ (Вильна, 1627 Дух. б. 92).

2. У знач. ім. Хворий, -ого; каліка: Що взвавши ѡный стратилъ, тоє тепе(р) а ѡдыскоую и прибрѣтаю оупадлого... ѡ(т)новляю зопсованаго, ѡживляю оумрѣлого (поч. XVII ст. Проп. р. 139 зв.).

3. У знач. ім. с. р. **зопсованое** – неправильність, помилка: Але якъ тїи два папежеве... безвинны суть въ томъ, такъ и святыи Фотїи въ томъ естъ безвиненъ же Римскихъ епископовъ за той придатокъ былъ екскоммуникова́лъ, поты ажъ ся то зопсованое засъ направило (Київ, 1621 Коп. Пал. 736);

підступність, лукавство: Прелюбодѣ(и)ческое: Лестное, растлѣнное, сфалшѣванное, зопсованое (1627 ЛБ 95);

Див. ще **ЗЕПСОВАНЫЙ**.

ЗОПСОВАНЬЕ див. **ЗОПСОВАНЕ**.

ЗОПСОВАНИЯ див. **ЗОПСОВАНЕ**.

ЗОПСОВАНА див. **ЗОПСОВАНЕ**.

ЗОПСОВАТИ, ЗОПСОВАТИ, ЗОПСУВАТИ, ЗОПЪСОВАТИ дієсл. док. 1. (що) (зробити непридатним до вжитку, поламати) зіпсувати: А потомъ, кгда его милость, отецъ владыка, давъши ключъ отъ того замъку, казалъ замокъ отомъкнути, которого заледве отомъкнуено, бо былъ побитый и зопъсованный (Луцьк, 1591 АрхЮЗР 1/І, 317); То тежъ намъ оказано, ижъ коло, которое на Стыру рецѣ коштомъ великимъ направлено было,... зопсовали и в нѣвошто обернули (Луцьк, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 161); ноци прошлое... люде якыес..., до дверей церковныхъ добываючисе, колодку одбияли и в нивечоную зопсовали (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 491); Кгда котѡры(и) з ни(х) дзбѣнокъ глїнаны(и),... зопсѣе, або згѣби(т)... емѣ не бы-

ва́еть проще(н)но (серед. XVII ст. Кас. 41 зв.); Образно: Са(м)псонъ, котѡрый бра́мы пекелные полама́вши, и всю мо(ц) цербе́ровѣ, и ко́сѣ смѣрти зопсова́вши на на(и)вы(ш)шее нѡвствѣпи(л) (поч. XVII ст. Проп. р. 201);

(що) зруйнувати, знищити: а іс ѡ(т)повѣдаючи рекль ємоу видишъ ли то́то великое боудована не ѡстанеть тоу каме(н) на камени, абы не былъ зопъсованъ (1556-1561 ЛС 179 зв.); кгда то зопсовано, того всего достаточне дей есми огледал, то ест,... перекопы попсованы и валы окрутне покажены так, // ижъ на валѣхъ ямы не малые сут (Луцьк, 1566 СИМКЦА 62); зопсѣвати collavefacto (І пол. XVII ст. Сем. 52); зопсовати corrumpo (Там же, 60); depraedo зопсѣвати сказити (Там же, 68); ѡ то(ж) и(х) па(н)ство избоу́рено и зопъсовано и(ж) са розсѣали по свѣтѣ яко бы насѣна (1645 УЄ № 32, 123);

(що) (призвести до загибелі) знищити: По се(м) пѣсти(л) гѣ бѣгъ // конїки, а(л)бо са́ра(н)чѣ, и(ж) до ѡста(т)ка вѣши(ст)кѡ зѡпсовали, чого гра(д) не поби(л) (Львів, поч. XVII ст. Крон. 18 зв.-19); робачо(к) який з землѣ выходачи... ко́ре(н) зопсова́вши лоу́пи(т) его зо всей зелѣности (поч. XVII ст. Проп. р. 244);

(що) (довести до розорення, розвалу) знищити: За котѡры(м) таковы(м) его мѣ(ст) неслушны(м) бра(нем) мыта ярмаро(к) Луцки(и) зопсова(н) и вниве(ч) естъ ѡбе(р)ненъ (Володимир, 1608 ТУ 246);

(що) скасувати, ліквідувати: границѣ старода(в)ную зопсовати де(и) вѣша ми(л) казали (Луцьк, 1583 ЛНБ 5, II 4044, 123); уступили ми,... границы своеє,... которую па(н) Дорогоста(и)ски(и) скасовати, зопсовати хоче(т) (Київщина, 1600 ККПС 146).

2. (кого) Збороти, нейтралізувати: Штѡжъ ѡ ѡсмогѡ грѣха... ѡчищенѣюса, то естъ Пыхи, мѡвити бѣдѣ; котѡрое почалъ въ правдѣ..., а докончїль... покѡрѣ протївко нѣй вывы-

шаючи, бѣзъ кото́рой діавола и егѡ подбѣны(и) емѡ гѡѣ зопсовати рѣчь е́сть немо́жнаа (Київ, 1627 *Тр.* 555).

3. (що) (*про здоров'я*) (*негативно вплинути*) зіпсувати: если е́сть конь твой... // ...еще не поены(и) не прова(д) тера(з) до воды абовѣмъ еще не вы(т)хно(л) зопсова(л)-бы(с) ѡного вно́дрности (к. XVI ст. *Розм.* 40-40 зв.).

4. (що) Споганити, знеславити: Тая патрыярхия Царыгородская, и иные, яко е́сть зопсована, пони́жона и отъ Пана Бога проклята – откуль инуль доведатсе можете (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 208); Подоба́еть же вѣдати ѡ се, кто сѣтъ, и кото́рїи хота́тъ ви́дѣти бѣга в' дхѡ боурѣливомъ, я́вно, я́ко... превро́тныи дѣти еретическїи, кото́рїи сїлѣють са зопсовати и сѣкрѣшити вѣроу ка́менню твѣрѣдью (Почаїв, 1618 *Зерц.* 9 зв. нenum.).

5. (кого) (*морально, духовно розкласти*) зіпсувати: Хотѣ(л) ѡнъ бѣ(з)бо́жный збо́йца в'ве(с) рѡжай то(т) з'гладити... або принамиѣ(и) зопсовати и зара́зити жебы и(м) собѣ з'врьди(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 40 зв.); Аггль... не то(к)мѡ са(м) себе еси ѡскве(р)-нилъ, але и ини(х) зопсовалъ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 272); з' того оу́чачи са пра́вды, фалшем' герети́цкимъ звѣдени́смѡ не были, и ѡбычаѣ на́ши а́бы не ѡвшеки зопсованы были (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 827).

6. (чого) (*припинити, перервати*) порушити (що): Томѡ кгвалтъ и грозна́а збрѡа, не мо́жетъ нѣгды зопсовати покѡа (Львів, 1591 *Просф.* 68).

Див. ще ЗЕПСУВАТИ.

ЗОПСОВАТИСЯ *див. ЗОПСОВАТИСА.*

ЗОПСОВАТИСА, ЗОПСОВАТИСЯ

дієсл. док. 1. (стати непридатним для використання, вживання) зіпсуватися: Аппараты црковные,...// ...маю(т) быти в дозорѣ... самого игѡмена,... которы(и) стеречи пови́не(н) бѣдетъ жебы сы што не зопсовало (Луцьк, 1624 *ПВКРДА* I-1, 65-66).

2. (*про хворобу*) уразитися: Га́ггрена: Ка́нцер',... Ча́сти кото́рой тѣла змертвѣ(н)е: чо́мѡ гды завча́сѡ не забѣгне(т)са, те́ды ве(с) члове(к) зопсѣе(т)са (1627 *ЛБ* 197).

3. (*засвоїти погані звички, нахили*) зіпсуватися: И до́мъ дшѣ его доча́снеса зопсовалъ, Ле́чь та́мъ в' прибы́тка(х) вѣчны(х) боу́де(т) роскошова(л) (Львів, 1615 *Лям. Жел.* 4 зв.); диѡнисїй... гречѣ́скы(х) младе́нцо(в) оупомина(л),... же не тре́ба допоу́щати мо́лоды(м) ма́рнотра́вности анѣ збы́ткою, кды бовѣ(м) ра́зъ ѡ(т) ни(х) ре(ч) поспо́літаа за́ра́йтса, згѡла оупа́сти и зопсовати́са моу́си(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 289).

Див. ще ЗЕПСОВАТИСА.

ЗОПСОВАТИ *див. ЗОПСОВАТИ.*

ЗОПСУВАТИ *див. ЗОПСОВАТИ.*

ЗОПХНУТИ, ЗОПЪХНУТЬ *дієсл. док.*

1. (кого, що) (*штовхнувши зрушити з місця, скинути з гори*) зіпхнути: я, возный, видалъ тое, ижъ отъ гумна пана Ласкова, которое ...на высокой а крутой горе стоитъ, много соломы лежитъ и сточила се, або зопхнена ...у воду (Кременець, 1594 *АрхЮЗР* 6/І, 243); алекса(н)дръ зоп'хноу(л) его на́до(л), зла́малъ ка́ркъ спадшы на́долъ (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 71); Възрази: Зопхнїи, стрѣти (1627 *ЛБ* 20).

2. *Перен.* (що) (*звести з праведного шляху*) зіпхнути, збити: атолі не мо́же(т) з сте(ж)ки зоп'хнѣти за́коноположе́нїа ѡ(т)чѣ́скаго, ѡ(т) преда́нїи бѣ́гоносны(х) ѡ(т)цѣ (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 224).

3. *Перен.* (кого) (*позбавити влади*) скинути: И зъ оного Єремея, который тутъ былъ якую взяли есте потехѡ? Набравъши пенезе(и), пошолъ а коли хто хотелъ што себе подъ другимъ зъеднать, и другого зъ вла́дыцства зоп'хнутъ (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 310).

ЗОПЪСОВАТИ *див. ЗОПСОВАТИ.*

ЗОПЪХНУТЬ *див. ЗОПХНУТИ.*

ЗОРА див. **ЗОРЯ**.

ЗОРАННИЙ див. **ЗОРАНЫЙ**.

ЗОРАНЫЙ, ЗОРАННИЙ дієприкм. у знач. прикм. Зораний: князь Ковелский повел через поле и вказывал грани 8 соснахъ вырѣбаныи и выжженыи и копцы зораныи (Шайно, 1538 *AS IV*, 174); Виглядаем з неба роси заранной, Аби отвѣлжила поля зораннии (1648 *Елег.* 152).

ЗОРАТИ, ЗОРАТЬ дієсл. док. (що) Зорати: на першемъ въ томъ поли, на которомъ село сидить, нивъ чотыри, которыхъ кажъ-дую за три дни плугомъ зорати можетъ (Луцьк, 1528 *АрхЮЗР* 6/І, 10); над то владыка... с капитулою... визнали..., иж... у мещанъ володимерских толко от каждого дня поля, што может плугом на ден зорати, на озимину по два гроши (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 254); А была перваа порáжка, котóрою поразылъ Іоанафанъ и алѣга егѡ, ѡколо дватцети мѣжєвъ наполовицы стаа, котóрое звѣкло пара волѡвъ на дѣнь з'орать (серед. XVII ст. *Хрон.* 213).

ЗОРАТЬ див. **ЗОРАТИ**.

ЗОРВАНЄ, ЗОРВАНЬЄ с. (звільнення водойми від води) спускання: А где быхмо мы... отъ кривдѣ вшелякихъ ихъ не боронили, а у права о каждую речъ не заступовали... албо о спустошене именей, спалене дворовъ..., о зорване ставовъ... // ...тогда о каждую речъ таковую... повинни будемо имъ, арендаромъ нашимъ... суму исную... имъ вернути (Полонне, 1601 *АрхЮЗР* 6/І, 287-288); А где бы зъ допущеня Божого, а не съ причины ихъ, млыны, або корчмы погорели, албо зорваньє ставовъ,... за чимъ бы значную шкоду отнесли, на то все повинна буду взглядомъ мети, маючи, направити (Камениця, 1607 *АрхЮЗР* 6/І, 343); То тежъ особливе тому арендарови нашему тымъ листомъ варуемъ, еслибы,... спустошеня тыхъ маетностей отъ неприятеля якого,... любъ тежъ зорваньє ста-

вовъ и якого колвекъ припадку,... теды мы, тое все упатруючи, повинны будемъ на то приятелю оному высадить (Бердичів, 1611 *АрхЮЗР* 6/І, 374).

Пор. **ЗОРВАТИ**.

ЗОРВАНЬЄ див. **ЗОРВАНЄ**.

ЗОРВАТИ, ЗОРЪВАТИ дієсл. док. 1. (що з чого) (*грабуючи, рвучко зняти що-небудь надіте*) зірвати: Вра(д)ни(к) его мл(с)ти пна Ма(р)ка Васи(л)євича Жоравницкого... шлы(к) лиси(и) з головы моеє зо(р)валъ (Луцьк, 1563 *ТУ* 102); а паробо(к) де(и) его курило поведи(л) з мене де(и) знали су(к)-ма(н)... шары(и) а ша(п)ку чо(р)ную з головы зо(р)вали (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 25); гла(в)у и(з) корѣною зоръвали и(з) ѡного стлѣпа Папе(ж)скѣю (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 123); поє(с) з мѣ(ш)ке(мъ) и(з) ножа(ми) зня(ли) и зо(р)вали (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 23); Янъ Кграбовецкий – перстенки съ пальца,... // ...изъ шии ланѣцужокъ,... зорвали (Луцьк, 1622 *АрхЮЗР* 6/І, 428-429).

2. (що) Надсадити: впалъ в великую болестъ, в которой болести вомиты ему тяжкие // припали, которые аж внутрѣности его зорвали (Луцьк, 1631 *АрхЮЗР* 8/III, 584-585).

Див. ще **ИЗОРЪВАТИ**.

ЗОРВАТИСЯ дієсл. док., перен. (з чого) (*звільнитися від важкого обов'язку*) вирватися: Онъ, такъ помыслной погоды набывши, триумфуетъ, же ся зъ такъ трудного на себе гаку зорвалъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1060).

ЗОРИСТЫЙ прикм. Узористый: Обросъ зористый на престолъ, другой простой в притворе на столцію (Пересопница, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 296).

ЗОРКА ж. Зірка. Особова вл. н., ч.: Тимошь Зо(р)ка (1649 *РЗВ* 448).

ЗОРНИЦА, ЗОРНИЦЯ ж. 1. (*ранкова зірка*) зірниця: И вѣ тамтѣхъ заправды звѣздахъ, ѡнаа вечѣрнаа звѣзда, а ѡваа зорница назы-

ваѣт'са а межи Ап̄(с)лами ладе(н) не є(ст) Вечѣрнаа, але вси зорніци (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.); за зорницею вистѣпѣт' сл̄нце (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 877); *У порівн.*: око его правое какъ зорница звѣзда (1489 *Чет.* 373).

2. Перен. (*світлість, чистота*) ясність: нагѣршаа єсть межи страст'ми, страсть пыха и надѣтость, же прѣз ню не тѣлко выпадне-н'є з' Нб̄а, дїаволѣ сталоса, котѣрый пѣрвѣй былъ зорницею, а пѣтымъ тѣмнѣости зосталъ (1627 *Тр.* 11).

ЗОРНИЦЯ *див. ЗОРНИЦА.*

ЗОРНЫЙ, ЗОРЬНЫЙ *прикм.* Зоряний: посла(н) єсть вестоноша поведая со(л)нцѣ. ка(к) звезда зорьяная пред зорею (1489 *Чет.* 157 зв.); **зорная трава** – назва рослини: зѣра огороднаа... зорная трава ростѣтъ при поути и по огородо(м) (XVI ст. *Травн.* 265 зв.).

ЗОРЬВАТИ *див. ЗОРВАТИ.*

ЗОРЬНЫЙ *див. ЗОРНЫЙ.*

ЗОРЕА, ЗОРА, ЗОРА *ж. 1.* (*яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця*) зоря: Нехай се затма(т) звѣзды мѣрокомъ ей, нехай ждѣтъ свѣтла а не огла-дѣтъ а ни всхожѣнѣа вставающей зори (се-ред. XVII ст. *Хрон.* 57 зв.); **вечерняя зоря** – (*вечірна зірка*) зірница: postifer, вече(р)няя зоря (1642 *ЛС* 281); **зорею** – на зорі, на світанку, рано-вранці: еще сл̄нце было не въз-шло, але ю(ж) ю(ж) мѣло зыйти: гды хто теды зорею и свитан̄а(м) встѣетъ, трѣба ємоу походнѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255 зв.); **зори завелися** *див. ЗАВЕСТИСЯ*; **отъ зорѣ** – з раннього ранку: Свѣймїа... справедливѣ жилъ, ано овоцъ сторакїй Гви принѣсъ, ано ... оумножилъ таланты, ... охѣтне ѡ(т) самѣи зорѣ працювалъ в' винници Гда (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 164); **предъ зорами** – до сходу сон-ця: Іѡа(н) за(с) повѣдає(т), и(ж) прѣ(д) зѣра-ми пришла мр̄іа с котрой воугна(л) седмь бѣ-со(в) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 60); *У порівн.*: Свѣтлаа онаа звѣзда значїла бл̄гда(т) або ласкоу оупережающею: котѣраа якъ пре-

свѣтлаа зѣра нашѣ дѣла // оупережаєтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 179 зв.-180); **Оза-раю**: Озсвѣчю яко зѣра (1627 *ЛБ* 151).

2. Перен. (*початок чого-небудь*) зоря: и дла того(ж) іѡанъ кр(с)тителъ еще ѡ(т) зо-ри жївѣота вѣ(с)ходачѣго... оухилѣна рѣди в поуцѣ внїйшо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 255).

3. Перен. (*доля, щастя*) зірка: Впо(д)зѣм-ныи, Титане и ты злѣтовлѣсы, Тѣмныи краї, пѣсти свѣтло твои кѣсы. Весѣлѣй, яснѣй, ранѣй з' оцѣанѣ мѣра, Нехай повстѣетъ тѣвоа прѣсвѣтлаа зѣра (Львів, 1631 *Волк.* 25).

4. Перен. (*слава, хвала*) зоря, зірка: Ода вторая до дѣховныхъ. Возьидѣте всѣ днѣсь Сїѣонскїи зѣри, ѡмывши тѣмнѣость в' Роксо-ланскомъ мѣри; А тѣаръ на себѣ яснѣю вло-жѣте: И засвѣтѣте (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.).

5. Особова *вл. н., ч.:* Косте(н)тинъ кн̄жа ѡ(ст)ро(з)ское воевода кїє(в)ски(и) наме(ст)-нику нашему туро(в)скому григѣрю зорѣ а писару (Острог, 1577 *ЛОИИ* 52, 1, 1).

♦ **зѣра огороднаа** – назва рослини: зѣра огороднаа... зѣрнаа трава ростѣтъ при поути и по огородо(м) (XVI ст. *Травн.* 265 зв.).

ЗОРА *див. ЗОРА.*

ЗОСЛАНІЄ *с.* Зїслання, засїлання: Ото яснѣ тѣтъ мїлѣсть ѡ(т)цѣвскѣю называє(т), Снѣвское к' На(м) зосланїє, а не персѣнѣ Дѣа, яко ты мѣвишъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 302).

Пор. ЗОСЛАТИ.

ЗОСЛАТИ, ЗЪОСЪЛАТИ, ЗЪСЛАТИ *дієсл. док. 1.* (кого) (*направити куди-небудь для виконання певного доручення, завдання*) заслати, послати: Напѣрвѣй старался у свя-тѣйшо(го) патріархи, абы ся зде дїдаскаловъ ку розмноженю наукъ вѣрѣ православной зослалъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Па-но(в) Комисарѣ(в)... до вѣво(д)ства чѣ(р)-ниговского зосла(л) на ро(з)сѣженѣ дїшѣля-ки(х) кривдѣ (Чернігів, 1636 *ЛНБ* 5, II 4061, 17); Вѣдомо є(ст) Мл̄(с)тямъ вашѣ(м) яко я недавнѣго часѣ бѣдѣчи зѣсланымъ... до

Лвова для набы(т)я Дрѣка(р)ни... зычливои Помочи... дознале(м) (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557); рачѣ теды в.м. люде(и) своихъ росѣсѣдѣныхъ на границѣ зѣосѣлати... абы правѣдиве... кѣпѣци... были росѣсправлены (Переяслав, 1650 *ЦДАДА* 124, 3, 38).

2. (що) (*переказати, передати*) заслати: Яко з писана ва(ш) мл(с)ти, та(к) и и(з) ѣ(с)тно(г) злецена, чере(с) братии свои(х) пана николаа лѣкашевича: и пана николаа добра(н)ско(г): до на(с) зослани(х) зрозѣмили(с)ми: дила которой речи: и сами зичлиби(с)ми собие, якоби таа робота то(г) стѣго храмѣ: чи(м) скории до свое(г) скѣ(т)кѣ могла прийти (Ясси, 1602 *ЛСБ* 370, 1).

3. (кого, кого кому, кого на кого) (*дати кому-небудь, обдарувати кого-небудь*) зіслати: гѣ бгѣ... хотячи законѣ нашѣ... просвѣтити ...зослати на(м) рачы(л) ты(х) ннѣшнихъ часо(в) его мл(с)ти стѣишаго Іеремею (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 102); Бѣ... рачи(л)... зослати сѣна своего дѣхо(м) стѣи(м) зачатого абы ѡ(н) ...вза(л) примѣрати межи бѣго(м) и члѣко(м) (XVI ст. УЄ № 29519, 21 зв.); Иисусъ Христосъ... зѣ горы Оливной на небеса поднесся... зослалъ... Духа Святого на своихъ учениковѣ, и ними весь свѣтъ засвѣтилъ пресвятыми дарами его (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 839); Азажѣ іѡанѣ зѣ нѣба зослѣанный естѣ, азажѣ з высѣкости зѣстоупи(л), якѣ теды до на(с) пришо(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 138 зв.).

Див. ще ЗАСЛАТИ, ЗЕСЛАТИ.

ЗОСОБНА, ЗОСОБѢНА, ЗЪОСОБНА *присл.* Зосѣбна, зокрема; окремо: Мы в каждого озера з особна пытали ѡбѣюх сторон: чие бы то озера были? (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 42); а въ мѣсте ѡтѣ воротѣ по два гроши, ѡтѣ шинкованья пити каждого зѣособна по грошу (Луцьк, 1582 *АрхЮЗР* 1/I, 156); дае(м) вашѣмостя(м) всѣ(м) вѣбе(ц) и ка(ж)домѣ з особна знати (Львів, 1595 *ЛСБ* 277, 1 зв.); о то з Ихѣ Мил. посполу и з

кожѣдою особною зосѣбѣна, яко справа только належати будетѣ,... правѣне чинити (Володимир, 1615 *ИКА*, дод. 112); Всѣмѣ посполите яко те(ж) и ка(ж)домѣ зосѣбна народу Рѡси(и)скоѣго православны(м) цѣркве стѣое восточное (Київ, 1628 *ЛСБ* 160); 8 рѣки имѣ кажѣдомѣ зосѣбна тыѣ ли(с)ты зарѣчныѣ поѡ(д)дава(л) (Овруч, 1641 *ЛНБ* 5, III 4063, 136 зв.); Бо(г)да(н) Хме(л)ни(ц)кии Ге(т)ма(н)... Всим вѣбецѣ и ка(ж)дому зосѣбна... до ведомости доноси(м) (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1); Всѣмѣ вѣбецѣ и каждому зосѣбна, кому о томѣ // будетѣ вѣдати потреба, ижѣ..., даю на поратунокѣ усему мѣсту, млиновѣ пять (Чернігів, 1650 *АИЗМ* 13-14).

Див. ще ЗОСОБНЕ.

ЗОСОБНЕ *присл.* (*стп.* zosobnie) те саме, що **зосѣбна**: тую суму по вѣзро(с)ту лет их каждому зосѣбне въ ровный дел отдастѣ (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85).

ЗОСОБѢНА *див. ЗОСОБНА.*

ЗОСТАВА *див. ЗАСТАВА.*

ЗОСТАВАТИ, ЗОСТАВАТЬ *дієсл. недок.*

1. (*продовжувати своє перебування де-небудь*) зоставатися, залишатися: Роботу... столярскую до двохѣ придѣловѣ великое церкви святого Михаила,... повинни будутѣ братія капитула... до рукѣ своихѣ отобрати и пилное старане около нее приложити, якобы... въ помененыхѣ ѡлтаряхѣ зоставала (Київ, 1631 *ПККДА* II-1, 409); помененый ѡтецѣ Касиянѣ,... везвал его до монастыра..., почал намовѣляти и грозити, абы з нимѣ зоставал..., ѡного зо всимѣ в манастиру своемѣ за-тримал и выпустѣтити не хотел (Луцьк, 1637 *АрхЮЗР* 1/VI, 730); протестансѣ,... до... села... Кнегинина приехалѣ, тамѣ недолго зостаючы,... кѣ Дубну былѣ поехалѣ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 187); панѣ Григори(и) Ли(п)ля(н)ски(и), яко ѡпекунѣ... Стефанови, Настазіе(и) на воли будучимѣ, Самуѣлови,

Янови, Маринѣ в рукахъ пога(н)скихъ заставаючи(х),... манифестацию заноси(л) (Житомир, 1650 ДМВН 196);

(перебувати де-небудь з певною метою) зоставатися, залишатися: ѓфалає(м) абы дворане наши которіє на двори нашо(м)... за п̄нзи служба(т) сами ѓсобами своїми при на(с) г̄(с)дру зоставати звы(к)ли абы почты свої з ымене(и) до во(и)ска слали (1566 ВЛС 33); Албовемъ любо кто к̄пѣцтвомъ са бавить любо при дворѣ се знайдѣть любо на войнѣ зостаєть любо в дорожѣ потрѣба бы было тл̄дмача неякого принамне(и) которого ко(л)ве(к) з тыхъ языковъ (к. XVI ст. Розм. 2 зв.); Хто во гнилѣмъ похылѣмъ домѣ жить зесвѣлитъ... Гды об̄ачить а оно... Бал̄ки трещать, а весь домъ зовсѣмъ оупадаєть Хто з розд̄мныхъ в̄ таковѣхъ р̄йнахъ зостаєть (Вільна, 1620 Лям. К. 17); В справахъ ѓ чомъ нашимъ по(д)л̄глыхъ за оголош̄ньемъ воины, не ѓд̄гть оучѣныи и вел̄мѣжи на ню, л̄чъ дѣма боачиса см̄рти зоставаютъ: а хтѣжъ ид̄тъ: мѣлод̄жъ, оубо(з)ство, и хлѣпство (Вільна, 1627 Дух. б. 342);

(знаходиться де-небудь, будучи залишеним там) зоставатися, залишатися: Жидове Христа Господа умучившы и забившы на крестѣ, а потомъ и тѣло его светое со креста знявши, абы не зоставали тѣлеса на крестѣ (Вільна, 1595 Ун. гр. 141).

2. (перебувати в попередньому стані, не змінюватися) зоставатися, залишатися: што ся дотыче... золотыхъ девет сот семдесят и шесть, которые бы нам водлугъ аренды еще зоставали винни, теды и тое вытрутити им маем (Локачі, 1591 ПККДА I-2, 162); роушає(т)са трас̄ньемъ и земла, а́ле знѣвѣ в̄ своѣй мѣци зоставает(т) (Острог, 1607 Лѣк. 127); если штѣ на припатрованіє наше розд̄мо(м) не пон̄ато зостаєтъ, дла тѣго не припис̄ймо Бо(з)скомѣ пис̄мѣ немѣжности (Київ, 1619 Гр. Сл. 273); закамѣн̄лый бог̄ачъ... на(д)

звѣра с̄ровѣйшимъ, и немилосерд̄н̄йшимъ зоставалъ (Київ, 1637 УС Кал. 598); Бѣда грѣшникомъ... в̄ на́гости зоставает(т) справы ихъ, и кнов̄ана ср(д)цѣ явними ставает(т)са (Львів, 1642 Час. Слово 273); вашихъ милостей непріятель,... непрестанно зоставалъ в смутку и болю сердечномъ (Київ, 1644 КМПИ II, 288); Чл̄вкѣ... //...пере(д) грѣхѣмъ зоставалъ в̄ ст̄анѣ невинности (Львів, 1646 Зобр. 9 зв.-10); мы мети хочемо... абы... онъ...завше безпечень здоровья своего и маєтности одѣ каждого... // ...зоставалъ (Київ, 1648 Гр. ЧАК 144-145); **зоставайте зъ богомъ** – (усталена форма прощання) зоставайте з Богом: Жычу вамъ щасливой ночи... зостав(и)те з̄ бѣгомъ (к. XVI ст. Розм. 25); **въ живых зоставати** – залишатися живим, продовжувати жити: Уляне тежъ Ивановой дяковой коня, дві корови... дарую, а елибы въ живых не зоставала, теды потомству еи маєть то быт оддано (Луцьк, 1641 ПККДА I-1, 74); **в клятвѣ зоставати див. КЛЯТВА**;

(не зникати, зберігатися) зоставатися, залишатися: тыи то рѣчи мовиль есми вамъ абы радо(ст) моа зоставала в̄ васъ а и ваша радость была бы выпл̄нена (1556-1561 ПС 415 зв.); А если бы пакъ такъ пенезей... ѓтдати не хотели, тогды даю моцъ в̄радѣ..., то ѓт̄ детей моихъ моцно взавши, к̄ церкви Апостолской, въ держан̄ье и ѓживан̄ье священника ѓное церкви подати, абы за то, як на моей дѣши, такъ на дѣсахъ детей моихъ грехъ не зоставалъ (1577 АС VI, 83); списавши то все на реєсть... до капитулы Луцкое и звыклого схован̄ья церковного,... вцале оддано быти маєть, постерегаючи, якобы то на души моей не зоставало (Луцьк, 1607 АСД I, 231); справедливый в̄ вѣчной п̄амати, ведл̄гъ б̄ж̄естве(н)ногѣ Д̄вда, зоставати маєть (Вільна, 1620 См. Каз. 3 зв.); в̄шелякіє речи,... которые письмомъ утвержены бывають, тыє въ поваженю и въ п̄амети людской

...на потомные часы захованы застають (Загайці, 1637 ПВКРДА IV-1, 63); Очищеніє за(с) давали, ѡ(д) карана в' законѣ до тѣла ѡзначоного, а не ѡ(д) змазы на дѣшѣ заставаючой (Київ, 1646 Мог. Тр. 900);

(продовжувати бути в силі) заставатися, залишатися: а и(ж) бы тоє право вечистое... на всѣ пришылые пото(м)ные часы в цело(и) и зупо(л)но(и) моцы ненару(ш)не заставляло ѡмо(ц)наючи тотъ доброво(л)ны(и) запи(с)мо(и) вечисты(и) зознало(м) его пере(д) ѡрадомъ (Берестя, 1593 ЛНБ 103, 14/Іс, 1833, 26 зв.); се(с) ли(ст) де(л)чи(и)... при зпо(л)но(и) моцы и владзы зо(с)тавати має(ть) (Ковалин, 1599 ЦНБ ДА/П-216, 100); мѣти хоче(м)ю, абы тоє наше постанове(н)є вцале заставляло и вечне трѣвало (Луцьк, 1624 ПВКРДА I-1, 79); а где бы Па(н) А(н)дре(и) досы(т) которо(є) ратѣ не ѡчини(л), теды запи(с) вцале заставати має(т) (Львів, 1633 ЛСБ 1043, 32); Который то тестаментъ остатнее воли моеє конѣчачы, завераючы, хочечы, абы по смерти моей в моци и вази зупольной заставлял (Луцьк, 1641 ПККДА I-1, 75);

(продовжувати бути ким-небудь) заставатися, залишатися: Fіo Dux Зоставаію гетманомъ (Уж. 1645, 78); Прѣ(с)таа Два Мрїа, яко пере(д) зачат'ємъ... панною заставляла такъ передъ порожен'ємъ, при пороженію, и по пороженію // навѣки застає(т) панною преч(с)тою и бцєю (Львів, 1646 Зобр. 18-18 зв.);

(перебувати в попередньому статусі) заставатися, залишатися: Яко(ж) многіє бача(т) з многи(х) важны(х) причи(н) с пожи(т)ко(м) посполито(м) быти абы на то(и) столиці єг'о мл(с)ть ѡте(ц) Балаба(н) застава(л) (Острог, 1607 ЛСБ 410, 1 зв.);

(продовжувати утримуватися, не відділятися повністю) заставатися, залишатися: недалеко тоежъ фурты, одного зъ них Павла Подгорского посечено и оному на руце левой

палец еденъ великий утято, же толко на самой шкурце ледво застаєтъ (Луцьк, 1639 АрхЮЗР I/VI, 754).

3. (робитися ким-, яким-небудь) ставати: А чомужъ Кгреція ваша жадного патриархи не маєтъ, который бы ся на столицу патриаршую выжебраными и выфалшоваными пѣнязми не скупилъ: одинъ другого на ней, за поданемъ Туркомъ болшихъ пѣнязей спыхаетъ, которые для того власного застають Симоніями, то єсть святокупцами? (1603 Пут. 27); хрістіани(н)... лѣчь тогды заставляє(т) богаты(м) кг(д)ы знищаєтъ (Острог, 1607 Лѣк. 104); не тѣло дѣшѣ рѣшане са и чѣлость даєтъ, але дѣша тѣлѣ, которои трѣпъ по выстю єй нечѣлый и стренѣтвѣлый застаєтъ (Київ, бл. 1619 О обр. 102); Мѣсѣлъ бы(с) заисте Сме(р)те(л)не Грѣшити, а затымъ... вѣчне ѡ(т) це(р)кве прокляты(м) заставати (Київ, 1621 ЛСБ 483, 1); жаденъ два рѣзы креститиса,... такъже міромъ помѣзоватиса, и Іереремъ заставаіти,... не маєтъ (Львів, 1642 Жел. О. тайн. 3 зв.); Скойтинови правую руку выбили, кость по кгру оттяли, на которую руку калекою вечнымъ заставати мусит (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 465);

(в чому) (потрапляти в який-небудь стан, певну ситуацію) опинятися: кто чого на кого ведеть а недоведеть, самъ въ томъ заставаєтъ (Володимир, 1608 АСД VI, 118); До дшѣ, мовлю, того часѣ поминки тѣи болшъ стагѣю(т)са: бовѣмъ вѣше(д)ши она з' тѣла заставляє(т) в' трѣпетѣ и бѣазни (Київ, 1625 Кон. Ом. 158); прошлое нocy въ небєспеченствє здоровє єє одѣ ты(х) наєзъниковъ заставатъ мело (Київ, 1633 ЦДІА Лен. 823, 1, 626, 38 зв.).

4. (лишатися, втративши кого-, що-небудь) заставатися, залишатися: хотѣлъ єсми зобрати дѣти твои, такъ якъ же събирає кѣкошь,... свои коурчата, по(д) свои крыла, але вы не хотѣли, ѡто (ж) вамъ заставаєтъ

до(м) вашъ поусть (1556-1561 ПЄ 283); ты-ежъ мешчане борокъ, до костела належа-чий, вырубали, выпустошили подъ тотъ часть и въ нивечъ обернули, же толко пне сосенъ застають, которыхъ и зличити трудно (Володимир, 1650 АрхЮЗР 6/І, 564).

5. (бути в наявності після використання, вживання) заставатися, залишатися: зобрали плъны(х) дванадесать кошо(в) зъ оны(х) пате(х) хлѣбовъ ячмѣнны(х) которыи зостава-ли // по оны(х) то которыи или (1556-1561 ПЄ 364 зв.-365); нѣже пий не выпилесь ца-лого... аза не выпилемъ? Якъ веле зостаѣтъ? (к. XVI ст. Розм. 19 зв.); А то(ж) и второю власністю Лиліа своєю хлѣбъ дшевный прі-вздбила... Зостає(т) еще трѣтаа вонно(ст), албо запа(х) Лиліи вдѣхный, але и тоєи кѣ вздбѣ хлѣба оузычає(т) (Київ, 1648 МКСВ 350).

6. (перебувати в чий-небудь власності) заставатися, залишатися: Добра и маѣтности цркѣ(в)ныи абы по смрти митрополита..., в мѣцы и шафоулкоу капитуѣли... заставали (Острог, 1598-1599 Апокр. 37 зв.); до того з особна варую и записуюсе отца Герасима... якие колвекъ пожитки в семъ записе на-шомъ поменены заходячихъ,... жебы... в уживанью того всего,... заставати,... засту-повати и тые добра волные учинити (Луцьк, 1613 АрхЮЗР 1/VI, 4 зв.); Што зась тычет книгъ церковныхъ также быдла, спрятовъ, тутъ в манастирцу знайдуючогося,... то все вечными часы при брати и томъ же манастиру заставати маєт (Чорненський монастир, 1635 ПКСВ I-1, 65); поле все, што одно отчизны его естъ на всѣхъ рукахъ, при Феску заставає..., а Яцко при своем заставає, што ему належит (Бориспіль, 1638 АБМУ 26); шьто ся тычѣтъ має(т)но(с)ти убогое моеє лежачое и рухомое,... у брата мое(г)[о] ...зо(с)тають (Тригорськ, 1649 ДМВН 212).

7. Відбуватися, проходити: Естли се вси братья на одного игумена, чого Боже уховай, не згодять, тогды при болшой части згоды межи братьею обранье игумена заставати маєт (Клевань, 1596 АрхЮЗР 1/І, 496).

Див. ще **ЗОСТАВАТИСА, ЗОСТАВЛАТИСА, ЗОСТАТИ.**

ЗОСТАВАТИСЕ див. **ЗОСТАВАТИСА.**

ЗОСТАВАТИСА, ЗОСТАВАТИСЕ дієсл.

недок. 1. (продовжувати бути ким-небудь) зо-ставатися, залишатися: Ижъ синѣды были вѣжные,... посвѣдчаѣтъ того то, же на нѣко-торыхъ синѣдахъ противъ ри(м)скимъ, бис-кѣпомъ декрета, ѣныхъ потопляюще сбути чинѣныи, и на мѣсцѣ сѣ своимъ заставали (Острог, 1598-1599 Апокр. 148 зв.); назнача-ный черезъ бискѣпа настѣпца неиначей сѣ на томъ оурадѣ застава(л), дно егда его весь людъ приналъ (Там же, 74 зв.).

2. (перебувати в попередньому стані) заставатися, залишатися: таа половица... и до сего часу в споко(и)но(и) посе(с)сии добръ оны(х) заставала(се) яко запи(с) декрета (Київ, 1644 Гр. Посох. 1).

3. (кому) (ставати чиймсь набутком) зо-ставатися, залишатися: бѣдныи мѣвлю ѡ(т)-цѣве забѣаєте себе самы(х) працами... дѣмы боудѣте, грѣшѣ збираѣте, а часто трафля-етсѣ жѣ тоє все зостаѣтсѣ роспоустны(м) и мѣрнотравны(м) дѣдичо(м) (поч. XVII ст. Проп. р. 290 зв.).

4. (втрачати що-небудь, залишатися без чого-небудь) заставатися, залишатися: До се-гѣ мѣстца мѣвы мѣєи и повѣсти дошѣдши,... бѣ(з) гѣлосѣ ѡ(т) здѣмѣванья сѣ заставаю (Київ, 1627 Тр. 668).

5. (бути єдиним можливим із ряду варіан-тів) заставатися, лишатися: члѣкъ не естъ... такъ ты(ж) ани пѣно(м) тѣла, кдыж можесѣ ѡ(т)нѣти, анѣ пѣно(м) живота кды(ж) ѡного може(т) оутратити... // ...тѣлько застаѣтсѣ, жебы пѣно(м) бы(л) ведлугъ ѡной части,

котóраа на(и)вышшаа естѣ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 223-223 зв.).

Див. ще **ЗОСТАВЛАТИСА, ЗОСТАВАТИ. ЗОСТАВАТЬ** *див. ЗОСТАВАТИ.*

ЗОСТАВЕНЕ с. Залишення: знаменітого ко́штѣ и наклáдѣ нá то стѣ не жáловали, абы... // Казнодѣа и оучитель, котóрый... пре(з) зоставе(н)е на пíсмѣ надѣки... нáродѣ свой оучилѣ... велми потрѣбенѣ и пожíто-че(н) бы(л) (Єв'є, 1616 УЄ Єв. 5-6 ненум).

Пор. **ЗОСТАВИТИ¹.**

ЗОСТАВИТИ¹, ЗОСЪТАВИТИ *дієсл. док.*

1. (кого, що) (*не брати зі собою, залишити на місці*) зоставити: панѣ бучаски(и)... з домѣ моего прочѣ поеха(л), коне(и) де(и) четверо свои(х)... в стадо мое(м) зостави(л) которые и тепе(р) суть (Луцьк, 1517 *ЛНБ* 5, II 4044, 5 зв.); И такѣ взявши только одинѣ анти-мисѣ, а иное все вѣ целости зоставившы..., прочѣ одышолѣ (Вільна, 1599 *Ант.* 931); еле-на... вѣзла сѣ сѣбою гвозди и штоу́кѣ дрѣва кр(с)та стѣго, а остáто(к) // вѣ іер(с)лѣмѣ зоставіла (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 37 зв.-38); ге(т)ма(н) ко́нечпо(л)скіи ходи(л) за Днѣпрѣ козакѣ(в) зносити..., и са(м) ле(д)ве сѣ вы-нѣ(с) але... га(р)маты и(м) зостави(л) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); сам з малжонкою и деть-ками своїми..., зосътавившы челядку и убо-ство свое ниже менованое, уходили (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 534);

(*залишити з певною метою*) зоставити: часть войска Земли Волынское с хорѣговю тамѣ зоставити велели для всакоє осто-рожности..., а никоторых до войска нашего везвати есмо велели (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); на(с) де(и) врядникѣ кове(л)ски(и) па(н) гаврило в то(м) дворе зо(с)тави(л) сторожа-ми абы(х)мо в не(м) мешкали и стерегли (1581 *ЖКК* I, 105); Для то́го(м) та зоста́ви(л) вѣ крѣтѣ, абы(с) недоко(н)ча́ное испрáви(л) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 102 зв.); Господѣ их зо-ста́вил на вашу науку, иж бысте желали честному их лику (к. XVI ст. *Укр. п.* 88); Єс-

ли жалѣ бѣдетѣ зѣбѣжѣ зѣ зе(м)ли твоє́й не бѣдешѣ го́лїлѣ земли а́ж до кгрѣнтѣ,... ани вѣ вѣнницы твоє(и) гро(н) и я́годѣ оупада́-ючихѣ, а́ле оубѣгимѣ, и го́стемѣ на (з)бира-(н)е зоста́вишѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 122 зв.);

(кого, що) (*покинути без догляду, опіки*) зоставити, залишити: а людей ихѣ в полю, пешихѣ колкодесатѣ чело́веков зоставил, гдеж... некоторые люди... на поли погинѣли (Вільна, 1546 *AS* IV, 456); а они того(ж) ча-соу зоставивѣши сѣ(т) свою и за нимѣ пошѣли (1556-1561 *ПЄ* 29); а заставшы мене..., спя-чого в постели..., кийми побили и помор-довали, а зоставивши на земли, в избе, на полыумерлого..., маестности з дому моего немало побрали (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); Пошолесѣ, о сыну, мене зоставивши, И смут-ную Матку, жалю набавивши (Львів, 1630 *Траг. п.* 164); и где хто мо(г), а(р)мату, ѡрѣ-жїя, и добра всѣ зоставивши ѡтекли (серед. XVII ст. *ЛЛ* 179);

(кого) (*залишити в певному стані*) зоста-вити: па(н) Богда(н) гарасимови(ч)... наехав-ши ѡ по(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л)... ле(д)во жи-вого зостави(л) ро(з)бо(и)ны(м) обычае(м) (Київ, 1501 *ЦНБ* II 20651, 1); Не хотѣ(л) и(х) оу́ сиро(т)ствѣ зоста́вити (XVI ст. УЄ № 29519, 71 зв.); А если бы те(ж) ма котѣ-рые ѡ(т) того пла́чѣ загомо́вати коусилисѣ, проро(ц)кїе до нїхѣ боу́дѣ мо́вити слова, зо-ста́вте ма го(р)ко плакати и не тѣште ма (Острог, 1607 *Лѣк.* 13); Ємѣсѣ Бѣже предѣбрі́й по его жѣла(н)ю Дати рачилѣ насѣ есі зо-ста́вил вѣ вздыхáнїю (Вільна, 1620 *Лям. К.* 9); Стáрецѣ нáшѣ зоста́вивши нáсѣ сиротáми до Бѣа одишѣлѣ (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 19);

(що) (*покласти, помістити*) зоставити, за-лишити: и при томѣ позве зоставилѣ есми кви(т) по(д) печа(т)ю моею для ѡзна(и)меня року (Житомир, 1584 *АЖМУ* 131); панове Пузовские... такѣ же и верцимакѣ кривавый, знакѣ того мужобойства, зоставили (Воло-

димир, 1601 *АрхЮЗР* 8/III, 483); Маю вѣ-
домо(ст) и(ж) слѣга мо(и) Панъ Бе(р)жец-
ки(и) зостави(л) та(м) ѡ(т) и(х) м(л)(с)те(и)
бра(т)ства виле(н)ского ме(м)ра(н) на взя(т)е
книгъ (Білий Камінь, 1620 *ЛСБ* 474);

(що) (вирушити звідки-небудь) покинути,
зоставити: Оуслыша(ль) пакъ іс̄, ижъ іѡан̄нь
в'саже(н) ес̄ть до тем̄ниці пошель до гали-
леи зоставив̄ши назарета (1556-1561 *ПС*
28 зв.); Цр̄ь Іраклі(и),... зоставив̄ши Цар̄-
ство, шол̄ь по Євксінопонт̄, то ес̄ть, по ве-
ліком̄ мѡрю (Київ, 1627 *Тр.* 658).

2. (що) (зберегти без змін) зоставити:
Якож... ѡбедве стороне... били нам чоломъ,
абыхмо тѡю вѡдѡ их при моцы зоставили и
листомъ нашимъ потвердили (Львів, 1537
AS IV, 93); На столиці єпископскіє не дбают
о годного албо жебы ведле каноновъ, хотяй
повѣдають, же вцале им каноны зоставлено;
поставят его, быле вызнал папежа за голову
(Львів, 1605-1606 *Перест.* 50); все в цѣлости
зоставив̄ши, справи(л), же тобе все не мѣло
мѡци (Острог, 1607 *Лѣк.* 22); И для того
трѣн(н)ѡ... за час̄ собѣ наготова(л), подоба-
чйса в̄ томъ... Архієп(с)п̄с // Котѡрый...,
Грѡбъ собѣ росказал̄ь робити, и не дорѡбле-
ный зоставити (Київ, 1625 *Коп. Каз.* 30-31);
Если кляли тое, теды Зызанієвъ нашихъ
блуды и ереси вѣры нашой догматами вѣри
быти суть зоставленны (Дермань, 1628 *КМПИ*
I, дод. 319);

(кого, що) (не чіпати, зберегти при ко-
мусь, чомусь) зоставити: Ино мы выслушавшы
того привилея брата нашего, при томъ таки
есмо ихъ зоставили, и подтвержаемъ // то
симъ нашимъ листомъ (Краків, 1507 *АЗР*
II, 11-12); Ино мы на его чоломъ битье то
вчинили, при той выслѣзе Ивана Хребтовича
его зоставили (Петрків, 1527 *AS* III, 320);
Мы, вѣрад, наказали и тую ниву при Тишку
зоставили (Бориспіль, 1614 *АБМУ* 8).

3. (кого, що) (залишити після себе) зо-
ставити: Кнѣзь великій васілей оумѣрь,

зоставши сна івана оу дх̄ лѣте(х) (1509-1633
Остр. л. 126 зв.); И котѡрый мещанинъ за-
мреть, а жону, дети и близкихъ по себе зо-
ставить, вы, о то не дбаючи, тые спадки на
себе берете (Краків, 1532 *АрхЮЗР* 5/I, 32);
ма(т)ка моа... василиса зоставила по собѣ
мене сына своего яцкѣ (Володимир, 1544
ЛНБ 103, 22/Id, 2032, 5); Якую паметку по
себе зоставилъ в̄ тыхъ краяхъ Гаврилей...
котѡрый... // ...светые речи, розгрешенья ма-
лые и великие, торгомъ продавалъ (Рожан-
ка, 1598 *Л. Пот.* 1023-1025); Аже Шахмѣты,
а не ґавмѣты,... вошло то сна̄ть за ѡмьлкою
стѣрыхъ Писарѡвъ, котѡрыи того немѣло по
собѣ зоставили (Львів, 1642 *Жел. П.* 8 зв.);
оумѣрлого погребсти, а найбѣрзѣй ты(х), ко-
тѡрыи не зоставили нѣчо҃го по собѣ (Львів,
1646 *Зобр.* 70);

(кого на чому, кому, що) (залишити у спа-
док) зоставити (кого, що): земли ѡтець мой
спокойне держал и мене на том зоставилъ
и тепер я их держѡ (Львів, 1537 *AS* IV, 84);
Што затъ нашъ небо(ж)чикъ панъ гневошь
песочи(н)ски(и) преставляючиса зоставилъ
намъ дѡхвоницою своею ѡпекунами жоне
дете(м) (Єсківці, 1569 *ЛНБ* 5, II 4043, 25);
Зоставилемъ вамъ по собѣ подѡбныхъ собѣ
чтыри лѣторѡстьки (Острог, 1603 *Лям.*
Остр. 17); знѣл̄ ланцѡхъ... котѡрый зоста-
вилъ по собѣ Великимъ Кназемъ потѡмкомъ
своимъ (Київ, 1623 *МІКСВ* 70); Оуказалъ
то на Тайной вечѣрѣ кгда з̄ невымѡвного
мл(с)рдѣа своѣ҃го постановив̄ши собѡю намъ
в̄ покармъ, Тѣло свое Пр(ч)стое, в̄ пѣтїє
зас̄ь, Крѡвь Пренѣйдорожшѡю зоставити
(Київ, 1639 *МІКСВ* 215); Будучи на тот час
от Господа Бога на теле зложона хоробою,
але доброго розуму и смыслу, умыслилам
роспоряжене маєтности моеє убо҃гое... в̄ по-
рядку зоставити (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 82).

4. (що, що кому) (зберегти для себе) зо-
ставити, залишити: Какжо княз Костен-

тинъ... далъ еѣ в малженство за кназа Ивана Вишневского, а тыѣ именѣа предса собе оставилъ (1541 *AS IV*, 270); одножъ на потребы наши оставили есѣмо были сѣножати зѣ врочищемъ Рогатинскую (Городок, 1559 *АЮЗР I*, 147); Слухай же теперъ того листу власного,... которого-мъ тутъ слово до слова уписалъ съ копей, которую былъ владыка пры собе оставилъ (Вільна, 1599 *Ант.* 601); оставили есѣмо собе и оставдѣмъ частъкѣ невеликѣю того(ж) плацѣ нѣшого на побѣдованье халѣпки (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1); Тогда пренастѣйшаа Мѣти... оставила себѣ Вѣнѣцъ Терновѣй, и Гво(з)ди (Чернігів, 1646 *Перло* 95).

5. (що, чоґо) (*зберегти, приберегти, не використати*) оставити: а у другому мамраму...только одна печать его Милости самого, съ подписью вышеменованныхъ особъ, и местце на приятельские печати оставлено (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР* 3/I, 134); братѣ... не зѣдай всего оставъ то што назбы(т) бѣде(т) (к. XVI ст. *Розм.* 11); Я Пафнѣтиѣ Ку(н)цевич(а) а(р)хима(н)дри(т) ѡзна(и)мую же(м) взя(л) кни(г) свои(х) положѣны(х) в склепѣ бра(т)ско(м) сто на што для памя(ти) само(и) кни(г) оставиле(м) с печа(т)ю своею и по(д)писо(м) рѣки (Львів, 1619 *ЛСБ* 471); Рѣклъ Моисѣй до нѣхъ: жадѣнъ нехѣй не оставлѣеть з негѡ до порѣнкѣ, которѣи не послѣхали его ѡле оставили нѣкоторѣи з нѣхъ ажъ до порѣнкѣ, и налоса залѣгать червѣми и погнѣло (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

6. (кого, що) (*не знищити; залишити недоторканним*) оставити: Таковъ ест промыслъ божій... всѣхъ жидовъ на пуци погубилъ, тылько два з оныхъ оставилъ (Львів, 1606-1606 *Перест.* 48); гды такъ морѣ закипѣло ѡ(т) градѣ..., смолѣ кораблѣй Сарачѣнскихъ розтопѣло, и всѣхъ... затопѣло..., три толко кораблѣ..., цѣлыи оставивши (Київ, 1627 *Тр.* 668); Пожѣрта естѣ тѣды вса трава земли, и

што кѡлвекъ ѡвоцѣ на дѣреве бѣло што бѣлѣ zostавилъ градъ, и не стало правѣ ничѡгѡ зелѣногѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 87 зв.); **не оставити корѣна анѣ розки** – не оставити слѣду: ѡто идѣтъ день па(н)скѣй палаючѣй... и не zostави(т) з ни(х) кѡрѣна анѣ ро(з)ки (Острог, 1607 *Лѣк.* 52); **только зѣ душами оставити** (кого) – пограбувавши, залишити живим: болшую часть овечѣкъ и быдла Татаре побрала и насѣ самыхъ толко зѣ душами оставили (Путивль, 1638 *АЮЗР III*, 11); **живое души не оставити див. ДУША.**

7. (що) (*застерегти за кимось що-небудь*) оставити, залишити: на то(м)же декрѣте к(ѣ) его м(ѣ) было доложено ижъ кнѣзю его м(ѣ)... во(л)ноѣ мове(н)ѣ права зо(с)тавлено (Миленовичѣ, 1583 *ЖКК II*, 117); през то въ вины попали... о што оставивъши волное чинѣнѣе собе ширшѣе протѣстѣции и тоѣ поправѣне,... ѡферовалъсѣ правѣно чинити (Луцьк, 1625 *АрхЮЗР* 1/VI, 547); Зачим... его милостъ Генѣвскѣй, протѣвѣко праву посполитому // выкрочивъшы, въ вины въ нем ѡписѣныѣ попал... о што въсѣ протѣстансѣ... протѣстуетъ се, оставивъшы собе волное учинѣне... протѣстѣции (Луцьк, 1647 *АрхЮЗР* 1/VI, 812-813).

8. (*продовжити існувати, не зникнути*) zostатися, діал. zostати: не вѣдали которая пляга мѣла при(и)ти первѣ(и), прото камѣ(н)ны(и) для того по(с)тавили и(ж) есѣли бы водою па(н) богъ свѣ(т) первѣ(и) збѣры(л) тогды бы сто(л)пѣ камѣ(н)ны(и) заста(в) (1582 *Кр. Стр.* 19).

♦ **в клятвѣ zostавити див. КЛЯТВА.**

Див. ще **ZOCTABЛЯТИ, ZOCTABOBAТИ, ZOCTABЯТИ.**

ZOCTABИТИ² див. COCTABИТИ.

ZOCTABЛЕНЬЄ с. (*залишення без змін*) збереження: Што ѡуважаючи латве са домыслити, якаа естѣ пѣ(в)ность того мнимаго за жада(н)ѣмъ владыкѡ(в) // позволѣна,

и зоставлєнѣа намѣ нашихѣ церемонїѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 43-43 зв.).

Пор. ЗОСТАВИТИ.

ЗОСТАВЛѢТИ див. **ЗОСТАВЛЯТИ.**

ЗОСТАВЛЯТИ, ЗОСТАВЛАТИ, ЗОСТАВЛѢТИ дієсл. недок. **1.** (покидати без допомоги, опіки) зоставляти, залишати: кды онѣ са(м) єсть, котѣри(и) прѣцы звѣ(к) ѡсоложѣти ср(д)це оувеселѣти, вѣ бѣда(х) и фасоунка(х) (!) не зоставлѣти, дѣхѣ додавати (поч. XVII ст. *Проп. р.* 220 зв.);

(кого) (залишати в певному стані) зоставляти, залишати: гѣ не зоставлай на(с) си-ро(т)ками (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 43 зв.);

(що) (переставати займатися чим-небудь) зоставляти, залишати: В чо(м) бѣм зѣ пови(н)ности своє(и) то(г) Влаха вѣпомнимѣ, абы и боя(з)нѣ божѣю пере(д) собою ме(л), и то вѣважи(л) же лядаяко тоє справы зоста(в)ля(т) не бѣдѣ (Гологори, 1605 *ЛСБ* 398).

2. (що) (зберігати без змін) зоставляти, залишати: чѣмоу ма пре(з) сѣбе // живоую зоставлѣ(ш), чѣмоу сѣмрти не вели(ш) ма захватити (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 10 зв.-11); Брѣгѣство... ѡ(т) начѣла... патрїархомѣ... вѣзаконѣно... и ннѣ в зѣпѣлной мѣцы и в покою ведлѣ правѣ ихѣ зоставляемо (Львѣв, 1591 *ЛСБ* 155).

3. (що) (залишати, вѣддавати у чие-небудь користування; передавати у спадщину) зоставляти (що, чим, на що): звыкли люде мыслѣ и волю свою... остатнюю на писме ку ведомости на часы потомные зоставляти тѣм обычаем (Володимир, 1569 *АрхЮЗР* 8/III, 192); а иныє па(к) ѣкобы и не оумираю(т) бо мѣдрѣ(ц) такѣ // написа(л), родивы(и) чѣда не оумираєть, кды(ж)... ѡ(т) сѣмени и цркви своєи наслѣдникомѣ,... по собѣ зоставлѣєть (Острог, 1587 *См. Кл.* 1-1 зв.); Кролѣвѣское дѣло є(ст), не тѣлѣко собѣ кроловѣти..., але и ты(м) котѣрыє по(д) звѣрхностью, а звѣща свое цнѣты наприкладѣ дѣтемѣ зоставлѣти (Острог, 1614 *Тест.* 176);

(що) (вѣдкладати, зберігати що-небудь для кого-небудь) залишати: и вырѣкѣся такѣже якѣ и отець єго, не зоставляючи та(м) собѣ ни(ч) ани помѣкоу(в) (!) своимѣ (Одрехова, 1639 *ЦДІАЛ* 37, 2, 53).

4. (зберігати, приберігати, не використо-вувати) зоставляти: Рѣклѣ Моисѣй: то єсть хлѣбѣ... // ...жѣденѣ нехѣй не зоставлѣєть з негѣ до порѣнкѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 94).

Див. ще **ЗОСТАВИТИ', ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАВЯТИ.**

ЗОСТАВЛАТИ див. **ЗОСТАВЛЯТИ.**

ЗОСТАВЛАТИСА дієсл. недок. Залишати: всѣ тоу зоставлѣютсѣ, намѣ всѣмѣ на вѣхована живымѣ (поч. XVII ст. *Пчела* 15).

Див. ще **ЗОСТАВАТИСА.**

ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСѢТАВОВАТИ дієсл. недок. **1.** (що) (не брати з собою, собі) зоставляти, залишати: мы Россове, если для наукѣ вѣ краи Нѣмецкии удаемося..., зѣ рѣсторопностью еднакѣ сметѣе отмѣтуемо, а зерно беремо, уголе зоставуемо, а золото вѣймуемо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 900);

(кого, що) (покидати в певному стані) зоставляти, залишати: Мы се на то передѣ Богомѣ на васѣ жалуюмѣ, ижѣ... Грѣческого набоженства не толко не заживаєте, але ихѣ бурите, церкви пустые зоставуючы (Вільна, 1597 *РИБ* XIX, 210); Але довѣлной, якомѣ рѣклѣ, матѣрии живота Мѣжа сѣгѣ стѣгѣ мѣстѣе даючи, то прѣлѣбѣженѣе бѣ(з) ѡколѣчностѣи, якѣ Контерфѣктѣ бѣ(з) фѣрбѣ зоставѣю (Вільна, 1620 *См. Каз.* 14 зв.); церкви тежѣ русской,... турбовати южѣ болѣшѣ не мышлю,... южѣ за помѣчу и ласкою Христа моего ей вѣ покою зѣ моеє стороны зоставую (Дерманѣ, 1628 *КМПИ* I, дод. 321); Христѣсть,... на небо запроважаєть: Нехже кож-дый вѣрный з нимѣ ку горѣ ся маєть. Падѣлѣ тотѣ земный, пустокою зоставуючи: А кѣ небу,... ся гѣтуючи (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 173);

іншомѣ мѣстѣ и о́казѣ́ть то́ зоставѣючи, тѣ(т) до оува́женѣа спосо́бногѡ... пристѣ́пдемъ (Київ, 1634 *МКСВ* 312); А // што се тѣкнет остатка суми, от вышѣ́ помененых леггат моих зосталое, тую на заплачене долговъ,... зоставую и записую (Руда, 1646 *ПККДА* I-1, 85-86);

(що, що кому, кого при кому) (*передавати у власність, відписувати*) зоставляти, залишати (кого кому, що кому): тоє село радошовкѣ... я володиме(р) жонѣ дѣтемъ и пото(м)комъ своимъ вцалѣ зоста(в)ую (Дубно, 1577 *ЖКК* II, 264); жадной маетности моеє зъ обу сторонѣ́ при нихъ не зоставую, кромѣ́ збоже въ гумнахъ зложоныхъ (Краків, 1595 *АСД* I, 198); Кто зломѣ́ сѣ́нѣ́ має(т)ность зоставоуѣ́тъ, и сѣ́мъ гѣ́нѣ́тъ и є́го в' злѣ́е вправоуѣ́тъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); воловтры, шкапу шерстю половую при нем же зоставую (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14);

(кого, що) (*лишати після себе*) зоставляти, залишати: я Богушѣ́ Федоровичѣ́ Корецький,... остаточную волю свою,... зоставую (Луцьк, 1576 *АрхЮЗР* 1/I, 95); Што все и себе самого Господу Богу въ моцѣ́ отдавши ...тотъ мой тестаментъ зоставую (Краків, 1595 *АСД* I, 199); Не меч и копѣ́е Пѣ́тръ ти зоставує́тъ,... але Христов яремъ кажет ти носѣ́ти (к. XVI ст. *Укр. п.* 79); Живѣ́чи побожне зоставоуѣ́й імъ цнѣ́ты, бо що ѡ́(т)цѣ́ чѣ́инить то и снѣ́ з' ѡ́хѣ́ты (Острог, 1607 *Лѣк.* 184); ѡ́(т)чѣ́ ѡ́(т)чѣ́, што вжды зоставѣ́(ш); ѡ́ зайсте́ мно́го до́брого (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 27); Того(ж) стѣ́рца гды вѣ́село на ѡ́ны(и) свѣ́тъ... препроважа́ючогѡ́са и оуже́ блѣ́зко сконѣ́на ѡ́б'стѣ́пи(в)ши, покѣ́рне брѣ́тіа просѣ́ли, абы им' ѡ́помѣ́но(к) и ѡ́(т)хо(д)ного зоставѣ́ючи, наоучи(л) чого́ (серед. XVII ст. *Кас.* 80 зв.).

4. (що) (*зберігати для себе, застерігати за собою*) зоставляти, залишати: которое́жъ мыто мы и теперъ на себе́ выѣ́мдемъ и нашо́мъ пожиткѣ́ зоставѣ́мъ (Краків, 1531 *АС* III,

389); Я Настаса́ Гѣ́рковъна Жѣ́ковецкаа́ поспол из мѣ́жем моимъ,... сознаѡ́емъ тымъ листомъ нашимъ, што є́смо... продали́ именѣ́ наше́ Жѣ́ковецъ,... ничого́ на себе́ не зоставѣ́ючи (Турійськ, 1551 *АС* VI, 115); ве́(ч)не є́го мл(с)тъ́ тымъ дарую́ не зоста(в)уючи́ себе́ ниякого́ права на то́ (Варковичі́, 1572 *ЛНБ* 5, III 4071, 33); кнѣ́зь яхи(м) корѣ́(ц)ки(и)... вы́(з)на(л) тыми́ словы́ и(ж) име́(н)є́ свое... ничого́ на себе́ жону́ дѣти... не зоставуючи́ є́го м(л)сти́ пнѣ́ Алекса́(н)дрѣ́ сѣ́машку... прода(л) (Люблін, 1591 *ЦДІАЛ* 181, 2, 105, 3, 1); собе́ все вцалѣ́ позваны́(и) зоставѣ́(т) (Вінниця, 1605 *ЛНБ* 5, II 4051, 65); дмитрь мелене́(в)... пѣ́сти(л) чверть́ ролѣ́ марѣ́хнѣ́ копинисѣ́... ни(ч) собѣ́ не зоставѣ́ючи (Од-рехова, 1628 *ЦДІАЛ* 37, 2, 43 зв.); проси́(л) то(т) же́ слуга́ именѣ́(м) пана́ своего́, абы́ тая манифѣ́стация, которо́(и) са́(л)ва́(м) меліо́раціѡ́не(м) собе́ зоставує́ до кѣ́ни(г) была́ принята́ (Житомир, 1650 *ДМВН* 198).

5. (що) (*залишати збоку*) обминати, оминати: я... даю... именѣ́ мое́ Млыновское... которымъ́ именѣ́мъ́ тые́ границы́ такъ́ тымъ́ моимъ́ листомъ́ описую́: напервей, почавши́ от реки́ Иквы,... зоставуючи́ поправе́ греблю́ ку́ Коблику, у́ верхъ́ ставу́ (Луцьк, 1547 *АрхЮЗР* 8/III, 21); Просто́ чере́(з) поле́ ро(в)ниною́ неподалѣ́кѣ́ тоє́ дороги... идѣ́чи и копцы́ сыплючи́ до го(р)ба́ круто(го)... // и ѡ́(т) то(го)́ го(р)бѣ́ка чере́(з) доли́нѣ́ на дрѣ́ги(и)́ горбѣ́... кгру́(нт) святе́(ц)ки(и)... зоставѣ́ючи (бі́ля Кременця́, 1606 *ЛНБ* 103, 60/Іе, 254, 1, 47-47 зв.).

6. *Перен.* (що) (*відмовлятися від чого-небудь*) зоставляти, залишати: Зоставѣ́йте́ те́ды́ кладѣ́нцы ѡ́ныи́ сѣ́крѣ́шен'ныи́ а́ ба́ въ(з)лю́бѣ́те (поч. XVII ст. *Проп. р.* 225); Сцѣ́птра́ то́тъ зоставѣ́єтъ, Шарла́тъ и Корѡ́ны, Когѡ́ Бѣ́гъ в'зыѡ́аєтъ до́ свѣ́и ѡ́борѡ́ны (Київ, 1632 *Євх.* 293).

Див. ще **ЗОСТАВИТИ'**, **ЗОСТАВЛЯТИ**, **ЗОСТАВЯТИ**.

ЗОСТАВОВАТИСА дієсл. недок. (зберігатися, продовжувати існувати) залишатися: не є(ст) воды исно(ст), котóрая если зогрѣ-є(ш) зѣмно(ст) оутрачаѣтъ, вода една(к) зоставѣтса, а прѣто исно(ст) естъ само при-роже́на рѣчи(и) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 215); Пристоупоуючи за(с) рѣчи которѣи могут са допоущати трафоунками соу(т), котóрыи если оутрачоу(т)са сама́а истно(ст) зоставѣтса (Там же); потре́ба и по вѣстю дѣши при котóрой всѣ сѣлы дѣше́вныи а меновѣте тóе трбе́, я́ростное, по́хотное и словѣ́сное зоставѣ́тса, намъ потóмкѡмъ... молити... Ба, абы з' добротлѣвости... простиль... грѣхи (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 159).

Див. ще ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИСЯ.

ЗОСТАВЯТИ дієсл. недок. (смп. zostawiać) (що) (зберігати без змін) зоставляти, залишати: Прото... приказуемъ... абысте... // всѣ тако-вые sprawy, отъ даты сего листу нашего до звернення ихъ зъ Риму, откладали и вѣцале зоставляли (Краків, 1595 *АрхЮЗР* 1/I, 457-458).

Див. ще ЗОСТАВЛЯТИ, ЗОСТАВОВАТИ.

ЗОСТАЛЕЦЬ ч. Той, хто залишився: Для трѣхъ причинъ... добрѣи з' свѣта схóдитъ... Зосталцѣмъ гóркѣи смѣтокъ рóдитъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 9).

ЗОСТАЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (який залишився) залишений: самъ тыхъ зосталыхъ чотырохъ воловъ не ворочаетъ и ворочати не хочетъ (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 189).

ЗОСТАНОВЕНЄ с. Воля, рішення: сын мой, кназь Иван, яко до оное опеки, так теж и до именей тых, вышей мененых..., ничим не нарѣшиваючи того зостановена моего, ничого мети, ани са в то вѣстѣповати и жадное mocy мети не бѣдетъ (Городище, 1551 *AS* VI, 108).

Пор. ЗОСТАНОВИТИ.

ЗОСТАНОВИТИ дієсл. док. (що, на чому) Постановити, вирішити: не хотачи быти пи(л)ны а здалися и записы своими обеза-

ли... то зостанови(в)ши мнѣ то ѡ(б)явили абы(х) я ро(з)су(д)ко(м) мои(м)... ѡ тоє име-(н)є ре(ч) тую ско(н)чи(л) (Володимир, 1544 *ЛНБ* 103, 22/Id, 2032, 4); къ тому тежъ на то есмо промежъ себе зостановили, ижъ не маемъ оденъ отъ другого такъ служебниковъ яко и людей посполитыхъ приймавати (Чорторийськ, 1547 *АрхЮЗР* 7/I, 22); отец игумен пытал паробков его: для чого тую землю орете и поседате, а ведаючи то иж есмо промежку себе на том зостановили, же тых новин люди Козлиницкие... брати до росправы не мели? (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/VI, 120).

Див. ще ЗОСТАНОВЛЯТИ.

ЗОСТАНОВИТИСЯ, ЗОСТАНОВИТИСА дієсл. док. 1. (припинити свій рух) зупинитися: если са зостановѣтъ крѡвь и перестане(т) плы́нѣтъ, наличѣтъ сѣмъ днѣи чищѣ́нѣа своего, а бсмого дна оферѣе па́рѣ си-ногóрлицъ а́бо голѣба́тъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 120 зв.).

2. (на чому) (зупинити увагу) зосередитися: Тамъ же дей копа вся, на томъ слѣду зостановивъшися, и послала до того сельца ихъ, зовучи на слидъ, абы они шли. Они // дей выйти не хотели (Луцьк, 1583 *Ив.* 272-273).

ЗОСТАНОВИТИСА див. **ЗОСТАНОВИТИСЯ.**

ЗОСТАНОВЛЯТИ, ЗОСТАНОВЛАТИ дієсл. недок. (що) Постановляти, вирішувати: Его королевская милость тую прозбу вашу на томъ зостановляти рачыть, яко всимъ обывателемъ того панѣства (1554 *РИБ* XXX, 263); брат мой... еще за живота своего... вчинилъ постановене и вгодѣ, зостановляючи вечными часы под тым способомъ (Володимир, 1555 *AS* VI, 18).

Див. ще ЗОСТАНОВИТИ.

ЗОСТАНОВЛАТИ див. **ЗОСТАНОВЛЯТИ.**

ЗОСТАРѢТИСА див. **ЗСТАРѢТИСА.**

ЗОСТАТ див. ЗОСТАТИ.

ЗОСТАТИ, ЗОСТАТ дієсл. док. 1. (*продовжити своє перебування де-небудь*) зостатися, залишитися: а похочеть-ли который человекъ зостати на том селищи, тот маєт Его Милости дати выходъ зъ дворища копѣ грошей (Острог, 1514 *АС* III, 113); маєт княгини Александра на Тѣровѣ... зостати (Неполомичі, 1531 *АС* III, 386); потомъ я засе до кнегини до господы своеѣ приехалъ, а Желехъ въ месте господарскомъ ѡ Лѣцкѣ былъ зосталъ (Петрків, 1564 *АС* VI, 250) Патріа(р)ха ту(т) бывши по(є)деть, // а я ту(т) зостанѣ (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.-2); И такъ разышлися с того мѣстца, а Никифор тамъ зосталъ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 38); По изверженію, діаволы на трѣхъ мѣстехъ зостали (Почаїв, 1618 *Зерц.* 7 зв.); А вась распорошѣ межи народы... А котѣрии з вась зостанѣтъ, дамъ страхъ до ср(д)ца ихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 127);

(*продовжити своє перебування з певною метою*) зостатися, залишитися: приказѣмъ тобѣ, ажбы Твоя Милост ѡ Володимѣрѣ зосталъ... раднѣ справѣючи са до того часѣ, поки Его Милость с послѣги нашеѣ вернѣтъ (Вільна, 1557 *АС* VI, 22); если Ваша Милост рачиш зостати на слѣжбѣ ѡной, теды и прывилей на гетманство ... мѣти бѣдѣш (Варшава, 1568 *АС* VII, 306); ѡте(ц) владыка... при стороне пилнуюче(и) зостати має(т) (б. Києва, 1585 *ЦНБ* ДА/П-216, 4); они, што его привели, зостали и избу замкнули, а намъ никому поведати казали (Луцьк, 1598 *АрхЮЗР* 1/VI, 238); едѣнъ зъ нѣхъ вѣправѣдѣ зосталъ збѣрити царствѣющее мѣсто (Київ, 1627 *Тр.* 667); Єдинѣ войска зостали: оу Грѣба при тѣлѣ Гни (Чернігів, 1646 *Перло* 95 зв.);

(*продовжити перебування де-небудь, будучи покинутим там*) зостатися, залишитися: люди... не могли рыбы тамъ всеѣ побрати зостала плоть на ледѣ (1552 *ОКан.* 3. 26 зв.);

пастѣ(х) теды ходи(т) оу гоустинѣ, г(д)ѣ пастѣ в лѣсѣ а выганаѣтъ на поле жебы та(м) жа(д)наа не зостала жебы вши(ст)ки додому пригналь (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 182); слугъ... поспихали прочъ зъ лавокъ, же мусяли зостать на дождю черезъ целую ночь (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 287); роскажетъ ихъ; антѣхристъ позабиваѣти, всѣхъ трѣхъ, и трѣпѣ ихъ зо(с)танѣтъ на влицахъ (Чернігів, 1646 *Перло* 141 зв.);

назаде зостати – (*відстати*) лишитися позаду: Але если же вси пойдуть, а за чымъ добрымъ, и безъ образы сумнѣнья, – и я бы-мъ не хотѣлъ на заде зостати (Вільна, 1599 *Ант.* 607); **в арешти зостати див. АРЕШТЪ; на плацу зостати див. ПЛЯЦЪ.**

2. (*продовжити перебувати в якому-небудь стані*) зостатися, залишитися: ѡни..., пѣшкарѣ Жеславского... до смерти побили, а инших поранили, котѣрии живы зостат не могѣт (Кременецъ, 1542 *АС* IV, 315); А котѣрые шаты, сааны жоны моеѣ ѡ схованію моему... зостали, тыѣ Єѣ Милость,... ей теперъ вси ѡтдати маєтъ (1577 *АС* VI, 74); тая ѡбогая епископия цѣла при владзи свое(и) зостанѣ(т) (Стрятин, 1588 *ЛСБ* 101); Церкви тежъ,... ни який кгвалтъ не сталъсе: бо... все въ цѣлости зостало, опрочъ анѣтимиса (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1061); тая вся справа ѡ тыѣ три двори(с)ча... ѡ(д)лого(м) а(ж) до того часѣ зо(с)тала (Люблін, 1601 *ЛНБ* 5, II 4050, 9); монастырѣ абы цѣло зостали и в нихъ духовныѣ спокойне сидѣли, данъ первую,... абы заживалъ кождый, позволил (Львів, 1605-1606 *Перест.* 27); Двѣ... злости учинили заходніи Латини, черезъ котѣрии и поднесли схисму и въ ней зостали (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 759); Людемъ..., комѣры пудкопували, а ледво якая цѣла зостала (1636-1650 *ХЛ* 81); правѣ(д)ніи... самъ въ радости вѣчной зостанѣтъ (Чернігів, 1646 *Перло* 119 зв.); Аггловѣ... злѣ ѡжили вѣлно-

ти своѣй... во вѣчнои нѣжи хвалѣ нб(с)нѣю
оутра́тивши з'оста́ли (серед. XVII ст. *Хрон.*
3 зв.); **ни при чомѣ зостати** — зостатися ні
з чим: и праве ни при чомѣ zostали, для чо-
гожѣ многіи хотіли съ того места Нашого
прочѣ ся розыйти (Краків, 1527 *РЕА* I, 148).

3. (*зробитися ким-небудь, чим-небудь*) ста-
ти: ~~з~~аф̄мѣ. крѡль ав̄гѡстѣ пано(м) зоста(л)
(1509-1633 *Остр. л.* 116 зв.); тотѣ подданный
Нашѣ Станиславѣ, реченый передѣ тымѣ
Либко Дановичѣ, опустивши фалшивую без-
божную жидовскую вѣру,... христіаниномѣ
зосталѣ (Петрків, 1565 *РЕА* II, 138); дѡнѣ
былѣ іѡанѣ на нао́укѣ великы(м) рѣтороу(м)
и красомѡвцемѣ брѣзѡ зосталѣ (XVI ст. *УС*
№ 29519, 276 зв.); Ты(х) побѡжны(х) про(д)-
ко(в) свы(х), потѡмо(к) побѡжный Наслѣдѡв-
ца зосталесѣ (Київ, 1618 *Вѣзер.* 14); Девѡт-
на́дцѡть тѣды лѣтѣ тѡкѣ жйлѣ, и бл̄женногѡ
послѡщенства вѣзерѡнкомѣ всѣмѣ зостѡвши
(Київ, 1627 *Тр.* 554); вы... ивана векерами
збили... на што вечѣны(и) калика зо(с)тал
(Вінниця, 1634 *ЛНБ* 5, II 4060, 72 зв.); Пре(з)
Кре(ст) всѣ з дѡвны(х) чѡсо(в) тридм̄ф̄ютѣ
пѡнѣства, А томѣ кле́йнѡтови подпѡрою слѡвы
зосталѣ Арсеній (Львів, 1645 *На г. Жел.*
тит. зв.); Зостѡнѣ тѣды слѡгѡю твоимѣ (серед.
XVII ст. *Хрон.* 72 зв.);

(*зробитися яким-небудь*) стати: кн̄зю
ку(р)пѣскомѣ дѡла поводѣ рѣчи ѡ права зо-
ста(л) зго(д)ливы(и) и при по(з)ве реєстрѣ
...по(д) печа(т)ю своєю пода(л) (Володимир,
1572 *ЖКК* II, 21); Якѣ велѣ засѣ богатыми
зостали безѣ тыхѣ языковѣ познана?
(к. XVI ст. *Розм.* 3); то што на(д) Вѡскѣ
было мѡкшеѣ, на(д) желѣзо моцнѣйши(м)
зостало (Київ, 1625 *Злат. Н.* 128); Изби́єни
бѣша: зостѡли якѣ бѣбенѣ (1627 *ЛБ* 45); И
Мироносицѣ, щасливыми зостали: котрыє
у гробу, през всю ночь стояли (Львів, 1630
Траг. п. 176); Ннѣ на земли слѡжба бѣсѡвс-
каѡ оупѡла, Знищала, И навѣки пѡста зостѡла
(Чернігів, 1646 *Перло* 49 зв.).

4. (що) (*продовжити існувати, зберегтися*)
зостатися, залишитися: гдѣ бы не были пре-
кращены дни онѣ, не зосталѣ бы жаденѣ
живый чело́вѣк (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 161); И
на тых тепер только благочестіє уже зостало
(Львів, 1605-1606 *Перест.* 28); Чіѡ робѡта зо-
стѡнѣтъ котѡрѡю бѣдова(л), заплѡтѣ пріймѣтъ
(Київ, бл. 1619 О обр. 140); єсли дѡ́волѣ пѡн-
ство дш̄ѣ на́шеи не можѣтъ зѡпѡлна ѡдѣди-
чити, Прина́мнѣй щокѡ́лвекѣ хѡче(т) ѡ(т)
на(с), а що ѡ(т)повѣдѣлѣ моисей? не зостѡ-
не(т) з нихѣ анѣ копыто (поч. XVII ст. *Проп.*
р. 219 зв.); Свѣдчатѣ мученици, котрыхѣ
ребра стругано, але вѣра непреломлена зо-
стала (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 343); скѡрбы бѡ-
гѡтїи ѡ(т) нѣхѣ побрѡнѡ и врагѡмѣ в рѡцѣ
подѡнѡ, а имѣ тѣлько жѡлость вѣчнаѡ зостѡ-
ла (Чернігів, 1646 *Перло* 122); огорожи зас
около двору, гумна, огоро́довѣ вси побраные
такѣ, же и кола жадного не зостало (Луцьк,
1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 119);

(*зберегтися після кого-небудь*) залишити-
ся: вси двори... по смерти княза Жослав-
ского зосталѣє... в заведани своемѣ мети до
того часѣ, покола князь... Киевский с паном
Троцким росправѣ ѡ тѡю ѡпекѣ пріймѣтъ
Вільна, 1562 *AS* VI, 56); все... што ко(л)ве(к)
...по не(м) зо(с)танѣ(т) маѣ(т) то все жѡна
моя... до ру(к) свои(х) взяти (Вінниця, 1567
ЛНБ 103, 17/Іс, 1943, 16); она... маєтност
всю по небожчику брату нашомѣ зоста-
лую,... роспорошає (Володимир, 1580 *Арх*
ЮЗР 8/III, 311); Єднѡкѣ потѡмнымѣ вѣкѡмѣ,
слѡва Вѣчнаѡ, по тобѣ зостѡла (Київ, 1622
Сак. В. 41 зв.); половица пу(л)се(т)ка поло(т)-
на домово(и) роботы, по // небощице а(н)-
ничи московце зостало (Львів, 1637 *Інв. Усп.*
73-73 зв.);

(*перейти в чие-небудь користування, ста-
ти чиеюсь власністю*) дістатися, припасти
(кому): Ино колиж... бискѡп Лѡцкый тои
части делницы княза..., котѡраѡ зостала

емѣ по кнагини... записом... подтвердил, мы ...на Его милости чолом-бите то вчинили (Краків, 1519 *АС* III, 194); якожь оныє вси име(н)я которые ся бы(ли) з ро(з)де(л)ку вечисто(г) ѡ(т)цу моему... зоста(ли)... ѡв опеку... дя(д)ку моему при(ш)ли (Ляхівці, 1548 *ЛНБ* 103, 19/Id, 1961, 23 зв.); а по животе... моимъ вся мое(т)но(ст) моя,... все зостати мае(т) при то(м) затю(!) мои(м) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 151); если всю свѣтлость нб(с)-нѣю на собѣ имѣеть; то нѣчѣго не зостало божницамъ поганѣскимъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56).

5. (що) (*зберегтися в наявності після використання*) зостатися, залишитися: а якъ са южь наили росказаль оучнкомъ своимъ абы собрали оукроухы которые зостали абы и тоє не погиноуло (1556-1561 *ПЄ* 365); к(д)ыжь обачить на(с) избавите(л) нашъ... излѣчить ты(ж) нашѣ раны..., и дасть ты(ж) на(м) пока(р)мъ теле(с)ный а(ж) до сы(т)ности и еще на(д) то да(ст) намъ, то є(ст) же зостане(т) намъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 144); Такъ с приходе(в), якъ и(з) расходовъ ѡ(т)да(л) рахѣнокъ добре и вѣрне решты що зостало ѡ(т)да(л) готовыми грошми (Львів, 1608 *ЛСБ* 1046, 4); бѣдете... ѣсти... толкѡ печѣное огнѣмъ,... и не зостане ничогѡ з негѡ до порѣнкѣ, єсли што зостане огнѣмъ спалите (серед. XVII ст. *Хрон.* 94);

(кому) (*залишитися на черзі для виконання*) зостатися: Еще ми зосталъ одинъ артыкуль ку вѣдомости потребный, о постахъ (Вільна, 1608 *Гарм.* 216); сѣ(д) трибѣна(ль)-ски(и) ѡ(р)динацією своею до реєстрѣ справъ вписовати не позволи(л) але то(л)ко тые sprawy што в реєстре простомъ и арештово(м) зо(с)талые были сѣди(л) (Люблін, 1634 *ЛНБ* 103, 2010, 14 зв.).

6. (*застрапути*) зостатися, залишитися: куля зъ него не вышла, але въ немъ, хрибеть покгрухотавши, зостала (Володимир, 1627

Арх ЮЗР 3/І, 205); заразы пана хлебо(в)ского з мушкету в левы(и) бо(к) впо(л) по(с)трелили ажъ в правы(м) боку за скуро(ю) кѣля зостала (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3); того виростѣка протестантис... з луку в самый крыж з боку левого шкодливе а немилосердне пострелилъ, же ажъ желязко въ самой кости в немъ зостати мусело (Луцьк, 1643 *КМПС* II, 268).

7. (на чому) (*поставити що-небудь*) зупинитися: они на том зостали: Скоро границы именамъ их... бѣдѣтъ положоны, мають они... сѣдей своих с обѣ сторон там вывести и ѡ тыи земли... са расправити (Львів, 1537 *АС* IV, 91).

Див. ще ЗОСТАТИСЯ.

ЗОСТАТИСЯ, ЗОСТАТИСА, ЗОСТАТИСЕ дієсл. док. 1. (*продовжити перебування де-небудь*) залишитися: присягаю тобѣ презъ г(с)да же єсли не вѣдешъ, не зостанетсе з тобѣю ни оди́нь сѣи но́чи (серед. XVII ст. *Хрон.* 272).

2. (*опинитися в якому-небудь стані*) залишитися: якъ ся мне былъ тотъ монастырь зъ ласки, наданя его // королевское милости,... знищоный и спустошоный зосталъ, тедымъ немало около того монастыра побудоваль (Луцьк, 1585 *АрхЮЗР* 1/І, 194-195).

3. (*перейти в чие-небудь користування, стати власністю кого-небудь*) дістатися, припасти (кому): а тот [чоловекъ] маеть на томъ присягу вчинить, штося маетности небожчиковское зостало пану Ивану (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 8/VI, 270);

(*зберегтися при комусь*) залишитися: такъ ты(м) право(м), которое ся в мене зостало, яко те(ж) и никоторы(м) и(н)шимъ собе того име(н)я... привлащати не маю(т) (Житомир, 1584 *АЖМУ* 148).

4. (*продовжити існувати*) залишитися, зберегтися: границы тые,... зоста(т)се не могутъ, кгда (ж) де(р)жавца, не маючы тытулу

деди(ц)тва, добръ ѡбтяжа(т)... не може(т) (Київщина, 1600 *ККПС* 137); Въ прихѡдъ антихристовъ, тѣлкоса зостанѣтъ самѡе погѣнство (Чернігів, 1646 *Перло* 139 зв.).

Див. ще **ЗОСТАВОВАТИСЯ, ЗОСТАТИ.**

ЗОСТАРѢТИСА *див. ЗСТАРѢТИСА.*

ЗОСТАТИСА *див. ЗОСТАТИСЯ.*

ЗОСТАТСЕ *див. ЗОСТАТИСЯ.*

ЗОСТЕ *див. ЗОЙСТЕ.*

ЗОСТОЯТИСЕ *дієсл. док. (зберегтися на місці) залишитися: рѣклъ црѣ то мнѣ нехѣй бгѣ оучинитъ, и то причинитъ нехѣй, єсли се зостойтъ голова Іелиссѣа сегѡ дна на нѣмъ (серед. XVII ст. Хрон. 326).*

ЗОСТРИТИ *дієсл. док. (чого) (зробити гострим) нагострити: Олє смѣрти срѡгаа, то жєсъ не оумовна... и слѣпа: Чемѡсъ на насъ... не зостріла... Косы свои (Вільна, 1620 Лям. К. 10).*

ЗОСТРѢТИТИ *дієсл. док. (кого) (зблизитися з тим, хто йде напроти) зустріти: где(ж) хѡчєшь абы єсмо нагѡтовали, а онъ и(м) рє(к)... ото кды боудете вхѡдити до мѣста зострѣти(т) ва(с) члѣкъ зба(н) вѡды несоучи (к. XVI ст. УЄ № 77, 24).*

ЗОСТРѢЧАЮЧІЙ *дієприкм. у знач. ім. Той, хто зустрічає, зустрічаючий: стрѣтѣте(л) зострѣчаючій (1596 ЛЗ 76).*

ЗОСТРѢЧЕНЬЄ *с. Зустріч: Стрѣтѣніє зострѣчєньє (1596 ЛЗ 76).*

ЗОСХНУТИ, ЗОСЪХНУТИ *дієсл. док. (ставши сухим, втратити життєздатність) зсохнути: Другое насѣня, што упало на камєни и зосѣхло (XVI ст. НЄ 146); Орачѣ кды сѣалѣ єдинѣ, иншєє пѣло насѣна при дорѡзѣ: що позобѣли птїцы нб(с)нїє, иншєє на камєни, и на мѣсца(х) неплѡдны(х), где дла недостѣткѡу вилгѡтности и мѡкрости зосѣхло (поч. XVII ст. Проп. р. 22 зв.); Вышо(л) тои котѡрыи сѣє(т) сѣати насѣна своє. Гды сѣа(л) ово... // паде на камєни, и прозѡбло и зосѣхло (Височани, 1635 УЄ № 62, 102 зв.-103).*

ЗОСЪСАТИ *дієсл. док. (що) Зїссати: изняла одна жѡна гѡлѡсъ измежи народа и рекла Іисусови: Благое черєво, што тя носило, и цицѣка, которую єсъ зосѣсавѣ (XVI ст. НЄ 190).*

ЗОСЪТАВАТИ *див. ЗОСТАВАТИ¹.*

ЗОСЪТАВИТИ *див. ЗОСТАВИТИ.*

ЗОСЪТАВОВАТИ *див. ЗОСТАВОВАТИ.*

ЗОСЪХНУТИ *див. ЗОСХНУТИ.*

ЗОТЕРТИ *дієсл. док. (кого, що) (знищити) стерти: кто оупаде на тѣи камєнь розѡбѣ(т)са, а на кого жѣ онѣ оупаде, зотре(т) єго (1556-1561 ПЄ 93 зв.); встанѣте, и выйдѣте з того мѣсца, поневажѣ гѣ... гра(д) то(т) зотре(т), выкорєнитъ (поч. XVII ст. Проп. р. 180); а кто паде(т) на камєни то то(т) сѣкрѣши(т)са, а на кого за(с) паде(т) того зѡтре(т) (1645 УЄ № 32, 125 зв.); г(с)дѣ Бгѣ мѡвилѣ: положѣ нѣпрїазнь межи тобѡю и невѣстою, и межи насѣнѣмъ твои(м), и насѣнѣмъ ѡнои, то єсть невѣсты, и тѡє зотре(т) гѡловѣ тобѣ (Львів, 1646 Зобр. 10 зв.); И пѡйде Аггѣлѣ мѡй передѣ тобѡю и впрѡвѣдитъ тебѣ до Амморѣйчика и // хеттѣйчика..., котѡрыхъ я зотрѣ (серед. XVII ст. Хрон. 100 зв.-101).*

ЗОТКАТИ *дієсл. док. (що) Зїткати: Трѣ(д)но зѣ падчїны зоткѣти постѣвѣ, моего дѡвтѣпѣ нездѡлность вѣдаю (Київ, 1619 Гр. Сл. 203).*

ЗОТКНУТИ *дієсл. док. Увїткнути: Вѣзнѣзѣ: Зоткнѣлѣ (1627 ЛБ 19).*

ЗОТРАЧЕНЄ *с. (позбавлення життя) страта: А тотѣ гласѣ слышанный былѣ далєко, на триста миль, и такѣ з иншихъ землѣ люде приходѣють, которые тѣє дивы и зраки слышали, юж хотѣчи се досведчити с писма светѡго, старѡго и новѡго закону, жє бы то былѣ власный антихристѣ а сыномѣ зотрачєня и вѣчного проклятства (Вавилон, 1635-1636 АрхїЮЗР 1/VI, 711).*

Див. ще **СТРАЧЕНЄ.**

ЗОТРАЧЕНЬЙ дієприкм. (позбавлений життя) страчений: гды народился той антихристъ, теды слышаний былъ страшливый голосъ з неба, тыми словы огромными мовячи: “приправтєсь, приправтєсь и приймѣте сына моего! Благословенный будетъ, который увѣруеть въ него, и не будетъ зотраченный” (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 711).

ЗОЧЕСТИ дієсл. док. (цсл. съчести) (що) порахувати: Вамъ волося на головѣ усе єсть зочтєно (XVI ст. НЄ 154).

ЗОШЛОСТЬ ж. (стп. *zeszłość*) закінчення. ♦ **зошлость** **летъ** — схил віку: она... те(ж) немне(и) дла зошлости ле(т), хоробы и недостатку здоро(в)а своего вжо ма(л)женства з в̄м, з в̄м яко с чл̄вкомъ молодѣм... не потребуєть (Луцьк, 1587 *ЛНБ* 5, II 4046, 34).

ЗОШЛЫ див. **ЗОШЛЫЙ**.

ЗОШЛЫЙ, ЗОШЛЫ, ЗОШЪЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. 1. Покійний: Четвертый лист видимус з листу сознаня зошлого Ивана Шишковича Склєнского (Галичани, 1553 *АрхЮЗР* 8/VI, 10); Я ан̄дре(и)... ку(р)п̄ски(и)... змови(л) за себе в ста(н) свєты(и) ма(л)жен̄ски(и) до(ч)к̄д зошлого єє м(л) п̄на пе(т)ра сємаш̄ка (Володимир, 1579 *ЖКК* I, 170); На вряде... за(м)к̄д жи-томи(р)ско(г)... п̄ни На(с)тазия... по(к)лала те(с)тамє(нт) зо(ш)лого небо(ж)чика... ма(л)-жо(н)ка своего (Житомир, 1609 *ЦДІАК* 11, 1, 5, 41 зв.); Панъ Матєвш̄... выдава(л) в станъ ма(л)же(н)ски(и) пасє(р)биц̄ свою зошлого як̄ба... цо(р)ку за в̄рожного Пана адама сє(р)ахп̄(в)ского (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 2 зв.); Постанови(в)шися очеви(с)то... сынъ зошло(г) го(д)ное памєти... Васи(л)я Себєстияновича поклада(л) пере(д) нами... ли(ст) описаны(х) грани(ц)... зошлого... Пав-ла... Сапєги (Чернігів, 1644 *ЛНБ* 5, II 4043, 38); Иванъ Выш̄по(л)ски(и) пода(л)... обла-та(м) те(с)тамен̄тъ зош̄ло(г)[о] пана... Счє-ниє(в)ско(г)[о] (Житомир, 1650 *ДМВН* 211).

2. (про вік) похилий: што оуслышавши с̄арра розс̄м̄балася за двєрми намет̄ а были об̄бє стары и з̄шлого в̄к̄д (серед. XVII ст. *Хрон.* 29 зв.).

Див. ще **ЗЕШЛЫЙ**.

ЗОШЪЛЫЙ див. **ЗОШЛЫЙ**.

ЗОШЪТЬЄ див. **ЗОЙСТЄ**.

ЗПАНОВАТИ дієсл. док. (що) (підпоряд-кувати своєму впливові) опанувати: запалї-ла... Л̄амп̄д н̄ов̄дю... Котра̄а Р̄сскїй на Ори-з̄онтъ впа̄ла // Зодїакъ Л̄в̄овскїй соб̄ѣ з̄пано-ва̄ла (Львів, 1642 *Бут.* 8 зв.-9).

ЗПАСТИ див. **СПАСТИ**¹.

ЗПЕВАТИ див. **СПѢВАТИ**.

ЗПЕРЕДУ див. **СПЕРЕДУ**.

ЗПЕРТИСА див. **СПЕРТИСА**.

ЗПЛЕСНІТИ дієсл. док. Зпліснїти: зпле-(с)ніло *mudicus* (I пол. XVII ст. *Сем.* 117).

ЗПЛЕСТИ див. **СПЛЕСТИ**.

ЗПЛЫВАТИ див. **СПЛЫВАТИ**.

ЗПЛЮГАВИТИ див. **СПЛЮГАВИТИ**.

ЗПОВАЖЫТИ дієсл. док. (що) Знева-жити: зара(з) з вє(с)ны зповажыв̄шы право посполитое насладє(с) к̄гва(лт)овне сл̄д̄гъ и под̄зданы(х) свои(х) (Київ, 1622 *ЦНБ* II, № 23265, 1).

ЗПОВИНОВАТИТИСЯ див. **СПОВИНО-ВАТИТИСА**.

ЗПОВИНОВАЧЕНЄ див. **СПОВИНОВА-ЧЕНЄ**.

ЗПОВИНОВАЧОНЫЙ див. **СПОВИНО-ВАЧОНЪ**.

ЗПОВСТАТИ дієсл. док. Постати, з’яви-тися, виникнути: Кот̄ор̄ю тєды и я найнїж-шїй в̄ правосл̄авїи ст̄омъ // ...оуглад̄аю: ве-лицє а̄ко бы ѡ(т) гр̄об̄д з̄повстал̄о са т̄ш̄д̄. И аф̄фєкт̄ той Превелєбности в̄ашой ст̄облї-вый, хот̄ѣл̄ь бым̄ не т̄лько на св̄ѣтъ в̄яво подати, а̄лє и до н̄ба в̄нєсти (Львів, 1642 *Бут.* 2 зв.-3).

ЗПОГАНЪЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Споганїлий, огидний: Г(с)д̄ь Б̄гъ з̄аконных̄

офѣръ не потребоваль: але прихилаючися до крѣвкости лю(д)скоѣ, позволилъ ихъ былъ и терпѣлъ, и для самѣхъ зпоганѣлоѣ грѣбости жидо(в)скоѣ, закономъ до часѣхъ змоцниль ихъ былъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 266).

ЗПОДЪ *див. ЗЪПОДЪ.*

ЗПОЄНЄ *див. СПОЄНЄ.*

ЗПОЄНЬЙ *див. СПОЄНЬЙ.*

ЗПОЗНАТИ *див. СПОЗНАТИ.*

ЗПОИТИСА *див. СПОИТИСЯ.*

ЗПОКОЙНЬЙ *див. СПОКОЙНЬЙ.*

ЗПОЛНЕ *див. СПОЛНЕ.*

ЗПОЛНИТИ *див. СПОЛНИТИ.*

ЗПОЛНО *див. СПОЛНО.*

ЗПОЛОВАМЫШАСЪТЪЙ *прикм. Полово-мишастий: презентовали... коне(и) трое: одъного зполова мышасътого (Житомир, 1650 ДМВН 214).*

ЗПОМОЖЕНЄ *див. СПОМОЖЕНЄ.*

ЗПОРАНКУ *див. СПОРАНКУ.*

ЗПОРЕДИТИ *див. СПОРЕДИТИ.*

ЗПОРОЖНИТИ *дієсл. док. (кого) Визволити, звільнити: підлого рѣдѣ и взгоржѣныхъ выбралъ Бг̃ъ зъ свѣта, и небѣдѣчихъ, абы бѣдѣчихъ зпорожнѣлъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 835).*

ЗПОРОЖНИТИСА *дієсл. док. Спорожнитися, спустити: Нѣва гды пожата бѣдетъ, зпорожнѣтса (Київ, 1625 Сур. Сл. 123).*

ЗПОРЯДИТИ *див. СПОРЯДИТИ.*

ЗПОРЯЖАТИ *див. СПОРЯЖАТИ.*

ЗПОРАЖАТИ *див. СПОРЯЖАТИ.*

ЗСПОРАЖАТИ *див. СПОРЯЖАТИ.*

ЗСПОРАЖЕНЬЄ *див. СПОРЯЖЕНЄ.*

ЗПОСЕРЕДКУ *див. СПОСЕРЕДКУ.*

ЗПОСЕРЕДЪ *див. СПОСЕРЕДЪ.*

ЗПОСРЕДКУ *див. СПОСРЕДКУ.*

ЗПОСРОДКУ *див. СПОСРОДКУ.*

ЗПОТВАРАТИ *див. СПОТВАРАТИ.*

ЗПОТВАРАТИСА *дієсл. недок. Спотворюватися: Бѣда грѣшникомъ... намѣвы прерѣотныхъ смѣсловъ обтажѣными бывають и*

зпотварѣтса ихъ помѣсль (Львів, 1642 Час. Слово 273).

ЗПОТРЕБУ *присл. Достатньо, стільки, скільки треба, необхідно: не могѣчи фѣндѣ(в)не оукоренѣтиса, зѣразъ те(ж) и оусыхѣетъ, понева(ж) землѣ зъпотрѣбѣ не мѣли (Київ, 1637 УЄ Кал. 588).*

ЗПОЧАТКУ *див. СПОЧАТКУ.*

ЗПОЯТИ *див. СПОЯТИ.*

ЗПРАЦОВАНЬЙ *див. СПРАЦОВАНЬЙ.*

ЗПРАЦОВАТИСА *див. СПРАЦОВАТИСА.*

ЗПРЕДВѢКОВЪ *присл. Споконвіку, здавна: якъ... зъпре(д)вѣковъ во всемъ досконѣльнѣ бѣдѣчи, досконѣльши(м) быти мѣжетъ (Київ, 1637 УЄ Кал. 924).*

ЗПРЕЧАТИСЯ *див. СПРЕЧАТИСЯ.*

ЗПРИПАДЪКУ *присл. Випадково, зненацька: Euentus збѣды, зприпадѣкѣ (1643 Уж. 51).*

ЗПРОВАДИТИ *див. СПРОВАДИТИ.*

ЗПРОДАНЄ *див. СПРОДАНЄ.*

ЗПРОДКУ *присл. Наперед, задалегідь: А до жита постоновѣнѣа кѣждого зъ ѡсѣбна, рада Бзѣаа часъ и спѣсо(б) смѣрти егѡ зъ прѣдѣкѣ назначѣе(т) (Київ, 1627 Тр. 40).*

ЗПРОМЕЖКУ, СПРОМЕЖКУ *прийм. (виражає об'єктні відношення) (вказує на сукупність осіб, серед котрих відбувається яка-небудь дія) з-поміж: Ям ся имъ вымовлял, боячися якого подступку спрѡмежку их (Кременець, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 122); В' Нѣшні(и) днѣ зъ Бмѣ и Трѣдѣ починаѣ(м). Котѣрѣю, многѣи в'правдѣ зъ промѣжѣкѣ Стѣхъ и Бгѣноѣсныхъ Пѣснѣтворцѣвъ... Ѡ(т)цѣвъ, выбѣрне и якъ прѣстоало ѡ(т) Стѣго взбѣжаѣмы дѣа, в' спѣвѣаню вдѣчномъ оутворѣли (Київ, 1627 Тр. 9).*

Див. ще ЗПРОМЕЖЪ.

ЗПРОМЕЖЪ *прийм. (виражає об'єктні відношення) (вказує на сукупність предметів, звідки що-небудь виділяється) з-поміж: Ра-*

бѣтниківѣ,.... тѣрнѣ зѣпромежѣ пшеницы повы-
ривали (Київ, 1625 *Злат. Н.* 127 зв.).

Див. ще ЗПРОМЕЖКУ.

ЗПРОСТА *див. СПРОСТА.*

ЗПРОТИВНИКЪ *див. СПРОТИВНИКЪ.*

ЗПРОТИВЪЛЯТИСЯ *див. СПРОТИВ-*
ЛЯТИСЯ.

ЗПРОФАНОВАТИ *див. СПРОФАНОВАТИ.*

ЗПРУДКА *див. СПРУДКА.*

ЗПРАГАТИ *див. СПРЯГАТИ.*

ЗПРАГАТИСЯ *дієсл. недок. (з ким) (всту-*
пати у статеві стосунки) злягатися: Прѣ(д)
тымъ рожаю Пѣрскогѡ сынѡве зъ родичами
дрѣжѣли на лѡбѣ, и сѣстра зѣ брѣтомъ сѧ
зпрагала бѣ(з) каранѣ, а ннѣ двѣцтва шѡка-
ють (Київ, 1625 *Злат. Н.* 130 зв.).

ЗПУСТИТИ *див. СПУСТИТИ.*

ЗПУСТОШИТИ *див. СПУСТОШИТИ.*

ЗПУХЛЫЙ *див. СПУХЛЫЙ.*

ЗПУЩАТИ *див. СПУЩАТИ.*

ЗПЫТАТИСѧ *див. СПЫТАТИСѧ.*

ЗПЫХАТИ *див. СПЫХАТИ.*

ЗРАБОВАТИ *дієсл. док. (що) (забрати си-*
лою) пограбувати, діал. зрабувати: подданные
грибовицькіе... двор зрабовавши речей... в
коморе замѣкненые скрини поодбѣявши, за-
брали (Володимир, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 470).

ЗРАДА *ж. 1. (віроломство, зрадництво,*
підступ) зрада: Якъ (!) замѡбскій гетмѧно(м)
стѧлъ. Остѣка за зрадѣ стѧто (1509-1633
Остр. л. 127 зв.); на сѣр(д)ци змзшлаѣ(т) (!)
зрадѣ, и чѣни(т) злѣ мѡвачи дѡбре (Вільна,
1596 *З. Каз.* 38); почали межѣ собою мовити:
штѡ маємо вѣчинити, смотрѣмо, абы не была
на(д) нами зрада (XVI ст. *УЄ Трост.* 82);
штокольвек луцкій и володимѣрскій учини-
ли, тѡе все зрада и фалшѣ (Львів, 1605-1606
Перест. 35); О Ево, какос мя прѣлстила, ка-
кос мя ѡ(т) рая ѡ(т)дѣлила. Чим ти не мо-
вил, же то ѡтаена зрада (I пол. XVII ст. *Рез.*
168); всѣхъ еднѧкъ хѣтрости и зрады единѣ
сѣи конѣць естъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 26);

ю(ж) не мѣсли(т) ѡ нѣнѣшни(х) рѣча(х)...
его... жа(д)наѧ пѣха, жа(д)наѧ зрада... не
ѡбы(и)мѣе (серед. XVII ст. *Кас.* 56).

2. (відмова від своїх переконань, поглядів)
зрада: Не леда скромность и тихость панѣ
ѡилялетѣ, яко сѧ ѡбѣцалѣ, показуетѣ, и лю-
дѣмъ учтивымъ, пастыремъ и епископомъ
церкви Божое, ѡальшы и зрады прыписуетѣ
(Вільна, 1599 *РИБ* 769); Явнаѧ то зрада х(с)ѧ
// ѡ(т)ступити и чревоѡбѣсие(м) врагѣ ѡгодити
(к. XVI-поч. XVII ст. ПДПИ 182, 103-104).

Див. ще ЗДРАДА.

ЗРАДЕЦКИ *присл.* Зрадливо, по-зрад-
ницьки, підступно: она з слугою Федором
Дюгтем... зрадецьки, спячого, менованого
брата нашого а мужа своего... ножем в гор-
ло сколола (Луцьк, 1583 *АрхЮЗР* 8/III, 409);
Остафій Слуцкій... атаманъ... недбаючи
ничого на боязнѣ божую... не отповѣдил,
не пристойне, а праве зрадецьки, лѡтровски
и розбойнымъ обычаемъ нашедши..., // на
господу мою..., тамже кгда были вси пы-
талемъ, хто бы былѣ? (Луцьк, 1596 *АрхЮЗР*
3/I, 107-108).

Див. ще ЗДРАДЕЦКЕ, ЗДРАДЕЦКО,
ЗДРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ,
ЗРАДНЕ.

ЗРАДЕЦКИЙ *прикм. (віроломний, під-*
ступний) зрадницькій: князь Романъ про-
силѣ мене ѡ то, абыхъ за тою причиною,
ижѣ брата его Желѣхъ зрадецькии постре-
лилѣ и ранилѣ, вѣ домѣ своемъ болшей Же-
лѣха не держалѣ (Петрків, 1564 *AS* VI, 252);
а вѣрѣ и естемъ тѡе надѣи, же панѣ Михайло
Мышка самѣ до того зрадецького пострелѣна
Его Милости княза Ярослава... естъ при-
чиною (Луцьк, 1564 *AS* VI, 239); ѡзнай-
мѣем..., што... прышѣла перед нас... плач-
ливаѧ жалоба... ѡ ѡкрѣтнѡе, непристойнѡе
покрѣтнѡе, а зрадецькое забитѣе и замордова-
не... княза Єрослава (Вільна, 1565 *AS*
VI, 282); в куневѣ во вла(с)номъ дому его
неѡ(т)повѣдне ѡбычаемъ непристо(и)ны(м)

зрадецьки(и)... ножемъ то(т) буча(и)ски(и)... пана песочи(н)ского проби(л) (Луцьк, 1577 ЛНБ 5, II 4044, 5).

ЗРАДЕЦКО присл. Те саме, що **зрадецьки**: Дозна́лъ тогѡ на собѣ сла́вный ѡный Гѣтманъ войска Іѣл'скогѡ Іѡа́в', котрый позабі́авши зраде́цкѡ сла́вны(х) и за́чных' вѡжѡв' лю́дѡ Ізраї́л'скогѡ... цѣл' zostáлъ (Київ, 1646 Тр. 940).

Див. ще **ЗДРАДЕЦКЕ, ЗДРАДЕЦКО, ЗДРАДЛИВЕ, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДНЕ**.

ЗРАДЕЦСТВО с. (сmn. zdradziectwo) зрадництво: а што в̄м пише(ш) до мене ѡ не-когого по(д)даного своего голодовича при-читаючи емѡ за справою хмелевою злоде(и)-ство и зраде(ц)ство (Ковель, 1574 ЖЖК II, 280); Мовачи за его зраде(ц)ство котри(м) постѡпова(л) противко бра(т)ствѡ годѣ(н) то-го, абы мѡ была рѣка ѡтата посполѡ с перомъ (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 3 зв.).

Див. ще **ЗДРАДЕЦСТВО**.

ЗРАДЖАНЄ, ЗРАЖАНЬЄ с. Зрадницт-во: наві́тованіє, зраджа(н)є (1596 ЛЗ 59); Наві́тованіє: Зража́ньє, ѡшѡкива́ньє по(д)-сто́пноє (1627 ЛБ 68).

Див. ще **ЗДРАЖѢНЄ**.

ЗРАДЖАТИ дієсл. недок. (кого) (займа-тися зрадництвом, діяти підступно, віро-ломно) зраджувати: лещѡ, зраджаю, ласкаю, похлѣбѡю (1596 ЛЗ 54); Злодѣй иде(т) крас-ти мой до(м) а прелюбодѣйца, блѡ(д)никъ, идѣть кра́сти, мою, фортоунѡ ѡ(т) мене и мене зра(д)жає(т) и на нече(ст) мой до(м) приводи(т) (XVI ст. УЄ № 29519, 223); Пре-даю: Выдаю, зраджаю (1627 ЛБ 92).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЬ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТИ, ЗРАДИТИ, ИЗРАДИТИ, ИЗРАЖАТИ**.

ЗРАДИТИ дієсл. док. 1. (кого) (учинити по-зрадницькому, підступно, віроломно) зради-ти: Єв(г)листа выписоуетъ якъ нѡда слоуш-ныи чась ѡбыбравши зрадилъ иса (1556-1561

ЛЄ 317); Степанко,... при ономъ наезде, зрадивши мя, пана своего, и повывававши певную маетность мою..., утекъ прочь (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/I, 83); Бога(т)ство, непѣвный товаришъ, бога(т)ство невѣрный сѡсѣдъ, зра́дѣти пра́гноучій (Острог, 1607 Лѣк. 127); іс... вѣдаль кто го маль зрадиті (поч. XVII ст. УЄ № 256, 13); теперъ старца Васи́лія и насъ всѣхъ братьей своихъ, прелес-ти ради свѣта сего временного, зрадилъ еси (Путивль, 1638 АЮЗР III, 12); А ми сю-ди аггловъ не допускаймо, Потухи имъ не даваймо, Аби насъ не зрадили и дшѣ его до неба не запровадили (I пол. XVII ст. Сл. о зб. 20); хитрии неприа́те(л)... не мо́же ни в чо(м) поды(и)ти и зра́дѣти... кото́ры(и) до(с)вѣдче́на не ма́еть (серед. XVII ст. Кас. 37 зв.).

2. (що, кого) (відмовитися від своїх зви-чок, переконань, поглядів) зрадити: я(к) и(х) предо(к) влѣзъ на(м) пе(р)вѣ(и) на стѣнѡ ко(с)та(н)тинопо(л)скѡю и всѣ це(р)кви спѡ-стоши(в) и вѣрѡ зради(в) (Львів, 1596 ЛСБ 297, 1 зв.); ѡнъ на тоє такъ ѡ(т)повѣди(л), же для дво(х) причинъ до братства ходити не могѡ пе(р)вая..., же(м) ѡ(т)цѡ... хотѣ(л) клю-чи склепные ѡ(т)дати, вторая, же мя... на-зываю(т) зра(д)цею, жемъ бра(т)ство зради(л) (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 3 зв.).

3. (кого) (не виправдати сподівання) зра-дити: пре(з) зра́дѡ єди́ногѡ альбо дво(х) ѡбы-вателевъ свои(х) же, бе(з) пра́цѡ выданы не́приа́теле(м), и тепѣрь неха́й та ты(л)ко вноу́трѣнній тво́й не зра́ди(т) о́умысль (Ост-рог, 1607 Лѣк. 108).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЬ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТИ, ЗРАДЖАТИ, ИЗРАДИТИ, ИЗРАЖАТИ**.

ЗРАДИТИСЯ дієсл. док. (з ким) Поро-зумітися, змовитися: Року 1519 Татарѣ съ поляками зрадившесѣ, на голову нашихъ подѡ Сокалемъ поразили, а другихъ въ Бугу потопили (поч. XVII ст. КЛ 75).

ЗРАДИТИСА дієсл. док. (видати, виказати себе чим-небудь) зрадитися: непрелестный, которій не дасть са зрадити (1596 ЛЗ 62); непрелестный: котѡры(и) не даѣт са зрадити (1627 ЛБ 75).

ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЛІВЕ присл. (стп. zdradliwie) підступно, віроломно, зрадливо: почали са... оучени... велми гнѣвати... и ѡ многы(х) речо(х) зрадливѣ его пытати хотачи нѣшто зь оустъ є(г)[о] оуловити, абы є(г)[о] ѡсѣка(р)жили (1556-1561 ПЄ 272); к томѡ... рокѡ про(ш)лого... в за(м)кѡ несѡхо(ж)єско(м) слу(г) приятелє(и) моихъ... ѡ noci зра(д)ливѣ и шко(д)ливѣ бє(з) ѡбро(н)ныхъ порани(л) (Ковель, 1574 ЖКК II, 274); противъ... предателя чє(р)нѣца зневѣского, котѡры(и)... до... гєдєѡна зрадливѣ справы и привилє(и)ми манастирьскими ѡтєклъ (Новгородок, 1595 ЛСБ 276, 2); золо(т)нико(в) дѡхни(н) сы(н) проти(в) рѡси зра(д)ливѣ имєнє(м) кроле(в)ски(м) пишѡчи выда(л) за што го(р)ло своє страти(л) ѡ ви(л)ни (Львѡв, 1599 ЦДІА Лен. 823, 3, 67, 6 зв.); таѡ недо-стѡтнѣхъ зъ влѡснѣхъ домѡвъ выгѡнитъ: а такъ хѣтре, такъ зрадливѣ... жє якѡбы ѡни бѣднѣхъ выгнаныѣ все добровѡлѣне чинѣли (Киѡв, 1637 УЄ Кал. 69).

Див. ще **ЗРАДЕЦКЕ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДНЕ**.

ЗРАДЛИВЫЙ прикм. 1. (здатний на зраду, підступ, віроломний учинок) зрадливый: лєстны(и) ло(б)зѡтє(л), зра(д)лѣвы(и) поцѣлѡва(ч) (1596 ЛЗ 55); Ѡ(т)ступє(т) нѣкотѡрыи ѡ(т) вѣры по(с)луха(в)ши духо(в) зра(д)ливѣ(х) и наѡ(к) бесѡ(в)ски(х) (II пол. XVI ст. КА 510, на полях); Лєстѣвѣый: Зрадлѣвѣый (1627 ЛБ 57); Вы трѡхъ врагѡвъ своѣхъ побѣдѣли, Дѣѡла зрадлѣвѡго поразили (Чернігѡв, 1646 Перло 54); дѣѡла... // ...ты(м) способѡ(м) стѡвшисѡ зра(д)лѣвы(м) воино(м) їс хвѣ(м), и ѡтѣкши з во(и)ны своєи... подѡбатисѡ не мѡжє (серед. XVII ст. Кас. 134-135);

(властивий зрадникові) зрадницький: пополнивши тотъ злостивый, а зрадливый дѣинокъ свой, тотъ Желєхъ... заразы съ тогожъ двѡра кнєгини Матѡєєвѡе Четвертенское... ѡтєхалъ (Петрѣв, 1564 АС VI, 248); Валєнтѣый Желєхъ..., ѡсмотрєвѣшы час и мєстцє кѡ пополнєнєю зрадливѡго злочинствѡ // своєго,... з гаркабѡза чѡтырма кѡлами пострєлилъ (Вѣльна, 1565 АС VI, 275-276); кѡзнѣ, скрѣтѡє ѡ зра(д)лѣвѡє ѡшѡкѡнѣє (1596 ЛЗ 52); розсѡднє и з великимъ жалє(м) бы(л) ѡ(т)стригнєны(и) ѡ(т) братствѡ во вѣчныя роды Гаврили(и) дороѡєєви(ч) за дѣи(н)ки своє зра(д)ливѣє (Львѡв, 1601 ЛСБ 1043, 4 зв.); то(т)... члѣкъ, много люѡдѣй звѣлъ своєю... зрадлѣвѡю а блюзнивѡю мѡвѡю на свою стѡронѡ (Львѡв, поч. XVII ст. Крон. 10 зв.); Кѡзнѣ: Скрѣтѡє а зрадлѣвѡє ѡшѡкѡнѣє, хѣтрѡсть, зраѡа (1627 ЛБ 54).

2. (який містить у собі несподівану небезпеку) зрадливый: язѣкъ бѡвѣ(м) зрадлѣвѣый, кг(д)ы бѡудє(т) мѣти помѡчника потоужного (Острог, 1614 Тєст. 177); Ѡ мѡрнѡсти ли тогѡ свѣта, ѡ богѡтствѡхъ и ѡ рѡскошѡхъ зрадлѣвѣыхъ выправѡвѡти бѡдѡ (Киѡв, 1625 Коп. Каз. 5); Бѡзнѣ абѡвѣмъ Бѡѡлєнѡвѣи ненавѣдитъ злѡсти, досѡды, // пыхи, дѡрѡгъ зрадлѣвѣыхъ (Киѡв, 1637 УЄ Кал. 61-62); Бєзъ рѡдѡсти и свѣта, Длѡ свѡєгѡ зрадлѣвѡгѡ свѣта // Прѣто мы плачлѣвыи глѡсы вѣ Нѡбо по(д)нѡсимъ (Чернігѡв, 1646 Перло 18 зв.-19).

Див. ще **ЗРАДЛИВЫЙ**.

ЗРАДЛІВЕ див. **ЗРАДЛИВЕ**.

ЗРАДНЕ присл. Те саме, що **зрадливѣ**: дай ми тѣло оубѡгаго члѣнєство(м), которѡго єго жє... слѡугѡ зра(д)нє на смѣртъ вѣда(л) (Смѡтрич, II пол. XVI ст. Прѡп. Д. 14 зв.).

Див. ще **ЗРАДЕЦКЕ, ЗРАДЕЦКО, ЗРАДЛИВЕ, ЗРАДЕЦКИ, ЗРАДЕЦКО**.

ЗРАДОВАТИСА дієсл. док. Зрадуватися, зрадѣти: иро(д)... Зрадовѡлєѡ бѡвѣ(м) оузрѣвши їсѡ (поч. XVII ст. Прѡп. р. 98).

ЗРАДЦА, ЗРАДЦЯ, ЗРАДЬЦА, ЗРАЙЦА
 ч. (той, хто діє по-зрадницькому, підступно, віроломно) зрадник: дали ему имѣнья у Володимірскомъ повѣтъ на имя Уйму а Цевеличи, што мѣлъ зрадца нашъ Василекъ Глиньскій (Вільна, 1514 АЮЗР I, 47); хс свое тѣло и кровь оученико(м) давае(т). И июдоу зра(д)цю своего ознаймуе(т) (1556-1561 ПС 109); июда рабъ и лѣсте(ц), дрѣгъ и преда-те(л) образо(м) во ап(с)тлѣ(х), а дѣло(м) въ зра(д)ца(х) (п. 1596 Виш. Кн. 248 зв.); для дво(х) причинъ до братства ходити не могѣ пе(р)вая же есте(м)... подо(и)зрѣны(и) для ма(р)ное речи,... вторая же мя... называю(т) зра(д)цею, жемъ бра(т)ство зради(л) (Львів, 1601 ЛСБ 1043, 3 зв.); заразъ крелевичъ Владиславъ припалъ и оногo зрайцу тужъ, въ костелѣ, шаблею поранилъ (поч. XVII ст. КЛ 85); Предателъ: Зра(д)ца, выдавца (1627 ЛБ 92); Претож, далшіє речи и помяю: ...О зрадци учню, ничъ неспоминаючи (Львів, 1630 Траг. п. 167); созвавши слѣгъ свойхъ рѣклъ имъ: чомѣ мнѣ не повѣдаете хто зрад-цюю моимъ є(ст) оу црѣ Ізраїльскогo (серед. XVII ст. Хрон. 325).

Див. ще **ЗДРАДЦА**.

ЗДРАДЦЯ див. **ЗДРАДЦА**.

ЗРАДЬЦА див. **ЗДРАДЦА**.

ЗРАЖАНЬЄ див. **ЗРАДЖАНЄ**.

ЗРАЖАТИ дієсл. недок. 1. (кого) (діяти по-зрадницькому, підступно, віроломно) зраджувати: Духовные тоє патрыярхии чернѣцы, игуменове... // ...по краинахъ чужихъ се волочатъ, хрестияны выдають и зражають (Вільна, 1597 РИБ XIX, 209-210); И не до-сы(т) имаетъ, июдо, на то(м), и(ж) выдаешъ сна ѿ(т) ма(т)ки зрадливѣ на смѣртъ, але еще и ма(т)коу зражае(ш) (XVI ст. УС Трост. 50); И рекла за(с) далѣда до негo: поки(ж) мене зражаешъ и ло(ж) повѣдаешъ: окажи чимъ бы(с) мѣлъ бытъ звязанный (серед. XVII ст. Хрон. 186 зв.); а тоє вамъ озна(й)ємѣмъ же

до на(с) присилаю(т) ѿ миръ просячи але мы имъ до конца не вѣримъ яко хитри(м) лю-де(м) бо вони на(с) такъ миромъ и присягою своею не ра(з) зражають (п. Константиновом, 1648 ЦДАДА 124, 3, 31);

(кого) (вводити в оману) обдурювати: Продають достоенства; пенези збирають, яко голодные; розгрешають, продають дары Божые; двоухъ жонъ живыхъ позваляютъ, а другие зражають ѿальшывыми печатями (Вільна, 1597 РИБ XIX, 310).

2. (кого) Приманювати, зваблювати: то есть дѣвъ морскій нѣякій... а далѣй рыбѣй, котрыє лагоднымъ свѣимъ спѣваньемъ людѣй зражають, альбо оусыплѣють и затоплѣють (Львів, 1614 Кн. о св. 439).

3. (кого) Кривдити: поводовъ позваная сторона зражати не можетъ (Ісаїки, 1643 ДМВН 238).

Див. ще **ЗДРАДЗАТЬ, ЗДРАДИТИ, ЗДРАЖАТИ, ЗДРАЖОВАТИ, ЗРАДИТИ, ИЗРАДИТИ, ИЗРАЖАТИ**.

ЗРАЖАТИСЯ дієсл. недок. (з чим) (всту-пати в суперечку) сперечатися: Пророкъ тѣт зражается з доводомъ, що не мертвыи хвалат господа (поч. XVII ст. Вол. В. 89).

ЗРАЖЕНЄ¹ с. (стп. zrządzienie) веління, воля: Я... за зраженемъ дару Духа святого понял есми... в малженство... панну Олену (Здолбунів, 1551 АрхЮЗР 8/III, 25); Подѣб-ное нѣшто по многихъ лѣте(х),... на Православіє наше преслѣдована, гды Блг(д)ть Дѣа Пр(с)тoгo Домъ Бжїй црквѣ мoвлю Гa нѣш) Іс Хa вѣ нашей Рoссїи нарѣшеню направде(т)..., за зраженамъ правѣ Бoзскимъ сталoсa (Київ, 1623 МІКСВ 68).

ЗРАЖЕНЄ² с. (стп. zrażenie) опротесту-вання: панъ Тре(м)бицьки(i)... з бра(т)єю своею ѿ(д)сужоны(и), инъ фаворемъ па(р)-тись на (з)ражене справы важильсе таковую заноситъ протестацию противко кнежати его м(л). пану по(д)коморому Бра(с)лавскому

(Ісаїки, 1643 *ДМВН* 253); ихъ м(л)... на възрушенє права поводовое стороны и уходячи тоє справы,... на (з)ражене акту теперешнегѡ чиня(т) (Київ, 1643 *ДМВН* 247).

ЗРАЗИТИ *дієсл. док.* 1. (кого) Перемогти: Єв(г)листа выпи́соує ѡ вы́ляню масти на главоу хѡу которыи то ѡ(т) юды зражень (1556-1561 *ПС* 183); Царь..., тамъ бнѣю монѣту вытрѣчѣтъ, и потѣжне з'ражѣн' и зви́таже(н) бывае(т) ѡ(т) нѣгѡ Хбсро(н) (Київ, 1627 *Тр.* 680); Абы такѣмъже Діалѣктомъ... зра́жены ѥ погѣнѣбены, вѣчне зоста́вали (Київ, 1645 *Собр.* 1 зв. ненум.).

2. (до чого) Наразити (на що), призвести (до чого): пре(з) таковы(и) посѣтѣпокъ ѡ(д) ѣживаня добръ ме(с)те(ч)ка Корѣниці... зразилисьте до вѣсказанѣя теды винъ правѣныхъ за таковы(и) ѣчинокъ походячихъ... поводове на те(р)минъ вышъ ѡзѣначоны(и) позываю(т) (Кременець, 1636 *ЛНБ* 103, 1959, 128).

3. (що) Зіткнутися, ударитися: Гдѣ ви(и)дутъ чтири вѣтри из мора, тогди ся потикаю (!) такъ мощно в повѣтрѣ же ѡгнь блѣснетъ, а гди то зразить то сполѣ в немъ, рози(р)вется и трѣснетъ, ажъ люде оучую(т) (серед. XVII ст. *Луц.* 542).

ЗРАЗИТИСЯ *дієсл. док.* (з ким) (зіткнутися в бою) стятися, зітнутися: А такъ Гендрикъ Плусъ у Леггниці, люду нѣшто забравши, съ татарами зразился, немало ихъ погромилъ (поч. XVII ст. *КЛ* 73); Вшелѣкую бѣзнь, Ѡ(т) се́бе ѡ(т)ложѣвши: З нѣприятельми са Хѡыми зразѣвши (Львів, 1616 *Бер. В.* 84).

ЗРАЗУ *присл.* 1. (моментально, зараз же) зразу: ты́лко неха́й не ѡ(т)чае(т)са а́нѣса ѡ(т)рекае́т' на́вер'не(н)а, бо кто бы в то́е впа(л),... двѣри бѡвѣ(м) собѣ до покоу́ти зра́зѣ затворѣвши,... не мо́же(т) за двѣ(р)ми... велѣкое дѡброти оучинѣти (Острог, 1607 *Лѣк.* 16);

(у першій момент) зразу: позво́лилѣ ихъ рко́мо ѡ(т)ѣцъ па́пѣжъ,... не ѥжъ бы ихъ ра́дѣ ви́делѣ, не же́бы похва́лѣл', але жебы зра́зѣ пта́шокъ не поло́ша(л) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 42); кгда се брат... о смерти брата их... до́ведал, а причи́ны смерти его та́кое на он час зразу еще се не до́мневаючи,... теды се зара́з такъ о оныхъ ранах, яко и о за́мордованю его у братовое свое,... на перед пы́тал (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/III, 509); вшелѣкіє спра́вы е́сли и на́збытъ соу́тъ лѣгкіє... зра́зоу звѣ́клиса на(м) здава́ти нела́цными ба́рзо (Острог, 1607 *Лѣк.* 35);

(у стислий термін, за короткий час) зразу: Ѡлекшая порѣки зразѣ достати не могучи сказана є(ст) до вязеня (Львів, 1607 *ЛСБ* 1046, 2 зв.).

2. (спершу, спочатку) зразу: Пе́ршее бѡвѣ(м) зна́йде́тсѣ, же Ѡѣцъ не хотѣ́лѣ зра́зѣ Дѣа с(т). посла́ти, штѡ мо́вити не́збѡжнаа е́сть, и Па́влѣ и Іо́а́ннѣ протѣвнаа (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 255); Который то Бекъ зразу ставился потужне и силне протѣвко Латинникомъ. Лечъ даный до вязеня, зъ мусу а зъ утрапеня великого нахилился до Латинниковъ (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 1019).

3. (з першого разу) зразу: Лати(н)ниці... не розѣмѣють, же та(м) потре́бѣ оу́смо́трово́ти и ве́дле не́й што чинѣти мо́жетсѣ, в чо(м) за́становѣна Бо(з)скѣи Сино́довый зра́зѣ и оухва́лы не зашли (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 233).

ЗРАЗУМЕНЬЄ с. Зрозуміння, збагнення: Приведу подобную повесть от отецъ святыхъ на зразуменья тоє мучительное страсти (Унів, 1605 *Виш. Домн.* 194).

Див. ще **ЗРОЗУМѢНЄ, ЗРОЗУМѢВАНЄ.**

ЗРАЗУМѢТИ *дієсл. док.* 1. (що) (осѣгти, збагнути, осмыслити) зрозумѣти: И сла́лѣ по́слы избра́нны да оувѣда́тъ я́вѣ в ко́ей цркви оуста́вы къ бѣ́жѣи сла́вѣ. Зразѣмѣють до́сто́ины сіхъ послѣдо́вати, И на лѣ́та вѣ́чныи по́томъствѣ подѣ́ти (Острог, 1581 *См. В.* 7 зв.);

Обаче и от самого надворного и свѣтского образа и подобия пожиток от инока, избѣгшаго из мира и в горѣ бога ради сѣдящаго и терпящаго, познати и зразумѣти можешъ (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 243).

2. (що) (усвідомити зміст прочитаного) зрозуміти: Прѣто б̄га раді..., и повторе пово(л)ны(и) писатель молитса ва(м) прилѣжно с пи(л)ністю прочитати, и добре зразумѣти тоє малое составле(н)є не полєну(и)тєса (Острог, 1587 *См. Кл.* 6); ачъ са речъ поро(з)ширила, але для лѣпшого зрозумѣ(н)а мѣстло тоє быти. Прѣто правовѣрные народове рѣские, тоє што єсть с пи(л)ністю рачте прочитати и зразумѣти (Там же, 8);

(виявити, углядіти, убачити) зрозуміти: Єсть ли же потребное что вѣдати нам в ней написаного, ознаймете нам, а если же зразумѣете быти самохвалное фарисейство и препирательную лжу, минуйте, — мовит, — и не плѣнѣте помысла, на отповѣдь стараючися (1608-1609 *Виш. Зач.* 208).

3. (сприйняти певним чином, розцінити) зрозуміти: И такъ бѣд̄ныи чернци с плѣчемъ ѡ(т)ѣхали. А тѣрокъ зразумѣ(л) иже чернци приєжчали до него кылка кро(т) и рѣкъ пѣвне они оукрали (1509-1633 *Остр. л.* 129 зв.).

Див. ще ЗРОЗУМѢТИ, ИЗРАЗУМѢТИ.

ЗРАЗЪ ч. Зразок, взірець: повин̄ни бовѣ(м) соутъ маларѣ ведлѣгъ зразѣ ѡбразы маловати (Острог, 1614 *Тест.* 135); Троегбл̄ный бовѣ(м) той и простогбл̄ный зразѣ ведле Питагорицкихъ Філософѡвъ, тѣюжъ мѡцъ и вагѣ маєтъ штѣ и тройстаа лѣчба (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 277); Але братѣа мѡжемо кр(с)та ѡписана оу стѣго моисеа инши(м) якы(м) зразѣ(м) выѡбражѣное найти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 135).

ЗРАЙЦА див. **ЗРАДЦА.**

ЗРАКОВИДНЕ, ЗРАКОВИДНѢ присл. (цсл. зраковиднѣ) (особисто) навѣч: позри чювственным оком и сам зраковидне испытай

латинумудрствующих (1588-1596 *Виш. Кн.* 128); Не для далеко(с)ти ѡ(т) ва(с) бѣд̄чи а правдѣ смѣле мовлю и правдою ва(с) постигаю, але за правдѣ и ѡмрѣти извалаю, аще бѣ дарѣ(т) да знаєте, и помлѣтєса бѣ да ва(с) сподоби(т) и зракови(д)нѣ ѡ(т) мене рече(н)ное слѣшати (1598 *Виш. Кн.* 309 зв.).

ЗРАКОВИДНѢ див. **ЗРАКОВИДНЕ.**

ЗРАКЪ, ЗРАКЪ ч. (цсл. зракъ) **1.** (загальні обрисы людини, предмета) вигляд: бѣ... целебныя потоки животныа ѡ(т) ни(х) источилъ быста бо зрако(м) и ѡбличіємъ ако англа бж̄ия любовию и вѣрою оукрашена (1489 *Чет.* 69); зра(к), ѡбразъ (1596 *ЛЗ* 48); тогда есми... жалуючы за кривду господа бога нашего Исуса Христа, который с престола славы непостижимаго божества... изступи и во зрак рабий облечеса (1608-1609 *Виш. Зач.* 211); Прѣто мы тебе не по(з)на̄ли; в̄ такой покѡрѣ и въ зрацѣ раба твоегѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 151).

2. (властивість бачити) зір, погляд: агл̄ь гн̄ь изыше(д)ши с нѡсе пристоупив̄ши ѡ(т)валиль камень ѡ(т) д̄вери гроба и сѣль на немъ был̄ же зракъ его яко мл̄н̄и а ѡдѣян̄іє его бѣло яко бы снѣгъ (1556-1561 *ПЄ* 122); Яко же бо очима обрацаємѡма,... подобает утвердити зрак гядущему (1615-1616 *Виш. Поз. мысл.* 241); заправды тѣло є(ст) о котѡрое опираєтса зракъ нашъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 12 зв.); **быстрый в зраку** див. **БЫСТРЫЙ.**

3. Знамення: А то так, скоро ся народило, теды, при его нароженю, ставались зараз дива и зраки барзо великие (Вавилон, 1635-1636 *АрхЮЗР* 1/VI, 710); idea, зракъ, мечта̄ніє (1642 *ЛС* 223).

4. Зразок, взірець: погта, правило, уставъ, зракъ, ѡбразѣ(ц) (1642 *ЛС* 282).

ЗРАНА присл. Зранку, рано: з̄ Вѣчѡра напалъ на насъ смѣтокъ Зрана радѡсть настанѣтъ (Вільна, 1620 *Лям. К.* 15); Сл̄нце бѣгъ звѣклый зрана зачинаєтъ (Там же, 25); панъ Дроботъ,... упатривши собе час и ока-

зию до виконання того учинку, з рана,... // ...уроженую панъну Марианъну... до дому... брата свого завезълъ (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 8/III, 588-589).

Див. ще ЗРАНКУ.

ЗРАКЪ *див. ЗРАКЪ.*

ЗРАНЕВАТИ *дієсл. недок.* Зранювати: Зра́нюю, побива́ю, сѣ́кѹ, бичѹю (1627 *ЛБ* 143).

Див. ще ЗРАНИТИ.

ЗРАНЕНЄ, ЗРАНЕНЬЄ, ЗРАНЕНЬЄ, ЗЪРАНЕНЄ *с.* Поранення: я тамъ до княза Ярослава дла помсты, Желехова зранена, не ходилъ (Петрків, 1564 *АС VI*, 252); поведи(л) мне то(т) деса(т)ни(к) и(ж) тоє зби(т)є и зране(н)є маю ѿ(т) по(д)даны(х) тутошни(х) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 10); ѿтъ того збитѣа, зраненѣа и везена... естем здорова неспособного (1577 *АС VI*, 71); якожь при томъ зраненю своемъ менимъ собѣ быти шкоды: чеканъ, макгерка и бачмакги сафьянове згинули (Київ, 1595 *АСД III*, 60); Передо... Васком, Демком присяжьными, ставшы очевисто Иванъ Трохимишин братъ жаловал и оповедал на Евхима слесара о збите и зранене (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 11); По(с)тановивъшисє ѿчеви(с)то... янъ мо(д)рицьки(и) скоро... по збитю и зъраненю... передо мною ѿрядомъ стоячи жаловаль... противько... во(и)техови селе(ц)кому (Житомир, 1643 *ЦДІАК* 11, 1, 10, 91); Пна яна Ко(з)ло(в)ско(г) тепе(р) за окру(т)нымъ зранене(м) пре(з) ниже(и) менованы(х) ѿсобѣ (Овруч, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 164); од такъ окрутного и тираньского зраненѣа... панъ Петръ Станишевський... въ середу... Пану Богу духа оддалъ (Луцьк, 1648 *АрхЮЗР* 8/III, 610); передо мною,... реентомъ... становъши... пан Ян Добринский, скоро толко до лепшого здоровья по збитю и зраненю своем..., пришедши, прихилияучис до оповеданя своего (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 530).

Див. ще ИЗРАНЕНИЕЄ.

Пор. ЗРАНИТИ.

ЗРАНЕНЬЄ *див. ЗРАНЕНЄ.*

ЗРАНЕННЫЙ *див. ЗРАНЕНЬИЙ.*

ЗРАНЕНЬИЙ, ЗРАНЕННЫЙ, ЗРАНЕНЬ

дієприкм. у знач. прикм. 1. (фізично пошкоджений) зранений, поранений: а его стаа мл(с)ть... // ...змоу́че(н) зби(т) зра́ненъ ве(с) (Смотрич, II пол. XVI ст. *Проп. Д.* 9 зв.-10); виде(л) есми то(л)ковище где се стирали... на ѿ(в)се... нежато(м)... и трѣпа забитого... которого(м) ѿгледа(л) зраненого (Володимир, 1575 *ЖКК I*, 62); Нѣкто́же вра́тъ нѣшихъ проходѣвъ ѿ(т)вѣ́ка, съ Плѣтїю зѣмногѡ зра́неногѡ члѣ́вка (Чернігів, 1646 *Перло* 43 зв.).

2. Перен. (зболілий, згорьований; пригноблений) зранений, поранений: та(к) и Г(с)дь зра́неной и пото(л)чѣной дѣши, дае́тъ лѣкарство (Вільна, 1627 *Дух. б.* 252).

ЗРАНЕНЬ *див. ЗРАНЕНЬИЙ.*

ЗРАНЕНЬЄ *див. ЗРАНЕНЄ.*

ЗРАНИТИ, ЗЪРАНИТИ *дієсл. док. 1.* (кого) Зранити, поранити: па(н) Богда(н) гарасимови(ч)... наєхавши ѿ по(л)но(ч) на со(н)ного его самого ро(з)би(л) зби(л) змо(р)дова(л) и зрани(л) (Київ, 1501 *ЦНБ II*, 21039, 1); Пилипа Жѣковича и брата его збито и зранено (Луцьк, 1560 *АС VII*, 60); ты пнѣ... в понеделокъ наше(д)чи... кгва(л)то(м)... на дво(р) его мл(с)ти... суди(л)ко(в)ски(и) вра(д)ника его мишка зби(л) и зрани(л) и многую маетность побра(л) (Кременець, 1567 *ЛНБ* 5, III 4071, 20); то па(к) ѿни зобра(в)шисє з немалыми лю(д)ми... ѡбъскочи(в)ши на(с) вколо заразомъ... збили, зъранили и злѣпили (Луцьк, 1602 *ЛНБ* 5, II 4050, 72 зв.); тамже... огледал гробы свижые тых помененых трох хлопѡв забитых и замордованых, а четвертого сродзе зраненого (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 352).

2. Перен. (кого, що) (завдати душевного болю, страждання) зранити, поранити: Кгды смѣслы, Сѣ́рце з' нѣтра, зра́нены маю, той

смѣтны(и) трѣнь: слѣзны рѣтмъ: ѿче покла-
даю (Луцьк, 1628 *Андр. Лям.* тит. зв.); Всюдѣ
за нею бѣстро текѣтъ, И въ слѣдѣ себе лѣка-
выи влѣкѣтъ, ѿ вѣмнѣ яко псы тѣи пекѣлнѣи;
бѣрзо зрѣнили дѣшѣ мою, ѿ Бже мой, а не-
вѣлницѣ твою (Чернігів, 1646 *Перло* 21);
Образно: Црковѣ маткѣ нашѣ зрѣненю роз-
маѣтymi наѣздами смѣле лѣчилесь (Київ,
1637 *УС Кал.* 5).

Див. ще ЗРАНЯТИ, ИЗРАНИТИ.

ЗРАНИТИСА *дієсл. док., перен.* (чим)
Сповнитися, проинятися: ещѣхмо са не зрѣ-
нили мл(с)тѣю Бжею, и не прерѣзили дхов-
ною облюбе(н)ца любѣвію (Вільна, 1627
Дух. б. 225).

ЗРАНКУ *присл.* Те саме, що **зрана**: Бо
рѣзъ вѣ тѣждень хочѣ зѣвше ѿ(т)читѣти псал-
тирь вѣ Кѣлли, хоть Пѣстѣ великі(и) є(ст),
хѣтъ не єсть: Дла тѣго єсли читѣєшъ зрѣнкѣ
єднѣ Каѣсімѣ,... тѣды прочитѣи на Пѣвечер-
ниці двѣ (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 199).

ЗРАСТѢ *ч.* (довжина тіла людини) зріст:
которѣй же ѿ ва(с) старана(м) своимъ мо-
же(т) приложити локо(т) єди(н) ко зрастоу
своемоу єсли(ж) бы ма(л) бы Пока(з)уєтъ
тѣ(т) хс же єсли тѣло ростєтъ тѣды не ѿ по-
ка(р)мо(х), але розмысло(м) єго и ла(с)кою
єго стою (к. XVI ст. *УС* № 31, 115).

Див. ще ЗРОСТѢ.

ЗРАТОВАТИ *дієсл. док.* (кого) Урятувати:
Агль певный провѣдникъ... Зрѣтѣтъ васъ...
зѣ пѣшекъ Бѣса Оуаснитъ вамъ взрокъ внѣтр-
нѣи (Вільна, 1620 *Лям. К.* 25).

ЗРАХОВАТИ *дієсл. док.* (що) Порахувати:
єсмо тѣє имена наши зраховали и на две
части разделили (Чорторійськ, 1547 *АрхЮЗР*
7/І, 20); вѣ рѣчахъ видѣмыхъ, дрѣва, земли,
наѣнѣа и цвѣтовъ рѣзныхъ, // никѣмѣ полѣ-
чѣти и зраховѣти не дано (Вільна, 1627 *Дух.*
б. 307-308); Сѣчитѣю: Зрахѣю (1627 *ЛБ* 130);

(підбити загальну суму) підсумувати: брат
мой небожчикъ... вчинилъ постановенє...

тым способомъ: што ємѣ бѣдѣчи братомъ
старшимъ... не даючи готовыми грошми и
иншимъ рахѣнкомъ, але в той сѣме вырѣзѣ-
мєвши и зраховавши, иж то за посагъ мой
сполна дойдєтъ менѣ... далѣ... мнѣ четвєрь-
тѣю часть всихъ именѣй ѿчизныхъ (Володи-
мир, 1555 *AS* VI, 18).

**ЗРЕВИДОВАТИ, ЗРЕВИДОВАТЫ, ЗРЕ-
ВѢДОВАТИ** *дієсл. док.* (*смп.* zrewidować)
(що) (провести перевірку, ревизію) прорєві-
зувати: ѿное сєло, подданныхъ и вси пожитки
зревидовавши и на реєстръ нашъ подостаткѣ
списавши, Єго Кролевское Милости ѿзнай-
мили (Сушично, 1569 *AS* VII, 327); тѣє
кгрѣ(н)ты ли(ш)тви(н)скиє зревидовати и
ѿбєхати и ѿграничити допѣсти(л) (Лю-
бєч, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 38 зв.); ска(р)бцу
цє(р)ковного пановє... которые все порє(д)нє
зревѣдовавши та(к) апарата(!) церконьє
яко и книги до ужывана в цє(р)кви... ни-
жє(и) написали (Львів, 1643 *Инв. Усп.* 78); те-
пер тѣды протестансѣ тамъ,... до Госчы
пришолъ и тѣє sprawy порѣзбиваньє зѣ
скрынями налєзлѣ, в так короткомъ часє
не могучы досконалє зревидоваты и ведати
специфицє (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 128).

ЗРЕВИДОВАТЫ *див.* **ЗРЕВИДОВАТИ.**

ЗРЕВѢДОВАТИ *див.* **ЗРЕВИДОВАТИ.**

ЗРЕДИТИ *див.* **ЗРЯДИТИ.**

ЗРЕЄСТРОВАТИ, ЗРЕЙСТРОВАТИ
дієсл. док. (що) (записати з метою обліку)
зарєєструвати: пропозиціє, которые онъ твер-
дитъ, которы(х) мы не признає(м) яко бы
зрейстрова(в)ши, єсли соутъ правдиви албо
нѣтъ оу особныхъ рѣзѣлєхъ на кшталтѣ
квєстѣи рѣзложєны(х) по(д)поры // єго оува-
жаючи и свои противъ томѣ приточаючи
спираємосѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 5-5 зв.);
а вє(р) вѣпа з и(н)шими ревизо(р)ми ѿ(т) на(с)
гдрѣ до ревидова(н)я кни(г) зє(м)ски(х) ки-
є(в)ски(х) депѣтоваными зрєєстрова(в)ши и
зревидовавши тѣє книги а нашо(д)ши право
подѣренное // на тѣє добра стѣденово(д)-

ские... ты(х) бле(н)довъ и ероро(в) стороны того права... на(м)... не оказалисте (Краків, 1608 ЦДІАК 11, 1, 5, 38).

ЗРЕЙСТРОВАТИ див. **ЗРЕЄСТРОВАТИ**.

ЗРЕКАТИ дієсл. недок. (чого) Зрікатися: А мы..., одъ сего часу и даты нижей писаное, права своего одчизного, дедизного,... намъ и потомъкомъ нашимъ въ томъ монастыре... зрекаемъ, и зступуемъ (Клевань, 1595 Арх ЮЗР 1/І, 476).

Див. ще **ЗРЕКАТИСЯ**.

ЗРЕКАТИСЕ див. **ЗРЕКАТИСЯ**.

ЗРЕКАТИСЯ, ЗРЪКАТИСА, ЗРЕКАТИСЕ, ЗЪРЕКАТИСЯ дієсл. недок. 1. (чого, з чого) (відмовлятися від своїх прав на що-небудь) зрікатися (чого): а я што ѡ(т) того часу се приржожного права своего зрекаю (Люблін, 1591 ЦДІАЛ 181, 2, 105, 3, 1 зв.); ве(ч)не права своего ѡстѣпю, и его зърекаюся (Вінниця, 1604 ЛНБ 5, II 4051, 38); а сами с того двора всего вѣчне зърекълися есмо и зрекаемся (Київ, 1625 ПФ 148); ты(х) кгрунъто(в) Ло(в)ко(в)ски(х) зрекатися пленипоте(н)тъ не може (Житомирщина, 1639 ККПС 217); вшеяки(х) дияци(и) апеляции Ексъце(п)ци(и) пра(в)ныхъ заживати с пото(м)ками... зрекаюсе (Крупець, 1643 ЛНБ 103, 21/Id, 2006, 19 зв.); А самисе южъ с тоє половицы дворѣ зрекае(м) и вырекаемъ часы вечными (Київ, 1644 Гр. Посох. 1 зв.).

2. (кого) (переставати визнавати) зрікатися: Теды... панъ Кмита поведил: иж тот Валентый... таковыми речами непристойными се бавит, яко здрайцу, злодея и святокрадцу, отступую, зрекаюсе и о нем ведати не хочу (Луцьк, 1621 АрхЮЗР 1/VI, 492); И теперешныхъ часовъ, каждый новопосвяченный патріархъ пишетъ до каждого патріархи, вѣру свою ведлугъ давного... звычайу визнаваючи, гдѣ заразъ тамъ біскупа старого Риму сполечности ся зрекаеть (Київ, 1621 Коп. Пал. 665); Пѣѣница себе зрекаѣтъся, гды...вѣ трезвости ся кохаѣтъ (Київ, 1637 УС Кал. 123-124);

123-124); Вѣдетъ бы на смѣрть, скрѣпного Баранка; Милого Сына: Самъ Отецъ, и Матка. Онъ тежъ Рѣдичовъ зараз ся зрѣкаѣтъ: Свѣтъ вмираѣтъ (Львів, 1642 Бут. 10).

3. (чого) (занехаювати пам'ять про що-небудь) зрікатися, відмовлятися: Не зрѣкаймося анѣ занедбываймо правдѣвоѣ славы (Київ, 1637 УС Кал. 483).

Див. ще **ЗРЕЧИСЯ**.

ЗРЕКНУТИ дієсл. док. (що) Сказати, промовити: Чого естъ гѣдна зацна его цнѣта; Вѣмъ же зрекнете: склѣповъ Емпирийскихъ, И полъ Елизійскихъ (Львів, 1642 Бут. 7 зв.).

Див. ще **ЗРЕЧИ**.

ЗРЕЛЫЙ див. **ЗРЪЛЫЙ**.

ЗРЕНИЦА див. **ЗРЪНИЦЯ**.

ЗРЕНИЦЯ див. **ЗРЪНИЦЯ**.

ЗРЕТЕЛНЕ присл. Наочно, неприховано: тутъ сами панове Стрыбылове не ставаю(т), бо бы ся и(м) то зрете(л)не показало комисиями, же а(ж) по... болото кгрунъты пановъ Стрыбыло(в)... иду(т) (Житомирщина, 1639 ККПС 215).

ЗРЕЧЕНЕ¹, ЗРЕЧЕНЬЕ с. 1. (відмова від свого права на що-небудь) зречення: узнаваемъ и судимъ, абы Серафионъ той свой привилей братѣи положилъ и зречене оногѣ в городе Киевскомъ учинилъ (Київ, 1626 ЧИОНЛ V-3, 218); пленипоте(н)тъ поведи(л), же то зреченѣ кгрунъто(в) Ло(в)ко(в)ски(х), якобы ты(л)ко до зестя се рекъ Иве(н)ки з И(в)ницею, кгрунъты ло(в)ко(в)ские быти бы мели (Житомирщина, 1639 ККПС 214).

2. Самозречення, самовідречення: Запрѣтиса себѣ, естъ забѣти всѣхъ прѣшлыхъ рѣчѣй и справъ... // ...кѣждѣоу грѣхѣ понеха(н)е и ѡпѣщенѣе, естъ самѣоу себе запрѣнѣся и зреченѣ (Київ, 1637 УС Кал. 123-124).

Див. ще **ЗРЕЧЕНЬЕСЕ**.

ЗРЕЧЕНЕ² с. Наказ, веління: слуга его... Третьакъ, будучи у Горностайполю, при не-малой громаде людей, место учиненя спра-

ведливости з урядника Зоринского..., под-
лугъ зреченя презъ его милость пана под-
судка Браславского, клекнув и присяг, же
мѣлъ в короткомъ часе... мѣсто спалити
(Житомир, 1629 *АрхЮЗР* 1/VI, 603).

Пор. **ЗРЕЧИ**.

ЗРЕЧЕНЬЄ див. **ЗРЕЧЕНЄ**¹.

ЗРЕЧЕНЬЄСЕ с. Те саме, що **зречене**¹
у 1 знач.: А кгрунтъ,... водле тесьтаменъту
небожъчки малъжонки моее... потомкови
небожчыка Грицка Сафянника,... за зрече-
немъ се презъ него своего права, дати ему
будуть повинни (Луцьк, 1621 *АрхЮЗР* 1/VI,
508).

Пор. **ЗРЕЧИСЯ**.

ЗРЕЧИ дієсл. док. (що, кому, про що)

1. Сказати, розповісти: што(ж) **ѡм** о прош-
лыхъ королахъ полскихъ зречете, которые
пре(з) шестьсо(т) лѣ(т) волность набѣженства
нашего, хотя до того присагами не были
обовазовани, вцале на(м) бѣ(з) ѡтмѣны захо-
вали (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 218);

(про молитву) проказати: сию млтоу зрек-
ла стаа бѣа Ива(н)у (1489 *Чет.* 259).

2. (покласти на кого-небудь виконання чо-
гось) доручити, довірити: а не маючи жа(д)-
ное ведомости ѡ... то(и) справе зречено(и) на
поме(р)коване таке(м) роздмелъ же(с)те **ѡм**(л)
сами не хѣтливи кѣ згоде (Володимир, 1595
ЛСБ 288, 1).

Див. ще **ЗРЕКНУТИ**.

ЗРЕЧИСЕ див. **ЗРЕЧИСЯ**.

ЗРЕЧИСЯ, ЗРЕЧИСА, ЗРЕЧИСЕ, ЗЪРЕЧИСЯ дієсл. док. (чого, о що) (*відмо-
витися від своїх прав на що-небудь*) зректися
(чого): Панъ Войтехъ... поведиль, же панъ
Ерданъ, будучи посесоромъ тыхъ добръ,
вжо ся зрекль своего права (Вінниця, 1603
АрхЮЗР 7/II, 388); которые нивы и сеножа-
ти па(н) трипо(л)ски(и) до свое(и) моцы по-
браль А панове баранове ѡ то все зреклися
(Овруч, 1614 *ЛНБ* 5, III 4054, 70); а сами с
того двора всего вѣчне зърекълися єсмо и

зрекаєся (Київ, 1625 *ПФ* 148); зречїса
маѣтности, живѡтъ и дѡшѡ зневажити, велї-
кїй зайсте гвалтъ єстъ и праца (Київ, 1637 *УЄ
Кал.* 799); Самъ се з оно(г) зрекълши вѣчѣне
ѡстѡпую и дорогу самому себе потомъкомъ
и инъшимъ сѡкълцесоромъ... в посесию пу-
(с)чаю и подаю (Житомир, 1647 *ЦДІАК* 11, 1,
12, 31 зв.);

(чого) (*відмовитися, відступити від своїх
обов'язків*) зректися: ѡ(н) нѣвдячны(и) члѣкъ
ѡ(т)ца и пастыра своего народовѣ рѡси(н)ско-
мѡ з вѣковъ нале(ж)ного..., пре(з) которого
и пога(н)ское слѣпоты збы(л) и свѣто(м)...
Познаня ѡсвѣчи(в) є(ст) послѣшенства
зрекълся, и вѣрѡ ѡ(т)це(в)скѡю виро(д)и(в)-
шы(с) ѡ(т) неє Страти(л) (Київ, 1621 *ЛСБ*
483, 1);

Див. ще **ЗРЕКАТИСЯ**.

ЗРЕЧИСА див. **ЗРЕЧИСЯ**.

ЗРИВАТИСЯ дієсл. недок. Гірко тужи-
ти, побиватися: А ты о пренайчистшая Дѣво
мати: Нехотижъ Такъ срокгим жалем ся
зривати. По наймилшом Сыну (Львів, 1630
Траг. п. 1).

ЗРИЖАПЛЕСНИВЫЙ див. **ЗРЫЖА-
ПЛЕСНИВЫЙ**.

ЗРИЖАПЛЕСНЮВЫЙ див. **ЗРЫЖА-
ПЛЕСНИВЫЙ**.

ЗРИЖАСТРОКАТЫЙ див. **ЗРЫЖА-
СТРОКАТЫЙ**.

ЗРИТЕЛНО присл. Наочно: Тымъ всѣмъ
фѣгѡрамъ... дѡхѡвнеса присмотрївши,...
Велїкѡю Таємницѡ въ тїхъ Акаѡїсте(х) зрі-
телно и оумно млтвенникъ // оуважный обѡ-
чити мѡже(т) (Київ, 1625 *МІКСВ* 130-131).

ЗРИТЕЛНЫЙ прикм. 1. Передбачливий:
Хоть з Риму... многокrotъ былъ жаданный,
абы княжество свое подъ унію... поддалъ;
лечъ онъ, яко сенаторъ ростропный и
зрителный, маючи розумъ а шануючи вѣ-
ру..., жаднымъ не дался звести покусамъ
(Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140); якъ панъ муд-

рый и розсудный, и зрительного на пришлыи речи будущий ума, вѣчне достойной памяти вымовилъ слова (Там же, 1146).

2. Наглядный: Подавали ясный, а прѣве зрительный доводъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 38 зв.).

ЗРИТЕЛЬ ч. Глядач, спостерігач: посоромочаю(т)са за(с) и(ж) ю(ж) ѡ(т)мѣны частое в кѡпова(н)ю шапо(к) и в' вибиранію котораа красѣшаа и на головѣ кшта(л)то(в)нѣ(и) стои(т) (да са зрителе(м) приподобает), косичкѣ или пѣ(р)це запа(в)ши (п. 1596 *Виш. Кн.* 229 зв.); Але та(к) вѣда(и)те, если и язы(к) члѣчы(и) ѡмо(л)кне(т), але зрите(л) види(т) ѡ(т) горѣ дол'ни(х), и ѡзрите все свое нѣѣшнее (1598 *Виш. Кн.* 273 зв.); От сего третьяго раздѣла и до послѣдняго зри, зрителю розсудный, что будетъ проповѣдник латынский Скарга и который род ушиковал на прощение миролюбной Руси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170).

ЗРИТИ¹ дієсл. недок. Світити, зорити: Сѣдмаа звѣзда значить, дарѣ Бжій при хвалѣбной дѣши, якѡ ясно зрѣтъ, и невозбранно всю красотѣ Нб(с)нои страны (Чернігів, 1646 *Перло* 165).

ЗРИТИ² дієсл. док. (що) Зранити, покалічити: Досытъ мордѣрско Пна нелюбостне бѣто, Ѡ(т) главы а(ж) до ногъ все тѣло страшно зрѣто (Львів, 1631 *Волк.* 11).

Див. ще ИЗРЫТИ.

ЗРИНИЕ див. ЗРѢНІЕ.

ЗРОБЕНЕ, ЗРОБЕНЬЕ, ЗРОБЛѢНЬЕ с. Виготовлення: ве(р) твоя... цы(н)шѣ... бере(ш)... кѣ... шѣкоде поводовъ которы(х) собе за зрое(н)е побо(л)шое части того городища и выбра(н)е з него чы(н)шѣ за лето теперешнее шацдю(т)... на десе(т) тисече(и) золоты(х) по(л)скихъ (Київ, 1622 *ЦНБ* II 23265, 1); а та(к) зошлые поводиы яко и тепере(ш)ние зошлы(х) вы(ш)поменены(х) кнѣжа(т) и(х) м(л) ви(ш)нѣве(ц)ки(х) до ве(р)-

нення того кгру(нтѣ) и заплаченя за зробене могилы Скоробора... позвѣ на роки зе(м)ские кие(в)ские... запо(з)вали (Київ, 1624 *ЦНБ* II 23267, 1 зв.); за зробенье могилы... пе(т)-на(д)цати тисече(и) золотыхъ полскихъ отримали (Там же); Състроѣніе,... Зготова(н)е, зроблѣние, приправлѣние (1627 *ЛБ* 129).

Пор. ЗРОБИТИ.

ЗРОБЕНЬЕ див. ЗРОБЕНЕ.

ЗРОБИТИ, ЗЪРОБИТИ дієсл. док. 1. (що) (виготовити якийсь предмет, річ) зробити: Помочь имъ даю(т) люде з волосте(и) // двери лавы што прислѣшить на домъ зробивъши и запе(р)ши ѡты(и)ти прочъ (1552 *ОЛЗ* 176-176 зв.); (т)ретею прыста(в)кѣ на лютоване ли(х)та(р) и прыста(в)кѣ зробили смы (Львів, 1592 *ЛСБ* 1037, 3); Вѣдаемъ абовѣмъ, ѣжѣ еслибы зѣмный нашъ сего // прибѣтъкѣ домъ бѣлъ зѣпсѡванъ, бѣдован'е маѣмъ ѡ(д) Бга, до(м) не рѣками зроблений, вѣчный на Небесѣхъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 54-55); каламар до церкви..., абы з него была пушка для хованя сакраменѣту Тѣла Христова зроблена (Володимир, 1631 *АрхЮЗР* 1/VI, 628); з двору дверы столярскою работою зробленые (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 96); *Образно:* Мой то грѣхи Пана ѡкрѣтне оубѣли, И той каменный мои злѣсти гро(б) зробѣли (Львів, 1631 *Волк.* 22).

2. (що) (здійснити що-небудь, виконати якусь роботу) зробити: то его мл(с)ти во(л)-но то все... пожиткы зробити и выжи(ти) (Кременець, 1570 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1814, 3); ремесники, которые были способлены до направи тое церкви,... мусели прочъ пойти, ничего не зробивши, а заплату взявши (Володимир, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 300); такожѣ суть дожны и дѣти, дѣля того приказаня зробити отцемъ своимъ усякыя потребы (XVI ст. *НЄ* 217); вшакже я того не схочѣ дармо наведе(т) ежели вм(с) призоволити хо-

ца(и) до це(р)кве що зробити за таковою
дчи(н)но(ст) вм(с) (Львів, 1616 *ЛСБ* 464); на
ро(з)свѣтѣ ска(р)бомъ ся дѣлили: ку(р)ша-
ко(м) розославши килиму(в) ки(л)ка, а по-
томъ зробивши тоє поихали (серед. XVII ст.
ЛЛ 172); и такъ тую роботу зроби(в)ши...
тую всю має(т)но(ст)... ѿ(т)провади(л) (*Жи-*
томир, 1650 *ДМВН* 208).

3. (що) (учинити, заподіяти) зробити: А
поменений Рожковский, з дому одного ви-
шедши, до кухни просто пришол и там се-
дел, якобы никгды ничего такового не зро-
бил (Луцьк, 1604 *АрхЮЗР* 8/III, 500); тобѣ
его кдсити позволил, а што жесь зробилъ:
иза́ли тебе послѣхаль (Вільна, 1627 *Дух. б.*
236); Бійса в' перси, а обачъ щѣс то ты зро-
би́ла, На смѣртъ прикрогѣркѣю вѣчнесь за-
служила (Львів, 1631 *Волк.* 6).

Див. ще ЗРОБЛАТИ.

ЗРОБЛЕНЫЙ дієприкм. Змучений, висна-
жений, *діал.* зроблений: Они ѣдѣтъ з вели-
кою пыхою, на барзо оубраны(х) и дороги(х)
конѣ(х), а х̄с на хѣдо(и) и ярмо(м) зроблено(и)
кмецкой ослици (Височани, 1635 *УЄ* № 62,
19 зв.).

ЗРОБЛѢНЬЄ *див. ЗРОБЕНЄ.*

ЗРОБЛАТИ дієсл. *недок.* Виготовляти:
Състроа́ю: Приправля́ю, зготовля́ю, зроб-
ля́ю (1627 *ЛБ* 129).

Див. ще ЗРОБИТИ.

ЗРОВНАНЄ с. Зрівняння: такъ явно єсть
и(ж) зровна(н)є, почá(т)ко(м) єсть времени
пѣрваго, што і са́мо подобѣнство о́казѣтъ
вѣдлѣ пѣсма (Острог, 1588 *Сур.* 2 зв.).

Пор. ЗРОВНАТИ¹.

ЗРОВНАТИ¹, ЗРОВЪНАТИ дієсл. *док.*

1. (кого з ким) (*зробити рівнозначним, рівно-*
цінним) зрівняти: Кгды(ж) якъ з ва(с)ни а
нѣнависти, выткну(л) на́ плацъ еретековъ
кгрецки(х) и с тыми тепѣрь всѣхъ правовѣр-
ныхъ при грекахъ ѿ вѣре стоячихъ зровнѣати
и змѣшати ра(д) бы (Острог, 1587 *См. Кл.*

б зв.); Кды бовѣ(м) несамохотачи в полічокъ
кто възметь... для тогѣ жъ ро(с)казѣтъ
дрѣгою сторо́нѣ добровѣ́лне выставити: абы
з добровѣ́лны(м), понево́лне почелѣсто(к)
зровнанъ бы(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 94 зв.);

(кому, чому) (*стати рівним*) дорівняти
(з ким): та(к), зна́шолѣмъ двѣ́(д)а... по ср(д)-
цоу моѣмѣ, то є́сть по ср(д)цоу и мѣсли
бѣ́жой, правѣ́дны(и), и кро(т)кѣ́й, ко́торого
побѣ́(ж)ности и сватоблѣ́вости за вѣ́ко(в)
на́ши(х), троудно хто подѣ́бно спроста́ти або
зровнѣати мо́же(т) (Острог, 1599 *Кл. Остр.*
214); Красотѣ́ дѣ́шевно(и) зровнати не може,
иже дванути въ вѣ́ки не може (к. XVI-
поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 75); если хтѣ́ ємѣ
зровнѣ́е(т), з ла́ски и ѿ(т) ча́сти посполѣ́тъю
чихъ ѿсвача́ючого Дѣ́а, то є́сть да́ра Бозско-
го (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 287).

2. (з ким) (*стати подібним до когось*)
зрівнятися: да и рѣ́скіє наро́ды напере́(д)
блѣ́дами, глу(п)ствомъ, и ѿ(т)щѣ́пе(н)ством
почтивши, и(з) жида́ми // зровнавши. то(ж)
тепѣрь оука́зѣють имъ тѣ́ю столѣ́цѣ а(к) хо-
роша (Острог, 1587 *См. Кл.* 11-11 зв.); Лѣ́чь
на́мъ трѣ́дно з' ѿ́ными в' розѣ́мѣ зровнѣати,
Кгды́смы такѣ́хъ в' надкахъ пра́цъ не хтѣ́ли
мати (Київ, 1622 *Сак. В.* 44 зв.).

ЗРОВНАТИ² дієсл. *док.* **1.** *Перен.* (що)
(*зробити рівним, гладким*) зрівняти: єжелі́
бѣ́де(т) в' домоу на́шеи дѣ́шѣ, камѣ́на ѿ́строе
и тѣ́рна, но и то́е потре́ба зровнѣати, и вгла́-
дити (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515,
430 зв.).

2. *Перен.* Знищити: Мо́ць старожи́тныхъ
домѣ́въ пре́(з) то ѿсвѣ́дчаєтъ. Которымъ вар-
ва́рскіє гу́фы не зровна́ли, Пои́зри на гѣ́лмъ,
ѿбачи́шъ якъ са́ потыка́ли (Київ, 1630 *Соб.*
На г. Стетк., тит. зв.); **зровнати изъ зем-**
лею, зъ землею зровнати — зрівняти з
землею: взав'шы Ти́тоу(с) ієр(с)лимъ,
спалѣ́лъ вши(ст)ко, а зровна́лъ и(з) землѣ́ю
мѣ́ры мѣ́сцькѣ́іє (Львів, поч. XVII ст. *Крон.*

84 зв.); гигант'... адъ темный внѣве(ч) силне згрѣхотавши, Всѣ мѣцныи фортеци з' землѣю зровнѣвши // Вѣзней долго триманы(х) с пащѣкъ выриваетъ (Львів, 1631 Волк. 30-31 зв.).

Див. ще ЗРОВНОВАТИ.

ЗРОВНАТИСЕ *див. ЗРОВНАТИСА.*

ЗРОВНАТИСА, ЗРОВНАТИСА, ЗРОВНАТИСЕ *дієсл. док. 1. (з ким) (стати таким самим, як хтось) зрівнятися:* А та(к) для того... преме(р)зс'каго грѣхѣ... и(ж) са хотѣ(л) зровнати повагою... з бго(м) (Львів, 1585 УЄ № 5, 5, на полях); Заровно ѿфѣрѣ Іновѣ(р)цовѣ // и своєю правосла(в)ною зровна(л)са з ѣнитамы двовѣ(р)цами (Скит, 1633 ЛСБ 520, 2-2 зв.).

2. (з чим) (*наблизитися, опинитися на одній лінії*) зрівнятися: С того ме(ст)ца тою(ж) ре(ч)кою И(в)ницею, ѿбе(р)нувшиися, якобы межи всхо(д) а полу(д)не, кгда(с)мы се зро(в)нали с копца(ми)..., тыды... панъ Янъ Ве(р)би(ц)ки(и) протѣ(с)товальсе (Житомирщина, 1639 ККПС 215).

3. (*зробитися рівним, гладким*) зрівнятися: зровнається земля и боуде(т) ровна (1489 Чет. 374 зв.).

ЗРОВНОВАТИ *дієсл. недок. 1. (що) (про поверхню) (робити рівним) зрівнювати, вирівнювати:* а на другой сторонѣ другій вал не мало скопан и солодовня поставлена, вал зровновавши (Луцьк, 1566 СИМКЦА 63); на tych же валѣх з мѣста перекопаны вси три валы, и стежка учинена до фолварковѣ мѣстскихъ, а въ перекопѣх зровновано для переходу (Там же).

2. (що) (*розділяти на рівні частини*) зрівнювати: А еслибы по смерти моей... тая была оправа, которую я ей, малжонце моей, на третей части именеи моихъ вчинилъ,... тогды мають всѣ имена мое в одно место спустити и зровновати в третью част (Вільна, 1555 АрхЮЗР 8/IV, 31); Те(ж) ѣста(в)уемъ и(ж) коли бы которая рожоная... бра(т)я...

мели которое име(н)е сѣме(ст)ное неро(з)де(л)ное, а пото(м)...) себе зро(в)новали и росписа(в)ши (по)делили,... тогды то(т)...) де(л) проме(ж)ку себе... не мають де(р)жати (1566 ВЛС 83 зв.).

Див. ще ЗРОВНАТИ².

ЗРОВНЫВАТИ *дієсл. недок. (що) Порівнювати:* тые ркомо собѣ проти(в)ны росказа(н)а зро(в)ныва(л), причинѣ даючи для чого, котрыхъ не мають слоухати, кгда мовиль; Абовѣмъ видѣнѣа ср(д)ца своего, а не з' оустъ гнѣхъ моват (Острог, 1598-1599 Апокр. 66).

ЗРОВНАТИСА *див. ЗРОВНАТИСА.*

ЗРОВЪНАТИ *див. ЗРОВНАТИ¹.*

ЗРОДЖОВАТИ *дієсл. недок. (давати плоди, врожай) плодоносити, діал. зроджувати:* Оугобжаюса: Зрѣдждю (1627 ЛБ 26).

Див. ще ЗРОДИТИ.

ЗРОДИТИ, ЗРОДИТИ *дієсл. док. 1. (кого, що) Зродити, уродити, народити:* Ѡ(т)цѣ Ѡ(т)жѣдного не єсть оучиненый, а́нѣ створеный, а́нѣ зрѣженный (Київ, бл. 1619 Аз. В. 107); Кды ѡвцы іаковли рѣзочки рѣ(з)ны(х) фѣрбѣ ѡбѣчивши зродѣли ты(ж) пло(д) помазанный, те́ды велѣкы(и) ѡнѣ Ѡ(т)цѣ Сна своего... на то(т) свѣ(т) з' нѣны(х) пѣлацо(в) споустѣлъ (поч. XVII ст. Проп. р. 68 зв.); Тѣй Гидими(н) зродѣвъ се(д)мѣ сыно(в) (Чернігів, 1646 Перло 4 нenum.); Єсли зрѣди(т) члѣвкѣ сына непокѣрноѡ..., поймаю(т) и поведѣ(т) до старши(х) мѣста ѡнаѡ и до бѣрамы сѣдовѣй (серед. XVII ст. Хрон. 156).

2. (що) Створити: сѣтворѣтель... поча(л) ма́ти родичѣ то(т) которы(и) вѣши(ст)ко зрѣди(л) поча(л) ма́ти бѣратю цѣрей (XVI ст. УЄ № 29519, 18 зв.).

3. (що) (*про врожай*) зродити, уродити: Члѣкоу єдиномо(ѣ) богатом(ѣ) зродило пѣле (вѣ(л)мѣ) (1556-1561 ПС 274); якожѣ медѣ такъ и хлѣбѣ имѣ не зродилъ (Київ, 1556-1568 АЮЗР I, 301); не может бо дерево доб-

рое злого овоща вродіти, а нї теж злое дерево доброг плода зродітї (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 50); Земла... ннѣ хлѣбъ нб(с)ный, боуино зродила (Львів, 1616 *Бер. В.* 81); Оугобзїса: Зродила обфїте (1627 *ЛБ* 136); в' пришлыѣ лѣта бѣлшѣ еще з'родатъ твоѣ нївы (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 655); А ярина была зродила, тилко жѣ щепѣ знесла (1636-1650 *ХЛ* 81); Зродила земля зѣлье зелѣное на оужїтки и потрѣбы кождѣмѣ живѣтъ маючѣмѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.).

4. Перен. (що) Спричинити, викликати: хоробы... котѣрой... годїна нѣчнаа в тобѣ зродїла, але боудѣчи затаена въ твои(х) жїла(х), на верѣхъ скѣры... прехѣди(т) (серед. XVII ст. *Кас.* 9).

Див. ще ЗРОДЖОВАТИ.

ЗРОДИТИСЬ *див. ЗРОДИТИСА.*

ЗРОДИТИСА, ЗРОДИТИСЬ *дієсл. док.*

1. (про врожай) зродитися, уродитися: Члѣкѣ нѣакомѣ зродїла(с) нїва, и мїсли(л) в' собѣ, што бы ма(л) с ты(м) ѣчинїти (XVI ст. *УЄ* № 29519, 135);

(про врожай на мед) удатися: если которого годѣ мед са не зродит, тогды дают грошми за каждое ведро медѣ по пол копы грошей (Сушично, 1569 *AS VII*, 929);

2. Народитися: я(к) же мы слыши(м) ѣ ни(х) ка(ж)ды(и) сво(и) азы(к) ѣ которо(м) са е(с)мо зродили (II пол. XVI ст. *КА* 6).

3. Перен. Настати, зародитися: сáми цнѣты спорадїти, и тѣе котѣрое са з' нїх', в' дшáх' нáшихъ, освѣченїе и роскошованїе зрѣдїт', якъ принести пластрѣ медовый Бгѣ з'можемѣ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 399).

ЗРОДІТИ *див. ЗРОДИТИ.*

ЗРОДЛО *див. ЖРОДЛО.*

ЗРОЖАЙНЫЙ *прикм.* Урожайний, родючий: Насѣнїе житѣ матерїалныхъ засѣваѣмѣ, ... выбираѣмѣ нївѣ зрожайнѣю (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 751).

ЗРОЖАНЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (багатий на врожай) урожайний: Зродїла

земла... // вдáчныи пагорки ширѣкїи пѣла, зелѣнии лѣги пшеницы и прѣса з'рожáнны, и всакїи з'бѣжѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 2 зв.-3).

ЗРОЖЕНЄ, ЗРОЖЕНЬЄ, ЗРОЖѢНЬЄ *с.* **1.** Плодоноснїсть: дѣрево єсть, жебы могло приносїти ѣвоцы, и длá тогѣ маѣтъ корѣ(н)є в' земли кѣ высысáню вѣлгѣтнѣсти, на зроже(н)є ѣвоцѣвъ (Київ, 1625 *Кон. Ом.* 167).

2. Урожай: Говзѣванїе, ѣбїлїе: Зроженье, ѣбфїтѣсть, или ѣбфїтый оурѣжай (1627 *ЛБ* 26); Оугѣбженїе: Зрожѣнье (Там же).

ЗРОЖЕНЬЄ *див. ЗРОЖЕНЄ.*

ЗРОЖѢНЬЄ *див. ЗРОЖЕНЄ.*

ЗРОЗУМЕНЄ *див. ЗРОЗУМѢНЄ.*

ЗРОЗУМЕТИ *див. ЗРОЗУМѢТИ.*

ЗРОЗУМИТИ *див. ЗРОЗУМѢТИ.*

ЗРОЗУМѢВАНЄ, ЗРОЗУМѢВАНЬЄ *с.*

Те саме, що зрозумѣне: Внїманїе, зрозмѣванье (1596 *ЛЗ* 38); Вѣнїманїе: Зрозмѣванье (1627 *ЛБ* 21); дшá, нб(с)номѣ ѣблюбѣ(н)цѣви за невѣстѣ з'готѣванаа берѣтъ зарѣкѣ ѣ(д) дѣа, албо дáрѣ оуздорѣвеньа, албо зрозмѣва(н)а, албо ѣб'авленьа (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 357).

Див. ще ЗРАЗУМЕНЬЄ.

Пор. ЗРОЗУМѢВАТИ.

ЗРОЗУМѢВАНЬЄ *див. ЗРОЗУМѢВАНЄ.*

ЗРОЗУМѢВАТИ *дієсл. недок. 1.* (з чѣго, що і без додатка) (сприймати розумѣм) розумїти (що і без додатка): внїмаю, зрозмѣваю (1596 *ЛЗ* 38); то прїналежи(т) каж(д)ѣ ому члѣкови нѣчѣго и(н)шѣго анѣ ты(ж) пожито(ч)нѣйшѣго на свѣтѣ є(д)но ѣ то(м) пи(л)не пытати и (з)розмѣвати (к XVI ст. *УЄ* № 31, 204); Ис тогѣ зрозмѣваѣмо, їжѣ старѣдавнїе хр(с)тїанѣ, вѣ вшѣлáкихъ дѣлеглївѣстахъ своїхъ до бѣа, ... ѣутѣкалиса (Дермань, 1604 *Охт.* 11); їмѣ бѣлей кѣсишѣса прѣ(з) познán'є шѣкáти и прѣнырáти, тѣмѣ глѣбѣй з'стѣпѣшѣ и нїчѣго не зрозмѣваѣ(ш) (Вїльна, 1627 *Дух. б.* 110); Мѣдрѣствѣю: Зрозмѣваю, помѣшлáю, пилнѣю, на ѣмѣ маю, розмѣшлáю, мышлѣю (1627 *ЛБ* 66);

(що і без додатка) (*сприймати зміст чого-небудь написаного, висловленого*) розуміти: о(н)... оупевнає(т) всѣ(х) вѣсѣ. тѣе слово абысте зрозѣмѣвали (Вільна, 1596 *З. Каз.* 27); Слоухай всего и зрозѣмѣвай всѣ рѣчи (Острог, 1614 *Тест.* 177); Оттолѣ зрозѣмѣвай пилю, чтѣчи, росѣдкѣ духовнаго от бога просачи (поч. XVII ст. *Вол. В.* 85); Вѣнемлю: Оуважне слѣхаю, з ѣважѣньемъ зрозѣмѣваю (1627 *ЛБ* 21).

2. (що) (*проникати в суть чого-небудь*) розуміти: Прѣмень слѣнечный не розѣмѣемо быти дрѣгѣе слѣнце, але з неуроженѣго слѣнца вѣсполь зрозѣмѣваемо и познаваемо его с перѣшею свѣ(т)лостью (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 18 зв.); з по(и)зрѣна пѣлно҃го дѣтѣкѣ волю и нахилѣна зрозоумѣвали снадне (поч. XVII ст. *Проп. р.* 240 зв.).

3. (що) (*усвідомлювати що-небудь*) розуміти: мѣ(д)рѣствѣю, зрозѣмѣваю (1596 *ЛЗ* 57); теперъ антихристовѣ многіи настали, отъ сего зрозѣмѣваемъ ижѣ послѣдняя година есть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 316); почѣтокъ погѣбели свѣеи зрозѣмѣвали, и остѣтнюю свою... погѣбель прѣзначали (Київ, 1627 *Тр.* 660).

Див. ще ЗРОЗУМѢТИ.

ЗРОЗУМѢНЄ, ЗРОЗУМЕНЄ, ЗРОЗУМѢНЬЄ с. Зрозумѣння: ачѣ са рѣчѣ по(з)шѣрила, але для лѣпшого зрозѣме(н)ѣ мѣсѣло тѣе быти (Острог, 1587 *См. Кл.* 8); выдано де(к)ре(т)... а бо(л)ше справедливости свято(и) проти(в)ны(и), которого для зрозѣмѣня копѣю Бѣм посыла(м) (Луцьк, 1600 *ЛСБ* 349); розѣмѣй самѣю О(т)цевскѣю осѣбѣ крѣмѣ Снѣа. И для дово(д)ного зрозѣмѣна читѣй вышше (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 116); Сразѣмѣніе: Вырозѣмѣнье, зрозѣмѣнье (1627 *ЛБ* 120); **зрозумѣне взяти** (чому) – (*правильно сприйняти зміст висловленого*) розуміти: тот листъ перед нами: чтен и тому есмо

добре зрозумѣне взяли, водлуг жалобы... его милости (Луцьк, 1537 *АрхЮЗР* 1/VI, 23).

Див. ще ЗРАЗУМЕНЬЄ, ЗРОЗУМѢВАНЄ.

ЗРОЗУМѢНЬЄ *див. ЗРОЗУМѢНЄ.*

ЗРОЗУМѢТИ, ЗРОЗУМЕТИ, ЗРОЗУМИТИ *дієсл. док. 1.* (що, з чого і без додатка) (*сприйняти розумом*) розуміти: твоя дей милость зрозѣмѣвши то, ижѣ она безѣ жадное близкости, а кѣ тому безѣ наше данины тѣе селищѣ держала, и тѣе селищѣ привернулѣ кѣ замку нашѣму (Львів, 1510 *АЮЗР* I, 44); А хочешѣ ли лѣпѣй зрозѣмѣти, слухай! (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 143); аже и(ж) онѣ того зрозѣмѣти не могли покы розѣмы и розмыслы и(х) не были отворены дѣхомъ стѣымъ (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 76); мнѣмаѣтъ же все зрозоумѣлѣ, а прѣто еслѣсь томоу вдѣченѣ, читѣти рѣзѣ и дроугѣй и десѣтый не лѣноуѣса (Острог, 1607 *Лѣк.* 182 зв.); Слоуханамъ послоухайте а не зрозѣмѣйте, и ѣбѣчѣ видѣніѣ, а не познайте, що за ты(м) идѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 144 зв.); листовъ мамъвранѣвъ... посылаю до братолюбия вашѣго с печатѣю..., поручывши то мудрому благочестивѣму баченѣ вашѣму, яко зрозѣмѣти рѣчатѣ до кого написати водлѣ потреби (Корсунѣ, 1625 *КМІМ* I, дод. 274); зрозѣмѣти можѣшѣ члѣче хр(с)тѣанскѣй, кѣторѣе здѣвна казовано и тѣразѣ прѣ(д) ѣчима... вши(т)ко е(ст) доводи щѣрыи и прѣвдивыи (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 67 зв.); яко тѣ в... книзѣ терминатѣ прочитавши зрозѣмѣешѣ (Львів, 1647 *ЛСБ* 1043, 77);

(що, з чого) (*сприйняти зміст, суть чого-небудь написаного, висловленого*) розуміти: И зрозѣмѣли есмо с тыхъ листовъ... и тыхъ..., старыхъ людѣй на ихъ чоломъ битѣе то вчинили (Неполомичѣ, 1527 *АС* III, 316); мы томѣ всемѣ с писанѣа твоего добре зрозѣмѣли и кѣдыжѣ тепѣрѣшнего часѣ послѣги наше потреба не вказываетѣ, ты бы вѣжо тѣе войско наше,... роспѣдстилѣ (Краків, 1538

AS IV, 165); его... мл(с)ть вѣры... нѣко-
му перекажовати не рачи(т), що в̄м зрозѣ-
мѣте з власного писаня его королевской
мл(с)ти которого перепи(с) посылаю (Га-
лич, 1584 ЛСБ 66); Якъ есмы зрозѣмѣвши
судили с писанѣя вашего которое едино-
мысленно со всѣми пишучи ко намъ имена
свое послали есте (Берестя, 1590 ЛСБ 142);
Я, по(д)коморы(и),... зрозуми(в)ши жалобы
отпору... по(д)судка брасла(в)ского... оно-
го за таковое непослуше(н)ство на су(д)
ω(т)сыла(м) (Житомирщина, 1599 ККПС 124);
Трафиле(м) на осмогласникъ... которого ми
Г̄ь Б̄ь ω(т)крыти ра(ч)иль, ӣ много(м) рѣчий
зрозѣмѣ(л) до поправки (Томашів, 1618 ЗНТШ
LXXIV, 149); Дошо(л) на(с) ли(с)ть пре(з)
посла(н)ца... о(д) в̄м, з котрого смы зрозумѣ-
ли зы(ч)ливість ты(х) которые... добродѣ(и)-
ства ω(т) на(с) дознавали, б̄г̄ не(х) и(х) про-
сти(т) (Львів, 1642 ЛСБ 559, 1);

(чого) (*сприйняти зміст чого-небудь, ви-
словленого нерідною мовою*) зрозуміти: толь-
кожъ, кромъ нашихъ пановъ Поляковъ и
кромъ пановъ Литовскихъ,... ни(х)то поруску
не зрозумилъ (Рим, 1595 АрхЮЗР 1/І, 483);
сердцемъ зрозумѣти – відчути: Ѡтолѣ(с)тѣ-
ло бо ср(д)це людїи си(х) и оушима та(ж)ко
слышали и очи свои за(ж)моурили абы нико-
ли ѡчима не видѣлї и оушима не слышали а
ср(д)це(м) не зрозоумѣли а не ѡбратилисѣ
абы(х) ихъ не оуздоровиль (1556-1561 ПЄ 61).

2. (що і без додатка) (*проникнути в суть
чого-небудь*) зрозуміти: А такъ мы судьи и
томѣ добре зрозѣмѣвши, водлѣгъ обычаѣ пра-
ва... князю Василью... ѡшачовали сѣмою
чотыри тисачи копѣ грошей (Ковель, 1537
AS IV, 112); писа(л) є(м) до пна яна потѣа...
ли(ст)... которого копѣю посылаю ва(м) абы
є(с)те зрозѣмѣли што ѡ то(и) справѣ и(х)
де(р)жачи мо(в)лю и пишу (Львів, 1599 ЦДІА
Лен. 823, 3, 67, 6 зв.); мѣсѣле(м) пѣстити(с)
до целѣ назначеного в дорогѣ не маючи чи(м)

стравоватисѣ а те(ж) зрозѣмѣ(в)ши и ты(х)
ω(т)цѣв̄ яко Г(с)дна ω(т)ца Петронїа, та(к)
и ω(т)ца Деѡнисїа (Скит, 1633 ЛСБ 520);
С которыхъ контрове(р)си(и) ихъ сѣ(д)
нинешни(и)... добре зрозѣмѣвши, // декретъ
сѣдѣ кгродьского вѣницького ѡтве(р)жаєтъ
(Люблін, 1647 ЛНБ 5, II 4069, 148 зв.-149).

3. (від чого) (*сприйняти, витлумачити
певним чином*) зрозуміти: Б̄г̄ котѡрый нѣ-
кгда звѣтажонъ быти не мѡже(т) и ω(т) то-
го зрозѣмѣвши позволѣємо їмъ мѣти в̄шелѣ-
кѡю волѣность (Дермань, 1604 Охт. 11).

4. (з чого і без додатка) (*усвідомити що-
небудь*) зрозуміти: ѡ заправды зрозѣмѣл̄
ємъ и(ж) ты єси снѣ б̄а живого (XVI ст. УЄ
№ 29519, 165); вмѣю(т) познатї чѣжїи блоу(д),
а свои зрозѣмѣти не могу(т) (Львів, поч.
XVII ст. Крон. 66); Тое(ж) власне ѡ то(и) кни-
жицѣ золото(и) має(т) сѣ зрозѣмѣти (Київ,
1623 Мог. Кн. 2 зв.); Єслибы зрозѣмѣл̄ с̄щен-
никъ же хѡромѣ смѣртъ оуже на(д)хѡдїть...,
нехай почнѣтъ... заразы помазовати сѣдм̄
кратъ (Львів, 1645 О тайн. 122).

5. (що, з чого) (*зробити висновок*) зрозу-
міти (що): Ино мы томѣ зрозѣмѣвши, кгдаж
он тых сѣл... не поискивает, а толко тых
рѣчей... ищет, так єсмо межи ними знашли
(Берестя, 1512 AS III, 98); Яко и(з) ѡ(с)но(г)
порѣчена та(к)же и и(з) само(г) писана...
зрозѣмили є(с)ми дїла чѣго якосми могли
ѡложили(с)ми сѣ ѡ его г(с)п̄(д)ркѡи (!) при-
чиною нашею (Сучавиця, 1598 ЛСБ 321, 1);
А коли первое слово лжею и на лжи ос-
новано єсть, найдєшь и познаєшь уже
усюды, путем повести идучи, если и вмѣсто
правды уфарбованную – єднак, яко лжа єсть,
лжу ощуплєш и зрозумѣєш (1600-1601 Виш.
Кр. отв. 165).

*Див. ще ЗРАЗУМѢТИ, ЗРОЗУМѢВАТИ,
ИЗРАЗУМѢТИ.*

ЗРОЗУМѢТИСѣ дієсл. док. 1. (*сприйня-
тися розумом*) стати зрозумілим: ω(т) оучѡ-

ныхъ и великихъ писма стого выкладачовъ абѣ са лацно зрозѣмѣти могла его власность (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 22); та(к) трѣдное, такъ рѣдкое, та(к) новое есть, же зрозѣмѣтиса и познати нерыхло може(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 198).

2. (що) (*усвідомитися*) стати зрозумілим, помітним: казана повѣдати власне є(ст) добре зобрати, такъ жебы фалшь не зрозѣмѣ(л)са (поч. XVII ст. *Проп. р.* 212 зв.).

ЗРОКЪ¹ ч. (*стп. wzrok*) зір, погляд: Видѣнїемже, наслаждаѣт'са красоти жѣнѣскои...и ѡ(т) начина златого, и сребрѣного; зрѡкъ напасе, и засмакѣт' красотѣ тѣх' (Почаїв, 1618 *Зерц.* 21); Чоудѡ тоє... на всѣ(х) людѣй прирѡжѣна превышало: словѣми... чоловічими оувѣ(с) зрѡкъ чоловікови ѡ(т)-нати и потѣмнїти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150 зв.); Бѣрзо високо оустѣпїлесь крѡкѡ; ѡ(т) мого зрѡкѡ (Львів, 1642 *Бут.* 9 зв.).

ЗРОКЪ² ч. (*визначений відрізок часу*) строк, термін: вчинили есмо промежъ собою з тыми сусѣдами и товарищами своїми,... зрокъ и местце, гдѣ ся знову здѣймоваты маемъ (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/І, 81); зась на томъ местцу, где есмо промежъ собою были зрокъ зниматись учинили, тамъ же хмоса вси въ купу зышли (Там же).

ЗРОСЛЫЙ прикм. (*нероздільний, цілісний*) зрослий: Лѣска в' правдѣ бѣ(з)престѣнкѡ з нами вкорѣнѣнна и спѣбена з молодѣхъ лѣтѣ, и якобы натѣрѣлною и зрѡслою єсть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 73).

ЗРОСТАТИСА дієсл. недок. (в що) (*набувати форми в результаті розвитку*) формуватися: В' трѣтїй бовѣмъ днѣ выѡбразѣт'са ср(д)цѣ, в' девѣтый зась, зрѡстѣт'са в' тѣло (Київ, 1627 *Тр.* 41).

Див. ще **ЗРОСТИСЯ**.

ЗРОСТИ дієсл. док. (у кого, що) Вирости: ежели что в' нѣй мѣло зрѡстѣ(т), то по-

сыхѣт' ѡ(т) знѡю сѣлѣнѣчѣнаго (Устрики, І пол. XVII ст. *УЄ* № 29515, 192); оубогїй згола ничѡгѡ не мѣлѣ ѡпрѡчѣ овцы одной маленькой которѡю былѣ кѡпилѣ и выхѡвалѣ, и котораа зросла оу негѡ посполѡ з' сынѣми егѡ (серед. XVII ст. *Хрон.* 257 зв.).

ЗРОСТИСЯ, ЗРОСТИСА дієсл. док.

1. (*з'єднатися в процесі росту*) зростися: чуди того рокѡ на знѣсѣнѣя невѣста ѡродила дѣте(и) двоє, которыеся зросли были, миту(с), а пупо(к) бы(л) єдинѣ (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166)

2. *Перен.* (з чим) (*стати невіддільним від чого-небудь*) зростися: Мѡвимо... же нѣкѡтрїи злѡсти з натѣрою са лю(д)скою зросли (серед. XVII ст. *Кас.* 101 зв.).

Див. ще **ЗРОСТАТИСА**.

ЗРОСТИСА див. **ЗРОСТИСЯ**.

ЗРОСТИТИ, ЗРОСТІТИ дієсл. док. (чого) (*принести плід*) видати: розѣка не може зростити плодуу сама ѡ(т) себе // єс'ли не боудѣ(т) на лѡзѣ (1556-1561 *ПЄ* 414 зв.-415); боудте въ мнѣ а я въ васѣ, яко та розѣка не может зростіти плоду сама ѡ(т) себе єслї не будет на лѡзи (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 88).

ЗРОСТІТИ див. **ЗРОСТИТИ**.

ЗРОСТЬ, ЗЪРОСТЬ ч. 1. (*довжина тіла людини*) зріст, ріст: Онѣ... самѣ особѡю такий: зърѡсту среднего, невеликѣ (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/І, 273); не ведати— хто и якое ко(н)дыции чоловіе(к),... зрѡсту велики(и), бялокуроваты(и) (Володимир, 1599 *ТУ* 230); Вѣзрасть: Върѡсть и(л) зрѡсть (1627 *ЛБ* 20).

2. Повноліття: а имене мое все маєт у моцы своеє и в опецы и шафунку своем держати аж до зрѡсту и меншого сына моего Василя (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 8/ІІІ, 111); на кого бы тот манастир наш и село Чеснохрестское правом прирѡжѡным або и опекою прийти мѣло, не чекаючи до зрѡсту и лет детей нашихъ... заплатити суму позыченую винни будутъ (Сїльце, 1580 *ПККДА*

І-2, 154); те́ды до зросту и(х) поча(в)ши ѡ(д) пришло́го року, повинѣ(н)... стры(к) и(х) на ко(ж)ды(и) ро(к) давати ты(м) сирота(м) по пу(л) гри(в)ны (Одрехова, 1596 ЦДІАЛ 37, 6, 3); **зуполный зростъ** – повноліття: гды бы $\overline{\text{гъ}}$ в' єгиптѣ до зѣпо(л)наго зрѣстѣ своего пришо(л) то бы пото(м) жидѣве мѡвили. Яко єги(п)танінъ є(ст) пришо(л) во(л)хвоує(т)... на́роды (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 416 зв.); **до зросту дитинного** – до повноліття: пнѣ да(х) и ины(х) люди(и) добры(х) много до зро(с)ту дити(н)ного маю(т) быти пры ле(с)ку на дворищи ту(м) (Львів, 1591 Юр. 12).

Див. ще **ВЗРАСТЪ, ВЗРОСТЪ, ВОЗРАСТЪ.**

ЗРУБА ж. (стіни в будівлі з колод або брусів) зруб: в селѣ борисовѣ црковѣ была з тріма верхи, знесло верхи вси стѣлею займаючи зрѣбѣ и позаношовало не знать где (1509-1633 *Остр. л.* 129).

ЗРУБАТИ дієсл. док. 1. (що) Зрубати, вирубати: зрѣба(л) ле(с) я(с)ребны(и) ро(з)даючи // дерево люде(м) обычимъ и на будоване дворѣ своего (Житомир, 1643 ЦДІАК 11, 1, 10, 126-126 зв.); дро(в) жа(д)ны(м) спосо́бо(м) нѣх(т)о мѣти не мо́же(т), хиба же кто ѡво(щ)ныє дрѣва до пале́на зрѣбати да(ст) (серед. XVII ст. *Кас.* 45 зв.);

(що) (рубаючи, знищити) порубати: в тотъ часъ єсмо знашли... в тыхъ граней людей..., Мезовцовъ, ижъ они тыи грани зрѣбавши, выжегають (Ковель, 1537 *AS* IV, 112); Теж ѡста(в)уємъ ижъ коли бы хто... прише(д)ши на тоє поле пожа(л)... або сохѣ колеса боро́нѣ зрѣба(л)... має(т) плати(ти) кгва(л)тъ (1566 *ВЛС* 82 зв.); Я, Миха(и)ло... Выго(в)ски(и)... видель єсми в дому єго в ызбе ѡкѣно напо́ль роскепено и надъ ѡкномъ тымъ же бе(р)вено зрубано троха (Житомир, 1583 *АЖМУ* 69);

(кого) (поділити на частини) порубати: А вола потъкавъши зема(н)ского... ѡ возе

зрѣбавши на части и(з) собою повезли (1552 *ОЖЗ* 122 зв.); штуку ѡлова... да(в)но в склепѣ лежачѣю непотребно дале(м) зрѣба(ти) (Львів, 1622 *ЛСБ* 1049, 2 зв).

2. (кого) (нанести рубані, тяті рани) порубати: слугу моего Матыса Соколовского, учтивого шла(х)тича, ѡкру(т)не зрубали, [ѡ(т)] которыхъ ра(н) не ведати, буде(т) ли живъ (Житомир, 1584 *АЖМУ* 84).

3. (що) (побудувати з колод або брусів) зрубати: горо(д)на кози(н)ского с козина по половицы зрѣблена и то згнила (1552 *ОЛЗ* 163 зв.).

ЗРУБЛЕНый дієприкм. у знач. прикм. (побудований із колод або брусів) зрублений: против того хлева коморка зрубленаа, в той коморце молоко бывает (Луцьк, 1571 *АрхЮЗР* 8/VI, 351).

ЗРУБЪ ч. (зведення стін із колод або брусів) зруб: Ба(ш)ты вси ѡ(д)ною мѣрою ѡтъ ѡгла до ѡгла в серединѣ по десати сажонѣ рѣблены... дере́вомъ по два зрѣбы сѣпротивъ (1552 *ОЧерк. З.* 17); село Божинъ з дворомъ, з будованемъ, в которомъ дворѣ светлицѣ две старых, два зрубы новые недорубленные на светлицу и на пекарню (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР* 7/II, 381); гридня съ кухнею, коморкою; пивница; зрубъ на столпахъ недорубленный (Веледни́ки, 1595 *АрхЮЗР* 6/I, 246); Камень, в' оуглѣ бѣдована́ полбѣженный, зрѣбы двохъ стѣнъ держить (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 491); зрубъ з студни повыймовали (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 242).

ЗРУМАНОЧОРный прикм. Каштановый: сѣ(т) то(г)ды они роу́сь прѣваа, кото́рои нѣкото́рои на́дѣю(т)са выро́дѣтиса... ѡ(т) ба́рвы зроума́на чо́рнои, где и дне(с) зове́мо роу́сы вло́сы (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 47 зв.).

ЗРУЦЕНЕ с. (стп. *zruczenie*) (усунення з посади) зняття, скинення: то(т) владѣ́ка лво(в)ски(и) є́диѡ(н) болоба(н) за показа(н)ємъ на не́го пѣвны(х) зна́ковъ и доводо́въ

ѡ(т)... меша(н) лво(в)скихъ зруце(н)ю з вла-
ды(ч)ства по(д)па(д)ши за ѡфолькгова(н)емъ
ему́ часу во(д)лу(г) сѹду дховного на поку́ту
в кла(т)вѣ бы(л) zostáвленъ абы бо(л)шѣ
кривды по(д)даны(м) не чинилъ (Берестя,
1594 ЛСБ 269, 1).

ЗРУШАТИ, ЗЪРУШАТИ дієсл. недок.

1. (що) *(переривати, змінювати який-небудь стан справ)* порушувати: А што ся тычет
детей наших... тыми та я, яко и онъ,... опе-
каться... о них... маемъ вѣчне, в жадном
артикуле того ростаня... не зрушаючи
(Луцьк, 1564 *АрхЮЗР* 8/III, 72); Мы теды...
заказѣмъ..., абы... еп(с)кпѣ Лвѡвски(и) и по
нѣмъ бѹдѹчие зрѣшати ни в чѡмъ всѣхъ рѣ-
че(и) бра(т)ства... никако(ж) не дерзнѣли
по(д)... конѣчнымъ зверже(н)емъ сану (Бе-
рестя, 1590 ЛСБ 144); А который бы зъ
нихъ... тотъ тестаментъ... презъ што коль-
векъ зрушати хотѣлъ, такового кожного
позываю передъ нелицемирного судьи на
грозный и страшный судъ (Луцьк, 1607 *АСД*
I, 235).

2. (що) *(переривати спокій)* порушувати:
поко(и) вѣчны(и)... // ...бѡ(л)ше шести сотъ
лѣ(т) спокѡйне захѡваны(и) зроушаєте (Ост-
рог, 1599 *Кл. Остр.* 213-214); але то ѡбоє
...зрушаючи поко(и) по(с)политы(и) сусѣ(д)-
ски(и)... кгва(л)то(м) по(д)даны(х) свои(х)
з волости Камѣ(н)ское по(д)во(д) ки(л)ка
сотъ..., пограби(л) (Володимир, 1638 *ТУ* 311).

Див. ще ЗРУШИВАТИ, ЗРУШИТИ, ИЗ-
РУШИТИ.

ЗРУШАТИСА дієсл. недок. *(про спокій)*
порушуватися: погоршеніа незличѡные в цр-
ковѣ впроважаютьса, и покѡй посполитый
Хрїстіа(н)ский тѡрбѣтѣса, [зрѣшаѣт'са]
(Єв'є або Вільна, п.1616 *Прич. отех.* 8 зв.,
на полях).

Див. ще ЗРУШИВАТИСА.

ЗРУШЕНЄ с. (стп. *zruszenie*) *(внесення*
змін у що-небудь) порушення: а и(ж) де(и)

ѡ(т) тебе самого кри(в)дѣ и шкодѣ и те(ж)
зруше(н)є листу доброво(л)ного прода(ж)но-
го менать, тыє де(и) листы данину г(с)дрѣ-
скую и все право пере(д) судомъ кгро(д)-
скимъ кие(в)скимъ на ро(ч)кахъ звы(ш)-
помены(х) показа(л) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5,
II 4044, 69).

Див. ще ИЗРУШЕНЄ.

ЗРУШИВАТИ дієсл. недок. (що) *(відсту-*
пати від договору) порушувати: хтобы мѣл
с них зрѣшивати тѡтѣ дѣлъ, тотъ запла-
титъ... тиса чѣ коп грошей (Кошир, 1502 *АС*
I, 147); Не маю я, ани потомки мои тоє мены
зрѣшивати на вечныи часы (Володимир, 1521
АС III, 211).

Див. ще ЗРУШАТИ, ЗРУШИТИ.

ЗРУШИВАТИСА дієсл. недок. (що) *(про*
перемир'я) порушуватися: А прото... всимъ
кназемъ... грозно приказал, ажбы ѡни лю-
дей своих ѡт таковых злочинствъ по-
вѣстагнѣли,... конечно абы то инак не было,
жебы для того перемире... ничим са не зрѣ-
шивало (Краків, 1539 *АС* IV, 203).

Див. ще ЗРУШАТИСА.

ЗРУШИТЕЛЬ *див. ЗРУШИТЕЛЬ.*

ЗРУШИТЕЛЬ, ЗРУШИТЕЛЬ ч. *(люди-*
на, яка порушує прийняті правила, спокій)
порушник: все право пере(д) судомъ кгро(д)-
скимъ кие(в)скимъ... показа(л) которое ли
быса тепе(р) и на потомъ щити(ти) и засла-
нати ѡ(т) ко(ж)дого такового зрушителя
ме(л) (Київ, 1580 *ЛНБ* 5, II 4044, 69); прере-
чонные особы, препомневши права поспо-
литого... яко кгвалтовъников церковей Бо-
жых и зрушителейъ покою посполитого... //
...заборонають, жебы люде... до церковей
ихъ унияцкихъ ходили (Луцьк, 1648 *Арх*
ЮЗР I/VI, 814-815).

ЗРУШИТИ дієсл. док. 1. (що) *(відсту-*
пити від яких-небудь домовленостей) пору-
шити, зрушити: а є(ст)ли бы(м) я са(м)...
хотѣ(лъ)... то(т) ли(ст)... зрѣши(ти)... то(г)-

ды мы п̄е(р)вые мае(м) его мл(с)ти заплати-
(ти)... гро(ш) на гро(ш) (Володимир, 1520
Арх. Р. фотокоп. 70); А хтѡб з нас который
хотѣл тѡю менѣ зрѣшити,... тот маеѣт гос-
подарю... тисачѣ коп грошей заплатити
(Камінь, 1523 *АС* III, 256); а я кнзъ петръ
жона и дети мо(и)... не маемъ... тоє купли
зрѣшити (Туличів, 1535 *Арх. Р. фотокоп.* 46);
кто бы не чествовалъ ѡ(т)ца або мѣр̄ свою
а так зроушили есте приказаніе бжіе для
оустановена вашего лицемѣр̄ниці (1556-1561
ПС 69); прото приказѣмъ тобѣ филоне се-
машко... ѡ(т) ко(ж)дого такового которы(и)
де(и) листь тво(и) прода(ж)ны(и) зрѣшити
хотѣ(л) сполечне щити(ти)са (Київ, 1580
ЛНБ 5, II 4044, 69); Сію заповѣдь по Прави-
ломъ Сѣѣмъ нами оутвѣржѣндоу, хотя
зроушити, и ѡхъ волю вчинїти (Львів, 1614
Вил. соб. 20); Презъ который то таковой
свой поступокъ менованые ѡхъ милость пра-
во посполитое зрушили (Володимир, 1649
АрхЮЗР 3/IV, 371).

2. (кого) Підбурити, збурити: и зрушили
по(с)по(л)ство и ста(р)шии докторы а збѣ(г)-
шиса по(и)мали его // и поставили свѣ(т)ки
фа(л)шивыи (II пол. XVI ст. *КА* 29-30).

3. *Перен.* (кого) розбурити; зруйнувати: на
то(м) камени правдивомъ, вы есте набо(ж)-
ныи брата до(м) оубѣдованый. протожъ ани
шоумы кгвалтовны(х) вѣтровъ, ани зобра(в)-
шиса рѣки зроушити васъ могли (Острог,
1598-1599 *Апокр.* 186).

♦ **зрушити (в собѣ) сердце** *див. СЕРДЦЕ.*

Див. ще ЗРУШАТИ, ИЗРУШИТИ.

ЗРУШИТИСЯ *див. ЗРУШИТИСА.*

ЗРУШИТИСА, ЗРУШИТИСЯ *дієсл.*

док. 1. (про воду) (почати бурхливо рухатися)
збуритися: недѣжнѡй емѣ ѡ(т)повѣдѣ(л). гѣ.
члка не имаѡт, коли(с) вода зрѣши(т), жебы
ма въ ню оуверечи (XVI ст. *УС* № 29519, 62).

2. *Перен. (утратити спокій)* схвилювати-
ся: якѡ аггль бжій, такъ есть панъ мой црѣ,

же ани бл̄говеніємъ, ани злореченіємъ не зрѣ-
шитса: для тогѡ и г(с)дѣ твой есть зъ тобою
(серед. XVII ст. *Хрон.* 263 зв.).

ЗРѢНО *див. ЗЕРНО.*

ЗРѢНА *див. ЗЕРНЯ.*

ЗРЫВАТИ *дієсл. недок. (що) (відокрем-*
лювати від стебла) зривати: оученици его
идоучи дорогою почали зривати колоса
(1556-1561 *ПС* 135 зв.).

ЗРЫВАТСЯ *дієсл. недок. (з чого) (пере-*
ривати попередні домовленості) розривати
(що): а естли-же быхъ я, або сын мой... на
оный вышней помененый рок, знайдучи
вымову якими-ж колвек причинами, служ-
бою господарьскою, або затрудненем яким-
же колвек домовым, хотели ся с того
зриват,... // тогды обовезуюсе... заруки на
господаря короля... петнацат тысячей коп
грошей литовскихъ... заплатити (Луцьк,
1576 *АрхЮЗР* 8/III, 291-292).

ЗРЫЖАПЛЕСНИВЫЙ, ЗРИЖАПЛЕС-
НИВЫЙ, ЗРИЖАПЛЕСНЮВЫЙ *прикм.*
Рижо-сірий: гры(ш)ко ѳедорови(ч) на не(м)
зброя... ко(н) по(д) ни(м) зрыжа пле(с)ни-
вы(и) (1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 88 зв.); кна(з)
ку(р)пски(и) вз(а)л... двое кони є(з)ные во(з)-
ники чотыри зрижаплеснювые (Володимир,
1578 *ЖКК* I, 133); князь ку(р)пський... при
собе загамова(л)... // двое кони єздыные
возники чотыри зрижа пле(с)нивые (Там
же, 158-159); па(н) Я(н) Сє(р)хове(ц)ки(и)...
при(с)ла(л) клячѣ приплѣ(д)нѣю ше(р)стью
зрыжа пле(с)нивыю (Житомир, 1605 *ЦДІАК*
11, 1, 4, 45 зв.).

ЗРЫЖАСТРОКАТЪ *див. ЗРЫЖАСТРО-*
КАТЫЙ.

ЗРЫЖАСТРОКАТЫЙ, ЗРИЖАСТРО-
КАТЫЙ, ЗРЫЖАСТРОКАТЪ *прикм.* Ри-
жо-строкатый: пахоло(к) ѡники(и) ждано-
ви(ч)... по(д) ни(м) ко(н) зрыжа строка(т)
(1567 *ЦБ Лит.* 16, 3, 86 зв.); взято... ѣ тараса
микитича воло(в) чотыри... кляча ѡ(д)на

зрижа строкатая (Київ, 1590 ЦДІА Лен. 823, 1, 133, 74); у тогожъ попа засталь еси у дому коня зрыжастрокатого (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 3/1, 100).

ЗРѢДКА присл. Зрідка, іноді, часом: жал'са бже же хр(с)тіанинъ на хр(с)тіаны тоє волочетъ, што имъ ѡ(т) тоуркѡ(в) зрѣдка приписовано бываєть (Острог, 1598-1599 Апокр. 178); Намалѣ: Зрѣдка, на малыхъ мѣстцехъ (1627 ЛБ 69); Бо то барзо рѣ(д)кій межи лю(д)ми вѣстѣпокъ, абы хто напрѣтивъ рѣдичѡ(в) срѣжил'са и гнѣвил' ихъ: зрѣ(д)ка то бываєт' (Київ, 1637 УЄ Кал. 705).

ЗРѢКАТИСА див. **ЗРЕКАТИСЯ**.

ЗРѢЛЫЙ, ЗРЕЛЫЙ прикм. 1. (про до-стиглий плід) зрілий, дозрілий: ѡдни [овочи] квѣтнѣтъ, дрѣгѣи зрѣють, дрѣгѣи зрѣлыи на зѣмлю падають (серед. XVII ст. Хрон. 5 зв.).

2. Перен. (про вік людини) зрілий, дорослий: Задріній... досталый, зрѣлы(и), зрѣлы(и), дорѣслый (1627 ЛБ 42).

3. Перен. Досконалий, неперевершений, істинний: Тѣ плоды зрелые во церкви божией правдивой всегда родитися имѣют (1600-1601 Виш. Кр. отв. 174).

ЗРѢНИЦЯ, ЗРѢНИЦА, ЗДРѢНИЦА, ЗРЕНИЦА, ЗРЕНИЦЯ ж. 1. (частина ока) зіниця: Яко ѡко на(д) вси члѣн'ки мѣн'шимъ, и зрѣница мале(н)кою бѣдѣчи, єсть начин'ємъ великимъ (Вільна, 1627 Дух. б. 341); Взро(к) зрѣницъ очій моихъ ѡвшеки слабѣетъ, кгда вижѣ, а Іс мои срѣдзє оумираєтъ (Львів, 1631 Волк. 22); Образно: а бы(с)мо // ...здоровыми очіма, и ясною зрѣницею дѣшѣ... могли ихъ наяво вѣдати (серед. XVII ст. Кас. 62-62 зв.); мѣра здрѣницъ очій див. **МѢРА**.

2. (орган зору) око: а в плѣчѣ не бачѣ Достѣпимъ ли оутѣхи: хто подстѣвить мѣхи По(д) зрѣницы крѣвѣвыи (Вільна, 1620 Лям. К. 8); То(и)... ѡбѣчи(л)... доко(л)... зрѣницѣ... має(т) простовати (серед. XVII ст. Кас. 73); Образно: И ты ѡ морє, ѡтвори зрѣницѣ, з' за-

мѣрѣною высѣкаѣй границѣ (Львів, 1631 Волк. 20).

ЗРѢНІЄ, ЗРЕНІЄ, ЗРІНІЄ с. (цсл. зрѣ-ние) 1. (здатність бачити) зір: неха(и) бѣдетъ на(д) смыслъ нашъ и зрѣнїє, твердѣи-шее слѣво єго (Київ, бл. 1619 Аз. В. 185); Смысли тѣла суть: зріние, обоняне, слухъ, смаковане и дотиканье (Київ, 1621 Коп. Пал. 682); obtut(us), us, зрѣнїє (1642 ЛС 287); я(к) ѡчи телѣсныє до зрѣнїа собѣ... не потребѣ-ю(т) нѣчиєи надки, та(к) анѣ ѡчи нашѣ внѣтрнїи дѣх(в)нїи, бы ѡ(д)но ѡ(т) затмѣна, або... слѣпоты были во(л)ны (серед. XVII ст. Кас. 84);

(сприймання очима) бачення: я жа(д)ною мѣрою не мѣгоу на свѣтѣ бѣти коли г(с)дїнь мои и оучите(л) вашъ юже грѣбоу прѣдаєтса ...никако не мѣгоу очїи мои(х) къ зрѣнїюу вѣзвести коли ю(ж) свѣ(т) очїи мои(х) вѣ гро(б) вѣселѣєтса (Смотрич, II пол. XVI ст. Проп. Д. 16); **пасти зрѣнїє** (в чому) – (на-солоджуватися видом чого-небудь, звеселяти свій зір чим-небудь) задивлятися (на що): дѣша... вѣлно пасєтъ свое зрѣнїє в' чїнахъ Агглскихъ (Чернігів, 1646 Перло 145 зв.).

2. (усвідомлення, осягання) бачення: Єгда же [црковъ] оувидить змїа, и вѣдѣ из' оустъ єго исходащю: тогда заразомъ вѣзлѣтѣєтъ на высотѣ бѣгѣразмїа; и къ зрѣнїю свѣта бѣжєскаго, и на видѣнїє премѣдрости небѣснои (Почаїв, 1618 Зерц. 61).

ЗРѢТИ', ЗРИТИ дієсл. недок. (цсл. зрѣ-ти) 1. (що) (сприймати очима) бачити: Ото трѣпами смѣхъ за плѣчемъ ходитъ, Котѣрый рѣдѣсть в' сѣрцѣ вашѣмъ рѣдитъ; Кгда в' єпискѣпской тепѣрь єгѣ скрѣнѣ: Зрите Корѣнѣ (Львів, 1642 Бут. 10 зв.);

(на що) (спрямовувати погляд) дивитися: ѡ(т)всюдѣ на млѣды(и) вѣзрастъ вѣшее к(н)м(л) оумилѣно зрїть ѡко, слѣзы испѣщаючи (Острог, 1587 См. Кл. 2 зв.); suspicio, is, зази-раю, зрю (1642 ЛС 390); Десѣтаа звѣзда; зна-

чѣтъ дѣръ бо(з)кѣй: при дѣши хвалѣбной, якѡ яснѡ бѣде зрѣти: на пресвѣтлое лице Бжѣе без' заслѡны жа(д)ной (Там же, 165);

(що і без додатка) (*ознайомлюватися зі змістом чого-небудь, читати*) дивитися: К томѣ еще и тоє пи(л)но обачѣти и дѡбре зразмѣти погрѣба, про што того слѡва хва // початокъ с ко(н)це(м) показѣтса ро(з)но кгда(ж) са(м) мѡвити рѣчи(л) оwoцне до всѣхъ ап(с)лѡвъ, коли бы са з ва(с) два зе(з)волѣли на зе(м)ли о всакѡю рѣ(ч) кѡтѡрое бы просѣли. зрѣ и раззмѣй мѡвилъ з ва(с), а не рекъ стане(т)са вѣмъ (Острог, 1587 *См. Кл.* 9 зв.-10); Ключъ сѣя книги зри листъ смѣ (XVI ст. *НЄ* 3); От сего третьяго раздѣла и до послѣдняго зри, зрителю разсудный, что будует проповѣдник латынский Скарга и кѡтѡрый род ушиковал на прощение миролюбной Руси (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 170).

2. *Перен.* (*усвідомлювати, розуміти*) бачити: здѣмѣвѣетса Рѣзмъ мѡй страшливый. Зраци велѣчество твоѣ, А недостѡинство свое (Чернігів, 1646 *Перло* 69); а дѣша грѣшнаа зрѣтъ пре(д) собою: мнѡжество грѣхѡвъ своѣхъ, якѡ оу дѣмѡнскихъ страшныхъ лицахъ, зрѣтъ по(д) собою мѡре гѣены (Там же, 152);

(*робити висновок, оцінювати*) дивитися: Зри жъ ту судом здравым мысли, любимый прочитателю, того ходатая зовемого исусового живота, проповѣдника евангельского – не лживый ли то таковый исусов живот (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 165); Тут стань, судия прочитателный, посредѣ между нами и зри оком чистое мысли и разсуждай, если правду молвити буду (Там же, 171); **на лице зрачи** – упереджено, необ'ективно: На мене са гнѣвѣаете, // иже есми того то члѣка здоровымъ оучиниль в со(д)ботоу не на лице зрачи соудѣте але правдивы(м) соудомъ соудѣте (1556-1561 *ПС* 373 зв.-374);

(на що) (*визначати суть чого-небудь*) дивитися: уму челоувѣчу неподобно на истинну

зрѣти, от многих мирских печали, мятежи и смущении привлачиму (1615-1616 *Виш. Позн. мысл.* 241).

3. (*уважати, пильнувати; остерігатися*) дивитися: Зри(ж) тѣды кѡтѡрый оуслѡгѣешъ тѣйна(м), абѣсь Пѣана не прогнѣва(л) (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 302); Добрѣ сѣе все глаголеши, но зри, егда ѡный ѡста(т)ный ча(с) искѣшенїя прийдеть,... жебы еси в чомъ не ѡстѣпилъ супостатовѣ (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 277);

(*звертати увагу, змушувати помітити що-небудь*) дивитися: зри, як тажко без жены ...але без доброй, а лѣпше безъ ней злой, а нѣжли з нею злою (поч. XVII ст. *Вол. В.* 97).

4. *Перен.* (к чому) (*уповати, покладати надію на що-небудь*) звертатися (до чого): Егдаже оувѣдитъ змѣа, и вѡдѣ изъ оустъ его исхѡдѣетъ: тогда заразомъ възлѣтѣетъ на высотѣ бѡразмѣа; и къ зрѣнїю свѣта бжѣскаго, и на видѣнїе премѡдрости небѣсной, зрѣти къ свѣтѣ трѣипѡстѣсного бж(с)тва (Почаїв, 1618 *Зерц.* 61).

♦ **зрѣти на лице** – не відчувати страху, не боятися: всѣ еретѣцы... лежѣтъ по(д) ногами оу мѣтки нашої, потѡптаны зѣ сромѡтою вѣчною, и не могѣтъ зрѣти на пресвѣтлое лице ѣа (Почаїв, 1618 *Зерц.* 56).

ЗРѢТИ² *дієсл. недок. (ставати стиглим)* зрѣти, дозрѣвати: Гдѣса трѣ(з)вости пшѣница не рѡдитъ, и чистоты грѡно не зрѣетъ, тамъ гѡлодъ велѣкѣй (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 24); одни [овочи] квѣтнѣтъ, дрѡгѣи зрѣють (серед. XVII ст. *Хрон.* 5 зв.).

ЗРѢТИСЯ, ЗРѢТИСА *дієсл. недок.* Бути видним, виднѣтися: Видъ не зри(т)са, лѣчъ сѣамаа рѣчъ ѣстъ истѡгне и цѣле захѡвана (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 248); Гробъ той и по сѣсь день аляб'аст'ровый коштовный зрѣтса (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1009).

ЗРѢТИСА *див. ЗРѢТИСЯ.*

ЗРЯДИТИ, ЗРЕДИТИ, ЗРАДИТИ *дієсл. док.* 1. (що) Приготувати, підготувати: Которая есть то та южь, ся беретъ яко заря по-оустоваючи, красна яко мѣсяць, выборна яко солнце, грозная яко спица къ бою зряженаа? (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55).

2. (що) Вибудувати, спорядити, *діал.* зрядити: Цный Монасты(р) Печа(р)скій... за твоимъ оусылным(м) стара(н)емъ зражѣный И вѣ охѣ(н)дозствѣ Цркѣ сличне оздоблѣный (Київ, 1618 *Вѣзер.* 15); Свѣдчи(т) Пана(н) Монасты(р), пре(з) тебе зражѣны (Там же).

3. (що) Зробити, вчинити: I znáty tebe bisowo porodu ląkomoho: Iszcześ nie zredił niczoho dobroho: Już o pirohách howorusz (Раків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 5 зв.); Сѣй пречѣстий (!), Учитель цѣрковъ нашѣ Віленскѣю вѣ побожности овоцы почáсти зазáблѣю, до звыклои... // Плодовѣтости, чáсты(м) Єв(г)лских вѣдъ дожчѣ(м) еи розогрѣваючи, зра-дѣлѣ, блг(д)тѣю Х(с)вою, способнѣ, и выдалѣ оурожáйнѣ и плодовѣтѣ (Вільна, 1620 *См. Каз.* 22-22 зв.).

4. (що) Виховати, спрямувати: О, Боже, въ Троици единый! Тыхъ, которые дѣдицтво княженія Острогского приняли, такоежъ въ нихъ ко благочестію входу... рачѣ зрядити сердце, яковое предреченныи княжата мѣли! (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1140).

Див. ще **ИЗРЯДИТИ.**

ЗРАДЖѢНЄ *див.* **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗРАДИТИ *див.* **ЗРЯДИТИ.**

ЗРАЖЕНЄ, ЗРАДЖѢНЄ, ЗРАЖѢНЄ, ЗРАЖѢНЬЄ *с. (смп. urządzenie)* 1. Опорядження; спорядження: Исправлѣніе: Заслѣга,... Правотворѣніе, спра́ва, справлѣніе, зражѣніе, цнотливы(и) а прáво учинены(и) вѣчно(к) (1627 *ЛБ* 50).

2. Воля, промисл: смотрѣніе, зражѣне про(м). (1596 *ЛЗ* 79); Сѣдбы, смотрѣніа, стро-ѣніа: Зражѣна, споражѣна... Яко знаѣ(м) є(ст) Гѣ сѣдбы твора́й: знаѣмы є(ст) Пáнь

зражѣ(н)є чина́чи(и) (1627 *ЛБ* 124); **зраджѣне Божее, Бозское зражене** – Божья воля: Слѣчай нѣж(д)ный: Зраджѣ(н)є Бѣе, ѡ(т) Бѣа обѣцáнаа потре́ба (1627 *ЛБ* 117); Стрѣжѣ великихъ та́инъ Бозского зражѣна, Слоу́го невымѣвного егѣ нарожѣна (Львів, 1616 *Бер. В.* 74);

призначення, місія: а... оупáдлого подви-га́ю и подымо́ую ѡ(т)новлѣ́ю зопсовáно-го,... Ѡ чоу(м) ѡ моемъ зражѣ́ню в тѣлѣ пр(о)ркѣ ты(ж) свѣдчи́тъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 139 зв.).

Див. ще **ЗРАЖЕНІЄ.**

Пор. **ЗРЯДИТИ.**

ЗРАЖЕНІЄ *с.* Воля, промисл. ♦ **Бозское зраженіе** – Божья воля: Держѣмо шѣ́ Бо(з)-скимъ зражѣніемъ на(м) зѣ́ Бо(з)ского пѣсма показано є́сть (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206); Тѣ тыжъ и прейзрѣніе зѣ́далека Бо(з)ски(м) зражѣніемъ впро(д) справленое, на выкоренѣніе и зѣпсовáніе є́ресей (Там же, 237).

Див. ще **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗРАЖѢНЄ *див.* **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗРАЖѢНЬЄ *див.* **ЗРАЖЕНЄ.**

ЗСАДИТИ *дієсл. док.* 1. (кого) (*змусити зсісти з коня*) зсадити: потом на самого ко-лясу ратуючого и челядь нападиши,... протестуючого зѣ́ челядю розлучивши, кгда́ самъ уходил, челяд с коней зсaдивши..., госпóду спостошили (Луцьк, 1634 *АрхЮЗР* 1/VI, 683).

2. *Перен.* (кого) (*позбавити влади*) скинути, змістити: Потомъ Леонъ царѣ́ оно́го зѣ́ столицѣ́ зсадилъ и до манасти́ра заслалъ, гдѣ́ и умерлъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 755).

ЗСЕВОКЪ *ч. (засіяна ділянка землі)* за-сѣ́в: зсєво́къ ѡзимы(и) засєяны(и) яко тепе(р) с тою Арє(н)дою берѣ́ (Кунів, 1615 *ЛНБ* 5, III 4054, 106).

ЗСЕРЕДИНЫ *присл. (усередині)* зсєреди-ни: котораа [Раха́ва] принала до до́мѣ́ Своє́го шпѣ́ги Исѣ́са Нáввина: бо гды́ йхъ послáлѣ́

былъ, абы все мѣсто зсередины обошли, и выгладѣли всегѡ (Київ, 1637 УЄ Кал. 853).

ЗСЕСТИ див. **ЗСЪСТИ**.

ЗСИВАСТРОКАТЫЙ прикм. (про масть коня) сиво-строкатий: кна(з) ку(р)пски(и) вза(л)... кони є(з)ные возники гнедые... третіе возники зсива строкатые стада домового (Володимир, 1578 ЖKK I, 133).

ЗСИНЕЛЫЙ, ЗЪСИНЕЛЫЙ прикм. Посинілий, *dial.* зсинілий: на протє(с)та(н)та напа(в)шы,... зыкга(р)мистръ,... быти и то(л)чи поча(л) и разо(в) немало... позадава(л),... левую руку всю збытую, сто(л)ченную зъсинелую почавъши ѡд раменя аж до самого запя(с)тя (Володимир, 1646 ТУ 331); Федора Гусовиника обухами били, толкли и раме правое збили, же все зсинелое (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 465).

Див ще **ЗСИНЯЛЫЙ**.

ЗСИНЯЛЫЙ прикм. (смп. *zsiniały*) те саме, що **зсинелый**: В томже дому того ребъчея жону на име Огапъку збитую, зсинялую по всем хребъте аж до ногъ, губу... видал (Володимир, 1650 АрхЮЗР 3/IV, 478).

ЗСКОЧИТИ дієсл. док. (з чого) Зіскочити: оупала црѣваа и зблєднѣвши омлѣла,... ѡ(т)менілѣ бгѣ ср(д)це цр(с)кое в ласкавость, и заразъ оулєкшисє ѡ неі, зскочілѣ з століцы, а держачи ю своїми рѣкама, ажбы пришла к собѣ, тыми єи слѡвы поблажалѣ (серед. XVII ст. Хрон. 380).

ЗСРОМОТИТИ, ЗЪСРОМОТИТИ дієсл. док. (кого, що) Зганьбити, принизити: ничего не респекътуючи на стан ее шляхецкий белоголовъский, сами впрод словы спросными зелживши, зсромотивъши,... з дворка сельца прочъ выганяли (Луцьк, 1523 АрхЮЗР 1/VI, 533); А то(т) вря(д) кого зъсромоти(л) двана(д)цатми рублями гроше(и) навезати має(т) (1566 ВЛС 51 зв.); па(н) ѡе-до(р) со(л)та(н)... пере(д) многими лю(д)ми добрыми бє(з)ви(н)не ма // зсромоти(л) (Во-

лодимир, 1567 ЦДІАК 28, 1, 2, 3-4); ѡ(н)... мене порыва(л)се бити и словами непристо(и)ными зъсромоти(л) (Житомир, 1605 ЦДІАК 11, 1, 4, 45 зв.); отца Гедиона,... тот хлопъ Степанъчукъ впрод словами непристойными // зелжил, зсромотил в самом манастирцу (Луцьк, 1635 АрхЮЗР 1/VI, 698-699);

(кого) (*позбавити дівочої честі*) знеславити: Г(с)ди бже оца симєѡна котѡромѣ далѣ ме(ч) на оборѡнѣ чїстости, и на помстѣ тѣхъ котѡромѣ зъсромотїли панєнкѣ вѣспоможи мене вдовѣ (серед. XVII ст. Хрон. 374).

ЗСРОМОЧЕНЄ с. Зганьблення, приниження: Зоставуючы тєды волное чинєня шыршєе протєстации, тепєр о таковєе зелженє менованого чернца самотрєт идучого, зсромочєнє людєй духовных и всегѡ братства менованый протєстансѣ... до уряду доносит (Луцьк, 1627 АрхЮЗР 1/VI, 583).

Пор. **ЗСРОМОТИТИ**.

ЗСРОМОЧЕНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Знеславлєний, зганьблєний: для чѡго Хс Г(с)дѣ з таковогѡ грѣхами зсромѡченогѡ рѡдѣ народїти са єзєвѡли(л) (Київ, 1637 УЄ Кал. 846).

ЗСПАСТИ див. **СПАСТИ**.

ЗСПЕРВУ див. **СПЕРВУ**.

ЗСПОЕНЫЙ див. **СПОЕНЫЙ**.

ЗСПОИТИ див. **СПОИТИ**.

ЗСПОРАЖАТИ див. **СПОРАЖАТИ**.

ЗСПОРАЖЕНЫЄ див. **СПОРАЖЕНЄ**.

ЗСРОЖИТИ див. **СРОЖИТИ**.

ЗСТАВАТИСА див. **СТАВАТИСЯ**.

ЗСТАВИТИ дієсл. док. (що) Зняти, знести: лєвитѡвє зстѡвили скрїню бжїю и скрїнкѣ котѡраа была при нєй,... и постѡвили на камєни велїко(м) (серед. XVII ст. Хрон. 204).

ЗСТАМЪТОЛА присл. Звідтіля, звідти: ѡныи трѣдовѡтыи... набрали зстамѣ тѡла сребра и зѡлѡта и ша(т) и шли и посховѡали (серед. XVII ст. Хрон. 326 зв.).

Див. ще **СТАМТОЛЬ**.

ЗСТАРОДАВНА, ЗЪСТАРОДАВНА СО-СТАРОДАВНА, ССТАРОДАВНА, СТАРО-ДАВНА *присл. (з давніх часів)* зстародавна, здавна: Нехай они то держать..., ито здавна къ тымъ селищамъ слушало, и какъ стародавна у своихъ границахъ ся мають (Люблін, 1502 *АЛМ* I/2, 174); А маєть он тот замокъ... (держати)... зъ бобровыми гоны и з ыншими речми... котрымколве именемъ особливе были званы и состародавна к томѣ замкѣ прислѣхаючими (Берестя, 1508 *АС* III, 56); Поведил перед нами князь Василей Сонкгушковича... штож который мыта по именамъ своимъ отчизнымъ с стародавна он маєть, ино дей мытники наши,... переказѣ в том ѣмѣ чинать (Львів, 1537 *АС* IV, 89); в янушполю где перве(и) зстародавна бирано мыта замкового... вра(д)ни(к)... янушпо(л)-ски(и) брати не допускає(т) (1561 *ПИ* № 23); ино мы будѣчи того добре ведомы же имє(н) жо(р)нища є(ст) властное дедицтво пно(в) дѣбницки(х) которого яко они зъстарода(в)на та(к) и по ни(х) па(н) по(д)коморы(и)... в... джива(н)ю в ты(х) граница(х) стародавны(х), бы(л)... на то пнѹ по(д)коморому дає(м) то(т) нашѣ ли(ст) (Жорнища, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 18 зв.); то(т) кгрѣ(нт) во(д)лѣ(г) зая(з)дѣ по(з)вано(г) є(ст) вла(с)ны(и) его и до свищова зъстарода(в)на належа(л) (Луцьк, 1607 *ЛНБ* 5, II 4052, 19 зв.); Асѣрь зстародавна межи всѣми цр(с)твы твоими прѣдокѣ держалѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 168).

Див. ще **ИЗСТАРОДАВНА.**

ЗСТАРОДАВНЫЙ *див. СТАРОДАВНЫЙ.*

ЗСТАРЬЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* Застарілий, давній: Тѣ южѣ Атлѣсѣ, ѿ Мѣзо, переста(в) зъстарѣлымъ Прешлы(м) байко(м) вѣрити, внима(и) ср(д)цемъ смѣлы(м) (Київ, 1632 *Євх.* 301).

Див. ще **СОСТАРЬЛЫЙ.**

ЗСТАРЬТИСА, ЗОСТАРЬТИСА *дієсл. док.* Зістарітися: много бо нынѣ в рѣси,...

церкви на има свое будѣють и ѿбразы свое малюють, буд се яко сватого или сватици, а потом як са зостарѣть, обычаем в людех як святых их почитают (поч. XVII ст. *Вол. В.* 85); Ѡбетша(л): Зветшѣ(л), зстарѣ(л)са (1627 *ЛБ* 147); А я са зъстарѣлъ и осивѣлъ єсмь (Там же, 210).

Див. ще **СОСТАРЬТИСЯ.**

ЗСТЕРТИ *див. СТЕРТИ.*

ЗСТУПАТИ *дієсл. недок.* Вступати, входити: се глє(т) сѣтворїсте // совѣт, не мною, и завѣты не дѣхо(м) мѣи(м), зъстоупаючи до єгїпѣтѣ, а мене не пытаючиса (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 214-215).

Див. ще **ЗСТУПИТИ, ЗСТУПОВАТИ.**

ЗСТУПЕНЄ, ЗСТУПЛЕНЄ *с. 1.* Відхід: Іоанъ Зонарасѣ о зступленю св. Ігнатія съ столицы пишеть (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 614).

2. Завертання, вступ: А што Закревского зступене на ночѣ якобы до Фалимичѣ для того быть поведаетѣ, жебы безпечнейший былѣ (Володимир, 1594 *АрхЮЗР* I/I, 423).

3. *Перен.* Збочення: Зъ правдивой дороги зступленя на нихъ доводимо (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 916).

4. Спуск, схід: Абѣсѣмѣ прє(з) то, ѡное предѣвное Бжѣгоу Слѣва оуниже(н)є, и зъстѣпє(н)є зъ высѣкости нѣс(с)ноѣ на тѣю нѣзкость зѣмнѣю и помешка(н)є єгоу вѣ тѣлѣ, та(к) же мѣкѣ и смѣрть єгоу добровѣлѣнѣю, и котѣрое-са сѣ того стѣло всемѣ свѣтѣ збавє(н)є, роспаматовѣли (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 81).

Пор. **ЗСТУПИТИ.**

ЗСТУПИТИ, ЗСТУПИТЬ, ЗЪСТУПИТЬ *дієсл. док. 1.* (спуститися вниз) зїйти, діал. зступитися: орѣторѣ Рѣмскїй,... Тѣи вѣрекши слова зъстѣпїлѣ зъ ѣєѣтрѣмѣ, и ѿ(т)шѣлѣ (Київ, 1623 *МКСВ* 73); Алексѣндєрь... зстѣпївши зъ горы приказалѣ возвѣтъ до себе столарѣвъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 463);

(спускаючись униз, увїйти куди-небудь) вступити, зйти: котѣрый все ѡное повѣрг-

ши, з' горь з́ара(з) в́псро(д) мѣста з'стѣ-
пи(л), и... та(к) ѡбхѡжовалъ все мѣсто (Ост-
рог, 1607 Лѣк. 80);

(*вивильнившись, спуститися з чого-небудь*)
зійти, *діал.* зступити: еслісь снѣ бжій з'стоу-
пй жъ съ кр(с)та (поч. XVII ст. *Проп. р.*
103 зв.).

2. (*звернути вбѣк, відхилитися від попе-
реднього шляху*) збочити, *діал.* зступити:
Сампсѡнъ... по кѡлкѡ днйи ворочаючиса абы
ю поналъ з'стѣпиль и ѡгледалъ стѣрво лвѡво
(серед. XVII ст. *Хрон.* 184 зв.);

(*зійти зі шляху*) вступитися: Гды в поне-
делокъ всѣ вы(с)тупили бга хвалили Та(к) ся
спо(т)кали с панею мѣста того Не маючи на
ср(д)цѡ гнѣвѡ жа(д)ного Але(ж) на(и)перьше
имъ прычынѡ дали зступити казали (1636
Лям. о приг. 8 зв.).

3. (*зайти, заїхати куди-небудь*) вступити:
трафило ми се зступитъ ночовать до именя
его милости,... отца владыки Луцкого (Во-
лодимир, 1594 *АрхЮЗР* 1/І, 394); тогожъ дня
зъвышъ помененого, припознившисе, зсту-
пилъ на ночь до именя... отца владыки
Луцкого... Фалимичъ (Володимир, 1594
АрхЮЗР 1/І, 406); Того жъ часѡ ѡ(т)шѣдши
ѡ(т) бр́атіи своей, зстѣпиль до мѡжа... на
йма Ирасъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 62).

4. (*прийти на землю з небес*) зійти: Онь
к' на(м) з' Нба на землю позволи зстѣпйти:
Бы ѡ(т) владзы шатана моглъ ѡсвободити
Людь (Київ, 1618 *Вѣзер.* 16); если не былъ
Бгъ, аггловѣ комѡ зстѣпйвши оуслѡговали
(Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125 зв.); О хоры аггльскіи
с' небеси зстѣпѣте, Безчѣстіа Панского сѡрѡве
са мстѣте (Львів, 1631 *Волк.* 10 зв.);

(на кого) (*оволодіти ким-небудь, узлитися
на когось*) зійти: дхъ панскій прѡсто на сам-
псона з'стоупиль (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150);
годіны трѣтеи... дхъ сты(и) на ап(с)тлы...
з'стѣпи(л) (серед. XVII ст. *Кас.* 24);

опуститися: ілію з'стоупйвши з во(з)дѡ-
хѡ // вѡзь ѡгнѣныи нагло вѣсхити(л) его
(Львів, 1585 УЄ № 5, 155 зв., на полях);

(*спуститися у підземне царство, у пекло*)
зійти, увійти, *діал.* зступити: я, Тѣло грѣш-
ное,... // ...Для тебемъ тут зстѣпило, абыс
ти ѡбога До богатства вѣчнаго з Тѣломъ по-
ступила: Ото Мл(с)ть Бжая тебе ѡдкѣпила
(І пол. XVII ст. *Рез.* 174-175); **зступити до
аду** – зазнати нестерпних мук: Бгъ и члѣкъ
єдинъ єсть Хс. Котѡрыи распѣтъ єсть для
сп(с)ніа нашего. Зстѣпиль до адѡ,... встѣпиль
на нбса, сѣди(т) на правіци Ба О(т)ца все-
держителя (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 52); **до
низкихъ пропастей зступити** – те саме, що
зступити до аду: адъ... розумѣется мѣсце
невидимое или мѣстце темностей и низкихъ
пропастей, до которыхъ Христосъ обожен-
ною душею, души отъ ада высвобожаячи,
зступиль (1603 *Пит.* 66).

5. (до чого) (*розпочати здійснення чого-
небудь*) приступити: А в тѣмъ прелѣкшиса
трѣтего дна оустѣлемъ ѡ(д) того пре(д)са-
взата: не могѡчи дѣлеи оумыслѡ своѣго
неро(з)торгнѣного задѣржати: алемъ з'стѣ-
пилъ до розмышлѣна сегосвѣтного (Вільна,
1627 *Дух. б.* 17).

6. *Перен. (поширитися, проникнути)* дійти:
ѡное слнце свѣта Просвѣщающее всакого
члѣка... еще длѣжѣй наза(д) з'стоупило...
ажъ адъ перешло аже бысте... знѣчноє ве-
лікого ѡно(г) мл(с)рдіа свѣдо(ц)ство вѣба-
чили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 171); Плакали
Патріархѡве... Волали абы южъ з' нба прав-
да таа з'стѣпила, котѡраа са фигѡрами за-
крывала (Київ, 1637 УЄ *Кал.* 4).

♦ **в землю зступити** – (*умерти*) зійти в
землю: Смертѣльный тѣло(м) єстєсь, несмерѣ-
тѣльный дшею боудѡчи,... по мѣло(м) часѣ
в землю зстоупити моусишъ (Острог, 1614
Тест. 165); **на землю зступитъ** – (*тверезо
сприйняти реальність, повернутися до дійс-*

ности) опуститися на землю: Которое то под-
вышенье мое першею оказанье мне было, з'
сдптлныхъ, и якъ маю мовитъ, з' вѣтрѣ(н)-
ныхъ школныхъ диспѣтаций, на землю з'стѣ-
пѣтъ; и надки самыѣ до скѣ(т)кѣ старанья
дѣхѣвнаго ѿ дѣшахъ, и це(р)квѣхъ привести
(Ев'ѣ або Вильна, п. 1616 *Прич. отех.* 6).

Див. ще ЗСТУПАТИ, ЗСТУПОВАТИ.

ЗСТУПИТИСЯ дієсл. док. (*поступитися*
дорогою) зступитися: пни мѣ(с)та того на
то(и) ча(с)тѣхала. И с тою ся процесиею лю-
де(и) оны(х) по(т)кала. Що в правдѣ кро(м)
похлѣбства зступитися годило. Лечъ гды
бы на увагу мѣры(х) прыходило (1636 *Лям. о*
приг. 3 зв.).

ЗСТУПИТЬ *див. ЗСТУПИТИ.*

ЗСТУПЛЕНЄ *див. ЗСТУПЕНЄ.*

ЗСТУПОВАНЬЄ с. (*зосередження в одно-*
му місці) скупчення, збір: С'низхож(д)еніє:
Вкѣпѣ зстѣпованье, спѣще(н)є, зниженье (1627
ЛБ 127).

Пор. ЗСТУПОВАТИ.

ЗСТУПОВАТИ дієсл. недок. (*смп. zstępować*) 1. (*спускаться вниз*) сходити, *діал.* зсту-
пати: моисій гды взавши таблицѣ законоу з
горы синайской ю(ж) зступова(л),... десате-
ро бжїего приказана посланного посвѣ(д)-
чилъ и оказа(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 260);
великій бний оупрошѣный з' горы Синайской
ажъ до насъ... з'стѣпѣючи,... свои ѿ(т)
Ба таблицѣ написаны Лѣствицѣ мѣвлю оука-
заль намъ (Київ, 1627 *Тр.* 558); А коли тамъ
войдѣшъ до мѣста, поткаешъ громадѣ зстѣпѣ-
ющихъ з вызыны, а предъ ними Арфа (серед.
XVII ст. *Хрон.* 208 зв.).

2. (*звертати вбѣк, відхилитися від попе-*
реднього шляху) збочувати, *діал.* зступати: не
пойдемо пре(з) пола ани пре(з) винниці,...
але пойдемъ дорогою посполитою, ни напра-
во ни налѣво не зстѣпѣючи ажъ перейдемо
границы твои (серед. XVII ст. *Хрон.* 141).

3. (*покидати, залишати яке-небудь місце*)
іти, відходити: я са(м) а по (м)не ма(л)жо(н)-

ка и пото(м)ки мое... на пе(р)ши(м) року...
станути маемо... и (з) ме(ст)ца не зступючи
пе(р)шо(г) того дня дрѣгого // и третѣ(г) не
чекаючи (Винница, 1620 *ЛНБ* 5, III 4057, 31-
31 зв.).

4. (до чого) (*входити куди-небудь*) ступати
(у що): Мѣцъ тѣды оулѣчована, не прироже-
(н)є воды бѣнѣ в' собѣ мѣло, але Аггль Бжїй
до сажавки бѣнѣ вѣдлѣгъ часѣ зступѣючи, за-
мѣчалъ в' ней водѣ и оуздоровлѣающѣю єи моцъ
подавалъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 239).

5. (*спадати*) падати: Обачте цѣголкѣ те-
пе(р) згоры зстоупѣющѣю ѿ(т) жадного єд-
накѣ не примѣшѣнѣю ани прогонимѣю (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 7 зв.); штоука олова, кото-
раа гва(л)то(м) догоры поущаѣтся єсли зго-
ри иде(т) зара(з) до ни(з)кости з'стоупоує(т)
(Там же, 224 зв.);

(до чого) доходить, сягати: И дѣждъ пада-
ющій з' Нба, и зстѣпѣющій до нанизшїхъ земли
частїй, ѿ(д)вїлжи(в)ши // и ѿживївши за-
схлыи корени, чїнитъ плѣдъ нѣвый (Вильна,
1627 *Дух.* б. 100-101).

6. (*приходити з небес*) сходити: на той
часъ роздѣмїй їжъ розвѣдитъсѣ нѣо з' высѣ-
кости, и зстѣпѣють Агглы (Київ, бл. 1619
Аз. В. 297); видѣ(л) іѿа(н) в' апокаліпси(м)
аггла, которы(и) жезло(м) золоты(м) гра(д)
ѿнѣ нѣ(с)ны(и) котѣрый з' нѣа зстоупоующій
видѣлъ мѣри(л), то є(ст) мѣры, башты, брѣмы
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 258);

(бути зісланим, узливатися) сходити: всѣ-
кое дарованіє доброе, и всѣкій даръ доскона-
лый єсть з'горы, зстѣпѣющій ѿ(т) ѿца свѣт-
лостей (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 206); кды чо-
жѣмцы находїли: и дѣ(х) пѣнскїй з'стоуповаль
коли оутѣкали (поч. XVII ст. *Проп. р.* 150 зв.).

7. *Перен.* (до чого) (*занурюватися, зосере-*
джуватися на чому-небудь негідному, недо-
стойному) опускаться: в' грѣхѣхъ телѣсныхъ
не маѣтъ з'стѣповати до ѿколичностей дроб-

нѣйшихъ, ани тежъ самѣму кающемъся того допѣдати, абы на(з)бы(т) ѡныя выра(з)не вымавлѣлъ (Львѣв, 1645 *О тайн.* 89).

8. (чого) Відступатися, відмовлятися: мы вжо и съ потомъками своими, одъ сего часу и даты нижей писаное, права своего одчизного, дедизного заставного и вшелякого иншого,... зрекаемъ, и зступуемъ (Клеванъ, 1595 *АрхЮЗР* 1/І, 476).

♦ зступовати въ гробъ *див. ГРОБЪ; на песокъ зступовати див. ПѢСОКЪ.*

Див. ще ЗСТУПАТИ, ЗСТУПИТИ.

ЗСУКАНЫЙ *дієприкм.* Зісуканий: Съскаанный: Зсѣканный, прѣдены(и) (1627 *ЛБ* 129).

ЗСУММОВАНЕ *див. ЗСУМОВАНЕ.*

ЗСУМОВАНЕ, ЗСУММОВАНЕ *с. 1.* (*підведення рахунку*) підсумування: зсѣ(м)моване всѣхъ страницъ по(д) елѣ(к)цію (Львѣв, 1630 *ЛСБ* 1049, 8).

2. *Перен. (усвідомлення, вияснення) підсумування:* Зсѣмоване рѣзницы междѣ црквою Восточною, и костѣлом Рѣмским. Лѣчше бовѣ(м) и не познѣты истинны, нежели познѣвшимъ возвратити са ѡ(т)... стѣа заповѣды (Киѣв, 1621 *Коп. Пал. (Лв.)* 23).

ЗСУММОВАНЫЙ *дієприкм.* Підібраний, дѣбранный: Аполлеѣа Аполѣгѣи Книжки Діалѣктомъ Роускимъ написаной, Пѣлѣскимъ засъ ве Лѣвѣвѣ дрѣкѣваной, вкорѣтце а Правдѣве зсѣммованаа (Киѣв, 1628 *Апол. тит.*).

ЗСУНУТИСЯ *дієсл. док.* Зсунутися: Кгда ся дошка верхняя зъ труны зсунула, обачено было тѣло надутое, якъ мѣхъ (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 470).

ЗСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (кого) Посилати: справцами на... замокъ... таковы(х) зсѣлати которые бы ввели славу и повагу его К(р) М пна своего поважати (XVI ст. *ЦНБ* II, 22641, 7 зв.); его К(р) М... рачи(л) справцами на тотъ замокъ сво(и) зсылати люде(и) зацны(х) родовы(х) (Там же).

ЗСЫПАНЕ *с.* Зсипання: И ѡ зсыпа(н)е жита с комаги вси три зозна(н)е передо(м)ною та(к)же ѡдносто(и)но учинили (Володимир, 1566 *ТУ* 116).

Див. ще ЗСЫПОВАНЬЕ.

Пор. ЗСЫПАТИ.

ЗСЫПАТИ *дієсл. док.* (що) Насипати, зсипати: жито пото(м) па(н) Ягоди(н)ски(и) с тоѣ комаги на бере(г) на две гу(р)бе зсыпа(л) (Володимир, 1566 *ТУ* 116); А на горе, на светѣлицяхъ, виделомъ збожа жита, которого поведили, же семъдесять мацъ зсыпано (Луцк, 1591 *АрхЮЗР* 1/І, 318); водлугъ преуженя своего зсыпали и зложили овса мѣрокъ двадцать (Житомир, 1618 *АрхЮЗР* 3/І, 227); ѡ(н) возо(в) в ли(ч)бе чотыри з хмелемъ, въ ва(н)тухы зсыпаны(м),... до Кгда(н)ска а(л)бо се где то(л)ко спродати моглъ провадитъ (Володимир, 1646 *ТУ* 337).

ЗСЫПОВАНЬЕ *с.* Зсипування: начинишъ кѣ потребама егѡ котлѡвъ для зсыпованья пѣпелѣ (серед. XVII ст. *Хрон.* 104 зв.).

Див. ще ЗСЫПАНЕ.

ЗСѢДАТИ *дієсл. недок.* (з кого) (*про вершника*) зсѣдати, злазити, спѣшуватися: ѣсли коли ѡбѣчилъ их пристѣпѣючи(х) здалека, с кона зсѣдалъ зѣразъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 82).

Див. ще ЗСѢСТИ.

ЗСѢЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм.* (згуслий) зсѣлий: Тѣло Х(с)во: на Лѡнѣ своѣмъ Панѣенскомъ пѣствѣючи хѣсто(ч)ками ѡ(т) зсѣлои... крви ѡтѣрала слезами ѡмывала (поч. XVII ст. *Пчела* 38 зв.); Оусыре(н)ный: Згѣстѣлый, зсѣлы(и) (1627 *ЛБ* 141).

ЗСѢСТИ, ЗСЕСТИ, ЗЪСЕСТИ *дієсл. док.* (з кого, чого) Зсѣсти, злѣзти; спѣшиться: а я дей на тотъ часъ у церкви у павечерни был, – и зседши с коня, шолъ просто до церкви (Луцк, 1566 *АрхЮЗР* 1/VI, 55); Ганский съ другими товаришами, зъседши съ коней,... взяли полгакѡвъ деветь (Луцк,

1596 *АрхЮЗР* 3/1, 124); панове мои ты(л)ко зся(д)те з кони(и) на жа(д)ной речі вамъ не зыйдеть (к. XVI ст. *Розм.* 39 зв.); Єсли... кро(л)..., скóро бы з вóза з'сѣлъ до мещани́на бы якого встоупи́лъ, а за(с) бы то невели́кой мл(с)ти зна́къ бы(л)? (поч. XVII ст. *Проп. р.* 258 зв.); Алекса(н)деръ маце́дб(н)скій идѣчи на Пе(р)сы..., з'сѣдши з' кона, са́мъ топ-та́лъ снѣгъ торѣючи доро́гѣ, а їмъ додаю-чи смѣлости и шхóты (Вільна, 1627 *Дух. б.* (*Передм.*), 4 зв. нenum.).

Див. ще ЗСѢДАТИ.

ЗТАМТОЛЬ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТОЛ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТОЛЬ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТУЛЬ *див. СТАМТОЛЬ.*

ЗТАМЪТОНДЬ *присл. (сmn. ztamtd) звідти: зтамътондъ illinc (Уж. 1643, 49).*

ЗТАЧАТИ *дієсл. недок. (сmn. staczać) (про битву) вести, зводити: то ю́жъ са́мъ з' домовника́ми своїми и зо всі́мъ лю́домъ на войнѣ рѣшаєтсѧ, и бѣтвѣ зтачаєть (Вільна, 1627 *Дух. б.* 146).*

ЗТВЕРЖОНЫЙ *див. СТВЕРЖОНЫЙ.*

ЗТВОРОТНЫЙ *прикм. (який має створи, половинки дверей) створний: Олгара зтворотного въ костелѣ не мають, але невѣстамъ и псамъ входъ волный (бл. 1626 *Кир. Н.* 27).*

ЗТЕМЪНѢЛЫЙ *дієприкм. у знач. прикм., перен. (заплямований, затьмарений) стемнілий: Тѣло грѣшное и ти, грѣхомъ зтемънѣлая Дше, бѣдѣ ннѣ мною якъ перше свѣтлая (I пол. XVII ст. *Рез.* 175).*

ЗТЕЧИСЕ *дієсл. док. (про воду) стектисѧ: Тогда нѣкоторый ри́церь... нашѣлъ во одно(м) ка́меню жолобовáтомъ трѣхъ воды, котѣраа се та́мъ зтекля́ з росы́ нб(с)ной (серед. XVII ст. *Хрон.* 436).*

ЗТОВАРЫШИТИСѧ *див. СТОВАРИШИТИСѧ.*

ЗТОЛЧИ *див. СТОЛЧИ.*

ЗТОЛЬ *присл. Звідти, звідтіля, звідтіля: в нагороженѣ шко(д), которы(х) собе ска(р)-жачиєсѧ... в омешка(н)ю я(р)ма(р)ку... Ба(р)-ско(го), на которы(и) дня нинѣшнего запевне выехати зто(л) были мѣли..., на чотыри тисячи золоты(х)..., попали (Володимир, 1638 *ТУ* 309).*

ЗТОНДЬ *див. СТОНДЬ.*

ЗТОРГОВАТИ *див. СТОРГОВАТИ.*

ЗТОЧЕНЄ, ЗТОЧЕНЬЄ *с. (про битву) зведення: Бгъ зо всимъ своимъ вѣйскомъ, Аггль мѣвлю и дхѡвъ, на з'точѣнѣ бѣтвы з' адверсарѡмъ твоимъ, дла выбавѣна тебе ѡ(д) сме(р)ти, рѣшил'сѧ са́мъ собо́ю (Вільна, 1627 *Дух. б.* 159); Хто росказáлъ Слнцѣ, жѣбысѧ єще на дрѣгѣи двѣ годінѣ, часѣ з'точѣнѣ бѣтвы заде(р)жало (Там же, 384).*

Пор. ЗТОЧИТИ.

ЗТОЧЕНЬЄ *див. ЗТОЧЕНЄ.*

ЗТОЧИТИ *див. СТОЧИТИ.*

ЗТРАВИТИ *див. СТРАВИТИ.*

ЗТРАФУНКУ *присл. Випадково: Зтрафѣнкѣ vel fortuito (Уж. 1643, 51 зв.).*

ЗТРВОЖИТИСѧ *дієсл. док. Стривожитисѧ: Вѣзмѣтисѧ: Зафрасовáл'сѧ: сматѣсѧ, зтрѡжил'сѧ (1627 *ЛБ* 19).*

ЗТРУДНА *див. СТРУДНА.*

ЗТРУДОВАТѢЛЫЙ *дієприкм. у знач. ім. Прокажений, -ого: Вѣрный прето грѣшачій, подѣбный єсть почáсти з'трѣдовáтѣломѣ, а невѣрный, пѣдобєнѣ єсть з'гола отрѣдовáтѣлому (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 696).*

ЗТРУТИТИ *див. СТРУТИТИ.*

ЗТРУХЛѢЛЫЙ *див. СТРУХЛѢЛЫЙ.*

ЗТУРБОВАНЄ *с. Схвилювання, стурбованість: до позбыта абовѣмъ оума, и до з'трѣбовáн'ѧ смѣслѣ нб(с)ного, онѣю привели, жѣбы того штѣ са єй ѡ(д) нѣхъ стáнєть не вѣдѣла, áле жѣбы розѣмѣла я́къбы тákъ з' почáткѣ было (Вільна, 1627 *Дух. б.* 355).*

Див. ще СТУРБОВАНЬЄ.

ЗТУРБОВАНЫЙ дієприкм. у знач. прикм. Схвилюваний, стурбований: Тарассій: Зтѣрбований, взрѣшоны(и), прѣстрашѣный (1627 ЛБ 236).

ЗТУРБОВАТИСЯ дієсл. док. (чим) Схвилюватися, затурбуватися: Призвичаївшися абовѣмъ вѣстѣпѣковѣ принаѣдомѣ, слышачи // што ѿ Бзѣ якъбы маѣло вда(ч)нымъ слѣвомъ зтѣрбовавшися вѣ тѣсность дѣа прихѣдаты (Вільна, 1627 Дух. б. 358-359).

ЗТЫЛУ присл. (ззаду, іззаду) з тилу: ѿбѣйзрѣвшисѣ Іѣда, ѿбачилѣ, же налегала бѣтва и зпѣредѣ и зтылѣ (серед. XVII ст. Хрон. 306 зв.); коли пришѣлѣ до бѣрамы мѣской, ѿуказаласѣ ємѣ жона вдова збираючаа дрѣвца, и возвалѣ зтылѣ єй йма и рѣклѣ до нѣй (Там же, 310).

ЗТѢКЪ ч. (про водозбѣр) стѣк: Сѣнмѣ во(д)ный: Зтѣкѣ, вѣдѣ згромажѣнѣе, ставѣ, баюркѣ, ѣзеро (1627 ЛБ 119).

ЗТЯГНУТИ див. **СТЯГНУТИ**.

ЗТЯГЪНУТИ див. **СТЯГНУТИ**.

ЗТАГНЕНЕ див. **СТАГНЕНЕ**.

ЗТАГНУТИ див. **СТЯГНУТИ**.

ЗУ див. **ЗЪ**.

ЗУБ див. **ЗУБЪ**.

ЗУБАКЪ ч. (назва морської риби) зубак: dentex, зубакъ рыба (1642 ЛС 158).

ЗУБАРЪ ч., діал. зубар (назва риби). Особова вл. н.: ѿ повинѣватѣствѣ по(д)даныхъ повѣдили тѣбыльцы старѣшиє... сысо(и) зѣбарѣ... а ива(н) во(и)тѣ (1556 ОЧорн. 3. 54 зв.); Дмитро Зѣба(р) (1649 РЗВ 136); Данило Зуба(р) (Там же, 325).

ЗУБАТО присл. Зубато: dentatim, зубато (1642 ЛС 158).

ЗУБАТЫЙ прикм. 1. (з великими гострими зубами) зубатий: dentat[u]s, зубатый (1642 ЛС 158).

2. Перен. (гострий на язык) зубатий: Ѽпочѣстый єсть Ѽли(м)пѣ славы цѣныхъ Могѣловѣ, Не бойтѣсѣ шарпанѣа зѣбатыхъ Зѣйловѣ (Київ, 1632 Євх. 305).

ЗУБАЧЪ ч. (назва риби) зубач. Особова вл. н.: Мо(р)дѣха(и) изаковичѣ зѣбачѣ... мелѣ... мушкатѣлы полѣбарилка (Берестѣя, 1583 Мит. кн. 51 зв.).

ЗУБЕЦЪ, ЗУБЕЦЪ ч. Зубецъ. Особова вл. н.: Иванѣ зѣбѣцѣ (1649 РЗВ 324); Васи(л) Зѣбѣцѣ (Там же, 416 зв.).

ЗУБЕЦЪ див. **ЗУБЕЦЪ**.

ЗУБЕ, ЗУБЬЕ с., зб. (гострі виступи на чому-небудь) зуби: Вѣ домѣ... єго... плугѣвъ три, борѣнѣ чѣтыри и зѣ зубѣмъ желѣзнымъ (Володимир, 1588 АрхЮЗР 1/1, 241); И те(ж)... витѣ желѣзная до плуга борѣна в которѣ(и) зубѣ желѣзное (Холм, 1648 Тест. 471).

ЗУБИКЪ ч. Зубик. Особова вл. н.: Ти(м)ко Зѣбикѣ (1649 РЗВ 46 зв.).

ЗУБНЫЙ прикм. (який стосується зубів) зубний: ѿумри то(л)ко ѿзри(ш) того па(н)ства пожитѣкѣ,... ѿзри(ш) а(д) с пропастью глѣбокою, ѿзришѣ рѣкѣ ѿгне(н)нѣю, и конѣ(ч)нѣю геєнѣ, и скреже(т) зѣбны(и) (п. 1596 Виш. Кн. 257); репѣиновѣе сѣма варѣно во ѣксѣсѣ и тѣ(м) ро(т) полоще(м) тогда ѿ(т) то(г) болѣсть зѣбная прѣстане(т) (XVI ст. Травн. 428); сѣкоу з была, припоу(т)никова нацѣди и помазоуи зоубы, и ѿуздоровлає(т) болѣсть зоубноюу (XVI ст. УТ фотокоп. 2); страхаюсѣ огна пекѣлѣного, абѣвѣмѣ безконѣченѣ єстѣ: лакаюсѣ згритѣна зѣбнаго, абѣвѣмѣ не є(ст) ѿучѣстникомѣ теплоты (Львѣв, 1642 Час. Слово 266).

ЗУБОЖАЛЫЙ дієприкм. у знач. прикм. (стп. zubożały) (бідний) зубожѣлий: подданыє зубожалыє, знищеные, што сѣ все, якѣ будѣване у двѣре (Луцѣк, 1586 АрхЮЗР 1/1, 216).

Див. ще **ЗУБОЖОНЫЙ, ЗУБОЖЪЛЫЙ**.

ЗУБОЖАТИ, ЗЪУБОЖАТИ дієсл. док. Зубожѣти: я повѣдаю вамѣ чинѣтѣ собѣ приятѣлѣ зѣ богатѣства [з маѣоны] несправѣдливѣго коли зѣубѣжаєтѣ абы прѣали васѣ

до домо(в) вѣч'ныхъ (1556-1561 ПЄ 292); И если зѣббѣжавши брѣтъ твоѣ продасть маѣтность свою, а хотѣлъ бы блѣ(з)кѣй егѡ, мѡже вѣкѡпитъ што ѡнѣ былѣ продалѣ (серед. XVII ст. Хрон. 125 зв.).

ЗУБОЖЕНЄ, ЗУБОЖЕНЬЄ, ЗУБО-ЖЕНЯ с. Зубожѣння: Само ажѣ зобополное знищенье, оупрацованьеся, высиленье, выжа-ле(н)є, зѣбоженье, звыкло такѣе войны але не в ча(с) гамовати, а згодѣ пожаданю нерыхло приворочати (Острог, 1598-1599 Апокр. 217); оттамгулъ съ корогову своею дали се ру-шивѣ подданныхъ моихъ до зубожения ихъ приведши,... за чимѣ и мене,... до шкодѣ немалыхъ приправиль (Житомир, 1618 АрхЮЗР 3/І, 230); Не втручаючи теды въ то зубожения, розогнаня, забраня и зграбения подданныхъ тыхъ сель церковныхъ, оферу-ючи се ото все съ княжатемъ..., // ...такѣ, яко будетѣ водле права належало, правне чинити (Луцьк, 1619 АрхЮЗР 6/І, 407-408).

ЗУБОЖЕНЬЄ див. **ЗУБОЖЕНЄ.**

ЗУБОЖЕНЯ див. **ЗУБОЖЕНЄ.**

ЗУБОЖИТИ дієсл. док. (кого, що і без додатка) (зробити вбогим) зубожити: па(н) Я(н) Кадлубовски(и)... жалова(л) ѡ томѣ, и(ж)... // ...земя(н)ка г(с)дрская... поспо(л) з сыно(м) своимѣ... умыслне... хотечи мене и жону мою... зубожити и з ыме(н)я Кочура вытиснути,... скриню ншу вла(ст)ную з мает-ностью нашею... пограбила (Житомир, 1584 АЖМУ 78-79); кгды помѣлѣешѣ тѣхъ, котѡрыхѣсь зѣббѣжилѣ, тог(д)ы и ѣнши(м) оубѡ-гимѣ не с того щѡбѣсѣ вѣдралѣ, дѡбре чини (Острог, 1607 Лѣк. 125); Панѣ рыкальски(и) и Па(н) милковѣски(и)... // ...маѣтно(ст) его рѣхомѣю... пограбили... зобрали знищили и зѣбожили (Київ, 1635 ЛНБ 5, II 4060, 103-103 зв.); месточѣко само немал все огнемѣ спалили, подданныхъ тамошньныхъ зубожили (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 361).

ЗУБОЖИТИСЯ дієсл. док. (збіднити) зубожитися, зубожіти: мови(л) хс... такы(х) люблю которѣйсѣ са(м) волею своею зоубо-жи(т), а оубогы(х) ты(ж) боуде миловати (к. XVI ст. УЄ № 31, 134).

ЗУБОЖОНЬЙ, ЗЪУБОЖОНЬЙ діє-прикм. (який став убогим) зубожѣлий: а в томѣ мещане гдрѣские зѣбожоны знищени ижѣ ѡни только сами тагнѣтъ и носѣтъ бѣ-ремѣнь мѣстѣские (1552 ОВол. 3. 200); ни-хто... тыхъ именей не борониль, которые всѣ имѣнья; зѣубожонные, дворы покажонные, погнилые (Городище, 1585 АрхЮЗР 1/І, 204).

ЗУБОЖѢЛЬЙ дієприкм. у знач. ім. (той, хто все втратив, нещасливець) бѣдак, бѣдаха: чого потребѣешѣ, ѡ члѣвчѣ, ѡ(т) зѣбожѣлого для тебе, остѣтнимѣ оубѡзствомѣ (Київ, 1637 УЄ Кал. 716).

Див. ще **ЗУБОЖАЛЬЙ, ЗУБОЖОНЬЙ.**

ЗУБОКЪ ч. Зубок: Зубѡкъ. Denticulus (1650 ЛК 452).

ЗУБРИНА ж. М'ясо зубра: Ян нехай их в бѣчки солит, бо маѣм тѣю зверинѣ зимою некоторым паном здѣ казѣт везти, а зѣвлаща зѣбринѣ (Вільна, 1543 АС IV, 372); Зубрѣна. Caro bisontis (1650 ЛК 452).

ЗУБРИНЬЙ прикм. Зубровий: А от скур звериных, то ест: лосей, медвежей, зубри-ное,... и иныхъ всякихъ звериныхъ скур... от копы по три гроши (Вільна, 1563 ПККДА І, дод. 556); а от скор лосих, зубриныхъ, лѣня-чихъ, шацуючи на копу, от копы по грошей два (Вільна, 1568-1573 ПККДА II, дод. 559).

ЗУБРЪ, ЗУБРЬ ч. (великий дикий ссавець) зубр: а тамѣ радо са бы(д)ло всѣкое тамѣ множитѣ зѣбровѣ ѡленѣ(и) лисицѣ и и(н)-шого зверѣ множество (1552 ОБЗ 143); за зѣбра двана(д)ца(т) // рублѣ(и) грошѣ(и) (1566 ВЛС 85 зв.-86); и всѣ сѣѣ на потрѣбѣ члѣвкѣ сѣтвори(в), и ѡ(т) ты(х) звѣрѡ(в) єдини на пѡкар'мѣ яко єленѣ, сѣрѣны, лѡсѣ, зѣбрѣве

(Почаїв, 1618 *Зерц.* 14 зв.); бисон, зубрь (1642 *ЛС* 103); Зубрь. Bison-ontis (1650 *ЛК* 452).

ЗУБРЬ див. **ЗУБРЬ**.

ЗУБЧАСТЫЙ прикм. (із зубцями) зубчастий: погорѣли... к тому стрелбы, тоест дѣла,... ручницы с конями и зубчастые, рога-тины и списы (Володимир, 1571 *АрхЮЗР* 8/IV, 125).

ЗУБЪ, ЗУБ ч. 1. (кісткове утворення в роті людини та багатьох хребетних тварин) зуб: очи его какъ огнены а зуобы ка(к) оу звѣра (1489 *Чет.* 104); Годно милому купи-ти, а оустомъ и зуобомъ его къ пережюванію (поч. XVI ст. *Песн. п.* 55); два зубы в передно(и) щоце нарушены (Житомир, 1584 *АЖМУ* 119); Та(к)же кого зуобы бола(т) съкоу з была, припоу(т)никова нацѣди и помазоуи зуобы (XVI ст. *УТ* фотокоп. 2); Ма(н)तिकора въ індеи, маю(т) тры рѣды зуобо(в), а тва(р) члѣчу, а тѣло лѣвее (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 26); якъ суть безстудны въ своей повѣсти отступникове... Которіи... приводятъ, якобы Фотій і Барда,... мордюючи Игнатія, зубы ему вытолкли (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 740); Если трафишь, дознаешъ ижъ ка-мень скалістый зѣбы крѣшитъ (Київ, 1632 *Євх.* 304); Весѣлы очи егѡ нѣжъ вино, а зѣбы егѡ бѣлше нѣжъ молоко (серед. XVII ст. *Хрон.* 76 зв.); *У порівн.*: бѣрзо зрѣнили дѣшѣ мою, ѡ Бже мой; а неволницѣ твою. Смер-тѣльными грѣхами, якѡ пекѣльными зѣбами (Чернігів, 1646 *Перло* 21).

2. *У мн. (гострий виступ на чому-небудь)* зуби: приходилъ слѣга... коли сѧ варіло ма-со, и маючи вѣлки ѡ трѣхъ зѣбахъ в рѣцѣ своей, и впѣщаючи ихъ в котѣлъ, все // што вѣлками поднѣслъ брѣлъ собѣ сщѣнникъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 199).

3. *Перен. (про людину з великим досвідом)* зубр: кнзь Александро восточникъ меж(д)ѣ зѣбами западно(х) люде(и) вѣры и надки и

всего набоженства ѡсѣлъ (Дубно, 1592 *ЛСБ* 212).

4. Особова вл. н.: великий князь, Швит-ригаило ѡтдалъ былъ Мелницѣ стрелцѣ своемѣ, Зѣбѣ (Берестя, 1544 *АС IV*, 401); пна Яроша Зѣба (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 24-24 зв.); Прокопѣ Зѣбѣ (1649 *РЗВ* 24 зв.).

♦ **зубами (зубы) скреготати, (скрегета-ти, скригитати) зубами** (на кого і без до-датка) – (виявляти лютъ, досаду) скреготати зубами: Зѣразъ сѣрѣве почалисѧ позирѣти, И зѣбами ѡстре на него скреготѣти (Львів, 1616 *Бер. В.* 84); Прѣто ты зловѣрный, кричи, зѣбы скрегочѣ, яко хочѣ, волно. А я правѣдъ повѣ-ненъ мѡвити (Чернігів, 1646 *Перло* 10); А они се на негѡ порвѣли, и скригитѣючи на не(го) зубами, ѣко бы егѡ живо зѣсть мѣли, и злѣ-пѣли егѡ з шѣты, и бѣли егѡ пѣстыми (серед. XVII ст. *Хрон.* 60); Ѡни то слышачи пукали сѧ се(р)цы своими и скрегетали на него зу-бами (II пол. XVI ст. *КА* 38); **зубами скри-тати** – те саме, що **зубами скреготати**: на нѡвый мѣсѣць бѣснѣтсѧ... и где колѣвекъ егѡ порывѣетъ, и... зубами скритѣетъ, и оцѣ-пѣнѣѣетъ... хѣтрый шѣтанъ... на заражѡногѡ нападѣетъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 140); **зубъ за зубъ (зубъ)** – (відповідати на заповідане зло тим самим) зуб за зуб: слышали есте ѣк мовлено в закон: ѡко за ѡко, зуоб за зуобъ ѣле ѣ вам поведаю, ѣ бысьте не прѡтивились злоѣ (!) (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 46); то да(ст) дѣшѣ: ѡко за ѡко: зѣбъ за зѣбъ: рѣкѣ за рѣкѣ: нѡгѣ за нѡгѣ: рѣнѣ за рѣнѣ: сѣносьть за сѣносьть (серед. XVII ст. *Хрон.* 98 зв.); **зубы волчыє указати, волчыє зубы показати** (кому і без додатка) – (виявити злѣсть, лиху ѡдачу) показати зуби: Але коли ихъ спыта-ете, яко вѣратъ, где се споведають и сѧкра-менѣта приимуютъ, зубы вамъ волчыє ука-жутъ, и до конѣца васъ и овѣцы ваши рос-порошатъ (Вільна, 1597 *РИБ XIX*, 214); а обачышь тамъ заразы, якая естѣ милость

(ихъ) противъ тебе: жеть заразомъ вольчые зубы покажетъ! (Вільна, 1599 *Ант.* 977); **зубы наострити** (на кого) – (завзятися на кого-небудь) наострити зуби: А пре(д) са тоє ка(р)чма(р)ство свое видѣти не хочеши, але на бѣдника // збѣ набстрил єси! (п. 1596 *Виш. Кн.* 256-256 зв.); **чреновый зубъ** – корінний зуб: гнѣтъ ємоу гъ бѣ выпѣсти(л) вѣдѣ, сѣ челюсти которѣю ю(ж) бы(л) завѣргль вѣрвавши с ней чрѣновѣй зуобъ (Львѣв, поч. XVII ст. *Крон.* 20 зв.).

ЗУБЬЄ див. **ЗУБЄ**.

ЗУМЕВАТИСА дієсл. недок. Дивуватися, діал. зуміватися: на незличонѣю речъ рѣдо(в) симонѣй в костелѣ римскомъ оуказѣючейса погладаючи зѣмеваюса, а на оубрыненъе з неє здрыгнѣтиса моушѣ (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 171).

Див. ще **ЗУМѢТИСЯ**.

ЗУМЕСТНЫЙ див. **СУМЕСТНЫЙ**.

ЗУМЛѢВАТИ дієсл. недок., перен. (кому) (про серце) зомлівати, завмирати: И за(с) рѣ(к)ла: єще бы(х) томоу не вѣрила, але ми ср(д)цѣ зомлѣває(т)... и(з) жалости великои (XVI ст. *УЄ Трост.* 69).

Див. ще **ЗОМЛѢТИ**.

ЗУМЛѢТИ див. **ЗОМЛѢТИ**.

ЗУМѢТИ дієсл. док. (чого) Зуміти (що): самъ ты(ж) єще пѣвнѣишимъ ста(л) вѣры хвѣ, бо г(д)є бы бы(л) з нѣми ѳома, теде нѣ-чого бы(с) бы(л) не зѣмѣ(л) и не шѣка(л) бы ха ѡсазати (к. XVI ст. *УЄ* № 31, 55).

ЗУМѢТИСЯ, ЗУМѢТИСА дієсл. док.

Здивуватися, діал. зумітиса: жены... великий стра(х) имѣли, и зѣмѣлиса и никомоу не рекли (1489 *Чет.* 328); оученици пошѣли до галилеи на гороу где жѣ и(м) повелѣлъ їс и оувидѣвши єго поклонилиса ємоу а нѣкаторыи зомѣлиса (1556-1561 *ЛЄ* 123); пришѣлъ вѣ чѣвство своѣго достѣенства, такъ те(ж) и о сѣбѣ того которѣй пришѣлъ зѣмѣвшиса, крѣкноу(л), // тѣ ли мои оумѣ-

ши нѣзѣ (Острог, 1598 *Отп. КО* 13-13 зв.); Не мѣ(л) и на то(м) єще дѣсы(т) оувѣжне оупатроуѣючѣй стѣлый моужѣ, зѣмѣвши са великости речѣ, ѡ(т)повѣди(л), гѣ, чи(м)... а маю вѣбавити Іѣла (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 209).

Див. ще **ЗУМЕВАТИСА**.

ЗУМѢТИСА див. **ЗУМѢТИСЯ**.

ЗУПАСТИ дієсл. док. (чого) Добратися (до чого), діал. допасти (чого): У Степка с того же села побрано... добывши ся до коморы и зупавши бо(д)ни и коро(б)ы, в которо(и) было... готовыхъ гроше(и) копъ ше(ст)деся(т), тоє... взято (Житомир, 1584 *АЖМУ* 107).

ЗУПЕЛНЕ, ЗУПОЛНЕ присл. (стп. *zupełnie*) 1. Повнѣстю, цѣлковито: тых ѡсмидесят и пѣти коп грошей... не маєм поискивати, бо са намъ вса зѣполне достала (Володимир, 1533 *АС* III, 477); ѡ(т) пѣна по(д)-коморого за ѡную арѣ(н)дѣ вса заплаѣа и нагорода зуполне дошла (1588 *ЛСБ* 98); єслибы ты(ж) тоє сѣмы... щоко(л)векъ при панѣ кирилѣ зостѣти мѣло теде має(т)... все зѣполне црѣкви сѣо(и) ѡ(т)дати (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.); Розѣмѣймо и мы межи собѣю ро(з)не: Ажѣ пѣки зѣполне се ѡграничатъ, которѣе зѣпе(л)не не сѣтъ єще ѡграничѣны (Євѣє або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* 18 зв.); Достатѣчне, зѣполне, цѣле, досконѣле (1627 *ЛБ* 22); Потрѣте абы живо(т) ѡны(и) дѣховнѣй крѣщеніємъ набѣ-тый,... та(и)ны тѣла и крѣви хр(с)тѣвы зѣ-пе(л)не захова(л) (Львѣв, 1645 *О тайн.* 6); Во(и)на то на(и)дол(ж)шаа на(д) инѣше, а маѣло ихъ, которѣи бы зѣпо(л)не за вы(и)гра-нѣю мѣли (серед. XVII ст. *Кас.* 29 зв.);

2. Спѣльно, разом: тыи обѣде стороне... тыи вси рѣчи... маѣют межи собою зѣполне, а непорѣшне держати (Неполомичѣ, 1531 *АС* III, 387); А тогѣ ѡ(т) ни(х) та(к) зѣполне спѣ-

ва́ного нѣгды нѣкто не послѣши(т) (Львів, 1646 *Жел. Сл.* 6 зв.).

3. Точно, безсумнівно: Виде́лемъ те́ды и зѣпе́лне вѣбачилъ, ѣжъ мы в на́шихъ це(р)квѣ́хъ,... ѡ(д) пра́вой доро́ги далеко зѣлѣ́дили (Єв'є або Вільна, п. 1616 *Прич. отех.* II зв.); ту павел на ден судный запла-ты ѡчекиваетъ, а не зараз по смерти, як блюзнѣ́ре блюзнят, же юж сваты зѣпелне в небѣ́ суть (поч. XVII ст. *Вол. В.* 89).

Див. ще ЗОПОЛНО, ЗУПОЛНА.

ЗУПЕЛНЫЙ *прикм. (стп. zupelny)* пов-ний, цілковитий: Снове́ голу(б)ковы... зезна- (ли)... и(ж) прода(ли) ролю... бра(т)у своєму за де́ва(т)деса(т) злот... ктурым са оучини-ла зупе(л)на запла́та (Одрехова, 1575 *ЦДІАЛ* 37, 16, 4); **при памети зупелной див. ПА-МЯТЬ**; лета зупелными *див. ЛѢТО*.

Див. ще ЗУПОЛНЫЙ.

ЗУПОВЪНЫЙ *див. ЗУПОЛНЫЙ.*

ЗУПОКОЙНЕ *присл. Мирно, спокійно:* тые озера з давных часов за колкось воевод и митрополитов Киевских зупокойне были держаны (Київ, 1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40).

ЗУПОЛНА *присл. 1. Повністю, цілковито:* мы... тыи пѣ́нази... зѣпо(л)на Ѱ его мѣ(с)ти вziali (Луцьк, 1532 *Арх. Р.* фотокоп. 13); мнѣ Єго Королевскаа Милость рачилъ розказа-ти на слѣ́жбѣ́ свою господарскѣ́ю вести, а пе-незе́й зѣполна на то ми не ѡтдано (Турийськ, 1564 *AS* VI, 244); гдѣ́бы(х)мо... ты(х) дво(х) со(т) и сорока копѣ́ гроше́(и) зупо(л)на не ѡ(т)личили... те́ды па(н) станицла(в)... тоє име́(н)є... мае́(т) де(р)жати (Юсківці, 1576 *ЛНБ* 5, II 4044, 87 зв.); вся сума пнѣ́(и) вы-ше́(и) мененая ѡ(т) пна́ а(н)дре́я до рѣ́къ мо-и(х) в целости зупо(л)на дошла (Київ, 1585 *ЦНБ* II 20754, 1); Стану(в)ши ѡбли(ч)не... Лаве́(р) рома́(н)ча... пре́(д) право зуполна ѡсаженое зезна(л) и(ж) доброво(л)не пус-ти(л) лешкови... купно свое́ (Одрехова, 1611

ЦДІАЛ 37, 2, 17); ді́аволь па́нство дѣ́шѣ́ на-ше́и не може́тъ зѣпо́лна ѡдѣ́дичити (поч. XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.); все́ зупо(л)на до ру(к) ѡйца Игумена и Бра(т)и Мана(с)тыра Пусты(н)ско(го) доходило (Чигирин, 1649 *ЦДІАК* 203, 1, 5, 1).

2. Спільно, разом: дани медовые которые иду́тъ з да(в)ны(х) часо(в) на манасти́(р) межиго(р)ски(и) и(з) селѣ́... двѣ́ кади меду при(с)ного маю́тъ зѣпо(л)на... даваны быти ведлу́(г) старого звычаю (Вишгород, 1605 *ЛОИИ* 68, 1, 30, 1 зв.).

Див. ще ЗОПОЛНО, ЗУПЕЛНЕ.

ЗУПОЛНЕ *див. ЗУПЕЛНЕ.*

ЗУПОЛНОСТЬ, ЗУПОЛЪНОСТЬ *ж. (стп. zupelność 1. (повнота обсягу) цілість:* цѣ́лость, зѣпо(л)ность (1596 *ЛЗ* 87); мы... продали є́смо... до(м) нѣ́шѣ́... за певнѣ́ю гото-вую и тепе́(р) напере́(д) заразо(м) до рукъ нѣ́шы(х) в цало(и) зѣпо(л)ности дошлѣ́ю сѣ́мѣ́ пнѣ́(и) (Київ, 1616 *ЦДІАК* 221, 1, 62, 1);

(завершення, закінчення) повнота: А то ся дѣ́яти мѣ́ло, по року отъ Рожества Іисуса Христа 990, албо и ниже́й, гды тысяча лѣ́тъ зуполности свое́й доходила (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 976).

2. (неподільність, нероздільність) ціліс-ність: Бо хотя быхмо незличоные дела доб-рые чынили, не убежимъ каранья,... если быхъмо зупольность и целостъ церъковную розорвали (Володимир, 1598-1599 *Відп. ПО* 1041); тая, которая животворитъ тѣ́ло, рос-титъ и завжды его въ цѣ́лости и зуполности заховуетъ, може́тъ речи ногамъ своимъ, же до ряду и справованя всѣ́мъ тѣ́ломъ не суть ей потребны (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 491);

(внутрішня єдність, довершеність) ціліс-ність: оуважо́уѣ́ прошѣ́ яки(и) є́(ст) его маес-та(т), я́каа дѣ́внаа хвала,... я́каа мо́удро(ст) жа́дными темностами не ѡгорне́наа, я́каа зѣпо́лно(ст) котора́а до свое́и доскона́лости

жаднои речи не потребѣтъ (поч. XVII ст. *Проп. р.* 223 зв.); Цѣлость: Зѣполность, щиро(ст) (1627 *ЛБ* 155).

♦ въ зуполности смыслу див. СМИСЛѢ.

ЗУПОЛНЫЙ, ЗУПОЛЪНЫЙ, ЗУПОВЪНЫЙ *прикм. 1.* (узятый в повному обсязі, весь) цілий: А кгда княгина... мнѣ и малженце моеи,... зѣполное вѣно водлѣг достаментѣ... зѣполный посагѣ ѡтдадѣтъ, тогды я вже мам вѣно Єе Милости княжнѣ... записати (Несухойже, 1550 *АС VI*, 6); А такъ я... нагородѣ зуполнѣю на то ѡ(т) пана крыницкого мелѣ... тѣю ѡ(д)ну часть имене(и) поменены(х)... на... пана... песочинского вливаю (Кременецъ, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 31 зв.); та(к) яко по(з)ваны(и) са(м) де(р)жа(л)... а то ѡ(д) велико(д)ня... в року прошло(м) тисеча ше(ст)со(т) сѣмо(м) а(ж) до зѣпо(л)но(г) вы(и)стя тро(х) лѣ(т) (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148); Мѡжетѣ єдна(к) бѣти йсповѣдъ ва(ж)наа хочѣ и нецѣлаа и зѣпо(л)наа (Львѣв, 1645 *О тайн.* 76); такъже при них месчанѣ... зуповная улица, Омелѣянская названая, шесѣдсѣять человека, верхами и пешо (Луцьк, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 116);

(комплектный) цілий: Панцерей деветнацѣть. Зброя ляховая зуполная (Киѣв, 1554 *КМПИ* I, дод. 13); се(с)сия... к̄ окто(в)рия не была зѣпо(л)ная (Львѣв, 1644 *ЛСБ* 1043, 63);

(абсолютный; справжній) цілковитый: я(к) же оучнѣици могли зогнати бѣса и(з) чл̄ка к(д)ы не мали вѣры зоупо(л)нои (к. XVI ст. *УС* № 91, 152 зв.); а за тимъ межи всходнею и заходною церквію покой зуполный былѣ стануль (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 748).

2. Повноцінный: Маетѣ бѣти оуважа́нный то(т), котѡрый маетѣ бѣти посѣщенный, йжѣ маетѣ мѣти тѣи вл̄асности: н̄йпервѣй, зѣпѡлный и здорѡвый на тѣлѣ (Львѣв, 1646 *Зобр.* 49); *Образно:* Спѣвати ми кажетѣ сѣрце (sic! – *Прим. вид.*) ст̄ителеви моѣмѣ, и

языкѣ ср(д)цѣ послѣдшныи зѣполномѣ (Львѣв, 1591 *Просф.* 65).

♦ зуполный возрастъ див. ВОЗРАСТЪ²; зуполный зростѣ див. ЗРОСТЪ; зуполный плугѣ див. ПЛУГЪ; лета зуполъные див. ЛѢТО; моцѣ зуполъная див. МОЦЪ; мужѣ зуполъный див. МУЖЪ; разумѣ зуполъный див. РОЗУМЪ.

Див. ще ЗОПЕЛНЫЙ.

ЗУПОЛЪНОСТЬ див. ЗУПОЛНОСТЬ.

ЗУПОЛЪНЫЙ див. ЗУПОЛНЫЙ.

ЗУПОРНЫЙ *прикм.* (який не погоджується з чим-небудь) противный: росказую... абысте не были противко томѣ зѣпорными же хочет той поп церковь с того мѣсця на иншее перенести ближше кѣ своемѣ обыстю (Самбѣр, 1582 *Свенц.* 75).

ЗУПЫНИТИ *дієсл. док.* (кого) (спричинити перерву в якій-небудь справі) зупинити: Прошу тебе, видѣ, абы єси не зоупынилѣ себе на преписко(х) дробнаго писан̄я (1556-1561 *ПС* 443).

ЗУСТАВЪ ч. Суглоб, сустав: на лево(и) руцѣ рана попереку тятаа, ниже(и) долони и зуставу (Житомир, 1584 *АЖМУ* 118).

Див. ще СОСТАВЪ.

ЗУСТРѢТИТИ *дієсл. док.* (кого) Зустріти: а́н҃гелы зѣстрѣтивши га̄ и кл̄наючися рекл̄сми, бл̄(с)венѣ котѡры(и) приходитѣ въ има̄ гн̄е (Вільна, 1596 *З. Каз.* 2); Коли пришовѣ на тото варыша (у рук. ваварыша. – *Прим. вид.*) поле, зустрѣтили два люде изѣ нечистымъ // духомъ (XVI ст. *НЄ* 100-101).

ЗУТЛИТИ *дієсл. док.* (що) Зігнорувати; ослабити: апеляцію, о которую шло, не толко зутлили (в *ориг.* затлили. – *Прим. вид.*), але згола всѣми способами єи доступили и заборонили (Киѣв, 1621 *Кон. Пал.* 597).

ЗУФАЛЕ *присл.* (стп. zufale) зухвало: И мало на томъ маючи, же добра и доходы церковные отняль,... зуфале торгнувшись не только на добра церковные, але и еще

зүфале // ...мене, чоловічка... смиренного, послалъ мощно кгвалтомъ на манастирь (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/І, 391-392).

ЗУФАЛСТВО див. **ЗУХВАЛСТВО**.

ЗУФАЛЫЙ див. **ЗУХВАЛЫЙ**.

ЗУХВАЛЕЦЬ ч. Зухвалець: А тымъ свѣтомъ... ѿмѣрзится... потопчетъ зѣхвалца Якъ лихваря..., котрый звѣкъ брѣти (Вильна, 1620 *Лям. К.* 23); Звысока на такихъ зухвалцовъ змѣрѣти: И стрѣлами, просто въ сердца ихъ трафляти (Львѣв, 1630 *Траг. п.* 162).

Див. ще **ЗУХВАЛЦА**.

ЗУХВАЛНЫЙ прикм. Те саме, що зухвалый: Днѣ то(и) вла(с)не которы(и) мѣлѣ быти бѣ нахвалѣнные (!) ѿбе(р)нѣлѣся на възга(р)дѣ пре(з) люде зѣхва(л)ные (1636 *Лям. о приг.* 3).

ЗУХВАЛОСТЬ ж. Зухвалість: Дрѣзость: Смѣлостъ, зѣхвало(ст), продрѣзость, небоазливостъ (1627 *ЛБ* 29); если не захѣчете, и в зѣхвалость пойдете, ѿ(т) меча выгинете (Киѣв, 1637 *УѢ Кал.* 1020).

Див. ще **ЗУХВАЛТСТВО**.

ЗУХВАЛСТВО, ЗУФАЛСТВО, СУХВАЛСТВО с. Те саме, що зухвалость: зраило аврамови(ч)... з слуга(ми) своими... чиначи сухва(л)ству своему досы(т) з а(р)кабузо(в)... пере(д) домо(м) мои(м) стрела(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 76); Але пото(м) ры(х)ло коли се обычае // лю(д)ские менити и пого(р)шивати поча(ли) для пре(с)тѣпства и зѣфа(л)ства лю(д)ского,... преложѣ(н)ства вшелякие станови(т) почали (1582 *Кр. Стр.* 25-25 зв.); а видечи такъ великую своюволю (!) и зухвалство тыхъ козаковъ, которые... от чиненя великихъ кривдъ...обывателемъ... непереставаютъ, от справы тое все волными чинимо тымъ декретомъ нашимъ (Віслиця, 1592 *ЗНТШ* XXXI-XXXII, 8); Которого [Филипа Маляра] брата пытали если бы то з зѣхва(л)ства не чини(л), ѿ(н)

теды призна(л), же не (з) зѣхва(л)ства (Львѣв, 1601 *ЛСБ* 1043, 5).

ЗУХВАЛЦА ч. (стп. *zuchwałca*) те саме, що зухвалець: А бѣоу мрѣзѣные и смѣлые зѣхвалцы ѿные, нѣкотрые слова вышпѣчѣючи..., и прикладѣючи фѣлшѣ наслѣдѣючи мѣвили (поч. XVII ст. *Проп. р.* 93).

ЗУХВАЛЫЙ, ЗУФАЛЫЙ прикм. (стп. *zuchwały, zufaly*) зухвалий: Дрѣзый: Смѣлый, зѣхвалый (1627 *ЛБ* 30); Непокорѣвый: Зѣфѣлый (Там же, 74); Єды(н) мѣщани(н) ѿбра(л)-ся зѣхвалы(и) (1636 *Лям. о приг.* 9).

Див. ще **ЗУХВАЛНЫЙ**.

ЗУЧОНЫЙ прикм. (стп. *zuczony*) приручений, навчений: Та(м) же то(т) голубѣ(ц) зѣчоны(и),... при(лѣ)тевѣвши до... папежа сѣвъ на плечи и почавъ ѣ вѣши носомъ шныра(т) шѣкаючи пѣшеницы зѣ(р)нѣ(т) (поч. XVII ст. *ЦНБ* 476 П/1736, 51).

ЗФАЛШОВАНЫЙ, СФАЛШОВАНЫЙ дієприкм. (стп. *sfalszowany*) 1. У знач. прикм. Сфальшований: Яко в зфальшованой Кролевскої монѣтѣ, не тѣлько зѣлото гѣнетъ, але и ѿбразъ кролевскої непотрѣбнѣмъ ставѣеться (Вильна, 1627 *Дух. б.* 103).

2. У знач. ім. с. р. сфальшованое – сфальшоване, -ого: Прелюбодѣ(и)ческое: Лѣстное, растлѣнное, сфальшованое, зѣпсѣванное, подкѣдное (1627 *ЛБ* 95).

ЗФАЛШОВАТИ дієсл. док. (що) (стп. *sfalszować*) сфальшовувати, підробити: Яко в Кролевскої монѣтѣ албо в чѣ(р)вѣномъ зѣлото(м), хтѣ бы мѣло штѣ ѿбраза и ваги прирѣза(л), оуве(с) червѣнный албо грѣшъ зѣфа(л)шовалъ (Киѣв, 1619 *Гр. Сл.* 234); Привѣль на свѣдоцтво Креуза листъ Флавіановъ, ерго – зфальшовалъ его (Киѣв, 1621 *Коп. Пал.* 612).

ЗФОЛГОВАТИ див. **СФОЛГОВАТИ**.

ЗФОЛГОВАТИ див. **СФОЛГОВАТИ**.

ЗФОРМОВАТИ дієсл. док. (що) Створити: Дхъ нѣ(с)ный в Адама вхѣдачѣй оучи-

ни(л), примѣшаль егѡ Бо(з)ствѡ, и оболѡкъ-
са вѣ тѣло члѣе и зформоваль є ве видѣтр-
ностяхъ (Вильна, 1627 *Дух. б.* 96).

ЗФРАСОВАНЫЙ *див. СФРАСОВАНІЙ.*

ЗФУКАТИ *див. СФУКАТИ.*

ЗХАДЗКА *див. СХАДЗКА.*

ЗХИЛИТИ *див. СХИЛИТИ.*

ЗХИЛИТИСЯ *див. СХИЛИТИСЯ.*

ЗХОДИТИ *див. СХОДИТИ.*

ЗХОДИТЬСЯ *див. СХОДИТИСЯ.*

ЗХОДЫ *див. СХОДЫ.*

ЗХОРАЛЫЙ *див. СХОРАЛЫЙ.*

ЗХОТѢТИ *див. СХОТѢТИ.*

ЗЦѢЛИТИ *дієсл. док.* (що чим) Зціли-
ти, вилікувати: самъ же Господь... челоѡку,
сухую руку маючому, въ божницѣ словомъ
зцѣлилъ, и зась – слѣпонарождоному очи от-
ворилъ (1603 *Пит.* 72).

Див. ще **ИСЦѢЛИТИ.**

ЗЧЕЗАТИ *див. ЩЕЗАТИ.*

ЗЧЕЗНУТИ *див. ЩЕЗНУТИ.*

ЗЧИНИТИ *дієсл. док.* (що) Зчинити, вчи-
нити: рачиль мнѣ... милостиве допомагати
и радити,... абымъ себе справедливость съ
тымъ зрадою..., который, зчинивши такой
непобожный злый ѡчинокъ, предъ справед-
ливостю зникаетъ (Турійськ, 1564 *AS VI*, 244).

ЗЧИРЫЙ *див. ЩИРЫЙ.*

ЗЧИЩАТИ *дієсл. недок.* (що) Зчищати:
Хвѡстъ безчыннихъ плевѣ зчищаетъ косами
(Львѣв, 1642 *Епігр. Жел. тит. зв.*).

ЗЧУЖЕЛОЖИТИ, ЗЧЮЖОЛОЖИ-
ТИ *дієсл. док.* (з ким і без додатка) Здійсни-
ти перелюб: Пісано єсть: Кѡждый который
пѡйзри(т) на невѣствѣ зѣ пожадлиостѣю, южѣ
зчюжоложилъ вѣ ср(д)цѣ свѡемъ (Вильна,
1627 *Дух. б.* 240); єсли бы хто зчѡжеложилъ
з женѡю дрѡгѡю смѣртѣю нехай ѡумрѣ(т) и
чѡжолѡжникъ и чѡжолѡжница (серед. XVII ст.
Хрон. 123).

ЗЧЮЖОЛОЖИТИ *див. ЗЧУЖЕЛО-*
ЖИТИ.

ЗШАРПАНЕ *с.* Знущання, поневіряння:
а такъ онѣ Загорский о скрѡвавене дому сво-
его, о зшарпане малжонки, о зранене тежѣ
детяти маленького,... и о вины за тымъ в пра-
ве посполитомъ на кгвалтовниковѣ описаные
инымъ позвомъ васѣ позвать не занехаль
(Луцьк, 1598 *АрхЮЗР 1/VI*, 244).

ЗШАРПАТИ, ЗЪШАРПАТИ *дієсл. док.*

1. (що) Порвати, подерти: свесченъникъ
Лавровский... ѡбѣтежливе жаловаль на...
ротмистра... Золочевъского,... ижѣ..., въ
дому мешчанки Луцкое,... безъвинне збилъ и
сукню на мѣне зшарпаль (Луцьк, 1590 *Арх*
ЮЗР 1/I, 274).

2. (кого) Знущатися, поневіратися (над
ким): па(н) су(д)я са(м) рукою своєю мене
зби(л) зша(р)па(л) и в груди ма па(ст)ю ѡда-
ри(л) (Володимир, 1567 *ЦДІАК 28*, 1, 2, 7);
приятель моихъ... полжили и некоторыхъ
зъшарпали (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР 8/III*, 266);
мене самого... зша(р)пали и выгна(ли) и ма-
є(т)ность мою всю,... побрали (Житомир,
1584 *АЖМУ 78*); іеромонахъ Павелъ... през
звонника того костела неякого Собѣка єсть
зшарпанный и зневажонный (Луцьк, 1628 *Арх*
ЮЗР 1/VI, 597).

ЗШИВАТИ, СШИВАТИ *дієсл. недок.*

(що) Зшивати: они сшивали сѣтъ свою и по-
зваль и(х), они жѣ зоставивши лодю... за
ни(м) пошѣли (1556-1561 *ПС 29 зв.*); *Образно:*
Нехайже прѡситъ таковѡа дѣша ѡу Хр(с)та,
котѡрій дарѡетъ и приѡ(з)доблѣетъ єи слѡ-
вою вѣ свѣтлости невымѡвной, а сама зѣши-
ваючи собѣ про(ж)ныхъ мѣслий сѡкню, не-
хай не крѣсли(т) вѣ лѡбѣ, влѡсного своѣго
ѡусправедливѣнѣа (Вильна, 1627 *Дух. б.* 205).

♦ **фалшѣ зшивати (сшивати)** *див.*
ФАЛШѢ.

Див. ще **ЗШИТИ.**

ЗШИВАТИСА, СШИВАТИСА *дієсл.*
недок. Зшиватися: разодрѡли єсте прѣвѡю

одѣ(ж)дѣ ѡ(т) зиждїтеля їсти(н)нѣю, сшиваю(т)са вамъ кожаные рїзы (Острог, 1599 *Кл. Остр.* 228); *Образно*: Море са роздѣляло, и зновѣ зшивалоса (Київ, 1625 *Злат. Н.* 129).

ЗШИКОВАТИ дієсл. док. (кого) (розмістити в ряд, шеренгу або рядами, шеренгами) вишикувати: А филистінове притягнули до афенѣ и зшиковали войско противъ Израїлю (серед. XVII ст. *Хрон.* 201).

ЗШИКОВАТИСА дієсл. док. Вишикуватися: пришо(л) до обѣзѣ и до войска, которое вышедши кѣ битвѣ окрикъ было оучинило к потыканью, бо са былъ зшиковалъ людѣ Израїльскій (серед. XVII ст. *Хрон.* 219).

ЗШИТИ, СШИТИ дієсл. док. (що) Зшити: Ѡ вымовка подлаа! ада(м) грѣ(х) оучинивши зшилъ лїствїе смоковное, и закри(л) наго(ст) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 186); *Образно*: А значїла таа соукина плѣ(т) стѣю слова бжого котрой плѣти насѣна ани пожадливостъ телѣснаа докоупы не споила анѣ сшила (Там же, 105 зв.).

Див. ще ЗШИВАТИ.

ЗЪ, ЗЬ, ЗО, ЗУ прийм. I. (з род.) 1. (виражає об'єктні відношення) а) (вказує на об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі: ива(н) глодѣ(н)скы(и)... вирекль са зо вши(т)ко(г) ѡ(д)далюючи дѣти(и) (!) своѣ и вши(т)кы потѡ(м)ки (Од्रेхова, 1541 *ЦДІАЛ* 37, 16, 1); кола ѡкованы были нижѣли з нихъ шины мало не вси ѡбодраны (1552 *ОЛЗ* 157); фариसेе... оувидѣли нѣкоторые(х) зъ оучениковъ его, а они нечистыми роуками,... яда(т) хлѣбы, с'мѣялися з ни(х) (1556-1561 *ПС* 152); жадного права на тые вси имениа вышей помененные себе не зостовую (!) и з нихъ ся вечно вырекаю (Затурці, 1590 *ИКА*, дод. 93); зъ сына его зняли жупанъ сермяжный (Житомир, 1605 *АрхЮЗР* 6/І, 306); А которые зо всего звѣкли шїдїти,... насмѣвались з него (Острог, 1607 *Лѣк.* 81); *Czy żartyjesz z мене*

sobi (Яворів, 1619 *Гав.* 18); ты зъ своѣи Четвертнѣ оутѣшайся, яко зъ наиболшого Города (Київ, 1623 *МІКСВ* 71); Вотѣйте, бы мѣль фаворъ Зодїакѣ, В бѣгѣ дорѣчномѣ бы са тѣшилъ зъ знакѣ (Львів, 1642 *Бут.* 8); ненавидѣли Егїптане сыновѣ Израїлевыхъ, и наредѣлися з нихъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 78 зв.);

б) (вказує на матеріал, із якого що-небудь виготовлено) з, із, зі: такъ мя будешь оучити, а я дамъ тобѣ напои зъ вина складанаго а смакъ раискихъ яблокъ моихъ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 56); стены новы з бла(н)кованьемъ з дѣбового жъ дерева з надво(р)а совито рѣблены(х) (1552 *ОВін.* 3. 129 зв.); їс... оучинивши бичъ з вервїи всѣ(х) выгнать ис цркве (1556-1561 *ПС* 347 зв.); Ѡ(т) ѡ(т)ливаян бляхъ зъ ѡловѣ на поправу звонници зо(л) и. (Львів, 1607 *ЛСБ* 1044, 3); солomonъ збоудовалъ пр(с)то(л) цр(с)кїй з кости слоневой, и зблoto(м) чїсты(м) то(т) трѣнъ покры(л) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 273 зв.); Мъного въ исландїї найде домо(в) з рыбѣхъ кѣстїй... збѣдова(н)ны(х) (Львів, поч. XVII ст. *Хрон.* 26 зв.); Корѣны зъ Лавровъ нехай Вѣютъ Могилы (Київ, 1633 *Евфон.* 308); Стиха(р)... з завѣ(с) сѣве(р)ныхъ, и южны(х) дворе(и) зрѣблены(и) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 59); Збѣдовалъ брѣмы зъ каменьа надъ мѣрѣ высѣкїи, а навѣрхъ ѡнаго мѣрѣ нащепїлъ всѣакого... плодови того дерѣвѣа (серед. XVII ст. *Хрон.* 363);

в) (вказує на особу, якїсть, стан, які зазнають змін) з, із, зі: хс ѣчинїль зъ ѣбѣгы(х) людїи рыболово(в), прѣповѣ(д)ники, и росѣсѣватели вѣрньи и правої вѣры (к. XVI ст. *УС* № 77, 75); христїани(н) нѣкг(д)ы с преложѣ(н)ства гольтаѣ(м) не ставаѣ(т)са, анѣ з богѣтого оубѣгї(м), анѣ зъ слѣвного неслѣвнымъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 104); латинскїй костел тую хитрую догму в себе основал, абы прѣнїем з бѣлого чорное, а с чорного бѣлое, яко за власную истоту перетворяю-

чи, показовал (1608-1609 *Виш. Зач.* 208); До ѿ(т)чизны дѣтон'ки квѣпит'са потреба, ямъ радъ жем'са... вѣрвалъ зъ бѣды (Вільна, 1620 *Лям. К.* 18); Нѡа ѿ(т) вѡдѣ вѣвѣлесь: Лѡта зъ бѣдѣ ѡстѣтнихъ (1625 *МКСВ* 133); Пыха до прѡпасти звѡди(т) члѣка, а покѡра зъ оупа(д)кѡ подыймѣть его (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 6);

(вказує на становище, з якого хто-небудь вийшов, був увільнений) з, із, зі: приве(д)ши до двора по(д)даного... Миха(л)ка у вязе(н)є до ла(н)цѡха всадили... а пото(м) высадили з ла(н)цѡха (Житомир, 1605 *ЦДІАК* 11, 1, 4, 6); Ово радѡсть... ознаймоую, Ижъ са ннѣ Хс Пнѣ народилъ Збавитель, Всѣго свѣта з неволѣ клатвѣ ѿ(т)купитель (Львів, 1616 *Бер. В.* 71); Нинѣ южъ збавенье, всему свѣту ся стало: гдыжся звияжцу смерти,... оглядало. Христа, котрий презъ Крестъ свой з неволѣ насъ збавилъ (Львів, 1630 *Траг. п.* 173);

(вказує на стан, який порушується, переривається) з, із, зі: лѣзарь прїятель нашъ оусноу(л). Алє пойдоу абы(х) его зо сно(ѡ) збоудилъ (1556-1561 *ПЄ* 394 зв.); и тѡ(ж) зѣра(з) вѣскрси(л) и(м) дѣвкѡ я(к) зѡ снѡ ѡбѡди(л) (XVI ст. *УЄ* № 29519, 130 зв.); Христѡсъ Панъ нашъ въ першій день по собѡтѣ в недѣлю рано зъ мертвыхъ воскресъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 141); Надка ак'са захѡвати ѡцкнѡвнися зо снѡ (Київ, 1636 *МКСВ* 319);

г) (вказує на предмет, за допомогою якого відбувається дія) з, із, зі: Тѡє всеє ро(з)ницы промежкѡ Корѡны и великого Кня(з)ства ѡ ты(х) мѣстцахъ... на ве(р)стѡ а инѣде(и) на стреленье з лѡка (1546 *ОГ* 10 зв.); на кошули двѣ дири видѣлъ есми, которыи менили зъ ручницы стреляныи (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 162); пахо(л)ка моє(г)[ѡ] Ти(ш)ка... з ру(ч)ницы по(ст)релено, а(ж) куля навывлѣ(т) вы(ш)ла (Житомир, 1609 *ДМВН* 142); Kupiemy u toiu mirku Szco budem soby z ney puty (Яворів, 1619 *Гав.* 17); Латинникове,... Животворящую Кровь... зъ келиховъ по земли про-

ливали (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 776); Тогожъ року великій князь Московскій Смоленскъ облежъ и 12 недель добывалъ, зъ дѣлъ стрелялъ (поч. XVII ст. *КЛ* 75); пана хлебо(в)-ского з мушкету в лѣвы(и) бо(к) впо(л) по(с)трелили (Київ, 1632 *ЛНБ* 5, II 4060, 3);

г) (вказує на сукупність об'єктів, із яких виділяється один) з, із, зі: А хтѡб з нас котрый хотѣл тѡю менѣ зрѣшити,... тот маєт господарю, королю Єго Милости тисачѡ коп грошей заплатити (Камінь, 1523 *АС* III, 256); ин'шій пакъ зъ оученикѡ(в) его реклъ ємоу гѣ повели ми прѣвѣе ити и погребѣсти ѿ(т)ца моего (1556-1561 *ПЄ* 43 зв.); законъ жадного абы не смѣлъ з ва(с) жаде(н) свѣщенникъ жадному с ни(х) чыни(ти) (Львів, 1588 *ЛСБ* 92); Смѣрть бѡвѣмъ кѡждоу зъ насъ дѡлгъ єсть а не невола (Острог, 1603 *Лям. Остр.* 20); з такъ мнѡгы(х) людей два тѡлко землю ѡбицан'нѡю наслѣдїли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 175 зв.); Єдна... зъ сѡбѡтъ, ѡлѡбѡ первшій день тѣднєвый, єсть день Недѣлный (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 211); До совершѣнїѡ кѡждѡє тѡйны, па(т) рѣчей сѣтъ потрібныє... если ѡдна: з ни(х) не бѡдетъ, жаднымъ спѡсобо(м) немѡже(т)са тѡйна сѣвер'шити (Львів, 1645 *О тайн.* 8); Если розказаню и Листу Нашѡму, хтѡ з вас спротиви(т)ся, таковый..., го(р)ло(м) караный будѣ(т) (Київ, 1648 *ЛОИИ* 68, 1);

д) (вказує на походження, місце проживання кого-небудь) з, із, зі: Па(н) павѣ(л) ро(ди)чъ з бѣ(л)ска рѡ(д) свои вписа(л) (Київ, к. XV – поч. XVI ст. *ЧИОНЛ* VI-3, 74); при на(с) были... сѣмѣ(н) кла(п) члѣвкѡ мозы(р)ски(и) сѣ села з богуты(ч) а ѡтама(н) выступѡ(в)ски(и) (Овруч, 1514 *ЦДІАК* 220, 1, 4); го(с)тя, де(и), ншо(г)[ѡ] з Белои Цѣ(р)кви на (и)мя Петрушъка..., штыхо(м) сколо(л) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 52); братья... обрали згодне чѡловѣка побожного,... зъ дому старожитного, шляхетного, на имя мелентия хребтовича

(Торунь, 1576 *АрхЮЗР* 1/1, 65); Мѣщане з на́родовъ рѣзныхъ: в ша́тахъ пресвѣтлыхъ (Почаїв, 1618 *Зерц.* 67 зв.); звѣтажца сла́вный зъ Іафѣтового ѡ(т) Нѡа покалѣна идѣчи, подобно́го собѣ сплоди́ль Вели́кого ѡного Володи́мера (Київ, 1623 *МКСВ* 69); Іереміа зъ села анафѣта..., о́ца мѣль хелкіа з родѣ сщѣни́ческого (серед. XVII ст. *Хрон.* 352 зв.); ерѣти́ци... не признава́ютъ, абы Х̄с Г̄(с)дѣ правди́вое Тѣло, зъ преч̄(с)тои Па́нны прина́ти мѣль (Львів, 1646 *Зобр.* 20);

е) (*вказує на джерело прибутків, засобів прожиття*) з, із, зі: А зъ винъ мѣстскихъ взялъ его милость на себе по два гроши, а войтъ зъ винъ и тежъ зъ ятокъ третій грошъ (Краків, 1507 *АЗР* II, 11); старосте Лѣцкомѣ ...дали есмо... померное з медѣ прѣсного и збожа (Берестя, 1544 *АС* IV, 401); подато(к) грошовы(и) з дыму по пе(т)на(д)цати гроше(и) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 22); ха(н)ниба(л)... на ко(ж)ды(и) рокъ дванадцати бочокъ золота чи(с)того з доходу(в) го(р)ни(х) бира(л) (1582 *Кр. Стр.* 31 зв.); ѡ(д)трына(д)цати ѣбоги(х) што зъ вымолочку жывя(т)ся по гроше(и) два полски(х) (Вінниця, 1614 *ЦДІАЛ* 181, 2, 3149, 2); Горѣ вамъ кънижъници и фарисее́ лицемѣръници иже дае́те десати́ну зъ маты, и копроу, и къми́ну (1556-1561 *ПС* 99); В попа Чаруковского отняли его мѣрки, што ему зо млина приходи́ли (1561 *АрхЮЗР* 8/VI, 101); срѣгій сѣдѣ ѡ(т)но́сатъ, которыѣ... зъ слѣзъ и зъ крви оубѣ́гихъ люді́й на богатство са здобыва́ютъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 53);

є) (*вказує на джерело, походження чогонебудь*) з, із, зі: Мы его пыта́ли, чи має́т на тоѣ и́мене листы з ѣрадѣ (Кременецъ, 1547 *АС* IV, 555); ѡгъ ко́на з дыковъ выбито́го л̄ гроше(и) томѣ хто выбѣе(тъ) (1552 *ООЗ*-1, 50 зв.); положи́л есми ко́пѣю з листу его мл. панского (1560 *АрхЮЗР* 8/VI, 85); ѡказава(л) те(ж) мнѣ на кошу́ли кро(в), и поведи(л)

и(ж)... то кро(в) з губы моеѣ в то(т) ча(с) текла, коли мене би(в) (Житомир, 1583 *АЖМУ* 60); сми(р)на, е́сть нѣ́акоѣ(с) дѣре́во вѣ а́равіи, зъ ко́торого за́пашны(и) со́къ течѣтъ (1596 *ЛЗ* 76); Заты(м) Привиле(и)а зъ ѣнѣи наданы́е Подати, а Просити,... абы на́сь ве(д)ле ты(х) захова́ти рачи́ль (Львів, 1609 *ЛСБ* 421, 1); оу́слажде́ніе,... быва́етъ або з нао́уки,... а́бо з вѣдѣ́нїа оу́мнаго (Почаїв, 1618 *Зерц.* 20 зв.); тѣю причи́нѣ зъ сло́въ Павла сто́го ма́ю (поч. XVII ст. *Проп. р.* 206); Яко́с слы́шалъ з нашихъ мовъ, щосмо тут прави́ли, Х̄а ро́жденнаго сценами хвали́ли (I пол. XVII ст. *Рез.* 181); Да́йте мѣ вѣро́къ зъ оустъ сво́ихъ ко́ра́льных (Львів, 1642 *Бут.* 8).

3. (*виражає причинові відношення*) (*вказує на причину дії, стану*) з, із, зі: бо́рзо мно́го тѣрковъ... москва побі́ла, а дрѣ́гїи з го́лодѣ поздыха́ли (1509-1633 *Остр. л.* 127); Мили́и мои́ стягну́ль е́сть руку́ свою́ скво́зе ди́рю, а брѹхо́ мое за́дрыжа́ло е́сть зъ до́тъкне́нїа его́ (поч. XVI ст. *Песн. п.* 53); з до́зволена́ нашо́го зе́мани́н... Я́цко Зѣ́бович е́мѣ имѣ́нне За́лѣсци́ спѣ́сти́л (Краків, 1525 *АС* III, 273); Я з росказа́на пана́ моего́ до кна́за Фе́дора... к то́мѣ заво́женю́ прие́хал (Пісоче́не, 1541 *АС* IV, 283); а о́нь засмоути́вѣши́са с тои́ мовы́ пошо́ль про́чь зъ жа́лосѣ́ти, бо мно́го бога́тьсѣ́тва мѣль (1556-1561 *ПС* 166 зв.); а пото́(м) не ве́дати зъ я́ки(х) причи́(н) и́ме(н)я́ тыѣ́ гаври́ло... кнѣ́зю... пу́зыне́ ѡпусти́(л) (Кременецъ, 1580 *ЛНБ* 103, 16/Іс, 1898, 25); Издѣ́мленіе́: Ѡшаль́нне, захо́жѣ́нне вѣ́ го́ловѣ зъ го́ра́чки (1627 *ЛБ* 47); Ти́лко з є́днаго стра́хѣ ле́дво си́ждѣ, А по старо́мѣ пе́редъ со́бою є́дно́го пра́ведника́ ви́жу (I пол. XVII ст. *Сл. о зб.* 30); по́мылки вѣ́ тѣ́ихъ Тре́бника́хъ пре́(д)-ре́чѣ́нныхъ вѣ́ни́кнѣ́ли,... зъ не́шторѣ́жности́ Пі́сарѡ(в) (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 4 зв.).

4. (*виражає відношення способу дії*) (*вказує на спосіб виконання дії*) з, із, зі: Ино́ мы з ласки́ нѣа́шое́ тоѣ́ дво́рищо ѡ́лизаровское́

ис ставищомъ... потвержаем сим нѣашимъ листом на вѣчность ей и еѣ дѣтем (Вільна, 1503 *AS* I, 125); ѡтець мой небожчик постѣпил са пола того дадкѣ моемѣ... з доброе воли (Острог, 1506 *AS* III, 38); Ѡ хр(с)тіане мои... не строфѣйте мене з срогости, ѡто есте(м) крѣтокъ и смѣренъ ср(д)це(м) (поч. XVII ст. *Проп. р.* 185); жаденъ не маѣтѣся выносіти,... але зѣвше знижѣтисѣ и корѣти, и мѣйтисѣ зо всѣи дѣши Гѣ Бѣ (Київ, 1627 *Тр.* 11); Иле насъ естѣ Марїй, кождаа ся ставитѣ И зо всего сердца, шире о томъ правитѣ (Львів, 1630 *Траг. п.* 172); тому ж войту для обыйстя его з ласки нашео гетманское даемо млинок Лопатинский (Київ, 1649 *Тр.* ЧАК 146).

5. (виражає просторові відношення) **а)** (вказує на місце, від якого починається дія) з, із, зі: Што перво сего жаловали нам ѡчевисто в Мѣлникѣ, как ѣхали есмо з отчизны нашео, великого князѣства Литовского до..., корѣны Полское, зѣманѣ волынский (Вільна, 1507 *AS* III, 44); отъ того лѣса... по дорогу великую, которая идѣтъ зъ Меньска до Логозка (Новгородок, 1518 *АЮЗР* I, 59); они шли зъ Волохъ на места Корунѣ Полское (Краків, 1537 *РЕА* I, 210); а з лѣска тоюж рѣкою ѣ великое болото (Ковель, 1540 *AS* IV, 237); Кгды кѣпѣцы чѣжоземѣцы идѣтъ в корованѣхъ с тѣ(р)ковъ з ѡрѣды або з москвы дають воеводе мыто головное (1552 *ОКЗ* 38); тогды пришелъ е(ст) іс зъ галилеи на иорданъ (1556-1561 *ПЄ* 27); идѣ зъ Франціи зъ Англїи и зъ Нѣмецъ (к. XVI ст. *Розм.* 43 зв.); Три мрїи з ер(с)лімоу шоукѣти х(с)та в грѣбѣ пошли (поч. XVII ст. *Проп. р.* 178); зо всего свѣта до папы Римского апелляція шла (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 609); И вѣшли двѣ медвѣдицы з лѣса, и росторгѣли... двѣ дѣтѣи (серед. XVII ст. *Хрон.* 320 зв.);

б) (вказує на місце, де відбувається дія) у: Данъ зъ Кієва, зъ монастыря Михайлов-

ского..., дня 23 мая, 1623 року (Київ, 1623 *КМІМ* I, дод 267); Данъ зъ Варшавы, дня 10 месеца листопада (поч. XVII ст. *КЛ* 88); з Монастыря Пече(р)ского Київскаго М(с)ца Маѣ зі Дна рокѣ аѣмс... рѣкою вла(с)ною (Київ, 1646 *ЛСБ* 574);

в) (вказує на сторону простору, в якому що-небудь знаходиться) з, із, зі: Потребѣтъ тежъ гора... з дрѣгое стороны ѡ(т) места перекѣпѣ (1552 *ООЗ*-1, 47 зв.); Кгрѣнт Сѣшиченский велми подлый..., и на збожѣ неѣрожайный, зо всихъ сторонъ болот и мховъ в немъ много (Сушично, 1569 *AS* VII, 330); подъле дому з о(д)ное стороны воро(т)а, а (з) другое стороны дому... два ѡгороды (Житомир, 1583 *АЖМУ* 65); ко(т)рая [пасѣка] лежи(т) межи бы(р)вою а(н)дрѣе(м) з вы(ш)нѣ стороны а з ни(ж)нѣ стороны ти(м)ка... ва(н)дово(г) (Одрехова, 1584 *ЦДІАЛ* 37, 1, 20 зв.); домъ вышепоменены(и)... естѣ лежачи(и) проме(ж)-ку домо(в)... панѣ(и) скрылевоѣ а з дрѣгое стороны до пляцѣ есковъ а с тылу пля(ц) приле(г)лы(и) пѣна матю(ш)на черевѣчїевича (Київ, 1597 *ЦНБ* ДА/П-216, 76).

б. (виражає часові відношення) **а)** (вказує на час, момент початку дії) з, із, зі: князь Федоръ Андреевич Санкгѣшковича з дѣдовъ и предковъ своихъ естѣ намъ вдачѣнъ (Краків, 1531 *AS* III, 389); Которыи имена волости Мелницкоѣ... з давныхъ часовъ тагнѣли кѣ Мелницы (Берестя, 1544 *AS* IV, 401); панъ Петръ... Загоровский з молодости летъ своихъ пану его милостѣ... сприязливѣ служилъ (Вільна, 1552 *АрхЮЗР* 8/VI, 24); Оумѣ(и) з дити(н)ства вѣправити его в цвѣчѣнѣе, Сѣмъ боудъ емоу прикладѣмъ и наоучѣ(н)емъ (Острог, 1607 *Лѣк.* 184 зв.); Лѣносвѣтлы(м) Клейнѣта(м) Корибѣтовъ слѣвныхъ, Вѣрне слѣжи(т) фортѣна: а слѣжитъ зъ лѣтъ давныхъ (Київ, 1632 *МІКСВ* 270); Прїймешъ даръ пожаданный; бо та Бѣгъ пробѣчи(л); И зъ дѣти(н)ныхъ лѣтъ собѣ на слѣжбѣ назначи(л)

(Львів, 1642 *Бут.* 5); да исправи(т) б(г)ъ з давнихъ вѣковъ ѡзна(и)мле(н)ное пророче-(ст)во (Черкаси, 1648 *ВУР* фотокоп. 12);

б) (у поєднанні з прийменником **до**) (вказує на межі тривання дії, стану) з, із, зі: А так мы, выехавши на тые земли, о которыи межи ими спор идет час немалый,... з ранку аж до вечора, пана Мышки ожидали (Галичани, 1563 *АрхЮЗР* 8/VI, 12); я служил з детинства аж до мужства небожчику князю Федору Санкгушку (1579 *АрхЮЗР* 8/IV 450);

в) (у поєднанні з прийменником **на**) (вказує на відрізок часу між двома днями, датами) з, із, зі: зо Вторка на Середу, вѣ ночи за сей все тое мѣсто Володимірское,... погорѣло (Вільна, 1564 *РЕА* II, 133); ѡповеда(л) то мнѣ староста... и(ж)... з недѣли на по-недѣлокъ м(с)ца маа... побрано рече(и)... моихъ вла(ст)ныхъ (Володимир, 1578 *ЖКК* I, 96); пнѣ Грицко... жаловалъ ѡ томъ, ижъ,... зо вѣторъка на середу,... ѡ польно-чи, земенинъ... прише(д)ши мо(ц)но, кгва(л)-томъ,... // на (в)ластѣны(и) дво(р) мо(и) во (и)ме(н) Ко(р)човѣ (Житомир, 1583 *АЖМУ* 68-69); июла два(д)цатого днѣ зъ середи на четве(р)гъ вночи... до(м) мои... ѡгнемъ згорелъ (Черкаси, 1589 *ЦНБ* II 23258, 1); з пя(т)-ницѣ на сѣботу ѡ годинѣ 4 в ночь гро(м) срогы(и) ѡдары(л)... в му(р) зво(н)ничны(и) (Львів, 1630 *ЛСБ* 1052, 4 зв.); паней Корсаковой з дня помененого дванадцатого на день тринадцатый июля вѣ томъ дворе переночовать далисте (Київ, 1633 *КМПМ* I, дод. 543).

II. (зі знах.) **1.** (виражає кількісні відношення) (вказує на приблизну кількість, міру чого-небудь) з, із, зі: таа [вежа] почата робити зновѣ з двана(д)цать ве(н)ковъ ѡтъ земѣли ѡроблено (1552 *ОВол.З.* 191); проса копъ пять; гороху воевъ зо два (Володимир, 1590 *АрхЮЗР* 6/I, 205); бочка особна вина рынско-го, повелили, же была полна ѡтѣхана, и вѣ

той, кгда смотрено..., не нашли большеи, только зъ барилко (Луцьк, 1591 *АрхЮЗР* 1/I, 318); фрасуе(т)ся ба(р)зо ѡ то(м) жебы до-стати хо(т) зо двѣстѣ зо(л) абы таа работа того року не ваковала (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433, 1); а меновите на смерть забитые... двох невяст и мужчизны чоловѣка з тридцат (Житомир, 1618 *ЧИОНЛ* XV-3, 150); ѡны(х) ти(л)ко зо сто коніи шпигѡ(в) было (серед. XVII ст. *ЛЛ* 168); в тотже часъ акграсанѣ-тисъ..., воевъ зо двестѣ се зобравѣши, бе-резъ до килкусот,... до помененого местечка Гошѣчы одвезли (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 434).

2. (виражає часові відношення) **а)** (вказує на приблизне тривання дії) з, із, зі: А хто бы томѣ вѣрити не хотель, нехай бы безъ фѣтра и тепное изѣбы потриваль хотя зъ годинѣ (Острог, 1587 *См. Кл.* 17 зв.);

б) (вказує на приблизний час, який минув після 12 години) близько: гды было годинѣ зо две вѣ ночь, видячи панѣ Василей тако-вый кгвалтъ и безправе, же ся вже о самого и о приятель его здорове съ пилностью старали... вѣ замочокъ ся ламати почали (Луцьк, 1565 *АрхЮЗР* 1/I, 11); мѣсяца мар-ца, четвертого дня, кгда южѣ вечерѣ былѣ, могло бытъ зъ годину вѣ ночь, крилошанинѣ Жидичинский,... приехалѣ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 480).

3. (виражає означальні відношення) (вказує на предмет, до якого прирівнюється за розміром інший предмет) з, із, зі: кѣла з гѣси-ное я(и)цо (1552 *ОВін.З.* 131); кѣла зъ а(и)-цо гѣси(н)ное (1552 *ОКан.З.* 20); обручка перловая, у два ряды сажоная, далее белый камен великий, яко диямент, з голубиное яй-це (Володимир, 1613 *АрхЮЗР* 1/VI, 427); кѣла зъ я(и)цо ѡтячое (Варшава, 1616 *ООЗ-2*, 1 зв.).

III. (з ор.) **1.** (виражає об'єктні відношення) **а)** (вказує на об'єкт, на який поширюється дія) з, із, зі: напервѣй кнѣа>зю Андрѣю са

достало половица г<орода Камана...> з землею пашною и бортною и съ сеножатми ...и з мытом (Кошир, 1502 *АС I*, 147); має(т) па(н) я(н)... за(т) нашъ тоє име(н)є... де(р)жа(ти) и (в)живати зо (в)сими ставы и пожи(т)ки и доходы (поч. XVI ст. *Арх. Р.* фотокоп. 71); Маєть он... тыє села держати... з ловы звѣриными и пташими и с озеры (Львів, 1509 *АС III*, 70); Я Михайло Павша... записаль есми... селище Климиятинъ... Макарью... зъ звѣринными ловищи... и зъ бобровыми гоны (Київ, 1512 *АЮЗР I*, 45); даровал есми сына моего... всим Степанем... з двory Степанскими..., зъ ярмарки и торги, з мыты и корчмами (Острог, 1522 *АС III*, 237); тот Гневошъ... тоє имене свое власное... продал маршалкѣ // Волинское земли... з бобровыми гоны и зєремены и зо всакими их иными пожитки (Вільна, 1540 *АС IV*, 266-267); Я... Федор Андреевичъ... придаю к церкви // Божей... имѣнья мои вѣчно и непорѣшно... зъ чиншомъ грошовымъ, зъ данью медовою... зо всеми их повинностями (Мільці, 1552 *АС IV*, 313-314); Волость че(р)нчъ городъ зъ селы отѣдалъ г(с)дрѣ его милость (1552 *ОЛЗ* 192); а ку тому в Чолници одно дворище..., зъ землею, з пашнею, з боры, з лєсы, з озеры, з ловы зверинными и пташими (Луцьк, 1570 *АрхЮЗР 7/II*, 382); тогды я... сим листом... записю емѣ... три волоки осѣлые..., з даню медовою, з даклы житными и овсяными, з боры, з дѣбровами и зо всим деревом бортьным (Несухойже, 1571 *АС VII*, 388); продали двур... на фолварку за мѣстом, зо всим, з будованем, с пляцом, з огородомъ и з нивою... которая лежит подле футора... за полшосты копы грошей литовское личбы (Бориспіль, 1637 *АБМУ* 14); взяли коня зъ возомъ, хомутомъ (Кременецъ, 1649 *АрхЮЗР 3/IV*, 141); по(д)даные... кони к(г)ва(л)то(в)не з возами и бє(з)пра(в)не побрала (Житомир, 1650 *ДМВН* 207);

б) (вказує на зв'язки або взаємодію між особами) з, із, зі: И теж дѣлили есмо кн<а>за Андреа... Санкгушковича з невѣсткою его..., съ кн<а>г<и>нею Анною... отчизною и дѣдиною <их> (Кошир, 1502 *АС I*, 147); вмѣстѣ з людьми татарє ѣли и пили (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); мѣл есми змовѣ з господином и братом моим (Вільна, 1522 *АС III*, 231); приєзди(л) до мене игѣме(н)... з некоторою братьєю (Черкаси, 1544 *ЦНБ ДА/П-216*, 101); И бор'зо послѣ того вѣстоупиль в людю з оученикы своими (1556-1561 *ПЄ* 156); вѣша мл(с)ть з ними приє(д) и бѣде(м) вше(и) мл(с)ти милова(ти) и ѣ ч(с)ти держа(ти) (Ясси, 1565 *ЛСБ* 38); Стану(в)ши ѡбли(ч)не ми(л)ка жона небо(ж)чика мухова... с пасє(р)бы свыми стеце(м) з де(м)ко(м) з ма(р)ко(м)... прє(д) вши(т)кы(м) право(м) зєзнали и(ж) учинили згodu вѣч'ную с тою то мачєхою свое(ю) (Одрехова, 1576 *ЦДІАЛ* 37, 1, 4 зв.); к(г)ды(м) еха(л) до сєнъ... зъ слугою..., тєды(с)мо потѣкали з сєно(м) сына твоего (Житомир, 1583 *АЖМУ* 47); зновѣ ѣчинили то(р)гъ з мискомъ (Львів, 1597 *Юр.* 17 зв.); Пожаданный естєсь мой панє ѡ(т)чє з твоими товаришами (к. XVI ст. *Розм.* 8 зв.); тóт' за вóдѣ з сѣсѣдо(м) правоуєтєса, а дроугій ѡ повѣтрєє з' йн'ши(м) вáлчить (Острог, 1607 *Лѣк.* 121); Мы з' своего Пáрнáссѣ прѣчь Фѣба з' сестра́ми Вы́гнавши, а в' нѣмъ прѣсимв, рáчь мѣшкати з нáми (Київ, 1632 *Євх.* 304); вдова... гды плакала, плакали з нѣю и всѣ мѣщанє (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); И якъ ся поткаль з кролемъ, много людю кролевского стеръ и примирѣє взялъ (1636-1650 *ХЛ* 81); Сподѡбѣте мене вѣчнои рáдости,... З вáми заживáти и триѣмфовáти (Чернігів, 1646 *Перло* 50 зв.); є́ли з нѣмъ хлѣбъ в домѣ его (серед. XVII ст. *Хрон.* 58 зв.); Богда(н) хме(л)ницки(и) гє(т)манъ з во(и)ско(м)... за поро(з)ским ѡзна(и)мує(м) ты(м) писанє(м) наши(м) (Чигирин, 1650 *Гр. Хм. М.*).

2. (виражає відношення способу дії) (вказує на супровідні дію, стан, почуття) з, із, зі: Я Марѧ... дочка Чаплича з дозвольєньємъ господарѧ нашего,... сознаваю сим моим листом (Острог, 1508 *АС* III, 55); з дозволенемъ господарскимъ тѣю менѧ... есмо тыми нашими листы ѡмощнили и ѡтвердили (Володимир, 1521 *АС* III, 211); Нижли мають мѣщане парканѣ и мостѣ мескій сами на... дѣльницахъ своихъ будовати, безъ дворенина, одно зъ вѣдомостью войта тамошнего Луцкого (Вільна, 1556 *РЕА* II, 53); позрѣль на ни(х) зъ гнѣвомъ (1556-1561 *ПЄ* 136 зв.); Люде бл҃гочестивыи хрестиянские з радостю и з веселие(м) чекаю(т) того хвалебного дне (Стратин, 1588 *ЛСБ* 95); они не тѣлько не винны, але... з веліки(м) жалемъ за примѡу-сомъ а неволею небожѧта те(р)па(т) (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 167); я розѣмѣю ѡ мѣри на твою вѣрѣ з ѡхотою престанѣ (к. XVI ст. *Розм.* 57); Писа(н)є... было... ѡ(т)дано... з великимъ ѡсе(р)диемъ (Устя, 1612 *ЛСБ* 437); Уважѣ же едно зъ пилностю, православный чителнику, а обачишѣ видочне тыхъ людей облуду, якъ сами, оманены бывши, иншихъ обезумити усилюють (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 696); Гимны свои, зъ боязнию Пану спѣвають (Львів, 1630 *Траг. п.* 162); Прійди... Ѓи мой, ѡто з радостю ждѣть тебе рабѣ твѡй (Чернігів, 1646 *Перло* 32 зв.); В тѡмъ тѣды прекрасномъ садѣ оуставичне сѧ жона цр҃ѧ новходоносѣра прехожала, а з веселіємъ и оутѣхою все мѣсто ѡгледала (серед. XVII ст. *Хрон.* 363).

3. (виражає означальні відношення) (вказує на постійну ознаку) з, із, зі: Того же рѡкѣ звѣзда зъ хвостомъ ѡуказоваласѧ на нѡбѣ пре(з) всю зимѣ (1509-1633 *Остр. л.* 130); двѣри на добрыхъ завесохъ з малеваньємъ (1552 *ОВол. З.* 195 зв.); в тот дей час при том бою згинѣло в того дѣака... ѡный сѣкнит з гербомъ кназа Єго Милости (Київ, 1558 *АС*

VII, 38); служебни(к) пнѧ данила... с товаришо(м)... ѡ(д)норадо(к) мура(в)ски(и) шары(и) з снурами з мене злупи(ли) (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 50); по(з)ваны(и) побра(л)... жѣпа(н) кита(и)ки // бу(р)на(т)ное з кгузиками сребрными (Вінниця, 1610 *ЛНБ* 5, II 4052, 148 зв.-149); шапка аксами(т)ная з бобро(м) коштовала золоты(х) два(д)ца(т) (Київ, 1617 *ЛСБ* 181, 2, 125, 2); Запѡна ѣ жа(р)товника (!) моско(в)скаѧ, и поло(т)но з едѡбае(м) (Луцьк, бл. 1627 *ПВКРДА* I-2, 258); Кели(х) ...з на(д)писомъ рѣ(с)ки(м) (Львів, 1637 *Інв. Усп.* 6); Вѣне(ц) ... з пере(л)ками (Там же, 13); кгѡа(л)то(в)не выдравъ... сукъню ѡ(д)ну з срыбрными пе(т)лицами (Житомир, 1650 *ДМВН* 193);

(вказує на вміст предмета) з, із, зі: по-втѣкали есте з церкви по переносѣ, оставивши келих сребрный з виномъ вашим на престолѣ (Львів, 1605-1606 *Перест.* 44); побрали... мешокъ з грошми, а у нимъ было десятъ золотыхъ (Бориспіль, 1615 *АБМУ* 9); шкатулу з пинязми, въ которой готовыхъ пинязей было золотыхъ триста,... вѣзели (1650 *АрхЮЗР* 3/IV, 531);

4. (виражає кількісні відношення) (вказує на кількість предметів, із якихъ складається що-небудь) з, із, зі: Гдѣ свѣтли(и) лихтарѣ вѣ нѡбѣ, зъ сѣдмѣ ла(м)пѣ зложѡны(и)... Тамъ мѣсль тѧ Нѡдка лѣдѣскаю занѡситѣ (Київ, 1632 *Євх.* 297);

5. (виражає означальні відношення) (вказує на матеріал, із якого виготовлений предмет) з, із, зі: вышли с це(р)кви се(м) аньгело(в) маючи се(м) пла(г) ѡблѡчени в одѣнѣ зѡ(л)ну чи(с)того (XVI ст. *КАЗ* 639); Єлѣй: Оліѡа, олѣекъ, олѣй: або олѣй з овоцѣ оліѡного (1627 *ЛБ* 35); Мѣхоль,... мѣжа перестерѣгши зъ ѡкна спѣстила, а на єгѡ мѣстѣ вѣ лѡжкѣ балѡѧа зъ дѣрева полѡжѣла (Київ, 1646 *Мог. Тр.* 921).

Див. ще **ЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ, СЪ.**

ЗЪБЕРЪ *див. ЗБОРЪ.*

ЗЪБЕЧИ *див. ЗБЪЧИ.*

ЗЪБИВАТИ *див. ЗБИВАТИ¹.*

ЗЪБИТИ *див. ЗБИТИ¹.*

ЗЪБИТЫЙ *див. ЗБИТЫЙ.*

ЗЪБИЯТИ *див. ЗБИЯТИ.*

ЗЪБЛАЗНИТИ *див. ЗБЛАЗНИТИ.*

ЗЪБОКУ *див. ЗБОКУ.*

ЗЪБОРОНЯТИСЯ *див. ЗБОРОНЯТИСЯ.*

ЗЪБРАНЯТИ *дієсл. недок. (стп. zbraniać)*
(кому що) забороняти: А кгда бы теж под
которымъ часом указывала ему потреба пе-
незей, тогды воленъ и моцон будет он сам...
кому хотечи в той же суме пенезей и тым
же правом и моцю, яко самъ держалъ, за-
ставою до рук завести, того я ему зъбраня-
ти не маю (Люблін, 1569 *АрхЮЗР* 8/VI, 243).

ЗЪБУДОВАТИ *див. ЗБУДОВАТИ.*

ЗЪБУРИТИ *див. ЗБУРИТИ.*

ЗЪБУРЪ *див. ЗБОРЪ.*

ЗЪБЫТЬ *див. ЗБЫТЬ¹.*

ЗЪБЪГЪ *див. ЗБЪГЪ.*

ЗЪВАЖИВАТИ *дієсл. недок. Позивати.*
◇ зъваживати до права *див. ПРАВО¹.*

ЗЪВЕРИТИ *див. ЗВЪРИТИ.*

ЗЪВЕЧЕРА *див. ЗВЕЧЕРА.*

ЗЪВИРХНОСТЬ *див. ЗВЕРХНОСТЬ.*

ЗЪВИШЪРЕЧОНЫЙ *див. ЗВЫШЕРЕ-
ЧЕНЫЙ.*

ЗЪВЛАЩА *див. ЗВЛАЩА.*

ЗЪВЛЕЧИ *див. ЗВЛЕЧИ.*

ЗЪВЫКЪЛЫЙ *див. ЗВЫКЛЫЙ.*

ЗЪВЫЧАЙНЫЙ *див. ЗВЫЧАЙНЫЙ.*

ЗЪВЫШЪМЕНОВАНЫЙ *див. ЗВЫШ-
МЕНОВАНЫЙ.*

ЗЪВЪКОВЪ *див. ЗВЪКОВЪ.*

ЗЪВЪКУ *див. ЗВЪКУ.*

ЗЪВЪЧНЫЙ *див. ЗВЕЧНЫЙ.*

ЗЪГАЖАТИСЯ *див. ЗГАЖАТИСЯ.*

ЗЪГАЖАТИСЯ *див. ЗГАЖАТИСЯ.*

ЗЪГАСИТИ *див. ЗГАСИТИ.*

ЗЪГНИТИ *див. ЗГНИТИ.*

ЗЪГОДА *див. ЗГОДА.*

ЗЪГОДНЫЙ *див. ЗГОДНЫЙ.*

ЗЪГОДОВАНЪ *дієприкм. Вигодуваний,*
виращений, вихований: то(л)ко заховѣмъ со-
бѣ ѡпекѣ до леть того дитяти жебы воно
зъгодовано было и ма(ет)ность его не потера-
на (Єсківці, 1563 *ЛНБ* 5, II 4043, 25 зв.).

ЗЪГОЖИЙ *див. ЗГОЖИЙ.*

ЗЪГОИТИ *див. ЗГОИТИ.*

ЗЪГОЛОВЕ *див. ЗГОЛОВЕ.*

ЗЪГОЛЬДОВАТИ *див. ЗГОЛДОВАТИ.*

ЗЪГОРЪШИТИСЯ *див. ЗГОРШИТИСЯ.*

ЗЪГОРЪТИ *див. ЗГОРЪТИ.*

ЗЪГУБА *див. ЗГУБА.*

ЗЪГВАЛЬТИТИ *див. ЗГВАЛТИТИ.*

ЗЪГВАЛТИТИ *див. ЗГВАЛТИТИ.*

ЗЪДАВНА *див. ЗДАВНА.*

ЗЪДАВЪНА *див. ЗДАВНА.*

ЗЪДАЛЕКА *див. ЗДАЛЕКА.*

ЗЪДАРИТИ *див. ЗДАРИТИ.*

ЗЪДЕСЪПЕКТОВАТИ *див. ЗДЕСПЕК-
ТОВАТИ.*

ЗЪДОЛУ *див. ЗДОЛУ.*

ЗЪДОРОВЪЕ *див. ЗДОРОВЕ.*

ЗЪДОРОВЫЙ *див. ЗДОРОВЫЙ.*

ЗЪДОХЪЛЫЙ *див. ЗДОХЛЫЙ.*

ЗЪДРАДА *див. ЗДРАДА.*

ЗЪДРАДЕЦЪКО *див. ЗДРАДЕЦКО.*

ЗЪДХЛЫЙ *див. ЗДОХЛЫЙ.*

**ЗЪЕДНАНЬЕ, ЗЪЕДНАНЬЕ, ЗЪДНА-
НЕ** с. 1. Згода, погодження: жаде(н) мо-
лодо(ст)ю твоею неха(и) не го(р)дить але
бу(д) образо(м) вѣ(р)ны(х)... в чи(с)то(с)ти.
и(м) па(н) поручиль слово зье(д)нанья...
ѣчители богу бываю(т) приро(в)нываны яко
нѣкоторыи бе(з) ро(с)су(д)ку х̄а правдивого
(II пол. XVI ст. *КА* 542, на полях).

2. Збирання, нагромадження: Сънабдѣ-
ніе: Набы(т)е, зѣднан'е (1627 *ЛБ* 127); Съни-
сканіе: Приобрѣтѣніе... зыск', зѣ(д)на(н)е,
набы(т)е, збира(н)е (Там же, 128).

3. Досягнення, здобуття: на томъ сенде
подлѣгать не хочемо, домышляючисе, же

снать, подъ еѣ претекстомъ, зразу явное спротивенъство покриваючи и овшемъ, дѣля зъеднанья собе кредиту,... и оборонцею релѣи наше показуючы, наконецъ, оную покинувши, въ огиду подати,... помышливаетъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР* 1/1, 523).

Див. ще ЄДНАНЄ.

Пор. ЗЪЕДНАТИ.

ЗЪЕДНАТИ, ЗЕДНАТИ, ЗЪДНАТИ, ЗЫДНАТИ, ЗЪЕДНАТИ *дієсл. док. 1.* (що) Домогтися, здобути; дістати, *діал.* з'єднати: мне тот хлеб духовный у его королевской милости архимандрицтво Жидичинское зъеднати и упросити рачили панъ Иванъ Загоровский написати мелъ (Луцьк, 1520 *АрхЮЗР* 1/VI, 59); Што которые замъки,... зъеднали есмо тебе ѳ корола... а малжонка нашего в держане,... и хотачи тебе тымъ ѳхотнейшого и способнейшого кѳ всакимъ послѣгамъ нашимъ вчинити (Краків, 1539 *АС* IV, 223); Панъ Богъ же то ведаеть, што съ того урости можетъ? Не моглемъ // теды зъеднати того владыцтва Пинъского, абы оноє король... на прозбу в.м. дати рачылъ (Вільна, 1599 *Ант.* 657-659); она... доживоте на оных селах,... зъеднала му у его королевское милости (Володимир, 1602 *АрхЮЗР* 8/III, 489);

(чого) (*досягти мети*) добитися: латынский оратор, достоинством сана мистр, имѣл дружбу со мною в Луцку и не утаил тѣлесное пожадливости предо мною, которою звитяжен был, ато как блуда от цнотливые девицы прагнул и не могл повабками того себѣ зъеднати, абовѣм цвѣтный был (1600-1601 *Виш. Кр. отв.* 164);

(що) (*привернути на свій бік, схилити до себе*) домогтися, здобути, *діал.* з'єднати: и тако бѣгословеніє (!) пріє(м)ши, и ла(с)коу собѣ оу ни(х) зъеднавши, въ свои полаты з миро(м) са въ(з)вращали (п. 1596 *Виш. Кн.* 241); Повѣждъ же мнѣ, прошѣ,... чого(с) ся з'лого допѣстилъ, абы заразы се(р)дечне

жаловалъ и даби прѣ(д) лицемъ ѳ(т)кѣпители моего ласкѣ себѣ з'єдналъ? (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 265); Если бѣдемѳ доброе росказана бѳ(з)кое справовати,... тог(д)а намъ самѳвластіє наше, зѣ(д)наеть ласкѣ Бжїю (Чернігів, 1646 *Перло* 5 зв.).

2. (кого) (*згодити на певну роботу*) наїняти: прото(ж) яко ѳзрите се(с) ли(ст) нашъ абы есте знашли мистры добры(и) и (з)єднали штобы покрылы карадомидою доброю целою за ко(л)ко пото(к)мите (Ясси, 1566 *ЛСБ* 42); маеть... пани дадинаа моа,... того Дмитра дѣака, што въ мене слѣжилъ, зъеднавши, въ домѣ моемъ,... ихъ [дѣтей моихъ] Рѣское надки въ писме светомъ дать ѳчити (1577 *АС* VI, 74); с которы(м) то павло(м) муляро(м) певное ѳчинили постановена и зъеднали до выготованя и вытесаня каменя (Львів, 1591 *ЛСБ* 159); Матвѣа Кгиса(р)чика в дрѣка(р)ни зѣднали(с)мо цѣтна(р) лати лѣте(р) за злоты(х) .sī. (Львів, 1614 *ЛСБ* 1047, 4);

(кого) (*напитати*) знайти: жи(д)... з'єдналъ емѣ жидо(в)коу мат'коу, с котѳрою(с) змови(л)... ѳ дїтатѣ повѣдати (Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 42); Тѣды сестра дитати ѳнагѳ котѳраа са здалѣка пригледала, пристѣпїла до ц(с)рѣвны мѳвачи хѳчешли з'єднаю тобѣ єврѣйскѳю мамкѣ до негѳ (серед. XVII ст. *Хрон.* 79 зв.);

(що, з ким) домовитися (про що, з ким): ѳ(д)но ся на(м) види(т) а(ж) дорого зъеднали є(с)тѣ тоту спижѣ на (з)воны що каме(н) з работою по д зло(т) бѣ(з) ѳ(р)та (Сучава, 1558 *ЛСБ* 25); тиво(н) хотачо(в)ски(и) петръ... са(м) еха(л) до ѳ(в)лучима до пнѣи ю(р)єво(и)... абы в неѣ зъєдна(л) купи(т) мучины (Володимир, 1567 *ЦДІАК* 28, 1, 2, 4); А товаришо(м) платити будемо як(к) мы сами из ними зъеднаємо (Львів, 1591 *ЛСБ* 159).

3. (що, кому) (*спричинити що-небудь унаслідок своєї дії*) принести: Въ томъ месецы га жиды крижовали, собѣ ліхо намъ добро

тымъ паномъ з'єднали (Острог, 1581 *Римша Хрон.* 33); Что явне видимо ннѣ стра(ж)деши, мртвъ, на(г)... и поврѣже(н) лежиши. Ото(ж) тобѣ ми(р) з'єдна(л). Ото(ж) тобѣ грѣдо(ст) з'єдна(л)а (1599 *Виш. Кн.* 218); вшакъ же хочечі... не тоую пробѣжною проминаючюю свѣцкюю славою з'єдналъ, але ѡного вѣчного вѣка мѡчноую и оуставичною (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 9); рачей зезвѣлилъ бымъ молчати, анижели мѡвити,... розмѣючи же ми ѡ(т)тола ничѡгѡса ѡного не оурѡдитъ, ено встѣдъ и сѡромъ, которѡго бымъ самъ собѣ з'єдналъ, не въ своихъ але якѡбы въ чѣжыхъ добрѣхъ ѡказѣючиса и хлѡбачи (Київ, 1625 *Кіз. Н.* 195); А коли онѣ на(д) товѣришемъ своѣмъ не змѣловалъса,... самъ онѣ себе пѣрвшого дѣрѣ позбѣвилъ, и вѣчныѣ мѣки собѣ з'єдналъ (Київ, 1637 *УС Кал.* 465); ѡдѣна тоѣ каптура тѣсного або скѣра ѡвѣчаа, з'є(д)налыбы раче(и) по(с)мѣ(х) нѣ(ж) збѣдованіе (серед. XVII ст. *Кас.* 8 зв.).

4. (кого, кого з ким) (*помирити, примирити*) з'єднати: Koliby ty to mohłá uczynity Menie z Poprądeiu zydnały: Jabym tobi wilmi dyákował I ná czerleny czoboty dárował (Паків, поч. XVII ст. *Траг.* фотокоп. 2 зв.); Oś tot Pup z bisowej włosty Vbił żonku czerez lutosy: Dylá toho tobi powiádału tak vdyłay Woźmi ich do domu swoho sam ich zydnał (Там же, 7 зв.).

Див. ще ЄДНАТИ, ИЗЄДНАТИ.

З'ЄДНАТИСА *дієсл. док.* (з ким, з чим) (*дійти згоди*) погодитися, домовитися: в томъ са есмо с княземъ Андреемъ... з'єднали передъ господыномъ, отцемъ владыкою... Пахнотиемъ (Володимир, 1521 *АС III*, 206); естли бы ко(л)ко бра(т)и або дѣа(ст)нико(в)..., въ чо(м) бы видечи собе с кри(в)дою до на(с) ѡтозва(в)шися ѡде(н) з ни(х) або два зъ стороною з'єдналися... а потомъ бы дрѣгая сторона... зъ апеляцы(и) выпу(с)тила тогды

таковы(и) ѡ(т)поръ ѡ права не має(т) бы(ти) при(и)мованъ (1566 *ВЛС* 56).

Див. ще ЄДНАТИСЯ.

З'ЄДНОЧАТИСА *дієсл. недок.* (до кого) Приєднуватися (до кого), єднатися, зближуватися (з ким): прото(ж) не хѡтячи в долѣгливости и въ терпѣніи хѡ(м) бѣти до ни(х) ся з'єднѡчаю(т) (Вільна, 1596 *З. Каз.* 20 зв.).

З'ЄДНОЧЕНЄ, З'ЄДНОЧЕНЄ, З'ЄДНОЧЕНА, З'ЄДНОЧЕНЬЄ, З'ЄДЬНОЧЕНЄ, З'ЄДНОЧЕНЬЄ, З'ЄДНОЧЕНЬЄ *с. (стп. zjednoczenie)* 1. Єдність, єднання: вѣскр(с)ніе хѡ е(ст) причиною нашѣго вѣскр(с)ніа дла бо(з)ства его которѡму наше прѣ(з) з'єднѡчѣна ипостѣсное и персонѣльное члѣчество злоучѣное было (поч. XVII ст. *Проп. р.* 115); Мѣромъ невидѣмымъ аггловѣ сѣтъ назвѣаны с тои причѣны; поневажъ сѣми межи собѡю имѣю(т) // з'єднѡчѣна згѡдѣ любѡвъ, и покѡй вѣчный (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 нenum.-28 зв. нenum.); Подобѣнство будованя або метафоричная мова тая въ томъ самомъ залежить, же якъ на фундаментѣ держится иное каменье, и онѣ ихъ въ томъ з'єднѡченю и злученюся держить, такъ и церковь, то естъ вѣрныя люде, на одной и тойже вѣрѣ полегши, межи собою держать злучѣнсья и з'єднѡченье (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 378).

2. З'єднання, об'єднання, унія: Отдавши господару его милости службы молитвы и подданство наше, въ рѣчахъ нашихъ спольныхъ, около з'єднѡченья у вѣрѣ святой, до его королевской милости мовити (Новгородок, 1594 *МCSL* 1/2, 554); Я, Кирилъ Терлецкий,... дла з'єднѡченя костела повшехного Римского съ церковию восточною Грѣческою..., отправленъ въ посельстве... до насвятшого отца папежа (Луцьк, 1595 *Арх ЮЗР* 1/1, 461); Унія альбо выкладъ преднейшихъ арѣтыкуловъ, ку з'єднѡченю Грѣ-

ковъ съ костеломъ Римскимъ належащихъ (Вільна, 1595 *Ун. гр.* 111); Однакъ две [речи] суть особливые: наворочёнье новыхъ пангствъ до веры християнское а зодноченье стародавнихъ християнъ (Вильна, 1597 *РИБ XIX*, 184); А Блж́еный Ѳеодоритъ по томъ зъедночѣнню // медосоло(д)кими бгосл́ови(т) сл́овы, яко ѱ(т) лица Ѱ(т)цѱ(в) всхѱ(д)ни(х), мѱважи (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 126-127); Съединѣ́нїе: Зъедночѣ(н)ѣ, ѳнѣа (1627 *ЛБ* 127); А што милость твоя мову свою и мою припоминати рачишъ презъ тое самое слово, же милость твоя иновѣрнымъ его назвалъ, а зъедночене зъ ними въ вѣре абысемъ старалъ сумнене и правость вѣры моей не допустили ми, якъ што и (мовлю то на слова милости твоей) еретицкого презъ писма мои въ церкви роду моею рукою назидаль (Дермань, 1628 *КМПИ I*, дод. 320).

Див. ще ЗЪЕДНОЧЕНІЄ, ЗЪЕДНОЧЕНІЕСА.

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИ.

ЗЪЕДНОЧЕНЕСА с. (*смп. zjednoczenie się*) те саме, що **зъедночене** у 2 знач.: тоую и(х) интѣ(н)цію, которою насъ до зъедночѣн'аса с костеломъ ри(м)ски(м) провадатъ, за барзо подозренѣю мѣти моусимо (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 202).

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИСЯ.

ЗЪЕДНОЧЕНІЄ, ЗЪЕДНОЧЕНІЄ, СЪЕДНОЧЕНИЄ с. 1. Те саме, що **зъедночене** у 1 знач.: своѣго прирожѣна роздѣти не мѱжемъ, яки(м) радо(м), тѱ есть роздѣнаа дѣша зъ видѱмымъ тѣломъ змѣш́алася; Албо якоѣ зъедночѣнїе и звѣзокъ їхъ (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 212); И зъедночѣнїе зайсте йстностю вѣдаеть, ажебы выпѣцѣати единоприродне персѱнѣ мѣлль, жадною мѣрою нѣгде не споминаеть, анѣ причиною быти Сна не оукѣзѣть (Там же, 263); молѣтва... естъ злѣчѣнїемъ и зъедночѣнїемъ людѣй зъ бгѱмъ (Київ, 1634 *МИКСВ* 132).

2. Те саме, що **зъедночене** у 2 знач.: За чимъ и немало людей значѣныхъ веры Греческое, прагнучи такъ светобливого съедночѣния, просили насъ, абыхмо, для прудѣшого приведенѣя до skutъку тое справы, сенѱтъ зложити велили (Варшава, 1596 *АрхЮЗР I/I*, 503).

Див. ще ЗЪЕДНОЧЕНІЕСА.

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИ.

ЗЪЕДНОЧЕНІЕСА с. Поеднання: Не ко(ж)дое зъедночѣнїеса естъ добро, але йногды и розлѣчѣнїеса добро бываеть (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 343).

Пор. ЗЪЕДНОЧИТИСЯ.

ЗЪЕДНОЧЕНІЄ *див. ЗЪЕДНОЧЕНІЄ.*

ЗЪЕДНОЧЕНЬЄ *див. ЗЪЕДНОЧЕНЕ.*

ЗЪЕДНОЧИТИ, ЗЪЕДНОЧИТИ *дієсл. док. (смп. zjednoczyć)* 1. З'єднати, поєднати: абѱвѣ(м) с ты(х) и крѱлеве и посполѣтые лѱди належа́чи(х) розмаѣты(х) цнѱтъ мѱгоутъ назбира́ти, а инѣше всѣ бѱз'скїе дѱховные пїсма, и дѣшеспсѣтелные слова, з дыхѣнїемъ твои(м) з'єдночѣны конѣчне абы были (Острог, 1614 *Тест.* 181); прѱтївными еле́мѣнта з'єдночѣны и свѣзѣаны покѱемъ вода зъ землѣю; воздѣхъ зъ ѱгнемъ ефїрскимъ, тѣи стихїи ѱ(т) почѣткѱ свѣта съ собѱю вѣ покѱю живѱтъ и мирѣствѱють (Почаїв, 1618 *Зерц.* 28 зв. ненум.); Намъ Грѣкѱ(м) и Рѱссїи бѣ(з)-печнаа... вѣра, ижъ вѣ тыхъ таїнахъ... естъ правдїве и истѱтне Євхарїстїа по(д) двѣма особами,... бо ѱчи вїдѣли... ижъ крѱвь зъ тѣло(м) з'єднѱчено, и иконѱмїею подѣною захѱвано (Київ, бл. 1619 *Аз. В.* 249); кимъ ѱпанѱвана и з ки(м) з'єдночѣна быти захѱчетъ дѣша, то вѣ еи во́ли (Вильна, 1627 *Дух. б.* 9).

2. (з чим, чим) Пов'язати, об'єднати: до тыхъ толко такого арктѣментѱ вѣ персвадованью, зышло бы са емѱ было оуживати, которыхъ силы дѱтола с короною полскою не сѱтъ з'єдночѱны (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 203 зв.); Шлахѣтной и Бгѱбойной Молоди,

по(д) обороною и Патрѣнствомъ Престоѣ Вл(д)чцы нашеѣ Бѣы и стѣго великоѣ Россійско(г) Кнѣза Владѣмѣра, стѣмъ приѣзни Братѣрскоѣ зва(з)ко(м) зѣдночѣной, и всѣмъ вѣсполъ блѣгонравнымъ Спѣдѣѣ(м)... здорѣва дѣброго... оупрѣѣме зычитъ (Киѣв, 1636 МКСВ 316).

ЗЪЕДНОЧИТИСЯ див. **ЗЪЕДНОЧИТИСЯ**.

ЗЪЕДНОЧИТИСЯ, ЗЪЕДНОЧИТИСА, **ЗЪЕДНОЧИТИСЯ** дієсл. док. (стп. *zjednoczyć się*) **1.** (з ким) (утворити єдине ціле) з'єднатися, об'єднатися: И трѣтаа, же Снѣ не зѣднѣчилъса зъ Оцѣмъ истотнѣ и нероздѣлне мѣсцемъ, если потреба єсть переходѣти Дѣхови къ немѣ (Киѣв, 1619 Гр. Сл. 281).

2. (об'єднатися, згуртуватися спільною ідеєю, помислом) з'єднатися: однакѣ, же бачимо, ижъ уже онѣ явне зъ некоторыми владыками до нихъ привезавши и зъ ними зѣднѣчившисе, далшихъ намовъ зъ стороны зѣднѣченъя не потребуєтъ и щире и верне, именемъ нашимъ, отъ которыхъ се южъ отстрелилъ, отпраовати не можетъ (Берестя, 1596 АрхЮЗР I/I, 522); А кгды... поменѣный Іѣанѣ, и зъ ни(м)... Єп(с)кѣѣ... примирѣлиса и зѣднѣчили зъ собѣю, прѣ(д) тымъ роздѣлны бѣдѣчи. На(д)то прѣ(з) блѣженого ѳеодорѣта вѣ посполытость писѣли, дла... обвѣщѣна (Киѣв, бл. 1619 Аз. В. 126); Мы Братѣа Браѣтва црѣковнаго свѣцкѣе в томъ Бѣгосѣсаемо(м) Градѣ Лѣцкѣ, згромадившиса и по // апл(с)кѣ в споле(ч)ность мл(с)ти на ѣслѣговѣнѣе црѣкви... и Спѣсенѣю Нашемѣ дѣховне зѣднѣчившиса, и дла грѣнтовнѣ(и)шѣи и беспѣ(ч)нѣ(и)шѣи ѣстороги и ѣбороны, листовны(м) блг(с)вѣ(н)ство(м)... ѣпатрѣны фѣ(н)дованы, и ѣбварованы бывши (Луцѣк, 1624 ПВКРДА I-1, 55-56).

3. (з ким, з чим) (укласти унію, об'єднатися на основѣ угоди, договору) з'єднатися: але зайсте... вѣдрѣковано... якобы црѣковъ

ап(с)льскаа столица... с твоѣмъ костѣломъ котѣрый вѣ великости блѣѣдовъ ѣплываетъ ...мѣлѣся зѣднѣчити, що вѣдрѣковалѣ цѣсарѣ кам'ѣпан'скѣй истѣорѣкѣ (Дерманѣ, 1605 Мел. Л. 28 зв.); Церковъ засѣ Римская радѣвала би ся и весѣлила, ижъ, згѣблая бывши, нашлася; ижъ заблудилая вѣ огаду цѣрковную ввѣлася;... ижъ зъ братѣю своєю зѣднѣчила би ся, и ижъ до своѣй достѣйности давной пришла бы! (Киѣв, 1621 Кон. Пал. 709).

Див. ще **ЄДНОЧИТИСА**.

ЗЪЕДНОЧИТИСА див. **ЗЪЕДНОЧИТИСЯ**.

ЗЪЕДѢНОЧЕНѢ див. **ЗЪЕДНОЧЕНѢ**.

ЗЪЕЖАТИ див. **ЗЪЕЖДЧАТИ**.

ЗЪЕЖДЖАТИ див. **ЗЪЕЖДЧАТИ**.

ЗЪЕЖДЖАТИСА див. **ЗЪЕЖДЧАТИСЯ**.

ЗЪЕЖДЧАТИ, ЗЪЕЖДЖАТИ, ЗЪЕЖАТИ, ЗЪЕЖЧАТИ, ЗЪЕЖДЧАТИ, ЗЪЕЖЧАТИ дієсл. недок. **1.** (їдучи, спускатися звідки-небудь) з'їжджати: Авѣгѣла... всѣла на осла и зѣжжѣла з горы (серед. XVII ст. Хрон. 233 зв.).

2. (вибувати, покидати яке-небудь місце) виїжджати: Єслижбы котѣраа сторона // ...подлѣ застановѣна своѣго концѣ приймѣвати не хотѣла и котѣрый рѣстыркѣ вѣчинила, тогды дрѣгое стороны сѣдѣи, котѣраа змѣѣе и ѣгоде своѣй досѣтъ ѣдѣлаєтъ, маѣють там... справѣдливѣсть и сказанѣ наконѣц вѣчинити а бѣз концѣ не маѣють ѣттол зѣежжчати (Лѣвѣв, 1537 AS IV, 92-93); прѣто приказѣмъ тобѣ, абы єси самѣ на замкѣ нашѣмъ,... нѣгдѣ ѣттол не зѣежжчаѣчи, мѣшкалѣ и мѣлѣ при собѣ половицѣ почтѣ слѣгъ своѣх (Олбѣнг, 1552 AS VI, 125); прѣто єсмо не казали ємѣ ѣттол зѣежжчати (Кракѣв, 1553 AS VI, 11); кнѣзю Кѣстантинѣ Кѣстантинѣвичѣ Ѡстрѣзскому поготовѣ бѣдѣчи, ѣттолѣ зѣежжчати єсмо не казали и частѣ войсѣка Зѣмли Волѣнское... тамъ зѣоставити вѣлѣли дла всѣакоє

осторожности (Вільна, 1557 *AS* VI, 22); Тыбы ѿ томъ ведал и зѣждчаючи съ тамошнего замкѣ нашего, хочемъ то мети, ажбы еси конечне весь тотъ почотъ людей,... на тамошнемъ замкѣ нашемъ zostавил (Варшава, 1558 *AS* VII, 40); довидавшись, же тотъ Янъ Нетецкий вже зѣжчалъ, хоронечися, взявши мене, вижа врядового, Михна Павловича,... гонилъ того Яна Нетецкого, которого, погонивъши въ селе Любитове,... и поведилъ ему, абы ся вернулъ назадъ до копы, а справилъ о што жалуютъ на копе (Луцьк, 1568 *АрхЮЗР* 1/ VI, 61).

3. Те саме, що зѣждчатися: Котории то... комиссаре наши... сторону позваную впрод листомъ инънотестенции своее, водлугъ права обвѣстивъши, на кгрунты помененые зѣжати, онымъ ся припатрити...// ...повинъни будут (Варшава, 1635 *ЧИОНЛ* XIV-3, 149-150); теды тымъ же комиссаромъ нашимъ,... даемо владзу, абы и на потомъ, обвѣстивши стороны обѣдвѣ иннотесценъциями своими, тыле разы зѣжджали на тое розграниченъе, ажбы его // skutечне отправили (Варшава, 1646 *ЧИОНЛ* XIV-3, 180-181).

ЗѢЖДЧАТИСЯ, ЗѢЖДЧАТИСА, ЗѢЖЧАТИСЯ, ЗѢЖЪДЧАТИСЯ *дієсл. недок.* (збиратися де-небудь разом, приїжджаючи з різних місць) з'їжджатися: янъ каменъски(и) из во(и)томъ...// ...привели до рѣды которю называютъ грѣзкая и поведили ижъ тѣтъ... завжды на права ся зѣжѣдчаемъ (1546 *ОГ* 84-84 зв.); Которые со(и)мики та(к)же ли(с)ты нашими складаны бѣдутъ не набли(ж)ши(и) ча(с) и рокъ то(л)ко за чотыри недели пере(д) со(и)мо(м) великимъ, на которые со(и)мики маю(т) зѣждчатиса обыватели (1566 *ВЛС* 2); А то – надивнейшая: ижъ всимъ геретикомъ якоежъ кольвекъ секты вольно зѣжчатися, порядокъ въ соборищахъ своихъ становити. (Вільна, 1599

Ант. 627); И на сеймы зѣждчаются люде до Варшавы (Там же, 879).

Див. ще ЗѢЖДЧАТИ.

ЗѢЖДЧАТИСА *див. ЗѢЖДЧАТИСЯ.*

ЗѢЖЧАТИ *див. ЗѢЖДЧАТИ.*

ЗѢЖЧАТИСЯ *див. ЗѢЖДЧАТИСЯ.*

ЗѢЖЪДЧАТИСЯ *див. ЗѢЖДЧАТИСЯ.*

ЗѢЗДЪ *див. ЗѢЪЗДЪ.*

ЗѢЗЪДЪ *див. ЗѢЪЗДЪ.*

ЗѢСТИ *див. ЗѢЪСТИ.*

ЗѢЕСТЫ *див. ЗѢЪСТИ.*

ЗѢХАНЕ, ЗѢХАНЪЕ, ЗѢХАНЬЕ, ЗѢХАНЕ *с. 1.* (зібрання групи людей для вирішення яких-небудь питань) з'їзд, збір: А ведже, што са дотычетъ того зѢхана вашого до Бережного, абы вже Твоя Милость там на тоє мѣсто не ехал и назад ѿттол са вернѣл и кназемъ и паном и земаномъ земли Волынское тамъ ехати не казал (Краків, 1539 *AS* IV, 202); тепер они, обѣдвѣ стороне на Волыню и обоа сторона того прагнеть, абы теперешнимъ зѢханемъ вашимъ тыи имена ѿчизный межи нихъ были розделены (Вільна, 1541 *AS* IV, 275); а ѿ(н) де(и) маючи ѿ томъ ведомо(ст) за (з)Ѣха(н)емъ ѿпекуно(в) на ме(с)цо певное до буре(м)ла... пнзи свои... // до за(м)ку кремане(ц)кого присыла(л) (Кременецъ, 1571 *ЛНБ* 5, II 4043, 83 зв.-84); усъмотрѣлисмо пильную потребу собору, на которого зѢхане, и штобы на немъ мѣло быти намовлено, по листахъ приватныхъ преосвященного, мнѣ описати и публиковати злецили и просили (Дермань, 1628 *КМПИ* I, дод. 318); ѿ которое таковое зѢханъе и(х) и неѣчине(н)е личтъбы такъже и ѿ вѣси шкоды подавѣца тоє протѣ(с)тацыи ѿферовалъ, еє м(л) (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 132).

2. Від'їзд, вибуття: Што еси писал до нас, просачи, абыхмо для потреб твоих до-

зволили тебе с тамошнего замѣ нашего..., староства твоего зѣхати, ино мы того зѣханья с того замѣ нашего тебе позволяем (Варшава, 1558 *AS VII*, 40); ѿмоцованы(и)... повѣди(л): ...и(ж) его м(л) бы(л) посла(н) на слу(ж)бѣ его королевское мл(с)ти... для чого... па(н) воевода по (з)ѣха(н)ю с тоѣ послѣдги... водлѣгъ ко(н)стытѣцый: со(и)мѣ ва(л)ного ва(р)шавского:... до двана(д)ца(ти) неѣ(л) ѿ(т) вшѣляки(х) сѣдо(в) маѣ(т) бы(ти) воле(н) (Брацлав, 1590 *ЛНБ 5*, II 4047, 25 зв.); сѣдъ нинѣшни(и)... трибѣна(л)ски(и)... тѣю всю справѣ ѿ(д)кладаѣтъ, и завѣшаѣтъ, ажъ до звѣ(р)ненья с тоѣ по(с)лѣдги рѣчи посполитое, и рокъ заховѣ по (з)ѣханю его ѣ двана(д)цать неѣ(л) на трибѣнале (Люблін, 1602 *ЛНБ 5*, II 4050, 59 зв.).

Пор. ЗЪѢХАТИ.

ЗЪЕХАНЕСЕ *див. ЗЪЕХАНЬЕСА.*

ЗЪЕХАНЬЕ *див. ЗЪЕХАНЕ.*

ЗЪЕХАНЬЕ *див. ЗЪЕХАНЕ.*

ЗЪЕХАНЬЕСА, ЗЪЕХАНЕСЕ, ЗЪЕХАНЬЕСЯ, ЗЕХАНЕСЯ, ЗЕХАНЕСА, ЗЕХАНЬЕСА *с. (смп. zjechanie się) приѣзд, прибуття: заразъ, за зѣханьемъ ся ту до Берестя нашимъ, поки еще день, ку зачатю сыноду назначеный, не былъ пришлолъ, были отъ некоторыхъ поселства до митрополита которыми... до знесенья и порозуменья... справ сенодовых, бывалъ уживанъ (Берестя, 1596 *АрхЮЗР 1/I*, 520); до того хотѣ ѿѿѿ(х) поменѣныхъ цѣсаровъ той же еп(с)пъ о тоѣ просилъ, абы были на далшій часъ синѣды поѿ(т)кладали, проудкость часѣ назначѣного, облежѣнье дорѣгъ ѿ(т) неприятелей, а за тѣмъ зѣханье сѣ еп(с)повъ неѣ(з)пѣчное припоминаючи (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 144 зв.); выданыѣ с ка(н)целярии его к(р) мл(с)ти ѣниѣ(р)салы... на зѣха(н)е ся такъ самы(м) на(м) блѣгочестивы(м) до Києва, якъ ѣнѣто(м) самы(м) до Володимера на собо(р) па(р)тикуля(р)ны(и), а пото(м) ѿѿѿ(м) сторо-*

на(м) до (Л)вова (Корець, 1628 *ЛСБ 496*); зъ которого универсалу и листу В. М. зрозумѣлисмо, ижъ есть часть терминъ близко назначѣный, то есть на день св. Петра, до зѣханьясе, яко постановлено, въ Києвъ (Осм'янівка, 1629 *КМПИ I*, дод. 370); выданыѣ с ка(н)целярии его к(р) мл(с)ти ѣниѣ(р)салы... на зѣха(н)е сѣ такъ самы(м) на(м) блѣгочестивы(м) до Києва, якъ ѣнѣто(м) самы(м) до Володимера на собо(р) па(р)тикуля(р)ны(и) (Корець, 1629 *ЛСБ 502*).

Пор. ЗЪѢХАТИСА.

ЗЪЕХАТИ *див. ЗЪѢХАТИ.*

ЗЪЕХАТИСЕ *див. ЗЪѢХАТИСА.*

ЗЪЕХАТИСЯ *див. ЗЪѢХАТИСА.*

ЗЪ-ЗА, З-ЗА *прим. (з род.) (виражаѣ просторові відношення) (вказуѣ на місце, звідки спрямована дія) з-за: его кролевѣскаѣ мл(с)ть... росказа(т) писа(т) рачи(л), абы и(х) мл(с)ть во (и)мѣ(н)яхъ свои(х) коморы и прикомо(р)ки... мѣти допуща(т)... для списова(н)я товаро(в), которые зъ-за границы иду(т) на Волю(н) (Луцьк, 1567 *ТУ 120*); приѣхавши до Луцка... о године четвертой с полудня на полъ зыкгару зъ-за Глушца до места Луцка идучи... на мосту... слугу... на ймя Василя Данилича,... утопит хотѣлъ (Луцьк, *АрхЮЗР 1/VI*, 521);*

*(вказуѣ на місце, де відбувається дія) з-за: пустивши зъ за шанцовъ на дворъ мой... стрѣлбу,... и за тѣмъ, въ дворъ мой Жабецький вломилися (Луцьк, 1586 *АрхЮЗР 1/I*, 229); короля его милость..., кгда входилъ до костела, неякий Пекарский шляхтичъ зъ за дверей костельныхъ... чеканомъ обухомъ... вдарилъ (поч. XVII ст. *КЛ 90*);*

*(вказуѣ на зміну місцеположення, переміщення) з-за: вѣтръ вѣшедши ѿ(т) г(с)да, порвавши зъза мѣра перепѣрки, и принѣслъ и спѣстилъ на обѣзъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 134).*

Див. ще ИЗ-ЗА.

ЗЪЗВОЛЯТИ дієсл. недок. (що кому) Дозволяти: и такъ власне маєть въ собѣ писма Божіе, старый и новый тестаментъ, якобы два динарія, надъ которыхъ если шъщо болше выдаетъ, теды Христось зъзвоялетъ ей вернути (Єгипет, 1602 *Діал.* 57).

Див. ще ЗЕЗВОЛЯТИ.

ЗЪЗЫВАТИ див. ЗЫВАТИ.

ЗЪИДЛИВЫЙ прикм., перен. (спустошливий, руйнівний) ядучий: Сватокоупъство прѣчь с' коренемъ выскѣаючи, Зарѣзъ той зъидливый не допѣщаючи Втажъ по тѣлѣ Церковномѣса росходѣти; Продайнымѣса хіротоніамъ находѣти (Львів, 1614 *Кн. о св.* 405).

ЗЪИЗДЪ див. ЗЪЪЗДЪ.

ЗЪИСКАТИ дієсл. док. (кого) Розшука-ти, виявити: Ижъ хочеть его милость роска-зати и около того пильное выведанье вчы-нити и, зъискавъшы винъныхъ, карати, для чого будеть и ку урадомъ оное земли прида-но отъ его королевъскей милости комисары (1554 *РИБ XXX*, 268).

Див. ще ЗЫСКИВАТИ, ЗЫСКАТИ.

ЗЪИСТИ див. ЗЪЪСТИ.

ЗЪИСТИТИ див. ЗЫСТИТИ.

ЗЪИСТИТИСЕ див. ЗЫСТИТИСЯ.

ЗЪИСТИТИСЯ див. ЗЫСТИТИСЯ.

ЗЪИТИСЯ див. ЗОЙТИСЯ.

ЗЪИТИСА див. ЗОЙТИСЯ.

ЗЪИХАТИСЯ див. ЗЪЪХАТИСА.

ЗЪКВАЛТИТИ див. ЗГВАЛТИТИ.

ЗЪЛЕ див. ЗЛЕ.

ЗЪЛОЖЫТИ див. ЗЛОЖИТИ.

ЗЪЛОЦИСТЫЙ див. ЗЛОЦИСТЫЙ.

ЗЪЛУЧЫТИ див. ЗЛУЧИТИ.

ЗЪЛЫЙ див. ЗЛЫЙ.

ЗЪМЕЖИ див. ЗМЕЖИ.

ЗЪМИРНЫЙ прикм. (пов'язаний з грошо-вою платою, податком) мировий. ♦ **зъмир-ная куница** див. КУНИЦА.

Див. ще ЗМИРСКИЙ.

ЗЪМОВА див. ЗМОВА.

ЗЪМОРДОВАНЬЕ див. ЗМОРДОВАНЕ.

ЗЪМОЦНИТИСЯ див. ЗМОЦНИТИСЯ.

ЗЪМЫШАТАГНЕДЫЙ прикм. (про мастъ коней) мишасто-гнідий: то естъ у мене укралъ: коня валаха, зъ мышата гнедого (Володимир, 1599 *АрхЮЗР* 6/1, 273).

ЗЪМЪНКОВАТИ див. ЗМЪНЪКОВАТИ.

ЗЪМЪРАТИ див. ЗМЪРЯТИ.

ЗЪНАДВОРЯ див. ЗНАДВОРА.

ЗЪНАДВОРА див. ЗНАДВОРА.

ЗЪНАЛЕЗТИ див. ЗНАЛЕЗТИ.

ЗЪНАЧНЫЙ див. ЗНАЧНЫЙ.

ЗЪНЕВАГА див. ЗНЕВАГА.

ЗЪНЕВАЖЕНЕ див. ЗНЕВАЖЕНЕ.

ЗЪНЕВАЖЫТИ див. ЗНЕВАЖИТИ.

ЗЪНЕСЕНЪЕ див. ЗНЕСЕНЕ.

ЗЪНИСЧАТИ див. ЗНИЩАТИ.

ЗЪНИШЪЧИТИ див. ЗНИЩИТИ.

ЗЪНОВУ див. ЗНОВУ.

ЗЪНОШЕНЕ див. ЗНОШЕНЕ.

ЗЪНОШЕНЕСЕ с. (стосунки, спілкування) зносили: Публице былъ межѣ милостыми вашими на сеймѣ прешломѣ въ року 1627 обхоженном прѣватне, намовленъ способъ зъношеня се обоее стороны зъ собою въ певныхъ особахъ (Дерманъ, 1628 *КМПИ*, дод. 318).

Пор. ЗНОСИТИСЯ.

ЗЪОДНОЧЕНЬЕ див. ЗЪЕДНОЧЕНЕ.

ЗЪОСОБНА див. ЗОСОБНА.

ЗЪОСЪЛАТИ див. ЗОСЛАТИ.

ЗЪПИТИ див. СПИТИ.

ЗЪ-ПОДЪ, ЗПОДЪ, СПОД, СПОДЪ, СЪПОДЪ, СПУДЪ прийм. (з род.) 1. (виражає просторові відношення) а) (вказує на місце, звідки спрямована дія) з-під: Хлопѣ що гнѣди вывози(л) спѣ(д) школы дале(м) гро(ш) и (Львів, 1613 *ЛСБ* 1047, 2 зв.); Хлопѣ(м) що камѣ(н) перевозили на кгрѣ(н)тъ з по(д) Сѣферевы каменицѣ дале(м) копѣ и гро(ш) деса(т) (Львів, 1616 *ЛСБ* 1047, 6);

б) (вказує на дію або рух з місця під чимось) з-під: мѣлярѣ что вытѣса(л) ры(н)ны гр(ш) лѣс каменны(и) до воды... по(д) дрѣги(и) мѣ(р) ло(к) г̃ гды спо(д) ѿ(л)тара водѣ выводи́лі ѿ ва(л) за мѣры (Львів, 1592 ЛСБ 1037, 64 зв.); навратися товѣ же самовѣ меджовѣ ку сходу презѣ терня, яжѣ вѣ ярокѣ пада зподѣ Медведжи // идучій и тымѣ самымѣ яркомѣ долу (Фольварк, 1606 НЗУжг. XIV, 225-226); всѣ рѣчи сѣтворивѣ видѣмого сего́ свѣта: яко сподѣ лежачеи // и гото́вои матѣрії, ѿ(т) свѣтлости огнен̄ной (Почаїв, 1618 Зерц. 9-9 зв.); з розказаня его милости власного, мощно, кгвалтовне на тоє то озеро манастирское нашедши, наперед невод шарпати с под леду почели (Луцьк, 1622 АрхЮЗР 1/VI, 525); Наклони вѣрхѣ з' по(д) нѣа до зѣмного до́лѣ, Звѣта́жцѣ та́мѣ потка́етъ з' вазнами поспѣлѣ (Київ, 1632 Євх. 294); а гди ся вѣтерѣ по(с)тигне(т)ѣ на верхѣ землѣ, тогли (!) ся жили пото(р)жаю(т) то ся вѣте(р) рознесетѣ, спо(д) зе(м)лѣ якѣ немощѣ во чловецѣ (серед. XVII ст. Луц. 538);

в) (вказує на місце, поблизу якого хто-небудь мешкає або звідки прибув) з-під: кгдым приехал на Волын з службы его королевское милости з Москвы, с-подѣ Пскова... // приехал есми в домѣ пана Микиты Ощовского (Луцьк, 1583 АрхЮЗР 8/III, 387-388); пнѣ яне(и) Аѣе(н)ди(к), и лукашѣ гѣба... приставленіе ѿ(т) братства на дозо(р)... // ...микола(и) спо(д) за(м)ку (Львів, 1591 ЛСБ 1036, 20-20 зв.); Поворочаючи зѣ подѣ Хотѣня до дому,... принцѣ Владиславѣ... придалѣ мнѣ́ лѣкаря своего (Київ, 1622 АЮЗР II, 72); Питаный ѿг гет̄мана, сказалѣ, жемѣ теперѣ утѣкѣ сѣ подѣ Змаила (1630 МИВР 321); пошлѣтѣ Бг̃ѣ Аг̃гло́вѣ своѣх'..., Абы вѣскресіли оувѣсѣ на́ро(д) члѣвческій; абы сѣбра́ли избра(н)нихъ егѣ́ с по(д) чотыро́хъ вѣтрѣвѣ (Чернігів, 1646 Перло 147 зв.); по розеханюс войска польского с под Пиля-

вещь,... в крае полские одехал (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 281).

2. (виражає об'єктні відношення) (вказує на об'єкт, стан, положення, від якого хто-, що-небудь звільняється) з-під: Таков бо єсть ее закон своевольный: с под ярма тѣсного и крестоносного и прискорбного жития и пути, ведущаго во живот вѣчный, выламавши-ся и выскочивши, буяти, шалѣти и бѣсноватися (1608-1609 Виш. Зач. 202); Которы(и) то домѣ и плацѣ никгды с по(д) юри(с)дыцы(и) меског ратѣша Киевского выходитѣ не маєт (Київ, 1616 ЦДІАК 221, 1, 62, 1 зв.); а кгды проте(с)туючи(и), укладаючися ѿно(му) з по(д) хоро(н)кгви уступи(л), тепе(р) єкѣса(р)-су(с) проскочи(л) на коню поменѣ(н)ного небо(з)чика стрыя его межи товариство(м) (Житомир, 1650 ДМВН 201).

3. (виражає обставинні відношення) (вказує на обставину, при якій відбувається дія) з: Мы вси кѣпно братия гражане городе(ц)-кыѣ... принавши тоє стѣе бра(т)ство спо(д) бл̄(с)вения архиепи(с)копа нашего ведлу(г) братѣства лвовѣскаго... хоѣем... жити (Городок, 1591 ЛСБ 177).

ЗЪПРОФАНОВАТИ див. СПРОФАНОВАТИ.

ЗЪРАНЕНЄ див. ЗРАНЕНЄ.

ЗЪРАНИТИ див. ЗРАНИТИ.

ЗЪРЕКАТИСЯ див. ЗРЕКАТИСЯ.

ЗЪРЕЧИСЯ див. ЗРЕЧИСА.

ЗЪРОБИТИ див. ЗРОБИТИ.

ЗЪРОСТѢ див. ЗРОСТѢ.

ЗЪРУШАТИ див. ЗРУШАТИ.

ЗЪСЕРНИСТАВИЛЧАТЫЙ прикм. (про масть коня) плямисто-сірий: конѣ зѣ серниста вилчатый, который коштовалѣ шестьдесятѣ копѣ грошей Литовскихъ (Луцьк, 1609 АрхЮЗР 6/I, 357).

ЗЪСЕРНИСТАПОЛОВЫЙ прикм. (про масть коня) плямисто-половий: третій конѣ

зъ серниста половый, который коштывать
копъ двадцать грошей Литовскихъ (Луцк,
1609 *АрхЮЗР* 6/1, 357).

ЗЪСЕСТИ *див. ЗСЪСТИ.*

ЗЪСИНЕЛЫЙ *див. ЗСИНЕЛЫЙ.*

ЗЪСЛАТИ *див. ЗОСЛАТИ.*

ЗЪСОРОМОТИТИ *див. ЗСОРОМОТИ-*
ТИ.

ЗЪСТАВИТИ *див. ЗОСТАВИТИ.*

ЗЪСТАРОДАВНА *див. ЗСТАРОДАВНА.*

ЗЪСТУПИТЬ *див. ЗСТУПИТИ.*

ЗЪУБОЖОНЫЙ *див. ЗУБОЖОНЫЙ.*

ЗЪХОВАНЕ *див. СХОВАНЕ.*

ЗЪХОДИТИСЕ *див. СХОДИТИСЯ.*

ЗЪХУДЪ *див. СХОДЪ.*

ЗЪШАРПАТИ *див. ЗШАРПАТИ.*

ЗЪЪЗДЪ, ЗЪЕЗДЪ, ЗЕЗДЪ, ЗЪЕ-
ЗЪДЪ, ЗЪИЗДЪ, ЗЪЗДЪ, ЗЪЕЗДЪ *ч. 1.*
(*скликання представників общини*) збір, зі-
брання: хотечи онъ тому предъсявзятю свое-
му досыт учинити, на зъѣздъ всихъ обывате-
лей здешнего панства земли Волынское, до
Берестечка... мене з собою привезъ (Луцк,
1573 *АрхЮЗР* 8/III, 269); Сътеченіе, зъѣздъ,
изволёніе (1627 *ЛБ* 129); на пѣбличныхъ
зъѣздахъ стараноса промышлано, и забѣга-
но, абы и самое православное набоженство,
...мѣтвы,... и безкрѣвныѣ ѡфѣры... ѡ(т)да-
ваны и ѡфѣрованы не были (Львів, 1639
Ап. 5 ненум.); зъ ними конверсовалъ,... самъ
будучи передъ тымъ калвиномъ,... и въ шко-
лахъ... розного стану людий наукою блуд-
ною горшити и заражати, зездовъ и
згромаженя... на три тисечи людей личною
выносячихъ, въ той же маестности своей до-
пустилъ (Люблін, 1644 *АрхЮЗР* 1/VI, 795);

2. (*з'їзд представників християнського ду-*
ховенства) собор: терлѣцкіи вл(д)ка лѣцкіи
и володѣмерскіи всѣа ли ересь призволаючи
на новыи календаръ и зѣздъ былъ оу брѣс-
тю (1509-1633 *Остр. л.* 127 зв.); Мы смиренъ-
ный Михайлъ Рагоза... будучи... на тот часъ

на зъезде нашомъ духовном... ознаймуем
(Берестя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 8); К томѣ в'
речѣсе тоѣи елѣкцій те(ж) до ко(н)ституюцїи
вписаньемъ тый слова читаемо, ѡ зѣздѣ
вислицкомъ черезъ тогъ рѣчѣсъ злѣженомъ
(Острог, 1598-1599 *Апокр.* 26); прѣжно и дѣр-
мо была потреба тылькїи спѣры зачинати
на зѣздѣ ѡномъ флорѣ(н)ско(м) (Дермань,
1605 *Мел. Л.* 27); Княжа Острозское Васи-
лїи Константиновичъ рожай свой зъ благо-
словенного... поколѣня провадитъ: прѣсло-
вутаго Володимера... власный потомокъ...
оздоба и окраса сеймовая... зъѣздовъ око
и сила потужная (Київ, 1621 *Кон. Пал.*
1135); Еще припомню, што ся въ Слони-
мѣ стало о тѣхъ манѣтахъ въ року 1617,...
свой зъиздъ хотячи новыи календаръ въ
церкви по латине набоженство постано-
вити, а руское набоженство попалити (бл. 1616
Кир. Н. 16).

Див. ще ЗЪЯЗДЪ.

ЗЪЪСТИ, ЗЕСТИ, ЗЕСТЬ, ЗЪЕСТИ,
ЗЪЕСТЫ, ЗЪИСТИ, ЗЫСТИ, ЗЪСТИ
дієсл. док. 1. (що) (*спожити що-небудь*) з'їс-
ти: се(р)це... спекли и зѣли (Володимер, 1567
ЦДІАК 28, 1, 2, 60); а естли же о бочку ме-
ду або о хлеб ти идеть, што тут его зѣдятъ
на тот часъ приятели пана моего, который
ми мает быт малжонкомъ, я его могу индей
где в приятеля моего достати (Луцк, 1569
АрхЮЗР 8/III, 180); они яко бремя неволѣ
на рамена свои вз(в)ши (впере(д) кровь
высвобоже(н)а з бара(н)ка выла(в)ши и са-
мого зъи(в)ши) шли з' египтѣ (Вільна, 1596
З. Каз. 45 зв.); М: Петре не пий заразы по
поливци абовѣмъ е(с)тъ нездорово впро(д)
щок(л)евекъ зѣжъ анижли пий (к. XVI ст.
Розм. 12 зв.); Кѣли оцѣве зыли ягѣдѣ грѣ-
коюу, тог(д)ы и оу дѣтеи бывали оскѣмины
на зѣубѣ(х) (к. XVI ст. *УС* № 77, 58); А то
што бы на тогъ часъ мѣлъ члѣкъ зѣсти
са(м), оубѣгимъ роздѣти збавѣннаа естъ

5. *Перен.* (кого, що) (*пошкодити, знищити*) з'їсти: виделъ на обшарахъ дворныхъ гречку и просо, презъ шаранчу все до шенту зъедено (Луцьк, 1618 *АрхЮЗР* 6/І, 389);

3. Приїхати, прибути: приказѣмъ вамъ, ажбы есте рок слѣдшый князю Четвертенскомѣ перед собою стати зложивши и на оѣдно мѣстцѣ зѣхавши, в тѣю справѣ вглавѣли (Краків, 1559 *AS* VI, 46); розказали есмо... писати листъ нашъ до ты(х) делчих... абы они... до имени(и)... зѣхали испо(л)не з де(л)чими твоими згодившисѣ (Петрків, 1563 *ЛНБ* 103, 26/Id, 1810, 3 зв.); а его мѣлость митрополит... маєт... листом обослати епископов,... и писати, абы зѣхали на час в листѣ описаныи на мѣстцѣ певное до

Берестя (Берестя, 1591 *ПФ* 102); такуюжъ мо(ц) зупо(л)ную и(х) мл(с)ти пано(м)... дае(м)... абы ча(с) певны(и)... зложо(н) бы(л) на которы(и) абы... зъехали и тоє ро(з)граничєнє в ко(ж)до(м) повѣтє 8 граница(х) собе прилеглы(х) 8чини(ли) (Луцьк, 1595 *ЛНБ* 5, II 4048, 78); А кгда... до ты(х) ку(р)гано(в) є(с)мо зъехали,... єго м(л). па(н) Ма(т)фе(и) Немири(ч) ис паном ѡ(т)цо(м) своимъ... поведи(л), абы є(с)мо далє(и)... ехали (Київщина, 1595 *ККПС* 82); маю(т) они ѡбєдвѣ сторонє спо(л)ны(х) прыятє(л) свои(х) вывести..., и на мє(ст)цє ро(з)ни(ц) зъеха(в)шы, // тамъ чере(з) пановъ прияте-лє(и) свои(х) ѡбычає(м) прыятельски(м) ѡ все 8годити... и заграничыти маю(т) (Вінниця, 1600 *ЛНБ* 5, II 4049, 157-157 зв.); Панове инъквизиторовє... зъехали На мє(ст)цє розъ-ницъ межи... Паномъ Ангдрєє(м)... деди-чо(м) Козина... а... Пано(м)... Лєдоховски(м) с8(д)єю зємски(м) (Кременець, 1637 *ЦДІАЛ* 765, 1, 11, 1); Гє(р)бу(р)ть до Лвова бы(л) зи-халъ: а ста(д)ни(ц)кїи за ни(м), и стали ѡбозомъ по(д) сты(м) Юри(м), шкод8 чини-ли по пере(д)мѣстю великую (серед. XVII ст. *ЛЛ* 166).

4. (покинувши певне місце, вирушити куди-небудь) виїхати, від'їхати: царєвич завблскїи з'їхалъ з своєї землі, и былъ оу... крола в краковѣ (1509-1633 *Остр. л.* 128 зв.); потом єпископъ Пахнотєй на инъшю єпископью зъехал, а менє... король Єго Милостъ єпископью Володимерскою пожаловал (Володимир, 1521 *АС* III, 211); ты-бы вжо тоє войско нашо, которое... на той послѣ-зє нашой при тобє было, распѣстилъ и самъ теж ѡттоль зъехалъ (Краків, 1538 *АС* IV, 165); А што писал Твоа Милост ѡ товари-ши свои, абы вжє могли ѡттол зъехати, ино пановє... не дали ни слова рєчи, повѣдили, нехай... рок8 долежат, покол имъ замерєно (Вільна, 1543 *АС* IV, 372); Веджє скоро по

той росправе, тєды я зас без мешкана до то-го староства моего в скок ехат мѣш8 и ачєм на тот час сам зъехал (Свитязь, 1560 *АС* VII, 59); просимъ, абы Ваша Милост в том те-перешнєм часє небєзпєчном, яко будучи на томъ воеводствє своемъ влодарємъ..., рачил сєздє // зъехати (Вінниця, 1569 *АС* VII, 323-324); кгда то(т) рокъ ѡ(т) ни(х) приняты(и) зъеха(в)ши з сє(и)мику припа(л)... кна(з) алє(к)са(н)дє(р) бурє(м)ски(и) с приатє(л)-ми своими ку то(и) 8годє... бы(л) гото(в) (Луцьк, 1583 *ЛНБ* 5, II 4045, 17 зв.); жадєнь рїцєрь к8(д)ы с плѣц8 зъєдє(т),... вїйграти корбны ю(ж) нє мѡжє(т) (Острог, 1607 *Лжк.* 114);

(поспїшно або таємно виїхати куди-не-будь) втекти, від'їхати: врадникъ бобров-нишки(и)... границъ своихъ не выводиль... и того дня коли мы к 8гло(м) приехали ѡнъ перед нами с тыхъ сєлѣ зъехалъ (1546 *ОГ* 29); А так дей она, терпєчи ѡгъ него бои и окрутнє мордырство..., по своєи тяжкои неволи мусила зъехати до Варкович (Луцьк, 1563 *АрхїОЗР* 8/III, 47); Подъданымъ на-шимъ, Козаком тымъ, которые зъ замков и мєстъ нашихъ 8краинных без росказана и вєдомости нашеє господарское и старост нашихъ... зъєхавши, на Низ8, на Днєпрє,... в полю и на иныхъ входахъ перемєшки-вають (Варшава, 1568 *АС* VII, 304); Кото-ры(и) взявши на до(л)гъ певную личбу во-ловъ за суму золоты(х) пя(т)сотъ и два(д)-ца(т) по(л)ски(х), // ...зъєха(л) и утюкъ з я(р)ма(р)ку Стромилowy Камє(н)ки (Воло-димир, 1600 *ТУ* 231-232); прєзъ которые такъ нєзнє(с)ныє кривды починєныє и шко-д8 явнѣю понєсєнѣю всє(г) на пя(т) тисєчє(и) золоты(х) по(л)ски(х) з собою взєли и рє-єсѣтра вси забравъшы подъ нєбы(т)но(ст) єє м(л): в томъ краю... потаємнє зъехали (Київ, 1643 *ЛНБ* 5, II 4064, 132); кгда..., своєволя... гультайства козацкого уже на

тую сторону Луцька,... розширила се, скар-
жаючи з дитками своїми..., ухороняючи
здоровя свого, до монастира Туропинско-
го,... з'їхала була (Володимир, 1640 *Арх*
ЮЗР 3/IV, 66);

(вирушити назад, забратися геть) з'їхати:
Відачі то дарій їжъ оуоставали рицери егѡ,
а людѡ оубывало: подавши тѣлъ зѣхаль
прочъ з во(и)ны (серед. XVII ст. *Хрон.* 422 зв.).

ЗЪѢХАТИСА, ЗЪЕХАТИСЯ, ЗЪЕХА-
ТИСА, ЗЪЕХАТИСЕ, ЗЪИХАТИСЯ,
ЗЪЕХАТИСА, ЗЪИХАТИСЯ, ЗЪИХАТИСА,
ЗЪИХАТИСЯ, ЗЕХАТИСЯ, ЗЕХАТИСА,
ЗЕХАТИСЕ, ЗИХАТИСА дієсл. док. (при-
бути в одне місце, зібратися разом в одному
місці) з'їхатися: И зѣхавшиса стѣи ѡ(т)ци
тѡлко ѡ(т) ѡца признали в визнаію вѣры, а
ѡ(т) сѣа не смѣли (1509-1633 *Остр. л.* 132);
сами єсмо, зѣхавши сѣ до Задыб,... так єсмо
межи себе вчинили и тѡю реч єсмо на том
зоставили (Задоби, 1531 *АС* III, 592); ино як
они на сѣем до Луцка сѣ зѣдут, вы бы пе-
ред ними ку праву стали (Краків, 1537 *ВИАС*
I, 9); мѣли єсмо в патницѡ... до имена кна-
за Ковелского... зѣхати сѣ въ сѣедалнѡю
годинѡ (Ковель, 1539 *АС* IV, 182); Мы рады
дикгнитаре... зѣхавшисе... до бересте(ч)ка
на де(н) и ча(с) пе(в)ны(и)... одностане
постановили (Берестечко, 1573 *ЖКК* I, 48);
кгда помененные комисаре наши до местечка
Василкова на узнане тое справи... зѣхалисе
были, тые то козаки,... противъ комисаровъ
яко пристойтсе не заховали (Віслиця, 1592
ЗНТШ XXXI-XXXII, 7); я са(м) з ни(ми)
зѣхавшисе на ѡпокое(н)ное ме(ст)це ты(м)
же способо(м) всѣѡ мышлєвати зго(д)но и
становити с потєхою вси(х) на(с)... послати
хоцѡ (Новгородок, 1592 *ЛСБ* 213); потреба
постановила... в году девѣятьдєсятъ третєм...
зѣхатися маєм (Берестя, 1594 *ПФ* 106);
зѣхавшиса тїтоу(с), в' цѣсѣрїи, з' ѡ(т)це(м)
веспєзїано(м), и єхали поспѡлѡ дѡ рѣма

(Львів, поч. XVII ст. *Крон.* 85); Тыхъ збой-
цовъ въ погоню,... // ...выправивши, самъ
слѣдъ прехитрства своего затираючи, подъ
той самый часъ зъ владыкою Львовским...
зѣхавшися, пустился до Замостя, якобы
нѣгда нѣчого вѣдомъ не будучи (Київ, 1621
Коп. Пал. 1059-1060); Вм ѣкѡ нѣрихлѣи до
мене зѣдѣтєса, а бѣдетє мѣти ѡ(д) мене кро-
лѣвскїи дары (Вільна, 1627 *Дух. б.* 325); мы,
вся копа,... водлугъ звѣчаю давного куп-
ного зєхавшися на копу,... на судъ коп-
ный заселисмо (Овруч, 1629 *АрхЮЗР* 4/I,
78); Мы,... полковницы, сотники, атаманы...,
подъчасъ конклюдїи комисїи зѣхавшися
до Кїєва — всемъ вѡбецѣ... // вѣдомо чинимъ
(Київ, 1630 *ЧИОНЛ* VIII-3, 9-10); вши(ст)ки
ставилися с потугою великою, и // зихавши-
сѣ... положилися с та(м)той стороны... ѡбо-
зо(м) (серед. XVII ст. *ЛЛ* 171-172).

ЗЪЯВЕНЬЄ с. 1. Явлення: Бѣга в' Тр(о)ци
навыразнѣйшее з'явєньє, Где и нѣше новое в'
Хр(с)тѣ ѡ(т)роженѣє (Львів, 1616 *Бер. В.* 91).

2. (у назві церкви) Богоявлення: А оттуль
засє шли на предмѣстє львовское рекомое
галицкое до церкви заложенѣя зъявєнѣя и
крещєнѣя во Ердани панского (Галич, 1584
MCSL I, 99).

ЗЪЯВИТИ, ЗЪЯВИТИ дієсл. док. 1. (зро-
бити явним) виявити: Ничого бо нѣ не
є(ст) скрытого што бы не мѣло о(т)крыто
быти ани єсть што тайного абы не было
зъявлено (1556-1561 *ЛЄ* 272 зв.); Нїчого бо
нѣ не єсть крїтого, штобы не мѣло ѡ(т)-
крїто быти. а нї єсть што тайног, абы не
было зъявлено (Володимир, 1571 *УЄ Вол.*
74); Ale znáiu szto vczyniu: Swych sie truzelni-
kow porádu. Ino libo wizu swoiu proskurnicu
Tuy ziąwlu tuiu táiemnicu (Раків, поч. XVII ст.
Траг. фотокоп. 2).

2. (виявити свою присутність, існування)
об'явитися: а то то(г)[о] дла абы сѣ пр(о)-
рочѣство исаїа пр(о)рка выполнило кото-

рое онъ пр(о)роковаль, рекоучи ги кто оувѣрилъ слоухоу нашему и мышца гна [рама або плечѣ] комоу естъ зъявлена (1556-1561 *ПС* 404 зв.).

3. (кого) **Визначити, призначити:** Потомъ пакъ зъявилъ гъ ины(х) седмьдесятъ [и два] а посла(л) ихъ по два пре(д) лицемъ своимъ до всакого города и до мѣста (1556-1561 *ПС* 260 зв.).

Див. ще **ЗЯВИТИСЯ, ИЗЯВИТИ.**

ЗЪЯВИТИСЯ *див. ЗЯВИТИСЯ.*

ЗЪЯЗДЪ, ЯЗДЪ *ч. (смп. zjazd) 1.* Те саме, що **зѣздъ** у 1 знач.: А звлаща – на [зѣ]яздахъ, сеймикахъ, рокахъ, трибуналахъ..., – зданя фортелне, иле ведле свѣта, отправуются (1603 *Пит.* 105); а по учиненью протестацые их... внет их едненьемъ то таким, то оваким уходити хотел и в tych трактатех, кгда себе зъяздъ на угоду в Любчу сложили (Луцьк, 1605 *АрхЮЗР* 8/IV, 509).

2. Те саме, що **зѣздъ** у 2 знач.: стало было на то(м) же з'яздъ мѣлъ быти позволенъ... але пото(м) за нѣкими новинами того з'яздѣ ѡ(т)мѡвлено (Острог, 1598-1599 *Апокр.* 20).

ЗЫАРМИСТРЪ *див. ЗЕГАРМИСТРЪ.*

ЗЫАРЪ *див. ЗЕГАРЪ.*

ЗЫГЛОВАНЯ, ЗЫКГЛОВАНЯ *с. (смп. żeglowanie)* плавання: пото(м) яко до ишпа(н)ски(х) берего(в) и до краины галатии кгре(ц)ко(и) ѡсады далеки(м) зыкглованя(м) ди(в)не запровади(л) (1582 *Кр. Стр.* 75 зв.).

Див. ще **ЖЕГЛОВАНЄ.**

ЗЫДЕЛОКЪ *ч. (смп. zydelek, zedelek)* стільчик: все... яко столы, зыdle, зыделки, позабиравши, окъна и печи презъ самую злость потовкѣши... одехала (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542).

ЗЫДЕЛЬ, ЗЕДЕЛЬ *ч. (смп. zydel, zedel, свн. sedel)* табурет, стілець: узяли... столы флядровые и зедли, фарбы разное, спижу замковую (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/I,

25); А ижемъ самъ на зыdle ку дверомъ тыломъ сидиль, услышавши такъ великий голось, ку дверомъ се обернулъ, хотечи видити, хто бы то былъ (Володимир, 1596 *АрхЮЗР* 1/I, 486); все... яко столы, зыdle, зыделки, позабиравши, окъна и печи презъ самую злость потовкѣши... одехала (Житомир, 1646 *АрхЮЗР* 6/I, 542); тые подданные вси... лавы, зыдли а навет самую пекарню всю розобравѣшы... на свой пожитокъ обернули (Володимир, 1649 *АрхЮЗР* 3/IV, 272).

Див. ще **ЗЕДЛИКЪ.**

ЗЫДНАТИ *див. ЗЪЕДНАТИ.*

ЗЫЗОВАТЫЙ *прикм.* Зизуватий, косой: Косвѣный: Оукѡсый, кѡсый, зызоватый, кривоѡкый (1627 *ЛБ* 55).

ЗЫЙМАТИ *див. ЗЫМАТИ.*

ЗЫЙМОВАТИ *дієсл. недок. 1.* (що) (*скидати з себе щось надіти*) знімати: скончивши мѡвы взлѡжилъ заслѡнѣ на твѣрь свою, которѣю входѣчи до г(с)да и мѡвачи з нимъ зыймовалъ, а выходѣчи до сынѡвъ Израілевыхъ закривалъ твѣрь свою если коли до нѣхъ мѡвилъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 112).

2. (чого на кому) Добиватися, домагатися (чого від кого): Мы... ѡбудѣвухъ сторонѣ споровѣ выслѣхавши, а бачечи ижъ па(т)рикѣеве ѡ заставѣ во(и)ского... по(з)вавши никоторого знакѣ засѣтавы не показали, ани листо(в) ѡпомина(л)ны(х) за старого и нового статутѣ не выноси(ли), и чере(з) вси давности зѣ(м)ские ѡмешкавши за кровною пови(н)но(ст)ю добръ преречѡны(х) на сѣнютѣ зы(и)мовали (Городно, 1585 *ЛНБ* 5, II 4046, 92 зв.).

3. *Перен. (раптово й сильно проявлятися в кого-небудь)* охоплювати (кого), виникати (в кого): хорѡба абѡвѣмъ зыймѣетъ, и за(с)минає(т) (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 145).

ЗЫЙСТИТИ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗЫЙТИ, ЗИЙТИ, ЗЫТИ, ЗИТИ *дієсл. док. 1.* (*про небесні світила – піднятися*

над обрієм) зійти: егда же слнце̄ зышло // из'ваноули [сѣмена] іжъ не имали коре-на, и пос'хли (1556-1561 ПС 60-60 зв.); ажъ кгда сонце зышло, прибегла погоня за ко-немъ (Луцьк, 1604 АрхЮЗР 6/І, 298); Єще слнце̄ было не възышло, але юж юж мѣло зыйти (поч. XVII ст. Проп. р. 255 зв.); ты члче̄ не имает(ш) сходити и злостій са варо-вати бѣдѣчи яко плоучина або яко оу трьна роса скоро слнце̄ зыиде(т) тоу(ж) заразы зване(т) (Височани, 1635 УЄ № 62, 146 зв.).

2. (про насіння, рослини – прорости) зійти: мало (!) межи теръніємъ и зышло посполѣ з ни(м) (к. XVI ст. УЄ № 31, 207).

3. (ідуци, спуститися куди-небудь) зійти: тогды до мене панъ писар мовити почалъ..., абымъ с церкви доброволне на дуль зышолъ (Володимир, 1597 АрхЮЗР 1/VI, 139); Моисей... вше(д)ши на гѣрѣ... чты(р)десатѣ дній постывши, дѣжшимъ на(д) всѣхъ зышолъ, бо былъ кормленнымъ ѡ(д) Бѣга (Вильна, 1627 Дух. б. 113); Вѣдачи людѣ іжъ ѡмѣшкаль Моисей зыти з горы собравши-са протѣвъ Аарѣнови рѣклъ (серед. XVII ст. Хрон. 109);

(злізти, спуститися) зійти: И // забѣгши в'пѣре(д), в'стѣпѣлъ на фѣгѣвое Дѣрево, абы егѡ обѣчилъ, бо тѣды мѣлѣ ити. А гды при-шолѣ на мѣстце, пѣйзрѣвши Іис̄ ѡбѣчилъ егѡ, и рѣклъ кѣ нѣмѣ, Закхѣю поспѣвши-са зыйти (Київ, 1637 УЄ Кал. 724-725);

(проникнути вниз) зійти; зайти: адъ грецѣ-кое єсть слѡво и роздѣмѣ(т)са мѣсце невѣ-домое, ѣли мѣсце тѣ(м)носте(и), и ни(з)ки(х) прѣпасте(и), до ко(т)ры(х) хс̄... оумѣрши тѣ-ло(м) а ѡжѣ(в)ши дхѡ(м), котѡры(м) зы-шо(л) и в темніци проповѣда(л) (Вильна, 1596 З. Каз. 11).

4. (прийти з небес) зійти: хс̄... зыше(д)ши на ни(з)ко(ст) свѣта того оусели(л)са оу двоу ч(с)тоую и прѣа(л) тѣло (к. XVI ст. УЄ № 31, 181 зв.); Кгдажъ тая манна, которая

имъ зъ неба была давана, фѣкгурѡю была самому Христови, котѡрій зышолъ зъ неба для нашего спасенія (1603 Пут. 51); З вы-сѡкости Нѣба, якъ мл(с)рдный зышолъ, И тоу на землю до насъ пониженъ(х) пришолъ (Львів, 1616 Бер. В. 67); И зъ небесъ, всѣхъ судити, на землю зыйдешъ (Львів, 1630 Траг. п. 171); збѣвилъ насъ Хс̄ Г(с)дѣ, для то-го наклонѣвши Нѣбса зышолъ на землю (Київ, 1637 УЄ Кал. 910).

5. (до кого) Прийти, зійтисѣ: А в ты(м) немало ка(р)дынало(в) и бѣскѣповъ италѣй-ски(х) нѡчью, по котѡры(х) былъ ѡныи ѡпѣтъ розосла(л)... змѡвѣ мѣли, до євгеніа пѣпы з госпо(д) зышли (Острог, 1598 Ист. фл. син. 48); рѣклъ Самѡилъ: Зберѣте всегѡ Ізраїла до масѣсафѣ, же са молѣлъ за васъ до г(с)да, и зышли до масѣсафѣ, и чѣрпали водѣ и выливѣли прѣдъ г(с)демъ (серед. XVII ст. Хрон. 204 зв.).

6. (піти звідки-небудь, покинути яке-не-будь місце) зійти, вийти: И зышелъ ѡ(т)тоу-доу и пришелъ въ ѡ(т)чизноу свою (1556-1561 ПС 146 зв.); на котѡро(м) двѡрищѣ бы(л) земени(н) поветѣ кове(л)ского пѣ(р)ве(и) сего уво (и)ме(н)ю мое(м) годевича(т) на (и)мя ми(с)ко клю(ч)никовичъ котѡры(и) за недоста(т)комъ свои(м) з двѡрища своего зыше(д)ши в мѣсто кове(л)ское и прѣня(л) де(и) до(м) (Милянѡвичѣ, 1572 ЖЖК І, 35); З ратуша вышедши, панъ буркграбий тых будѡвничих черезъ челядника своего напо-миналъ и с плацу имъ зыйти розказѡвалъ (Луцьк, 1620 ПЖЖДА І-І, 15);

(визволитися, звільнитися) вийти: в'вѣр-женъ бѣде(т) в темніщѣ и не зы(и)де(т) ѡ(т)-толѣ а(ж) ѡ(т)дѣстъ послѣ(д)нии кодра(н)тѣ (Вильна, 1596 З. Каз. 14 зв.).

7. Напасти (на кого): Зачимъ не только имъ и людѣмъ их трѣднѡсть и ѡбтеженъ незносноє ѡтѣ тебе са деєтъ, але для тыхъ людѣй ихъ, в котѡрыхъ ты кони ѡтбираєшъ,

а на поли ихъ zostавѣшь и небезпечность великаа естъ с тыхъ причинъ, иж поганство Татарове латвей в тыхъ людей пешихъ языка могутъ достати и без вести на // люди наши зыйти (Вільна, 1546 *AS IV*, 456-457).

8. (*про опади*) випасти: Всакии которыи слыши(т) слова мои и не дѣлае(т) их подобень е(ст) моужевѣ глоупоу которыи поставиль е(ст) домъ свои на пѣскоу и зы(и)шо(л) дождь(д) и приш'ли рѣкы и повѣстали вѣтры и опрѣли(с) на то(т) до(м) и пал'са. и было паденіе его велико (1556-1561 *ПЄ* 41); подобен боудеть мужові мдрому (!) который поставил дом свой на камені зышол дождь прішли рѣкы и повсталі вѣтры и оперліся ѿ тот домъ. и не перевернули для тог же был основанъ на камені (Володимир, 1571 *УЄ Вол.* 51); И зышолъ дождь, и пришли рѣкы, и зашумѣли вѣтрове, и приперлися до оног дому, и упалъ, и было розвалене его велико (1603 *Пит.* 94).

9. (*з'явитися*) вийти: Забывши ѿно(г) иже маннѣ брали въ... пустыни мало его знали. Гдѣ сла(д)каа вода и(м) с камени зышла. А тве(р)даа злоба до се(р)ца и(х) пришла (к. XVI-поч. XVII ст. *ПДПИ* 182, 65).

10. (*використатися, витратитися, вжитися для чого-небудь*) зійти: Але день бы ма рихлѣй Православныи Хрістіане оушолъ, нѣжлибы на матеріи побѣжныхъ стѣго сего Мѣжа забавъ, примѣтовъ, обычаевъ, постѣпковъ, и всегѣ живота егѣ зышлѣ: еслибымъ всѣ в нѣмъ найдѣющіи побѣжности цнѣты подрѣбнѣ вылѣчати мѣль (Вільна, 1620 *См. Каз.* 22 зв.).

11. (*від кого*) (*взяти свій початок*) піти: тамъ первѣй ѿ(т) бѣга, а тѣтъ ѿ(т) ѿца. и яко ѿ собѣ зо(з)навалъ, іже мѣ ѿ(т) ѿца зышлѣ, такъ и ѿ дхѣ свѣтомъ, и(ж) ѿ(т) ѿца походитъ (Острог, 1598 *Ист. фл. син.* 43).

12. *Перен. (померти)* відійти: стѣи ѿ(т)цѣ небѣ(з)плоденъ жилъ, небезъчаденъ зышолъ

(Вільна, 1620 *См. Каз.* 25 зв.); Не естъ бѣвѣмъ то надарѣмне, вымышлено, анѣ по прѣжнѣ тѣхъ которыи зышли в' Бж(с)твѣны(х) таѣмницахъ споминаѣмъ, и за нѣхъ пристѣпѣмъ, прѣсачи баранка прѣ(д)ложѣного который свѣта грѣхъ зглѣждѣтъ (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 151); Г(с)ди бжѣ штѣжъ мнѣ даси, я(к) з'йдѣ бѣ(з) дѣтокъ, а мнѣ не далъ естѣсь пото(м)ка (серед. XVII ст. *Хрон.* 27); **зъ свѣта того (сего) зыйти див. СВѢТЪ; смертю зыйти див. СМЕРТЬ.**

♦ **зъ очіи зыйти** – зникнути: А нинѣ, и тое свѣтло зъ очіи зышло: И ажъ до отхланій пекла темныхъ зашло (Львів, 1630 *Траг. п.* 164); **на жадной речи не зыйти** (кому) – нічого не забракнути: маешъ што ѣсти маю панове мои ты(л)ко зся(д)те з кони(и) на жа(д)ной речи вамъ не зыйдетъ (к. XVI ст. *Розм.* 39 зв.); **до небесъ зыйти див. НЕБО.**

Див. ще **ЗЕЙТИ, ЗОЙТИ, ИЗОЙТИ, ИЗЫЙТИ.**

ЗЫЙТИСЕ *див. ЗЫЙТИСЯ.*

ЗЫЙТИСЯ, ЗЫЙТИСА, ЗИЙТИСА, ЗЫЙТИСЕ, ЗЫЙТЫСЕ, ЗЫТИСА *дієсл. док. 1.* (*прийти з різних місць в одне, зібратися*) зійтися: И в'се мѣс'то было зышлѣса къ д'веремъ и оуз(д)оровиль и(х) много (1556-1561 *ПЄ* 132); Як ся зыидут до брѣтства, маеъ другъ друга в почтивости мѣти (Перемишль, 1563 *АрхЮЗР* 1/VI, 51); тому во(и)ту стреле(ц)кому росказа(л), абы по(д)данные всѣ в громаду зы(ш)лися, хотечы имъ волю и ро(с)каза(н)е его к(р). м(л). ѿ(з)на(и)ми(т) (Володимир, 1583 *ТУ* 191); Потомъ панъ Былчинскій тымъже мешаномъ и предѣмешаномъ... на громаду другую зыйтысе для лепшого выведеня и опыту, приказалъ..., на рынокъ Дубенскій (Луцьк, 1596 *Ив.* 283); Слышав'ши ѿ(н) таковою радоу жидовськоую // ишо(л) до и(х) домоу, гдѣ са ѿни зышыли радити, И

поча(л) смѣле ко(л)тати оу дверѣ (XVI ст. *УЄ Трост.* 46-47); А то(ж) на то(т) ча(с) ѡ(д)ложили по ба(р)толомѣи дла того иже са мае вши(т)ка страна на то(т) ча(с) зы(и)ти (Одрехова, 1607 *ЦДИАЛ* 37, 16, 12); Але нашѣ хр(с)тіане далѣко сѣ(т) ѡ(т) цноты ты(х) мѣщан, бо тьи всѣ а всѣ зышлѣса..., и тѣшили смѣ(т)нѣю вдѡвѣ (Височани, 1635 *УЄ* № 62, 102); А коли се сполѣчнѣ зышли, и сѣли напротивѣ собѣ:...// ...реклѣ Авеніръ... нехай встанѣтъ младенцы (серед. XVII ст. *Хрон.* 243 зв.-244).

2. (*з'єднатися, злитися*) зійтися: Слава егѡ впрѡдѣ ѡповѣдѣла Прироже(н)є Бо(з)-ства котѡрое з' Оца, а Тѣло егѡ ѡповѣдѣло Члѣнство котѡрое з' Мріи, з' обоих' бовѣмъ прироже(н)а з'ишлиса и зкѣпилиса в' єдной ипостаси (Київ, 1625 *Сур. Сл.* 125); Правда же... в є(д)но(м) мѡдро(ст), в' дрѣго(м) справедливо(ст)... стѡблїво(ст)... терпенїєса наидѣ... Лѣчъ гды са всѣ в є(д)но(ст) вѣры и цно(т) зы(и)дѣтъ стає(т)са до(с)коналы(м) мѡже(м) (серед. XVII ст. *Кас.* 63 зв.);

(з чим) (*зіткнутися, сполучитися*) зійтися: ѡнѡй же ѡгѣнъ нїчого... не сожигаетъ, ни солѡмы ни дрѣва, ни зыгрѣбїй, ни тростїны: А гды зыйдѣса з водою, то водѣ яко горѣ(л)-кѣ запалаєтъ, и в сѣр'кѣ ѡбертаєтъ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29516, 438 зв.);

(*наблизившись одне до одного, з'єднатися*) зійтися: которое озеро прилегло концемъ ку Почайне речце, где и другая речка Кривая Почайна зышлася (Київ, 1539 *АрхїОЗР* 1/VI, 29); ту(т) граница старожи(т)ная зышлася з новою (Київщина, 1600 *ККПС* 159).

3. (*одружитися*) зійтися: хвѡ рожество так'са стало іѡсифови ѡброучена бо была марїа мати егѡ іѡсифови преждѣ ниж'ли са зыш'ли на(и)дена є(ст) имаючи в' животѣ ѡ(т) дѣа стѡго (1556-1561 *ПЄ* 22 зв.); рѣклѣ Авимелѣхъ: чемѣсь насѣ ѡшѣка(л): мѡглѣ

бїсыа былѣ хто з людѣй з' жоною твоєю зыйтиса (серед. XVII ст. *Хрон.* 40 зв.).

4. Знадобитися, згодитися, придатися: то старая фальба и замоклая которая по половицы и(з) землєю змишаная которая ни на што се не зы(и)де(т) (Житомир, 1605 *ЦДИАК* 11, 1, 4, 38); Якъ бы з' тажкого выпрагѣ ярма, нызного и роботного выпѣстиль вола, и оучинилесь великѣю свобѡдѣ старомѣ, а тоє писмо зыде са потомѣ и молодомѣ (Томашів, 1618 *ЗНТШ* LXXIV, 149); А обира́на ты(х)то чтыро(х) брѣто(в) старѣши(х), и роздава́на имѣ оура́до(в) послѣгѣ церко(в)ны(х) ведлѣгѣ го(д)ности, ктоса на що зыйде(т) на де(н) пѣвный В не(д)лю Нѡвѣю антипа(с)хи, маю(т) мѣти (бл. 1623 *ПВКРДА* I-1, 40); Пристало бы мѣ свои(м) послѣжыти. гды(ж) и ктитѡ(р)ки бл҃гочестивїи егѡ зме(р)ли, а в монастырѣ зышо(л) бы ся (Скит, 1633 *ЛСБ* 520, 1 зв.); трѣдно єсть зносити кривды в неви(н)ности... И нащо(ж) ся ва(м) зышло... Же(с)те к тому привелы поцтивѣю матронѣ. Же єсть тѣло порѣшеное ѡ(т)ца єи з грѡбѣ (1636 *Лям. о приг.* 5 зв.).

5. (*стати необхідним*) довестися: Прѣто правовѣрныє наро́дове рѣские, тоє што єсть с пи(л)ностью ра(ч)те прочитати и зрозѣмѣти. Зы(и)дет ли са та(к)же за старѣшихъ сво(и)х по(з)воле(н)ємъ, кажѣте на иное ѡ(т)писати. Незы(и)дет ли са са́ми не ра(ч)те не дѣати (Острог, 1587 *См. Кл.* 8).

Див. ще **ЗОЙТИСЯ, ИЗЙТИСА.**

ЗЫЙТИСА *див. ЗЫЙТИСЯ.*

ЗЫЙТЫСЕ *див. ЗЫЙТИСЯ.*

ЗЫМА *див. ЗИМА.*

ЗЫМАТИ, ЗИМАТИ, ЗЫЙМАТИ *дієсл.*

док. (кого) Впіймати, спіймати, схопити: оустоупила до ср(д)ца жидомѣ мысль злая почали // радити ѡ г(с)ѣ ка(к) бы егѡ лєстью зы(и)мати и вбити (1489 *Чет.* 225-225 зв.); Зымайте намѣ лисєнята малии, которыи жѣ

то казять винници, бо винница наша квитла
есть (поч. XVI ст. *Песн. п.* 51); a złodeja pry-
licznoho hdekolwek imut na czyiem imeni,
tamże ieho maiut suditi y tamże maiet karan
byti podłuh dawnoho obyczaia, a policznoie to-
mu na czyiem imeniu zymaiut, a // prylicznoho
złodeja ne puskati (Вільна, 1547 *ЇД* VI, 146-
147); Естлибы розбойники шляхтича пово-
лали три кротъ, ижъ съ ними розбиваль и
тыхъ луповъ участникомъ былъ, тогды ма-
еть врядъ его казать зымати и на муку вы-
дати (Луцьк, 1566 *РЕА* II, 166); И зложили
са на то, якобы великій скаръбы дати за не-
го, а имѣти его в роукахъ своихъ, и зимав-
ши в ночи, и выдати его Пилатоу (XVI ст.
УЄ Трост. 46).

ЗЫМНЫЙ див. **ЗИМНЫЙ**¹.

ЗЫСК див. **ЗЫСКЪ**.

ЗЫСКАНЫЙ дієприкм. у знач. ім. с. р.
зысканое – вигране, -ого; виграна справа:
знашли есмо в том княза Ковелского пра-
вого и водлѣг обычаа нинешних прав...
тыи... земли... емѣ есмо за нестанем княза
Коширского на рок зложоный, за зысканое
дали (Милянновичі, 1530 *АС* III, 368).

ЗЫСКАТИ дієсл. док. (смп. zyskać) **1.** (що)
(одержати зиск, прибуток) здобути: казалъ
к собѣ оны(х) то слоугъ позвати, которы(м)
то былъ грошъ даль абы(с) довѣдалъ в ни(х),
што бы который з ни(х) на оной то коупли
зыскаль (1556-1561 *ПЄ* 304 зв.); члкъ єдинъ
значны(и)..., гды ча(с) прышолъ зозвалъ
слоугъ абыса довѣда(л), што ко(ж)дый з
ни(х) зыскаль, похвалілъ тыхъ которые
пѣлныє были в торзѣ томъ, и(з) зыско(м)
двоаки(м) прїехавши оувеселїли пана своєго
(поч. XVII ст. *Проп. р.* 239 зв.); А такъ о(т)
тре(х)со(т) пѣназѣи, десатѣю ча(ст) зыскаль
(поч. XVII ст. *УЄ* № 256, 7);

(одержати вигоду, користь) здобути: И тамъ
же заразъ, якобы зыскавши, доложїлисте,
Слышите же Панъ тѣми вашими вѣмыслы

не хоче быти хвалень (Київ, бл. 1619 *О обр.*
51); Што бовѣмъ и зыскаѣти и справити дѣб-
рого коли мѣжеть зъ таковыми; Але абы не
мѣлъ чи(м) проти(в) правды фалшь поста-
витиса (Київ, 1619 *Гр. Сл.* 235).

2. (що) (заволодіти, оволодіти чим-небудь)
здобути: шѣто за помо(ч) члѣкоу если бы ве(с)
свѣтъ зыскаль а дѣшоу свою погоубиль (1556-
1561 *ПЄ* 75); еслибы члкъ оуве(с) свѣтъ зы-
скаль а дѣшоу свою погѣбиль і я(к) ю(ж)
мѣжеть дати измѣноу о(т)коупоуючи дѣшѣ
свою к(д)ыжъ оуве(с) свѣ(т) тоу(т) соуетными
не стане(т) за єдиноу дѣшѣ члѣскоую (к.
XVI ст. *УЄ* № 31, 27); Прїателю не може(т)-
са той вѣнѣць або тотъ зыскъ дати ѣномѣ
нѣкѣмоу, єдно томоу который зыска(л) (поч.
XVII ст. *УЄ* № 236, 9);

(що) (дістати у власність що-небудь
унаслідок правних дій) здобути: а потомъ...,
кназь Андрей... а братья его... зыскали име-
на подѣ паномъ... Костевичомъ..., пове-
даючи близкость свою, котрыхже именей
пан... Костевичъ жадное мощи не малъ про-
тагивати, ани са малъ ѣ право становити,
без воли и розказана королевое єе милос-
ти (Краків, 1523 *АС* III, 252); через которий
листъ свой мощованный... его милость далъ
ему моц тые озера зыскати и втратити (Київ,
1545 *АрхЮЗР* 1/VI, 40); **правомъ зыскати**
(що, що у кого) – відсудити: который же
островъ у мѣщанъ Кїевскихъ перед госпо-
даремъ его милостью правомъ есмо зыскали
(Київ, 1534 *АЮЗР* I, 84); Аще Кназь...
отѣиметь... имѣніє, или ѣное што Церкѣв-
ное правомъ не зыскавши, или што боудеть
сѣ права кѣ Цркви присѣужено... намъ того
Лїстомъ наши(м)... обослѣти штобы Црѣв-
ное Цркви Бжїєй о(т)даль и очїстїль
(Львів, 1614 *Вил. соб.* 16).

3. (кого) (випасти на чію-небудь долю,
трапитися) одержати: Такого вожа зыскало
российское племе – Дорогой карбункулъ

неошачованое цене,... вожъ делный, Цнотъ, уместности и скромности полный (поч. XVII ст. КЛ 91).

4. (що) (здобути відомість про що-небудь) вияснити: то(т)же домоцованы(и) позвано(г) ...просиль абы сторона поводова всѣ контента в позве менованые показала А мяновите протестацию... кгдажъ еще и самое головное речи не зыска(л): што собе все вцале позваны(и) zostавде(т), а тепе(р) то(л)ко хоче вѣдати контента всѣ в позве менованые (Вінниця, 1605 ЛНБ 5, II 4051, 65).

Див. ще **ЗЫСКИВАТИ**.

ЗЫСКИВАТИ дієсл. недок. (чого) Розшукувати, виявляти (що): Ижъ хочеть его милость росказати и около того пыльное выведанье вчинити и, зыскавъшы винныхъ, карати, для чего будетъ и ку урадомъ оное земли придано отъ его королевской милости комисары, которыи (в оригиналі **который**. – Прим. вид.) того мають зыскивати, яко властное речи его королевское милости (1554 РИБ XXX, 268).

Див. ще **ЗЫСКАТИ**.

ЗЫСКОВАТИ дієсл. недок. 1. (одержувати зиск, прибуток) здобувати: або на спустошенъя того имения пуци розештъа люде(и) мае(т)носте(и) нѣшихъ и шкодъ нашихъ зысковали або наклады выкупуючи не отъдали и надъ сесь листь нашъ в чомъ же будь выступили (Єсківці, 1563 ЛНБ 5, II 4043, 26).

2. (набувати якоїсь якості внаслідок певних процесів) здобувати, одержувати: якъ пѣна надымае(т)са, а я(к) йскра оугасаетъ, фрассоуе(т)са, а з мае(т)ности змѣзѣ тѣлько одѣръжоуе(т), з ненасыче(н)а смро(д) зыскоуе(т) (Острог, 1607 Лѣк. 118).

Див. ще **ЗЫСКАТИ**.

ЗЫСКОВЫЙ прикм. Зисковний, вигідний, прибутковий: Абовѣмъ “що за пожитокъ зысковый на души шкодуючому хотяй

бы и увесъ свѣтъ таковый позыскалъ, души своей таковый откупити не можетъ” (1603 Пут. 105).

ЗЫСКЪ, ЗЫСКЪ, ЗЫСКЪ, ЗЫСК, ЗЫСКЪ, ЗЫСКЪ ч. 1. (прибуток) зиск: Коръчмы зыскъ иде(т) на старостѣ але не за(в)жды (1552 ООЗ-1, 50); отъ кожъдого варѣ по л̄ гр(ш) зыскѣ (1552 ОКр. З. 151 зв.); если жъ таковѣй шматѣкъ оди(н) сѣкна чирвоного, та(к) дѣбре бывае(т) приплѣчова(н); што роздѣмѣмъ якѣй тѣмъ зыскъ и пожито(к) приходитъ (Острог, 1598-1599 Апокр. 172); И псѣ ест подобный невстыдливый кождый, за прибуток милый прибывае(т) завжды. 3 непобожных зысков пѣнства набывати, и пращи убогих смѣле выдирати (к. XVI ст. Укр. н. 71); зыскъ lucrum (I пол. XVII ст. Своб. 27); не иначе якъ кдѣцѣ маючи зыскъ веселѣтса (Вільна, 1627 Дух. б. 119); Сънисканіе: Приобрѣтѣніе, зыскъ, зѣ(д)на(н)е, набы(т)е, збира(н)е (1627 ЛБ 128); ѿ (т)вои пожит(т)ки або ѿ зыскъ або ѿ вѣратѣ пилное стара(н)е чинили (Чорна, 1629 Діал. о см. 270); своѣ вѣлѣности и приторговѣного зыскѣ потребѣе(т) (Київ, 1637 УЄ Кал. 527); Пдѣстѣлемса,... на Визитованіе и спораженіе, во всѣхъ Повѣтахъ, Мѣстахъ и Сѣлахъ, найдѣюще(т)са Еп(с)копѣ мое(т); не для яко(т) привати и нѣкчемного зыскѣ,... але боачѣса и оухѣдѣчи страшны(х) вырѣковѣ Г(с)да Саваѣфа (Львів, 1645 Жел. Тр. 1 зв.).

2. (вигода, користь) зиск: Тотъ же, гомили 69 до люду мовить: не безъ причины одѣ апостоловъ тое постановено было, абы пры страшных тайнахъ была справована память усопшихъ; абовѣмъ вѣдають, ижъ имъ съ того идетъ великій зыскъ и вжитокъ (Вільна, 1595 Ун. гр. 130); с пѣвломъ рекѣ прихѣлность люде(и) тѣхъ которые за зыскъ бѣити роздѣмѣють набожѣнство (Дермань, 1605 Мел. Л. 7 зв.); дѣшѣ престѣвлявшихса

Млтвами, Офѣрами, и Ялмѣжнами за нѣхъ
 ѡ(т) живыхъ чинѣными не толкѡ оутѣхѡ
 мають, не толкѡ пожѣтокъ ѡ(т)носать и
 зыскъ, але... и ѡ(т)пѣщеніе грѣхѡвъ ѡдѣр-
 ждѡ(т) (Київ, 1625 *Коп. Ом.* 154); З слухана
 бѡвѣмъ немалый пожѣтокъ найдѣмѡ и вели-
 кий зыскъ ѡ(т)носимѡ (Київ, 1637 *УѢ Кал.*
 613); Незбо(ж)не // тогда чына(т), котѡрые
 для зы(с)кѡ и пожѣткѡ дочѣсного, алѣбо
 ласки чией ищѡчы,... тотъ оурадъ бѣжий
 ѡ(т)правѣють (Львів, 1645 *О тайн.* 85-86);
 Протѣвкѡ Девѣтогѡ Приказана тыи грѣ-
 шѣтъ, котѡрые фалшѣве свѣдчатъ на блѣж-
 нагѡ, и вдаѡтса вѣ небезпечѣнство дѡшѣ
 алѣбо тѣла для марного зыскѡ (Київ, 1646
Мог. Тр. 908).

3. Нагорода, здобуток, вигрaш: Бо еси́ бы са пригодило́ пре(д) нѣкатори(м) борѣтиса дво(м) борѣце(м) и еди(н) бы выигра(л). а в то(м) бы пришо(л) нѣкѣи прѣ́атель црьскѣи и проси(л) бы црѣ ѿ то(т) вѣ́нец выграный що(ж) емѡ на то црь ѿ(т)повѣ(ст): Прѣ́ателю не може(т) са то́й вѣ́нец або то́тъ зыскъ дѣти ѣ́ному нѣкѣ́ому, едно́ то́моу ко́торый зыска(л) (поч. XVII ст. УГ № 236, 9).

4. Виграш судової справи: не могѣчи деї есми... сама в сѣдѣ быти, даю моц зѣполнѣю слѣжебникѣ, Богѣшѣ Заецѣ Лѣковскомѣ,... в той речі ведлѣ права постѣповати, приймѣючи в нѣй зыск и стратѣ (Володимир, 1570 *AS* VII, 373); я поручаю... у права мовити... пану Тимофею Михайловичу... которому... даю вовѣсем моц зупольную и позволяю на зыск и на страту (Луцьк, 1578 *ПФ* 37); Микола(и) Жо(л)кѣвський... моцѣ даю... правѣне посѣтуповати... приятѣлеви моему пану ма(р)ку жора(в)ни(ц)ко(му)... при(и)муючи черезѣ него во вѣсемѣ томѣ зыскѣ и сѣтрату и на томѣ... далѣ сѣсѣ мо(и) ѣмоцованы(и) лисѣтѣ (Медика, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 88); панѣ воевода... злѣци(л) ѣстне речѣ свою до права слѣжебникѣ своє-

мѣ панѣ григор(у) деде(р)калѣ при(и)мующи
чере(з) него во все(м) зыскѣ и страту (Брац-
лав, 1590 *ЛНБ* 5, II 4047, 25 зв.); А ижѣ
Іосифѣ Веляминѣ Рутскій справу свою зѣ
справою братіи монастыра Виленского
злучоную мѣлѣ, указавши одѣ тоє братіи
всихѣ сполне,... моцѣ зуполную на зыскѣ
и страту собѣ даную, просилѣ (Володимир,
1608 *АСД* VI, 116); ежелибы,... такѣ на князе
его милости, яко и на самым протестую-
чымѣсе, якие зыски и презыски станули, те-
ды... о неважност тых зысков и презыс-
ков,... // яко теж и о шкоды,... напотом с
тых справ ошачоваными, соленитер
протестовалсе (Луцьк, 1650 *АрхЮЗР* 3/IV,
408);

(документ про судове рішення) вирок: я са(м)... // ...обачивши зара(з) все збо(л)на зы(с)ки презыськи с троякими закладами ѿ(т)дати и заплатити маю и повинє(н) бѣдѣ (Вінниця, 1620 ЛНБ 5, III 4057, 31 зв.-32); я... // ...тоє право своє и записы ѿриина(л)ные... и ѿве(с) за ными проце(с) пра(в)ны(и) такъ же зы(с)ки презы(с)ки реме(с)си на ча(ст) мою належачые на... ма(л)жонька мое(г) и пото(м)ство є(г) мл(сти) вливаю (Кременець, 1627 ЦДІАЛ 181, 2, 132, 9, 1-1 зв.); где вси права, привилея, записы, зыски и презыски, баницы скрутынни,... мембрамы на певные суммы и долъги, тамъ в том замочьку спалили и в попел обернули (Луцьк, 1649 АрхЮЗР 3/IV, 168).

ЗЫСКЪ *див.* **ЗЫСКЪ.**

ЗЫСПОДУ див. ЗИСПОДУ.

ЗЫСТЕ *дыв.* ЗЕСТЕ.

**ЗЫСТИТИ, ЗЫСТИТЬ, ЗЫСТЫТИ,
ЗЫИСТИТИ, ЗЫЙСТИТИ, ЗИСТИТИ**
дієсл. док. 1. (що) Виконати, здійснити,
сповнити: За которою прозбою и жаданемъ
его я то емѣ обещаль и рѣкѣ на томъ далъ,
жемъ Желеха въ домѣ своемъ большей хо-
вати не мель, якожемъ то емѣ зыистиль и

на завтрии по отеханю его Желеха зъ домѣ своего отправилъ (Петрків, 1564 *AS* VI, 255); я маю и бѣдѣ повинѣ(н) вси тые речи выше(и) в се(м) ли(с)те меновите описаные в целости ѡ(т)дати и повороча(т)и што добры(м) слово(м) мои(м) зы(ст)ити и(х) мл(ст)и ѡбещю (Ковель, 1578 *ЖКК* I, 119); Што все и кождую ре(ч) зособна зыститъ и спо(л)нить маю (Володимир, 1588 *ТУ* 217); А то все выполнить и зыстити повинѣни и описуемъсе подъ закъладомъ... петѣма тисечѣми копѣ гроше(и) литовскихъ (Люблін, 1592 *ККПС* 98); А в справе релѣе... має(м) зъ ѡ(т)це(м) Епи(с)копо(м)... ради(ти) намовля(ти)ся и зо всѣми мощно стояти и боронити што все ѡбещали есмо собѣ и ѡбещемо з обо(х) сторо(н) зысти(ти) и (з)де(р)жати (Острог, 1596 *ЛСБ* 307, 1); Прыложытъ же было до него и теодору цесаровую, геретичку, которая тогожъ папежа мощю и выгнала за то, ижъ ей не зыститъ ѡбетницы,... о прыверненью Аньтима геретика на столицу Царгородскую (Вільна, 1599 *Ант.* 873); Повинни теды отступникове показати первѣй: гдѣ, коли... Христось ѡбѣтницу тую зыистилъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 354); ѡбѣтници о ключахъ... не самому Петрови ѡбѣцаны ныли, але всѣмъ и ѡбѣцаны, всѣмъ и зысцены (Там же, 401); Тѣмъ котѣрѣй ѡбѣцалъ, поневажъ клѣмства прѣженъ, зыститъ слово свое (Вільна, 1627 *Дух. б.* 80).

2. Заплатити: которы(и) тебе позыває(т) до вла(с)ного запису твоего на которы(и) еси зоста(л) винѣ(н) три тисечи золотыхъ по(л)скихъ маючи ѡ(т)дати в року тепе(р) прошломъ тисеча шесть десятомъ... которыхъ еси не ѡтѣдалъ и ѡному не зысылъ (Кременецъ, 1611 *ЛНБ* 5, II 4053, 10).

ЗЫСТИТИСЯ, ЗЫСТИТИСА, ЗЫСТЫТИСЯ, ЗЫИСТИТИСЯ, ЗИСТИТИСЕ дієсл. док. **1.** (статив діїснїстю) здійснитися, збутися: Може(т) же ся надъ то яснѣй

выразити, што то естѣ будовати Церковъ, и гдѣ, и коли, и якимъ способомъ ѡбѣтница // овая... “збудую Церковъ мою” зыистилася и skutokъ свой отнесла? (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 368-369); Тогда зѣразъ зыистилосѣ слово бѣжїе и погрѣзка егѡ на нїхъ (серед. XVII ст. *Хрон.* 9); Прорѣкъ котѣрыи пророковалъ покѣй, колї се зыиститъ слово егѡ, познѣнъ бѣде(т) за прѣ(о)рка (Там же, 356 зв.).

2. Заплатити, розрахуватися: Хотя бымо дей и теперъ тое поседѣльное священнику Троецкому, водлугъ постановеня нашего, отдали и въ томъ ся зыстыли, – нижли товариши мои до Дубровицы поехали съ солю (Луцьк, 1572 *АрхЮЗР* 6/I, 95); А то все выпо(л)нити и зыстити са е(с)мо пови(н)ни и описуе(м) са по(д) закладо(м) (Люблін, 1592 *ККПС* 72); Тотъже дей небожїкъ... осталъ мнѣ Никифору архимандриту... немало винѣнъ, и не зыистившися, съ того свѣта зышолъ (Луцьк, 1593 *АрхЮЗР* 1/I, 190); И иж таковый подступъ подо мною тотъ Иванъ Терлецкий учинилъ,... не учтивши мене, пана и добродѣя своего, якобы ся доброму годило, и не заслуживши того, што мнѣ и церкви Божой завинилъ а ни ся мне и капитуле с тыхъ семисотъ золотыхъ не зыистивши, из иныхъ доходовъ и пожитковъ личбы не учинивши, в небытности моей зникнулъ (Луцьк, 1600 *АрхЮЗР* 1/VI, 262).

Див. ще ЗЫСТИТИ.

ЗЫСТИТИСА *див. ЗЫСТИТИСЯ.*

ЗЫСТИТЬ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗЫСТЫЕ *див. ЗЕСТЕ.*

ЗЫСТЫТИ *див. ЗЫСТИТИ.*

ЗЫСТЫТИСЯ *див. ЗЫСТИТИСЯ.*

ЗЫСЪКЪ *див. ЗЫСКЪ.*

ЗЫТИ *див. ЗЫЙТИ.*

ЗЫТИСА *див. ЗЫЙТИСЯ.*

ЗЫЧЕНЬЕ с. (*смп. życzenie*) бажання; ви-мога: Штобы тежъ панъ песочиньски(и)... в томъ часе... прибудова(л) на ставъ на гребли

и на напpаву вьложи(л), то все выкупуючи на зыченье голого слова кому тоѡ слѡшати маеть ѡтъдати есмо повиньни (Єсківці, 1563 ЛНБ 5, II 4043, 25 зв.).

Пор. **ЗЫЧИТИ.**

ЗЫЧИТИ, ЗЫЧЫТИ, ЗИЧИТИ, ЖИЧИТИ, ЖЫЧИТИ дієсл. недок. (стп. *ży-czyć*) 1. (кому, чого і без додатка) (прагнути одержати, здобути що-небудь) бажати, хотіти: нехотачи такъ дáleй нетрwа́лы(х) рeчій непотре́бне бdдoвaти, зычимо абы са до тoбeй згoды oстрoжнѣй и своїми cрo(д)ками, а дoрoгaми пpистoпoвaло (Острог, 1598-1599 Апокр. 14 зв.); Обачыте, ижъ хтось старшый зъ духовныхъ до того ся причынилъ, зычечы собе (того мeстѣца) (Вильна, 1599 Ант. 491); Жичила бы(м) собѣ была, абы вe(н)тшю сdмd могли(с)мо были по(с)лати (Ясси, 1610 ЛСБ 429, 1); Тая естѣ вѣра православнаа: вѣ него конечне потреба абы вѣрилъ и визнавалъ каждый которий прагнетъ и зычитъ збавеня (Єгипет, 1602 Діал. 59).

2. (що, чого кому і без додатка) (висловлювати побажання) бажати, зичити: рачилбы Твоа Милость конечню справедливост вчинити, жебы пан Гневош болшей на то не накладал и нам не докдчал, бо мы не хочемъ емд шкоды и накладд зычити, яко то слд жебникд нашомд (Вильна, 1538 AS IV, 132); Такъ же и ти члче хр(с)... // ...може(ш) e(мд) з cр(д)ца зычити... чого бы(с) зычи(л) са(м) собѣ (Львів, 1585 УЄ № 5, 269-269 зв., на полях); За ти(м) ва(ш) мл(с)ть зичими o(т) га ба все(г) добро(г) (Сучава, 1598 ЛСБ 377, 1 зв.); жычд тобѣ щасливой ночи (к. XVI ст. Розм. 17); добро(г) здравіа и на все(м) сче(ст)ливо(г) повоженя o(т) га ба ва(ш) м(л) вѣрне зичю (Устя, 1600 ЛСБ 353, 1); Максимъ, архидіаконъ Александрійскій, всѣмъ вообще православнымъ, вѣ наукахъ кохаючимся, чительникомъ книги тое збавеня жычитъ (Єгипет, 1602 Діал. 49); то(л)-

ко зычили e(с)ми себе того абымъ была на та(м)тоe писа(н)е ксе(н)дза префектъа любе(л)ского o(д)пи(с) o(т) вm (Верба, 1607 ЛСБ 400, 1); o(т)повѣдѣлъ емд Гдѣ Бгѣ //... кто хoдитъ безъ заздpости: и кохаe(т)ся вѣ пpавдѣ; ...и оустами своїми не чинить клеветы, и зла не жичить никомд (поч. XVII ст. Пчела 24 зв.); що тобѣ любо того и бли(ж)немоу жичъ (Устрики, I пол. XVII ст. УЄ № 29515, 274 зв.); Вѣншдемъ и зычимо ва́шимъ мѣлoстaмъ; достoпѣти всѣхъ oнихъ добpодѣѣствъ пpе(д)рeчeннѣхъ (!) (Чернігів, 1646 Перло 59 зв.); князю борисд Алексaндрoвичд репнинд oбoленѣскомд здравия зычимъ (Переяслав, 1650 ЦДАДА 124, 3, 38).

ЗЫЧЛИВЕ, ЗИЧЛИВЕ присл. (стп. *życzliwie*) зичливо, прихильно, доброзичливо: О што прошу, абы ваша милость рачилъ имѣ [служебникомъ] зычливе радить, яко бы тежъ мнѣ самому (Київ, 1573-1579 АСД I, 153); да(н) с ко(в)ля на (в)се(м) зычливы(и) ...кирилъ збцо(в)ски(и)... его м(л) панд стaнислaвd хмeлe(в)скoмd... мнe зы(ч)ливe ласкaвoмd (Ковель, 1574 ЖKK II, 281); маючи я... милость до детокъ зошлого брата моего,... котopый... за живота cвoгo пoвoльнe ce мнe вo вceмъ // бpатски и зичливe зaхoвaлъ, такъ тежъ... малжонка и дeти eгo, cынoвe умeли мнe пoслугaми cвoими... пpистoйнo и ужитoчнo cлужити,... тoгды... cecтpaмъ ихъ,... двeстe копъ гpoшeй дaрyю (Луцьк, 1576 АрхЮЗР 1/I, 113-114); вe(д)жe зa и(н)шoю вшeлѣякoю oкaзѣю в чo(м) будд мочи вm пpѣтe(л)скe и зы(ч)ливe в пoтpeбa(х) вm дoпoмaгaти лeни(в) нe будд (Варшава, 1596 ЛСБ 295, 1); За дaръ eмд пpинaти, вчинилъ то хeнтлѣвe Кгды(ж) oубoгѣй пo(д)дaннѣй чини(л) то зычливe (Київ, 1618 Вѣзep. 16); Пaнo(м) oбывaтeлe(м) Лвoвѣски(м) Пpавoслa(в)ннѣмъ Блгoслoвeнѣя

и всѣ(х) Доб(р) ѿ(т) хр(с)та Б̄га зычливе
Повѣнъшовавши (Ясси, 1642 *ЛСБ* 557).

ЗЫЧЛЕВЫЙ див. **ЗЫЧЛИВЫЙ**.

ЗЫЧЛИВОСТ див. **ЗЫЧЛИВОСТЬ**.

ЗЫЧЛИВОСТЬ, ЗЫЧЛИВОСТ, ЗЫЧЬЛИВОСТЬ, ЗИЧЛИВОСТЬ, ЗИЧЬЛИВОСТЬ ж. (смп. *życzliwość*) 1. Доброзичливість, зичливість, прихильність: хочечи... за добродейство его милости зычливорост мою... показат... имениа мои,... дарую и записую малжонку моему (Луцьк, 1562 *АрхЮЗР* 8/III, 44); а такъ видечи я такдю фо(л)кгѣ и зичьливорост того возного ци(р)ского кѣ владыце и кнзю... старало(м)са ѿ и(н)ши(х) возныхъ (1581 *ЖКК* I, 220); дознавши я ку собѣ упримую а щирую милость, зычьливорост а повинностъ, ...малжоньки моее милое... // всю маетьностъ... [ей] отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР* 8/III, 425-426); за такоую хоу(т) и за такдю зычливорост ѿбещовали са на него ла(с)кави быти (XVI ст. *УЄ Трост.* 47); ѿпри(и)мые жичливости в(ш) м̄(с) проти(в)ко на(м) котрие рачите показовати ѿповѣда(л) на(м) Г̄(с)нѣ ѿ(т)цѣ васили(и) (Устя, 1604 *ЛСБ* 385); А на знáкъ зичливости нáшеи, заспѣваемъ; ва(м) Пѣснь весѣлѣа, Вѣчногѡ (Чернігів, 1646 *Перло* 59 зв.); до(з)на(в)ши я по не(и) ку себе вшѣлякие зычьливо(с)ти и пово(л)но(с)ти... ма(л)жо(н)ци мое(и)... записую... вси(х) тро(х) ча(с)техъ маетьно(с)ти мое(и) (Тригорськ, 1649 *ДМВН* 213).

2. Бажання, прагнення; старання: Повторе мовлю, ижъ тое немалое дѣло... // предъ себе взялемъ зъ любви и зычливости збавеня такъ своимъ правовѣрнымъ братіамъ,... и всѣхъ бовѣмъ збавенью словомъ и писмомъ повиннисмы чинити старане (Київ, 1621 *Кон. Пал.* 318-319); Потщаніє: Пылность, надка, цвиче(н)є, зычливорост (1627 *ЛБ* 165); Кролѣваа Надкъ... оуродивши... Православныхъ

Сыновъ, которыи по(д) намѣтъ твоєи щодробливости,... по(д) плáщъ твоєи кѣ надкомъ зычливости зобравшиса, щѣ бы за тумѡвнлнч своєє кѣ тобѣ прихильности выставить мѣли, не вѣдаютъ (Київ, 1632 *Євх.* 292).

ЗЫЧЛИВЪ див. **ЗЫЧЛИВЫЙ**.

ЗЫЧЛИВЫЙ, ЗЫЧЬЛИВЫЙ, ЗЫЧЛЕВЫЙ, ЗИЧЛИВИЙ, ЖЫЧЛИВИЙ, ЗЫЧЛИВЪ, ЗИЧЛИВЪ, ЗЫЧЬЛИВЪ прикм. (смп. *życzliwy*) зичливий, доброзичливий, прихильний: Я-мъ дей не однокрот черезъ приятелей своихъ... упоминалъ, абы она лепшою зычливою и захованемъ до мене яко жона была (Гуляльники, 1573 *АрхЮЗР* 8/III, 281); Вашей милости зычлевый прятель Костентинъ Острожский, воевода Киевский (Київ, 1579 *АСД* I, 154); ваше(и) мл(с)ти всего добра зычьлива прятелька (Краків, 1585 *ЛНБ* 5, II 4045, 97); моли(т)вы мое зы(ч)ливыє встави(ч)ныє г̄(с)дину и па(с)тырѣ моему пи(л)не залецаю (Львів, 1593 *ЛСБ* 245, 1); вашеи мл(с)ти зи(ч)ливи пріателе лѣка(ш) с(т)рои(ч) ло(г)фѣ(т)... и семеѡ(н) могила гѣ(т)ма(н) и прѣкала(б) сѣча(в)ский (Сучавиця, 1598 *ЛСБ* 321, 1 зв.); зе вшѣлякими потѣхами радостными сполечне с подрѣжие(м) и бѡда(н)ными чады радостне на много ле(т) фо(р)тунны(х) ѿ(т) всесилного б̄га заживати яко ѿпри(и)ме зы(ч)ливы(и) сы(н) и слѣга вѣрне зыче (Кам'янець, 1609 *ЛСБ* 433, 1); в(ш) мл̄(с)тя(м) все(г) добра жычливая Прятеле(л)ка Марія з ложе(н) (Устя, 1614 *ЛСБ* 450); А найпервѣи Младѣнци до васъ моа мѡва. Паматáйте на мои зычливыи слѡва (Вільна, 1620 *Лям. К.* 22); Лѣкаръ телѣсный, не тѡгда тѡл'кѡ добръ естъ и зычливъ, коли до... заквѣтлыхъ сáдовъ ...хѡрыхъ в'водитъ..., áле и колѣ гѡлодомъ тráпить (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 250); Мл(с)те(и) Ваши(х) в' сто(м) дсѣ зы(ч)ливы(и) ѡпѣ Пасты(р) и бѡмо(л)ца (Київ, 1646 *ЛСБ* 574);

добросовісний, старанний: а такъ я...
дознавши... милость, склонность, и уго-
жанья // поволными и зычливыми служба-
ми и прихильность статечную сына моего
милого... маетность свою рухомую...
записую... сыну моему (Сільце, 1531 *АрхЮЗР*
7/1, 30); которойже всей той справе и постѣ-
пѣ... с писанья... и оных листов, к намъ
присланных... достаточне есмо вырозѣмили
и тебе с таковых зычливых пыльностей...
дакѣмъ и вдачѣне ѿ Твоей Милости при-
ймѣмъ (Краків, 1542 *АС IV*, 235); Слѣ(ж)би
наши зи(ч)ливиі в ла(с)кѣ ва(ш) мл(с)ти за-
лицає(м) (Сучава, 1598 *ЛСБ* 322, 1);

відданий, надійний: Вашей милости мое-
го милостивого пана зычливый и вѣрный
богомольца и слуга повольный Никифоръ
Туръ, архимандритъ монастыра Кіевского
(Київ, 1594 *АСД IV*, 45); Бѣсь оутрѣтила сво-
го Малжѣнка милого, Крѣлю, и Посполітой
рѣчи зычлівого (Київ, 1622 *Сак. В.* 47); а
кѣждога дна... абѣмъ... просѣлъ за тотъ
...Дѣмъ, ѣжъ бы вѣ славѣ... и в повѣзѣ не-
ѣдѣмѣнной застава(л): ...//... Крѣлю Пѣнѣ
и Речи посполітой на мѣдрѣю рѣдѣ, вѣрнѣю
оуслѣгѣ, зи(ч)лѣвѣю ѿ(д)вѣгѣ (Київ, 1631
Тр. П. 8-9 нenum.); вѣ моци то и воли... Бра-
тѣи..., заставати маєтъ, абѣ когоколвѣкъ
они сами захѣдѣтъ на то способнаго, благо-
честиваго и Церкви православной зичливаго,
любѣ дѣховнаго, любѣ // свѣцкаго станѣ че-
ловѣка, за старшого своего... на часѣ пев-
ный обрати (Канів, 1632 *ПВКРДА II-1*, 139-
140); Вмосцѣмъ всѣхъ добрѣ дочесныхъ и
вѣчныхъ зычливыи и служити готовы ме-
щане Немировскаго братства... всѣ купно
(Немирів, 1642 *КМІМ II*, 241).

ЗЫЧЪЛИВОСТЬ *див. ЗЫЧЛИВОСТЬ.*

ЗЫЧЪЛИВЪ *див. ЗЫЧЛИВЫЙ.*

ЗЫЧЪЛИВЪШИЙ *прикм. в. ст.* Зич-
ливіший: не маючи у себе лепшого, вер-
нейшого и зычливішого приятеля, яко

малъжѣнку мою... всю маєтъность... малъ-
жѣнцы... отписую (Загайці, 1584 *АрхЮЗР*
8/III, 426).

Пор. ЗЫЧЛИВЫЙ.

ЗЫЧЪЛИВЫЙ *див. ЗЫЧЛИВЫЙ.*

ЗЫЧЫТИ *див. ЗЫЧИТИ.*

ЗЫШТЬЕ *див. ЗЕСТЕ.*

ЗЪ *див. ЗЪ.*

ЗЪВЕРХУ *див. ЗВЕРХУ¹.*

ЗЫГНАТИ *див. ЗГАНЯТИ.*

ЗЫГОВАТИ *див. ЗГОВАТИ.*

ЗЪДРѢМАТИСА *дієсл. док.* Здрѣматися,
задрѣмати: Зѣдрѣмалиса вѣсѣ и засѣноули
(1556-1561 *ПС* 105).

ЗЪЕДАТИ *див. ЗѢДАТИ.*

ЗЪЕДНАНЬЕ *див. ЗЪЕДНАНЬЕ.*

ЗЪЕДНАТИ *див. ЗЪЕДНАТИ.*

ЗЪЕЗДЪ *див. ЗЪѢЗДЪ.*

ЗЪЕХАНЬЕСЯ *див. ЗЪЕХАНЬЕСА.*

ЗЪЕХАТИ *див. ЗЪѢХАТИ.*

ЗЪЕХАТИСЯ *див. ЗЪЕХАТИСЯ.*

ЗЪЕХАТИСА *див. ЗЪЕХАТИСЯ.*

ЗЫИСТИ *див. ЗЪѢСТИ.*

ЗЫМИЛОВАТИСА *див. ЗМИЛОВАТИСЯ.*

ЗЫМОВИТИСЕ *див. ЗМОВИТИСЯ.*

ЗЫУБОЖАТИ *див. ЗУБОЖАТИ.*

ЗЫЯВИТИ *див. ЗЪЯВИТИ.*

ЗЫЯВИТИСА *див. ЗЯВИТИСЯ.*

ЗЪВАНІЕ *с. (цсл. зѣвание) зівання: гдѣсѣ*
молѣтва ко(н)чѣтъ, анѣ сплювѣє(т) жѣде(н),
анѣ збываніє(м) // флѣгмы чѣти жа(д)ного,
анѣ ка(ш)лючѣго оучѣешъ, анѣ жебы кѣ
зѣваніє(м) да(л)сѣ чѣти побачи(ш) (серед.
XVII ст. *Кас.* 16-16 зв.).

Пор. ЗЪВАТИ.

ЗЪВАТИ *дієсл. недок.* Зівати: Зѣіаю, зѣ-
вѣю, ширѣко смѣтрѣ, розширѣю взрѣкъ, лѣ-
комѣ глажѣ на маєтъность тогѣ свѣтнѣю
(1627 *ЛБ* 43); Єдины дрѣмлю(т) оустѣми зѣ-
ваю(т)... дроугѣи тѣло(м) стѣны по(д)пи-
рѣю(т) (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ* № 29515,
34 зв.).

ЗЪДАТИ, ЗЕДАТИ, ЗЪЕДАТИ дієсл. недок. 1. (чого, що) (споживати що-небудь) з'їдати: назбытъ не зедай всего оставъ то што назбы(т) бѣде(т) (к. XVI ст. Розм. 11); оуказали емѣ скрѣтити двѣрцы, котѣрыми в'хѣдили и з'ѣдали то што бывало на столѣ (серед. XVII ст. Хрон. 371).

2. (поїдаючи, знищувати) з'їдати: лѣпше быти повѣдаючи, ѡ(т) своих' рачѣй анижели ѡ(т) робакѡвъ з'ѣданым' бывати (Київ, 1627 Злат. Н. 130 зв.); А онъ ей мѡвилъ, рѣлемъ // же еи не ѡзмѣ, ажъбысь ми присагнѣла же южъ далѣй оубѡги(м) людемъ шкѡдити не бѣдешъ, з'ѣдаючи ихъ овѣчки (Вільна, 1627 Дух. б. 18-18 зв.).

3. Роз'їдати, руйнувати, з'їдати: не дѣлайте събе схованій, або скарбов на землѣ, где рѣжа зѣдаєт и злодеи подкопываются и крадутъ (Володимир, 1571 УЄ Вол. 48).

4. Перен. (що, чим) (убивати, винищувати) з'їдати: Вранъ птѣца,... покармъ же егѡ троупы, и тѣла мертвыи и крѣвъ; такъ и члѣкоубійци и тиранове, з'ѣдають мечѣмъ телеса нарѡдовъ многихъ, и крайнъ (Почаїв, 1618 Зерц. 37 зв.).

Див. ще **ЗЪСТИ, ЪЗИДАТИ, ИЗЪЪСТИ**.

ЗЪДАТИСА, ЗИДАТИСА дієсл. недок., перен. Руйнуватися, знищуватися: Кгды ели рѣчѣй потрібныхъ поспѣхъ видають, з'оутрапѣнѣа сердѣчного ажъ омдлѣвають. Нехай же са сама в' собѣ заздроссть з'идаетъ, А Бгъ з' рѣчѣй такѡвыхъ похвалѣнъ бываетъ (Львів, 1614 Кн. о св. 447); такъ и дѣша в' ѡгни Дѣа и в' свѣтлости Бо(з)ской бавачааса, ничѡго ѡ(д) злыхъ дѣховъ не терпѣтъ: и хочъ што и приближаетъса к' ней, небе(с)нымъ Дѣа огнѣмъ з'ѣдаетъса (Вільна, 1627 Дух. б. 286).

ЗЪДЕНІЄ, ЗЪДЕНІЇЄ с. 1. Те саме, що **зѣденє**: кгды снѡве ѣа по всѣ(м) странамъ, по мѣстахъ, троупы, и тѣла стѣи по оулицамъ лежатъ извѣрженныи, на з'ѣденіє звѣ-

ремъ и птѣцамъ, без' погребѣнїа зѣмнаго (Почаїв, 1618 Зерц. 57).

2. Перен. Роз'їдання, руйнування: если бымъ я в' прожнотѣ погрѣбшиса, Талантъ ѡ(т) Бга повѣрѣный закопал', закрѣлъ, и на з'ѣденіє рѣжѣ подал' (Львів, 1639 Ал. 4 нenum.).

Пор. **ЗЪСТИ**.

ЗЪДЕНІЇЄ див. **ЗЪДЕНІЄ**.

ЗЪДЕНЬЄ, ЗЕДЕНЄ с. З'їдання, поїдання: Иже бы не рекли, овѣчки естѣсмы, а ты насъ посылаешъ на покармъ и з'ѣденє влѣкомъ (Київ, 1625 Злат. Н. 128 зв.); нехай вѡзме баранка кѡждый вѡд'лѡгъ фамѣлѣи и дѡмовъ своихъ, а если мнѣйша лѣчба естъ, нѣжли дѡсытъ было до з'ѣденѣа баранка, возми сосѣда своего, котѡрый мешкаетъ пѡдле дѡмѣ егѡ (серед. XVII ст. Хрон. 89).

Див. ще **ЗЪДЕНІЄ**.

Пор. **ЗЪСТИ**.

ЗЪДЛОСТЬ ж. (стп. zjadłość) злість, злоба, лютъ: Лѣютость, Безчловѣчїє, з'ѣдло(ст) (1627 ЛБ 61); Напастъ: Искѡше(н)є, досвѣдче(н)є, покѡса, бѣда, пѡтваръ, гнѣ(в), з'ѣдлость (Там же, 69).

ЗЪДЛЫЙ прикм. (стп. zjadły) в'їдливый, злісний, діал. з'їдливый: Напраснѣвъ: Оупѡрный, напрасникъ, збытне смѣлы(и), дрѣзкѣ(и), невстыдливый, наглый, прѣдкѣ(и) похѡдисты(и), зѣдлы(и), крѣ(м)брны(и) (1627 ЛБ 69).

ЗЪДНАНЄ див. **ЗЪЕДНАНЬЄ**.

ЗЪЗДЪ див. **ЗЪЪЗДЪ**.

ЗЪЖЧАТИ див. **ЗЪЕЖДЧАТИ**.

ЗЪИХАТИСЯ див. **ЗЪЪХАТИСА**.

ЗЪЙКА ж. Назва морської риби (Persa cabrilla L.): channa, зѣ(й)ка рыба (1642 ЛС 120).

ЗЪКРАЧЪ ч. Діал. зікращ "зизоока людина". Особова вл. н.: Кли(м) Зѣкрачъ (1649 РЗВ 383).

ЗЪЛЄ див. **ЗЪЛЯ**.

ЗЪЛЄ див. **ЗЕЛЬЄ**.

ЗѢЛКО *див. ЗЕЛКО.*

ЗѢЛНИЙ *див. ЗѢЛНЫЙ.*

ЗѢЛНЫЙ, ЗѢЛНИЙ *прикм. (цсл. зѣль-ный)* 1. Міцний, сильний: и тако ско(н)ча-са погребание починѡ со зѣлны(м) бл̄гого-вѣи(н)ство(м). а то(т) ли(ст) вл̄дычни(и)... которы(и) бы(л) на дворе(х) приби(т) до ва(с) посылае(м) (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1 зв.); *valid(us)*, крѣпки(й), силни(й), зѣлни(й) (1642 *ЛС* 407).

2. *У знач. ім. с. р. зѣльное* – довге, -ого; тривале, -ого: Протажѣнное: Дѡлгое, зѣльное (1627 *ЛБ* 102).

ЗѢЛО, ЗЕЛО *присл. (цсл. зѣло, зило)* (у *великій мірі*) дуже, вельми, сильно: тако бо и пр(о)рокъ двѣдъ гл̄тъ, бг̄тъ намъ при-бѣжище и сила, помѡщникъ въ скорбехъ обрѣтших ны зѣло (Заблудів, 1568 *УЄ* № 552, 2 зв.); зѣло похвалихо(м) бг̄а и радѡе(м)са, и дакуе(м) вашему вѣрному братолюбству (Львів, 1590 *ЛНБ* 4, 1136, 2, 30, 1); нарадивши ся со всим священънымъ соборомъ на-шимъ и то добре усмотревши к намъ пасты-рем своим моление ихъ зело честно и бого-угодно мещан Любелскихъ при той церкви ...братство духовное мети, радити... и доб-рами церковными опекаетесь... мают (Берес-тя, 1594 *ЗНТШ* XXVIII, 9); Пересторога зѣ-ло потребная на потомные часы православ-ным христіаном (Львів, 1605-1606 *Перест.* 25); И душа моя блаженную и боголюбез-ную его душу зѣло любитъ (Київ, 1621 *Коп. Пал.* 1139); а ты(х) грѣховъ, которіе за то-бою итимають, зѣло ѡстрашатися бѣдеши (Чорна, 1629 *Діал. о см.* 276); обнїхе, уси(л)-нѣ, зѣло (1642 *ЛС* 286); похва́ла аг̄гло́мъ стѣмъ зѣло кра́снаа и Сла́дкаа (Чернігів, 1646 *Перло* 39 зв.);

відразу, швидко: вса́къ ѡбида́й на ѡ(т)-вѣтъ зѣло готѡвъ, ко́ждый оукривѣ́аючий проу́дкій е́сть на ѡ(т)повѣ́дь (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 11 зв.).

ЗѢЛСКО *с.* Бур'ян: Ора́чь частѡкрѡть выхѡдитъ не то́лѣко дла сѣ́а́на на нивѡ, але и дла ѡ́ншихъ еѣ потре́бъ, абы еѣ ѡ(т)новѣ́ль, а́бы кѡ́оль, и зѣл'ско непотре́бное з неѣ по-вырива́ль (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 584).

ЗѢЛЬЄ *див. ЗЕЛЬЄ.*

ЗѢЛЬЄ *див. ЗЕЛЬЄ.*

ЗѢЛЯ, ЗѢЛА, ЗѢЛЕ, ЗІЛЯ, ЗЕЛЯ, ЗЕЛЕ *с., зб. 1. (трав'янисті рослини)* зілля: иссо(п), є(ст) зѣ(л)е ко́торое жїдове вмо́чѡ-ючи в к'ро(в) покро(в)левалиса, и ѡчища́ли-са (1596 *ЛЗ* 89); зе(м)а котораа бы ча(с)то до(ж)чь проходачи(и) в себе прина(в)ши зро-дила зе(л)е пожито(ч)ное ты(м) которы єю справую(т) бере(т) благослове(н)ство ѡ (!) бо-га (II пол. XVI ст. *КА* 557); Чл̄къ... по́ломѣнь за́ра(з) оутиха́ючий, ... трава за́раз' оусыха́ю-чаа, проу(д)ко ѡб'оумира́ющее звало́е зѣла (Острог, 1607 *Лѣк.* 119); Бѣршти(н) приро-жоны(х) рѣчи́и пи́сари свѣ(д)чатъ, ижъ всѣ(х) коло(с)ко(в) рожай до себе та́гне(т), ѡпро(ч) васило(к) зѣла: которое са зове(т) головное, бо голо́вѡ и мо́зкъ дымны(м) ды-ха́нїемъ звыкло на́полна́ти (поч. XVII ст. *Проп. р.* 58 зв.); *cissus* блющ зїля (I пол. XVII ст. *Сем.* 50); Зело: Зѣла вса́кое, та́к-же: фа́сты, бы́лье (1627 *ЛБ* 38); Аро́маты: ...зѣла пахнѣ́чи ѡлѣ(и)ки, за́пахи и доро́гий ма́сти (Там же, 181); Всѣ ко́торыѣ пчѡ́ль пра́цовїтости и господа́рствѡ... подѡ́бными себе чїна́тъ; якъ ѡни по по́ла(х) лѣта́ючи, з' ко́ждого зѣла, и з' ко́ждого квѣ́тѡ, рѣчи соло́(д)кїѣ и пожитѣ́чныѣ збира́ютъ (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 398);

приворотне зілля, чар-зілля: тепере(ш)не-го часѡ ве(л)ми тое бабы по(т)ребѡе(т) и(ж) бы се з нею мо́гла видити штобы є(и) дала такого зе(л)я штобы се мо́гла по(с)тарати не ѡ мило(ст) але ѡ (ш)то и(н)шого (Воло-димир, 1578 *ЖКК* I, 98); помененая Солоха доброво́льне поведила, ижъ тое зеле весполь съ тою Анѣнушою въ тоей жи́довки брала

для дочки своеє, Вовдѣ, абы еє люди люби-
ли (Луцьк, 1624 *АрхЮЗР* 6/І, 449);

(*споживні рослини*) зелень: Слѣхай еше,
яко Іюстиніанъ... Царѣ... постилѣ... два дни
нѣчбого не ѣлѣ, а трэтего рѣдково або цвѣк-
лѣ, и зѣла вѣ оцѣ долго мѣченый ѣлѣ (Київ,
бл. 1619 *Ообр.* 174); Акріды: Травѣ а(б) зѣ-
(л)є котрогѣ корѣ(н) вѣ кобло себе ины(х) зѣ-
лі(и) сма(к) притагаѣ(т), вдѣчный до вкѣше-
(н)ѣ и трѣвалый вѣ сытости є(ст) (1627 *ЛБ*
173); Зѣле выносіло мѣккое и оквитое, роз-
майтого рѣжаю квѣточки маючєє, до покѣр-
мо(в) пожитѣчноє (Київ, 1631 *Син. Тр.* 612).

2. (*лікарські рослини*) зілля: Рѣпа(к) є(ст)
зѣла добро и вѣжито(ч)но наваривши оу
водѣ и главою мыи ни(м) и // па(р)хы вѣсѣ
выганаѣ(т) (XVI ст. *УТ* фотокоп. 8 зв.-9); по-
знавайме туй, хрестяне, ажѣ лишѣ Христосѣ
єсть лѣкарѣ добрый и хытрый, што безѣ
ніякихѣ лѣкувѣ и безѣ зѣля... можетѣ ис-
цѣлити (XVI ст. *НЄ* 58); Єсть бовѣ(м) ис-
сопѣ зѣла якоєє невѣлікое, на оулѣчѣна
хорѣбѣ згѣжєє, пожитѣчноє на очищеніє
жолоу(д)коу, на скала(х) за(с) и мѣсца(х)
каменісты(х) ростѣ(т) (поч. XVII ст. *Проп. р.*
174 зв.); *Образно*: Єсли бы(с) чѣлка м(д)рого
видѣлѣ подлоую нѣжакоюу справѣ и згор-
жѣннѣю збирѣти, ошѣканого и незнаѣмого
сѣбе соуділѣ бысѣ яко то(т) котѣрый еше
не дозна(л) бы(с) оного зѣла цнѣты (поч.
XVII ст. *Проп. р.* 219 зв.).

Див. ще ЗЕЛЬЄ.

ЗѢЛА *див. ЗѢЛЯ.*

ЗѢМА *див. ЗИМА.*

ЗѢМЛЯ *див. ЗЕМЛЯ.*

ЗѢМОРОДОКѢ *ч. (назва птаха)* зимо-
родок: са(е)ух, зѣморородокѣ птица (1642 *ЛС*
108); *halsion*, а(л)кианѣ, птица зѣморородокѣ
(Там же, 214).

ЗѢМСКИЙ *див. ЗЕМСКИЙ.*

ЗѢМѢ *див. ЗИМѢ.*

ЗѢНИЦА *ж. (частина ока)* зіниця, чоло-
вічок: зѣница, зѣ(н)ка чоловѣчокѣ (1596 *ЛЗ*
49); о(т)крый моисѣйское покрѣвало о(т)
тѣари, отвори кѣ свѣтѣ зѣницѣ ока, ткніса
вѣ ср(д)це і источи чѣвство (Острог, 1598
Отп. КО 15 зв.); Сме(р)тѣ... рече: о чловече
мѣзерни(и), о(т) то ю(ж) пришо(л) конѣцѣ
живота твоего і готова єсми затворити вѣста
твоѣ і зѣници очи твои (XVI ст. *Сл. о см.*
335); Вевѣн: Зѣница, або вѣдороджєны(и), кри-
вѣй, або порѣжній (1627 *ЛБ* 192); *Образно*:
Ви(ди)тѣ чого ра(ди) рѣсѣ хѣлите; а латинѣ
хвалитѣ,... //...ѣ латины лжеимѣ(н)ные Пас-
тырѣ, целы(м) бѣ(р)вено(м) вымысло(в) нѣ-
вы(х), зѣницѣ спсѣніѣ лю(д)ского завалили,
а пропи(с)нѣти и промовити за исти(н)нѣ нѣ-
ма(ш) ко(му) (1598 *Виш. Кн.* 283 зв.-284); **якѣ**
зѣницу заховати *див. ЗАХОВАТИ.*

Див. ще ЗРѢНИЦА, ЗѢНКА.

ЗѢНКА *ж.* Те саме, що **зѣница**: зѣница,
зѣ(н)ка чоловѣчокѣ (1596 *ЛЗ* 49); Зѣница,
зѣнка, чоловѣчокѣ, зреніца (1627 *ЛБ* 39);
ховати якѣ зѣнку вѣ оку – берегти, як зі-
ницю ока: Але цѣло тѣ хѣвати всею мѣцю
и пѣлностю я(к) зѣнкѣ вѣ ѣкѣ (Київ, 1619
Гр. Сл. 229); **хоронити яко зѣнку вѣ оцѣ** –
те саме, що **ховати якѣ зѣнку вѣ оку**:
Прѣто потріба язѣкѣ свой хороніти яко
зѣнкѣ вѣ оцѣ (Устрики, I пол. XVII ст. *УЄ*
№ 29515, 230 зв.).

Див. ще ЗРѢНИЦА.

ЗѢПОНѢ *ч.* Каптан: шубѣ шѣстдѣсѣть,
мантій шѣстдѣсѣть...; зѣпоновѣ двѣдцѣть
(Густин, 1638 *АЮЗР* III, 21).

ЗѢРНО *див. ЗЕРНО.*

ЗѢСТИ *див. ЗѢѢСТИ.*

ЗѢХАТИ *див. ЗѢѢХАТИ.*

ЗѢХАТИСА *див. ЗѢѢХАТИСА.*

ЗЯБЛЯ *ж. (осіння оранка поля)* зяб, діал.
зябля: а ку пожитку своему дей тѣе все сѣ-
бе обернулѣ, ставы спустные, аренды зѣ млы-

новъ..., роли на зябли и целины, на проса поораное, ку уживаню своему... привернулъ (Житомир, 1590 *АрхЮЗР* 3/1, 26).

З'ЯВИТИСЯ, З'ЯВИТИСА, ЗАВИТИСА, З'ЯВИТИСЕ, З'ЯВИТИСА дієсл. док.

1. (*підійти; прийти, побути*) з'явитися: Лечь не иншій з'явилъся посрѣдѣ Престѡла, тѣлько Агнецъ, той пристѣпѣвши взѡл' Книгѡ ѡ(д) десніци сѣдѡщаго на Престѡлѣ, и ѡтворѣл' Печат': и Книгѡ разгнѡл' (Київ, 1637 *УЄ Кал.* 3); Плѡкали Патріархѡве пре(з) часть дѡлгѣй... А в' тѣм' з'явил'ся якѡ єдин' ѡ(т) старецъ, Іѡанн' Креститель, и той ѡповѣдѣл' ѡ прѣстю Агнца, котѡрый мѣлъ ѡб'явити секретѡ нѡ(с)ныѣ (Там же, 4); салву себе мелиорации тоє протестации оставивъши инъшымъ жыдомъ, которые бы се тѣлько колвекъ з'явили, ѡферовали се съ поменеными обвинеными, якъ съ права прѣйдесть, о то правомъ чынити на тотчас (Луцк, 1648 *АрхЮЗР* 3/IV, 26).

2. (кому і без додатка) (*постати перед ким-небудь, стати доступним зорові*) з'явитися, об'явитися: Потомъ пакъ з'яви(л)ся іс оучнѡмъ своимъ вѣставъши ѡ(т) // мртвы(х) оу мора тиверїадьскаго (1556-1561 *ПС* 438 зв.439); кды(ж)са зявить гѣ нашъ и бѣ, тог(д)ы боуде(т) закрыта моць его (XVI ст. *УИ* 1911/2, 76); тѡежъ тѣжъ црковъ... тѣм' же спѡсобомъ пре(з) мнѡгіє вѣки заховывѡла, иѣжли са ѡпрѣснокъ неквашоный з'явилъ на заходѣ слнца, якобы звѣзда юпитерова кѡ вѣроушенъю и замѣшанъю цркве... по заходѣ и по оустанъи церемонѣи моисѣѡвыхъ (Дермань, 1605 *Мел. Л.* 14 зв.); Майстеръ. тая звѣзда не зяви(т)ся, толко гди ся перемѣна та єсть на королевство, албо що инаго (серед. XVII ст. *Луц.* 642).

3. (*утворитися, виникнути*) з'явитися: не є(ст) бо тайно кото(ро)є бы са не з'явило (1556-1561 *ПС* 140 зв.); Яковѣй же, мѡвить, єсть живѡтъ вѡшъ; // на кштѡлтѣ пѡры єсть,

котѡраа скѡросѡ з'явить, нѡтыхѣмѣсть зникаєть (Київ, 1625 *Кон. Каз.* 4-5).

4. (*стати явним*) виявитися: не є(ст) бо тайно кото(ро)є бы са не з'явило (1556-1561 *ПС* 140 зв.); Єд'но то(г)[о] длѡ слѣпъ са народиль абы са з'явили дѣла бгѣи на(д) нимъ (Там же, 384 зв.); ле(ч) наибѡльше на кр(с)тѣ са твоѡ мл(с)ть з'авѣла (поч. XVII ст. *Проп. р.* 306); Бо што дѣша тепѣрь за скѡрбѣ внѡтръ кладѣть, на ѡнъ ча(с) з'авит'ся, и на вѣрхѡ тѣла ѡкажетъся (Вільна, 1627 *Дух. б.* 56); Слѡвныи, где тежъ цнѡты, ѡкрѣто прибѣли, В Петрѣ Митрополѣтѣ, яснесѡ з'явили (Київ, 1646 *МКСВ* 374).

Див. ще З'ЯВИТИ, З'ЯВЛЯТИСА.

З'ЯВИТИСА *див. З'ЯВИТИСЯ.*

З'ЯВЛЕНЄ с. З'явлення, об'явлення: Хто ...дхѡвного весѣл'ѡ, внѡтръ себе // не бѡдетъ мѣти, и дхѡвної нѡ(с)нои лѡски оутѣхи, и сѣтости, Бо(з)скои в' дѣшѡ свою в' часъ з'явле(н)ѡ емѡ слѡвы Бжєи, якъ єсть пѣсѡно, не набѡдетъ (Вільна, 1627 *Дух. б.* 379-380).

Пор. З'ЯВИТИ.

З'ЯВЛЯТИСА дієсл. недок. (*показуватися, ставати доступним зорові, видимим*) з'являтися, появлятися: тамтѡа то вода прѣзъ дѣнь сѣмъ крѡтъса з'явлѡетъ, що и оужи-вѡетъся мѣсто нестѡтѣчного и нестѡлого (Львѣв, 1614 *Кн. о св.* 441); Моисѣй... Кѡждомѡ тѣды Стмѡ, якъ хотѣлъ з'явлѡл'ся, хѡтачи до ѡ(т)поченнена збавѣна, и познѡна Бга привести (Вільна, 1627 *Дух. б.* 36).

Див. ще З'ЯВИТИ, З'ЯВИТИСЯ.

З'ЯЗДЪ *див. З'ЯЗДЪ.*

З'ЯМБА ж. (*стп. zięba*) (*назва птаха*) зяблик: frigilla, зя(м)ба пѣицѡ (1642 *ЛС* 202).

З'ЯТРЕНЬ дієпрѣкм. у знач. прѣкм. (*сповнений гнѣву, роздратований*) роз'ятрений: сѣ(с)сия затримѡная пре(з) причинѡ стѡ(р)шого брата... аже бгѣ ѡ(т)менилъ ср(д)це зя(т)ренѡє его и засѣлъ мѣсце стѡ(р)шенства своего, прѣто братѣя любѣ(з)-

но до скри(н)ки затриманое... ѡ(д)дали (Львів, 1636 ЛСБ 1043, 44).

ЗЯТЬ, ЗАТЬ, ЗАТЬ, ЗЕТЬ ч. 1. (*чоловік дочки*) зять: Жаловала намъ виноградничка на имя теодосія из зятемъ своимъ... на игумена святого Николи Пустинского и на ихъ братію: “отняли де (!) в насъ двѣ нивы, Плоскую и Клиноватую” (Київ, 1507 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); Мещане... // ...кома(р) кѡ(х)мистровича... Кѡне(ц) во(и)то(в) зать (1552 *ОЧорн. З.* 57 зв.-58); Которы(м) ѡбьчаемъ ѡте(ц) выдаючи до(ч)ку свою замѡжъ маеть ѡ(б)варовати и ѡпевнити записати вено ѡ(т) зятя (1566 *ВЛС* 61); па(н) яро(ш) а па(н) василе(и)... чере(з) зата своего... ѡповедаючи и(ж)... ма(т)ка нѣша сходачи з сего свѣта ѡставила по собе тестамен(т) ѡста(т)-нее воли своеє которы(и) я ту(т)... покладаю (Добрятин, 1576 *ЖКК* II, 282); «и»ва(н) прозвище(м) цу(п)ри(к)... зєзнава(м) суму вла(с)-ную пе(т)рови сынови грицеве(мѡ) (!) ка(м)-бово(мѡ) затєви свое(мѡ) на роли свою(и) зло(т) // .м. ли(ч)бы по(л)скы (Одрехова, 1586 *ЦДІАЛ* 37, 1, 28 зв.); не вм(с) ли... славою вѣка сего коронѡетєса, в^с достатка(х) беспєча(л)ны(х)..., я(к) в ма(с)лѣ пływаетє. до(ч)ки богаты(м) вѣно(м)... ѡбвѣнѡетє, затєй пана(ми) пышно го(р)дѣши(ми) почините (1598 *Виш. Кн.* 274); Руца(н)скый Фе(д)ко Кекувъ взяв оу Ку(з)мы оу Мигаликового зятя оу 19 золоты(х) (Бенедиківці, 1603 *НЗУжг.* XIV, 223); А тося дѣяло... при бы(т)ности... ины(х) люде(х). Такъ те(ж) и при зятя(х) его... понева(ж) самого не было

на то(тчас) вдому, єзд(л) гдєсь в дорогу (Холм, 1648 *Тест. Ст.* 471); И мѣшкаль зать в домѡ тѣста своего три дни єдѡючи и пьючи з нѣмъ прїѡтєльско (серед. XVII ст. *Хрон.* 188).

2. (*сестрин чоловік*) зять: Я анѡдре(и) а я миха(и)ло юхновичи єловича кунє(в)ские сознаваемъ... Што зать нашъ небо(ж)чикъ панъ гнєвошь песочи(н)ски(и) преставляючиса зоставилъ намъ дѡховницею своею ѡпекунами жонє детє(м) (Єсківці, 1569 *ЛНБ* 5, II 4043, 26); вшистци пѡстили тоє имѣня...сєстрѣ свое(и) зосцѣ и кѡнашеви зятєви своемѡ за вѡ(т)чи(ж)нѡ (!) жєнинѡ которая приходила на ню на кгрѡ(н)тѣ мѣсцкѡ(м) (Львів, 1595 *Юр.* 19 зв.); дѣялося то в лопѡшно(и) в домѡ вла(с)ного зятя моего на (и)мя Ивана, при сєстрѣ мое(и) марѡхнѣ (Лопушна, 1598 *ЦДІАЛ* 201, 4, 12, 49 зв.).

3. Шурин, швагер: Zadał мене ziat' moj... Koszka I żony mojej... a swojej sestry: Iż koto-
raja czast prychodziła materyzny żony mojej... i jeho Miłost мене o to prosił..., poprzez ludzi dobrych, abychmo... odpustili tuju czast (Брацлав, 1521 *AS* III, 208).

ЗАБНУТИ дієсл. недок., перен. (*втрачати сили*) знесилюватися: пре(з) пыхѡ и не(д)ба(л)ство рыхло мѡжемо ѡтрѡтити, що са пре(з) велікѡю працѡ было набыло, що(ж)са стѡне з нѡми єще на ко(н)цѡ, котѡрїє забнемо та(к) рѡно (Київ, 1623 *Мог. Кн.* 25).

ЗАВИТИСА див. **ЗЯВИТИСЯ.**

ЗАТЬ див. **ЗЯТЬ.**